

M. AURELII CLEMENTIS PRUDENTII CARMINA.

INCIPIIT PROOEMIUM.

er quinquennia **225** ^A Instat terminus, et diem
[jam decem, 5 Vicinum senio jam Deus applicat :
Ni fallor, fuimus : se- Quid nos utile tanti spatio temporis egimus?
[ptimus insuper Ætas prima crepantibus
226 Annum cardo rotat, dum fruimur sole Flevit sub se ulis : mox docuit toga
[volubili.

GLOSSÆ VETERES.

- Versu 1. Per quinquennia decem, per quinquaginta annos, Iso; quinquaginta annis, Vaticanus codex A.
2. Fuimus, viximus, Iso et Vaticanus A.
3. Cardo, annus. *Cardo hic pro volubilitate ponitur; nam cardo proprie est lignum, in quo ostium voluitur, et dicitur cardo, quasi cor januæ, Iso. Cardo etiam rota plaustrum dicitur, Vat. A. — Sole volubili, id est, hac vita, quæ semper volvitur, I.*
4. Terminus, terminus vitæ, I.
5. Senio, Senectuti apponit, I.
6. Egimus, sc. nihil, I.
7. Ætas, describit singulas ætates ostendendo quid fecerit, Vat. A. — Crepantibus, resonantibus, I.
8. Ferulis, ferula proprie, qua grammatici utuntur, qua manus discipulorum feriunt. Unde Juvenalis dicit,

Et nos manum ferulæ subduximus. Ferulæ dictæ a fervore, eo quod fervere, i. e. tremere faciant discipulos; grammatici autem ferulas portabant ad feriendos discipulos. Est autem proprie genus arboris, cujus succus thapsia vocatur. Iso. Ferula proprie est genus arboris, et cujus succus thapsia vocatur. Grammatici ferulas portabant ad feriendos discipulos. Hinc Juvenalis: Et nos ergo in num ferulæ subduximus, Vat. A. — Toga, vestis qua Romani utebantur. Ante quintum decimum pueri prætexta utebantur, postea vero sub disciplina, toga, juvenili robore: nam toga vestis est quæ soli liberi utebantur, I. Toga prætexta, qua utebantur pueri nobiles Romanorum usque ad quintum decimum annum, sic dicta quod ei latior purpura in capitis prætebatur, Vat. A.

COMMENTARIUS.

Incipit proœmium Ita codex Vat. A, et apud Heinsium Egmondanus. Plerique vocant Cathemerinon præfationem. Et in Vat. A post primam illam inscriptionem bis repetitur: *Liber Cathemerinon incipit*: sic enim scribitur. Weitzius ex Hailsbron. posuit: *Incipit Hymnarius de tempore et de sanctis per totum annum.*

Versu 1. De prima littera P, cui imago Prudentii est incisæ, vide prolegom. num. 58.

2. Quod ait Prudentius, *ni fallor*, non dubitat, sed formulam caute affirmandi adhibet. Ineptie ergo aliquis conjecit, legendum *nil fallor*, quia postea senatum refert Salia consule; quam conjecturam in quibusdam schedis mss. reperi.

3. Peveratus in notis mss. volebat intelligi signum septimum zodiaci circuli in *cardo septimus*. Nec vita Prudentii, nec verba hanc explicationem patiuntur. Dicitur *cardo septimus pro cardo rotat annum septimum* per metonymiam. *Rotare, volvere*, de anni conversione passim apud poetas et sæpe apud nostrum, ut illico, *sole volubili*. Anacreon, oda IV :

Ἐποχὴς ἀρματός γὰρ οἷα
βίτου, ἔρχεται κούρηναι.
Ὀλίγη δὲ κισσόμοσθα
κόνης, ἔσθλην λυθίταν.

6. Lectionem *Utile quid tanti* in uno Vat., cui ratio metri repugnat, recte rejicit Teolius. Prudentii verba et sententiam expressit Dudo, S. Quintini decanus, lib. III de Morib. Norman., pag. 159 :

In vitam miseram me quina decennia versant,
Et formido premit supplicii Stygii.

Me quoniam me mihi gessisse aut quid bonitatis,
Et tanti spatio temporis utile nil.

Intellige *haud quid bonitatis*. Metrum etiam imitatus est Wandelbertus sive, ut nonnulli scribunt, Wan-

dalbertus, qui anno 842 Martyrologium metricum edidit :

Trinis ecce decenniis
Vitam deo miser, quintus et insuper
Ævi curriculis orbis adest, atque incertus
Me nunc nil recedens boni
Egisse, atque pii, concutior nimis.

8. Isonis glossæ similis est glossa in Vat. A. Confer Isidorum, lib. XVII Etym., cap. 9 de Ferula. Versus Juvenalis in proverbium abiit. Ferulam *pædagogorum sceptrum* vocat Martialis lib. I, epigram. 62 :

Ferulæque tristes sceptræ pædagogorum.

C Et Ausonius in Proæptico de studio puerili ad Ausonium nepotem,

Quod sceptrum vibrat ferulæ, quod multa supellex
Virgea.

De hac ætate Prudenti i aliisque consecutis vide proleg. num. 44 et seqq. Per togam Nebris-ensis intelligi *togam virilem*, quam anno ætatis 18 pueri sumunt quo tempore, ut inquit Terentius,

Liberior erat vivendi potestas.

Et Persius :

Totaque impune suburra
Permisit sparsisse oculos jam candidus umbo.

Glos. Vat. A, *toga prætexta, qua utebantur pueri nobiles Romanorum usque ad quintum decimum annum, sic dicta, quod ei latior purpura in capitis prætebatur*. Et favet huic interpretationi, quod Prudentius videtur postea distinguere juventutem, *Tum lascivus protervitas... sædavit juvenem*. Verum toga, cum nihil additur, virilis plerumque intelligitur. In exitu D anni 16 dari solebat; sub imperatoribus aliquando serius, aliquando citius. *Libera etiam dicebatur, quod pueris initium quoddam libertatis erat*. Vide plura apud Joannem Rosinum lib. V Antiq. Rom.

Effectum vitii falsa loqui, non sine cri- A
[mine.

lasciva protervitas,
as petulans (heu pudet, ac piget!)
it juvenem nequitiae sordibus, ac luto.
i jurgia turbidos
ut animos, et male pertinax
vincendi studium subjacuit casibus aspe-
[ris.

GLOSSÆ VETERES.

n, pollutum, l. — Falsa loqui, rhetorica
quæ aliquando falsa ex veris concludunt,
oricam tangit. — Non sine crimine, quia in
non est. Vel falsa, i. e. dialectica et rhe-
turgando falsa concludunt, l.

vitias, protervia et protervitas, i. e. su-
b. Solent enim iudices in causa, quam præ-
verare, donec vincant, l.

petulans, livor lascivians. — Pudet, ve-
Piget, penitentiae. — Pudet, ac piget,
erum, l. Pudet dicimus de presenti, pi-
to, ut pu.let facere, piget fecisse, Vat. A.
im, me. l.
pro exinde; metri causa. i. e. statim,

Bis legum moderamine
Frenos nobilium reximus urbium :
Jus civile bonis reddidimus, terruimus reos.
Tandem militia gradu
20 Evectum pietas principis extulit,
229 Assumptum propius stare jubens ordine
[proximo].
Hæc dum vita volans agit,
Irrepsit subito canities seni,

COMMENTARIUS.

ensis interpretatur adulationis vitium,
omites, etc., ex Persio, aut per togam
urum, qui regibus adulantur. Eundem
itium fortasse innuere vitia propria æta-
ciplinarum.

lacet glossa Isonis : nam ser no est de
itis, non iudicium. Nebrissensis ex his
ita protervitas, luxus petulans, nequitie
uto, lib dinis peccata arguit : neque ab-
propensione in ea vitia intelligas, et ea C
log. hec. cit. de Prudentii humilitate
vtili, habes præ oculis ; que ita me-
ta, non quasi exploratum habeam, de
nocentia liquido constare sed tantum ut
gravi-sima illa crimina minime esse

us, contra Giselinum et Weitzium, qui
zus ; nam infra sordibus, ac luto ubi
et luto. Tum non male ac luxus. Teolius
versu ter ac posuit : ac luxus... ac pi-
to, et in piget punctum interrogationis

ls., et luto. Vide vers. 11.
1., Dehinc pro Exin.

ntius l. in epist. ad conc. Tolet. 1, notat
ltis pertinaciam obtinendi : ita enim vo-
udentius ait male pertinax vincendi stu-
nant a temere eodem tempore : sed hanc
Prudentius post eam epistolam compe-
D Innocentius litteras ad concil. Tolet.
102, aut non multo post. Hinc diversæ
æ de anno quo celebratum est iurium
im Toletanum, quod plerique anno 400
liti tunc ceptum, ad annum sequentem
icunt, alii iterum coart. in sub Innocen-
centium ad concilium, quod fuerat antea
, scripsisse affirmant. In epistola dedi-
todie Hispanica obiter dixi, in concilium
uisse sæculi iv exeunte, sive potius in
culi v, hoc est anno 400. Animadver-
quibusdam viris doctis, amicisque meis.
rationes præteream, cur ita dicere po-
ipsum est in controversia positum, si-
d finis sæculi iv, an initium sæculi v,
bis proponit Joannes Petrus Ludewigius
rum, opusculo 9, lib. ii, col. 760 : Quo

deinde, l.
14. Armantur, durarunt, superbum fecerunt. —
Mal. pertinax, perseverans. Malarum rerum perseve-
rantia, Iso.
16. Bis, quia bis consul fuerat. In Messalia consul
fuit, Vat. T.
17. Frenos, ligationes, consulatus. Et frena dici-
mus, l.
18. Terruimus, præfecturam exercendo, l.
20. Evectum, sublimatum, l. — Principis, ut qui-
dam dicunt, Richardi principis Hispaniarum pietas,
Vat. A. Theodosii, vel filiorum ejus, Rat.
21. Stare, ac. me, l.
22. Volans, cito transiens. — Agit, facit, fecit, l.
25. Irrepsit, irrepere est aliquid latenter rapere, l.

anno sæculum finitum, an nonagesimo nono, an cente-
simo : communis nunc, sed frustranea questio est. An-
nus enim natiuitatis Christi, et magis terminus anni
scriptoribus adhuc dubius est ; qui contra Dionysium
exiguam omnes disputant.

16. Bivarii suspicionem legendum ter pro bis, re-
puli num. 57 prol. Chamil arduus aliique putant in-
dicari quot urbes rexerit Prudentius. Perperam, nam
quoties, non quot urbes rexerit, exprimitur.

17. Iso innuit, Prudentium fuisse consulem. Vide
prol. num. 51.

18. Attingit duas juris partes, alteram de litibus
judicandis, alteram de criminibus vindicandis. Alio-
rum interpretationes non placent. Adverte, jus red-
dere dici etiam de eo qui injuste iudicat, lib. i Di-
gest., tit. 4, leg. 11 : Prætor quoque jus reddere dicitur,
etiam cum iustique decernit : relatione scilicet facta
non ad id quod ita prætor fecit, sed ad illud quod præ-
torem facere convenit. Boni dicuntur qui rei non sunt
criminum, sive in iudicio aliquid petant sive quid ab
eis alii petant : nam hoc sensu actor est is qui petit,
reus a quo alius petit. Imo Cicero lib. ii de Orat.,
fol. 75. edit. Ald. : Reos autem ait, appello non eos
modo qui arguuntur, sed omnes quorum de re disceptatur :
sic enim olim loquebantur. At Prudentius clare
innuit reos quorum crimina in questione versantur,
et ab his distinguit bonos ; ut in cod. Theod. leg. 9 et
13, lib. xvi, tit. 5, boni dicuntur omnes qui non sunt
hæretici.

20. Glossa Vat. A inepta est et insigni cum ana-
chronismo. Melior Glossa Rat., Theodosii, vel filio-
rum ejus.

21. Exposui num. 50 prol., quid sit ordo proxi-
mus, sive ordo proximus, et iussio principis.

22. Heinsius mallet volens pro volans contra Iso-
nem, et omnes codd. n. ss. et ed., excepto Thuan.
Nihil proficit congestis exemplis, quæ alio respiciunt.
Nam Prudentius non ait, vitam libenter hæc munia egisse,
sed cito transiisse : id oque addit, Irrepsit subito
cauties. Jam de brevitate et velocitate vitæ passim
poetæ, volutis ætas, fugaces anni, properat cursu vita
citato, volat ambigua mobilis alis hora, vita volat, et
similia. Lege versus Juvenalis, quos nunc proferam.

23. Vaticani duo, Obrepsit, quod notavit Teolius.
Et confirmari potest lectio hæc ex loco Juvenalis
sat. 9, quem indicavit Nebrissensis, male Virgilium

Oblitum veteris me Salia consulis arguens. A 30
 25 **230** Sub quo prima dies mihi
 Quam multas hiemes volverit, et rosas
 Pratis post glaciem reddiderit, nix capitis
 [probat.

Nunquid talia proderunt
 Carnis post obitum vel bona, vel mala,

GLOSSÆ VETERES.

24. Salia, illius consulis, Iso. *Messal* a civitas Hispaniæ, ubi iste consul fuerat. *Persius*: *Messalinæ* lippa propago, Vat. A. *Messalia* regio, vel consul, Vat. S. — Arguens, me. Iso.

25. Sub quo, consule. *Ex quo ad illum veni*, I.

27. Nix, canities, I.

29. Bona, vel mala, vel prospera, vel adversa. *Media dicit! Unde Salomon*: *Non est prudentia, non est sapientia apud inferos quo tu properas. Media ergo sunt, quæ in hac vita et bonis, et malis communiter eveniunt*, I. *Prospera, et adversa*, Vat. A.

30. Aboleverit, deleverit, I. *Aboleo componitur a*

COMMENTARIUS.

pro Juvenale laudans:

Festinat enim decurrere velox
 Flosculus; angustæ, miseræque brevissima vitæ
 Portio: dum b. binus, dum seria, unguenta, rosasque
 Poscinus, obrepit non intellecta senectus.

Irrepsit legit Iso, cujus glossa, *Irrepre est aliquid latenter rapere*. Ego a repo compositum dico, et fortasse Iso scripserit *latenter retere*.

24. Thuan. et Alt. clare me *Salia*. Male Hails., Egm., Palat. *Messalia*; Vat. O., *Mesalia*; Vatt. I. et P., Wid., Bong., Gold., *Messalia*; Angel., *Mesalæ*; alii *Massilia*. Vid. prol. num. 39 et seq. In Vat. A. ridicula est glossa. Cl. Gallandius monet, lectionem me *Salia* placuisse etiam Almeloveenio in *Fastis Rom. cons.*, pag. 162, qui pag. 354 annos quibus *Messalæ* fuerunt consules, secus ac *Chamilardus*, digessit. Peveratus scripturam me *Gallia*, quam apud nonnullos viderat, merito vocat ineptam. *Latinus* in *Bibl. select.* legit me *Sulia*. Sed cum id opus sit posthumum, opinor, Latinum scripsisse me *Salia*. *Muratorius* in *Novo Thesaurio inscriptionum*, tom. I, class. 5, pag. 379, diverso modo scripsit nomen huius consulis, scilicet *Filippo et Salio Coss.* At inscriptio illa apud *Muratorium* non est fideliter descripta. Exstat in monasterio S. Pauli extra Urbem, et ita exarata est:

MIRI BONITATI ATQ. SANCTITATI
 ESVBIAE IANVARIÆ CONIVGI QVE VIXIT MECVM
 ANNOS XVIII. M. V. D. XXV. ARRADIVS MELISSVS MARITVS
 ET SIBI FECIT O DEPOSITA. IN. PACÆ. III. KAL. APR.
 FILIPPO ET SALLIA COSS.

Muratorius edidit, *Mire bonitatis... L. Subie. Ianuarie... D. XX. Varadius... Filippo et Salio coss.* Correctionem huius inscriptionis *Muratoriana* acceptam ref. ro V. C. Aloysio Galletti, episcopo Cyrenensi cujus celeberrimum est nomen in tot voluminibus inscriptionum pridem excusis. Is olim privatus monachus dum esset, diligentia singulari magnam copiam veterum lapidum e pavimento basilicæ S. Pauli, monasterio, vicini-que prædiis collectam in claustro monasterii collocavit, et ordine digessit, scite distinguens inscriptiones Christianas et profanas: quod exemplum alii imitati sunt in ornando aditu ad museum Vaticanum, quod nostro denique tempore Pius VI, princeps munificentissimus, provexit et amplificavit ad aliarum gentium adm. rationem, et invidiam. Igitur inter Christianas inscriptiones in eo claustro collectas reperitur inscriptio a *Muratorio* allata, ubi legitur quidem *Salia*; sed potius corrigenda est inscriptio ex *Prudentio*, quam *Prudentius* ex inscriptione, quæ in limine ipso offendit, *Miri bonitati*. Al-

Cum jam, quidquid id est, quod fueram, mors
 [aboleverit?

Dicendum mihi: Quisquis es,

231 Mundum, quem coluit, mens tua perdidit:
 Non sunt illa Dei, quæ studuit, cuius habe-
 [beris.

Atqui fine sub ultimo

GLOSSÆ VETERES.

verbo leo, quod non est in usu, sic delco, Vat. A.

31. Dicendum mihi, sc. habes. — Quisquis es, o lector, I.

32. Mens tua, o *Prudenti*. — *Perdidit, in morte*, I.

33. Illa, sæcularia. — *Cujus habebis, cuius servus est. Ad quem solummodo pertinebis, aut ut te remuneret, aut certe damnet, i. e. ad puniendum, vel ad remunerandum*, I. *Cujus eris, et ad quem solum pertinebis; Dei enim solius potestas est animæ post mortem*, B Vat. A.

34. Atqui, potius, certe, I.

COMMENTARIUS.

Manutius Pauli F. in orthographia verbo *Tullianus* affert veterem inscriptionem C. SALLIO ARISTENETO. V. C. Contra certum est, a Romanis scribi *Salii*, et *Salare carmen* unico I.

25. Aliqui male distinguunt, *Sub quo prima dies mihi, quam multas hiemes volverit*.

26. *Carolus Paschalis*, de *Coronis* pag. 147, lib. III, cap. 5, probans veris specimen esse rosas his versus laudat. *Ang. ac rosas pro et*.

27. *Horatius*, lib. IV, od. 15, et *capitis nives*.

28. Male Eg. et Pal., *proferunt* pro *produrrunt*.

29. Intelligi potest, *Prudentium loqui de solis bonis fortunæ, quæ falso bona appellantur, et potius mala essent dicenda, cum in malum inducant: ideoque a t, talia vel bona, vel mala, ut vers. 33, Hym. 2: Quæcumque nos insunt mala*. *Alicimus Avitus*, C lib. VI:

Natræque etiam, vel corporis, exteræque illa,
 Quæ bona fortunæ falso appellare solemus.

Savaro in *Sidonium*, pag. 470, plura in eam sententiam affert ad verba *Sidonii*: *Quæ bona stultis falso vocantur, et ad verba: Si quid agimus, no trum, si quid habemus, alienum est*.

30. Alii glossæ etymologiam non admittunt, et *deleo* componi aiunt a verbo *oleo*, uti *aboleo* et *eroleo*. Vide *Becmanum* de *Orig. ling. Lat.* Pro id est in *Pr.* et *Rat. idem*, male. *Melior est lectio Ang., fuerim pro fueram*, quam amplecterer, nisi vetustiores codices dissentirent.

31. *Isonis* interpretationem tenet *Nehriensis*. Sed verus sensus est: *Dicit mihi aliquis: Prudenti, vel quisquis es*. *Martianus Capella*, lib. VIII, paulo post initium: *Næ tu, ait, infelix, vel Capella, vel quisquis es, etc.*

32. Verba hæc sunt alloquentis *Prudentium* post obitum. Non audio *Giselinum*, qui enallagen temporis hoc loco agnoscit *perdidit* pro *perdet, amittet*.

33. In *Pr.* pro *studuit* est *fluunt*, male. *Cujus* vel est Hellenismus in casu gignendi pro a quo *habebis*, vel est nominandi casus, ut apud *Virgilium* *cujus pecus*, quod maligne aliquis notavit hac parodia:

Dic mihi, *Damæta*, cum pecus? anne Latinum f
 Non; verum *Ægonis*: nostri sic rare loquuntur.

Cicero etiam in *Ver. orat.* 13, *Cuja res*. *Plautus* sæpe adhibet, *cuja, cujæ, cujum*. Vide *Com. Servii* in *Vrg. Eclog.* 3, et *Vossium* de *Vitiis* serm. cap. 1, lib. I. Si intelligas esse *cujus* in gignendi casu, *Græcismus* est similis huic *Juvenici* lib. IV: *dominantur eorum*. phrasi ex sacris *Litteris* petita.

34. *Sapientes viri cum ad senectutem accedunt*

35. Peccatrix anima stultitiam exuat : A Pugnet contra hereses, catholicam discunt
Saltem voce Deum concelebrat, si meritis ne- 40 Conculcet sacra gentium, [fidem.
[quit. Labem, Roma, tuis inferat idolis :
Hymnis continet dies, Carmen martyribus devocat, laudet apo-
232 Nec nox ulla vacet, quin Dominum canat : [stolos.

GLOSSÆ VETERES.

35. Exuat, abjiciat, I.
36. Concelebrat, laudet, I.
37. Hymnis, laudibus, I. — Dies, pluralis accusativus.
38. Canat, laudet, I.
39. Discunt, inquirat, I.
40. Sacra, idola despiciat, I.
41. Roma, o Roma, Iso.

COMMENTARIUS.

sarcinas colligunt, seque ad alteram vitam præparant diligentius : quod propositum litteris solent consignare, si quid in vulgus tunc edunt. Varro, quamvis ethnicus, hoc usus est exordio in lib. I de Re rustica : *Cogitans esse properandum, quod, ut dicitur, si est homo bulla, eo magis senex. Annus enim octogesimus admonet, ut sarcinas colligam ante quam proficiam e vita.* Vincentius Lirinensis in principio Communit. : *Tempus, propterea quod cum ab eo omnia humana rapiantur, et nos ex eo aliquid invicem rapere debemus, quod in vitam proficiat æternam...* Quippe cum aliquandiu variis ac tristibus sæcularis militiæ turbinibus volveremur... depositis vanitatis, ac superbiæ flatibus Christianæ humilitatis sacrificio placantes Deum, etc. Sidonius, epist. 16, lib. IX :

Nam senectutis propiore meta,
Quidquid extremis sociamur annis,
Plus pudet, si quid leve lusit ætas,
Nunc reminisci.
Quod perhorrescens ad epistolarum
Trans uli cultum genus omne curæ,
Ne reus cantu petulantior
Sim reus actu...
Persecuto um nisi quæstiones
Forsitan dicam, meri o-que cœlum
Martyres, mortis pretio parasse
Præmia vitæ.

35. Vox peccatrix a Tertulliano adhibetur cap. 15 de Resurrect. carnis : *Caro peccatrix.* Vox peccator frequentissima est in Ecclesia, apud profanos non facile reperietur. *Exuere stultitiam*, ut apud Virg. Georg. 2 :

Exuerent silvestrem animum.

36. Quod addit, *si meritis nequit*, intellige de aliis operibus heroicis, sive excellentibus : nam *laudare Deum*, etc., si recte fiat, merito non vacat.

37. De antiquissima Christianorum consuetudine hymnos die noctuque concinendi ex Christi exemplo et apostolica traditione egi pluribus in dissertatione peculiari *Hymnodia Hispanica* præfixa : *De hymnis ecclesiasticis, eo, umque correctione, atque optima constitutione.*

38. Hoc et superiori versu liber Cathemerinon exprimitur, quo hymni per diem, noctemque decantandi comprehenduntur. Quare non recte Rat., *vox ulla pro nox ulla.*

39. In *Eg. pugnet*, mendose, pro *pugnet*. Teolius hic notat : *Æreses, media producta* : voluit dicere, *prima corrupta*. Apotheosi et Ilamartigeniæ convenit *pugnare contra hereses, et catholicam discutere fidem* : convenit etiam Psychomachiæ, quo in poemate primas partes agit fides catholica contra idola, et hæresim ; et poeta in pugnat hæreticos Photianos, Antidicomarianitas, item Carpocratem, Eb onem, Cerinthum, et Tertullianum, ut ex Chamillardo notabimus ad vers. 79 Psychomachiæ. Quidni idem dicas de Diotichæo, quod exstat, et de Hexacmero, quod de-

sideratur ? Nonne hoc carminum genere fides catholica discutitur ? *Discutere* est examinare, in ordinem digerere, illustrare, ut ex hoc Prudentii loco observat Barthius lib. LXIX Adv., cap. 5. Forcellinus in suo locupletissimo vocabulario solum agnovit *discutere, discussor, discussio*, quibus tamen in verbis auctores Prudentii meliores non producit. In cod. Theod. tit. de Discussoribus non semel hoc verbum *discutio* occurrit ; quod alibi etiam Prudentius repetivit. De appellatione *fidei catholicæ* vide in proleg. caput 21.

40. Hoc, et sequenti versu libri duo contra Symmachum indicantur.

41. *Labes* proprie est damnum, perniciēs, hinc *labo, as*, ut quidam putant, et *labor, eris*. *Labem inferre integris* Ciceronis est pro Cœlio, pag. 46. Notio ecclesiastica *idoli* est pro committitio Deo.

42. Liber Peristephanon hoc versu denotatur, in cuius hymno 12 celebratur passio apostolorum Petri et Pauli. Observa Prudentium neque nominas e, neque laudasse sanctos confessores, quia ejus ætate vel soli martyres, vel hi præcipue celebrabantur. Multo post Prudentium anno 632 solum hymni in laudem Dei, apostolorum et martyrum in concil. Tolet. IV, can. 13, memorantur : *Et quia nonnulli hymni humano studio in laudem Dei, atque apostolorum et martyrum triumphos compositi esse noscuntur, sicut hi quos beatissimi doctores Hilarius atque Ambrosius ediderunt, etc.* S. Gregorius Magnus in decreto concilii Romani anno 597 plebem correns, quæ Romanos pontifices recens defunctos veneratione facile prosequeretur, hæc habet : *Et cum adsint multa a sacris corporibus apostolorum, martyrumque velamina, a peccatorum corpore sumitur, quod pro magna reverentia reservatur.* Nihilominus cultum publicum confessorum sæculo IV cœpisse exploratum est : et quamvis S. Martinus primus fortasse fuerit qui solemniori festo et officio ecclesiastico in diversis diocesisibus et regionibus cultum obtinuerit, ante eum tamen aliquos confessores honore publico religioso fuisse decoratos pro certo habeo. S. Hieronymus in Vita S. Hilarionis refert, jussisse S. Antonium in loco ignoto suum corpus sepeliri, *ne Pergamius, qui in illis locis ditissimus erat, sublato ad villam suam sancti corpore martyrium fabricaretur.* Cur ita, si nullum præcesserat exemplum ? Præterea S. Hilarionem, S. Ephremum Syrum, alios. Cæterum a martyribus, quæ maxima erat pars, nonnen *martyrologia* sumpserunt, et non dubito, quin martyrum nomine, cum de sanctis est sermo, olim confessores quoque nonnunquam comprehenderentur : quod explicat S. Isidorus lib. VII Orig., cap. 11. S. Hieronymus *martyrium* vocavit sacellum, sive altare, quod Pergamius sublato corpore S. Antonii esset ædificaturus, et in epitaphio Paulæ ait cap. 13 : *Mater tua longo martyrio coronata est. Non solum enim effusio sanguinis in confessione reputatur : sed devotæ quoque mentis servitus immaculata quotidianum martyrium est.* Hac fere significatione martyr accipitur apud Ammianum Marcellinum lib. XXVII, cap. 7 : *Quos interfici tanquam noxios jubes, ut martyras, id est, DIVINITATI ACCEPTOS, colit religio Christiana.* Confer Benedictum pont. XIV, lib. I de Beat. cap. 5.

233 Hæc dum scribo, vel eloquor, **A** Vinculis o utinam corporis emicem
 45 Liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo!

GLOSSÆ VETERES.

44. O utinam, nunc.— Emicem, exsilium, exeam. Emico est exsilio. Unde Virgil.: Emicant digiti. Ponimus emicare pro splendere, quia dum splendet, quasi exsilire videtur, et immotus est, i. Emicem, exeam, egrediar,

exsilium : id etiam, quod splendet, micare dicitur, quod exsilire videatur, Vat. A.

45. Tulerit, ad Christum videlicet, Vat. A.

COMMENTARIUS.

44. Vincula corporis vocat Prudentius ipsum corpus, quod vinculum est an. Scio, quibusdam theologis, nimium religiosis, displicere, quod corpus carcer aut vinculum anime vocetur, quorum scrupulos eximam in hymno Exsequiarum. Nunc tantum afferam locum Apostoli cap. vii ad Roman.: Quis me liberabit de corpore mortis hujus. Et ad Philippens. cap. i, 35: Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo. Quo respicit S. Ambrosius l. b. ii Comment. in Luc., cap. 2, loquens de seve Simeone: Cupiens ipse corporeæ vinculis fragilitatis exsolvi, etc. Vide justum, velut corporeæ carceris molis inclusum, velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo.

45. In Rat. cod., Explicit præfatio. Vetus nostra inscriptio, et carmen ipsum satis arguunt, præfationem esse omnium opusculorum quæ tum edebat Prudentius. Dungalus adversus Claudium Taurinensem scribens præfationem libri appellavit. Vide prolegom.

num. 51 et 243. Scaliger, lib. vi Poeticæ, existimat, ante Claudianum primum et solum Persium præfationem suis carminibus affixisse. Scaligerum secutus est cl. Michael a S. Josepho Bibliogr. crit., verbo Claudianus. At non oportuit, Scaligerum ignorare, alios etiam præter Persium et ante Persium id fecisse: nam ut omittam nostrum Prudentium, Claudiani æqualem, Catullus præfatur, Cornelium Nepotem alloquens, Cui dono lep. dum novum bellum. Martialis non solum epigrammate, sed etiam soluta oratione suis libris solet præfationem apponere, quam epistolam vocat, ut in Præf. lib. i et ii: Quid nobis, inquis, cum epistola?... Video, quare tragedi epistolam accipiunt, quibus pro se loqui non licet Epigrammata... in quacunque pagina visum est. EPISTOLAM faciunt. Prudentius etiam inter poetas Christianos habuit, quem imitaretur, Juvencum, qui libris de Historia evangelica prologum adiecit. De epilogis dicam suo loco.

INCIPIT LIBER CATHEMERINON.

234 I. HYMNUS AD GALLICINUM.

Ales diei nuntius

Lucem propinquam præcinit :

GLOSSÆ VETERES.

Cathemerinon, gen. tiv. plur., id est, quotidianus, vel consecrationum, vel dedicationum, l.

Vers. 1. Ales, per gallum, qui diem canendo denun-

tiat, Christus significatur, qui mentes nostras ab infidelitate ad veram viam, ad veram lucem vocat, l.

COMMENTARIUS.

Cathemerinon. Sic plerique codd. mss. et ed.; Genadius, Theodulfus Aurelianensis lib. de Spiritu sancto, Bergomensis in Chron. ad an. 400, et Trithemius Hymnorum librum appellant. At non dubito, quin Cathemerinon sit inscriptio Prudentiana: nam ita legit Iso, et codices Isone antiquiores. Isonis glossa est: Cathemerinon, etc. Wei zins nescio ex quo codice hunc titulum fecit: Incipit liber Cathemerinon Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ. In Rat. est: Incipit liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ. Liber primus Cathemerinon. In Prag.: Liber Hymnorum Aurelii Prudentii Clementis nobilissimi ac facundissimi poetæ, qui claruit sub Theodosio imperatore anno Domini 387. Scripsit Dirocheum, Sichomachiam, contra Symmachum, etc. In editione antiqua, quam vidit Fabricius, Diurnorum Hymnorum liber, qui et Cathemerinon dicitur. Quod vero nonnulli duos postremos hymnos loco movent, non recte faciunt, nisi simul moveant hymnum Defunctorum, Jejunantium, Post jejunium, atque etiam Omni hora, quibus non magis congruit inscriptio Cathemerinon quam duobus postremis. Trithemius Hymnorum libros duos ex uno fecit, fortasse ut cathemerinos sive diurnos a reliquis discerneret. Verum hymni omnes, qui non sunt de Sanctis, apte in hunc librum conjiciuntur, Cathemerinon nuncupatum a præcipua et maxima parte. Hinc opinanti, Prudentium inscriptionem Cathemerinon ab Act. apost. cap. vi, ubi occurrit δ ακογια καθημερινη, fuisse mutuatum, non assentior: nam res admodum diversa ibi proponitur: In diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministris quod tunc iano videtur eorum. Georgius Renuis, qui in notis dixit, ejusdem argumenti esse ephemeriden

Ausonii, et librum Cathemerinon Prudentii, non videtur legisse ephemeriden Ausonii, cujus est argumentum totius diei negotium.

Ad gallicinum, sic Vat. A et I, et Weitz. Alii, ad Galli cantum; Vat. P., ante lucem. De Gallicinio vi lo Apuleium, et Isidor. lib. v Orig., cap. 30 et 31, cum notis Grialii. Horas, quibus preces erant D o offerenda, lib. vii Constit. apost., cap. 34, habes expressas: Preces facite mane, hora tertia, ac sexta, et nona, et vespere, atque ad galli cantum. M ne gribus agentes, quod illuminavit nos, nocte subla a, et reddita die. Tertia, quod ea hora Pilatus judicium adterus Dominum pronuntiavit. Sexta, quod ea hora in crucem actus sit. Nona, quod tunc omnia mota, et transfacta sint, Domino crucifixo: quia horrent audaciam Judæorum, et contumeliam Domini ferre non possent. Vespere, quod noctem dederit ad requiescendum a laboribus diurnis Ad galli cantum, quod ea hora nuntius adventura diei ad faciendum opera lucis. Non tamen potes, eis omnes horas ad orandum fuisse in Ecclesia jure veni publico et universali præscribas. ad solum privatus religionis exercitiis h servivisse, quamvis apostolorum tempore, et paulo post ex Judæorum consuetudine tres potissimum horæ preces erant destinata, ut dicam hymno 3, vers. 86. Teolus vult, intelligi in hoc hymno gallicinum non primum media nocte, sed postremum ubi adventum lucis, qui proprie gallicinum dicitur; quia hoc tempore strepunt aves... paulo antequam lux emicet. Con r ruis his est S. Isidorus loc. cit. cap. 30: Dies... inchoat... secundum Romanos a media nocte. Unde et tam gallicinum est, id est gallicorum cantum, quorum vox die ostendit præconium, quando et mesonyctius afflatus est. Ad quem locum erudite Grialis: Et quia noctis melior pars acta, solque ad nos jam spectatur, offerri radiis et

235 Nos excitator mentium
Jam Christus ad vitam vocat.
ferte, clamat, lectulos,

Ægro sopore desides,

236 Castique, recti, ac sobrii

Vigilate : iam sum proximus.

et solis ortum fulgidi

Serum est cubile spernere :

Ni parte noctis addita

Tempus labori adjeceris :

A Vox ista, qua strepunt aves,
Stantes sub ipso culmine,

13 Paulo antequam lux emicet.

237 Nostri figura est judicis.

Tectos tenebris horridis,

Stratisque opertos segnibus,

Suadet quietem linquere

20 Jam jamque venturo die.

Ut cum coruscis flatibus

Aurora cælum sparsert,

GLOSSÆ VETERES.

excitator, quia excitat nos ad bonum, l.
desides, deses vel reses, i. e. piger : quasi in uno
lento piger efficitur, Iso.

proximus, Christus enim in suo servitio laboran-
s per proximus est, l.

serum, tardum. — Cubile spernere, exsur-

si parte noctis, nisi parte noctis servitio labo-
ris.

strepunt, personant cum quodam strepitu, l.

culmine, culmen domus dicitur a culmo, unde

antiqui lecta sua eo operiebant, l. Culmen domus dicitur
a culmo, quo uniuersi culmina domorum cooperiebant,
Vat. A.

16. Nostri figura, qui similiter monet nos a lituis
exsurgere, l.

B 17. Tenebris ignorantiae, l.

21. Coruscis flatibus, solis impetu, l.

22. Aurora, aurora dicitur a splendore, hinc aurati
dicuntur fautores. Eos Græce dicitur primus splendor
aeris, quem nos quasi per derivationem auroram voca-
mus, quasi eororam, Vat. A.

COMMENTARIUS.

dicitur. Affari autem magorum est verbum,
ante sole, simulacra nocturna auferre cre-
unde Philostratus, lib. III de Vita Appollonii,
chili simulacrum gallicinium expectasse.
tinet illud quoque Anchisæ :

ne vale : torquet me lios nox humida cursus,
æveus equis orticus allavit auentis.

us modo interpretatur Servius illud Æneid. VI :
autem primi sub lumina solis et ortus.

us primi solis medium noctis intelligat. Porro
ius ea commemorat quæ media nocte et post
ecidere. Et Teolius quidem consentit veteres
nos consuevisse non solum ante solis ortum,
in nocte ipsa e lectulo surgere ad orandum.
i gallicinium post mediam noctem statuunt,
cincium post gallicinium. Vide Commentar. ad
ani seq. Plura de Gallis Barthius lib. xxxv
ap. 7, ex Theognidis Gnomologia, et Heliodoro
thiop., ex Martiali, Antipatro Thessalonicensi,
enerabili lib. v contra Judæos. Videri etiam
commentatores hymnorum Breviarii Romani,
l Timotheus, Gregorius Valentianus, et alii,
ra hujus hymni canitur *seria 3 ad laudes.*

x Apost. ad Romanos XIII, 11 et seq. : *Et hoc
tempus : quia hora est jam nos de somno sur-
tunc enim propior est nostra salus quam cum
mus. Nox præcessit, dies autem appropinquavit.
mus ergo opera tenebrarum, et induamur arma
Sicut in die honeste ambulemus.*

etisius legit cum aliis, *lectulos ægros, soporos,*

. Becmanus cap. 6 Manu duct. ad ling. Latin.

. Palat. eandem lectionem tuetur, quæ etiam

in Hymnar. 5 Thomasi, et a Teolio est ado-

Aldus, Nebr., Vat. P et alii, *lectulos ægros,*

: *desides*, Widm., Bong., Rat., Prag., Gis., in

lectulos, ægros, sopore desides. Præfero *lectulos,*

sopore desides, cum Vat. A, Weitz., Gold.,

ad oram, correctoribus hymnorum Breviarii

d sub Urbano VIII; nam epitheton *ægro* mollius

et cum *sopore*, quam cum *lectulos*, et suavior

it versus. Vat. I, *Ægro sopore desides*, sed *supo-*

res; et in *ægro* videtur erasum s. Intelligo

desides in vocandi casu, o vos *ægro sopore de-*

desides neque aliter sensisse videtur Iso in glossa.

homines qui dormientes dicuntur *desides ægro*

, vigilantes vocantur *Castique, recti ac sobrii.*

ido animi notatur, ut infra, et in hymno

breviarii *seria 4 ad mat.*

PATROL. LIX.

Nos a quiete noxia

Mersos sopore libera :

Et in distichis Catonis :

Nam diuturna quies vitiiis alimenta ministrat.

In edit. I Gs. versus 4 strophæ 1, est *Castique*,
versus 2 strophæ 2, *Jam Christus*; vers. 3 ejusd
in strophæ, *Ægros*, errore typographico, quem multi
deinde sunt amplexi.

7. Weitz., Gold., Widm., *Castique recti*; sed in
Widm. supra, *Castique*. Prag., *Castique, recte*. Rat.,
Castique, recte, ac sobrie. Ita Vat. I a prima manu :
supra, *Castique, recti, ac sobrii*.

8. Vigilandi verbum sæpe in sacræ litteris occur-
rit. Epist. I S. Petri cap. v, 8 : *Sobrii estote, et vigilate.*
Matthæi xxiv, 42 : *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora*
Dominus vester venturus sit, etc.

C 9. Vox *fulgidus* in Lucretio antiquata creditur.
Eam revocant Lampridius, Solinus, Arnobius, Ju-
venicus. De qua iterum redibit sermo.

13. Teolius pro diversa scriptura, *Vox illa*. De
avium *strepitu* plura ex Prudentii hoc loco aliisque
scriptoribus habes in Burmanniana editione Propertii,
quam cl. Laurentius Santenius, elegantissimus
poeta, complevit, ac publici juris fecit an. 1780, ad
versum 46 lib. 1, eleg. 16 : *Et matutinis obstrepit aliiibus.*

14. S. Paulinus Natali 6, *culmea tecti Culmina*.
Virgilius ecloga 1, *congestum cespite culmen. et vil a-*
rum culmina fumant; et vii: *Æn.*, vers. 456, *Et ma-*
tutini volucrum sub culmine cantus.

15 et 16. Apud Isonem legam a lectis exsurgere,
non a lituis. In Vat. P hi duo versus ita leguntur :
Nova antequam lux emicet, Nostri forma est judicis.
Prior non absurde; posterior contra metrum. Vat. O,
Vestri figura est judicis.

19. Teol. ad oram, *Monet quietem.*

D 21. Nebrissa interpretatur *flammis aut auris*, quæ
sub auroram spirant. Chamillardus suspicatur legen-
dum *flatibus*. Nihil mutaveris. Cælum spargere coru-
scis flatibus est complere lumine. Flatus hic est oris
halitus, ut i Sym. præf. vers. 86 : *Spirat sacrilegis*
flatibus inscius. Cicero in Arato de Cane sidere : *Æsti-*
feros validis erumpit flatibus ignes. Sic Solis equi apud
Ovid. Metamorph. lib. II : *Ignemque vomentes... hinni-*
tibus auras Flammiferis implent. De aurora Virgilius
simili phrasi : *Et jam prima novo spargebat lumine*
terras. Æn. lib. IV, vers. 584.

22. Extrema pars glossæ Vat. A desumpta est ex
Isidoro, lib. v Etym., cap. 31. In prima parte lege
aurarii pro aurati : nam aurarii dicebantur qui sa-ve-

Omnes labore exercitos
 Confirmet a l' spem lum nis.
 25 Hic somnus, ad tempus datus,
 Est forma mortis perpetis :
238 Peccata, ceu nox horrida,
 Cogunt jacere, ac stertere.
 Sed vox ab alto culmine
 30 Christi docentis præmonet,
 Adesse jam lucem prope,
 Ne mens sopori serviat :
 Ne somnus usque ad terminos
 Vitæ socordis opprimat
 35 Pectus sepultum crimine,
 Et lucis oblitum suæ.
 Ferunt, vagantes dæmonas
 Lætos tenebris noctium, .

23. Exercitus, exercitatos, I.
 25. Hic somnus, sed peccatorum, I.
 26. Forma, figura, Iso.
 28. Stertere, runcare, Vat. A.
 31. Socordis, pigræ, I.
 37. Ferunt, homines, I.

haut, non ab *aurora*, ut putat glossæ auctor, sed ab *auris*, quas oratio excitabant illi qui gestu favebant, ut vult Servius in illum Virgilio versum : *Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris*. Explicat, *auris favoribus, unde et aurarii dicuntur fautores*. Sic *orari* e it quasi *aurarium*. Casaubonus ab *oratio* putat dictos *orarios*, et euphoniæ gratia *aurarios*; *orarium* linteam dictum ori tergendum paratum. Vide notas ad Aurelianum Vopisci, qui refert, Aurelianum primum donasse *oraria* populo Romano, quibus uteretur populus ad favorem. Antea in ludis et theatris jactatione togæ soliti erant favere.

26. Put., *Mortis imago est perpetis*, repugnante metro; ex quo Heinsius conjicit, *Imago mortis perpetis*. Retinendum est cum reliquis omnibus, *Est forma mortis perpetis*: nam forma a Græco μορφή est species, figura, idea. Sic Cicero passim, *forma reipublicæ*; et de Divinat. lib. II: *In nubibus nunquid animadvertisti leonis formam, aut hippocentauri*. Tuscul. lib. I, *somnum vocat mortis imaginem et simulacrum*. Prud., Apoth. vers. 309: *Christus forma Patris, nos Christi forma et imago*. Weitzius pluribus confirmat, somnum esse mortis imaginem, quæ tibi vel non querenti occurrerit: ut mirer interpretes dicere Prudentium respexisse ad illud N. sonianum: *Stulte, quid est somnus, gelitæ nisi mortis imago?* Cur non ad alia similia?

29. Ald., *vox ablato culmine* ex traiectione litterarum pro *ab alto*. Vat. A *ab alato*, male.

31. In vulg. nonnullis, *Adesse lucem proxime*.

32. Peveratus censet posse hunc esse sensum: Ne Deus serviat peccatis per somni desidiam, juxta illud Jeremiæ, *Servire me fecistis in peccatis vestris*; quia scilicet Deus a Platonicis vocatur *mens*, ut a Virgilio vi *Æneid.*, *Mens agitat molem*. Subtilis est hæc interpretatio, sed non probanda.

34. Egm. a manu secunda, et Vat. P, *socordes*, male. Primum o corripitur raro exemplo, non enim secundo loco spondæum admittit poeta. Socordiam aliqui dictam volunt, quasi *sine corde*, alii a particula separandi *se*, et *cor*: nonnulli inde scribunt *secors* et *secordia*. Vat. unus apud Teol. perperam legit *mentes socordes*.

35. *Pectus sepultum crimine*, ut homines vino somnoque sepulti apud Virg.

37. S. Ambrosius Hexaem. lib. v, cap. 24, a Weitzio allegatur in hunc locum; sed nihil ibi Ambrosius

A Gallo canente exterritos
 40 **239** Sparsim timere, et cedere.
 Invisa nam vicinitas
 Luci, salutis, numinis,
 Rupto tenebrarum altu,
 Noctis fugat satellites.
 45 Hoc esse signum præscii
 Norunt repromissæ spei:
 Qua nos soporis liberi
 Speramus adventum Dei.
 Quæ vis sit hujus alitis,
 50 Salvator ostendit Petro,
 Ter, ante quam gallus canat,
 Sese negandum prædicans.
 B Fit namque peccatum prius.

GLOSSÆ VETERES.

41. Invisa, odiosa dæmonibus, I.
 43. Situ, negligentia, I.
 44. Satellites, sequaces, I. Dæmones, Rat.
 45. Hoc, gallicinium, Rat.—Præscii, dæmones, I.
 47. Soporis, vitiorum, mortis, I.
 49. Vis, significatio, Iso.

COMMENTARIUS.

de dæmonibus, sed de avibus nocturnis, imprimis de lusciniæ incubantis cantu, de noctua, vesperthione et gallo. S. Augustinus, lib. viii de Civit. Dei, cap. 22, tradit, dæmones in aere versari, quod sæpe alias inculcat; et confirmat S. Gregorius Magnus lib. II Moral., cap. 24. Idem Augustinus, cap. 3 lib. XIV de Civ., docet, dæmonem esse in carceribus hujus caliginosi aeris æterno supplicio destinatum. Et serm. 103: *Ista dæmonia seducere animas querunt, sed ubi sol non ortus est, tenebræ enim sunt*. Fortasse dæmonem intelligit S. Ambrosius hymno ad laudes dominicæ: *Hoc omnis errorum cohors Viam nocendi deserit*. De S. Isidoro et Grialis notis dixi ad titulum hymni.

40. Etsi supra dixerit *vagantes dæmonas*, tamen recte nunc *sparsim* timere, et cedere eos affirmat, quia catervatim vagantur tenebris læti, sed adveniente luce dispersi aufugiunt. Conjecerat aliquis *passim*.

42. Vat. A, *numinis, al. numini, id est dæmoni*. Non assentior. Inauditum quippe est mihi, dæmonem ab ecclesiasticis scriptoribus *numinis* appellatione simpliciter donari, quamvis *Deus hujus mundi* in sacris litteris dicatur.

43. Virgilius lib. VI describens *Æneæ* iter per Averni fauces ad inferos, ait: *Per loca senta situ*.

50. Math. cap. XXVI, 34: *Amen dico tibi, quis in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabit*. Ita Lucas et Joannes. Marcus vero cap. XIV, 30, *Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus*. Vossius putavit, hanc vocem *Salvator* post Tertulliani tempora inventam. Antiquiorem esse ostenditur ex hac inscriptione apud Gruiterum: IOVI CVSTODI-QVIRINO SALVATORI PRO SALVTE CAE-SARIS NERVAE-TRAIANI AVG-COL-SARMI. At non deerunt qui dubitent sitne genuina hæc inscriptio. Cicero ausus non est eo verbo uti, cum *soter* vellet interpretari. Merito rejarguitur P. Castus lætens Ansaldus, qui in Comm. de forensi Judeorum buccina statuit, cantum galli in Evangelii fortasse intelligi clangorem forensis buccinæ. Vide cl. Cancellierium loco mox citando.

53. Ald., Gis. in edit. 1, *peccator*. Idem Gis. in edit. 2, *peccatum*, et falso *peccator* alios habere dicit, quia paulo post ait, mentem Petri mansisse integram, et cantu galli cognito justum destitisse peccare. Lego quidem *peccatum* ex mss. codd., sed rationem Gisellini non probo: nam Petrus vere peccavit,

Quam præco lucis proximæ
240 Illustret humanum genus,
 Finemque peccandi ferat.
 Flevit negator denique
 Ex ore prolapsum nefas :
 Cum mens maneret innocens,
 Animusque servaret fidem.
 Nec tale quidquam postea
 Linguae locutus lubrico est ;
241 Cantuque galli cognito,
 Peccare justus destitit,
 Inde est, quod omnes credimus.
 Illo quietis tempore,
 Quo gallus exultans canit,

A
 Christum redisse ex inferis.
 Tunc mortis oppressus vigor,
 70 Tunc lex subacta est tartari,
 Tunc vis diei fortior
242 Noctem coegit cedere.
 Jam jam quie-cant improba.
 Jam culpa surva obdormiat,
 75 Jam noxa lethalis, suum
 Perpressa somnum, marceat.
 Vigil vicissim spiritus,
 Quodcumque restat temporis,
 Dum meta noctis clauditur,
 80 Stans, ac laborans excubet.
 Jesum ciamus vocibus,

GLOSSÆ VETRES.

. Negator, *Petrus*, l.
 l. Cum mens, quia quamvis voce Christum negaret,
 re correptus, mens tamen et animus fidem serva-
 l, Vat. A.
 l. Lubrica, volubili, l.
 . Destitit, dimisit, l.
 l. Tunc lex, lex Tartari erat talis, ut nemo post
 em resurgeret, quæ tunc destructa est, Vat. A. —
 icta, a Christo, l.

B 75. Improba, *improbis dicitur nulli probabilis, pro-
 bus autem quasi prohibus, id est, justus, qui se ab omni
 malo prohibet*, Vat. A.
 74. Furva, nigra, l.
 75. Lethalis, mortalis, l.
 76. Marceat, tepescat, l.
 79. Meta, finis, terminus, l.
 80. Stans, in Dei servitute, l. — Excubet, vigilet, l.
 81. Ciamus, invocamus, l.

COMMENTARIUS.

me demum justitiam recuperavit, cum respicit
 destitit peccare, ut mox patebit. Plura hic peccat
 milliardus : notam versui 57 supponit, et ait, Ne-
 nam legere *negator*, quod falsum est de hoc versu
 Addit, se scribere *peccator*, et in textu invenitur
 stum. Gallandius hoc errore deceptus edidit vers.
 contra legem metri, *Flevit peccator*, et auctorem
 correctionis vel potius corruptionis laudat Cha-
 ardim. Hujusmodi lapsus in scriptoribus præser-
 lesignioribus annotare prodest ; ut solent scopu-
 et brevia indicare ii qui cursus maritimos in ta-
 pingunt.

l. Incassum aliqui conantur Prudentium erroris
 ore, perinde quasi Petrum peccasse negaverit,
 quibus est Cellarius, qui poetam non intellexit,
 cum ait errasse, quia mens Petri magis quam
 us peccavit. Præcesserat Clericus, tom. XII bibl.
 vers., qui putat plus dixisse Prudentium quam
 it, sociumque illi dat S. Cyprianum pag. 127 edit.
 niens, de his qui tormentis cesserunt : *Infirmis
 rum sensit, nec animus, sed corpus dolore deficit.*
 lia. Calmetus ex hoc Prudentii loco veriorum sen-
 tiam confirmat, Petrum negationis externæ pec-
 suis-e implicitum, quod vere peccatum est, ho-
 miique peccatorem efficit, sed fidem intus ser-
 e ; quandoquidem Christus rogavit ne illius fides
 xret. S. Augustinus lib. Contra mendacium,
 . 6 : *In illa negatione intus veritatem tenebat ; foris
 dacium proferebat.* Prudentius peccatum nega-
 is externæ sapius declarat : *Ter... sese negandum
 ficans... Fit namque peccatum prius... Flevit ne-
 r denique Ex ore prolapsum nefas... Peccare de-
 l.* Confer S. Ambrosium lib. x in Evan. Luc. cum
 s Maurinorum.

l. Legunt *lingua lubrica* Gis., Bong., Wid., Vat.
 o, Cell. et alii, non male. Rat. pariter, *Lingua
 tus lubrica est*, sed supra locutus erat a, ut esset
 ta, et quidem ab eadem manu. At metrum non
 tur, in nominandi casu poni *lingua*. Prag. aut alius
 enim bene distinguit annotator editionis Colo-
 nis qua utor), *Lingua proloquitur lubrica*, male.
 tra lectio elegantior est, et ex Prudentii stylo,
 m optimi et vetustissimi codd. tenent ; quæ vide-
 etiam fuisse in Hal., et in Gold. erat supra. Vat.
 . *Lingua locutus lubrico sine est.*

63. S. Ambrosius in hymno *Æterne rorum condi-
 tor* ad laudes dominicæ pulchre conversionem hanc
 Petri, ex galli cantu admoniti, describit : *Hoc ipsa
 petra Ecclesiæ Canente culpam diluit*, etc. In tanta li-
 brorum copia, ne dicam turbam, quibus expenditur
 locus Matth. cap. xvi, 18 : *Et ego dico tibi, quia tu es
 Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam
 meam*, etc., haud scio an alii animaliterint, ex hoc
 maxime loco interpretationem catholicam demon-
 strari. Qui sensus, ait S. Augustinus lib. ix Retract.
 cap. 21, etiam cantatur ore multorum in versibus bea-
 tissimi Ambrosii, ubi de gallo gullinaceo ait : *Hoc ipsa
 petra Ecclesiæ Canente culpam diluit*. Cum autem Am-
 brosiani hymni ad omnes, aut fere omnes Occidentis
 Ecclesias permanaverint, consequens est, eam in ter-
 pretationem, qua Petrus *petra Ecclesiæ* dicitur, pro
 explorata esse habendam ex communi Ecclesiarum
 consensu. In officio quoque Isidoriano hymnus ad
 cathedram S. Petri incipit. *O Petre, petra Ecclesiæ.*
 Quare cum res sit de sacræ Scripturæ expositione,
 locum hic habet regula S. Augustini et theologorum,
Legem credendi lex statuat supplicandi. Unus vel alter
 e SS. Patribus, qui aliam explicationem adhibent, ad
 hanc Ecclesiæ catholicæ interpretationem, si possint,
 revocandi sunt : si non possint, eorum expositio pro-
 habilis, per nos licet, censeatur, quoniam idem
 S. Scripturæ locus duos sensus habere potest ; sed
 ita ut alteri certæ interpretationi non officiat.

65. Christum ex inferis resurrexisse, cum adhuc
 tenebræ essent, ex Evangelio liquet. Olim credebant
 Christiani, media nocte Christum esse venturum ad
 homines judicandos, ut videre potes prol. num. 148. Hinc
 est quod poeta non solum resurrectionis, sed etiam
 extremi iudicii meminit, ut ex sequentibus patebit,
 et antea dixit : *Nostris figura est iudicis*. Hymno 2
 matutino similiter extremum iudicium commemorat.

69. *Vigor*. Teol., Ald., Weitz., Gis. 1 ed., Rat.,
 Prag., Vatt. A, l et P, et alii vetustissimi. Chamillar-
 dus cum Gis. 2 edit., et Heins., *rigor*. Sed melius
 dicitur *opprimere vim, potentiam, vigorem mortis,*
 quam *rigorem*. Et poeta infra hymno 2 vers. 8 :
Culpæ vigorem perdidit. In Vat. A male *expressus pro
 oppressus*. Nota, tres primos hujus strophæ versus
 incipere *Tunc*, quibus respondent tres alii primi se-
 quentis strophæ *Jam*.

Fientes, precantes, sobrii :
Intenta supplicatio
Dormire cor mundum vetat.
85 Sat convolutis artibus
243 Sensum profunda oblivio
Pressit, gravavit, obruit,
Vanis vagantem somniis.
Sunt nempe falsa et frivola,

83. Intenta, *ad Deum*, l.
88. Somniis, *somnia gloria hujus mundi, nam fugit*,
Vat. A.
89. Frivola, *vana, nihil valentia*, l.
92. Veritas, *Christus*, l.

A 90 Quæ mundiali gloria,
Ceu dormientes, egimus :
Vigilemus; hic est veritas.
Aurum, voluptas, gaudium,
Opes, honores, prospera,
95 Quæcunque nos inflant mala,
Fit mane, nil sunt omnia.
Tu, Christe, somnum disjice,

GLOSSÆ VETERES.

95. Inflant, *in præsentia vita*, l.
96. Fit mane, *fit dies iudicii*, l.
97. Disjice, *defectivum verbum est*, l. *Dissipa, et ef-
fuga, et discute. Dissice verbum defectivum est, et non
habet amplius*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

82. Sichard. *sobrios* male pro *sobrii*. Vat. O, *sobria*.
Advertenda est ratio Christianorum maxime propria,
qua Deum colunt, fletu eum precantes, ab iis qui
antiquitates ecclesiasticas prosequuntur, aut penitus
prætermittunt, aut non satis illustrata. Poeta hymno 2,
vers. 49, *Te mente pura et simplici, Te voce, te cantu pio
Rogare curvato genu Flendo, et canendo discimus*.
Judith populum hortabatur ut ab obsidione Bethulæ
liberari precaretur cum lacrymis, cap. viii, 7 :
*Dicamus fientes Domino, ut secundum voluntatem suam
sic faciat nobiscum misericordiam suam*. Exstant in
Veteri Testamento alia exempla Davidis et Ezechie,
in Novo S. Petri, Magdalenzæ. Alia legi possunt in
Vitis Patrum, quas Rosweydydus collegit, ut in Vita
abbatis Pauli Nazarbensis, abbatis Thallelei Cilicis.
Historiæ sanctorum recentium donum lacrymarum
passim commemorant, quo insignitum fuisse Prudentium
colligo ex Passione Cassiani, vers. 99 : *Par-o,
complector tumulum, lacrymas quoque fundo, Altare te-
pescit ore, saxum pectore*. S. Maximus Taurinensis,
homil. 3, laudans S. Petri lacrymas ait : *Lacrymæ, in-
quam, tacite quodammodo preces sunt, veniam non
postulant, et merentur; causam non dicunt, et miseri-
cordiam consequuntur*. Vide Raynaudum, tom. XV
Hærocl. spirit., pag. 151, et Benedict. XIV, de Beat.
lib. iii, cap. 26. In utraque poenitentia baptismatis, et
laporum fundi lacrymæ olim solebant, quæ a SS. Pa-
tribus commendantur, si et constantes sint et ex corde
intimo profluant.

84. Ald., Gis., Chamil., Vat. P, O et I a secunda
manu, cum aliis ed. et mss. et Breviario Romano,
vetat. Magis sensui congruit *vetet* cum Prag., Gold. (in
quo supra *vetat*), approbante in notis Heinsio. *Quie-
scant, obdormiat, marceat, excubet, ciamus, postulant
vetet*. Hymnarium Ven. Thomasi habet *vetat*, quod
retineo.

88. Apud Teolium Vat. unus, *vacuis* non male pro

B *vanis*.

90. Aldus ediderat, *Quæ mundi alit gloria, sed cor-
rexit*. Tertullianus, de Anima cap. 54, *labes mundia-
lium sordium*. Sulpicius Severus Hist. sacr. ii, c. p. 14,
historicos profanos vocat *mundiales*. Significatio
mundi pro improbis, pro vanitate, profanaque pompa
ab ecclesiasticis invecis est.

95. Gisel. in 4 edit., *instant*, quo fortasse respicit
glossa Isonis. Reliqui omnes, *inflant*. Vat. A., *mala*
pro *mala*. Commune:n lectionem amplector, et intel-
ligo, vocari *mala* quæ alii *bona fortunæ* dicunt, aurum,
voluptatem, gaudium, opes, honores, prospera, de
quibus dixerat : *Sunt nempe falsa, et frivola, Quæ
mundiali gloria Egimus*, etc. Et nunc, *Quæcunque nos
inflant mala, nil sunt omnia*. Vide notata in præf.
vers. 29, *vel bona, vel mala*.

96. Vat. A., *nihil pro nil*. Teolius punctum interro-
gationis adjicit, *Fit mane?* quod replicat in nota. An
data opera, an mendo typographico?

97. Heinsius cum vetustissimis codd. et Weitzio,
dissice. Rat., *dissice*, sed ablato altero a factum a cor-
rectore *disice*. Franciscus Jureus lib. iii Paulini de
Vita S. Martini, et Casperius in Electis, pag. 61, de
hoc verbo pluribus disserunt, et legendum *dissice*
contendunt. Nihil moveor. Scribo *disjice* cum vulg.
nonnullis, et Hymnar. Thom., ut in Virgilio et aliis,
a verbo *disjicio*, quo usus etiam est Prudentis in
præsenti, hymno S. Laurentii vers. 209 : *Cum membra
morbus disjicit*. Non ergo verbum est defectivum,
quod nihil amplius habeat, quam *disjice* aut *dissice*.
Tota controversia est orthographica, in qua vulgarem
scribendi rationem sequor. In vulg. et in Brev. Rom.
discute est pro *disjice*, quæ est glossa veterum codi-
cum, ut vidimus. Hunc hymnum, ejusque elegantiam
laudat Aringhus lib. vi Romæ subterr., cap. 57,
quod est de Gallo gallinaceo. Ex ejus hb. vi, cap. 37,
sequens monumentum exhibeo.

Vetus pictura ex cæmeterio Priscillæ via Salaria.

Tu rumpe noctis vincula,
244 Tu solve peccatum vetus,
 100 Novumque lumeningere.

II. HYMNUS MATUTINUS.

245 Nox, et tenebræ, et nubila
 Confusa mundi, et turbida,
 Lux intrat, albescit polus,
 Christus venit, discedite.
 5 **246** Caligo terræ scinditur
 Percussa solis spiculo :

GLOSSÆ VETERES.

6. Spiculo, radio, *spiculum proprie est sagitta, I. Radio, Vat. A.*

7. Color redit, *secundum physicos loquitur, qui dicunt, omnia colorata in nocte colorem perdere : sole iterum redeunte, illis colorem redire. Sic et illud : Nox abstulit a'ra colores. Quidam autem hoc negant, dicentes, squamas piscium nocte lucere, Vat. A.*

8. Nitentis, splendentis. *Secundum physicos loquitur, qui dicunt omnia colorata in nocte perdere colo-*

A Rebusque jam color redit
 Vultu nitentis sideris.
 Sic nostra mox obscuritas,
 10 Fraudisque pectus conscium,
 Ruptis relectum nubibus,
 Regnante pallescet Deo.
 Tunc non licebit claudere,
 Quod quisque fuscum cogitat :
 15 Sed mane clarescent novo
247 Secreta mentis prodita.
 Fur ante lucem squalido

rem : sole redeunte, redire colorem. — Sideris, solis. I. 12. Pal'escit, fulgescit, Rat. 13. Claudere, occultare, I. 14. Fuscum, vitiosum, denigratum peccatis, I. 15. Mane, adverb. est mane temporis significativum; sed hoc loco non est, cum conjungitur declinabili parti, B ut mane novo, i. e. in die judicii, I. 16. Prodita, manifestata, Vat. A. 17. Squalido, tenebroso, I.

COMMENTARIUS.

Quippe Christiani veteres galli imaginem, vigilantiam, necnon Christi Domini, et divini verbi præconum symbolum, exprimere solebant; neque solum juxta apostolum Petrum ejus imago frequenter occurrit, sed aliis in locis cæmeteriis, ut in sarcophagis et lucernis, et in editiore subterraneorum cubiculorum prospectu, in fornicibus et absidibus. Inde in sublimioribus templorum nostrorum fastigiis gallus representari cœpit. In codd. Vat. Alexandr. 74 et 348 gallus in prima hujus hymni littera pingitur. Vide proleg. num. 78. Verum de gallis plura nuper edidit cl. Franciscus Cancellierius, qui quatuor voluminibus docte eleganterque conscriptis argumentum novum de Secretariis basilicæ Vaticanæ exhausit. Fusc deserit lib. 1, cap. 14, § 4 et seqq. : *Cur veteres Christiani turribus campanariis gallos imponerent. De Christi verbis, Antequam gallus cantet. De galli symbolo apud Christianos.*

Matutinus, alia inscriptio Abl., Rat., Gold., Weitz., *Ad Matutinum* ex breviariis in codicibus videtur inventa. Alex., Vat. I et alii, *Hymnus matutinus*. Ex erudita præfatione excellentissimi archiepiscopi Toletani ad Breviarium Isidoriani novam editionem colligo, hunc hymnum posse vocari *ad pullorum Cantum* ex veteri Hispanica consuetudine. *In calce nostri codicis* (ait doctissimus præsul) *non solum horas matutinas et laudum invenies, sed etiam hymnos ad primam noctis vigiliam, ad galli cantum, quod erat circa medium noctis, et ad pullorum cantum, quod erat circa exurgentem auroram; hunc secundum, ut a galli cantu mediæ noctis discernerent, hymnum pullorum cantus appellabant.* Egregie hæc consonant S. Isidori verbis cap. 21, lib. v Etymol., *Matutinum est inter abscessum tenebrarum et auroræ adventum.* Pars hujus hymni Matutini canitur feria 4 ad laudes Breviarii Romani, *Nox, et tenebræ, et nubila*; pars vero feria 5 ad laudes, *Lux ecce surgit aurea*, pro quo versu Prudentius habet, *Sol ecce surgit igneus*. Ricciolius part. 8 Prosod., cap. 6, reg. 2, *Quid, inquit, elegantius illo hymno Boethiano, qui canitur in laudibus feria 4, Nox, et tenebræ, et nubila, etc.?* Putarem, Boethii nomen excidisse pro Prudentio. Sed paulo ante dixerat : *In hymnis autem a S. Ambrosio, Boethio, aut Prudentio constructis utitur Ecclesia catholica iambicis hujusmodi, per strophas tetrastrophas distributa in horis canonicis.* Sed neque hic est hymnus Boethianus, neque alium iambicum dimetrum novi, a Boethio compositum, quo utatur Ecclesia catholica.

1. Egm., *jubila* pro *nubila*, mendose. Infra vers.

65, *Nox mundi*, ut hic, *Nox, tenebræ, nubila mundi*; quæ omnia inter se differunt.

3. Vetus codex in edit. Colon., *micat* pro *intrat*, male, et ex aliqua glossa. Hymnarium V Thomasi multis in locis correctione indiget, ut in hoc tertio versu, *intrat, albescit polus*, ubi deest *lux*.

4. *Discedite*, formula, qua e sacris abire jubentur profani, ut *Procul, o procul este profani*; et infra hymno 6, vers. 136 et seq., *Procul, o procul vagantem Portenta somniorum : Procul esto pernicaci Præstrigator actus... Discede, Christus hic est : Hic Christus est, liquesce.* Imperatores cum ignominia causa milites dimittebant, hac formula utebantur, *Discedite, Quirites, atque arma deponite.* Vide Brissonium de formulis lib. iv.

6. Spiculum proprie est sagitta. Chamillardus post Fabricium ait, *spiculo* improprie dici pro *radius*, et rectius alibi *radiorum spicula*. Hamart. vers. 87. Contra Gifanium in ind. Lucret., verbo *Tela diei*, observat, venuste et docte *tela diei* appellari *solis radios*, sicut Varro *jacula solis*, et Prudentius *spicula* dixerant. Gifanium rationem addit, quia radius nihil est aliud Latine quam hostile, seu hasta sive ex ferro, sive ex materia. Hæc ratio non placet Beckmano de Orig. lingue Latinæ, verbo *Radius*; sed assentitur spiculum usurpari de solis lumine pariter, ut *radius*; quem consilere poteris.

8. *Nitentis*, *nitenti* pro *nitentis*, quod melius adhæret *sideris*, ut sol denotetur, ut recte interpretatur Iso. Concinnum tamen est, *vultu nitenti*.

9. Prag., *hic* pro *sic*, male.

12. Ald., Rat. (ubi glossa *fulgescit*), Gis, Fabricius, Weitz., Vat. I, O, P, et alii legunt *pallescit*. In Vat. A et Alex. est *pallescet*, quod videtur exigere sensus. Agit enim poeta de extremo Dei judicio; idque adjungit : *Tunc non licebit claudere... Sed mane clarescent novo.* Nebrissensis habet : *Pallescat pro albescat, et alludit ad tempus matutinum, quo aurora pallet.* Sed in contextu Nebrissensis legitur *pallescit*. Aurora primum pallida est, tum rosea, postremo candida, seu clara. Verum hæc vocabula, auroræ et matutini temporis propria, a Prudentio poetice ad extremum judicii diem, quo sol justitiæ apparebit, transferuntur.

15. Vat. I et Gold. a prima manu *clarescent*, quod poterit sustineri, si supra legatur *pallescit*.

17. Cave ab Aldinæ editionis errore, *Furante* pro *Fur ante*. Mirifice poeta exornat hanc sententiam, *qui male agit, odit lucem*. Similia sunt apud SS. Patres. S. Ambrosius lib. II de Cain et Abel, cap. 3 : *Latro*

- Impune peccat tempore :
Sed lux dolis contraria
20 Latere furtum non sinit.
Versuta fraus et callida
Amat tenebris obtegi,
Aptamque noctem turpibus
Adulter occultus fovet.
25 Sol ecce surgit igneus,
Piget, pudescit, pœnitet.
Nec teste quisquam lumine
Peccare constanter potest.
30 **248** Non erubescit poculis,
Cum sit libido temperans,

19. Dolis, *furtum*, l.
22. Amat, *cupit cooperiri*, l.
23. Turpibus, *rebus*, l.
24. Fovet, *amat*, Vat. A. et l.
26. Pœnitet, *adulterum sui sceleris*, l.
28. Constanter, *audacter, fiduciali er*, l. *Audacter*, Vat. A.
29. Mane, *si mane ebrius fuerit*, l.
31. Cum, *quando*, l.
32. Castum, *castitatem*, l. *Pro castitate, nomen*, Vat. A.
33. Severum, *adverb. graviter*, l. *Pro adverbio. i. e. graviter et honeste*, Vat. A.
34. Ludicrum, *ludibrium*, l.

diem refugit, quasi criminis testem. Lucem adulter erubescit, quasi adulterii consciam. Poetae fingunt ex Nocte Fraudem et Mendacium progenita, ut denotent noctem fraudibus esse aptam. Ethnici nocturnas congregationes primis Christianis objiciebant. Minucius Felix in Octavio : *Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestæ libidinis fervor ebrietate exarsit, canis, qui candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ qua vinculus est, ad impetum et saltum provocatur : sic everso et extincto conscrio lumine, impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis involvunt per incertum sortis.* Quo respexit Tertullianus Apolog. cap. 7 : *Dicimur sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo inde, et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebras tum et libidinum impiarum inverecundiam procurent.* Et cap. 8 : *Præterea candelabra et lucernæ, et canes aliqui, et offulæ quæ illos ad eversionem luminum extendant.* Hanc fabulam et calumniam vel ex eo maxime depellebant Christiani, quod Deum semper præsentem, et cui nihil est clausum, cogitent, et colerent ; quod in fere toto hoc hymno Prudentius exponit, ut patebit.

21. Oxon., *frons* pro *fraus*, sed longe melius est *fraus*.

29. Respicit consuetudinem fere omnium gentium, præsertim Judæorum, et inde Christianorum, vinum mane non bibendi : ex qua S. Petrus Actor. apost. cap. II a se, ab apostolis aliisque centum viginti hominibus, in quos Spiritus sanctus descenderat, suspicionem ebrietatis depulit : *Non enim sicut vos æstimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia.* Neque enim credibile erat, tot simul religiosos cordatosque viros contra consuetudinem, communemque vivendi modum, et præscriptam legem, vino se ante horam tertiam proluisse. Chamillardo et Teolio alia interpretatio placuit, quod sermo sit de poculis sumptis die vel nocte superiore. Non probo, nec videtur probare Iso.

32. Accinit *nugator* pro *libidinoso*, ut hymno 7, vers. 98 : *Veteresque nugas condomare et frangere, et*

- A Castumque nugator sapit ?
Nunc nunc severum vivitur,
Nunc nemo tentat ludicrum,
35 Inepta nunc omnes sua
Vultu colorant serio.
Hæc hora cunctis utilis,
Qua quisque, quod studet, gerat :
Miles, togatus, navita,
40 Opifex, arator, institor.
Illum forensis gloria,
249 Hunc triste raptat classicum :
Mercator hinc, ac rusticus
Avara suspirant lucra.
45 At nos lucelli, ac fenoris,

GLOSSÆ VETERES.

- B 35. Inepta, *incesta*, l.
36. Colorant, *laudant*. — Serio, *honesto, sobrio*, l. *Serio, i. e. mature, modeste, honeste*, Vat. A.
38. Qua, *in qua*, l.
39. Miles, *p'ebrius*, Vat. A. — *Togatus, pacatus, qui in foro disputat*, l.
40. Institor, *negotiator*, l.
41. Forensis, *a foro*, Iso.
42. Classicum, *tuba bellica*, l.
44. Suspirant, *desiderant*, l.
45. Lucelli, *diminutivum a lucro*. — *Fenoris, usuræ. Fenus dicitur a manipulo feni, quia sicut fenem manipulis augetur, ita fenus, i. e. pecunia augmentatur colligendo*, l.

COMMENTARIUS.

Psych. vers. 435, *jocus, petulantia, voluptas, cupido* dicuntur *NUGATRIX acies*. *Castum pro caste*, et similia libenter usurpat : sic duobus proxime sequentibus versibus *severum et ludicrum*. Paulo ante *tarpia* pro *rebus turpibus*, et mox *inepta sua* pro *su's ineptiis*.

36. In *Isona laudant* pro *colorant* non intelligo, nisi legendum sit *lavant*, aut, quod magis congruit, *larrant*. Ad marginem editionis Coloniensis reperio ex cod. ms. *cultu pro vultu*.

38. Præf. vers. 33 eodem sensu *studeo* occurrit, *Non sunt illa Dei, quæ studuit*.

39. Chamillardus *togatum* pro *judice* sumi vult, quia infra de togato dicitur, *illum forensis gloria*. Sed parum vidit : nam *forensis gloria* omnibus qui in foro versantur potest applicari, et hoc loco oratores potissimum significari declarat versus 46, qui huic respondet, *Fandique prorsus nescii*.

40. Male *institor* Widm. et Bong., in quo supra *institor* : nam postea *mercator* idem nominatur. *Institor* dicitur qui instat negotio. Vide glossam.

42. Suspicio mihi nonnulla est de traiectione horum versuum, ut primum debeat esse, *Hunc triste raptat classicum, tum Illum forensis gloria*. Hoc enim ordine prius recensentur *miles, togatus, et mercator*.

D ut postea ordine inverso eadem artes indicantur, *At nos lucelli, ac fenoris*, etc. Notat poeta, plures vivendi certum genus non eligere, sed casu aut temeritate arripere : id enim est *raptat*. Confer primam satiram lib. I Horatii :

Qui sit, Næcenas, ut nemo quam sibi sortem
Seu ratio dederit, seu sors objecerit, illa
Contentus vivat ?

et quæ addit de milite, de mercatore, de agricola et de jurisconsulto :

Agricolam laudat juris legumque peritus.

45. Visne audire aliam feneratoris, aut, ut alii scribunt, feneratoris etymologiam ex Varro-ne ? *ecilian : Fenerator a fenere est cognominatus, fenus autem dictum a fe'u, et quasi a fetura quadam pecunia pe-*

Fandique prorsus nescii,
Nec arte fortes bellica,
Te, Christe, solum novimus.
Te mente pura, et simplici,
50 **250** Te voce, te cantu pio
Rogare curvato genu,
Flendo, et canendo discimus.

A His nos lucratur quæstibus,
Ilac arte tantum vivimus :
55 Hæc inchoamus munera,
Cum sol resurgens emicat.
251 Inter de nostris sensibus,
Vitæque totam dispice :
Sunt multa fucis illita,

GLOSSÆ VETERES.

46. Fandi, *rhetoricæ*, Vat. A. — Nescii, *sumus*, I.
52. Canendo, *laudando*, I.
58. Dispice, *diligenter aspice*, *deorsum aspice*,
Diligenter inspicere. Vat. A.

59. Fucis, *peccatis, vel nigris*. *Fucus dicitur de omni colore, unde fuc las vestes dicimus quocumque modo tinctas : peccatis tenebræ, I. Fucus est color niger, sed pro omni colore ponitur*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

vientis atque increscentis : et idcirco et M. Cato, et cæteri oratori ejus feneratorum sine o littera pronuntiant, sicuti felus ipse, et secunditas appellata. Ex A. Gellio lib. xvi, cap. 12, Nonio et Marcello. Ilac eadem ratione Græcis partus τόχος est senus. Lucelli voce ut tur Cæro.

46. Quærat aliquis, ex quorum persona Prudentius hæc proferat : non enim omnes Christianos potest comprehendere, in quibus erant milites, togati, nautæ, opifices, aratores, institores. Igitur quod ait *Ilac arte tantum vivimus*, nempe laudandi Deum, solum ad clericos pertinet, et fortasse etiam ad eorum hominum collegia et societates, in quibus religiosi ordines jam erant adumbrati, ut videri potest apud S. Augustinum lib. 1 de Moribus Ecclesiæ catholicæ, ubi præter anachoretas, præter cœnobitas in communem vitam congregatos, viventes in orationibus, in lectionibus, in disputationibus, præter feminas habitaculis segregatas, ac remotas a viris quam longissime, adjungit aliud genus laudabile Christianorum, qui in civitatibus degunt, a vulgari vita remotissimi. Vidi, inquit, *ego diversorium sanctorum Mediolani, non paucorum hominum, quibus unus presbyter præerat v. r. optimus et doctissimus. Romæ etiam plura cognovi, etc. Neque hoc in viris tantum, sed etiam in feminis ; quibus item multis viduis, et virginibus simul habitantibus, et lana, ac tela victum quærantibus, præsumt singulæ gravissimæ, probatissimæque*. Ac fortasse Prudentius ad aliquod hujusce generis diversorium accesserat.

49. His quatuor versibus præcipui ritus colendi et rogandi Deum continentur, primus internus in spiritu et veritate, *mente pura et simplici*, alter voce sine cantu, *te voce*, tertius *cantu pio*, quarto *curvato genu*, quintus *flendo*. De cantu ecclesiastico moderato ab ipsis Ecclesiæ nascentis initiis plura passim alii, et nonnihil nos in dissert. de Hymn. eccles., § 9 et seqq. De fletu in orandum supra ad hymn. 1 vers. 82. Inflexio genuum inter primos Christianos adeo in usu erat, ut pro oratione ipsa in Actis S. Theclæ *inflexio genuum* ponatur. Binghamus, lib. xiii Antiq. eccles., c. p. 8, tradit, hunc ritum usitatum fuisse in matutino et vespertino ministerio diebus profestis et stationariis, sive jejuniis constitutis. Tertullianus in fine libri de Oratione : *Stationi militiæ nomen dedit, usum oratio*. Quarta quavis et sexta hebdomadis die fieri stationes solebant, in quibus jejunium simul cum statione solvebatur, ut dicam ad hymnum SS. Fructuosi et sociorum. His etiam diebus Christiani orantes genua flectebant. Quibus autem diebus non flecterent, S. Justinus, sive alius vetus auctor, quæst. 115 ad orthodoxos, explicat : *Si genuum inclinatio in precationibus magis Deo commendat, quam si stantes orent, quare diebus dominicis, et a Paschæ feriis ad Pentecosten usque precantes genua non flectunt ? unde talis in Ecclesiam provenit consuetudo ? Quæstioni huic ita respondet : Quia semper utriusque conservare memoriam oportebat, et lapsus nostri per peccatum, et gratiæ Christi, per quam a lapsu resurreximus. Eapropter genuum per sex dies inclinatio nota est*

*lapsus nostri in peccatum. Quod vero d' e dominica genua non inflectimus, designatio est resurrectionis, per quam gratia Christi, et a peccatis et a mortificatione eis morte liberati sumus. A temporibus autem apostolorum consuetudo talis accepit initium, prout ait beatus Irenæus martyr et episcopus Lugdunensis, in libro de Paschate : ubi quoque mentionem facit Pentecosten, in qua genua non inflectimus, quoniam pari est cum die dominico potestate. iusta eam, quæ de ista dicta est, causam. Hujus ritus vestigia extant in officio ecclesiastico, in cujus fine antiphonæ beatæ Mariæ flexis genibus dicuntur præterquam in diebus dominicis, et toto tempore paschali, quod idem observatur, cum campanæ sonitu deiparam salutare admonemur. De genuum inclinatione vide præter alios Cæsarius Arelatensem, homilia 34. De genibus flectendis in oratione, qui eos reprehendit qui, diacono clamante : *Flectamus genua*, ut columnæ erectæ stabant, quod, inquit, *Christianis, dum in ecclesia oratur, omnino nec licet nec expedit*. Dum autem Christiani stantes orationem fundebant, sæpe manus in crucis formam expandebant, quem ritum exponam ad hymnum S. Fructuosi.*

56. Christiani veteres non solum oriente sole præter Deum offerebant, sed etiam orantes ad orientem respiciebant. S. Justinus loc. cit., quæstione 118 : *Cur cum omnia loca idonea sint ad Deum colendum pura mente, in solis orientis clima intus oculis hymnos et orationes offerimus ? et qui sunt qui hæc nobis tradiderunt ? Respondet : Præstantissima quæque ad honorem Dei destinamus : oriens præstabilius est omnibus creaturis, ergo vultum ad orientem vertimus. De ritu ad orientis regionem precandi existat dissertatio Jacobi Thomasi. Etiam templa olim Christiani versus orientem exstruebant.*

58. Gold., Wilm., Bong., Vat. unus apud Teol., Weitz., *despice*. Prag., *despice*, ad oram *dispice*, Rat., *despice*, sed correctum *dispice*. Juretus ad lib. iii de Vita beati Martini restituere volebat *dissice*. Legendum *dispice*. Catullus de coma Berenices : *Omnia qui magni dispexit lumina mundi*, quem ad locum plura congerit Joan. Antonius Vulpus in sua Catulli editione, quæ magnam partem etiam in lexicis invenies. Vulpus non semel in ubertimis suis in Catullum commentariis magno cum elogio poetæ nostri meminit.

59. Gisel. legendum contendit in 2 edit. *fucis* ex vetustissimo libro, cum antea etiam poeta dixerit, *Quod quisque fuscum cogitat*, quod Heinsius, Hymnar. Thomasi, Alex. et alii approbant. Communior est alia lectio neque rejicienda, quam tenent Vat. codd. optimæ notæ I, P aliique, Aldus, Weitzius, correctiores hymnorum sub Urbano VIII, et pleræque editiones, non excepto cod. Egm., quæ male pro *fucis* Weitzius allegavit, cum discrete habeat *fucis*, prout Heinsius observavit. In Vat. O, *Sunt multa illita*, deest *fucis* aut *fucis*. Teolius in notis ait, Cellarium post Weitzium habere *fucis inclita* (lego *illita*), nec aliter Heinsium, si attendas, quæ habet in addendis. Sed Heinsius in addendis sententiam non mutavit. Hæc sunt verba connexa ex Vat. O ad

60 Quæ luce purgentur tua.
Durare nos tales jube,
Quales remotis sordibus

A Nitere pridem jusseras,
252 Jordane tinctos flumine.
65 Quodcumque nox mundi dehinc

GLOSSÆ VETERES.

61. Durare, *perseverare*, l.
63. Nitere, *lucere*, l.

64. Jordane flumine, *baptismate*, l, Vat. A.

COMMENTAR US.

denis : Bene fuscis Egmondanus codex apud Wiltzium. Sed al'um codicem is voluit designare. Nam Egmondanus ipse a me inspectus fuscis disertim; fuscis tamen Giselinus ex veterrimo exemplari. Teollus cum plerisque legit fuscis; quæ lectio confirmatur ex simili phrasi in hymno S. Hippolyti, vers. 123: Exemplar sceleris paries habet illius, in quo Multicolor fucus digerit omne nejas. Nebrissensis utranque lectionem amplectitur et explicat: *Maculata vitiiis*:

legitur et fuscis, id est inquinata tenebris, e' sic magis cohaeret sequens littera, cum dicit, Luce purgentur tua, aut respicit ad aliam solis proprietatem, qui non solum illustrat, sed etiam purgat'.

63. Prag. male prius pro pridem.

64. Rat. male Jordanis pro Jordane. Jordanis aquas olim Christiani plurimum laudabant, quod eis Christus fuisse baptizatus; cujus rei hoc exstat monumentum:

Numisma vetus ex Museo Victorio.

Juvenens insolita, sed pia invocatione usus ait: **B** Hieronymum verba Eusebii ex libro de Locis Hebraicis ita vertisse, ut de catechumenis exponeret, qui maximo studio ambibant in Jordane baptizari; sed intelli: i ea posse de simplici lavacro, quod Christiani praecipue in festo Theophaniae post baptismum parvulorum frequentabant; ex Itinerario Antonii martyris et Hodoeporico S. Willibaldi, quod edidit Canisius. Aquam ex Jordane in longinquas regiones quandoque exportatam, ut filii principum sacro baptismate abluerentur, probat doctissimus commentator Franciscus Victorius in commentario de nummo veterum Christianorum, quem nos quoque exhibuimus, ut ejus antiquitatis ecclesiasticae memoria latius pervagetur.

- 253** Infecit atris nubibus,
Tu, rex, eoi sideris
Vultu sereno illumina.
Tu, sancte, qui tetram picem
70 Candore tingis lacteo,
254 Ebanoque crystallum facis,
Delicta terge livida.
Sub nocte Jacob cærulea
Luctator audax angeli
75 Eousque dum lux surgeret,

- A** Sudavit impar prælium.
Sed cum iubar claresceret,
Lapsante claudus i oplite,
Femurque victus debile,
80 **255** Culpæ vigorem perdidit.
Nutabat inguen saucium,
Quæ corporis pars vilior,
Longeque sub cordis loco
Diram fovet libidinem.
85 Hæc nos docent imagines,

GLOSSÆ VETERES.

65. Dehinc, post baptismum, I.
66. Infecit, maculavit peccatis, I.
67. Rex, Christe. — Eoi sideris, solis, qui ab oriente nascitur, I.
69. Picem, peccata, peccatorem, I.
70. Candore, justitia, I. Qui de sordidis, et peccatoribus candidos reddis, et justos, Vat. A.
71. Ebanoque, arbor nigerrima nigro ligno : ebum est genus nigri ligni, vel ebum genus est arboris, quod postquam incisum fuerit, et projicitur in aquas, ibidem quadam coagulatione durescit, et efficitur lapis niger, unde postea sunt utilia instrumenta ad discretionem bonorum malorumque munerum, I. Ebum genus ligni nigri, quod incisum vertitur in lapidem, ex quo dicitur altare in domo Domini fuisse, ubi ignis

- B** semper erat, Vat. A. — Crystallum, perspicillatam, I.
72. Livida, sordida, I.
74. Luctator non brachiis, sed oratione, ut benediceret ei, I.
75. Eousque, usque; tantum significat quantum usque, Iso.
76. Sudavit, lactabatur, laboravit, I.
77. Iubar, sol, splendor diei, I.
79. Femur, figurata locutio, i. e. victum habens.
80. Culpæ, luxuriæ, I.
81. Inguen, synecdoche.
82. Quæ, ubi. — Vilior, est, I.
83. Cordis, sensus, I.

COMMENTARIUS.

67. Pro rex habent lux Prag., Bong., Sichard. in contextu, Giv. in 4 editione, quod in Hymn. Thomas. repertum non displicebat Gallandio. Ego vultum eoi sideris intelligo. Chamillardus aliter distinguit: Tu, rex eoi sideris, Vultu sereno illumina. Minus bene interpungit editio Parmensis: Tu, rex, eoi sideris, Vultu sereno illumina. Correctores Romani sub Urbano VIII alium versum subrogarunt, Tu vera lux caelestium, quod Ricciolus ait loc. cit. fecisse Urbanum VIII, quia prima in eoi plerumque longa est. Neque ratione neque exemplis mihi facile quisquam persuadebit, plerumque longam esse primam in eoi. In prima editione hymnorum correctorum ita legitur, Tu lux eoi sideris, quod mutatum est in alud, Tu vera lux caelestium, fortasse ob majorem claritatem. Ipsi correctores in præfatione animadvertunt, se plura reliquisse quæ meliora fieri potuissent, ut illud, Nascendo formam sumpseris: nam apud poetas nascendo frequentius producit, quam corripitur. Non igitur mutandum esset eoi, quamvis verum esset, frequentius e produci, quam corripit. Cæterum correctores non sibi constituerunt, qui dicendo pro dicens induxerunt, o correpto, dominica ad vespas in passione Domini, Dicendo nationibus: Regnavit a firmo Deus, cum antea esset, Dicens, in nationibus Regnavit a ligno Deus. Sed quoniam Prudentius sæpe o postremum in gerundiis corripit, obiter notabo, non esse tam certam, quam vulgo traditur, eam regulam, illud o frequentius produci, quasi id natura ipsa fiat. Servius ad illud Virg. Æn. lib. iv, vers. 413: Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando, dicit precando et cantando vo breviate naturaliter. Hoc modo Terentianus: Ut vitæ dubius varios venando dolores. Infra Prudentius corripit, Luctando elaudum et tabidum. Omitto Catullum.

69. Weitzus et Mariettus observant, respexisse poetam ad illud Ovidii lib. iii de Ponto, eleg. 3: Sed neque mutatur nigra pice lacteus humor, Nec quod erat candens, fit terbinthus, ebur.

71. Vide Plinium, lib. xii, cap. 4. Utroque modo dicitur ebum et ebum, et scribitur etiam hebum. Plinius ait, duo esse ebum genera, sed melius arborum tranco enodi materia nigri splendoris. De cry-

stallo vide eundem lib. xxxvii, cap. 2, et alios qui de fossilibus agunt. Prudentii sententia ex Isaiæ cap. i, 18, desumpta est.

72. Pro terge in Vat. A et Alex. tergens; ita etiam Bong., et a secunda manu Hail. Reliqui terge. Vet. cod. in edit. Coloniens. mendose tegens. Adverte, promiscue usurpare Prudentium tergere, illuminare, purgare, inficere, noctem, atras nubes, picem, ebum, ut significet, a Deo peccata deleri. Ita supra ex communiori lectione fucis illita luce purgantur.

73. Narratur hæc historia Genes. cap. xxxii, cuius etiam meminit Oseas cap. xii. Prudentius anagogice eam interpretatur. S. Ambrosius lib. ii de Jacob, et Vita beata cap. 7, in simili interpretatione versatur. Huc pertinet Prudentii conclusio vers. 90. Teolis edidit cærulea pro cærulea, nisi si forte mendum est typographicum. Retine cærulea. Infra etiam hymn. quinto, vers. 41, cærulea noctis.

74. Contra Isonem, et brachiis, et oratione pugnam illam factam, plerique exponunt.

75. Alius legit Eousque lux surgeret, ubi omittitur dum. Fabricius separat hoc pacto Eo usquedum. Iso alio modo. Poteris etiam scribere Eo usque dum. Oxon., Quousque pro diversa scriptura. Heinsius suspicabatur Eoa dum lux surgeret.

76. Legunt impar prælio Rat., Widm., Bong., Ald., Nebr., Vatt. I, O, P. Vulg.; sed Giselinus optime ex suo ms. et Daventr. emendavit prælium, quod confirmavit Heinsius ex suis et poetæ stylo, qui sæpe cum accusandi casu utitur verbo sudo, ut Claudianus, que prælia sudas? Prælium etiam Vat. A et alii antiquissimi cum Alex.

78. Weitzius coniecit et legit luxante ex mendo in Gold. luxante, quod exstat etiam in Vat. I. Sed cur lapsante rejicietur, quod omnes habent? Vox hæc Virgillii est in eadem significationem.

80. Dicam potius pertinacia, qua Deo restitit, quam luxuriæ cum Isonem.

81. Pro coxendice positum est inguen. Nervus femoris tactus, et emarcuisse dicitur: nempe ille nervus, qui ligat caput ossis, quod in cotylen sive acetabulum inseritur.

85. Pro loco male luco Egm. et Pal.

- Hominem tenebris obsitum,
Si forte non cedat Deo,
Vires rebelles perdere.
Erit tamen beator,
90 Intemperans membrum cui
Luctando claudum, et tabidum
Dies oborta invenerit.
Tandem facessat cæcitas,
256 Quæ nosmet in præceps diu
95 Lapsos sinistris gressibus
Errore traxit devio.
Hæc lux serenam conferat,
Purosque nos præstet sibi.
Nihil loquamur subdolum,
100 Volvamus obscurum nihil.

- A Sic tota decurrat dies.
Ne lingua mendax, ne manus,
Oculive peccent lubrici,
Ne noxa corpus inquinet.
105 Speculator astat desuper,
Qui nos diebus omnibus,
Actusque nostros prospicit
A luce prima in vesperum.
Illic testis, hic est arbiter,
110 Hic intuetur, quidquid est,
Humana quod mens concipit :
Hunc nemo fallit iudicem.
257 III. HYMNUS ANTE CIBUM.
O Crucifer bone, lucisator,
Omniparens, pie, verbigena,

GLOSSÆ VETERES.

86. Tenebris, peccatis, I.
87. Si forte, si fortuito, I.
89. Beator, sc. ille, I.
90. Intemperans membrum, indomita libido, I.
91. Claudum, marcidum, I.
92. Dies, finis. — Oborta, quasi exorta, I.
93. Fatescat, discedat, facessat, I.
95. Hæc lux, Christus. — Serenam, serenitatem, I.
100. Volvamus, cogitemus, I, Vat. A.
101. Dies, vita, I.

- B 103. Lubrici, instabiles, I.
104. Noxa, culpa, I.
105. Speculator, Christus, Iso.
108. A luce prima, infantia. — In vesperum, se-
nectam, I.
111. Concipit, meditat, I.
2. Verbigena, verbo genite, I, Vat. A. Verbo genite:
tantum masculinum, quia solus Christus est genitus, Vat.
A. Verbo genitum. Vat. B.

COMMENTARIUS.

90. Dissyllabum est cui et pes iambus.
92. Fabricius ait: *Beatitudinem in abstinentia et castitate ponit, quibus luctamur contra intemperantiam ac libidinem. Sed non is verus et proprius poetæ sensus est. At alium sensum non exprimit ipse Fabricius. Prudentius in sacra Littera interpretanda insistit, scilicet vers. 31. Ortusque est ei statim sol, postquam egressus est Phaniel: ipse vero claudicabat. Noctem et tenebras intelligit peccatum, solis ortum Jesu Christi gratiam; hinc beatum vocat quem Christus, edomitis cupiditatibus, illuminaverit. Quæ interpretatio sequentibus versibus maxime corroboratur.*
93. *Fatescat aut fatiscat legit Iso, Weitz. et Wid., fatiscat; sed in Wid. supra, facescat. Gis. ad oram 1 editionis, fatiscas, et mox, Errore traxisti avio. Georgius Remus videtur legisse fatescas aut facessas, qui vers. 94 legendum monet Errore traxit devio. In Vat. I, fatiscat. In Prag. et Rat., fatiscat. Sequor Vatt. A, O, vetustiores Heinsii, Ald., Nebr. et alios, qui legunt facessat.*
96. Alii, qui legunt fatiscas, aut facessas, hic seribunt *Errore traxisti avio, aut traxit devio. Vide vers. 95.*
102. Rat., nec manus. Ita Vatt. I et P.
103. Vat. A, Egm. Bong., oculive. Melius alii, oculive. Vat. P, nec peccent.
105. Hanc sententiam, quod Deus ubique præsens est et corda intuetur, Christiani omni tempore præ oculis habuerunt, et in ecclesiastico officio prudentissime inseruerunt. Plura in eam rem congerunt Quællius, Woverus, Elmenhorstius ad Minucii locum: *Quanto magis Deus auctor omnium ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Hæc nostri poetæ verba ab antiquitatum ecclesiasticarum scriptoribus aliisque, dum hoc argumentum tractant, proferri solent, et vel imprimis emicant.*
107. Actus, us, pro actione passim veteres Christiani scriptores.
108. Teolius ad oram, e luce.
Ante cibum. Christianorum vetus hic mos est, ut ante cibum Deum orent. Tertullianus Apolog. cap. 30: *Nec prius discumbitur, quam oratio ad Deum præ-*

- gustetur. In codice Ecclesiæ Hispan. edito a Dominico Lopez de Barrera, can. 65 ex 12 Carthag.: Non oportet, clericos vel laicos religiosos ante sacram horam diei tertiam inire convivium, neque aliquando clericos, nisi hymno dicto, edere panem et post cibos gratias auctori Deo deferre. Ita indicatur hic canon a Lopezio; sed in Collect. max. concil. Hisp. Sylvestri Pueyo, pag. 150, ad marg. legitur, Can. 12, d. 44. In addit. 4 Capitul. Reg. Franc., cap. 69 edit. Paris. ann. 1677.*
1. Ald. primum *lucis sator*, postea correxit *lucisator*, in Rat. etiam a prima manu, *lucis sator*; Pal., *lucis auctor*. Burmannus, lib. iv Propertii eleg. 3 ad vers. *Lucis et-auctores*, affert Prudentii hunc locum, et ait, in Egm. legi *lucis auctor*, et ad marginem *lucis sator*. Vera lectio *lucisator*, ex cuius verbi novitate aliæ lectiones falsæ inductæ sunt. Prudentius hoc vocabulum, uti mox *omniparens*, et *verbigena*, et prius *crucifer*, ex similibus imitatione formavit, quanquam *omniparens* Virgilius etiam usus est *Æn.* vi, vers. 595. S. Prosper epigr. 39 effinxit *omniparens*, et epigr. 61 *omnicreator*.
2. Vat. A, *omnipotens* pro *omniparens*. Chamillardus hoc loco allucinetur: negat enim sensum poetæ esse ut *verbigena* intelligatur *verbo genitus*, atque ipse exponit *verbum genitum*. Du Cangius in Glossario pariter affirmat, Isonem male exposuisse *verbo genitum*, et adducit versus ex Mamotrecto ad IV Reg. cap. xxv ex Græcismo: *Communis generis sunt quæ componis ab illis. Excipe VERBIGENA, quod Christo convenit uni.* Sed non dubitandum quin sensus poetæ sit *Verbo genitus*, quando videlicet hymno 11, vers. 17. idem repetit: *Ex ore quamlibet Patris Sis ortus, et Verbo editus*, ubi Chamillardus interpretatur: *Et editus, quando Pater nos est allocutus.* Quam vero ratione Filius possit dici *Verbum verbo genitum*, theologice explicat Petavicus lib. vi, cap. 8: *Non tamen mirum videtur, in hunc modum ista pronuntari, ut ipsa Patris sapientia, qua sapiens est, appelletur Filius,..... illud ab usu communi remotius, idem et de λογος a veteribus usurpari, non solum quatenus rationem, sed etiam quatenus verbum significat.* Et cap. 3 num. 5: *Siquidem Verbum persona de Verbo Patre, id est, ratione vel intelligentia oritur.* Weitzius ad hunc Prudentii locum citat S. Augusti-

Edite corpore virgineo:
Sed prius in Genitore potens,
5 **258** Astra, solum, mare quam flerent.
Huc nitido, precor, intuitu
Flecte saluiferam faciem
Fronte serenus: et irradiata,
Nominis ut sub honore tui
10 Has epulas liceat capere.
Te sine dulce nihil, Domine:
Nec iuvat ore quid appetere,
Pocula ni prius, atque cibos,
Christe, tuus favor imbuerit,
15 Omnia sanctificante fide.

A Fercula nostra Deum sapiant,
Christus et influat in pateras:
Seria, ludicra, verba, jocos,
Denique quod sumus, aut agimus,
20 Trina superna regat pietas.
259 Hic mihi nulla rosæ spolia,
Nullus aromate fragrat odor:
Sed liquor influat ambrosius,
Nectareamque fidem redolet
25 Fusus ab usque Patris gremio.
Sperne, camæna, leves hederas,
Cingere tempora queis solita es,

GLOSSÆ VETERES.

14. Favor, lau. — Imbuerit, benedicat, sanctificet, l.
16. Fercula, per id quod continet, id quod continetur, per fercula cibos. Vat. A.
17. Patras, mensas. Patena est dicta a patendo. Patera vero, i. e. vas aptum receptui potus, l.
18. Seria, senum. Serium est honestas, inde seria pluraliter, honesta. — Ludicra, juvenum. — Jocos, infantium, l.
19. Quod sumus, et nos, et actus nostros regat superna pietas. — Agimus, facimus, l.

B 21. Spolia, sicut antiqui faciebant, l.
22. Aromate, hoc aroma facit in singulari numero nominativo, l.
23. Ambrosius, dulcis, divinus, pro divino ponitur; ambrosia est cibus deorum, l.
24. Nectaream, puram, l.
25. Ab usque, ab usque et ad usque licenter dicimus, l.
26. Camæna, camæna dicuntur quasi canenæ acanendo. — Leves, vanas, Iso.
27. Queis, quibus, Iso.

COMMENTARIUS.

num lib. xi Confes., cap. 7, et S. Cyprianum in Expositione Symboli. Chamillardus putavit, eos hoc vocabulo *Verbigena* usos fuisse, idque fidenter affirmavit. At neque Augustinus, neque Rufinus Aquileiensis, cui illa Expositio adjudicatur, quidquam asserunt quo Prudentii locutio possit explanari, nedum vocem *Verbigena* usurpant. Lamius, contra Clericum defendens Prudentium, existimat, cum hoc loco, tum hymno 11, poetam loqui de secunda generatione, qua Verbum caro factum est. Hanc opinionem eo hymno 11 expendam.

4. Vat. unus apud Teol. *manens pro potens*.
14. Similes preces ante cibum faciendas præscribit Origenes tom. II, pag. 36, lib. II in Joannem.
15. In proleg. num. 170 dixi quid sit, *Omnia sanctificante fide*.

16. Prudentius hortatur ut fercula nostra Deum sapiant, et videtur indicare quod ait S. Cyprianus lib. ad Donatum in fine: *Sonet psalmos convivium sobrium; et ut tibi tenax memoria est, voce canora aggrederi hoc munus ex more: magis charissimos pasces, si sit nobis spiritualis auditio, proleciat aures religiosa mulcedo*. Similia habent alii SS. Patres. S. Bernardus lib. II, ep. 2, verba S. Cypriani a nobis allata protulisse dicitur a Weitzio, quæ ego in Bernardo minime invenio.

17. In Miscellaneis observationibus editis in veteres auctores ab eruditis Britannis, tom. III, vol. III, pag. 320, conjicitur legendum esse *Spiritus influat in pateras*: sed nulla est idonea ratio cur velus scriptura desereretur.

18. Si placet, ita distingue, ut ludus sit in actione, jocus in verbis; et postulat poeta, actiones et verba a Deo dirigi tam ea quæ ad continentiam pertinent, quam quæ ad eutrapeliam, sive ad animi quamdam remissionem: de qua virtute theologi agunt cum S. Thoma 2-2 quaest. 168, art. 2.

20. Heinsius *superne* pro *superna* præfert cum Put., Alt., Egm., quibus consonat Alex., et adhaerent recentiores editi, quia *superne* syllabam postremam corripit. Non inficior, eam syllabam communem esse, sed retineo *superna* cum Isone, Hincmaro, Gotescalco, vetustissimis Vatt. A. I, O, P, Urb. Rat., Prag. Ald., Gis., Weit., aliis plerisque. Eruditi Britannii locut. suspicantur *deitas* pro *pietas*. Nihil mutandum. Gotescalcus, ut adversus Hincmarum probaret recte dici

TRINA DEITAS, hæc Prudentii verba cum aliis in medium protulit. Hincmarus in libro *De non trina deitate* respondet, Prudentium metri necessitate dixisse *trina pietas*, et alibi (in fine hymni de novo lumine sabbati paschalis) *numinetripleci*, vel sicut in quibusdam codicibus legitur *nomine triplici*, et rursus (in præf. Apotheosis): *Est tria summa Deus, trinum specimen*. Quas locutiones improbat ipse Hincmarus; concedit tamen ab Aratore dici *trina potestas, trinum nomen*, a Prospero *trina majestas*, a Sedulio *trina fides*, et, *Quod simplex triplicet, quodque est triplicabile, simplet*, et explicationem congruentem addit: *Hoc tantum dixisse sufficiat, quia TRINAM PIETATEM Prudentius, TRINAM POTESTATEM Arator, TRINAM MAJESTATEM Prosper, pro personis Patris, et Filii, et Spiritus sancti, qui relative in sancta Trinitate dicuntur, substantialia nomina pietatem, potestatem, majestatem posuerunt*. Vide com. vers. 2 Psychom.

21. Hicquidem erat ethnicorum mos; at Christiani veteres adeo ab unguentis et odoribus in convivio abstinebant ut id ethnici ipsis exprobrarent, quod liquet ex verbis Minucii Felicis: *Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus*. Vide Clementem Alexand., lib. II Pædag. cap. 8, et S. Chrysostomum tom. II, conc. 1 de Lazaro. Pro *rosæ* Prag. in marg. *rosæ*, male.

22. Alii *flagrat* vel *fragrat* scribunt.
24. Ut *ambrosia* deorum cibus est, ita potus eorum *nectar*. Verba quibus Prudentius utitur, *liquor ambrosius, redolet, fusus*, fortasse innuunt unguentum ambrosium, de quo videri potest Facciolatus.
25. Solet præponi *usque*: Virgilius tamen *ab usque Pachyno* dixit.

26. Camænas quasi canenas acanendo dici tradit Macrobius lib. II in Somn. Scipion., cap. 3. Poeta ex hederis quoque corona sibi imponebant, quia Bacchi et Apollinis paria censebantur numina. Horatius lib. I, ode 1: *Me doctorum hederæ præmia frontium Dis miscent superis*. Ovidius lib. I, eleg. 6: *Deme meis hederas bacchica sertis, comis. Ista decent lætos felicia signa poetæ: Temporibus non est apta corona meis*. Confer Carolum Paschalem de Coronis, edit. 1610 pag. 60, lib. I, cap. 18, qui hunc Prudentii locum cum laude pii poetæ allegat.

27. Ex hoc versu aliquis colliget, Prudentium carminibus profanis componendis indulgere solitum. Non

- 260 Sertaque mystica dactylico
 Texere docta liga strophio,
 30 Laude Dei redimita comas.
 Quod generosa potest anima,
 Lucis, et ætheris indigena,
 Solvere dignius obsequium :
 Quam data munera si recinat,
 35 Artificem modulata suum ?
 Ipse homini quia cuncta dedit,
 Quæ capimus dominante manu .
 Quæ polus, aut humus, aut pelagus
 Aere, gurgite, rure creant,
 40 Hæc mihi subdidit, et sibi me.
 Callidus illaqueat volucres
 Aut pedicis dolus, aut maculis,
 261 Illita glutine corticeo
 Vimina plumigeram seriem
 45 Impediunt et abire vetant.

28. Sertaque mystica, *corona*, l.
 29. Strophio, *cingulo aureo*, *strophium est cingulum : strophos enim dicitur Græce convertere : hinc dictum strophium, eo quod a posterioribus ad anteriora convertitur*, l. *Strophium est cingulum ita dictum, quod a renibus ad anteriora convertitur, strophe enim est conversio*, Vat. A.
 30. Redimita, *figurata constructio*. — Comas, *per comas*, l.
 31. Generosa, *nobilis a Deo creata*, Iso.
 32. Indigena, *incola*. Iso.
 34. Data, *sc. sibi a Domino*, l.
 35. Artificem, *Christum*, l.
 36. Ipse, *artifex*, l.
 39. Aere, *in aere*, l.
 40. Hæc mihi, *potestati hominis subdidit omnia creata, et hominem subdidit sibi*, l.
 41. Callidus, *ingeniosus*, l.
 42. *Pedicis, pedicæ sunt impedimenta gressuum; pedica est laqus quo aves capiuntur*. — Maculis, *reibus*, l.

- A
 Ecce per æquora fluctivagos
 Texta greges sinuosa trahunt :
 Piscis item sequitur calamum,
 Raptus acumine vulnifico,
 50 Credula saucius ora cibo.
 Fundit opes ager ingenuas
 Dives aristifera: segetis
 Hic, ubi vitea pampineo
 Brachia palmite luxuriant,
 55 Pacis alumna ubi bacra viret.
 Hæc opulencia Christicolis
 Servit, et omnia suppeditat.
 Absit enim procul illa fames,
 Cædibus ut pecudum libeat
 60 262 Sanguineas lacerare dapes.
 B
 Sint fera gentibus indomitis
 Prandia de nece quadrupedum :
 Nos oleris coma, nos siliqua

GLOSSÆ VETERES.

43. Glutin, *de cortice gluten efficitur*, l.
 44. Vimina, *virgulta*, l.
 46. Fluctivagos, *per fluctus vagantes*, l.
 47. Texta, *retia*, l.
 48. Calamum, *hamum*, l.
 50. Credula, *qui creditur*. — Saucius, *sauciata habens*, l.
 51. Ingenuas, *innatas, nobiles*, l.
 53. Hic, *in isto loco, ubi ager est*, l.
 54. Luxuriant, *abundant*, l.
 55. Pacis, *insigne pacis ferebatur antiquitus oliva*, l.
 57. Omnia, *ea necessaria*. — Suppeditat, *subjicit: supposito vel suppeditor significat subministro, vel auxiliator, unde suppetium nomen; inde etiam pluralem legimus, ut nostra ei sint suppetia, i. e. auxilia*.
 58. Absit, *longe a Christicolis*, l.
 61. Fera, *silvatica, extranea*. — Indomitis, *quæ non habent jugum Christianitatis*, l.
 63. Siliqua, *vagina leguminis. Demonstrat, siliquis esse folles, vel thecas esse omnium leguminum, unde Virgil., Siliqua quassante, i. e. resonante*, l.

COMMENTARIUS.

ita iudico. Nam poesim universe alloquitur, ut potius Dei laudes quam alia inepta canat. Adi prolegom. num. 65. Nonnemo ita explicat: O Camæna mea, docta texere sertâ mystica, quæ solita es cingere tempora, nunc liga ea strophio dactylico. Nam alias ligaverat strophio iambico, sapphico, etc.

Hoc loco *strophium* intellige coronam cum Nebrisensi: est enim strophium quiddam circumflectitur et cingit, ut corona, cingulum. Plinius lib. XXI. *Tenuioribus utebantur antiqui coronis, strophia appellantes*. Sensus est: *Camæna, docta texere sertâ mystica, liga tempora strophio dactylico*, quia carmen hoc est dactylicum. Ita fere interpretatur Chamillardus, nisi quod addit, *O mea musa*, quod mihi non probatur.

34. Hos duos versus ita interpungit Giselinus, *Quam data munera, si recinat Artificem modulata suum, quem sequuntur Heius., Chamil. et alii. Melius Aldus, Quam data munera si recinat Artificem modulata suum, aut, ut nos distinguimus, sensum secuti; quam distinctionem exhibet etiam Teol., sed in textu ommissa est virgula post recinat, quæ in nota apparet.*

56. Prag., *qui pro quia, male*.

41. Lege Manilium lib. V de Artibus volucres piscesque capiendi.

42. *Maculas* pro retis foraminibus usurpavit Cicero: hinc Hispani *mallas* dicunt quod Nebr. observavit. Pro reti aliquando sumitur, ut apud Varronem lib. IV de Rustica, cap. 11, et hoc loco apud Prudentium.

44. Hails. habet *plumigenam* pro *plumigeram*. Nebrissa *seriem* exponit aves, quæ gregatim, et ex serie volant, sicut grues. Intelligi etiam potest multitudo quarumlibet avium, aut simpliciter series *plumigena* est genus volucrum.

48. *Calamus* est arundo, qua trahitur piscis: *acumen vulnificum* est hamus. Prudentius sæpe utitur vocabulo *texta*, ut *texta linea, spinea, squamosa*.

51. Nebrissa interpretatur *ingenuas, quas dicit homines ingenuos esitare*. Sed *ingenuum* est nativum, proprium, non arte paratum; sic Lucretius lib. I *ingenui fontes*, Ausonius *ingenuam aquam*, Juvenalis *ingenuum topium* dixerunt.

57. Aliqui *suppetiæ, arum* derivant a *suppeto, latente peto*, et *supposito a subjicio pedibus*. Hinc glossa hinc *suppeditat, subjicit*. Aldus pro *suppeditat* habet *suppeditant*, mendose.

58. Quo sensu Prudentius hæc de abstinentia carnibus quadrupedum pronuntiet, disserui in proleg. cap. 16.

62. Scribunt *quadrupedum* Heius. et Cham., nisi mendum est utrobique.

63. Cibus hic designatur plebis infimæ. Persius sat. 3, *siliquis et grandi pasta polenta*. Horat. lib. I, epist. 1, *vivit siliquis, et pane secundo*. Siliquæ quædam sunt esculentæ, quædam non: aliquæ cortæ eduntur totæ ut phaseolorum, aliquarum sola superficies, ut pisorum, et cicercis columbini. Vide Beamanum de Origin. ling. lat., verbo *Siliqua*.

- Feta legumine multimodo
Paverit innocuis epulis.
Spumea mulctra gerunt niveos
Ubere de gemino latices,
Perque coagula densa liquor
In solidum coit, et fragili
- 70 Lac tenerum premitur calatho.
263 Mella recens mihi Cecropia
Nectare sudat olente favus :
Hæc opifex apis aërio
Rore liquat, tenuique thymo,
- 75 Nexilis inscia connubii.

- A Hinc quoque pomiferi nemoris
Munera mitia proveniunt :
Arbor onus tremefacta suum
Deciduo gravis imbre pluit,
- 80 Puniceosque jactit cumulos.
Quæ veterum tuba, quæve lyra
Flatibus inclyta, vel fidibus,
264 Divitis Omnipotentis opus,
Quæque fruenda patent homini
- 85 Laudibus æquiparare queat?
Te, pater optime, mane novo,
Solis et orbita cum media est,

GLOSSÆ VETERES.

64. Feta, plena, I.
65. Paverit, pro pascat, I.
66. Mulctra, mulctrale est locus ubi mulgentur animalia : mulctrum vero vasculum in quo mulgentur, I. Mulctra, vas in quo mulgetur ; mulctrale, locus in quo, Vat. T.
67. Ubere, sc. ovium, I.
68. Coagula, sunt vasa quæ et calathi, ubi coagulantur lac, Iso.
71. Cecropia, a loco ubi abundant. Iso.
72. Sudat, stillat, I.

73. Opifex, hic et hæc opifex, I.
74. Liquat, extenuat, I.
76. Hinc, a rure, I.
78. Tremefacta, concussa vel quassata, I.
79. Deciduo, deorsum cadente, I.
80. Puniceos, rubicundos, unde et mala Punica dicimus ; vel rubeos, ut sunt mala granata, Iso. — Cumulos, mala granata, Vat. A.
81. Veterum, sapientum, Iso.
87. Solis et orbita cum media, media die, I.

COMMENTARIUS.

65. S. Hieronymus epist. 43, olim 18, hos cibos **B** *gias observemus, siccantes cibum ab omni carne, et omni jurulentia, et vividioribus quibusque pomis, nequit vinositatis vel edamus, vel potemus ; lavacri quoque abstinentiam congruentem arido victui.*

66. Nebrissa ait, mulctra esse vasa exceptoria lactis, quæ et mulctralia, dicuntur, ex Virg. iv Georg., implebant mulctralia vaccæ. Quo loco alii legunt mulctaria, alii mulctraria, eodem tamen sensu, ut vasa lac excipientia intelligantur. In Egm., mulctra gerit, non male pro diversa scriptura : nam femininum etiam est mulctra.

67. Uber etiam est caprarum et boum, quæ bina ubera habent. Sues, canes et alia animalia plures fetus alunt, idæoque pluribus uberibus prædita sunt.

68. Coagulum est a coactum, quia cogit, et densat ; hinc densa vocat coagula ex effectu. Peveratus ait, coagula esse vasa in quibus lac coagulatur. At apud veteres coagulum est id quod lacti admiscetur ut coaguletur. Aliud est calathus.

70. Tria hic distinguuntur lactis genera, aliud bibendum, quod mulctris geritur, aliud densum, et in solidum coactum a coagulis, aliud pressum calatho. Calathus Græcum est, Latine fiscina, qua lac premi solet. Distinctum est autem lac : ita pressum a lacte coacto. Lac pressum puto esse illud casei teneri genus, quod Itali vocant ravaggiuolo ; de quo etiam intelligo Virgilii locum, ecloga 1, et pressi copia lactis.

71. Mel Atticum est celeberrimum : Cecrops autem Athenas condidit.

74. In Bong. est liquet pro liquat, non recte. Nectar mellis olens dicitur, quia ipsa mella retolent thymo.

75. Apes non indulgere concubitu ad procreandos fetus Virgilius, Plinius aliique passim docent. Nunc alii tenent et observatum asseverant, necti etiam apes, ut prolem generent : distinguunt apes feminas, quæ rarissimæ sunt, mares, qui non ita sunt rari, et apes communes sexu carentes et mellis opifices, quarum maxima pars est. Mel cibum olim fuisse abstinentium, apparet ex S. Joanne Baptista, qui eo pasci solitus erat.

76. Aldus habet Hic, quod non omnino displicet. Hic alius cibus jejunantium, munera mitia (matura, ut mitia poma apud Virgilium) arborum. Quin etiam interdum Christiani xerophagiam, hoc est aridum victum adhibebant, ipsa vividiora poma respuentes. Tertullianus cap. 4 de Jeuniis, jam hæreticus implicitus, novitatis notam a suis depellit, quod xerophagiam

81. Comprehendit carmen heroicum et lyricum. in quo utroque genere veteres præstiterant.

82. Plerique legunt inclyta, inclita, vel incluta, quod perinde est. Vat. A supra minutiore characterè, incita ; in Rat. et Egm. ex inclita correctum incita. Idem in Gold. ex correctione Bong., Urb., Ald., Gis. et alii vulg., incita, quod posset sustineri, etiamsi mox incita subsequatur. Callandius prætulit incluta.

85. Heinsius scribit æquiperare.

86. Putant aliqui, his quinque versibus denotari actiones gratiarum, quæ Deo fieri debent quoties cibum sumitur, nempe mane, meridie et vespere, prætermisissis comessionibus, quæ Christianos minime decet. Ab his quam longissime dissentio. Prudentius hoc loco sacram Scripturam et veterum Christianorum consuetudinem exprimit. Psalmo lvi, 17 et 18 : *Ego autem ad Deum clamavi : et Dominus salvabit me. Vespere, et mane, et meridie narrabo et annuntiabo : et exaudiet vocem meam.* Hæc sunt tria tempora quibus Daniel quotidie orabat cap. vi, 10. Apostolos eisdem tres horas, quas tertiam, sextam et nonam appellant, orationi destinasse ex Actibus apostolorum, Clemente Alexandrino et Cypriano colligitur. Tomo III Anecdotorum Muratorii integer est liber Tertulliani de Oratione, ubi cap. 25 ait : *De tempore vero non erit otiosa extrinsecus observatio etiam horarum quarundam. Istarum dico communium, quæ diei interspatia signant tertia, sexta, nona, quas sollemnicres in Scripturis invenire est. Primus Spiritus sanctus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus qua die visionem communitatis omnis in illo vasculo expertus est, sexta hora ascenderat orandi gratia in superiora. Idem cum Joanne ad nonam in templo adibat, ubi paralyticum sanitati reformavit suæ. Vide notas Muratorii. Ex Tertulliani loco alium S.*

D Isidori lib. vi Orig., cap. 19, corrigendum monuit me cl. Giovenazzius. Petrus, ait Isidorus Tertullianum exscribens, qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Legendum visionem communitatis omnis. Sed et ex Isidoro emendari poterit Tertullianus : *primus enim sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia est infusus.* Ita Isidorus. In Tertulliano ergo lege *primus Spiritus sanctus, non prius.*

Te quoque luce sub occidua,
 Sumere cum monet hora cibum,
 90 Nostra, Deus, canet harmonia.
 Quod calet halitus interior,
 Corde quod abdita vena tremnit,
 Pulsat et incita quod resonam
 265 Lingua sub ore latens caveam,
 95 Laus superi Patris esto mihi.
 Nos igitur tua, sancte, manus
 Cespitem composuit madido,
 Effigiem meditata suam :
 Utque foret rata materies,
 100 Flavit, et indidit ore animam.
 Tunc per amœna vireta jubet
 Frondicomis habitare locis,
 Ver ubi perpetuum redolet,
 Prataque multicolora latex
 105 Quadriflvo celer amne rigat.

A Hic tibi nunc famulentur, ait,
 Usibus omnia dedo tuis :
 Sed tamen aspera mortifero
 Stipite carpere poma veto,
 110 266 Qui medio viret in nemore.
 Illic draco perfidus indocile
 Virginis illicit ingenium,
 Ut socium malesuada virum
 Mandere cogeret ex vetitis,
 115 Ipsa pari peritura modo.
 Corpora mutua (nosse nefas)
 Post epulas inoperta vident,
 Lubricus error et erubuit :
 Tegmina suta parant foliis,
 120 Dedecus ut pudor occuleret.
 B Conscia culpa Deum pavitans
 Sede pia procul exigitur.
 Innuba femina quæ fuerat,

GLOSSÆ VETERES.

88. Occidua, *vespere*, l.
 90. Harmonia, *modulatio suavissimum carmen vel organum : harmono Græce cano, inde harmonia, cantus cum laudibus*, l. *Hoc, quod vivo, et quod loqui possum, sit laus Dei*, Vat. A.
 91. Halitus, *spiritus*, l.
 93. Incita, *convicta*. — Resonam, *sonorum*, l.
 95. Esto, *sit*, l.
 96. Manus, *divinitas*, l.
 97. Composuit, *creavit*, l.
 98. Effigiem similitudinem, l. — Meditata, *sic et Virgil. de Junone : Inachiæ pestem meditata juvenæ*, Vat. A.
 99. Rata, *perfecta*, l.
 101. Per amœna, *in paradiso*. — Vireta, *virentia, Ubiunque duo adjectiva ponuntur, unum pro fixo accipiendum est, sic hic amœna per vireta, i. e. per*

amœnitatem virentem Vat. A.
 103. Redolet, *sc. flores*, l.
 104. Multicolora, *varia*, l. — Latex, *sons*, l.
 105. Quadriflvo, *quia quatuor sunt flumina paradisi*, l.
 106. Ait, *Deus*, l.
 107. Dedo, *sponde trado*, l.
 109. Stipite, *arbore*, l.
 110. Nemore, *paradisi*, l.
 111. Illic, *tunc*. — Perfidus, *perdens fidem*, l. — Indocile, *valde docile ; in enim præpositio aliquando auget, ut impulsus, intonsus*, Vat. A.
 112. Illicit, *decipit*, l.
 114. Vetitis, *pomis*, l.
 119. Parant, *præparant*, l.
 122. Exigitur, *expellitur*, l.
 123. Innuba, *virgo prius in paradiso*, Vat. T.

COMMENTARIUS.

90. Vat. A glossa pertinet ad explicandam stropham sequentem. Weitzius legit *canit* pro *canet* cum Widm., Hails., Gold. ; sed *canet* nostri omnes, Ald., Gis., Put., Oxon., Heins., Pal.
 93. *Resonat*, male Aldus.
 96. Pro *sancte*, quod optimi et perique habent, legunt *sancta manus*, minus bene, Prag., Rat., Weitz., Gis. 1 ed., Vatt. I, O.
 97. Pro *tuto* posuit poeta *Cespitem madidum*. Festus : *Cespes est terra in modum lateris cæsa*, cum herba, sive fructus recisus et truncatus est. Apud Isidorum lib. xvi, cap. 6, Orig. : *Cespites sunt frutices*. Vide Psych. vers. 904, *Nam viscera limo Effigiata premunt animam*, etc.
 100. In margine Vat. A, *Ore animam dedit ex proprio*, quem versum Put. et Vat. O habent in textu ipso, et concisionem vulgato Heinsius dicit. Fortasse diversa est lectio ejusdem auctoris ex duplici editione operum nata. Alludit ad Gen. cap. ii, 7. Reliqua quæ hic narrat eodem loco legere poteris.
 101. Vat. A pro *tunc* habet *hunc*, minus bene, et directa male pro *vireta*, quod est supra. Glossæ ejusdem et Isonis non placent. *Viretum* est nomen fixum, seu substantivum, non adjectivum. Virgilius lib. vi, *Devenere locos lætos, et amœna vireta*. Paradisum simili modo describit poeta hymn. 5 vers. 113, et Hamart. vers. 856.
 107. Ad oram Vat. A, *nisibus pro usibus*, quod omnino retinendum.
 110. Rat., medico pro *medio*, sed abrasum est *c*, et recte : nam Gen. cap. ii, 9 : *Lignum etiam vitæ in medio paradisi lignumque scientiæ boni et mali*.
 111. Nebrissa *indocile* accipit aut pro indocto. et

rudi, aut pro indocili bonarum artium, quæ in femina non reperiuntur, teste Aristotele. Ego intelligo Evæ ingenium indocile Dei præcepto non vesceudi pomo vetito, quo Adam et Eva obstricti erant. Nam præceptum *Ne comedas* ponitur in singulari per enalagen pro *Ne comedatis*, uti Septuaginta habent. Nonnulli docent Evam ante hoc præceptum fuisse conditam, quamvis ejus formatio postea referatur.
 112. Pro *illicit* habet *afficit* Prag.
 116. Aldus ita interpungit : *Corpora mutua nosse nefas. Post epulas inoperta vident Lubricus error et erubuit*. Melius Rat., ubi legitur *videt pro vident : Post epulas inoperta videt Lubricus error, et erubuit*.
 122. Aldus male, *sede propria*.
 123. Recte Nebr. explicat, *innubam dicit Evam, quia nubere est minori conditione se conjugii dare, et nondum illi dictum fuerat. Sub potestate viri eris, et ipse dominabitur tibi*. Vide an prosit etiam propria significatio *nubendi* : nam *nubere* est velare, operire, et *nubere* aut *nubi* est proprium feminarum, quæ caput et genus, matrimonio copulandæ, operiebant, ut pudorem flameo occulerent. Lucanus lib. ii : *Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem Lucea dimissos velarunt flamea vultus*. Alii *flammeum* scribunt. Eva igitur, quamvis uxor Adam a Deo data, eo sensu nupta non erat, neque flameo ad pudorem occultandum indigebat. In sacris Litteris hic ritus invenitur Gen. cap. xxiv, 65, ubi Rebecca, conspectu Isaac, tollens cito pallium, operuit se ... *Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ matris suæ, et accepit eam uxorem*. Obnubere, seu velare caput in feminis subjectionis est signum ex I ad Corinth. cap. xi, 5 et seqq. : *Omnis autem mulier orans aut prophetans, n...*

- 267 Conjugis excipit imperium,
 125 Fœdera tristia jussa pati.
 Aucor et ipse doli coluber
 Peccatur improbus, ut mulier
 Colla trilingua calce terat:
 Sic Coluber muliebri solum
 130 Suscipit, atque virum mulier.
 His ducibus vitiosa dehinc
 268 Posteritas ruit in facinus,
 Dumque rudes imitatur avos,
 Fasque nefasque simul glomerans,
 133 Impia crimina morte luit.
 Ecce venit nova progenies,
 Æthere proditus alter homo,

- A Non luteus, velut ille prior,
 Sed Deus ipse generis hominem,
 140 Corporeisque carens vitium.
 Fit caro vivida sermo Patris,
 Nunine quem rutilante gravis
 Non thalamo, neque jure tori,
 Nec genialibus illecebris
 145 Intemerata puella parit.
 269 Hoc odium vetus illud erat,
 Illoc erat aspidis, atque hominis
 Digladiabile discidium,
 Quod modo cernua femineis
 150 Vipera proteritur pedibus.
 Edere namque Deum merita

GLOSSÆ VETERES.

128. Calce, *calcaneo*, l.
 129. Muliebri solum, *plantam veretur*, l. *Solum dici potest, quidquid aliquid sustinet, sic terra solum est hominum et animalium, aer avium, mare piscium, solum, i. e. plantam*, Vat. A.
 130. Suscipit, *sc. super se, timet*, l. *Timet*, Vat. A. *Timeum*, Prag.
 131. His ducibus, *colubro et muliere*, l.
 133. Rudes, *novos*, Vat. T. — *Imitatur, Evam vi delictet et Adam*, l.

- B 137. Proditus, *manifestus*, l.
 139. Hominem, *substantiam veram hominis*, l.
 141. Vivida, *vivens*, Iso.
 142. Quem, *sermonem*, Iso.
 144. Genialibus, *voluptuosus*, l.
 148. Digladiabile, *plenum gladii, periculosum, divisibile; digladiare, i. e. pugnare*, l.
 149. Cernua, *curva, quasi cernens terram*, l.
 151. Merita, *digna*, l.

COMMENTARIUS.

velato capite, deturpat caput suum ... Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, et gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Hac ratione vir uxori nubere non recte dicitur, nisi cum irridetur. Uxori nubere nolo necē, aiebat Martialis.

28, 129. *Solum pro pede, seu ima pedis parte frequens est. Hymn. S. Agnetis vers. 116: Nunc virginali perdomitus solo de dracone; et Lucretius, per agro loca nullius ante Trita solo. Cicero Tuscul. pag. 245 in epist. Anacharsis ad Hannonem: Mihi amictus est Scythicum tegmen, calcementum solorum callum, cubile terra. A solo pedis solea dicta, et Hispanicum sueta, aliaque similia aliarum gentium. Potest etiam dubitari an huc pertineat quod Latini aiunt, *vertere solum, soli vertendi causa*; dicitur enim, *quo me vertam, quo se vertes, quo se vertent*, et proprie pedes alio se vertunt, non terra, cum ab ea quis recedit. Cicero tamen aliter intelligit pro Cor. pag. 69: *Qui civitatis alicujus solum civitatis mutatione vertissent*: apud quem *vertere solum* et *mutare solum* idem est. His versibus et sequentibus insigniter comprobari lectionem Vulgatæ: *Ipsa conteret caput tuum*, et B. Virginis conceptionem sine labe peccati originalis, quod ex SS. Patrum sententia in serpente est indicatum, demonstravi cap. 10 proleg. Et quoniam in Hispano poeta hæc interpretatio inter veteres maxime elucet, testimonium recentissimum pro eadem sententia ex Hispania petiit indicabo in *Oratione regii theologorum cœtus pro tuendo immaculatæ virginis Mariæ Conceptionis mysterio ad Carolum III super hodierno hujus S. mysterii cultu, piæque de illo sententia ad ulteriores certitudinis gradum merito provehendam*; quæ edita est Matriti an. 1778, regi catholico Carolo III ab archiepiscopo Toletano Francisco Antonio Lorenzana consecrata.*

150. In Prag. fuerat *pri s suspiciatque*, et supra glossa, *timeat. Widm., suspiciatque; Gold., Suspicit, utque.*

151. Adde glossæ Adamum, quem Eva *mandere coegerat ex vitibus*. Prudentius, dum *his ducibus* tuere posteritatem in facinus, et rudes avos imitari alternat, non sentit cum Pelagianis, quorum hæresin exponit S. Prosper carmine de Ingratis vers. 20 et seqq. Peccatum originale claris verbis Prudentius explicuit Apotheos. vers. 911 et seqq. Et observa-

Laurentium Bertium lib. xiii de Theolog. disc., cap. 2, probare originale peccatum ad fidei pertinere fundamenta, ex Prudentii versibus Apoth. 909 et seqq., *Hæc prima est natura animæ.*

135. Simili phrasi Statius lib. iii, silv. 3, *rudes populos, atque aurea regna colebas*. Sæpe Prudentius *rudem* pro novo et recenti accipit.

136. Ex Virgiliti ecloga 4, *Jam nova progenies cœlo demittitur alto.*

C 137. Christus dicitur *secundus homo* et *novus homo*, uti Adam *primus* et *vetus homo*. S. Paul. I ad Cor. cap. xv: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis.*

138. Editi omnes et plerique mss., *prius*. Rat., *primus* pro *prius* contra metrum. Meius *prior*, ut respondeat Apostoli verbis, *Primus homo de terra terrenus*. Urb. ita *prior*, quem solum sequi juvat.

142. *Quem* legit Rat. Weitz., Thuan. a *secunda manu*, Gis., Iso. *Quam* habet Heins. cum suis optimis, Ald., Vat. A., Prag. Vaticanis plerisque, et aliis: scilicet *quam carnem*. Magis placet *quem sermonem*.

144. *Genialis* sæpe conjugalibus rebus tribuitur, ut *lectus genialis, torus genialis* apud Horatium, Virgilium, Martialem et alios. *Genius* a veteribus habebatur Deus, qui hominem genitum suscipit ac tuetur. *Geniales* vero deos dixerunt aquam, terram, ignem, aerem. Ea enim sunt semina rerum.

D 148. Plerique scribunt *discidium*. Gis. *dissidium*, non male. Sed præstat retinere *discidium*, non a *dis* et *cardo*, quod Beccanus putat, nam tunc i secundum esset longum, sed a *discindo* in præterito *discidi*, sicut *excidium* ab *excindo*. Gifanius Ind. Lucret., verbo *Discidium*, ait *dissidium* esse animi, *discidium* corporis, et hanc vocem *discidium* apud omnes bonos scriptores depravatam esse, Catullum, Plautum, Tibullum, Terentium, Ciceronem minimum septies, in Pand. Florent., et apud Tacitum mansisse integram. Plura auctorum loca ipse restituit.

151. B. Virginem meruisse Deum edere multi SS. Patres affirmant, ut Augustinus, Ambrosius, Hieronymus pluresque alii. Hinc theologi quærent an B. Virgo meruerit *merito proprie dicto* esse mater Dei, vel, ut loquitur ipsi, *maternitatem Dei*. Et probabilis satis ratione multi affirmant, quia eisdem verbis

Omnia virgo venena domat :
 Tractibus anguis inexplicitis
 Virus inermis piger revomit,
 155 Gramine concolor in viridi.
 Quæ feritas modo non trepidat,
 Territa de grege candidulo?
 270 Impavidas lupus inter oves

A Tristis obambulat, et rabidum
 160 Sanguinis inmemor os cohibet.
 Agnus enim vice mirifica
 Ecce leonibus imperitat,
 271 Exagitansque truces aquilas
 Per vaga nubila, perque notos
 165 Sidere lapsa columba fugat.

GLOSSÆ VETERES.

155. Inexplicitis, innumerabilibus, l.
 154. Inermis, nocuum, Vat. A.
 156. Non, nonne, l.
 162. Leonibus, leonem vocat diabolum ob ferocita-

tem, Iso.
 165. Exagitans, persequens, l. — Aquilas, acris potestates, Vat. A.

COMMENTARIUS.

SS. Patres probant, justos bonis operibus vitam æternam mereri, et Mariam Virginem meruisse, ut mater Dei efficeretur. Quæ omnia egregie disputat et illustrat Franciscus Suarez tom. I, in 3 part., quæst. 2, disput. 10, sect. 7 et 8, qui meritum de congruo admittit.

153. Poeta graphice depingit serpentem, quilibet a pictoribus in mysterio Conceptionis solet effingi, tractibus inexplicitis, hoc est, in spiras et nodos coactus et implicitus.

154. Non video unde hæc significatio nocui pro inermi in glossa Vat. A sit tracia; nisi hic quoque dicas in augere, ut ejusdem Vat. A glossa supra aiebat vers. 3. At verus est sensus, inermis virus dici, quod attinet ad B. Virginem, quæ viperam cernuam pedibus proterit, et omnia venena domat, scilicet a peccato originali immunis. Hinc anguis piger, id est debilis.

155. Anguis dicitur concolor in gramine viridi, quia colubris hoc epitheton viridis apud Horatium, Virgilium aliosque passim poetas tribuitur.

157. Gregem candidulum vocat Christianos ex more sumendi vestes albas, cum baptismo abluerentur, quasi candidati essent vitæ Christianæ, et ad animæ puritatem significandam. Simili phrasî hinc 1 Perist., vers. 67: *Christus illic candidatis præsidet cohortibus*. Quamvis autem omnis dies Domini sit, ut ait Tertullianus de Baptismo cap. 19, *omnis hora, omne tempus habile baptismo; si de solemnitate interest, de gratia nihil refert*, tamen tempus solemnem conferendi baptismum erant quinquaginta dies a Pascha ad Pentecosten, ut ex eo loco Tertulliani colligitur: *Diem baptismi solemniorum Pascha præstat, cum et Pascha Domini, in quam tingimur, adimpleta est*. Baptizati per octo dies candido vestitu incedebant. Ab albis baptizatorum vestibus septimanam in Albis appellaverunt veteres eam quæ paschalem proximè sequitur. Nunc nomen hæreticæ dominicæ in Albis. In omnibus tamen feriis ejus septimanæ paschalis plura exhibet officium ecclesiasticum ad baptismum pertinentis, ut in hymno sabbati ad vespas: *Ad regias agni daptes Stolis amicti candidis*. S. Ildelfonsus de Cognitione baptismi cap. 140 habet orationem propter albas tollendas, et cap. 142 sermonem dicendum ad in antes in die tertia post Pascha propter albas tollendas. Fortasse respexit etiam Prudentius ad symbolum Christianorum juniorum, quod erat niveus agnus, aut candida ovis, ad animæ candorem significandum, ex cap. xxv Matth., *Sicut pastor segregat oves ab hædis*. S. Paulinus epist. 12 ad Severum de pictura in abside, vel absida basilicæ (dubitat enim Paulinus, absidane an abside dici debeat): *Bis geminæ pecudis discors agnis genus hædi Circumstanti solium: levos avertitur hædos Pastor, et emeritos dextra complectitur agnos*. Antiquissimus quoque est mos expruendi in sacris calicibus parabolam pastoris ovem humeris suis ad ovis reducentis. Tertullianus, lib. de Pudicitia, cap. 7, quanquam jam in hæresin lapsus, verbis illustribus rem hanc testatur: *Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in*

illis perlucet interpretatio pecudis illius, utrumque Christiano an ethnico peccatori de restitutione collinet. Et cap. 10: *Cui ille si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis... de quo nihil libentius bibas, quam ovem penitentis secundæ*. Prudentius versu seq., *impavidas oves Christianos appellat*.

158. Lupus hoc loco est diabolus. Teo ius id refert ad cap. xi Isaïæ vers. 6: *Habitabit lupus cum agno*, etc. Non assentior.

159. Prag., rapidum, minus bene.

160. Ald., sanguis, mendose.

161. Cum agnus paschalis in veteri lege typus fuerit Christi, qui etiam a S. Joanne Baptista Agnus Dei vocatus fuit, agni figura veteres Christiani sapissime Christum exprimebant. Jacobus Bossius, lib. vi de Cruce triumphante, cap. 12, hujusmodi antiquam imaginem affert agni sub cruce rupi insistentis, qui fontes quinque ad designanda quinque vulnera Christi emittit, unum ex pectore, et singulis ex singulis quatuor pedibus. S. Paulinus, epist. 12 ad Severum: *Stat Christus Agno: vox Patris assonat: Et per columbam Spiritus sanctus fuit*. Et postea: *Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in Agno*. Vide Aringium lib. vi Rom. Subter., cap. 29, ubi ex consuetudine primorum Christianorum relictum morem Ecclesiæ Romanæ conficiendi agni imagines cereas instar numismatum; quod jam Panvinus docuerat.

165. Spiritus sanctus columbæ specie super Christum baptizatum apparuit Matth. cap. iii. Inde præ consuetudo fidelium, apponentium columbas aureas et argenteas in figuram Spiritus sancti super lavas et altaria, de qua concilium Constantinopolitanum anno 536, actione 5. Verum etiam Christiani ipsi hoc symbolo representabantur. Paulinus loc. cit.: *Cremem corona lucido cingit globo, Cui corona sunt coronæ apostoli, Quorum figura est in columbarum choro*. Et pluribus aliis prætermis: *Nos quoque perficis placitas tibi, Christe, columbas, Si vigeat puris pectus pectoribus*. Respicit Christi præceptum Matth. cap. 1: *Estote simplices, sicut columbæ*. Per columbam unitatem Ecclesiæ significari, de qua dictum est: *Hæc est columba mea* (Cantic. cap. vi), docet S. Augustinus in hunc locum; idemque tradit in psalm. ut, columbam pro signo dilectionis poni. Tertullianus adv. Valent. in princ. scribit, *columbam solitam demonstrare Christum*, quod Petrus Lazzari dissert. de criticæ Regulis in rem nostram interpretatur. De Christo etiam intelligunt aliqui quod ait Tertullianus cap. 3: *Nostræ columbæ domus simplex, in edis semper, et apertis, et ad lucem*. Sedulius de Christo: *Sola columba redit, quæ totum circum orbem: Dissodant corvi, sola columba redit*. Laurentius in Silva allegoriarum, verbo *Columba*, SS. Patres indicat qui in columba ramum olivæ portante Christi typum agnoverunt, uti etiam iram Christi in ira columbæ, de qua sæpe mentio occurrit in sacris litteris. Patet igitur Christum etiam recte a Prudentio dici *Columbam*: et fortasse antiqui nonnunquam ea specie Christum expresserunt: ut cum S. Basiliius eucharistiam ce-

Tu mihi, Christe, columba potens,
Sanguine pasta cui cedit avis :
Tu niveus per ovile tuum
Agnus hiare lupum prohibes,
272 Sub juga tigridis ora premens.
Da, locuples Deus, hoc famulis
Rite precantibus, ut tenui
Membra cibo recreata levant,
Neu piger immodicis dapibus
Viscera tenta gravet stomachus.
Haustus amarus abesto procul,
Ne libeat tetigisse manu
Exitiale quid, aut vetitum :
Gustus et ipse modum teneat,
Sospitet ut jecur incolume.
Sit satis anguibus horrificis,
Liba quod impia corporibus,

A
Ah! miscram peperere necem,
273 Sufficiat semel ob facinus
185 Plasma Dei potuisse mori.
Oris opus, vigor igneolus
Non moritur; quia flante Deo
Compositus, superoque fluens
De solio Patris artificis,
190 Vim liquidæ rationis habet.
Viscera mortua quin etiam
Post obitum reparare datur,
Eque suis iterum tumulis
Prisca renascitur effigies,
195 Pulvereo coeunte situ.
Credo equidem, neque vana fides,
Corpora vivere more animæ :
Nam modo corporum memini
De Phlegethonte gradu facili

GLOSSÆ VETERES.

17. Avis, aquila, Vat. A.
18. Sub juga, tua, I.
19. Locuples, locorum plene, I.
20. Tenui, modico, I.
21. Neu, pro ne, et est verbum apocöpum, I.
22. Haustus, potio. — Abesto, absit, I.
23. Nojum. mensuram, Iso.
24. Sospitet. sanet.

185. Ah! hez! i.
186. Oris, Dei. — Vigor, anima, Vat. A. — Ignobulus, anima, I.
195. Situ, positione, I.
197. More animæ, spiritalia fore, Vat. A.
199. Phlegethonte, inferno; phloa Græce, ignis Latine, hinc Phlegethôn igneus, Iso.

COMMENTARIUS.

be aureæ inclusit et super altare suspendit, aut columbas, crucibus insidentes, vel eas supervolare appingebant. Sed longe probabilius est etiam spiritum sanctum designari. Etiam Tertulliani columbam figuram Spiritus sancti clare innuunt. sens Alexandrinus inter symbola quæ Christianos multorum palis sculperet, columbam recens. *Sicut autem nobis signacula columba, vel piscis, insis, quæ cursu celeri a vento fertur, vel lyra musica usus est Polycrates, vel anchora nautica, quam spectabat Seleucus.* Quos sensus mysticos ea sym- insinuent, ibidem explicat Rosweydsus, scilicet insinuat, Petrum apostolum piscatorem hominum, in Davidis, Ecclesiam, etc.
17. Gisellino, Chamillardo, aliisque vehementer flectit cui monosyllabum breve; et Giselinus putat, tentium versum hunc cum paucis aliis emendam fuisse. Vide proleg. num. 212. Nihil opus est actione.
18. Etymologiam locupletis, quam explicat glossa, ut Isodorus lib. x Etym. ex Tullio lib. ii de Reliqua, et olim quidem agri loci dicebantur.
19. Tenta habent Vat. A, major pars Vatt. codd., minus cum Put., Torrentianis duobus et aliis, Gis., u., Fabi., Pal. Alii legunt *tensa*, ut Widm., in quo *p densa*, Bong. supra, Prag., Sich. Alii *tanta*, ut Gis. in 4 edit. Alii *densa*, ut Hails., Bong., Rat. is placet *tenta*. Horatius *ubera tenta*. Hanc lectionem approbat Beamanus cap. 6 Manuduct. ad ling. ex suo ms., qui ait alios legere *viscera tota*.
20. *Amarus potus est*, quia, si nimius sit, in tri- ma vertitur.
21. *Ne pro nec*, Vat. A, Put., Oxon. Heins. Recte *n nec*, quod alii tenent.
22. Ex hoc loco colligi posse videtur Teolio, septimum abstinendi a carnibus Prudentii ætate obtinuisse saltem in Hispania. Verum Prudentius ne explicat quinam sint illi cibi vetiti, neque diem designat. Cæterum consuetudo jejuniandi sab- in Hispania, Romæ, et aliis in Ecclesiis ex ve- oribus monumentis constat, nempe ex concilio eritano, ac plurium SS. Patrum testimoniiis. o vero jejuniorum, aut semijejuniorum feria 4

et 6 longè antiquior et illustrior est, atque adeo a ipsi apostolis repetenda.
180. Jejunium prodesse (ac similiter modum ic victu) animabus corporibusque medendis, vox com- munis est omnium, et canit Ecclesia.
182. Nebrissa interpretatur *liba*, quæ ante Chris- natalem dæmonibus deferebantur. Chamillardus ait, Prudentium pro quocunque fructu *liba* accepisse. De solo paradisi pomo vetito, sive alius is fuerit fructus, *liba impia* ego intelligo, quæ ita dicuntur ex propria significatione verbi *libo*, quæ est delibare, decerpere, degustare apud Lucretium, Virgilium, Varronem et alios. Tota stropha hæc ad poenam mortis, peccato originali inflictam, spectat.
184. Ald., *hoc facinus*, mendose.
185. *Plasmare* pro *ingere, creare*; *plasma* pro crea- tura, *plasmator* pro *creatore*, voces sunt scriptorum Christianorum propriæ, Tertulliani, Hieronymi, Alci- mi Aviti et aliorum.
186. Virgilius lib. vi *Æn.*, *igneus est ollis vigor; et celestis origo*. Prudentius sæpe Deum ignem et igneum appellat.
195. *Eque* habent plerique. Gis. in ed. 2 *Deque*, neque Heinsius aliquid contra notat. Vat. A, *Etque*.
195. Nebrissa explicat *pulvereo situ, pulvere squa- lido*. Quid sit *situs* vide hymn. 1, vers. 43. Glossa non placet.
196. Rat., *quidem* pro *equidem*. Virgilius *iv Æn.*, vers. 12, *Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum*. Iterum vi, vers. 859, *Credo equidem*.
197. Prudentius non vult corpora fore *spiritalia* (quod ait glossa), sed esse æternum victura post resurrectionem, argumento ex Salvatore resurrectione petito, quod in hymno Exsequiarum repetit.
199. Ait Prudentius *gradu facili*, quia Virgilius lib. vi dixerat, *facilis descensus Averni . . . Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras, Hoc opus, hic labor est*. Clericus Chamillardum arguit in Vita Prudentii, quod ex usitata nunc loquendi ratione inter- pretatus fuerit, Christum *ex limbis* rediisse. Idem Clericus colligit, Prudentii opinionem esse, Christum ad locum inferorum, ubi torquentur damnati, descen- disse. Vide proleg. num. 181.

- 200 Ad superos remeasse Deum.
274 Spes eadem mea membra manet,
 Quæ redolentia funereo
 Jussa quiescere sarcophago,
 Dux parili redivivus humo
 205 Ignea Christus ad astra vocat.

IV. HYMNUS POST CIBUM.

Pastis visceribus, ciboque sumpto,
 Quem lex corporis imbecilla poscit,
 Laudem lingua Deo Patri rependat:
 Patri, qui cherubim, sedile sacrum

- A 5 **275** Necnon et seraphim suum, supremo
 Subnixus solio, tenet, regitque.
 Hic est, quem Sabaoth Deum vocamus,
 Expers principii, carensque fine,
 Rerum conditor, et repertor orbis.
 10 Fons vitæ liquida fluens ab arce.
 Infusor fidei, sator pudoris,
276 Mortis perdomitor, salutis auctor.
 Omnes quod sumus, aut vigemus, inde est
 Regnat Spiritus ille sempiternus,
 15 A Christo simul et Parente missus.
 Intrat pectora candidus pudica,

GLOSSÆ VETERES.

201. Manet, *expectat*, I.
 203. Sarcophago, *nam sarx caro, phago manduco, est similis, quia fuit homo, Iso.*
 2. Imbecilla, *infirma*, I.
 4. Patri, qui cherubim: *hinc reprehenditur (Prudentius) quod dixerit, Deum sedere super cherubim et seraphim, ut enim beatus Hieronymus dicit, super cherubim tantum sedet; sed sciendum, quia vir iste accu-*

- B *laris erat, nec adeo in divinis mysteriis eruditus, Vat.*
 A. — Cherubim, *scil. super*, I.
 5. Supremo, *excelso*, I.
 6. Subnixus, *suffultus*, I.
 12. Perdomitor, *moriendo in cruce*, Iso.
 13. Inde, *de Christo*, I.
 15. Parente, *Christi*, I.
 16. Candidus, *Spiritus sanctus*, I.

COMMENTARIUS.

202. Inducitur mos unguendi corpora defunctorum. Vide prol. num. 156 et seqq.

203. Glossæ postrema verba, nescio quid sibi velint, nisi referenda sint, ut puto, ad vers. seq. *parili*. Sepulcrum dicitur *sarcophagus*, quasi carnes voret. Vide quæ ex Plinio habet Isidorus, lib. xvi, cap. 4. Orig., ubi ait, sarcophagum esse lapidem ex quo flebant sepulcra, quod corpora defunctorum absumeret. Alia significatione sarcophagus est sandapila, vel foratrum: quod alii aiunt, mihi non liquet.

204. Alil. et Gis. in textu 1 edit. cum Urb. et Vat. P legunt *Dux parilis redivivus homo*. Sic etiam Nebr. in Put., *Dux parili redivivus homo*; in Oxon., *Dux parilis redivivus humo*. Reliqui, *Dux parili redivivus humo*, etiam Egm. pro diversa scriptura.

Post cibum. Aldus inscribit: *Ode post cibum*. Janus Parrhasius, *Hymnus divi Prudentii sumpto cibo*. Ut ante cibum preces Deo sunt fundendæ, sic etiam post cibum. Tertullianus Apolog. cap. 39, *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. . . . Oratio convivium dirimit*. S. Basilius epistola ad S. Gregorium Theologum de Vita in solitudine agenda: *Orationes ante cibum digne fiant Dei donis, quæque nunc dat, et quæ in posterum reposuit. Orationes post cibum gratiarum actionem datorum habentes, et flagitationem promissorum.*

1. Parrh., *pastis corporibus*.

4. Parrh., *cubile sacrum*. Nebrissa ait, cherubim et seraphim esse vel in accusativo plurali (nam cherub et seraph est singularis), ut intelligatur cherubim et seraphim esse sedile, cui Deus innititur, vel in genitivo plurali, quia sedile Dei ex cherubim et seraphim constat. S. Hieronymus comment. in Isaiam cap. vi. *errare, ait, qui solent in precibus dicere: Qui sedes super cherubim et seraphim, quod Scriptura non docuit*. Et in epist. ad S. Damasum de seraphim, etc., *vocat pium errorem eorum qui in orationibus et oblationibus suis id audent dicere (vide glossam)*. Ex quo liquet, jam tempore S. Hieronymi preces aliquas fuisse, quibus id assereretur. Ac sane si id dicatur tanquam disertis verbis a sacris litteris expressum, recte ait S. Hieronymus, errorem esse. Nam psalmo lxxix, 4, solum dicitur: *Qui sedes super cherubim, manifestare*. Prudentius vero solum affirmat Deum supremo subnixum solio tenere ac regere cherubim et seraphim, *sedile suum*. Quod verum est, dummodo utrique ad Dei sedile ornandum pertineant, eidemque assistant. Jam Isaias cap. cit. vers. 1 et 2 sic habet: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum: et ea quæ sub ipso erant replebant templum.*

Seraphim stabant super illud, sex alæ uni, et sex alæ alteri: duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Septuaginta vertunt: *Erant circa illum, quod recte cohærente advertunt interpretes*. Cornelius a Lapide plane ita exponit: *Juxta vel circa solium, puta super pedem aut pavimentum solii: decebat enim, eos esse humiliori gradu, quam erat ipsa sedes, et solium Dei*. Hi seraphim stipant solium instat cherubim stipantium propitiatorum Exodi cap. xxv. Ne plura; ut poetam ab inepta glossa vindicemus, satis hæc, superque.

7. In Rat., *Deum Sabaoth pro Sabaoth Deum*, male. Hinc collige poetam respexisse ad locum Isaiæ cap. vi, ubi seraphim clamabant: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum*. Hæc autem Hebraica nomina scripsimus, uti in Vulgata editione invenimus, quanquam nos minime fugiat, quid contra multis dici soleat. Sic etiam Prudentium longa desensione tueri nolumus, quod in his nominibus quantitatem syllabarum, ab Hebraicæ linguæ peritis præscriptam, interdum contempserit; de quo in proleg. diximus.

9. *Deus repertor orbis*, uti a Virgilio hominum rerumque repertor, et a Juvenco lib. iv, *vitæ lucisque repertor*. Vide infra hymn. 5, vers. 1: *Inventor humanis*. Contra apud Paulinum in obitum Celsi diabolus: *per Christum perditor ipse perit*.

10. *Deus fons vitæ* passim in sacris Litteris et SS. Patribus, et sæpe apud Prudentium. Sic *fons animarum, fons boni, fons bonorum omnium, et similia*.

13. Weitzius cum solo Hallsb. contra Vulg. et reliquos voluit legere *Omne*. Cur, cum repugnet legibus phalecii, quas videmus observare Prudentium? E Vaticanis solus unus *omne* apud Teol., e vetustioribus Heinsii solus Altinius *omne*, e nostris nullus. Gisel., Gold. et Weitz. habent *ac vigemus*. Ald., nostri, Wid. supra, et Heins. cum Put., *aut vigemus*.

16. Vocatur *Spiritus candidus*, vel quia columba specie apparuit et representatur, vel ob candorem quem animæ infundit. Processio Spiritus sancti a Patre, et a Filio his versibus non obscure innuitur, et quidem *missionis* verbo quo sacra Scriptura videtur. Chamillardus affirmat, in concilio Toletano jussu Leonis additam symbolo fidei particulam *Filiusque*, cum in symbolo Næno tantum dicitur, *Qui ex Patre procedit*. Inteligit Leonem I, et concilium sive Toletanum, sive Hispaniense anno 447. Cl. Henricus Florez tomo VI Hisp. sacr., dissert. 4, late discessit de concilio Toletano I anno 400, et regula fidei ejus ævis inserta, ubi invenitur particula *Filiusque*. Probare

Quæ templi vice consecrata rident,
Postquam combiberint Deum medullis.
Sed si quid vitii, dolive nasci
Inter viscera jam dicata sensit,
Ceum spurcum refugit celer sacellum.
277 Tetrum flagrat enim vapore crasso
Horror conscius æstuante culpa,
Offensumque bonum niger repellit.
Nec solus pudor, innocensve votum
Templum constituunt perenne Christo
In cordis medii sinu ac recessu.
Sed ne crapula ferveat, cavendum est,
Quæ sedem fidei cibis refertam
Usque ad congeriem coarctet intus.
Parcis victibus expedita corda
Infusum melius Deum receptant,
Ilic pastus animæ est, saporque verus.
Sed nos tu gemino fovens paratu,

A 35 Artus, atque animas utroque pastu
Confirmas, Pater, ac vigore complex.
Sic olim tua præcluens potestas
278 Inter raucisonos situm leones
Illapsis dapibus virum refovit.
40 Illum fusile numen exsecrantem,
Et curvare caput sub expolita
Æris materia nefas putantem,
Plebs diræ Babylonis, ac tyrannus
Morti subdiderant, feris dicarant,
45 Sævis protinus haustibus vorandum.
O æmper pietas, fidesque tuta!
Lambunt indomiti virum leones,
Intactumque Dei, tremunt alumnus.
B Astant cominus, et jubar reponunt:
50 Mansuescit rabies, fameque blanda
Prædam rictibus ambit incruentis.

GLOSSÆ VETERES.

17. Quæ, quia de illis scriptum est: Vos estis templa Dei vivi, I. — Rident, gaudent, I.
18. Medullis, præcordiis, Iso.
20. Dicata, scilicet sibi, I.
21. Spurcum, spurcus, a, um; inde spurcitia. — cellum, ut doctrix, I.
22. Tetrum, pro tetre, nomen pro adverbio, I.
23. Repellit, a se, I.
25. Innocens, a pueritia, I.
27. Sinu ac recessu, introitu et exitu, I.
28. Crapula, apostoma, i. e. indigestio, I.

31. Expedita, libera vel parata, I.
37. Præcluens, clara, excellens, oleo Græce glorior; et cluo excello, et splendeo, et glorior, I. Præpotens, nobilis. Vat. A.
38. Raucisonos, dure, et terribiliter sonantes, I.
39. Virum, Danielem, I.
44. Feris, leonibus, Iso.
49. Cominus, juxta. — Reponunt, mites effecti, I.
51. Rictibus, ringo, os aperio, hinc rictus nimia oris apertio, Vat. A. — Ambit, circumit, Iso. Circumdat, amplectitur, desiderat, Vat. A.

COMMENTARIUS.

attendit, præcessisse aliud concilium Toleti anno 6, collectorem actorum concilii Toletani, anno 7 celebrati; floruisse sæculo v exeunte, regulam in hoc concilio fuisse factam, neque additionem fore esse supposititiam, cum omnes codices mss. hanc impressi ita habeant, et in eo concilio actum ad adversus Priscillianistas, circa Spiritum sanctum errantes. Quæ confirmari possent ex his poetæ panis carminibus, quibus processio Spiritus sancti præmittitur, quasi regulam fidei, ejusque particulam de Patre, Filioque procedit præ oculis habuerit. Illuminus censeo, rem non liquere, et mentionem solis papæ, quæ in titulo regulæ fidei occurrit, præ indicare, eam longe posteriorem esse concilio Constantino anni 400, vel certè collectorem actorum crasse, ad quodnam tempus esset referenda.
17. Parrh., hæc templi. Præclare describit Prudentius, quale templum Deo in intimo corde sit commendandum.
20. Weitz., Gold. et Wid. supra Parrh., intra pro Prag. et Rat., pariter intra. Ald., Gis., Heins., t. A. inter.
21. Nescio quid sit in glossa doctrix post sacellum.
22. Ald., Prag. a secunda manu, et Boherius alfragrat pro flagrat. Olim promiscue nonnulli habebant fragro et flagro, quod in codd. mss. passim intrat.
23. Consciis interdum stimulos conscientiæ denotat, ut apud S. Paulum I Cor. iv, 4: Nihil mihi conscius sum; et apud Horatium: Hic murus aheneus ò Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa, ut alios terream.
25. Ald., Gis., Vat. I, Weitz., Prag., Parrh., interque. Vat. A, Alex. et pene omnes Vat., item Heinsii, innocensve.
27. Recessus non est exitus, neque sinus introitus, habet glossa. Cicero pro Marcello: Cum in animis sinuum tantæ latebræ sint, tanti recessus. Hoc sensu dicit sinus et recessus.

28. Proprie crapula est dolor capitis ex nimio haustu, origine Græca.
32. Ald., eum pro Deum, non male.
33. Dubitat Chamillardus an hic pastus et sapor intelligendus sit de SS. eucharistia, an de divina providentia. Simplicius dicit Spiritum sanctum, sive Deum, in corde receptum, significari.
34. Egm. apud Weitz., fove pro fovens. Quidam Vat. apud Teol., foves.
35. Parrh., animos.
36. V. A, confirmans pro confirmas. In Prag., atque pro ac a manu secunda, perperam.
37. Parrh., prænitens pro præcluens. Verbo cluo non solum antiquiores Latini usi sunt, Ennius, Plautus, Lucretius, verum etiam Cicero. Lucretius cluo, es, adhibet, Prudentius cluo, is, ut aliis in locis potes observare. Est enim ex his verbis, quæ ad secundam et tertiam conjugationem æque pertinent. A cluo est inclutus, vel inclitus, vel inclutus.
38. Hæc historia narratur cap. xiv Danielis: qua providentia et misericordia divina erga justos declaratur.
43. Parrhasius, et tyrannus.
44. Parrhasius, dicarunt.
48. Sic in Dittochæo tetrasticho 9, Tutus agit vir justus iter vel per mare magnum. Ubi plus periculi est, ibi plus auxilii justis a Deo couferri, constans est sententia.
50. Gis. reposuit fames pro fame. Neque displicet hæc lectio; sed optimi mss. et editi legunt fame, quod, cum non abhorreat, retinendum est. In Vat. O mendum est fama. Nebrissæ falso imputatur in edit. Coloniens. anni 1701, quod agnovit alios habere famesque blanda.
51. Hails., Gold. Bong., et a secunda manu Wid., Ald., lambit pro ambit. In Rat. videtur fuisse lambit; sed abraso primo caractere factum ambit. Hoc verum est: nunquam enim Prudentius litteram s elisit, prout opus erat, ut cum rictibus lambit versu

- Señ cum tenderet ad superna palmas,
279 Expertumque sibi Deum rogaret,
 Clausus jugiter, indigensque victu :
- 55** Jussus nuntius advolare térris,
 Qui pastum famulo daret probato,
 Raptim desilit obsequente mundo.
 Cernit forte procul dapes inemptas,
 Quas messoribus Habacuc propheta
- 60** Agresti bonus exhibebat arte.
 Hujus cæsarie manu prehensa,
 Plenis, sicut erat, gravem canistris
 Suspensum rapit, et vehit per auras.
 Tum raptus simul ipse, prandiumque
- 65** Sensim labitur in lacum leonum,
 Et, quas tunc epulas gerebat, offert.
- A** Sumas lætus, ait, libensq̄e carpās,
 Quæ summus Pater, angelusque Christi
280 Mittunt liba tibi sub hoc periculo.
- 70** Illis sumptis, Danielus excitavit
 In cœlum faciẽm, ciboque fortis
 Amen reddidit, hallelula dixit.
 Sic nos muneribus tuis refecti,
 Largitor Deus omnium honorum,
75 Grates reddimus, et sacramus hymnos.
 Tu nos, tristifico velut tyranno,
 Mundi scilicet impotentis actu
 Conclusos, regis, et feram repellis ;
281 Quæ circumfrenit, ac vorare tentat,
80 Insanos acuens furore dentes,
 Cur te, summe Deus, precemur unum.

GLOSSÆ VETERES.

- 53.** Expertum, notum, quem probatum habebat, I. **B**
57. Mundo, aere, I. Aere vel nube, Rat.
58. Inemptas, viles : res enim vilis quæ abundat, non emitur, Vat. A.
60. Agresti, rustica, I.
61. Prehensa, comprehensa, I.
65. Sensim, leniter, Iso.
- 67.** Sumas, pro sume.—Carpas, pro carpe, I.-o.
69. Liba, prandia.—Hoc periculo, leonum. I.
70. Excitavit, elevavit, I.
75. Hymnos, laudes, I.
77. Impotentis, valde potentis, furoris, Vat. A.
78. Feram, diabolum, I.

COMMENTARIUS.

recte procederet. Gallandius edidit *lambit*, et subnotavit : Sic Aldus cum aliis. Chamillardus. *lambit* *typothetæ vitio, ut videtur*. Abhorrent poetice aures.

52. Ratio orandi Deum extensis manibus; de qua ad hymnum S. Fructuosi.

54. Prag., Rat., Weitz., Gis., victu. Ald., V. A., Put., Oxon., Egm., Alt., Pal., Heins. et alii, victus.

57. Parrh., dissilit. S. Isidorus lib. II Etymol., cap. 29 : *Mundus est is qui constat ex cælo, et terra, et mari cunctisque sideribus*. Vide ejusdem cap. 1, lib. XIII, et notas Grialis.

58. Parrh., cernens. In Vat. A legitur *ineptas pro inemptas*. Sed ex ejus glossa corrigitur mendum. Alludit ad Virgilii locum *dapibus mensas onerabat inemptis*, quod pariter de agricola dictum est lib. IV Georg. Horatius quoque de laudibus vitæ rusticæ epod. 2, vers. 48, *Dupes inemptas apparet*.

59. Mirum quantum discrepent codices in voce *Habacuc* exaranda. Alii *Abacuc*, alii *Abbacuc*, alii *Abbacum*, alii *Ambacum*, alii *Ambacuc*. De quo nomine vide indicem secundum Ricciolii, ubi Prudentium adversus Ludovicum Cavallum defendit quod in hoc hymno a primum produxerit juxta Syriacam aut Persicam radicem. Quamvis autem Habacuc a Prudentio propheta vocetur, non certo inde colligas, eundem esse Habacuc, cujus exstat prophetia. Lege hanc questionem in præloquio Jacobi Bonfrerii, sect. 11.

61. Widm., *cujus cæsarie* a prima manu.

62. Hæc phrasid, *sicut erat*, stylum ecclesiasticum videtur redolere : sed ab optimis antiquissimis Latinitatis auctoribus est usurpata.

68. Prudentius in hoc Habacuc sermone Christum inducit per prolepsin : nondum enim Verbum caro factum fuerat, qui est Christus, ut notavit Nebrissa. Clericus in Vita Prudentii nonnihil cavillatur circa hujusmodi locutiones.

69. Ald., *mendose, libatibus*. Nebrissa mendum transcripsit, et interpretatus est, *gustui tuo*. Sensus et carmen *liba tibi* exposcit.

70. Danielem, cibo sumpto, Deo gratias egisse expressum quidem non est in sacra pagina. At poeta id colligit ex gratiarum actione, quæ præcessit vers. 56 et 57.

71. Parrh., *ciboque functus*.

72. Parrh., *Evteque dixit*, quod vitiosum est. Vox

amen responsionibus adhiberi solebat in Veteri Testamento, quasi *certe, vere, hoc erit, veritas*, vel *ita fiat*. Deuter. XXVII, 15 : *Et respondebit omnis populus, et dicet, Amen*. In Ecclesia Christiana statim ab ipso initio hæc consuetudo reddendi *amen* post orationem sacerdotis videtur inducta : nam Apostolus I ad Corinth. cap. XIV, 15 et seq., ait : *Quid ergo est : Orabo spiritu, orabo et mente, psallam spiritu, psallam et mente. Cæterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotæ, quomodo dicet AMEN, super tuam benedictionem ? quoniam quid dicas, nescit*. Justinus martyr in Apol. 2, sive, ut alii volunt, 1 : *Ubi ille (artistes) preces et eucharistiam abolvit, totus qui adest populus, fausta approbatione acclamatur dicens AMEN*. S. Paulinus Natali 11 : *Cumque sacris pia turba sæpi pastoribus AMEN, etc.* De voce *alleluia* confer Ricciolum in ind. secundo; neque tamen ei assentiaris, quod dicit, imitandum non esse Prudentium, qui in hoc versu corripuit; quod pariter ab Orientio correptum est. S. Justinus quæst. 50 ad Orthodox. testatur, Christianos, cum laudes et hymnos canerent, jam tunc uti hæc voce *alleluia* et *osanna*, quod olim a pueris factum. Vide S. Hieronymum in epist. ad Marcellam, S. Augustinum in psalmo. CVI, et notas Loaysæ ad can. 11 concil. IV Tolet. : *De non decantando in Quadragesima alleluia*.

74. In oratione S. Rosæ virginis Limanzæ hic versus includitur mutatis verbis : *Bonorum omnium largitor omnipotens Deus*.

77. Cauchius castigabat *antro Conclusos regis, acule*, sed contra mss. Nebrissa *actum* interpretatur *actiones* mundi scilicet nimium potentis, et sevientis : nam hoc Latine est *impotens*. Heinsius *actum* accipit aut pro vago et incerto rerum humanarum motu, aut pro eo quod agunt homines. Hoc sensu alias a-us est Prudentius.

79. Cum lacum leonum descripsit poeta, suo more sacræ literæ inhærens, diabolum tanquam leonem repræsentat ex epist. I Petri cap. V, 8.

81. Ald., Nebr., Rat., Widm., Gold., *tunc te*. Hails., *nunc te*. Gis., Weitz., *cum te*. Parrh., *nos te*. Vat. A, Prag., Put., Thuan., Torren. duo *cur te*, quod placet Heinsio, quia ita frequenter occurrit apud Ciceronem. Horatius lib. I, ep. 8, *Irascor amicis, Cur me funesto properent arcere veltano*. Aldus in emendatis, *summe Deum*.

- Vexamur, premimur, malis rotamur;
 Oderunt, lacerant, trahunt, lacerant;
 Juncta est supplicii fides iniquis.
- 85 Nec defuit tamen anxii medela:
 Nam languente trucis leonis ira,
 Illapsæ superingeruntur escæ.
 Quas si quis sitienter hauriendo.
 Non gustu tenui, sed ore pleno,
 90 Internis velit implicare venis;
 Illic sancto satiatus ex propheta,
 Justorum capiet cibos virorum,
 Qui fructum domino metunt perenni.
- 282 Nil est dulcius, ac magis saporum,
 95 Nil, quod plus hominem juvare possit,

- A Quam vatis pia præcipientis orsa.
 His sumptis, licet insolens potestas
 Pravum judicet, irrogetque mortem;
 Impasti licet irruant leones.
- 100 Nos semper dominum Patrem fatentes
 In te, Christe Deus, loquemur unum,
 Constanteque tuam crucem feremus.

V. HYMNUS DE NOVO LUMINE PASCHALIS SABBATI.

- Inventor rutili, dux bone, luminis,
 Qui certis vicibus tempora dividis,
 283 Merso sole, chaos ingruit horridum
 Lumen redde tuis, Christe, fidelibus.

GLOSSÆ VETERES.

82. Rotamur, volvimur, I.
 87. Super, desuper, I.
 95. Juvare, delectare, Vat. A.
 96. Quam, prophetiæ et scripta divina, I. — Orsa,

- B dicta, I, Vat. A.
 97. Insolens, superba, I.
 98. Pravum, prave. — Irroget, inferat, Vat. A.
 3. Chaos, confusio noctis, profunditas tenebrarum, I.

COMMENTARIUS.

82. Placet Interpunctio Aldi, *premimur malis*, alii *preminur, malis rotamur*. Alex. cum Aldo facit. Sed Vat. I, O, P cum aliis. Simile est illud apud S. Augustinum cap. 26 Enchiridii: *Jacebat in malis, vel etiamolvebatur, et de malis in mala præcipitabatur totius humani generis massa damnata*. Itaque præfero *malis rotamur*.

84. Nebrissa ita exponit: *fides sit, vel erit adhib' ta*. Gisel. videtur intellexisse, *crevit fides supplicii*. Chamillardus, *fides objecta est supplicii iniquis*. Id magis probo.

85. *Defuit pro deficit, vel deest*. Lucretius, Virgilius et alii.

86. Put., Thuan., Vat. A, *truci ira*. Alii *trucis leonis ira*. Parrh., *nam languens trucis a leonis ira*.

87. In Rat. a prima manu, *desuper*, quod metro repugnat. Parrh., *super his geruntur*. Retine *superingeruntur*.

88. In Vat. A, *hauriendo* mendum est pro *hauriendo*. Poeta, ad nos Danielis historiam transferens, ait cibum cœlestem non leviter gustandum, sed pleno ore.

91. In Rat., *hinc pro hic*, sed abrasum est *n*. Cava a mendo, quod nonnullas editiones occupavit, *sociatus pro satiatus*. Nempe satiatus escis, quas propheta Habacuc, sive alius asserit. Inhæret enim poeta eidem historię, et per messoros, quibus Habacuc cibum apparaverat, intelligit justos viros, quales sunt apostoli, alique operarii, quos in *messem suam* Dominus mittit.

94. *Saporus idem quod sapidus*, ut loquitur Apicius de Arte culinæ.

96. Parrhasii scriptura mirum quantum a communi lectione discrepat, *Quam natum recinentis orsa verum*. Hoc etiam ex eadem historia petitur, nam Habacuc Danieli præcivit.

101. Conjeciebam *Deum loquemur*. Ita edidit Parrhasius, sed loquamur, et vers. seq. *feramus*. Hac lectione admissa, unitas divinx naturæ in Patre et Filio eleganter exprimitur. Vide correctionem Aldi ad vers. 81.

De novo, etc. Hunc titulum et hymnum fere totum fuisse explanavimus cap. 12 et cap. 18 prolegom. Nunc addam, de miraculo luminis nuncupati S. sepulcri multo accuratius, quam P. Liberium a Jesu, egisse doctissimum virum P. Mamachium tom. II, Antiq. Christ. cap. 1, pag. 63, ubi contra Moshemium veritatem ejus miraculi tuetur. Drepanii versum in hymno *De cereo paschali* edidi, ut in quibusdam edd. reperi, *Hunc ut per totam possimus ducere noctem*. Sed in poetis Christianis Fabricii juveni aliam lectio-

nem quæ varior est, *Ilunc ut per totam possimus ducere noctem*. Brissonius in lib. de Spectac., pag. 351, fuisse agit de pervigilio sabbati paschalis, et hunc hymnum inscribit: *De luminibus sabbati paschalis*. In Hymnario card. Thomasii pars hujus hymni bis inseritur, primum hoc titulo: *Ad accensionem cerei paschalis*, tum hoc altero: *Ad incensum lucernæ*.

1. Giselinus uberius solito hunc hymnum illustrat, et ex Georgio Cassandro statuit eum pertinere ad consuetudinem ejus ætatis, qua sabbato paschali, inclinante in vesperam die, ante solemnem baptismi celebrationem cereus a diacono consecrari solebat, et novo igne, qui aut ex silice percusso, aut crystallo soli objecta eliciebatur, accendi. Ex quo cerei neophytorum (quos nempe illi manibus ferelant) accendebantur. Ille ipse cereus per septem consequentes dies, qui neophytorum dicebantur, vespertino tempore ad sacrum neophytis progredientibus præferabatur. Sed vereor, ne tota hæc ratio consecrandi cereum paschalem cum cæteris adjunctis posterior sit ætate Prudentii. Gaspar Barthius nonnullam etiam operam huic hymno exponendo navavit lib. ix, cap. 20 Adversar., ex scheda ms. membranacea: *Quam, inquit, gavisus illico cum auctore, quem omnium carissimum habeo, contuli: integer est in ea hymnus 5 in cereum paschalem*. Quamvis autem censeamus, hunc hymnum non esse quotidianum, eum tamen hoc loco reponimus, quia ea certe hora canebatur, videlicet post cibum et ante somnum. In Breviario Mozarabico ejus quædam strophæ leguntur in primo dominico post octavam Epiphaniæ ad vesperas: videlicet prima, septima, trigesima quinta, trigesima octava, et tres sequentes. Ex eo varias lectiones indicabo. Circa adnotationes Nebrissensis in hunc et duos sequentes hymnos nonnihil animadverti in proleg. num. 106 contra Weitzium. Exordium ex re ipsa petitur, *Deus inventor luminis*, ut supra hym. 4, vers. 9, *repertor orbis*. Claudianus sive potius Merobaudes, in Elogio Christi, *lucisque repertor Ante tuæ, matrisque parens*. Barthius lib. 1 Advers., cap. 7, mallet legi *lucisque repertor, Nate, tuæ matrisque parens*. Poteris etiam ita distinguere verba *lucisque repertor, Ante tuæ matrisque parens*. Brev. Moz., male *rutilis*.

4. Ita hunc versum legit Theodulfus Aurelianensis in lib. de Spiritu sancto. Ita etiam legunt Barthius in sua scheda membranacea, Vat. A, P, Hymnarium Thomasii, cum primum hunc hymnum exscribit. Giselinus ad oram edit. 2. Alii aliter; Ald., Rat., Prag., Gisel. in textu edit. 2, Heinsius cum suis codd., Vat. I, O, Weitzius, *Lucem redde tuis, Christe, fide-*

- 5 Quamvis innumero sidere regiam,
Lunarique polum lampade pinxeris,
Incussu silicis lumina nos tamen
Monstra saxigeno semine quærere.
284 Ne nesciret homo, spem sibi luminis
10 In Christi solido corpore conditam,
Qui dici stabilem se voluit petram,
Nostris igniculis unde genus venit.
Pinguis quos olei rore madentibus.

- A Lychnis, aut facibus pascimus aridis :
15 **285** Quin et sili favis scirpea floreis
Presso melle prius collita fingimus.
Vivax flamma viget, seu cava testula
Succum linteolo suggerit ebrio,
Seu pinus piceam fert alimoniam,
20 Seu ceram teretem stappa calens bibit.
Nectar de liquido vertice fervidum
Guttatim lacrymis stillat olentibus :

GLOSSÆ VETERES.

5. Regiam, tuam, I. Palatium. Ovid. Regia solis erat; Regia etiam janua dicitur, Vat. A.

9. Ne nesciret, ut sciret bene, Iso.

13. Quos, ignes, Iso.

14. Lychnis, lucernis. — Facibus, fax dicitur a comedendo, fago Græce comedere, nam facula, i. e. cortex arboris materiam præstat igni comedendi.

15. Scirpea, quia de flore savi efficiuntur, I.
18. Linteolo, filis ex cannabæ vel lino. — Suggestur, præbet, subdit, ministrat. — Ebrio, madido de sagina vel oleo, Vat. A.

20. Seu ceram fontem cerei vel candellæ, Vat. A.

22. Alentibus, crescentibus, I.

B

COMMENTARIUS.

libus. Bong., Gis. in textu 1 edit., Thomas. Hymn. loco secundo, Brev. Moz., Lucem, Christe, tuis redde fidelibus, quod etiam tenuit Fabricius. Giselinus vero ad marginem 1 edit., Lumen, Christe, tuis redde fidelibus. De hoc vocabulo fidelibus pro Christiano inter se contendunt Christophorus Cellarius, et uterque Borrichius Olaus, et Andreas. Profanos antiquos illud adhibuisse eo sensu hi aiunt contra Cellarium, qui reponit, addendum esse Christo fidelis. Nobis satis est, hanc notionem esse ecclesiasticam.

7. Vat. A male Incussa.

8. Rat., Monstrans, sed abrasum est n, quod vere abundat. Post hunc versum Aldus, Sichardus et Fabricius immittunt hos quatuor: Hoc signas opere, conditor inclyte, Lumen veridicum mentibus omnium In Christo domino quærere jugiter, Quem petram loquitur doctor egregius. Absunt a membranis nostris et aliorum. Barthius ait eos esse numeris verbisque obscuros, solécis spurcos, meritoque a Giselino rejectos. Huic potius assentiaris quam Gallandio, qui dubitat, utri versus in textum sint admittendi, cum utrique Prudentio non indigni ei videantur, aut Teolio, qui fieri potuisse putat, ut Prudentius in prima operis editione versus ejectos scripserit, ac postea emendaverit. Nunquam credam, Prudentium duos dactylos fecisse ex doctor egregius. Rupertus in lib. 7 de divinis Officiis, cap. 34, eos versus non agnovit: Prudentius, inquit, in hymno qui cantatur in sabbato sancio, cum dixisset, Lumina nos tamen Monstras saxigeno semine quærere, ut ostenderet fieri hoc ad commemorandum illud quod de lapide Christo procedit nobis ignis sancti Spiritus, PROTINUS adjunxit, Ne nesciret homo, etc. In Ordine Romano, libro valde antiquo, versus illi spurii pariter omittuntur: et fortasse Rupertus ex eo versus alios protulit; inscribit autem caput illud, De novo igne.

11. Christus petra stabilis ex I Cor. cap. x, 4: Petra autem erat Christus.

12. In cod. antiquissimo Barthii, Nostris igniculis unde penus venit. Elegantissima, ait Barthius, lectio. Quam recipiendam contenderim quovis pignore. Percipite enim inexhausta illa semina flammaram, que petra suppeditat, penum in ea ignium esse, atque scintillarum arguant: nil potuit magis poeticum, magisque venustum excogitari. Nihil muto: nam et genus eleganter est dictum, et nostri omnes, et aliorum codices genus habent.

13. Gis. ed. 1, Pingui pro pinguis. Cod. Alex. mendose, quoque pro quos. De æneis lucernis fictilibusque Christianorum vide Bosium, Aringhūm, Severanum, Fortunium Lycetum, Casalium et alios. S. Paulinus Natali 7 fuse describit lucernam vitream, cujus versus ad Prudentii explicationem aptissimi sunt: Cominus in medio, etc. Ex multis veterum Christianorum lucernis, quas in scriptoribus antiqui-

tatum Christianarum observare licet, unam selegi æri incidendam, que ad multa alia explicanda utilis esse potest. Exhibita ea est a Dominico Georgio in dissertatione de Monogrammate Christi Domini, Romæ, 1758, pag. 11. Exstabat Pisauri in Museo Jo. Bapt. Passerii, et a Georgio dicitur insigne sacre antiquitatis monumentum, ac auro pretiosius, que Eusebii historia de visione Constantini adamussini exprimitur, et contra novatores defenditur. De aliis lucernis consule Victorium in Historia SS. septem dormientium, pag. 54, et Petrum Sauctem Bortolum, le antiche Lucerne sepolcrali figura e.

14. Glossæ repugnant alii, qui a πάρος, lumen, lux melius fax deducunt. Vat. A., Egm., Hails., Widm., a secunda manu ac pro aut, quod non displicet. Pro hac lectione ac, Gallandius allegat Hymn. Thom., et Teolius duos Vat.

15. Ex festo scirpus est id quod in palustribus locis nascitur, leve et procerum, unde et tegetis sunt. Olim sirpus dicebatur.

20. Non satis intelligo an fontem, an aliud glossa dicat. Rat., bibit, male.

21. Notanda est, ait Barthius, ratio a nostri æri (sic) diversa conficiendorum lychnorum, neque eam tam vive vereque ullo alio antiquitatis loco inveniri arbitror. Elegans hæc confectio fuit. Ut ignis superpendentem ceram aut oleum calcificandum reddat liquidum, quod guttatim per sabre appositum foramen angustius convenientis distillans alat flammam eam, que ipsa in sibi pabulum calore quærat. Possit nullo labore que lucernam talem conficere quavis materia, et notanda veterum ingeniositas in compendio laboris perpetui, quem in affundendo stillatim liquore citra hoc artificium erant habituri. Gronovius, Observat eccles. cap. 5, admirabile et imaginosum Barthii commentum irridet, neque Prudentium aliud canere ait, quam quod videmus quotidie in cereis aut sebaccis nostris. In Barthii ms. erat vortice, tanquam stagnum aliquod impendentis humoris significaretur. Transpositi quoque erant priores duo versus, scilicet, Ambustum quomodo vis facit ignea Imbrem de madido flore cacumine, Nectar de liquido vortice fervidum Guttatim lacrymis stillat olentibus.

22. Alentibus Ald., Palat., Gis., Iso., Urb., Vat., O, P: longe melius est olentibus, olet enim cera, et hoc epitheton cereis nonnunquam tribuitur. Prudentius hymno 5, vers. 62: Nectare sudat olentis fœnis. Ad notandum, utrobique nectar dici ex Virgilio Æneid. 1: et dulci distendunt nectare cellas. Giselinus et cum et Chamillardus volunt per synecdochan ex uno distillante liquore ceræ reliquos intelligi ex oleo et pinis. Sed non est necesse ut in hac stropha de aliis sermo sit præter cereum. Barthius de cera et oleo explicat, et odores additos ab antiquis docet, ut jucundior usus foret. Inde ortam existimo consuetudinem ubi

ostum quoniam vis facit ignea
 Imbrem de madido flere cacumine.
 aut ergo tuis muneribus, Pater
 mis mobilibus scilicet atria,
 ntemque diem lux agit æmula,
 a nox cum lacero victa fugit peplo.
 is non rapidi luminis arduam,
 antemque Deo cernat originem?
 ies nempe Deum spinifera in rubo
 it conspicuo lumine flammieum.
 ellix, qui meruit sentibus in sacris
 stis solii visere principem,
 is nexa pedum vincula solvere,
 aetum involucris pollneret locum.
 nom populus sanguinis inclyti

A Majorum meritis tutus, et impotens,
 Suetus sub dominis vivere barbaris,
 40 Jam liber sequitur longa per avia.
 Qua gressum tulerant, castraque cærniæ
 Noctis per medium concita moverant,
 Plebem pervigilem fulgure prævio
 Ducebat radius sole micantior.
 45 Sed rex Niliaci littoris, invido
 Fervens felle, jubet prævalidam manum
 In bellum rapidis ire cohortibus,
 Ferratasque acies clangere classicum.
 Sumunt arma viri, seque minacibus
 50 **288** Accingunt gladiis : triste canit tuba.
 Hic sedit jaculis, ille volantia
 Prædit calamis spicula Gnossis.

GLOSSÆ VETERES.

fluere, I. *Guttatim defluere*. Vat. A.
æsequitur. *Æmula*, *imitatrix*, I.
veste, *id est tenebris*, Vat. A.
cris, *calceamentis avolvendo*, I. *Hoc ro-*
ææ volucra dicuntur, quo aliquid involvi
nt.
nis, generis, I.
prolectus, Vat. A. — *Impotens, valde*

B *potens*, I, Vat. A.
 44. *Radius, nubes, vel columna nubis*, Vat. A. —
Micantior, clarior, I.
 45. *Niliaci littoris, Ægypti*, I.
 48. *Classicum, tubam bellicam*, I.
 52. *Gnossis, Creticis. Gnossium est oppidum in*
Creta insula.

COMMENTARIUS.

o Infixi. S. Paulinus Nat. 3 lychnos, et
 rans odorem cereis attribuit, *Lumina*
tur odora papyrus. Prudentius *lacrymas*
ere.

is in Ind. Lucret., verbo FLERE, legit
 iam vis facit ignea, *Nubem de madido*
 . Cæteri omnes *ambustum . . . imbrem*,
 ., ubi *arbustum*, quod probare visus est

ifan. loc. cit. de hoc verbo flere pro stil-
 ubi, ut dixi, legit *nubem pro imbrem.*

mobilibus, ut infra vers. 141 : *Pendent*
ina funibus. Ita etiam Ald., Gis., Weitz,
 , ut Put., Thuan., Hails., Palat., Bong.
 orphius, quem codicem, uti et Nomsia-
 Heinsius adhibuit. In Brev. Moz. cor-
 hic versus : *Splendent perspicuo lumine*

imitatus Juvenecum, lib. II, *furamque*
ula pallam Sidereis pictam flammis per
it. Eleganter quidem, ait Barthius, et
 eo poeta (Juvenecum), *quæ pressisse in-*
tiam materiæ arguunt. Juvenecum, nobi-
 sbyterum Hispanum, primum fuisse ali-
 s poetam, qui musas inter Christianos
 im sacrum revocaverit, quem deinde se-
 lus maximam laudem obtinuerit, adver-
 s Andreas in laudatissimo opere, quo
 turæ historiam eleganter non minus
 illustrat. Vide ejus volumen I, pag. 92.
 udentio poeseos Christianæ principatum
 lunt, ita secundum locum nemo Juvenec-
 dianus Mamercus lib. I, cap. 3, de Statu
 rsus laudat atque aliter legit : *Quia sicut*
uminis rumpitur, ita lux tenebris vulne-
reundissime Asclepiadeo lusit poeta no-
ta : Absentemque diem nox agit æmula,
lacero victa fugit peplo. Antea legeba-
 des *lusit poeta notissimus*; sed Schottus
 piadeo. Amicus quidam Schotti conji-
 mox cum lacero victa fugit peplo.

chedæ Barthii ridicula : *peplo, lacero*
lychnus efficitur. Melius Siberus ob-
 vestem esse muliebrem. Ennodius
 pertino, *Nigrante noctem pallio*. In
 surrectione Domini inter opera La-

clantii : *Æternæ noctis pallia crassa cadunt*. Dicitur
 autem nox fugere, quia *funalia*, ut ait Virgilius, *no-*
ctem vincunt. In Hymnario V Thomasii loco hujus ver-
 sus erat alius abnormis : *Noctem illuminans fulgure*
prævio. Idem in Brev. Moz., sed *fulgure pro fulgure*.

29. Post hypotypon *in elegantissimis ornatam trans-*
lationibus, ut ait Adamus Siberus. Prudentius, sibi
 similis, ad S. Scripturæ historiam enarrandam pro-
 greditur, pervigilii paschalis maxime propriam, de
 igne, in rubo Moysi manifestato, et de columna ignea,
 quæ Israelitas, ex Ægypto fugientes, noctu præcede-
 bat. Vide Exod. cap. III, XIII et XIV.

C 51. Pro *spinifera* habent *spinifero* Bong. et tres
 Vatt. apud Teol., et nonnulli vulg. Cæteri *spinifera*.
 Ex hoc loco secundum exemplar Vaticanum vetustius
 adhibuit Mariettus, quod Vat. B nominamus.

55. In ed. Basil. ad oram, *hostis pro jussus* nescio
 quid sibi velit. Prag. in marg., *noxa pro nexa*, male.
 Benedictus Balduinus de Calceo antiquo cap. 11 pro-
 bat, *vincula* apud poetas pro quovis calceo usurpari,
 sed præcipue pro *soleis*.

56. De quantitate hujus vocis *involucris* in proleg.
 egi. Vat. B pro *ne* habet *nec*, minus bene. Ms. Bar-
 thii, *maculis* pro *involucris*, inepte. Alii, *involucris*.
 S. Bernardus explicans locum Moysis, voce *involu-*
crorum usus etiam est. Teolius in carmine S. Pro-
 spero de Ingratis, corripit penultimam in *involucris*
 ait, quod ego non inveni, quamvis relegerim illud
 carmen.

58. Præpositio *in* auget in *impotens*, ut in aliis di-
 ctum est ad vers. 77 hymni 4. Barthius contendit
 legendum *tutus, at impotens*, pro *et*, et explicat *tutus,*
at timidus. Quæ non est mala conjectura.

59. Gallandius recte refellit Heumannum, qui in
 Poecil. tom. II, pag. 364, legendum censet *et impo-*
tens Nutu sub domini vivere barbari.

46. Rat., Bong., minus bene, *prævalida manu*.

49. Ms. Barthii, *seque micantibus*.

51. Vat. B mendose, *fudit*.

52. Gnossus est oppidum in Creta insula. Gold.
Gnoseis, alii *Gnosus*, alii *Gnossis* scribunt. Spicula
 Gnossia a poetis celebrantur. Horat. lib. I, oda 16 :
Nequidquam calami spicula Gnossii Vitabis. Virgil.
 lib. V Æn. : *Gnossia bina dabo lævato lucidu ferro*
Spicula.

Densetur cuneis turba pedestribus,
 Currus pars, et equos, et volucres rotas
 55 Conscendunt celeres, signaque bellira
 Prætendunt tumidis clara draconibus.
 Hinc jam servitii nescia pristini
 Gens Pelusiaciis uesta vaporibus,
 Tandem purpurei gurgitis hospita
 60 Rubris littoribus fessa resederat.
289 Hostis dirus adest cum duce perfido,
 Infert et validis prælia viribus.
 Moses porro suos in mare præcipit
 Constans intrepidus tendere gressibus.
 65 Præbent rupta locum stagna viantibus
 Riparum in faciem pervia, sistitur
 Circumstans vireis unda liquoribus.
 Dum plebs sub bifido permeat æquore.

A
 Pubes quin etiam decolor asperis
 70 Irritata odiis, rege sub inpio,
 Hebræum sitiens fundere sanguinem,
 Audet se pelago credere concavo.
 Ibant præcipiti turbine percita
 Fluctus per medios agmina regia :
 75 Sed confusa dehinc unda revolvitur
 In semet revolans gurgite confluo.
 Currus tunc, et equos, telaque naufraga,
290 Ipsos et proceres, et vaga corpora
 Nigrorum videas nare satellitum,
 80 Arcis justitium triste tyrannicæ.
 Quæ tandem poterit lingua retexere
 Laudes, Christe, tuas : qui domitam Pharon
 Plagis multimodis cedere præsulii

GLOSSÆ VETERES.

55. Cuneis, *cuneus est collecta in unum multitudo militum; unde cuneus quasi coneus, a con, et eo, l.*
 58. Pelusiaciis, *Ægyptiis; Ægypti civitas, l.*
 60. Rubris, *sic mare Rubrum dicitur, non quod rubrum sit per se, aqua enim per se colorem non habet; sed quia rubra habet littora: aqua autem ex rebus circumpositis, et cælo colorem trahit. Vat. A.*
 62. Prælia, *ab imprimendo hostes; unde et præligna, quibus premitur una, l.*
 65. In faciem, *instar, Vat. A.*

69. Pubes, *juventus Ægyptiaca. — Decolor, nigra ob colorem solis, Vat. A.*
 77. Naufraga, *mersa, l.*
 79. Videas, *videre poteris, Vat. A.*
 80. Arcis, *potestatis, Vat. A. — Justitium triste, luctus publicus; justitium est, ubi justitia stat, et justitium publicus luctus est, qui in arce cunctis, et ubique est, l. Justitium proprie est juris statio, sicut solstitium solis statio; ponitur autem pro luctu, luctus enim esse potest, cum justitia relinquatur, Vat. A.*

COMMENTARIUS.

53. Legendum est *densetur* a *denseo*, *es*, quod verbum aliis etiam in locis est restituendum. Ita Heinsius cum suis codd. ex nostris Vatt. A, B, l, O, P, Alex., Prag. et Rat., in quo ex *e* factum est *a* ab inepto correptore. *Densatur* legunt Ald., Cham., Gis. in 1 edit., quod exstat in Urbinat. Gifanuis in Ind. Lucret., verbo *Densere*, notat, in quibusdam Virgilij locis mendose legi *densare* pro *densere*. Eodem verbo *densere* utitur Horatius, Ovidius, et sæpe Lucretius. Codices omnes habent *turba* in hoc Prudentii versu. Gronovius *turma* reposuit ex conjectura, quæ Heinsio placebat. Sed repugnantibus omnibus codd. nihil ausim mutare. Quid enim si Prudentius consulto *turba* posuit ad turbationem populi, ac tumultuarium exercitum significandum?

54. Idem Gronovius, Observ. eccles. cap. 5, conjicit, *Currus pars et equis et volucres rotis Conscendant celeres*, nimirum conscendunt currus et equis, et rotis volucres, quod pariter Heinsio arrisit. Retinenda est vetus lectio, quæ elegantia poetica non caret, et trepidationem Ægyptiorum exprimit. Heinsius nihil mutavit, Cellarius conjecturas Gronovii anplexus est.

56. *Dracones*, qui post Trajani tempora a Romanis in bellicis signis adhibiti sunt, poeta ad Ægyptios transfert, *tropo sibi familiari*, ait G. elinus. Scilicet *Dracones* ponit pro vexilli insignibus. De hoc draconum usu vide hymnum f Peristeph., vers. 55.

57. Nostri *hinc*, nisi quod in Rat. videtur esse *hic*. Bong., Ald., Gis., *hinc*. Sed Heinsius cum suis potioribus, et Weitz., *hic*. Rottendorp. pro diversa scriptura *libera loco nescia*, fortasse ex glossa.

59. Vat. B., *purpurea*, male.

60. Græce mare hoc dicitur Erythræum. Nonnulli Rubrum dictum putant a rubente arena, Agatharceides apud Photium a rege Erythra; hunc regem fuisse Esau *Rufum* a rubente pilo nominatum, alii dicunt.

62. In glossa corrigo *prela ligna*.

63. Heinsius monet, suos potiores codd. habere *suos præcipit*; ignoro, quis aliud legerit. Notanda est proprietates adverbii *porro*, quod innuit tractum ulteriorem ad extrema; hinc *porricio* verbum ex augurum disciplina, *Porro tendere in mare* est longe, et procul progredi in mare.

65. Damascenus et Cogmas hymnos plures ab hoc mirabili facto inchoant. *Viandi* verbo usus est S. Damasus in S. Felice, Juvencus et alii.

66. Vat. B., *pervias*, mendose, pro *pervia*.

67. Hunc Israelitici populi triumphum olim in sabbato paschali cantatum in Ecclesia fuisse ex Ordine veteri Romano aliisque monumentis constat, idque confirmat Avitus lib. v in fine: *Inclutus egregium solemnem carmine ductor Describit, toto quod psalterio orbe tropæum, Cum purgata sacris deletur culpa lavacris.*

68. Illic quoque Heinsius monet, in Rot. legi *dem permeat*, quod in omnibus legitur.

76. In Vat. A et Prag. a secunda manu *refluo pro confluo*. Ex Weitzianis Egm., Pal. et Hailsb. a prima manu, ut videtur, *refluo*: pro quo Teolius citat duos Vatt.

79. Rat. supra *nare* addit *in*, ut sit *innare*, quod habet Vat. A. Repugnat metrum.

80. Aldus addit *ut*, nempe *justitium ut triste*, quod vere superfluum est. In membranarum Barthii ineptissime *institium* pro *justitium*. Barthius multos est in hoc loco illustrando: ac fere cum glossis consonat. *Arcem* ait esse aulam, sive, ut hodie barbarissimum statum regium, *justitium* vindictam, sive eversionem luctuosam. Lucanus lib. 11, *ferale per Urbem Justitium*. Hæc denique est summa, quod veteribus *justitium* luctus publicus erat.

81. Hunc locum expressit anonymus auctor hymni martyrum ad vesp. sæculo ix. Vide Hincmarum, de non trina Deitate.

82. Bong., Gis. 1 ed., *domitum Pharon*. Vat. B., *domitam Pharaon*. Rat., Gold., Widm., *domitum Pharaon*. Heinsius cum suis codd., Gifanio, et Carchio *domitam Pharon*; ita etiam Ald., Gis. 2 ed., Prag., Vat. A, Egm., Palat., Hailsb., Weitz., qui scribit *Faron*. Poeta *Pharon* insulam Alexandria proximam pro Ægypto posuit. Lucanus lib. 1: *Tunc claustrum pelagi cepit Pharon: Insula quondam in medio stetit alta mari*, etc. In eadem insula fuit turris præalta, unde accensæ noctu faces cursum navigantium regebant, quæ *pharos* quoque dicta est.

85. Fabr., Gis., *præsidii*; alii, *præsulii*. Ille est

- Cogis justitiæ, viudice dextera ?
- 85 Qui pontum rapidis arstibus inviun
Persultare vetas, ut refluxo in salo
Securus pateat, te duce, transitus,
Et mox unda rapax ut voret impios.
- 291 Cui jejuna eremi saxa loquacibus
- 90 Exundant scatebris, et latices novos
Fundit scissa silex : quæ sitientibus
Dat potum populis axe sub igneo.
Instar fellis aqua tristifico in lacu
Fit ligni venia mel velut Atticum.
- 93 Lignum est, sapiunt aspera dulcius ;
Nam præfixa cruci spes hominum viget.
Implet castra cibus tunc quoque ninguidus,
Illabens gelida grandine densius.
His mensas epulis, hac dape construunt,
- A 100 Quam dat sidereo Christus ab æthere.
Necnon imbrifero ventus anheliu
Crassa nube leves invehit alites,
292 Quæ diffata in humum cum semel
[agnina
Fluxerunt, reduci non revolant fuga.
- 105 Hæc olim patribus præmia contulit
Insignis pietas numinis unici :
Cujus subsidio nos quoque vescimur,
Pascentes dapibus pectora mysticis.
Fessos ille vocat per freta sæculi,
- 110 Discissis populum turbinibus regens,
Jactatasque animas mille laboribus
Justorum in patriam scandere præcipit.
Illic purpureis tecta rosariis
Omnis fragrat humus, calthaque pingua

GLOSSÆ VETERES.

92. Axe, sole, l. Sub perusta plaga, i. e. per Aram, Vat. A.
94. Ligni, crucis. — Venia, beneficio, Vat. A. — Atticum, quod invenitur dulcius omni melle, l.
97. Ninguidus, niveus, l.
102. Alites, coturnices, Vat. A.
- B 106. Numinis, Filii Dei, Vat. A.
109. Freta, tempestates, l.
113. Rosariis, rosis, rosarium, et rosetum idem sunt, i. e. locus in quo rosæ nascuntur, l.
114. Calthaque, pretiosa pigmenta, caltha virgultum in Ægypto, unde balsamum fuit. — Pingua, herba, l.

COMMENTARIUS

Moyses, præsul justitiæ. Giselinus vult, *dextera justitiæ vindice* intelligi, non *præsuli justitiæ* : hoc mihi magis placet, ut hymno 11, vers. 115, *Quem, te furoris præsole*.

85. Vat. A, *pontum rabidis*. Heinsius cum suis (nihil enim notat), Ald., Rat., Gis., Weitz., *pontum rapidis*. Scheda Barthii *rabidis*.

86. Prag., Gis. ed. 2, *persulcare*, Ald., Vat. B, Prag., Weitz., Vat. O, *persultare*, quod videtur voluisse Vat. A, ubi est *persultare*. Barthii scheda pro *salò* habet *sale*, quod Virgilius adhibuit.

88. Pal., Ald., Weitz., *devoret*. Nostri et Heinsiani, ut *voret*. Gis. ad marg., *devoret*. Ita duo Vatt. apud Teol.

89. Ald., Gis. in textu 1 edit., *viæ pro eremi*. Id ideo factum, quia *eremi* habet e secundum longum. Sed notanda est consuetudo poetæ, et ejus temporis, ut uberius in prolegomenis explicui. Teolius ait, *Secundam in eremi corripuit, alias producit*, et allegat vers. 39 præfat. At jam eo loco monui, secundam in *hereses* corripui, non produci ; quod putabam per callami lapsum a Teolio dictum. *Eremus* vox ecclesiastica est apud Hieronymum, et æquales. In Heinsio mendum arbitror, quod ait, frequenter corripui primam in *eremus* a scriptoribus ecclesiasticis. Non dubito quin homo prosodiæ peritus secundam dicere voluerit : nam prima certo est brevis. Gis. in textu 1 edit. et Fabr., *madentibus pro loquacibus*.

93. *Tristificus* pro *amaro* hic, et tetrast. 13 Dittochæzi : *Tristificos latices stagnanti felle tenebat*. Vido alia ibidem. *Nebrissa tristes lupinos, et tristes succos eadem significatione* in Virg. notavit. Inde Apoth. vers. 344, *Ungvine amaro contristare comas*.

94. Beamanus, de Orig. ling. Lat., verbo VENIO : *Venia quæ optanti venit, aut per quam venire licet. Plane ex origine utitur Prudentius, Fit ligni venia, id est, interventu vel accessione, dum lignum advenit*. Barthius, lib. viii Adv., cap. 20, interpretatur, *ligni ope, medicina, correctione, auxilio*. Recte Prudentius autumat, eo ligno crucem significari. Locus exstat cap. xv Exodi. Mel. Atticum, ut supra Cecropium hymno 3, vers. 71.

97. Gis. 1 ed., *ribus pinguidus*. Correxerit ninguidus.

99. Hailsb., ac pro hac, minus bene.

101. Barthius observat, ventorum status animas

dici ex Arnobio lib. 1 : *Nunquid exspiraverunt animas suas venti ?* Addit, Prudentium hoc versu *anhelium* pro *animabus* posuisse. Intelligit *animas venti* : sed cur non dicit potius, Prudentium *anhelium* pro *flatu* posuisse, ut Arnobius *animas pro flatibus* ?

103. Ald., Vatt. A, a prima manu, O, P, Weit., Widm., Hails., Pal. et alii, *confata*, quod ex suo ms. amplectitur. Barthius, exponens, ventum eas aves compactas conglobatim terræ illisisse. Vat. B, Rat., Prag., Bong., Widm. supra, Gis., *diffata*. Aliqui *defata*, quod erit veluti *disjecta et dissipata*. Teolius in textu Heinsii legi *confata* affirmat, quamvis is monuerit in notis, *diffata* esse in duobus mss. vetustioribus. Giselinus vero, quem fere Heinsius sequitur, nisi cum contrarium aliquid notat, habet *diffata*, et in ipso Heinsii textu clare legitur *diffata*. Vat. A, in unum, quod recte correctum est supra caractere minori in *humum*.

104. Heinsius mallet *revolent*. At mss. non *perperam, revolant*. Barthius, *referunt*.

106. In Vat. A supra, *vel nominis pro numinis*, quod postremum retinendum est.

108. Ex dapibus, quibus refecti sunt Israelitæ, ad dapes mysticas, quibus Christiani in pervigilio sabbati paschalis vescebantur, poeta advolat. Vide proleg. num. 146.

109. *Saculum* pro mundo rebusque mundanis passim ab ecclesiasticis scriptoribus adhibetur.

110. Nonnulli *discussis* pro *discissis*.

111. Gis. 1 ed. in textu, *raptatasque* ; ad oram *jactatasque*. Virg. lib. 1 Æn. vers. 3, *terris jactatus, et undis*.

D 114. Gronovius in Observat. eccles. legendum ait *cultaque*, ut seges designetur, quod aliqua conjectura fulcire vult Heinsius. Videtur distinguere Iso *caltha a pinguibus*, quod non est necesse. Chamillardus ait, errasse poetam, quod neutro genere protulerit *caltham*, quæ apud omnes antiquos est feminini generis, flos scilicet lutei vel crocei coloris. Et hæc est ratio Gronovii cur malit *cultaque*, exemplo Virgilii x Æneid., *ubi pingua culta*, etc. Nebrissa ex Virgilio, et Columella observat, potius dici *caltham* femineo genere. Neque ego inveni, quis *calthum* dixerit, præter Prudentium ; sed non eum damno.

- 115 **293** Et molles violas, et tenues crocos **A** Pœnarum celebres sub Styge feræ
Fundit fonticulis uda fugacibus. Illa nocte, sacer qua rediit Deus
Illic et gracili balsama surculo Stagnis ad superos ex Acheronticis :
Desudata fluunt, raraque cinnama Non sicut tenebras de face fulgida
Spirant, et folium, fonte quod abdito **430** Surgens oceano lucifer imbuit,
120 Prælambens fluvius portat in exitum. Sed terris domini de cruce tristibus
Felices animæ prata per herbida Major sole novum restituens diem.
Concentu parili suave sonantibus **295** Marcent supplicii tartara mitibus,
Hymnorum modulis dulce canunt melos, Exsultatque sui carceris otio
294 Calcant et pedibus lilia candidis. **435** Umbrarum populus, liber ab ignibus,
125 Sunt et spiritibus sæpe nocentibus Nec fervent solito flumina sulphure.

GLOSSÆ VETERES.

115. Crocos, *genus pigmenti*, l.
116. Fugacibus, *vivacibus, manantibus, vel viventibus fluentis*, l.
118. Rara, *pretiosa*, l.
119. Folium, *pigmentum optimum, genus aromaticum*, l. *Folium est herba pretiosissima quæ dicitur venire de paradiso, unde fit unguentum pretiosum, de quo Juvenalis: Ad me venit meretrix foliato peruncta*, Vat. A.
120. Prælambens, *fluens*, Vat. T.
122. Suave, *suaviter*, Vat. A.
123. Melos, *laus, generis neutri singularis numeri*, l.
126. Styge, *Styx fluvius inferni interpretatur tristitia, luctus*. — Feræ, *festa, iso*.
128. Acheronticis, *sine gaudio, Phlegæ hon flammens, phlox, Græce flamma*, l.
130. Imbuit, *expellit, impellit, vel illuminat*, l.
133. Mitibus, *mitelactis*, l.
135. Umbrarum, *defunctorum, aliter functorum*, l.

COMMENTARIUS.

115. Paschalis, de Coronis pag. 145, 147, 187 et 190 edit. 1610 Parisiis, hos versus memorat ac repetit. Virgilius *mollem violam* dixit, Ovidius *tenues crocos*.
116. Prag., *viventibus* in textu ex glossa; in marg. recte, *fugacibus*. Uda pro unda præfero cum Put., Thuan., Egm., Alt., Hein., Urbin., Alex., quod tenet etiam Gronovius in Observat. eccles. Eleganter, *humus, fonticulis uda, fundit violas*. Ita etiam cum Thuan. Perist. hym. 8, vers. 14, *terra uda* legendum arbitror.
118. Barthius in scheda reperit *prataque*, quasi vulgo, perque prata nascerentur cinnama. Sed si mutatio aliqua esset invenienda, melius legerem *gratiaque cinnama*. Sed rara epitheton est congruens cinnamo: Martialis, lib. iv, epig. 13: *Tam bene rara suo miscentur cinnama nardo*.
119. In eadem scheda Barthii notatur, *spirare* ad odorem non vulgarem pertinere, et folium *spicæ* exponitur. Barthius intelligit folia, quæ variis variis unguentis indita, gustum pretiumque variabant, cum hodieque Gallorum, Belgarumque idiotisimè folia sint flores nucum myristicarum. Juvenal. satyra 6, *mæchis foliata parantur*. Scholiastes, *unguenta foliis plena, vel aliis aromatibus*, Claudianus lib. i in Eutropium, *Te foliis ditent arabes, te vellere seres*. Lactantius, sive quis alius in Phœnice, *Cinnama dehinc, aromaticam simul spirantis anomni Congerit, et mixto balsama cum folio*. Medicorum innumera sunt loca Giselinus *folium* intelligi posse ait vel de bdellio arbore, vel de malobathro, indicis paludibus siæ radice innatante.
120. Rat., Fabr. Alex., Urb., Gis. in textu *prælambens*. Ita Vat. Q. Cæteri, *prælambens*, et in Vat. l glossa, *de littore attrahens*, quod imitatus videtur Alcinus Avitus lib. i Poem. de Gange: *Motus odorifero quoties qui vertice crevit, Deci-luas, pulchro quas spargunt flumina luco, Prælambens furatur opes*. Horat. lib. i, oda 21: *vel quæ loca fabulosus Lambit Hydaspes*.
122. Put., Alex., et Rotten., *pariles pro parili*. Thuan., et Egm. *pariles suavisonantibus*, quod placebat Heinsio. Sic Lucretius, *suaviloquus, suaviloquens, suavidica verba*, et Prudentius, *flavicomantes, milliformis, multinodis*. Vide Indicem Lucretianum Giffanii.
124. *Calcere flores* felicitatis genus præsertim apud poetas. Martialis viii, 77: *Liber in æterna vivere digne rosa*. Persius similiter: *Quidquid calcaverit hic, rosa fiet*. Per translationem a lapillis, in urnam missis, quibus dies felices olim notabantur, *candidus* accipitur pro felici. Sic *pede candido*.
125. Quæstionem hinc exoriam explicuimus proleg. cap. 18. Giselinus fictionem hanc esse poeticam affirmat, quamvis Æthiopes, ut auctor est Damianus Goes in Historia de illorum moribus, adhuc sentiant, animas, non quidem damnatas, sed purgandas, singulis diebus dominicis, et sabbati ab omni supplicio liberatas esse. Chamillardus sane errare poetam ait, sive de damnatis, sive de purgandis animis loquatur, quamvis nonnulli ex SS. Patribus censuerint, levari aliquando pœnas damnatorum, quos inter S. Augustinus Enchiridii capite 112. Georgius Remus etiam statuit, poeticam hanc esse fictionem, neque verba Dei niti. Georgius Fabricius id alibi non legi assererat, et Hispanicum videri commentum. Lege cap. cit. Videndum an hujusmodi *feræ sub Styge* in explicari possint, ut solum levamen senserint animæ purgatorio igni addictæ, non aliæ æternum damnatae. Olim enim inferorum nomine locum etiam ignis purgatorii comprehendebant, ubi demones quoque tormenta in animas purgandas exercebant. Confer S. Cæsarium Arelatensem mox laudandum ad vers. 129.
126. *Stygis* vera origo a *στυγία, odi*. Hinc Virg. lib. vi, *tristisque pulvis inamabilis unda Alligat, et vorax Styx interfusa coærcet*. INAMABILIS, quia odio est omnibus.
129. Vat. B dividit *Non sicut*. Lucretius usus quoque est voce *fulgidus*, quam nonnulli ad ævum cadentis Latinitatis rejiciunt. Cicero ait *fulgens*. S. Cæsarius Arelatensis videtur imitatus hunc locum in homilia 3 de Paschate: *Deus iste amplius ex sepulcro radiavit, quam de sole refulsit... Confestim igitur æterni nox inferorum Christo descendente resplenduit. Sicut stridor lugentium ille, soluta sunt onera carnarum, dirupta ceciderunt vincula damnatorum. Attonite mentis obstupere tortores, Omnis simul impia officina contremuit, cum Christum repente in suis sedibus vidit*.
130. Non occurrit exemplum simile, *imbuere tenebras pro discutere, fugare, expellere*. Melior glossa *illuminat*.
135. Videtur Iso agnovisse hanc aliam lectionem, *functorum pro umbrarum*. Thuan., Rot., Alt., Noms., Sich., duo Torrent., Boher., Egm. in textu, Pal., Hailsbr. a prima manu, *functorum*. Aldus, Gis., Weitz., Rat., Vat. B, *umbrarum*. In Vat. A, *functorum*, supra caractere minutiori *umbrarum*. Putcan. quoque et Egm. in margine *umbrarum*, quod præfero cum vetustissimis, et quia *functorum* videtur glossa, aut ex correctione inepti exscriptoris Prudentius hoc loco libere utitur verbis poetarum gentilianorum, et alii veteres poetæ Christiani.

festis trahimus per pia gaudia
 noctem conciliis, vota que prospera
 certatim vigili congerimus prece,
 exstructoque agimus liba sacrario.
 ident mobilibus lumina funibus,
 quæ suffixa micant per laquearia,
 Et de languidulis fota natatibus
 296 Lucem perspicuo flamma jacet vitro.
 xilas, stelligeram desuper aream
 Ornata geminis stare trionibus,

A Et qua Bosphoreum temo regit jugum,
 Passim purpureos spargier Hesperos.
 O res digna, Pater, quam tibi roscidæ
 450 Noctis principio grex tuus offerat,
 Lucem, qua tribuis nil pretiosius,
 Lucem, qua reliqua præmia cernimus.
 Tu lux vera oculis, lux quoque sensibus,
 297 Intus tu speculum, tu speculum foris,
 455 Lumen, quod famulans offero, suscipe,

GLOSSÆ VETERES.

gimus liba, *sacrificamus sacrificia*, I. — *Sacrificio*, Vat. A.
 mobilibus, *laxabilibus, mollibus*, I.
 laquearia, *quæ cameram subtequant et ornant, scunaria dicimus; principaliter autem lacus* B
vjus diminutio lacunar facit. Inde fit alia di-
quæ per antisticon laquearia facit. Iso.
fota, nutrita. — Natatibus, natatus dicitur
no papyrus natat, Vat. A.
 desuper, *in templo*, Vat. A. — *Aream, plani-*

tem, I. Planitiem, id est tabulatum templi, Vat. A.
 146. Geminis, *sic lucent luminaria in laquearibus*
dependentia, ut putes, esse geminos triones, id est duas
ursas, helicem et cynosuram, quæ prælucidas habent
stellas, Vat. A. — Trionibus, plaustris, I.
 147. Bosphoreum, *Luciferum vel Bootem: dicimus*
Bosphoreum, vel Phosforeum, id est igniferum, phos
enim ignis dicitur, I.
 148. Hesperos, *stellas, I.*
 149. O res, *scil. est, I.*

COMMENTARIUS.

n Hymn. Thomas. et in Brev. Moz. pro hoc
 anti versu imittuntur alii, *Concentu parili*
mentibus Hymnorum modulis ora resolvimus.
 Moz. legitur *suavisonantibus*. Poeta ait, vota
 ad indicandam vim orationis, quæ a multis,
 congregatis, fieri solet. Tertullianus, Apo-
 1. 39. *Corpus sumus de conscientia religionis,*
linæ unitate, et spei sædere. Coimus ad Deum,
anu facta precatationibus ambiamus. Hæc vis
'a est.

Barthius in suo ms. legit *Exstructo offerimus*
sario, et durius illi videtur agere liba. Quid si
exstructoque edimus liba sacrario? Tunc sacra-
lit mensa sacrificii de qua hymno 41 Perist.,
 74. Atque id, opinor, vult Prudentius, cum
 illi sit de SS. eucharistiæ sacramento. Con-
 stem verbum *exstructo*, nam Virgilius non
 lo utitur ad convivium describendum, *Æneid.*
 1. 224: *Exstruimusque toros; xi, vers. 66:*
totque toros. Verbum *ago* in sacrificiis usita-
 tum, et nunc de sacrificio missæ dicimus, *Quod*
agiteris. Fortasse hoc loco *agimus* est ad-
 6.

Glossa Isonis desumpta est ex Servio ad illud
laquearibus altis.

Latinus legit, *Et de pinguidulis fota namatibus;*
 Latinus scripsit *manatibus*, et Frontinus
 usus est *manationis* vocabulo. Versus autem
 istaret cum *manatibus*, neque est, cur *langui-*
co moveamus. Macrus in Hierolexico contri-
 bitur scripturam *namatibus*, quam ipse edidit
 select. Latinii. Ait Macrus, Græce *nama* esse
 undam, rivum decurrentem, et in codicibus
 is Prudentii legi *natatibus*. Id arguere potest;
 io sive dedita opera, sive per errorem ascri-
 disse *namatibus*. Cæterum hæc lectio probari
 nam præterquam quod nullum vidi codicem
 existet, probum est *natatibus*, quo vocabulo
 iam utitur Prudentius. A Latinis usurpatum
 leo *nama*.

In ms. Barthii erat *Credas, stelligeram desu-*
rum Ornatum geminis stare trionibus. Intelligo
 esse nomen substantivum. In Hailsb., *Cre-*
stelligeram desuover aerem Ornatum, etc. Nilhil
 lum.

Sermo hic est de jugo, quod boves ferunt:
 e *Bosphoreum* scribendum; alii scribunt *Fosfo-*
dii Vosforeum, alii *Bosforeum*, alii *Bosporeum*,
 eismo non displicet in notis, quamvis in textu
 i *Bosphoreum*. De re ipsa constat. Quod autem

ait Teolius, scribi Græce *Bosporeum* sine aspiratione
 a *Bosporo Cimmerico*, id non satis intelligo: nam
Bosphorus sive *Thracius*, sive *Cimmerius*, a plerisque
 ita scribitur *Bosphorus*; neque assentior Cellario,
 qui *Bosporum* jugum dici statuit a *Bosporo Cimmerico*,
 qui antiquis maxime borealis erat. Magis placet inter-
 pretatio glossæ.

148. Vat. A, non recte, *sparsim* pro *passim*.

149. Put. *Pater*, quod Heinsio, aliisque placuit,
 nec mihi displicet. Alex., *Deus*; in nota *Pater*. In
 Brev. Moz. muta *residua* in *roscidæ*.

150. Rat., Brev. Moz., *offeret*; melius *offerat*. Ex
 hoc verbo, infra etiam repetito *quod famulans offero*,
 recte colligas, ritu ecclesiastico lucem tunc fuisse
 oblatam, neque solum in cereis, sed etiam in lucernis,
 et, ut arbitror, in facibus e pinu. Consuetudo bened-
 dicendi, et offerendi cereos in universa Ecclesia per-
 mansit: verum in Gothico officio benedictio lucernæ
 pariter adhibetur.

151. Figurata constructio, *O res digna lux, quam*
ucem, fere ut apud Virgilium, Urbem, quam statuo,
vestra est. Brev. Moz., *luce*, in hoc et in versu se-
 quenti, non bene.

152. Codex Barthii glossam adjicit verbo *reliqua*,
id est pollicita. Barthius ait, fortasse auctorem glossæ
 respexisse ad præmia æterna. Prudentius loquitur de
 præmiis seu muneribus hujus vitæ, et præclare asse-
 rit, luce, qua reliqua præmia cernimus, nullum mun-
 nus a Deo concessum pretiosius. In Hymnario V.
 Thomasii deest *præmia*.

155. Nescio, cur in Hymnario V. Thomasii mutatus
 fuerit hic versus in alium, *Lumen, quod delibat plebs*
tua, suscipe. Brev. Moz. corrupte etiam, *Lux quoque*
sensibus, Intus tu speculum, fons: lumen Quod delibat
plebs tua, suscipe. Chamillardus ait, omnes fere hunc
 locum de cereorum oblatione esse interpretatos, Gi-
 selinum vero de quocunque lumine. Fallitur. Giseli-
 nus hunc locum dicit esse quavis ubere gleba fecun-
 diorem, quem plane steriliter de cereorum oblatione
 alii interpretati fuerant. Ipse vero eum explicare ag-
 greditur, loco simili aliunde adducto, ubi Romanus
 precaturum se ait pro Cæsare ejusque militibus: *Ut*
idolorum respuant caliginem, Cernant ut illud lumen
æternæ spei. Nihil addit Giselinus, sed de interno
 animi, seu rationis lumine eum loqui apertum est.
 Ejus tamen sententiam non sequor: sed de oblatione
 cereorum et lucernarum interpretor. Et lucernas
 quidem hoc versu indicari arguo ex sequenti, *Tinctum*
pacifici chrismae unguine. Chrisma est oleum, et pa-
 cificum dicitur, quia oliva insigne est pacis. Peristeph.

- Tinctum pacifici chrysmatis unguine: A
 Per Christum genitum, summe Pater, tuum,
 In quo visibilis stat tibi gloria:
 Qui noster dominus, qui tuus unicus
- 160 Spirat de patrio corde Paraclitum:
 Per quem splendor, honos, laus, sapientia,
 Majestas, bonitas, et pietas tua
 Regnum continuat nomine triplici,
 Textens perpetuis sæcula sæculis.
- 298 VI. HYMNUS ANTE SOMNUM.
- Ades, Pater supreme,
 Quem nemo vidit unquam,
 Patrisque sermo Christe,
 Et Spiritus benigne.
- 5 O Trinitatis hujus B
 Vis una, lumen unum,
- Deus ex Deo perennis,
 Deus ex utroque inissus.
 Fluxit labor diei,
 Redit et quietis hora:
 299 Blandus sopor vicissim
 Fessos relaxat artus.
 Mens æstuans procellis,
 Curisque sauciata,
 15 Totis bibit medullis
 Obliviale poculum.
 Serpit per omne corpus
 Lethæa vis, nec ullum
 Miseris doloris ægri
 20 Patitur manere sensum,
 Lex hæc data est caducis,
 Deo jubente, membris,
 Ut temperet laboreu

GLOSSÆ VETERES.

158. Gloria tua, facta invisibilis per illum facta est visibilis, Vat. A.
 1. Ades, pro adesto, I.
 9. Fluxit, deficit, I.
 10. Quietis, soporis, Iso.
 11. Vicissim, inter diem et noctem, I.
 12. Relaxat, in tranquillitate obtinet, Iso.
13. Procellis, in laborum procellis, Iso.
 14. Sauciata, tuta, I.
 15. Bibit, diligit, I.
 16. Obliviale poculum, laboris senialis, I.
 18: Lethæa, oblivialis, lethæ Græcæ sopor, Iso. Serpor, Vat. A.
 19. Doloris, laboris dies, Iso.

COMMENTARIUS.

- hymno 12, vers 33, *Frondem perennem, chrysmatis feracem*. Nisi malis, unguen pacifici chrysmatis innuere sacriorem aliquem ritum, quo lumen sabbati paschalis offerri consueverit. S. Paulinus Natali 8 etiam usus est hoc nomine unguen in describenda lucerna, *Consumpto hibulum defecerat unguine lumen*.
157. *Genitus* nomen substantivum pro filio a Christianis poetis passim usurpatur. Fortunatus lib. 1 de Partu Virginis, *Curavit genitus, Virgo Maria, tuus*.
158. Plinius utitur *visibilis* pro *visivo*. Ciceronis phrasis est, *res quæ sub aspectum cadunt*.
160. Processio Spiritus sancti ex Patre Filioque hoc loco astruitur, ac repetitur initio hymni seq. Vide Petav. tom. II lib. vii, cap. 8. Filius spirare Paraclitum recte dicitur: nam et spiritus appellari potest, ut probat Hugo Grotius ad cap. 11 Marci vers. 8.
163. Prag., *contineat*, pro *continuat*. Rat., *contineat*, sed supra *continuat*. Widm. et Gold., *contineat*. Rat., Theodulfus in lib. de Spiritu sancto, *nomine, alii numine*. Alex., Vatt. A., O, P, Q, *numine*. Vat. I cum Urb., *nomine*. Brev. Moz. ita hic et alibi; sed male *tu* et *contines* pro *tua* et *continuet*. Hincmarus utramque lectionem agnovit. Vide Psych. vers 2. Aldus huic hymno addit *Amen. Finis*, quod nusquam alias.
- Ante somnum*. Ex libro Constitution. apost. diximus ad titulum hymni 1, preces esse faciendas cum aliis horis, tum *vespere*, quod noctem dederit Dominus ad requiescendum a laboribus diurnis. Huc pertinet hic hymnus, ut ex versu 9 et seqq. patet, *Fluxit labor diei, Redit et quietis hora*. Completorium locum hujusmodi preces nunc tenet. Citatur hic hymnus a Theodulfo in lib. de Spiritu sancto, ubi probat Spiritus sancti processionem ex hoc aliisque locis Prudentii, simul cum cæteris SS. Patribus laudati. Septem strophæ ultimæ hujus hymni leguntur in Breviario Mozarabico inter hymnos alios de *Completa*. S. Gregorius Turonensis lib. 1 de Gloria martyrum, cap. 162, ex hoc hymno nonnullos decerpit versus. *Juxta Prudentium, crux pellit omne crimen*, etc. Hujus hymni titulum alicubi esse *De quiete et somno, divino munere*, notavi proleg., num. 103.
3. Adversus novatorum effrenem libidinem, qui pro *Verbum* in Evangelio legunt *sermonem*, quia nonnulli SS. Patres ita locuti sunt, ut hoc loco Prudentius, videndus est Joannes Maldonatus, gravis in primis theologus, cujus aliqua verba in proleg. num. 140. retuli. Adducit autem Maldonatus inter alios SS. Patres hunc ipsum Prudentii locum.
6. In margine Vat. A. additum erat *aliter, Vis, ac potestas una*. Ita etiam in Put., Alex. a secunda manu, et in schedis Grævianis. Salmasius quoque id volebat, qui locum Ausonii addiderat, *Majestas unius, modi Sociata sancto spiritu*, ut in *POTESTAS* a corripitur, sicut in *MAJESTAS* a postremum ab Ausonio corripitur. Verum nihil agit Salmasius: Ausonius enim sæpe loco secundo iambici dimetri spondæum intrudit. Et in hoc eodem iambico Ephemeridis ait: *Æli divinæ copia est*.
6. In Rat. abest *et*, sed videtur spatium abrasionis. Alt., *rediiit*. Fabr. et Gis., *redit quietis*, sine *et*, quod habent reliqui omnes, exceptis Vatt. duobus quos laudat Teolius. Quod autem particulam *et* non potest hujus carminis indoles, idem affirmavit. Sed in hoc hymno passim anapæstus prima sede ponitur, quod minime repugnat metro.
12. Virgilius lib. 7, *Vix primos inopina quiet laxaverat artus*. Similia vulgo apud poetas. Cicero de Divin., *animus somno relaxatus*. Insignis est descriptio somni, quam poeta noster versibus suis complectitur. Descriptiones Somni ejusque domus collegit Joannes Baptista Gandutius inter descriptiones poeticas. Confer etiam Lucret. lib. IV. Neque omittendus est hymnus S. Ambrosii, *Deus creator omnium*.
14. Pro, *sauciata* mallet in glossa *vulnerata, fessam*, quam *tuta*.
16. *Poculum* habent Aldus et Nebr. pro *poculum*, quod metrum exigit. Horatii epod. 14, *Pocula Lethæos ut si ducentia somnos*. Sumptum id ex fabulis. Sed licuit sanctissimo poetæ metaphoram continuare, et, quoniam *bibit* dixit, addere *poculum* pro *somno*. In glossa fortasse legendum *laboris sensualis*.
19. Fabricius in dolore molestias intelligit. Sed cur non verum dolorem esse dicamus, cujus sensus nullus est in dormiente? Sic paulo post *medicabilis voluptas*, quia somnu: etiam sanitatem interdum inducit. In Hails., *ægris* pro *ægri*.
22. Teolius in uno Vat. vidit *Deo donante, quod ratio carminis non patitur*.

- Medicabil's voluptas.
25 300 Sed, dum pererrat omnes
 Quies amica venas,
 Pectusque feriatum
 Placat rigante somno,
 Liber vagat per auras
30 Rapido vigore sensus,
 Variasque per figuras,
 Quæ sunt operata, cernit.
 Quia mens soluta curis,
 Cui est origo cælum,
35 Purusque fons ab æthra,
 Iners jacere nescit.
 Imitata multiformes
 Facies sibi ipsa fingit,
 Per quas repente currens
40 Tenui fruatur actu.
301 Sed sensa somniantum

- A** Dispar fatigat horror.
 Nunc splendor intererrat,
 Qui dat futura nosse.
45 Plerumque dissipatis
 Mendax imago veris
 Animos pavore mcestos
 Ambage fallit atra.
 Queni rara culpa morum
50 Non polluit frequenter,
 Hunc lux serena vibrans
302 Res edocet latentes.
 At, qui coinquinatum
 Vitiis cor impiavit,
55 Lusus pavore multo
 Species videt tremendas.
B Hoc patriarcha noster
 Sub carceris catena
 Geminis simul ministris

GLOSSÆ VETERES.

- 27.** Feriatum, otiosum, quietum, I.
35. Æthra, splendor, Vat. A.
36. Iners, sine arte.
39. Per quas, facies, I.
41. Sensa, neutraliter, sensum meum; in plurali numero facit hi sensus, et hæc sensa neutro generis, I. Plural. pro sensu; hinc Tullius: Caro læsa lædit sensa; sic verum pro veritate, justum pro justitia, Vat. A.

- 42.** Horror, somni, I.
43. Splendor, visio superna, Vat. A. — Intererrat, intermeat, I.
47. Pavore, de vel cum, I.
48. Ambage, circumventionem, I.
49. Quem, aliquem virum, I.
51. Vibrans, illuminans, I.
54. Impiavit, inquinavit, corruptit, Iso.
57. Patriarcha, Joseph, I.

COMMENTARIUS.

24. Vat. B, Prag., Widm., Gold., medicalis, contra regulas metri. Est autem somnus medicabilis, quia aut sanitatem corporis restituit, aut eam conservat. Utitur hoc verbo Ovidius pro eo cui medicina adhiberi potest, in epist. Oenones ad Paridem, amor non est medicabilis herbis.

25. Rat., cum pro dum.

27. Chamillardum mendum feriarum.

29. Vat. B, I, Rat., Gold., Fabr., Widm., Bong., vacat, Vat. A, O, P, Q, duo Torrentiani, tres Heinsiani, vagat per auras. Ald., Heins., Weitz., Put., Thuan., Prag., Gis., vagat, quod etiam tuetur Gifanius in Indice Lucretii, pag. 423, et Latinius in Bibl. sel. Videri potest Priscianus lib. viii, qui de huiusmodi verbis, quæ olim antiqui usurpabant, ut auguro, opino, execro, agit diligentissime; et Nonius, qui de verbo vago adducit Plautum, Attium, Pacuvium, Ennium, Turpilius, Pomponium, Varronem, et his longe posteriorem Serenum.

35. Fontem igneum animarum Deum vocat poeta in hymno Exsequiarum vers. 1. Rat., ab æthere, sed inductum esse medium e recte, ut fiat ab æthra, quod corrector videtur voluisse.

37. Mens sibi multiformes facies fingere dicitur ob diversitatem insomniorum. Nam etsi somniorum causa non solum sit interna, sed etiam externa, ut ex SS. Patribus explicat S. Thomas 2-2, quæst. 95, et Thomas Hurtado tom. I Tract. varior., tract. 5, cap. 6, resolut. 56, num. 1153 et seqq., tamen facies sive figuras et phantasmata mens ipsa sibi format: agit enim etiam tunc animæ. Videtur autem poeta loqui de omnibus insomniis, quamvis vers. 40 dicat, Tenui fruatur actu.

41. Rat., somniantium a manu prima.

42. Conjicio legendum esse error pro horror, quantumvis nemo hac de re dubitaverit. Etenim erro proprie est vagor, ut apud Virgilium eglôga 1, Ille meas errare boves, et poster poeta versu sequenti, Nunc splendor intererrat. Et quamvis fictionis nonnihil exprimi per errorem velis, eam in somnio poteris agnoscere: sic supra fingit, infra intererrat, mendax

imago veris dissipatis, ambage fallit, et lusus pavore multo. Vide vers. 118, Quos creber implet error. Cur autem magis error quam horror sit præferendum, rationem peto ex ipsis insomniis ministrorum Pharaonis, in quibus nihil apparebat horridum, quamvis ipsi vultu tristitiam manifestarent, quia non erat qui ea interpretaretur. Eorum vero interpretatio alteri quidem famulorum horrorem incussit, alterum vero gaudio complevit. Itaque Prudentius dispar somnium distinguit, et de primo nunquam verba horrores adhibuit: Nunc splendor intererrat Qui dat futura nosse... Quem rara culpa morum Non polluit frequenter. Hunc lux serena vibrans Res edocet latentes. Contra de altero: Animos pavore mcestos Ambage fallit atra... Lusus pavore multo Species videt tremendas.

45. Somnia a Deo aliquando immitti perspicuum est, et plurima sunt in Veteri Novoque Testamento exempla, quæ Durantus collegit tract. de Visionibus cap. 9. Æque autem certum est, insomnia, quæ aliquando vera accidunt, interdum ad casum pertinere. Quotus enim quisque vir sapiens rei futuræ veritatem dormiens agnovit? At omnes vulgo somniant. Quid autem mirum, si in tanto numero aliquid verum contingat? Recte Cicero lib. II de Divinat. cap. 59: Quis est, qui totum diem jaculans non aliquando collineet?

51. Vibrare pro fulgere. Virgilius, Catullus, Cicero, aliique.

52. Vat. A, frequenter, supra caractere minutiori latentes, quod verum est.

53. Aldus male conjungit Atqui. Horatius utitur verbo coinquino.

54. Sidonius, Apuleius et alii usi sunt hoc verbo. Festus, impiatus, sceleratus. Rat. ex glossa pro impiavit posuit inquinavit.

56. Rat. et Vat. Q, vidit, repugnante metro, pro videt. De impiorum somniis, terrorem incipientibus, Salomon cap. xviii Sap., vers. 17, Tunc continuo visus somniorum malorum turbaverunt illos, et timores supervenerunt insperati. Et Job cap. vii, 14, Terrebit me per somnia, et per visiones horrore concuties.

59. Gold. et Widm. supra magistris. Ald., men-

- 60 **Interpres approbavit.**
Quorum reversus unus
 Dat poculum tyranno :
 Ast alterum rapaces
 Fixum vorant volucres.
- 65 **Ipsum deinde regem,**
 Perplexa somniantem,
 Monuit famem futuram
303 Clausis cavere acervis.
 Mox præsul, ac tetrarches,
- 70 **Regnum per omne jussus**
 Sociam tenere virgam,
 Dominæ resedit aulæ.
O quam profunda justis
 Arcana per soporem
- 75 **Aperit tuenda Christus !**
 Quam clara, quam tacenda !
 Evangelista summi
- A**
- 80 **Fidissimus magistri,**
 Signata quæ latebant,
 Nebulis videt remotis.
 Ipsum Tonantis agnum,
 De cæde purpurantem,
 Qui conscium futuri
 Librum resignat unus.
- 85 **304 Hujus manum potentem**
 Gladius perarmat anceps,
 Et fulgurans utrinque
 Duplicem minatur ictum.
 Quæsitore ille solus
- 90 **Animæque corporisque,**
 Ensisque bis timendus
 Prima ac secunda mors est.
- B**
- 95 **Idem tamen benignus**
 Ultor retundit iram,
 Paucosque non piorum

GLOSSÆ VETERES.

61. Unus, *magister pincernarum*,
 62. Tyranno, *regi Pharaoni*; I. *Tyrannus Græce*
rez. Vat. A.
 66. Perplexa, *obscura*, I.
 69. Præsul, *princeps*, I.
 71. Virgam, *sceptrum*, I.
 75. Tuenda, *videnda*, Vat. A.

77. Evangelista, *Joannes*, Vat. A.
 86. Gladius, *verbum Dei*, Vat. A.
 88. Ictum, *animæ et corporis*. Vat. A.
 89. Quæsitore, *judex*. I.
 92. Prima ac secunda, *corporis et animæ*, Iso.
 95. Non piorum. *impiorum*, Iso.

COMMENTARIUS.

dose, *minister*. Historia narratur cap. xi Genes. Duo hi erant eunuchi; alter pincernis præerat, alter pistoribus; hic pistorum magister, ille pincernarum dicitur. Hinc aliquis *ministris* cum legisset, *magistris* correxit, quod simpliciter positum ineptum est.

60. Widm., mendose *abprobavit*.

61. Put., Vat. A supra, et Oxon., *regressus*. Ita Vat. major pars apud Teolium, sed nonnulli præstantissimi habent *reversus*. Id etiam placuit Gallandio cum edd. Ald. et Tornæs., et tenuerunt Gis. et Weitz.

63. Genesis cap. cit. vers. 17. *Suspendet te in cruce, et lacerabunt volucres carnes tuas.*

66. Lege hanc historiam cap. xli Genes.

67. Put., Oxon. cum aliis nonnullis Heinsianis, Weitz., Vatt. A, B, O, Q et I supra, Prag., Rat., Sich., Giselinus cum editione Daventriensi antiquissima, *monuit*. Aldus et Gis. 4 edit., *novit*. Non inepte *movit* amplexus est Fabricius, hoc est, *movendo impulit, persuadendo coegit*, et id legitur in Vat. O. Non dubito quin vera lectio sit *monuit*. Corruptæ nonnullæ Plauti editiones contrarium errorem tenuerunt *monuit mihi pro movit*, Tracul. act. iv, scen. 1, *Unum animos movit mihi*, quanquam alii legunt, *Unum animus monuit me*. Mirum est autem quod auctor dictionarii Taurinensis ex hoc Plauti loco tanquam exploratum tradiderit, *moneo* admittere casum dandi, cujus auctoritate alii, non inspectis optimis editionibus et interpretum monitis jam inde a Camerario repetitis, obscuram mihi litem intendere voluerunt ac probare, *æque facile* defendi posse verbum *moneo* cum dativo cohærere, ac secundam vocalem in *potitur* esse communem. Qui si defensionem aliquam tentare velint, aliam viam insistere debent, neque tamen, quod volunt, assequantur.

68. Pro frumenti cumulis *acerros* simpliciter posuit. Usus similiter est Horatius.

72. Ex hoc loco nonnulli colligunt vel, ut recte ait Fabricius in Comment. poet. Christ., somniant, Josephum ab uxore quoque Pharaonis fuisse sollicitatum.

76. In Vat. A, *clausa*, supra *vel clara*. Patean. pro diversa scriptura, *tuenda pro tacenda*.

77. Notat Fabricius, Prudentium dicere, evangelistam res obscuras, et obsignatas in clara luce vidisse, nebulis remotis, ipsum vero Joannem, se fuisse in spiritu vel, ut recentiores loquuntur in extasi, Sedulium, hæc ipsum Joannem vidisse in somnis, quod Nebrissa antea monuerat. At Prudentius etiam *per soporem* visionem accidisse affirmat, ut ex precedenti stropha fit perspicuum. Et Sedulius, quem Fabricius nominat, est ipsemet Prudentius in Dittochæo, quod Fabricius Sedulio ascribit. Intelligo, Prudentium mystice loqui, et extasin vocare somnum. Vide S. Bernardum serm. 52 in cantica, *De excessu, qui contemplatio dicitur, in qua sponsus facit quiescere animam*, etc.

86. Locus est ex cap. i Apocal., vers. 16, *Et habebat in dextera sua stellas septem: et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat*. Miratur Chamaillardus cur Prudentius manum gladio armatam dicat, cum ex ore prodire gladium Joannes affirmet. At Prudentius progressum gladii ex ore ad manum attingit. In ore Christus gestat gladium, ut verbum Dei, sive sententia in extremo judicio indicetur: in manus vero, ut progressus in puniendo ostendatur. Psalmus vii, *gladium suum vibrabit*. Exodi xv, *Evaginabo gladium meum; interficiet eos manus mea*. Vide interpretes.

89. Rat., *quæsitus*, male. Virgilius lib. vi, *Quæsit Minos urnam movet*.

92. Desumptum ex Apoc. xi, 14, *Et infernus et mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda*.

95. Nebrissensis exponit *paucos, qui scilicet sunt immedicabiles*. Interpretor *medios* inter pios et impios, scilicet qui neque sanctitate eminent, neque invidiæ crimine, aut aliis gravissimis opprimuntur. Ait igitur poeta, Deum pati, perire paucos eorum qui catholici sunt, et si quando in peccata incidunt, de his dolere et poenitentiam agere student. Porro licuit Prudentio ita existimare de sui temporis Christianis catholicis, quos serio ad vitam æternam maxima ex parte contendere constabat, quamvis multi insigni, et heroica pietate non eminent. Gravina libro Itazæ de Paradiso caput adjecit de majore numero sal-

- Patitur perire in ævum.
305 Huic inclutus perenne
 Tribuit pater tribunal :
 Hunc obtinere jussit
 100 Nomen supra omne nomen :
 Hic præpotens cruenti
 Exstinctor Antichristi :
 Qui de furente monstro
 Pulchrum refert tropæum.
 105 Quam bestiam capacem,
 Populosque devorantem,
 Quam sanguinis charybdin,
 Joannes exsecratur.
306 Hanc nempe, quæ sacram
 110 Præferre nomen ausa
 Innam petit gehennam,

- A** Christo perempta vero.
 Tali sopore justus
 Mentem relaxat heros,
 115 Ut spiritu sagaci
 Cælum peragret omne.
 Nos nil meremur horum,
 Quos creber implet error.
 Concreta quos malarum
 120 Vitiat cupido rerum.
 Sat est quiete dulci
 Fessum fovere corpus :
 Sat, si nihil sinistrum
307 Vænx minentur umbræ.
 125 Cultor Dei, memento,
 Te fontis et lavacri
B Rorem subisse sanctum ;

GLOSSÆ VETERES.

97. Huic, *Christo*, Vat. A.
 105. Capacem, *omnia recipientem*, Iso.
 107. Charybdin, *voraginem, vorago naves sorbens*.

- Ita vocat Antichristum, quia omnes ad se venientes in præcipitium trahit*, Iso.
 110. *Ausa, scilicet est*, Iso.

COMMENTARIUS.

vandorum, merito proscriptum, quod sententiam benignam nimium amplificaret. Vide proleg. num. 175.

97. Vat. A, *hic supra huic, Christo*.

100. In quibusdam et in Widm. a secunda manu *super pro supra*. Hoc ratio carminis postulat, illud ex Vulgata editione cap. II ad Philippenses vers. 9 : *Et donavit illi nomen, quod est super omne nomen*.

101. Becmanus, de Orig. ling. Lat., verbo potius contendit, melius de Deo usurpari vel potens, ut Lucæ cap. I et alibi in sacris Litteris, vel etiam in iisdem omnipotens quam præpotens, id est, valde potens, et præ aliis. Neque movetur auctoritate Ciceronis, cui Japiter est præpotens : nam gentilium unus fuit Cicero. Ut autem alia præteream, hoc loco idonee Christus dicitur præpotens, cum sermo sit de victoria ex Antichristo reportata, neque dedecet ea comparatio, ut potens præ Antichristo intelligatur. Vide ep. II ad Thessalon. cap. II, 8 et seq.

103. In Vat. A. a veteri manu abest *de*.

105. Rat., *rapacem*, sed videtur prius fuisse *capacem*. Hails. a secunda manu, Weitz., Gis., *rapacem*, quod non displicet. Cæteri, *capacem*. Gallandius edidit *rapacem* cum Ald. et Tornæs.; sed Aldus meus habet *capacem*. Perperam autem putat Gallandius, mendose scriptum a Chamillardo *capacem*.

107. Vat. A, *sanguini pro sanguinis*, male. Poeta respicit, opinor, ad cap. XVII Apocalyps., ubi mulier fornicaria describitur, sedens super bestiam coccineam ebria de sanguine sanctorum et de sanguine martyrum Jesu. Aretas in cap. XI Apocal. vers. 7, *Bestiam vocat Antichristum ob crudelitatem, feritatem et sanguinis aviditatem*. Put. et alii legunt *charybdem*.

108. Put., *Joannis*, quod Heinsio aliisque placet, ut metro consulatur. Verum satis metro consulitur, si teneatur, finita in *es* sapius, quam vulgo creditur, posse corripri. Vide Gifanium Indic. Lucr. pag. 440, *Is terminata*. Alex. scribit *Joannes* : ita Vatt. O, P, cum aliis duobus apud Teol., qui nihilominus Puteanum, sive Heinsianam lectionem secutus est.

109. Potiores Heinsiani, Ald., Alex., Vat. B, Egm., *hanc*. Alii *hæc*, et vers. seq. *ausa est*. Teolio planior videtur lectio *hæc*, et idem postea legit *ausa sine est*. Mihi aliisque non ita visum.

110. Videtur Iso legisse versu superiori *hæc pro hanc*. Gisel. I ed., *ausa est* : scilicet, quia legit *hæc*. De Antichristo cap. II, vers. 4, epist. II ad Thessalonicenses : *Qui adversatur et extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus*. Thomas

Malvenda fib. VII, cap. 2, de Antichristo congestis SS. Patrum testimoniis probat Antichristum a seipso appellandum Christum. In rem nostram maxime facit Lactantius lib. VII, cap. 19 : *Hic est autem qui appellatur Antichristus; sed se ipse Christum mentietur, et contra verum dimicabit*.

112. Gallandius approbare videtur quod Heumanus hunc versum sic restituere voluerit : *Christi perempta verbo, quia Christus Antichristum interficiet spiritu oris sui*. Sed eo pacto perit elegantia antitheos inter *Christum verum* et eum qui *Christum mentietur*, ut ait Lactantius.

114. Heroes apud ethnicos dicebantur semidei, et viri excellenti quadam virtute præditi. Hinc heroes Christiani vocati sunt sancti, earumque virtutes heroicæ. S. Augustinus lib. X de Civit. Dei : *Hos (martyres) multo elegantius, si ecclesiastica loquendi consuetudo pateretur, nostros heroes vocarem*. Usus antiquissimus hanc appellationem in sanctis consecravit. Avitus rara significatione de Pharaone dixit lib. V, *impious heros*.

118. Widm. et Vat. O, *herror pro error*. Fortasse ex simili scribendi ratione vers. 42 *herror* irrepsit pro *error*. Intelligi etiam debet, poetam rursus hoc versu mentis, in somniis vagantis, errorem indicare.

123. Vat. A, *Sat est, si nil*, quod respicit carmen.

124. Rat., *minetur*, supra recte *minentur*.

127. Vat. B. *sacrum, supra sanctum*. Chamillardus intelligit immersionem in ipsum fontem baptisterii. Propertius *rorem* pro mari posuit, adeoque ea vox tam aspersioni quam immersioni potest aptari. Quamvis autem primis Ecclesiæ temporibus baptismus per immersionem collatus plerumque fuerit, tamen eos, qui vel per ætatem, vel per male affectato valetudinem immergi non poterant, per aspersionem baptismo fuisse ablutos non est negandum. Notum est de clinicis, qui in lecto baptizabantur, et de iis qui baptismum ad extrema vitæ tempora differebant. Multo minus persuaderi mihi poterit, ita immersionem fuisse ubique usurpatam, ut baptizandi (cujuscunque sexus, et ætatis essent) penitus nudi aquam ingrederentur. Etenim neque id necessarium erat, ut certe nunc non est, neque si ea consuetudo communis fuisset apud Christianos, ethnici, qui oscula pacis eis objiciebant, hujusmodi nuditatem tacuissent. Veterum quædam dicta non ita clare rem hanc probant, ut multis videtur. Qualiscunque tamen nuditas illa fuerit, non dubito, quin aut separatis feminarum, et masculorum baptisteriis, aut velis, aut alia ratione pudori fuerit

- Te chrismate innotatum.
308 Fac, cum vocante somno
170 Castum petis cubile,
 Frontem, locumque cordis
 Crucis figura signet.
 Crux pellit omne crimen :
 Fugiunt crucem tenebræ :
135 Tali dicata signo
 Mens fluctuare nescit.

- A** Procul, o procul vagantium
 Portenta somniorum.
 Procul esto perviraci
140 **309** Præstigiator astu.
 O tortuose serpens,
 Qui mille per Mæandros,
 Fraudesque flexuosas
 Agitas quietâ corda,
145 Discede, Christus hic est :

GLOSSÆ VETERES.

131. Frontem, etc., hæc sunt duo illa superliminaria quæ sanguine agni videbantur aspergi : sic enim frons superliminare capitis, sic et cor superliminare, et principale pectoris, Vat. A.

139. Pervicaci, pertinaci, perseveranti, Iso.

140. Præstigiator, præstrigium dicitur monstrum a

præstringendo, i. e. illudendo improvise oculos. — Astu, astutione, I.

142. Mæandros, Mæander fluvius Cariæ faciens revolutiones multimodas. Sed hic ipse fluvius pro ipsius flexibus serpentis introducit, I.

COMMENTARIUS.

provisum. Vide Lupium, dissert. 1. num. 23 et seq., et scriptorem Vitæ S. Ottonis apud Surium ad diem 2 Julii, ubi ait : Sacerdos vero, qui ad cuppam stabat, cum audisset potius quam vidisset, quod aliquis esset in aqua, velo paululum amoto, trina immersione capitis illius mysterium sacramenti perficit.

128. Heinsius, etsi in Put. et aliis ex vetustioribus invenerit innotatum, tamen amplexus est innovatum cum codd. quinque, et Oxon. in marg., et Gronovio in Observat. eccles. Rat., Sich. et Hallsb. supra pariter innovatum, quod exstat etiam in Urb., Vatt. I, O, Q, quibus glossa est signatum; et secutus est Teolius, ne ab Heinsio discederet. Lego cum vetustissimis Heinsii, Ald., Vatt. A, B, P, Alex., Nebr., Prag., Gold., Bong., Fabr., Gis. et aliis, innotatum, quod mirifice in hunc locum quadrat. Prudentius loquitur de sacramento confirmationis, quod a sacramento baptismi aperte hic et alibi distinguit. Dictum vero fuit sacramentum confirmationis *chrisma*, quia sacra unctione peragebatur : quod chrisma ampullæ inclusum servari solitum in Ecclesia, colligitur ex Optato contra Parmenionem lib. II. Hac voce chrismatis confirmationis sacramentum appellant Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, Cyrillus Alexandrinus alique multi. Quoniam vero frons confirmandi ab episcopo sacro chrismate signabatur, figura crucis inscripta, ideo nomen signaculi, aut sigilli eidem sacramento tribuebatur; quo nomine usi sunt Cyprianus, Cornelius papa, Ambrosius et alii. Itaque Prudentius, duobus verbis duo hæc nomina complexus, egregie dixit, *Te chrismate innotatum*, et infra explicat, cur innotatum dixerit, *signum, quod ipse nosit*. Eodem pertinent Psychom. vers. 358 et seqq. Apoc. vers. 487 et seqq., hymno 9 Cath. vers. 84, lib. I adversus Symmachum, vers. 587. Unde sacrum referat regali chrismate signum. Cave ergo a Cellario, qui non solum innovatum præfert, sed falso tradit, quosdam codd. habere innotatum, plures innovatum. Concedam nihilominus, in quibusdam codd. vetustis et in Breviario etiam Mozarabico esse innovatum. Vide Baronium ad an. 65, pag. 248 et seqq., qui istiusmodi unctionem, ab episcopis in fronte peractam, esse sacramentum diserte probat. Quid autem differat unctio hæc ab alia, quam presbyteri adhibent in vertice dum baptizant, explicat Bellarminus alique theologi. Cf. Bertius lib. xxxii de Theol. Disc., cap. 10, non inepte his versibus utitur, ubi agit de alapa qua confirmatus leviter cæditur, *Cultor Dei momento*, etc. Lectionem vero nostram innotatum confirmant versus sequentes, ubi crucis figura commendatur.

129. Brev. Moz., somnum; corrige somno.

132. Quam magnus in veteri Ecclesia honor cruci fuerit habitus, testantur antiquissima monumenta et inscriptiones. Vide Aringhūm in plurimis Romæ subterraneæ locis, aliosque antiquitatum Christianarum scriptores. De consuetudine vero signandi cor, fron-

tem et ora, confer Gretzerum de Cruce lib. IV, cap. 31, aliisque passim locis præclari ejus operis. S. Athanasius initio orationis contra idola : *Si enim post crucis adventum omnis simulacrorum cultus summois est, omniaque dæmonum præstigia hoc signo propelluntur*, etc. Prudentius paulo post præstigiatorum vocat dæmonem. Inter alia veterum aliquot Galliæ theologorum scripta Parisiis 1586, exstat carmen bucolicum Severi Sancti seu Rhetoris de Mortibus bonum, ubi hoc miraculum enarratur : *Hoc signum mediis frontibus additum Cunctarum pecudum certa salus fuit*.

133. In uno ex antiquissimis Vaticanis heterodoxus aliquis ad marginem recenti manu posuit : *Non bene*. SS. Patres, qui Domini crucem his et similibus præconiis prosecuti sunt, vide apud Gretzerum de Cruce.

135. In Brev. Moz., tales, male, pro tali.

157. Aldus, *Procul, procul*, omisso o, quod ceteri habent. Alex., *vagantium* pro *vagantum*. Id ob metrum retinendum. Prudentium videtur imitatus S. Eugenius Toletanus episcopus epigram. 29, pag. 32, inter opera SS. Patrum Toletanorum, studio et expensis D. Francisci de Lorenzana archiepiscopi Toletani edita : *Versus supra lectum : Imperat omnipotens, procul o procul effuge, dæmon*, etc. Confer ejusdem Eugenii versus supra lectum part. 2 operum, epigr. 5 et 4, ubi ait : *Crucis almæ fero signum : fuge, dæmon*.

140. Heinsio non displicet origo et orthographia glossæ in præstigiator. Alii scribunt præstigiæ quasi præstigiæ a tegeo, quod illudant prætegantque oculos. Idem Heinsius tuetur actu pro astu cum Put., Egm., et Noms. Malo astu cum Ald., Weitz., Nebr., Gis., Alex., Vatt. A et B, Rat., Prag. et aliis. Etenim cœheret sensus : *præstigiator, serpens tortuose, fraudes postulant, legi astu pertinaci*. Chamillardus et Cellarius Heinsium secuti sunt. In Brev. Moz., *astu* videtur ex *astu*. Teolius præfert actu ex membranis, non *astu*. Sed etiam membranæ vetustissimæ habent *astu*.

141. Diabolum serpentem tortuosum plures SS. Patres appellant. Philippus presbyter, discipulus S. Hieronymi, in cap. xxvi Jobi, *Coluber tortuosus, utique ille serpens, qui est callidior omnibus animantibus super terram*. S. Gaudentius ad Germinium, vel potius Serminium, *Cujus serpentis tortuosa ingenia*. Phœbadius in lib. contra Arianos : *Lucifuga serpens, per anfractus evolvens seriem suam, tortuoseque procedens*.

142. Prima in Mæander, cum sit diphthongus, produci solet. Prudentius corripit quod ab ejus reprehensoribus non est animadversum. Scribo autem Mæander cum diphthongo, quia etiam sic corripit potest prima ob vocalem sequentem.

145. Aldus, *lux est pro hic est*, repugnante metro et sensu. De hac formula vide hymn. 2, vers. 4.

Hic Christus est, liquesce :
Signum, quod ipse nosti,
Damnat tuam catervam.
Corpus licet fatiscens
150 Jaceat recline paulum,
310 Christum tamen sub ipso
Meditabimur sopore.

VII. HYMNUS JEJUNANTIUM.

O Nazarene, lux Bethlem, Verbum Patris,
Quem partus alvi virginalis protulit,
Adeste castis, Christo, parcimoniis,
Festumque nostrum rex serenus aspice,
5 311 Jejuniorum dum litamus victimam.
Nil hoc profecto parius mysterio

A Quo ūbra cordis expiatur vividi :
Intemperata quo domantur viscera,
Arvina putrem ne resudans crapulam
10 Obstrangulatæ mentis ingenium premat.
Hinc subjugatur luxus, et turpis gula ;
Vini, atque somni degener socordia,
Lilido sordens, inverecundus lepos,
Variæque pestes languidorum sensuum
15 Parcæ subactæ disciplinam sentiunt.
Nam si licenter diffuens potu, et cibo,
Jejuna rite membra non coerceas,
Sequitur, frequentî marcida oblectamine,
312 Scintilla mentis ut tepescat nobilis,
20 Animusque piger stertat in præcordiis.
Frenentur ergo corporum cupidines,

GLOSSÆ VETERES.

146. Liquesco, evanesco, aeflue, I. Vanesco, Vat. A.
149. Fatiscens, deficiens, Iso.
150. Recline, reclinatam, Vat. T et Iso.
3. Parcimoniis, abstinentiis, Iso.
5. Litamus, sacrificamus : quidam putant, a litoribus
dicta lita, id est sacrificia, quia post navigationem in
litoribus maris sacrificabant ; sed falsum est, nam litus

B prima longa est, litum brevis, I.
7. Expiatur, mundatur, imbuatur.—Vividi, pleni, I.
10. Obstrangulatæ, suffocata, Vat. A.
11. Subjugatur, domatur, Iso.
12. Degener, ignobilis.—Socordia, pigritia, I.
13. Lepos, eloquium, eloquentia, dicimus et lepor, I.
15. Parcæ, arctam, I.

COMMENTARIUS.

146. Silius Italicus ex correctione Barthii initio
lib. xvi : Hannibal ipse etiam jam jamque modestior
annis Ire videbatur, Martisque liquescere famam.

149. Alii scribunt fatiscens.
150. Fabr. et Vat. O, reclive, quod vehementer
Chamillardus arrisit, quamvis fore omnes codices ha-
beant recline, rejectique Nebrissam, quod versus
Ovidii Metam. x allegaverit pro recline, quem ita
Chamillardus legit, Inque sinu juvenis posita cervice
reclivis, neque usquam reclinis legi testatur. Giseli-
nus, qui ex manuscr. recline protulit, Lambini judi-
cium secutum se ait, qui ita in suo Horatio legit.
Locus quærenti Gisellino non se obtulit. Fabricius ex
Virgilio protulit posita cervice reclinis. Ovidium voluit
dicere, ubi cum aliis lego renidens ; in Prudentio,
Martiale, Tacito, reclinis, sicut Lambinus sat. 2 lib. II
Horatii in Horatio, et aliis acclivis, non acclivis. Id,
opinor, legerat Giselinus. Seneca epist. 26 : Solet
obrepere somnus in aliquod adminiculum reclinatiss.
Isidorus lib. I Different. ait : Inter decline et declivis
hoc interest, quod declinis sol, declivis locus : sic in-
telligendum est accline, acclive, ut acclivus (lege accli-
vus) homo, acclivus locus. Item dicunt de reclinis et
reclivis ; et in Isidoro legam acclivis homo, acclivus
locus, et hoc acclivum dicitur, non ex hoc acclivum
dicitur. Et supra declivis locus. In Brev. Mozarab.
mendum est, quod nostram lectionem confirmat,
reclinet paululum pro recline paulum. Nebrissa expo-
nit reclinatam in lecto : et simili modo Chamillardus
hymn. 5 Perist. vers. 365, ubi legit recline, sibi non
constans. Pro paulum Ald., Vat. A, Rat., paulo.
Gold. agnoscit utrumque. Prag., male, paululum.

152. Rat., meditatatur, inepte, pro meditabimur, quod
etiam versus exposcit. Christum sub ipso sopore me-
ditari proprium est eorum qui vigilantes eundem
meditantur, quorum cor vigilat, etiam si dormiant.
Teolius ex uno Vat. inferioris ætatis exscripsit in
nota conclusionem hujus hymni, quæ minime sapit
Prudentium : Gloria æterno Patri, Et Christo novo
regi, Paraclitoeque sancto, Et nunc, et in perpetuum.
Ballerinii in præfat. append. operum S. Zenonis pro-
ferunt aliam hujus hymni clausulam, sed ex prima
ejus strophæ imperite compactam : Laus sit Patri su-
premo, Quem nemo vidit unquam, Patris sermone Chri-
sto, et Spiritui benigno. Scilicet tractatus de Signo S.
crucis, a nonnullis S. Zenoni ascriptus, constat ex
hac conclusione et septem postremis strophis hujus

hymni Prudentii.

Jejunantium. Hunc hymnum canunt Mozarabes,
per ferias hebdomadis distributum, sed multis in lo-
cis corruptum. Factam a Prudentio puto ad omnes
dies jejunii, præcipue quadragesimalis.

1. Ald., Vat. P et alii vulg., dux pro lux. Nostrum
plerique et potiores Heinsiani, lux, quod tenuit
Weitzius. Giselinus Aldo adhesit, cujus lectionem
confirmat Nebrissa non inepte ex Matth. cap. II, 6 :
Et tu Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in
principibus Juda. Ex te enim exiit dux, etc. Vide
hymn. 12, vers. 78.

4. Sichard., accipe pro aspice. Aspiciere in Deo mi-
sereri est, ut notarunt etiam gentiles. Jejunium festum
cur dicitur, vide vers. 13 hymni seq. in commenta-
riis. Festum substantive rarum apud scriptores aurei
et argentei sæculi in oratione soluta. Dicebant festus
dies.

5. Alii litare deducunt cum Varrone a luere ; alii a
Græco λῆν, preces, supplicatio ; inde etiam litania, quæ
Latine redditur rogatio. Ratio Isonis non semper tenet.

6. Fabr. et Bong., nihil pro nil, non male.

7. Nescio quid sit in Isonne imbuatur. Idem legit
vividi, quod habent Sich., Alex., Weitz., Gis. ad
marg. et omnes Heinsiani præter Rot., qui legit lividi
cum Aldo, Heinsio et aliis : quod etiam in Hymnario
Thomasii et odit. Fabricii exstat. Vat. P, lividi. Vat.
A, I, O, Q, Breviar. Moz., vividi. Vat. B, Prag., Rat.,
vividi.

9. Arvina est pinguedo corporis. Alii sebum intel-
ligunt. Prag. male ve pro ne.

11. De verbo subjugandi quæritur an ad argen-
teum sæculum revocari possit auctoritate Asconii.
Eo utuntur Arnobius, Lactantius, Eutropius, Clau-
dianus.

12. Laudes jejunii prosequitur S. Ambrosius lib.
de Elia, et Jejunio, ut innumeros alios præteream.

13. Aldus, mendose, sordis pro sordens.

15. Ex glossa Widin. supra arctam. Gis. ad marg.
1 edit., partam. Aldus, subacte.

17. Brev. Moz., coerceant, corrigendum.

20. Rat., Heinsius cum schedis Grævianis, et
Noma, stertat in. Ita etiam Weitzius, et Teol. cum
eodd., sed non bene innuit, omars mss. ita habere.
Nam plurimi habent stertat ut, etiam Vaticani. Pra-
gensis vero, piger ut stertat in præcordiis, quod non
patitur carmen.

- Detersa et intus emicet prudentia · A
Sic excitato perspicax acumine,
Liberque flatu laxiore spiritus
25 Rerum parentem rectius precabi'ur.
Helia tali crevit observantia,
Vetus sacerdos, ruris hospes aridi :
Fragore ab omni quem remotum, et segregem
Sprevisse tradunt criminum frequentiam .
30 Casto fruente Syria silentio.
313 Sed mox in auras igneis jugalibus,
Curruque raptus evolavit præpeti,
Ne de propinquo sordium contagio
Dirus quietum mundus afflaret virum,
35 Olim probatis inclytum jejuniis.
Non ante cæli principem septemplicis
Moses tremendi fidus interpres throni
Potuit videre, quam decem recursibus
- 40 Quater volutis sol peragrans sidera
Omni carentem cerneret substantia.
Victus precanti solus in lacrymis fuit :
Nam flendo pernox irrigatum pulverem
Humi madentis ore pressit cernuo :
Donec loquentis voce præstrictus Dei
45 314 Expavit ignem non ferendum visibus.
Joannes hujus artis haud minus potens,
Dei perennis præcurrit Filium :
Curvos viarum qui retorset tramites,
Et flexuosa corrigens dispendia,
50 Dedit sequendam calle recto lineam.
Hanc obsequelam præparabat nuntius,
Mox adfuturo construens iter Deo,
Clivosa planis, confragosa ut lenibus
Converterentur, neve quidquam devium
55 Illapsa terris inveniret Veritas.

GLOSSÆ VETERES.

22. Detersa, mundata, l.
23. Excitatio, elevato, Iso.
27. Sacerdos, propheta. — Ruris aridi, eremi, l.
Jepte, dum irit ad præliandum contra gentes, vo. it, se Domino immolaturum, quidquid ei revertenti a prælio cum victoria occurrisset. At ille victor effectus, domumque revertens, invenit filiam sibi obtiam cum tympanis venientem, quam voluit Domino sacrificare. Phinees autem sacerdos eam defendere non valens, relicto sacerdotio, adiit desertum. Ergo Judei æstimant (Vat. l, autumant) eum fuisse Heliam. Unde a Prudentio vocatur vetus sacerdos, Vat. A et l.
28. Segregem, segregatum, l.
29. Tradunt, dicunt, l.
30. Syrtium, arenarum, solitudinum, sazorum syrtis, petrosaque terra, l. Eremi. Vat. A.
31. Jugalibus, quadrigis, l.
34. Afflaret, inveniret, l.
40. Carentem, ipsum Moysen. — Substantia, cibo, ciborum, l.
43. Cernuo, inclinato, curvo, l.
44. Præstrictus, tactus, captus, l.
49. Flexuosa, devia. — Dispendia, pericula, vel errores, l.
50. Lineam, viam, l.
51. Obsequelam, obsequium, vel obedientiam, l.
53. Confragosa, ardua, vel aspera, l.
54. Converterentur, commutarentur, l.

COMMENTARIUS.

29. Put., Thuan., Vat. A, Prag., Alt., Detersa et. C fortasse Iso vere scripserit inficeret.
Alij Detersa ut.
26. Male Alex., Brev. Moz., Ald., Vatt. A, Q, Helias.
27. In Vat. A, minus bene, ruris et hospes. Lib. III Reg. cap. xvii, 2 et seq.: Et factum est verbum Domini ad eum, dicens: Recede hinc, et vade contra orientem, et abscondere in torrente Carith, etc. Chamillardus apposite notat, Heliam sacerdotem fortasse dici, quia holocaustum Domini obtulit, de quo agitur lib. cit. Reg. xv ii. Vide vers. 4 hymni 9 Omni hæc, ubi David quoque vocatur sacerdos. Nebris-ensis prophetam intelligit. Glossa non placet.
28. Multa affert Savaro de segregis vocabulo ad verba Sidonii, Segreges facti pag. 352, ex Seneca et alijs.
29. Conjici potest civium frequentiam.
30. Prima Syrtis vel Syrtium significatio spectat ad duplicem sinum maris Libyci periculosissimum, inde ad solitudines mediterraneas Libyæ extenditur. Has indicat Horatius lib. i, oda 22, Sive per Syrtes iter æstuosas: nisi mavis, Horatium quævis loca deserta comprehendere voluisse, maxime arenosa et siticulosa. Prudentius, quod antea rus aridum, nunc Syrtes appellat., vide Apoth. vers. 443.
31. Vide lib. IV Reg. cap. ii, 14. Cham., male, sex moz.
32. Vetustiores Heins., Vat. A, præpete. Ald., Vat. B, Weitz., Gis., præpeti cum Brev. Moz.
33. Ut supra dixit, Heliam fugisse criminum frequentiam, quia in hominum frequentia crimina patrari solent, sic nunc raptum ait, ne quid sordium ex propinquo contagio contraheret. Vide cap. iv Sapientia vers. 10 et seqq. Essæt, quo laudandos suscepit Philo, in solitudinem secedebant, existimantes, ut contagionem aeris corporibus, sic conversationem vulgi animo nocere.
34. Non placet Iso: melius inficeret afflatu suo, nisi
36. Juvenecus lib. i, Scinditur auricolor cæsti septemplicis æthra. Mar. Victor lib. ii, motu septemplicis axis. Isidorus ex Ambr. Hexæm. lib. ii, cap. 4. Philosophi autem mundi septem cælos, id est planetas globorum consono motu introduxerunt. Alia nunc tradunt de cælo philosophi.
40. Vide cap. xxxiv Exodi vers. 28. Ex hoc et præcedenti capite inferri videtur, Moysen visis-tergum Domini, antequam jejunium quadragesimum peregisset. Opinio de duabus tantum quadragesimis, a Moysæ observatis, et probabilior et communior est.
41. Vetustiores Heinsiani, Vatt. A, B, I, Ald., Weitz., Egm., Gold., Hails., precanti. Bong., Gis., precantis. Widm. utrumque agnoscit. Sich., Victus precantis solis in lacrymis fuit. Obstat lex carminis in solis. Brev. Moz., precantis solum in, minus bene.
44. Rat., Bong. et Vulg., perstrictus. Optimi et plerique, præstrictus, ut sæpe alias apud Prudentium, a præstringo. Put. a manu prima habebat perstrictus. Teolius legit præstrictus, additque ita habere cod. mss., excusos vero perstrictus. At codd. mas. variant, et excusi optimi habent præstrictus, ut Ald., Weitz., Heinsius, Cell. Cham. et alii.
46. Rat., non pro haud, male. Vide cap. i et in Lucæ.
48. Retorquere est dirigere, reflectere.
49. In Rat. recenti manu erant addita hæc, dispendia dedit sequendam, prioribus erasis.
51. Hoc Plautino verbo obsequela sæpe usus et Prudentius, ut Cellarius notavit.
53. Weitz. cum alijs, lenibus, quod etiam habent nostri. S. Paulinus de S. Joanne Baptista Carm. 5, Leniet aspera. Aldus lavibus vel lenibus, minus bene. Gis. l edit., lenibus; e. lit. 2, lavibus. Heinsius edidit lenibus; sed nihil animadvertit.
54. Vat. B, Rat., Wid., ne vel, quod Weitzius est

Non usitatis ortus hic natalibus,
 Oblita lactis jam vieto in pectore
 Matris tetendit serus infans ubera :
315 Nec ante partu de senili effusus est,
 60 Quam prædicaret virginem plenam Deo.
 Post in patentes ille solitudines,
 Amictus hirtis bestiarum pellibus,
 Setisve tectus, hispida et lanugine,
 Secessit, horrens inquinari, ac pollui
 65 Contaminatis oppidorum moribus.

A Illic dicata parcus abstinentia
 Potum, cibumque vir severæ industriæ
 In usque serum respuebat vesperam,
 Parvum locustis, et favorum agrestium
 70 **316** Liquore pastum corpori surtus dare.
 Hortator ille primus, et doctor novæ
 Fuit salutis : nam sacro in flumine
 Veterum piatas lavit errorum notas :
 Sed tincta postquam membra defæcaverat,
 75 Cælo refulgens influebat Spiritus.

GLOSSÆ VETERES.

56. Non usitatis, *insolitus*. — Ortus, *natus est*, Iso.
 57. Jam vieto, *vetulo, maturo, antiquo, viribus pri-*
vato, I.
 61. Patentes, *vastas, amplas*, I.
 64. Secessit, *seorsum recessit*. — Horrens, *expa-*
rens, I.
 65. Oppidorum, *populorum*, I.
 66. Parcus, *afflictus, abstinens*, I.

67. Industriæ, *diligentiæ*, I.
 69. Locustis, *locusta est genus avis digitalis longitu-*
dinis acri volatu, sed deciduo cito. — Favorum, *non*
revera mel comedebat, sed confricata folia cujusdam
ligni, quæ gratum saporem habebant velut mel, I.
 73. Piatas, *immundas*. — Notas, *maculas*, I.
 74. Defæcaverat, *expavit, mundavit, purificaverat*, I.

COMMENTARIUS.

amplexus contra leges carminis. Ald. et cæteri recte
æve. In Rat., *quiquam*, sed correctum manu recentiori
quicquam.

57. Vatt. B, I, Prag., Rat., Widm., Gold. supra
vigeto. Bong., *vigeto in corpore pro vieto in pectore*.
 Terentius in Eunucho act. iv, scena 4 : *Hic est vietus,*
vetus, veterinosus senex. Varro lib. iv de Ling. Lat. : *Viere*
est vincire, a quo est in Asoto Ennii, Ibant mane viere
veneriam corollam. Hinc vietus proprie flexus, et per
 translationem languidus. Nonnulli putant, secundam
 in vieto esse brevem ex Horatii versu oda 12 Epod.,
Qui sudor vietis, et quam malus undique membris; sed
 recte notat Ricciolius Ind. 2, eam produci a Plauto,
 Terentio, Lucretio et Prudentio, cum sit a *vicio, es,*
vietu, vietum. Horatius excusari potest ob synæresin,
 et secundus pes sit spondæus. Quintianus Stoa com-
 munem esse patat.

58. Aldus mendose *verbera* pro *ubera*, uti vers.
seq., necante pro nec ante.

59. Breviar. Moz., male, *ante partum*.

60. Vat. A a prima manu, *prædicare*, quod recte
 est emendatum.

63. Vat. B, *setisque*, non male. In Rat., Vat. I et
 Gold. deest *et*; s-d debet addi, ut melius sensui consulat,
 nempe *hispida et lanugine*.

64. Et pro *ac* Vat. A, Gis., et Teol.

68. In usque, ut *ad usque et ab usque*.

69. Giselinus parum prius ediderat cum Aldo, ut
 ipse ait, inepte. Castigavit postea parvum duriuscule,
 ut ipsi videbatur, et conjiciebat legi posse *parcum*,
 quod Heinsio non displicebat. In Vat. P et Brev.
 Moz., *parum*. Heinsius cum solo Put. rarum elegit
 pro *infrequenti victu*. Teolius Heinsium exscribit,
 quamvis PARVUM omnium pene codd. Vatt. esse fateat-
 tur. Sed cum cæteri Heinsiani præter Oxonium, qui
 habet *parum*, legant *parvum*, adhæreantque Lat.,
 nostri, et Weitziani, hoc tenemus. Ita Sedulius in
 hymno abecedario, *Et lacte parvo pastus est*, non
 modico pro parvo sine ulla necessitate correctores
 hymnorum invexerunt. Duplex hic oritur controver-
 sia : altera, *locustar*, quibus S. Joannes vesceretur,
 fuerintne genus avis, an herbarum; altera, an verum mel
 Joannes comederit. Plurimi veterum existimarunt,
 herbas fuisse hujusmodi *locustas*. S. Paulinus car-
 mine 5 de S. Joanne Baptista : *Præbebant victum faci-*
lem silvestria mella, Pomaque, et incultis enatæ cauti-
bis herbarum. Alios omitto. Qui animadvertat, animalcula
locustas dicta Levit. cap. xi, 21 et 22, inter animalia
 munda recenseri, et aliorum populorum hunc quoque
 fuisse cibum, viz dubitabit, quin his animalibus
 S. Joannes victitaverit. Joannes Maldonatus in cap. iii
 Matth. hæreticos nonnullos exagitat, quod locustas
 caneros marinos interpretati fuerint, lege quidem im-

mundos, et vetitos; sed quos Joannes esitaret, ut
 libertatem evangelicam jam tum doceret. *Quis enim,*
inquit, dubitat, Joannem Baptistam Calvinistam aut
Lutheranum fuisse? Quamvis autem alii, Euthymio et
 Theophylacto referentibus, herbas, alii pyra silves-
 tria, alii arborum frondiumque summas partes, quod
 Nicephoro placuit, locustas esse putaverint; Makdo-
 natus ipse cum Origene, Hilario, Ambrosio, Augu-
 stino, Chrysostomo, aliisque fere omnibus antiquis
 interpretibus animalia, sive aviculas, quas dixi, in-
 terpretatur. Quod atinet ad alteram questionem,
 mel silvestre exponit esse, quod apes in silvas avo-
 lantes in arborum truncis, aut in rupium fissuris ela-
 borant : quod in Palæstina, lacte et melle manante,
 ut ea terra in sacris Litteris vocatur, omnino creden-
 dum est accidisse. Non autem probat, ejusmodi mel
 fuisse amarum et ori insuave, ac multo minus non
 fuisse verum mel, sed rorem quemdam quo Joannes,
 ut olim populus in desertis, alius fuerit. Rabanus
 Maurus tenet hanc sententiam, mel quo S. Joannes
 pascebatur fuisse folia arborum candida et tenera quæ,
 manibus confricata et trita, odorem et saporem mel-
 litum exhiberent. Alii existimant esse humorem ex
 arborum foliis collectum, alii mel ericeum, de quo
 Plinius lib. xi, cap. 16, ex erica frutice autumnii tem-
 pore florente. Confer Cornelium a Lapide ad cap. iii
 Matth., et vers. 117 et 118 Dittochæi.

70. Error est Aldi *corporis vetus*.

72. Giselinus in cod. Daventriensi lectionem in-
 venit, quam vel æque aptam, vel meliorem vulgari
 existimabat, scilicet : *Hortator illi primus, et doctor*
novæ Salutis, atque gratiæ doctor novæ. In Mærano
 codice, qui dux fuit Gisellino ad suas emendationes,
 mutilus erat hic locus. Hæc varietas lectionis non
 est indicata neque a Weitzio, neque ab Heinsio,
 neque a recentioribus.

75. Ald., Nebr., Urb., Vat. Q, Brev. Moz., *veterum*
pietas. Vatt. B, I, Prag. Rat., Gold., Vidm., We tz.,
pie vetustas; Hailsb. contra metrum, *vetustas pie*.
 Legendum est cum Heinsianis, Bong., Wid. supra,
 Gis., *veterum piatas* : quod reperio in Alex., Vatt. O,
 P. Nebrissa suspicabatur *vietus*, ut supra *vieto in*
pectore; vel *pietas* interjective positum, ut apud Vir-
 gilium, *Heu pietas, heu prisca fides!*

75. Spiritum sanctum super alios, quos Joannes
 baptizabat, specie visibili descendisse non recte col-
 liges ex hoc loco. Vide comment. ad vers. seq. Nar-
 rationem Amphilochei in Vita S. Basilii, alias etiam
 ad Jordanem columbam Spiritus sancti descendisse,
 rejiciunt Baronius, et contra Franciscum Combelsium
 Bollandani. Vide Commentar. Victorii de æneq. num-
 mo veter. Christ.

- Hoc ex lavacro labe dempta criminum, **A** Corrupta vulgo so'verat lascivia :
317 Ibant renati non secus, quam si rudis Et inde bruto contumax fastidio
 Auri recocta vena pulchrum splendet : 90 Cultum superni negligebat numinis.
 Micet metalli sive lux argentei, Offensa tandem jugis indulgentiæ
 80 Sudum polito prænitens purgamine, Censura, justis exc'atur moribus ,
 Referre prisca stemma nunc jejunii, Dextram perarmat rhomphæali incendio ,
318 Libet, fideli proditum volumine, Nimbos crepantes, et fragosos turbines
 Ut diruendæ civitatis incolis 95 Vibrans tonantum nube flammaram quatit.
 Fulmen benigni mansuefactum Patris Sed poenitendi dum datur diecula,
 85 Pie, repressis ignibus, pepercerit. **319** Si forte vellent improbam libidinem.
 Gens insolenti præpotens jactantia Veteresque nugas condomare ac frangere ,
 Pollebat olim : quam fluentem nequiter Suspendit ictum terror exorabilis ,

GLOSSÆ VETERES.

76. Hoc ex lavacro, hoc non est auctoratum, nam **B** 83. Ut, quomodo. — Diruendæ, destruendæ, I.
 Joannes in aqua tantum baptizabat, non in nomine Patris, 86. Insolenti, improba superbia, I.
 Filii, et Spiritus sancti : ergo illius baptisma nihil 88. Vulgo, ubique per populos, I.
 proderat, nisi Christo viam præpararet baptizaturæ, 89. Bruto, stulto. — Contumax, superba, I. Fastu,
 Vat. A. superbia, Vat. A.
 77. Non secus, non aliter, I.
 78. Pulchrum, adverbium, nomen pro adverbio, I.
 80. Sudum, adverbium, serene, id est serenum.
 81. Referre, dicere. — Prisci, antiqui. — Stemma, 91. Offensa, ir'ita, I.
 coronam, corona regalis, Iso. 92. Censura, Dei judicium, I.
 82. Libet, figurant de Ninivitis. — Proditum, ma- 93. Romphæali, gladii vindicta, I.
 nifestatum I. 96. Diecula, tempusculum, I. Tempus breve, Vat. A.
 98. Nugas, vanitates, I.
 99. Suspendit, elevavit, I.

COMMENTARIUS.

76. Teolius glossatoris Vaticani sententiam adversus Prudentium approbat : sed Prudentius non aliter locutus est, ac multi alii SS. Patres qui disertè aiunt baptismum Joannis a baptismo Christi diversum fuisse, et nihilominus baptismo Joannis peccatorum maculas ablutas esse profitentur. Sapienter Maldonatus adversus hæreticos, qui nullum discrimen inter utrumque baptismum agnoscunt, *Poetas*, inquit, ad cap. iii Math., vers. 11, nobis Prudentium, et Juvencium aliqui objiciat, qui uterque baptismum Joannis Christi baptismo videntur æquiparare. Peccata enim remississe dicunt. Possem respondere, non subtiliter, sed poetice locutos; sed non opus est poesi sententiam excusare, cum possimus in bonam partem interpretari. Multi enim veteres auctores eodem modo locuti sunt, qui iidem tamen negant, eundem Christi, atque Joannis fuisse baptismum. In eis recenset Basilium, Chrysostomum, Augustinum, Gregorium Magnum, Bedam, Theophylactum S. Lucas cap. iii, 3 : *Et venit, ait de S. Joanne, in omnem regionem Jordanis prædicans baptismum poenitentiae IN REMISSIONEM PECCATORUM*. Illic oculos SS. Patres intenderunt, cum baptismum Joannis peccata fuisse remissa asseruerunt, quatenus scilicet ad poenitentiam excitabat, qua peccata remitterentur, et ad Christi baptismum præparabat, quo, ut theologi loquuntur, ex opere operato maculae criminum penitus eluuntur. Juvencus lib. i vel cap. iii Marci : *Nunc ego præteritas maculas in flumine puro Abluere institui : venit sed fortior alter, etc.* S. Paulinus carm. 5 de S. Joanne Baptista : *Diluit infusus credentium crimina lymphis, Absolvitque velut hominum, penasque remittit Atque ignem restinguit aquis : oblivis suadet Errorum, præstatque novæ nova corpora vitæ*. Basilium lib. de Baptismo : *Simul atque accesserat quis, et peccata sua, quantacunque et qualiacunque fuissent, confessus fuerat, in Jordanis flumine baptizabatur, et confestim peccatorum remissionem accipiebat*. Chrysostomus theologice distinctionem edocet serm. 137 : *Erat penes Joannem venia, sed non sine poenitentia : erat remissio, sed luctibus comparata*. Eodem sensu Spiritus, sive donum gratiæ, *caelo refulgens* invisibili modo *insuebat* : ut refellas Nebrissam et Giselinum, qui id in Prudentio reprehendunt. Quia etiam cl. Bertius lib. xxxi de Theol. Di-c., cap. 2, probat, Prudentii versus *Hoc ex lavacro*, etc., accipiendos esse de remissione in

spe, et quæ lavacrum Joannis non comitaretur, sed conquerebatur, quia eodem in loco cecinit, *Sed tincta postquam membra defæcaverat, Caelo refulgens insuebat spiritus*.

81. In Vat. A erat *stema*. An legendum *schema*? *Stemma* quidem est corona a στεμα; et quia Romani majorum suorum imagines in coronæ speciem in atris disponebant, idcirco insignia familiarum dicta sunt *stemmata*. Hoc loco *stemma* significare poterit imaginem, seu nobilitatem, et antiquitatem, ac veluti seriem jejunii. Alii *stemma* illustre exemplum interpretantur.

82. Isonis glossa quæ pertineat, non intelligo. Fortasse loco suo nota est, ut in his usu solet evenire, et post *stemma* tanquam diversa glossa legendum erit, *figuram de Ninivitis*.

84. In *mansuefactum* diæresis fieri solet in *sue*, ut versus constet. Teolius in uno Vat. invenit *benigne mansuefactum dextræ* : quod lex metri non patitur.

88. Nebrissa melius quam Iso, *vulgo, communiter, et passim* exponit; qui etiam *fluentem nequiter* interpretatur *lapsam in libidinem*. Verbum *fluere et disfluere* de libidinis sæpe usurpatur.

89. *Fastigio* pro *fastidio* Hails.

90. Egm., et Vat. A a prima manu, *vultum pro cultum*; quod postremum longe melius est.

93. Romphæa est teli genus Thraciæ : alii *hastam*, alii *gladium* dicunt.

94. Rat., male, *fragrosas*.

95. Ald., *nubem pro nube, mendose*.

96. Donatus in Andria act. iv, scena 2, et Eum. act. iv, scena 5, brevem moram interpretatur *dieculam*. Teolius ex nota unius Vat. ad marginem id secundum LXX dictum confirmat, quia hi tres tantum dies conversioni Ninivitarum assignant, quam lectionem cum alia Vulgatæ 40 dierum conciliare vult S. Augustinus lib. xviii, cap. 49, de Civit. Dei. Sed animadvertendum, tempus etiam 40 dierum dici potuisse breve, et *dieculam*, cum de re gravissima ageretur, scilicet poenitentia scelerum inveteratorum.

98. Vide proleg. num. 217 de verbo *condomare*, quod Blanchinius in *condonare* perperam mutavit. Prudentius *nugas* ponere solet pro libidine aut lascivia.

99. Melius *continuit manum* cum Nebrissa, quam *elevavit* cum Isonæ.

- 100 Paulumque dicta substitit sententia.
Jonam prophetam mitis ultor excitat,
Pœnæ imminentis iret ut prænuntius.
Sed nosset ille cum minacem judicem
Servare malle, quam ferire ac plectere,
- 105 Tectam latenter vertit in Tharsos fugam.
Celsam paratis pontibus scandit ratem :
Udo revincta fune puppis solvitur.
Itur per altum : sit procellosum mare.
Tum causa tanti quæritur periculi :
- 110 Sors in fugacem missa vatem decedit.
Jussus perire solus e cunctis reus,
Cujus voluta crimen urna expresserat,
Præceps rotatur, et profundo immergitur.
320 Exceptus inde belluinis faucibus,
- 115 Alvi capaxis vivus hauritur specu.
ransmissa raptim præda cassos dentium
Eludit ictus, incruentam transvolans
- A** Impune linguam; ne retentam mordicus
Offam molares dissecarent uvidi,
120 Os omne transit, et palatum præterit.
Ternis dierum, ac noctium processibus
Mansit ferino devoratus gutture.
Errabat illic per latebras viscerum ;
Ventricis mæandros circumibat tortiles
- 125 Anhelus, extis intes æstuantibus.
Intactus exin tertiæ noctis vice
Monstri vomentis pellitur singultibus,
321 Qua murmuranti sine fluctus frangitur,
Salsosque candens spuma tundit pumices,
130 Ructatus exit, seque servatum stupet.
In Ninivitas se coactus percito
Gressu reflectit; quos ut increpaverat,
Pudenda censor imputans opprobria,
Impendet, inquit, ira summi vindicis,
135 Urbemque flamma mox cremabit: credite
- B**

GLOSSÆ VETERES.

104. Plectere, punire, Iso.
105. In Tharsos, cum debuisset navigare Ninivem, fugit in Tharsos, I.
108. Per altum, profunditatem, I.
110. Vatem, prophetam, I.
115. Capaxis, vasti.—Specu, scilicet in.—Hauritur, sumitur, roratur, Iso.
116. Raptim, velociter.—Cassos, vacuos, I.
117. Eludit, decipit, fallit, I.
118. Mordicus, mordaciter, I.
119. Uvidi, uvidi dicuntur molares, quia semper saliva perbuuntur, Vat. A.
124. Mæandros, recessus, secreta, I.
126. Exin, mox, Iso.
131. Percito, veloci, I.
133. Censor, judex.—Imputans, numerans, I.
135. Credite, mihi, I.

COMMENTARIUS.

100. In Prag. prius paulum, sed inepte factum est paululum, cui metrum repugnat.
101. Hymno 6, vers. 93, benignus ultor. Sic nunc mitis ultor, et supra fulmen mansuefactum, terror exorabilis.
103. Heins. cum Put., Thuan., Noms., uno Torr., Oxon. in marg., ille qui. Ald., Gis., Weitz., et nostri, ille cum. Rott., ille dum.
104. Burmannus tom. I Antholog., pag. 736, conjicit ac perdere, quia præcedit servare.
105. Quænam sit hæc civitas, non una est interpretum sententia. Alii civitatem Ciliciæ, alii Carthaginem, alii Africam, alii mare Mediterraneum interpretantur; nonnulli Indiæ regionem volunt esse, quidam Tartessum in Hispania. Probabilis mihi est opinio Bouffreii in notis ad Onomasticum urbium et locorum sacre Scripturæ, hoc nomine universe significari ea loca quæ navibus adiri possunt et solent, sive insulæ sint, sive loca transmarina.
108. Sich., iter pro itur, minus bene.
109. Weitzius et Cellarius nescio ubi invenerint causa tanta.
114. Non desunt interpretes qui cete illud balænam fuisse affirmant, aliis repugnantibus, quod balæna aretiori sit gutture, quam ut hominem integrum glutire possit. Prudentius paulo post dicit dentium et molares, quod balænis convenire nonnulli negant. Alii non unius speciei balænas esse affirmant, et alias quidem nullo dente, alias unico, alias pluribus gaudere tradunt. Ceti nomine omnes pisces majoris cujusdam molis comprehendendi, passim traditur. Piscem grandem, qui Jonam devoravit, fuisse eum qui charcaris dicitur, multi opinantur: cujus effigiem exhibet Aldrovandus lib. xii, cap. 12 de Piscibus.
115. In Vat. A, hauritur, a veteri manu.
119. Ald., Gis., Fabr. et alii cum Brev. Moz., uvidi, quod N-brisensis interpretatur vividi, acuti. Vait. A et B, Prag., Rat., Heins. cum duobus vetustissimis acidi. In Put., dissepant. Vat. A, dissicarent, Vat. B, desecarent. Offa accipi solet pro quali-
- bet massa informi quæ in os injicitur. Ejus diminutivum ofella.
121. Hails., præcessibus, perperam.
124. Ald., Nebr., Gis., no-tri et Weitziani codd præter Widm. in textu, Brev. Moz., Gallandius cum Tornæs, recessus pro mæandros: in Widm. etiam ad marginem recessus. Weitz. et Heinsius cum Put., Oxon., Nom., Rot. et uno Torr. Vat. Q et Alex. ad oram, mæandros, quod magis placet: nam recessus videtur glossa, aut correctio alicujus, qui mæandros primam producere scierit, neque animadverterit, a Prudentio correptam hymno 6, vers. 142. In Egm., ventris recessus tortilis, quasi venter tortilis dicatur; non placet. Pro circumibat alii edunt circibat.
126. Alt., et a manu prima Egm., vicem; inelius vice.
127. Evomentis sive Altinus, sive Egmondanus potius; non enim clare locutus est Heinsius. Eques Victorius in prima littera dissertationis philologicæ exprimituravit Jonam prophetam ex vetusta gemma, expansis elatisque manibus erumpentem, et fere medium prominentem ab ore ceti.
129. Mendum Vat. A cadens correctum est, ut sit candens. Apud Minucium Felicem aliqui legunt: Ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tendebat. Alii restituunt tundebat. Elmenhorstius adducit auctoritatem S. Hieronymi, qui similiter eo verbo utitur, et hunc locum Prudentii; sed metrum corruptum uno verbo mutato: Salsosque candens spuma tundit silices. Ouzelius errorem transcripsit. Quid ergo mirum, si olim monachis tantum florentibus, ejusmodi maculæ Prudentio adhæserint, et ex uno in aliud exemplar permanerint? De cana et candenti spuma fluctuum multa ibi Ouzelius, et nihil frequentius apud poetas quam tempestates describere.
131. Aliqui. Ninevitas scribunt.
134. Vat. B. judicis, sed videtur fuisse vindicis. Rat. et alius Vat. apud Teol., judicis. Brev. Moz., impendit.

Apicem deinceps ardui montis petit,
 Visurus inde conglobatum turbidæ
 Fumum ruinæ, cladis et diræ struem,
 Tectus flagellis multinodi germinis,
 140 Nato et repente perfruens umbraculo.
 322 Sed mœsta postquam civitas vulnus novi
 Iliauit doloris, heu! supremum palpitat.
 Cursant per ampla congregatim mœnia
 Plebs, et senatus, omnis ætas civium,
 145 Pallens iuventus, ejulantes feminæ.
 Placet frementem publicis jejuniis
 Placare Christum: mos edendi spernitur.
 Glauco amictus induit monilibus
 Matrona demptis, proque gemma, et serico

A 150 Crinem fluentem sordidus spargit cinis.
 Squalent recincta veste pullati patres,
 Setasque plangens turba sumit textiles.
 Impexa villis virgo bestialibus,
 Nigrante vultum contegit velamine,
 155 Jacens arenis et puer provolvitur.
 323 Rex ipse Coos æstuantem murice
 Lænam revulsa dissipabat fibula,
 Gemmas videntes, et lapillos sutiles,
 Insigne frontis exuebat vinculum
 160 Turpi capillos impeditus pulvere.
 Nullus bibendi, nemo vescendi memor:
 Jejuna mensas pubes omnis liquerat:

GLOSSÆ VETERES.

138. Struem, congeriem, cumulum, I.
 139. Flagellis, surculis. — Germinis, cucurbita, I.
 142. Hausit, audivit, I.
 146. Frementem, irascentem. — Publicis, manifestis, Iso.
 148. Glauco, nigro, cano, Iso.
 151. Bullati, aliter pullati, induti, ornati, gemmati. Pullati, i. e. nigri; qui in luctu vestibus nigris utuntur. Pulla vestis nigra dicitur, inde pullati patres, i. e.

B nigri, I.

152. Setasque, ciliciis induebantur, Iso.
 156. Coos, Græcos. Coensis, ab insula ubi nascitur, I. Coa est insula ubi optima purpura invenitur, Vat. A. — Æstuantem, ostendentem. — Murices, purpuram, purpuræ regalis, I.
 157. Lænam, pallium imperatorum, genus vestis, pallium. — Dissipabat, scindebat, I.
 160. Impeditus, sordidus, maculatus, I.

COMMENTARIUS.

136. Ald., deinde, minus bene; reliqui, deinceps. Teolius, nescio, an data opera deinde, nullum enim allegat cod.

137. Prag., turbidum; alii turbidæ.

139. Weitz., Gis., Teol., Vat. B, I, P, Q, Urb., Rat., multinodi: quod Cellarius amplexus est, quia suavius profertur, et Apuleius usus est multinodis voluminibus, multinodis ictibus. Vat. O, mendose, multinodi, quod exstat etiam in Brev. Moz. Codex Alex., et Put. multinodis a multinodis, multinode, ut trinodis, enodis. Idem Egm., et Palat., et hoc comprobant Ald. et qui cum eo legunt multimodis mendose: non enim patitur carmen, uti neque multimodi, quod Pragensi insedit. Cellarius, et cum eo Teolius Heinsium arguunt, quod is negaverit enodus et trinodus dici. At Heinsius edidit multinodi, et solum alii in notis: Sic clava trinodis poetis, non trinoda, et enode lignum. Vide cap. iv Jonæ, vers. 6. Verior videtur sententia, fruticem Hebraice dictum quiquaion tantum nasci in Palæstina; hinc Græci, quibus hoc virgultum ignotum erat, cucurbitam vertunt, S. Hieronymus hederam, cui similis est. Ex picturis antiquis, ubi Jonas sub arbore dormiens exhibetur, ut in vitro antiquo olim musei Victorii, solum arguitur, auctore n. picturæ in hac vel in alia fuisse sententia. Vide dissertationem Victorii de septem dormientibus, qui in cassum conatur persuadere, auctoritate viri sui antiqui, quo Jonas sub cucurbita representatur, hanc quæstionem facile definiri.

140. Prag., perfruente, mendose. Brev. Moz., hic et repente.

142. Brev. Moz., male, auxit pro hausit.

143. Widm., congregati, non ita bene.

145. Hails., pallans; forte palans.

147. Latinius difficultatem hanc excoitat: At Christus nondum natus erat. Eam præcepit ac dissolvit Nebrissa. Vide vers. 68 hymni 4.

150. Ald., sordibus cum Vat. A et aliis.

151. Heins. cum Put., Thuan. et aliis, pullati, quod habent etiam nostri. Weitz. cum Hails. et Gold., bullati. Utramque lectionem videtur Iso agnovisse. Pro recincta aliquis relicta.

152. Rat., turba; melius turba.

153. Vossius et Borrichius proseripsent vocem bestialis; cam ex Prudentio Cellarius sæculò æneo

restituit.

154. Vat. A pro div. lect., nigranti. Carmen nigrante exigit. Hymn. 2 Perist., vers. 379, nigrante sub velamine.

156. Vat. B, Prag., Rat., Sich., Gold., Hails., Bong., Wid. ad oram Chios. Alii Coos, quod verum est: nam celebres erant vestes tenuissimæ, quæ fiebant in insula Coos. Vide Ovid., Proper., et alios poetas. Prag. in mar. Choos indicat hoc ipsum Coos. Vat. A, murice, sed recentiori manu factum murices. Puto Coos æstuantem murice, quod in suis exemplaribus Torrentius invenit, et castigandum censuit Coos exæstuantem murice. Mihi non displicet illa lectio etiam sine castigatione. Etenim Prudentius, quod in verbis Græcis facere solet Virgilius, interdum vocalem ultimam per dialoephen non elidit, et hoc loco imitatus videtur illud iv Æneid., Tyriquo ardebat murice læna. Nihilominus Heinsius lectionem, quam codices constanter tuentur, vindicare satagit, pluribus ahatis exemplis ex Prudentio et aliis, ut æstare sitim, cursum, æstum, annum, et similia, quæ existimo, nonnihil esse diversa a re nostra æstare murices; et ut concedam, dici posse, dubium semper mihi erit, an Prudentius id maluerit, quam Coos æstuantem murice. Locum hunc imitatus est Alcimus Avitus lib. iv, Projicit hinc sceptrum, linquit sublime tribunal, Pallia blattarum spreto diffubat auro, Serrica despiciens. De fibula vestiaria vide Pignorium in comment. de Servis, pag. 78.

159. Hæc omnia ad dolorem significandum spectant, scindere vestem, coronam regiam abjicere, cinere capillos conspergere. Paschalis de Coronis ex his versibus probat usum abjiciendi diadema in magno aliquo dolore; ut etiam in metu ex aliis versibus Apoth., Ipse quoque exanimis. Vide ejus cap. 11, lib. x.

160. Paschalis legebat impeditos, et inepte monuit legendum impediens.

161. Agobardus in lib. adversus Amalarium hos versus allegat, et interpretationem Prudentii laudat: A majori usque ad minorem. Videlicet usque ad lactentem, sicut senserunt, qui de hac laudabili penitentia scribere voluerunt: e quibus unus Prudentius, vir doctus. Nullus, inquit, bibendi, etc.

162. Agobardus loc. cit. pro omnis habet omnes, quod exstat in Vat. A, Egm. et Weitz. Pubes an

- Quin et negato lac'e vagientium
Fletu madescunt parvulorum cunulæ :
165 **324** Succum papillæ parca nutrix derogat.
Grege; et ipsos claudit armentalium
Solers virorum cura, ne vagum pecus
Contingat ore rorulenta gramina,
Potum strepentis neve fontis hauriat ;
170 Vacuis querelæ personant præsepibus.
Mollitus his, et talibus, brevem Deus
Iram refrenat, temperans oraculum
Prosper sinistrum : prona nam clementia
Haud difficulter supplicum mortalium
175 Solvit reatum, sitque fautrix fletium.
Sed cur vetustæ gentis exemplum loquor?
Pridem caducis cum gravatus artubus
Jesus, dicato corde jejuna-verit :

- A
180 **325** Emmanuel est, sive nobiscum Deus
Qui corpus istud molle naturaliter,
Captumque laxo sub voluptatum jugo,
Virtutis arcta lege fecit liberum,
Emancipator servientis plasmatis,
185 Regnantis ante victor et cupidinis.
Inhospitali namque secretus loco,
Quinis diebus octies labentibus,
Nullam ciborum vindicavit gratiam,
Firmans salubri scilicet jejunio
190 Vas appetendis imbecillum gaudiis.
Miratur hostis, posse limum tabidum
Tantum laboris sustinere, ac perpeti.
326 Explorat arte sciscitator callida,
Deusne membris sit receptus terreis :

GLOSSÆ VETERES.

164. Cunulæ, *cunabula*, l.
168. Rorulenta, *humida*, Iso.
169. Strepentis, *ebullientis, bullientis*, l.
172. Oraculum, *responsum, minam*.
173. Prosper, *propitius*. — Sinistrum, *minacem*, l.
175. Fautrix, *adjutrix*, Iso.
181. Molle naturaliter, *quod naturaliter infirmum est et fragile*, l.

184. Emancipator, *liberator, domitor*. — Plasmatis, *corporis*, l.
185. Cupidinis, *quia cupidinem, quæ antea regnavat in hominibus, ipse devicit penitus*, l.
188. Vindicavit, *usurpavit*, l.
190. Gaudiis, *cælestibus, non sæcularibus*, l.
191. Tabidum, *tabescentem*, l.

COMMENTARIUS.

pubis scribatur, parum interest, dummodo constet, ultimam hoc loco corripit. Cellarius monet legendum *jejuna*, non *jejunas*, quod postremum a nemine dictum novi.

165. Vat. A. Put., Ambr., Oxon., Alex., unus Torrent., Weit., Pal., Bong., Hailsb., *derogat*. Alterum *denegat* sæpit glossam; quod tamen exstat in Vait. B, I, Prag., Ald., Gis., Hailsb. supra, et in Brev. Moz. Constat, Agohardum loc. cit. legisse *derogat*. Teolius legit ex mss. *derogat*, et in impressis sit esse *denegat*. Sed utrumque exstat tam in impressis quam in mss. Heins., Cel., Cham. post Veitz., *derogat*. Noms. vero *abnegat* cum Vat. Q.

166. In Ox., *armentarium* quasi armentariorum. *Virgilius et armentarius et armentalis* utitur.

168. Vossius et alii negarunt, Latinam vocem esse *rorulentus*. Ea usi sunt Columella, Plinius, Solinus.

169. Aldus disertè *hauriant*, quod in Thuan. et Ox. repertum Heinsio placuit. Sed cum præcesserit *contingat*, et in reliquis sit *hauriat*, hoc præfero.

173. Plerique *prosper*, quod optime cohæret cum verbo sequenti *sinistrum*. In duobus Heinsianis *prosperere*, quod parum congruit. In uno Torren., *propter*. Sichardus margini apposuit, *Propter habent nonnulli codices, tanquam prospere dicas*. Gis. 2 edit., *prospere*; in 1 edit. hoc ipsum ad oram, in textu *prosper*. Brev. Moz., Fabr., Bong., *prospere*.

174. Ald., Weit., Bong., Gold. a prima manu, Gis. 1 edit., Vat. A., *supplicem*. Vat. B, Prag., Rat., Gold. supra, *supplicum*.

178. Verbum *jejunare* solum reperitur apud ecclesiasticos scriptores, Tertullianum, Hieronymum et alios.

179. *Prænuncupo* ex analogia formatum, Exemplum antiquius deest.

181. Cham. edidit *corpus illud*.

184. Thuan. scribit *emancipator*.

186. Vides originem jejunii quadragesimalis : nam infra vers. 196, *Hoc nos sequamur*. Binghamus, qui lib. xxi, cap. 1 Antiq., tuetur, probabile esse, initio jejunium fuisse 40 horarum, non 40 dierum, ad hæc et similia SS. Patrum verba noluit animum advertere. Leges ipsæ imperatorum, quas ad vers. 14 hymni seq. exhibemus, quadraginta dies fuisse testantur. Equidem potius crediderim, in jejuniis remissionem

aliquam esse invectam, quam ut quadraginta horæ in quadraginta dies fuerint conversæ.

187. Loquitur de quadraginta diebus, quibus jejuna-vit Christus Dominus. Hæc omnia habes cap. iv Matth. et cap. iv Luc.

188. *Gratiam ciborum* Nebrissa interpretatur suavitatem. Hic accipitur pro munere, favore, beneficio, quod nobis confertur. Vide hymn. 11 vers. 5. *Hæc quam fugacem gratiam*.

190. Corpus vocat *animæ vas*, uti S. Paulinus de obitu Celsi : *Sola resurgendi caro perceptura vigorem, Quæ rationalis vas animæ fuerit*. Ex 1 Thessal. iv, 4, *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore*. Lupius, tom. I, dissert. 11, pag. 203 et seqq., probat multis exemplis, animas in sepulcris Christianorum sub columbarum specie effingi prope vas quod symbolum est corporis, uti columba symbolum est animæ. Vide Apoth. vers. 1025, et Hamartig. vers. 281. In cado vini corpus etiam representari, quasi vino anima exprimeretur, idem Lupius suspicatus est. Vide comment. ad hymn. 9 vers. 28.

191. Non semel Prudentius *limum* de corpore humano dixit, quod ex luto factum.

194. Vat. A., mendose, *sit recertus*. Mira Dei providentia factum est ut mysterium Incarnationis diabolo celaretur, eique ignotus esset partus Virginis deiparæ. Rationem S. Ignatii martyris aliorumque Patrum, Christum a desponsata conceptum, ut ejus ortus ex virgine celaretur diabolo, explicant et defendunt Petavius alique theologi. Hoc signum datum fuerat advenientis Messiæ. Isaia cap. vii, 14 et seqq. : *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens : Pete tibi signum a Domino Deo tuo..... Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo concipiet et pariet filium. Quærat aliquis quale hoc signi genus fuerit, si, ut partus Virginis celaretur diabolo, ea Josepho erat desponsata. Qua enim ratione Hebræi ex virgine natum Jesum scire poterant ? Hanc quæstionem duobus distichis quidam complexus est et dissolvit : *Virgineum partum signum, pignusque salutis Promissæ Hebræis esse Deus voluit. Qui nosse id poterant ? moniti si nempe Mariæ In vultum, et mores Virginis inspicerent*. Quod epigramma in gratiani cl. Josephi Bustinzuria, quæ immaturo funere nuper raptum.*

- 193 Sed, increpata fraude, post tergum ruat. A Opem benignam ferre supplicantiibus,
Hinc nos sequimur quisque nunc pro viribus. Unam paremque sortis humane vicem
Quod consecrasti tu magister dogmatis 215 Inter potentes atque egenos ducere.
Tuis dedisti, Christe, sectatoribus, Satis beatus quisque dextram porrigit
Ut cum vorandi vicerit libidinem, Laudis rapacem, prodigam pecuniam,
200 Late triumphet imperator spiritus. Cujus sinistra dulce factum nesciat.
Hoc est, quod atri livor hostis invidet, Illum perennes protinus complent opes
Mundi polique quod gubernator probat, 220 Ditatque fructus fenerantem centuplex.
- 205 327 Quod limat ægram pectorum rubiginem. Christe, servorum regimen tuorum,
Perfusa non sic amne flamma exstinguitur, Mollibus qui nos moderans habenis,
Nec sic calente sole tabescunt nives, Leniter frenas, faciliq[ue] septos
Ut turbidarum scabra culparum seges Lege coerces,
Vanescit almo trita sub jejunio, 5 Ipse cum portans onus impeditum
210 Si blanda semper misceatur largitas. B Corporis, duros tuleris labores,
Est quippe et illud grande virtutis genus Major exemplis, famulos remisso
Operire nudos, indigentes pascere, Dogmate palpas.

328 VIII. HYMNUS POST JEJUNIUM.

GLOSSÆ VETERES.

198. Sectatoribus, *discipulis*, I.
201. Hoc est, *ut ipse triumphet super carnem; jejunium*. — Livor, *invidia*, I.
203. Altaris aram, *aram fidei*. — Aram, *planitiem*, I.
204. Fidem, *oblationem*, I.
205. Limat, *purgat, mundat*, I. — Pectorum rubiginem, *corporis contagia*, Prag.
206. Amne, *cua aqua*, I.
207. Calente, *ardente*, I.
208. Scabra, *aspera*, Vat. A et Iso.
210. Largitas, *elemosyna*, Vat. A.
215. Ducere, *æstimare*, Iso.
220. Fenerantem, *senus acquirentem*, Iso.
5. Impeditum, *valde gravatum*, I.
6. Tuleris, *patereris*, I.
7. Remisso, *levi, laxo*, I.
8. Palpas, *leviter tangis, leniter tractas, foves, blandiris*, I.
9. Rotat, *sc. jam*. — Submissum, *inclinatum*, Iso.

COMMENTARIUS.

amici legemus, olim factum, vel hac de causa hic placuit inserere, ut bene merenti qualemcunque hanc memoriam consecrarem.

195. Quod Mazochius tom. III Spic. Bibl. censuerit, Prudentium hoc loco verum lapsum diaboli in tergum affirmare, et non solum quod diabolus Christum reliquerit, non probatur Teolio, mihi non displicet. Aliqui legerunt in Matth., *Abi retro*.

196. Prag., male, *sequamur unusquisque*.

197. Ald., *tum pro tu magister*.

199. Heinio magis placet *vicerint* cum solo Ambr., idque secuti sunt Ceil. et Teol. Sed recte *vicerit*, scilicet spiritus.

203. Veteres dicebant altaria esse tantum superorum deorum, ab altitudine nominata, aras deorum etiam inferorum, Prudentius aram altaris partem sanctiorem esse innuit. Vide Berthaldum de Ara cap. 2, qui ex Prudentio docet aram fuisse altaris fundamentum.

205. Vat. A, *corporis*; in margine, *Alii habent PECTORUM RUBIGINEM*. Oxon., Noms., Rottend., Egm., Pal., non omnino male, *corporis libidinem*; in Oxon. pro div. script., et in Brev. Moz., *pectorum rubiginem*. Amb., Hails., *corporis rubiginem*. Thuan., *peccati rubiginem*, obtinente metro.

209. Brev., Moz., male, *alvo* pro *almo*.

214. Inter cæteras virtutes recte hanc collocat, putare, omnes homines natura esse æquales, et, quam vocant, acceptionem personarum fugere.

216. Giselinus pro *quisque quisque* quasi *quisquis* reposuerat, ignorans, *quisque* pro *quisquis* a poetis adhiberi solum. Ausonius in sententiis Pittaci: *Pareto legi quisque legem sanxeris*. Exempla alia sunt in Cypriano, Sidonio et similibus. Plauti etiam et Terentii loca quædam lexicographi proferunt; sed in Terentio non est ita certa et constans lectio. In codice Theodosiano *quisque* pro *quicumque* seu *quisquis* frequenter occurrit. Vide ejus Glossarium in fine tom. VI Gothofredi.

217. Cur poeta hic dicit dextram *rapacem laudis*,

et illico ex Matth. cap. vi, *nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua*? Quia elemosyna quidem non est facienda, sicut hypocritæ faciunt, ut *honorificentur ab hominibus*; sed nihilominus laus semper inde exurgit, et, ut Mathæus pergit vers. 4: *Ut sit elemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*.

220. Hoc etiam desumptum ex cap. xix Matth. vers. 29: *Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit*. Quo pertinent *opes perennes* versus superioris. Aliqui habent *centuplex*, ut Alex. Apud Plantum *centuplex* plerique legunt.

In Editione Parrhasii titulus hujus hymni 8 est: *Hymnus divi Prudentii post jejunium*.

3. Prag. *leviter, mendose*, et ex glossa pro *leniter*. Parrh., *septus*, minus bene. Matth. cap. xi, vers. 30: *Jugum meum suave est*.

5. Vat. A et Prag. a *secunda manu, portas*, quod sustineri posset, si versu sequenti legeretur *toleras*.

6. Vat. A, *toleras labores*. Ait, Christum talis duros labores, et famulos *remisso dogmate* leniter tractasse, cum ob alia, tum ob jejunii legem. Significat Christus quadraginta integris diebus jejunavit: nobis in ipso jejunii tempore post certam horam cibus est permissus. Hinc *major exemplis*, quia non omnia quæ fecit ipse, fieri a nobis præcepit.

7. Parrh., *exemplo*.

8. Glossa Isonis ex etymologia ducta est: nam *palpas* est *leviter palma*, seu manu contractare.

9. Qua hora veteres jejunium solverint, ex hoc loco ostenditur. Ut noctem in vigiliis quatuor, sic diem ab ortu ad occasum solis in quatuor partes dividebant, et *primam, tertiam, sextam, nonam* horam suo ordine eas nominabant. Igitur tribus lucis, hoc est, diei partibus evolutis quarta succedebat, *hora nona* dicta. Ineunte hora nona collectæ sebant, et jejunium solvebatur. Binghamus lib. xiii, cap. 9 § 2 Antiq. Christ., et lib. xxi, cap. 3, § 3, distinguit inter jejunia quæ ad vesperam proferebantur, et stationes sive semijejunia quæ hora nona solveban-

- 10 Nona submissum rotat hora solem,
329 Partibus vixdum tribus evolutis,
 Quarta de vexo superest in axe
 Portio lucis.
 Nos brevis voti, dape vindicata,
 Solvimus festum, fruimurque mensis
- 15 Affatim plenis, quibus imbuatur
 Prona voluptas.
 Tantis æterni favor est magistri :
 Doctor indulgens ita nos amico
 Lactat hortatu, levis obsequela ut
- 20 Mulceat artus.
330 Addit et, ne quis velit invenusto

- A Sordidus cultu lacerare frontem :
 Sed decus vultus, capitisque pexum
 Comat honorem.
- 25 Terge jejunans, ait, omne corpus,
 Neve subducto faciem rubore,
 Luteus tingat color, aut notetur
 Pallor in ore.
 Rectius læto tegimus pudore,
- 30 Quidquid ad cultum Patris exhibemus.
 Cernit occultum Deus, et latentem
 Munere donat.
- 331** Ille ovem morbo residem, gregique
 Perdi:am sano, male dissipantem

GLOSSÆ VETERES.

10. Vixdum, *adhuc*.—Tribus, *horis*, ex 12 *horis*, l. B
 14. Solvimus, *frejimus*.—Festum, *jejunium*, *laudem*, l.
 15. Affatim, *abundanter*.—Imbuatur, *satiatur*, *refoveatur*, l.
 17. Favor, *clementia*, l.
 19. Lactat, *blanditur*, l.
 21. Invenusto, *indecenti*, l.

22. Lacerare, *sordidare*, l.
 24. Comat, *ornat* (*lege ornat*), l.
 27. Luteus, *croceus*, *rubicundus*.—Tingat, *color*, l.
 29. Pudore, *castitate*, l.
 33. Morbo, *in morbo*.—Residem, *pigram*, l.
 35. Vellus, *dicitur a vellendo*, *quia antiqui non tondebant oves, sed vellera ab eis evellebant*, l.

COMMENTARIUS.

tur : et de his stationibus intelligit Prudentium, adventitque festum denotare stationem qua religiosi conventus in ecclesia observabantur. Ineptissima est hæc ratio, nam Prudentius hymno superiori, vers. 4, pariter ait : *Festumque nostrum rex serenus aspice*, ubi de jejunio quadragesimali certe agitur. Existimo, discrimen inter jejunium quadragesimale et stationum ratione durationis ætate Prudentii non fuisse ab omnibus observatum, et hora nona adveniente liberum fuisse jejunium solvere aut continuare, ut ex versu 65 et seqq. hujus hymni colligi potest.

12. Juvenens similiter lib. III, *Ultima labentis restabat portio lucis*.

13. In Rat. ex *vindicatæ* recte factum *vindicata*. Chamillardus interpretatur *paratis cibis*. *Vindicare* est aliquid sibi proprium facere. Christianis vetitus est cibus jejunii tempore, qui soluto jejunio restituitur, seu permittitur.

14. Intellige festum *brevis voti*, seu brevis jejunii. Vide supra hymno 7, vers. 4, ubi jejunii dies festus vocatur, quia jejuniorum victima hatur. Opinor Prudentium etiam respexisse Theodosii imperatoris legem 4 de Qurst. in cod. Theodos. : *Quadragesima dierum, qui auspicio caeremoniarum paschale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeatur criminalium questionum*. Et leg. 5 : *Sacratissimas quadragesimæ diebus nulla supplicia sint corporis, quibus absolutio expectatur animarum*. Ludos etiam et spectacula in diebus jejunii fuisse prohibita, ut in aliis diebus festis, multi opinantur.

15. Barthius, quia Prudentius mediam syllabam in *affatim* corripit, colligit cap. 11 lib. XI, *affatim* potius a *fatigando* dici quam a *copia fandi*. Dubium non est quin ea syllaba sit brevis, undecunque id adverbium derivetur. An possit produci exemplo Aratoris lib. II historix apost., disputat Ricciolius ludice 2 Prosodia.

16. Hails. et Wid. supra, *voluntas*; Nebrissensis *proram* dicit voluptatem, quia ad eam prona sumus. Poterit intelligi voluptas *prona in cibos*.

19. Verbo *lactandi* non semel utitur Prudentius significatione quadam ab aliis non animadversa. Alia significatione *lacto* est a *lacte*, sed hic est a *lacio*, a quo est *allicio*, *pellicio*, et frequentativa *oblecto*, *delecto*, *illecto*, *prolecto*. Igitur *lactat* est *attractit* *alliciendo*. In Avito, lib. V, ita lego et intelligo, *Protinus et laxis verbo lactante venenis*. Hæc significatione defendam vers. 613 Apoth., *lactantibus horis*. In sacris Litteris simili significatione verbum *lacto* adhibetur. Prov. I, 10 : *Si te lactaverint peccatores*; et cap. XVI,

20 : *Vir iniquus lactat amicum*; ubi vox Hebraica sonat allicere. Iterum breviter jejunii præscripti indicat his verbis, *levis obsequela*. Dum autem toties repetit benignitatem Dei, qui onus grave nobis non imponit, satis declarat, jejunium ex necessitate et cogente præcepto observandum, contra quam hæretici blaterant, qui veteres Christianos libere jejunasse tradunt. Sane si id quod Christianorum primi temporis pietas libere exsequabatur, esset attendendum, superflua essent hæc omnia *de hora nona, de remisso dogmate, de brevi voto, levi obsequela*. Etenim, ut ex Irenæo refert Eusebius Hist. lib. V, cap. 25, alii jejunabant diem unum, alii biduum vel triduum, alii quadragesima horis diurnis ac nocturnis jejunium suum metiebantur. Vide quæ ex S. Augustino annotavi proleg. num. 172.

21. Aldus, mendose, *adit pro addit, et in venusto*. Hails., *in venusto*, supra *invenusto*. Nebrissa, *invenuste*, adverbium. Exponit poeta sententiam Salvatoris Matth. cap. VI, 17 et 18 : *Tu autem, cum jejunas, unge caput tuum*, etc.

22. Aldus, *cultum* : *cultu* exigit sensus. Aliqui codices Heinsiani et Gis. 1 ed., *sordibus pro sordidus*, quod longe melius est. Nebrissa legit *macerare pro lacerare*; sed a *in macero* est longum.

23. In Prag. ex *pexum* factum *plexum*. Sed *pexum* verum est. Capillos intellige.

26. Matth. VI, 16 : *Cum autem jejunatis, nolite fieri, sicut hypocritæ, tristes*.

27. In glossa Isonis mendium latet, ut opinor. Color enim luteus non est rubicundus. Fortasse legendum erit *croceus*, non *rubicundus*. Ovidius, lib. XV Metam., sulphura *lutea* appellavit.

31. Parrh. *cernat*, et vers. seq., *munere ditet*. Heinsius argutam et ingeniosam putat conjecturam Gronovii, *patenti munere donat*, cum in Noms. repererit ipse Heinsius *latente*. Egm. quoque et Pal., et ex nostris Vat. A, *latente*. Mihi vero multo magis placet *latentem*, quod est in Ald., in plerisque Heins., Weitz., Vatt. B, I, O, P, Q, Urb., Alex., Prag., Rat., Gis. Insistit enim poeta in evangelicis verbis, qualia quidem nunc in Vulgata leguntur, et olim in Græco evangelio S. Matthæi legebantur; et *Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*, ubi nulla mentio *muneris patentis*, sed ejus qui *latens* jejunat.

34. Legendum *sano*, id est gregi, cum Vat. B, Rat., Put. Thu., Rot., Weitz., et suspendenda oratio usque ad sequentem stropham. Alii habent *sanat*.

35. Rot. et unus Vat. Apud Teolium, *affatum*, *satis*

35 Vellus affixis vepribus per hirtæ
Devia silvæ.

Impiger pastor revocat, lupisque
Gestat exclusis, humeros gravatus
Inde purgatam revehens aprico

40 Reddit ovili.

Reddit et pratis, viridique campo,
Vibrat impexis ubi nulla lappis
Spina, nec germen sudibus perarinat
Carduus horrens :

45 Sed frequens palmis nemus, et reflexa
332 Vernat herbarum coma : tum perennis
Gurgitem vivis vitreum fluentis
Laurus obumbrat.

Hisce pro donis tibi, fide pastor,
50 Servitus quænam poterit rependi ?
Nulla compensant pretium salutis
Vota precantum.

A Quamlibet spreto sine more pasto
Sponte confectos tenuemus artus,

55 Teque contemptis epulis rogemus
Nocto dieque :

Vincitur semper minor obsequentum
Cura, nec munus Genitoris æquat,
Frangit et cratem luteam laboris
60 Grandior usus.

Ergo, ne limum fragilem solutæ
Deserant vires, et aquosus albis
Humor in venis dominetur, ægrum
Corpus enervans,

65 **333** Laxus ac liber modus abstinendi
Ponitur cunctis, neque nos severus
Terror impellit : sua quemque cogit
Velle potestas.

B Sufficit, quidquid facias, vocato
70 Numinis nutu prius, inchoare,

GLOSSÆ VETERES.

38. Exclusis, *expulsis*, I. — Gravatus, *habens gravatos humeros*, Vat. A.

39. Revehens, *reportans*. — Aprico, *æstivo, calido, sereno, quasi Africo, i. e. locus, qui sine frigore*, I.

42. Vibrat, *crescit*. — Impexis, *horrentibus* I.

43. Sudibus, *spinis*, I.

45. Frequens, *densa*, Iso.

46. Vernat, *floret*. — Tum, *etiam*, I.

49. Hisce, *pro istis*, I.

51. Compensant, *repndunt*, I.

54. Confectos, *constrictos, afflictos*, I.

59. Luteam, *limosam, i. e. corpus, propter costas. At. corpus a costas*, I.

60. Usus, *jejunii*, Iso.

61. Limum, *hominem*, I.

64. Enervans, *infirmans*, Iso

71. Tu, *sc. dum*, I.

COMMENTARIUS.

congrue, quod Cauchio placebat. Rat., minus bene, *affixit*. Etymologia Isonis in *vellus* deprompta est ex Varrone lib. iv de Ling. Lat. alii *vellus* dictum aiunt, quia *relat ovem*.

38. Aldi error est *gravatos*. In Egm. et Hails. pariter *gravatos*. Apud veteres interdum *u* per *o* scribebatur, ut *serros* pro *servus*.

39. Glossam Isonis ita intellige, ut *apricum* sit quasi *Africanum*, hoc est sine horrore aut frigore a *æstivo*. Hinc Africanam nonnulli dictam putant, alii ab Apher, nepote Abrahami.

41. Mendum Aldi, *et patris*. Videtur Prudentius respexisse ad psal. xxii, vers. 2: *In loco pascuæ ibi me collocavit*. Vide Barthium, lib. xxxii, cap. 2, qui hunc locum explicat de prato et rore psalmi xxiii, uti etiam carmen de Passione: *Te rore fovebunt Cælesti pratique boni dulcedine pascent*. Corrigit enim Barthius *prati pro pacti*. Hæc vero parabola de ove amissa, quam inveniens pastor, imponit in humeros suos gaudens, refertur Lucæ cap. xv, vers. 4 et seqq. Prati cælestis similis descriptio supra hymno 5 vers. 113 et seqq.

42. Aldus, *implexis*, minus bene. *Lappæ* sunt herbæ quæ vulgo in pratis vestibus adhærent. Virg. Georg. lib. 1, *subit aspera silva, Lappæque, tribulique*.

43. *Sudes* sunt valli e quocunque ligno in modum mucronum contra transgressum, aut transcensum eorum qui vellent insilire. Prudentius *sudes* posuit pro *spinis*, seu *tribulis cardui*.

46. Widm., *dum*; melius *tum*.

47. Fabr. et Gis. 2 edit., *vici*. Tum legi posset *fluenti*.

58. *Genitorem* Deum appellat, ut sæpius *Patrem* more evangelico.

59. Vat. B. *frangat*. Alii et sensus postulant *frangit*.

64. Cur *enervans*, prima correpta, efferatur, dixi proleg. num. 219. In vetustioribus Heinsii, et Ambrosianis schedis Parrh. et Alex. scribitur *inervans*, et eodem modo in codice valde antiquo Althelmi de virginitatis Laude, qui exstabat in Bodleiana Oxoniæ

bibliotheca. Gellius testatur, et vetusta exemplaria comprobant semel tantum exprimi *n* in vocabulis *inmittor*, *innecto*, et similibus, quorum imitatione *inervans* aliqui putant factum, quasi *inervans*. Heinsius aliquando suspicatus est *inerrans*. Si conjectura esset utendum, mallet *inermans* ab *inermis*. Festus meminit verbi *inermo*, *as*, pro armis spoliare. Salmasius vult *inervans* pro *enervans* mutato *e* in *i*, ut possit corripri: sic Apoth. vers. 400 aliqui habent *inergims* pro *energema*.

65. Minime asseritur hoc loco libertas jejuniandi, qualem hæretici defendunt: sed solum in jejuniis esse modum præscriptum, ultra quem abstinentiam protrahere cuilibet relinquitur liberum. Adducit enim poeta in exemplum ipsum cibum quem post jejunium sumebant, quem salubrem fore confidit. Binghamus cum Hieremia Taylorio perperam abutitur his versibus ad plenam jejunii libertatem sustinendam. Vide supra notata, et observa poetam in toto hymno sibi cohærerere. Ne *grandior usus laboris frangat luteam cratem corporis*, ac *ne solutæ vires deserant limum fragilem*, concludit, *laxum ac liberum morum abstinendi esse cunctis positum*, hoc est, non esse præscripta nimium longa jejunia.

69. Pia et constans est Christianorum consuetudo Deum ad singulas actiones invocandi, ut per Deum semper incipiant, quod publicis precibus canimus, et per eum cœpæ siniantur. I ad Corinth. x, 31: *Sic ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite*. Vide ad Colos. cap. iii, 17. In conviviis ne inter cibum, et potum Dei memoria elaberetur, Christiani antiqui vasa, quibus ad prandia utebantur, imaginibus Jesu Christi sanctorumque decorabant. Consule doctissimum opus Boarotii de Vitris cœmeterialibus.

71. Prag., *mensas*. Heinsius cum suis omnibus, Ald., nostri, etiam Alex., Urb., Vat. O, P, Q, Gis. 2 ed., *renuas*. Wid., *renues*. Weitz., Sich., Bong., Gold., Gis. in marg. 4 edit., *renoves*, quod etiam in uno Torrentii, et in Vat. I reperitur: et sic recte in Vat. I, *cibumque*, non *cibumve*. Iude Heinsius olim

Sive tu mensam renuas, cibumve
 Sumere tentes,
 Annuit dexter Deus, et secundo
334 Prosperat vultu : velut hoc salubre
 75 Fidimus nobis fore, quod dicatas
 Carpimus escas.
 Sit bonum, supplex precor, et medelam
 Conferat membris, animumque pascat
 Sparsus in venas cibus obsecrantum
 80 Christicolarum.

A

IX. HYMNUS OMNI HORA.

Da, puer, plectrum, choreis ut canam fidelibus
335 Dulce carmen, et melodum, gesta Christi
 [sti insignia.
 Hunc camœna nostra solum pangat, hunc lau-
 [det lyra.
 Christus est, quem rex sacerdos adfuturum
 [protinus
 5 Infultus concinebat voce, chorda, et tympano,

GLOSSÆ VETERES.

73. Annuit, *consentit*. — Dexter, *prosper*. — Se-
 cundo, *prospero*, l.
 74. Velut, *sicut*, l.
 77. Bonum, *cibus*, l.
 79. Sparsus, *ipsa esca, vel cibus*, l.
 1. Puer, *Christe*. — Plectrum, *pro lingua*. — Cho-
 reis, *canticis*, l.

2. Melodum, *modulabile*, l.
 3. Pangat, *sonet*. — Lyra, *dicitur a varietate chorda-
 rum : lyrin Græce varietas*.
 4. Rex, *David*, l. — Sacerdos, *David, qui fuit sa-
 cerdos, quia ephod vestitus saltavit coram arca Dei*
 Vat. A.
 5. Infultus, *veste sacerdotali indutus*, Iso.

COMMENTARIUS.

conjecerat *removes*, et vers. seq., *tentas* : frustra ut
 postea fassus est, nam vera lectio est *renuas*. Idem
 in suis vetustioribus reperit *cibumque*, in recentio-
 ribus *cibumve*. Hoc postremum in nostris sensus con-
 firmat. Est enim sententia, *sive mensam renuas, sive*
*cibum sumas, ex verbis Apostoli. Tertius legit *reno-**
ves, cibumve sumere temples cum uno Vat. antiquis-
 simo, et Weitzio. Sed Weitzius clare habet *cibumque*,
 et ita etiam Vat. antiquissimus, si est Vat. I, ut esse
 puto. Nec placet quod idem sumit *temples* pro *temnas*,
 nam *temples* idem est ac *tentes*, in veteri scribendi ra-
 tione, non frequentativum a *temno*. Parrhasius nobis
 faveat, sed non bene *tentas* edidit pro *tentes*.

77. Dixerat, fore salubre hoc quod dicatas *carpimus*
escas, prout sivebat : precatur ut hoc ipsum sit rei-
 pta salubre, bonum, faustum. Ex formula auspiciato
 aliqui inchoandi, *Quod bonum, felix fortunatumquesit*.
 In Alex. et Urb., *amen* post hunc hymnum ascribitur.

Inscriptio 9 hymni non eadem est apud omnes.
 Aldus, ad omnes horas. Vatt. B, I, Rat., Bong.,
 Thuan., *omni hora*. Oxon., *omnibus horis*. Rott., *hy-*
mnus semper canendus. Gis., *hymnus omni hora, atque*
die, et ad marg., de miraculis Christi. Spiegelius, qui
 in codice Peutingeri invenit *omni hora*, et in alio
 exemplari, *Ode de gestis et miraculis Christi*; in aliis
 vero exemplaribus, *Hymnus ad omnes horas de mira-*
culis Christi, hunc postremum titulum præposuit
 uberrimo commentario in hunc hymnum, ad quem
 perficiendum usus est codice Peutingeri *obsoletæ*, ut
 ait, *vetustatis*. Alium titulum : *De miraculis Salvato-*
ris nostri. vide proleg. num. 103. Vat. A, Put.,
 Ambr., Weitz. et alii, *Hymnus omnis horæ*, sicut
 solet dici, *homo omnium horarum*. Et cum hactenus
 Prudentius hymnos statis horis canendos scripserit,
 hunc offert pro qualibet diei hora. Mozarabes hunc
 hymnum recitant in resurrectione Domini et feriis
 sequentibus, qui in editione recenti Breviarii Isido-
 riani exstat pag. 385 et pag. xcix inter hymnos, stro-
 pharum ordine aliquatenus inverso. Variantes lectio-
 nes ascribemus, etiam vitiosas, ut possit aliquando
 emendatio exhiberi. Joan. Ludovicus Vives eundem
 hymnum fere totum inseruit opusculo suo *Sacrum*
diurnum de sudore Christi, sed ex editione aliqua
 mendosa, quales tunc erant in usu.

1. Giselinus Jacobo Meyero attribuit, quod hunc
 hymnum, et primum libri Perist. mutata carminis
 forma restituerit. Erant enim secti in Alcmanios et
 Euripidios. De qua sectione dixi in Proleg. Aldus in-
 tegros trochaicos etiam edidit, et in codicibus qui-
 busdam uss. pariter ea forma observatur, quod vi-
 detur voluisse Prudentius : nunquam enim post extre-
 mas syllabas Alcmanii ita versum conclusit, ut si
 esset distinctus, sed tanquam integrum versum sine

nullo vocalium concursu Alcmanium et Euripidium
 continuavit. Vide etiam hymn. 4 lib. Perist. Crinitas
 inter hymnos Prudentii, quos celebrari asserit, re-
 censet hymnum *De gestis et miraculis Christi*. Fabri-
 cius hunc hymnum expositurus inscripsit : *Pæan de*
vita et morte Christi, postea vero addidit : *Omni hora*
atque die. Pæan est carmen gratulatorium propter
 partam aliquam victoriam, quod Christo maxime
 congruit. Nemini fortasse in mentem venerit inter-
 pretatio glossæ : *Pæan, Christe*. Prudentius more ly-
 ricorum poetarum servum vocat, qui plectrum affer-
 rat. Fabricius ait respexisse ad consuetudinem anti-
 quorum, ut pueri lyra canerent, aut puero cithara
 ludente, alii canerent ; quod constat ex Athenæo.
 Puer antiquus est servus, sive famulus, fere ut nunc,
 Italico et Hispanico idiomate, ii qui servantur *giovine*
 et *mozo* appellantur. Horatius, lib. 1, oda 38 : *Persi-*
cos odi, puer, apparatus ; et lib. 1, serm. 10 : 1, *puer,*
atque meo citus hæc subscribe libello. Propertius, lib.
 III, eleg. 19 : 1, *puer, et citus hæc aliqua propone*
columna. Ex jure civili hæc ipsa significatio colligitur.
 In sacris quoque litteris idem mos observatur. Con-
 tra puto, a senioribus Italice et Hispanice *signori* et
senores appellari, qui domini sunt. Cum enim olim
 senior e domo aut familia dominus rerum esset, et
 antonomastice *senior* vocaretur, fluxit inde ea vox
 ad eos omnes qui facultatibus essent præditi. Ita di-
 vitiarum naturam susque deque vertunt, efficiuntque ut
 et senes puerorum vocabulo notentur, et pueri se-
 niorum nomine gaudeant. In nonnullis vulg. perpe-
 ram *fidibus* pro *fidelibus*. Chorei sive trochei sunt
 pedes hujus carminis proprii, aut cantica his pedibus
 insignita. *Chorei* autem *fideles* vocantur, ut Fortuna-
 tus, sive quisvis alius auctor hymni *Vexilla regis pro-*
deunt, dixit : *David fideli carmine*, et Prudentius
 hymno 7, *fideli proditum volumine*, et infra vers. 26,
fideles pag næ.

2. Alex., *melodios*, forte *melodon*. Vat. A, ac pro
 et. Etymon vocis *lyra* deprompsit Iso ex Isidoro, lib.
 III, cap. 22 : *Lyra dicta ἀπό τοῦ λυρῆος a varietate*
vocum, quod diversos sonos efficiat. Credunt aliqui,
 lyram Græce et Latine dictam ab aspera illa soni exi-
 litate lyr., lyr. Vide J. C. Scaligerum lib. 1 Poet.

4. Sacerdos iste a nonnullis creditur esse Melchi
 sedech : quod ignorent, poetam id nominis prophetis
 dedisse, ut hymno 7, vers. 27, *vetus sacerdos* de Helia.

5. *Infultus* dicitur David, vel quia ephod lineo ac-
 cinctus saltavit ante arcam Domini, vel quia rex erat,
 et infula est fascia in modum diadematis. Infulam
 pulchre describit Lucretius lib. 1 : *Cui simul infula*
virgineos circumdata comptus Ex utraque pari mala-
rum parte profusa est. Vatt. A, B, Q, legunt *corde*
 pro *chorda*. Gold. et edidit.

- Spiritum cælo influentem per medullas bau- A
[riens
336 Facta nos, et jam probata pangimus 15
[miracula, Quæque in his vigent sub alto solis, et luas
[negat, Corporis formam caduci, membra morti ob-
[noxia
Cominus Deum docendis proditum mortalibus. Induit, ne gens periret primoplasti ex germine,
10 Corde natus ex parentis ante mundi exor- Merserat quem lex profundo noxialis tartaro.
[dium, O beatus ortus ille, virgo cum puerpera
Alpha, et Ω cognominatus: ipse fons et clau- 20 Edidit nostram salutem, feta sancto Spiritu,
[sula Et puer redemptor orbis os sacratum protulit.
Omnium, quæ sunt, fuerunt, quæque post fu- Psallat altitudo cœli, psallite omnes angeli:
[tura sunt. 338 Quidquid est virtutis usquam psallat in
[facta sunt, [laudem Dei:

GLOSSÆ VETERES.

8. Orbis, *ordo angelorum*. — Terra, *homines*, I. B 16. Obnoxia, *debitricia*, I.
9. Cominus, *prope*, I. 21. Os, *faciem*, I.
14. Fossa ponti, *maris concavitas*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

6. Rot., Brev. Moz., *fluentem*.
7. Aliqui mendose, *nos etiam*.
8. Alex. Vat. B, Ald., Weitz., *Testis est orbis*, quod mollius est, quam *Testis orbis est*, quod tenent Vatt. I, O, P, Gis., Heins., Teol. et alii. Vat. A, *Testis orbis terræ, nec ipsa*. Resistit metrum. Hails. et Vat. Q similis errore, *Testis est orbis, terra nec ipsa*.
10. Heinsio concinnius videtur, magisque ex Prudentii stylo *susus* cum Amb., quamvis cæteri quos viderit habeant *natus* cum Ald., Weitz., Gis., nostris omnibus. Cl. Teolius agnoscit, veriolem lectionem esse *natus*, et retinet *susus*. *Revocarem*, inquit, *natus*. *Sed nihil ad sensum*. Majori libertate uti debuit. Nam sive idem sit *sensus*, sive *secus*, excudendum est quod probabilius est ab auctore scriptum. Spiegelius in codice Cunradi Peutingeri alioque, sed minus fideli, reperit *susus*; ipse tamen Alduin, et Daventriensem editionem secutus est ob auctoritatem ecclesiastici usus. Alex. quoque et Hymnarium Thomasi legunt *natus*, cum Urb., Vatt. I, O, P, Q. In codice Veliterno, de quo num. 212 proleg., sunt versus Fortunati in laude chrismatis, quod præter alios P. Michael Angelus Luchius Benedictinus notavit in nova editione Fortunati. Is in eo hymno hemistichium Prudentii transcripsit: *Corde natus ex parentis, alvum implens virginis*. Vide num. 43 proleg. de alio hymno, *Corde natus ex parentis*. Poeta exprimit locum psalmi cix, 3: *Ex utero ante luciferum genui te*.
11. Vat. B, A, et ω cognominatur, supra *cognominatus*. Alii Alpha et ω . Weitz., Gis. et nonnulli codd. recentiores, *cognominatur*. Vat. I, A, et ω cognominatur. Apocal. cap. xxi, 6: *Ego sum α et ω , initium et finis*. Quare non est necesse addere *omega*, ut plerique faciunt. Magnus fuit harum litterarum usus inter veteres Christianos. S. Paulinus natali 11 crucem describit cum litteris α et ω utrinque locatis, vers. 645; *Alpha crucem circumstat, et ω Alpha itidem mihi Christus, et ω* . Confer hymnum de nominibus Christi, quem ex laudato Veliterno codice edidi num. 212 proleg. Reperiuntur nummi imperatorum cum α et ω inscripti. Constantinopoli duæ columnæ exstabant, et in earum basibus clypei cum his notis α et ω . Sepulcris Christianorum passim insculptæ eadem notæ. Vide monumentum vetustum sanctorum septem Dormientium, et commentarium Victorii, qui illud huiusmodi ornatu insignivit. Earum litterarum occasi ne Marcus et Colobarsus hæresin suam in alphabeto Græco fundarant, ut refert Tertullianus lib. Præscriptionum, cap. 50. Confer Rosweidum in notis ad Paulinum præter Gretzerum, et Lipsium de Cruce, Bosium, Aringhūm, aliosque antiquitatum Christianarum scriptores.
12. Virgilius lib. iv Georg. vers. 392: *Novit namque omnia vates, Quæ sunt, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur*.
13. Genes. cap. 1, 3: *Dixit Deus, Fiat lux. et facta est lux*. Et ita in reliquis. Psal. xxxii, 9: *Quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt*. Suspiciuntur aliqui, Pythagoram suum *Ipsa dixit ab Ægyptiorum vatibus didicisse: qui loquendi modus apud prophetas frequens est*.
14. *Fossa ponti pro mari parum decenter dictum videtur*. Alii *stagna profundi* non dubitarunt dicere. Spiegelius *trinam rerum machinam* accipit pro triplici principio secundum opinionem Peripateticorum, qui existimant tria esse rerum principia, materiam, formam et privationem. Nugæ. Poeta tres orbis partes, quas enumeravit, intelligit, cœlum, terram, mare. Imitatus eum est Fortunatus: *Quem terram, pontus, æthera* (nunc legimus in Officio ecclesiastico *sidera*) *Colunt, adorant, prædicant, Trinam regentem machinam Claustrum Mariæ bajulat*. Respexit Prudentius ad psal. cxlv, 6: *Qui fecit cælum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt*.
15. Usus est voce Apostoli, cum ait *corporis formam*. At ne quis ad inanem speciem corporis detorqueret, addidit *membra morti obnoxia*.
16. Alex. et nostri cum Aldo, item vetustiores Heinsiani, Weitz., Gis. et alii, *primoplasti*. Quod non est alienum a consuetudine veterum Christianorum; ut ex duabus vocibus, altera Græca, altera Latina, unam formarent. *Hibridas* huiusmodi voces Græco-latinas appellant. Alii *hybridas*, aut *ibridas* scribunt. Eas etiam a profanis scriptoribus usurpatas ex Quintiliano aliisque constat. Siculos sermone quodam aiunt esse usos, qui quasi cinnus ex Latino et Græco mixtus esset. Rot., Torrentiani duo, Fabricius et Spiegelius habent *protoplasti*, quod Nebriassæ arripuit, præsertim vero Jacobo Meyero. Brev. Moz., *primo plauti* male.
17. Ald., Weitz., Spiegelius, Gis. et alii, *quem*, id est *gentem*. Vat. B, Rat., Prag., Fabr., Egm., Bong., Put., Thuan., Ambr., Alex., *quem*, id est *primoplastum*.
18. Hails., Prag., *partus ille*.
19. Ald., *psallant te omnes angeli*. Vatt. A, B, I, O, P, Q, Urb., Brev. Moz., Rat., Weitz., Gis., *Psallant omnes angeli*. Meyerus cum hanc lectionem metro observari vidisset, reposuit, *Psallat omnis angelus*, quod secutus est Fabr., et Spiegelius *ex codicibus non depravatis*. Placet *psallite omnes angeli* cum Alex., Ambr., Put., Thuan. et uno Torrentiano. Nonnulli putant, ad usum ecclesiasticum factum fuisse *psallant omnes angeli*. Verum in hymnario Thomasi est *psallite omnes angeli*.

- Nulla linguarum silescat, vox et omnis conso- A
[net.
25 Ecce, quem vates vetustis concinebant sæ-
[entis,
Quem prophetarum fideles paginæ sponde- 35
[rant,
Emicat promissus olim : cuncta collaudent
[eum.
Cantharis infusa lympha fit Falernum no-
[bile,
Nuntiat vinum minister esse promptum ex hy-
[dria.
30 Ipse rex sapore tinctis obstupescit poculis.
339 Membra morbis ulcerosa, viscerum pu- 40
[tredines,
Mando, ut abluantur, loquit : sit ratum, quod
[jusserat,
Turgidam cutem repurgant vulnere p'amina.
Tu pereuntibus tenebris jam sepulta lumina
Illinis limo salubri, sacri et oris nectare :
Mox apertis hac medela lux reducta est orbi-
[bus.
Increpas ventum furentem, quod procellis
[tristibus
Vertat æquor fundo ab imo, vexet et vagam
[ratem :
340 Ille jussis obsecundat, mitis unda ster-
[nitur.
40 Extimum vestis sacratæ furtim mulier att-
git :

GLOSSÆ VETERES.

28. Cantharis, vasis, hydriis, I.

30. Rex, Architriclinus, regem architriclinum dicit. Architriclinus enim princeps lectorum. CLINE Græce lectus. Antiqui enim tres lectos habebant, unum domino, secundum dominæ, tertium hospiti. Regem vocat dominum domus, vel sacerdotem, qui ad benedicendas nuptias venerat. — Sapore tinctis, saporatis, coloratis, mutatis, Iso.

24. Brev. Moz. ita distinguit et legit : Nulla linguarum silescat vox, sed omnis consonet.

25. Spiegelius vates vult esse sibyllas. Haud liquere puto. Nostri, Aldus, Weitz., Gis. concinebant, in Torrentianis duobus præcinebant; in Rottend., præcinebat; in Thuan., Vat. I a prima manu, concinebat. Si præcinebat aut concinebat amplecti velis, intellige Davidem, quem antea laudavit. Brev. Moz., concinebant, et in textu quam, ad oram quem.

27. Unus Tor., collaudent Deum.

28. Incipit narrare Christi miracula ex evangelica historia. Jesus aquam in vinum convertit Joan. cap. II. Hoc miraculum sæpius in sarcophagis Christianorum veterum insculpebatur cum aliis resurrectionem corporum indicantibus. Lupinus tomo I, dissert. 2, conjicit, cadum vini in sepulcris Christianis interdum expressum significare corpus, aliquando unendum animæ, cujus figura sit vinum.

29. Thuan., Nuntias vinum, minister, esse promptum ex hydria. Ambr., sumptum pro promptum. Vini minister, et vini ministerium S. Ambrosius dixit lib. I Offic., cap. 29 et cap. 6 de Josepho.

30. Libenter legere in colore tinctis poculis, nisi omnes mas. obsisterent. Evangelii etiam locus saporem exprimit : Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum faciam, etc. Sedulius utrumque conjunxit colorem et saporem vini. De rege convivii Horatius oda 4, lib. I : Nec magna vini sortiere talis, ubi intelligit convivium, collatis symbolis celebratum. Ausonius in Ephemeride, et loco convivii : Quinque advocavi : sex enim convivium cum rege justum : si super, convivium est. Rex convivii est, ut quidam volunt, qui præbet convivium; vel, ut putant nonnulli, æonimus convivii, aut etiam sacerdos qui convivio Judæorum præset. Universe rex vocatur interdum rei cuiusque dominus, ut apud Virg. ecloga 1, mea regna. S. Paulinus Nat. 6 de Homine rustico : Oblatumque sibi mox ipso in limine regem Cognoscunt hilares (boves). Cicero de Oratore pag. 14 : Nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem, intelligit Tusculanum Crassi. Hoc Christi miraculum et alia, quæ sequuntur, carminibus celebrant auctor sub Claudiani nomine de Miraculis Christi, Juvenius, Sedulius et alii.

31. Matth. cap. VIII leprosum curat Jesus et ad sacerdotes mittit. In editione Parmensi errorem typographi puto membra mortis. Corrige morbis.

B 32. Ratum, firmum, Iso.

33. Pamina, medicamina, piacula, mundamina, Iso.

35. Nectare, sputo, saliva, I.

36. Orbibus, oculis : orbes vocamus oculos propter rotunditatem; hinc et orbem dicimus ob rotunditatem, I.

38. Vexet, moveat, I.

39. Obsecundat, obtemperat. — Mitis, mitefacta, I.

40. Extimum, extremitatem, I.

COMMENTARIUS.

35. Gælinus: ad oram ulcerum pro vulnere. Loc. cit. Matth. vers. 4 : Ostende te sacerdoti, et offer munus quod præcepit Moyses, in testimonium illis. Hæc sunt pamina. Ementa Brev. Moz., ubi est repugnans.

34. Joan. cap. IX Jesus cæco a nativitate visum restituit. Perennes tenebræ sunt ipsa cæcitas a nativitate, sive a primo ortu. Elnenhorstius, in Arnobium pag. 72 edit. Hamburg. 1610, hos versus laudat ad Arnobii verba Oculorum orbiculos mobiles, et exemplis plurium poetarum orbis oculorum dici confirmat.

35. Apoth. vers. 675, ille vit cæcos oculos et lumina limo reddidit. Vide alia ibid. de Christi miraculis, et in Dittochæo. Brev. Moz., odoris, lege et oris.

36. Ovidius I Metam., luminis orbis, de oculo. Intelligi possunt foramina, intra quæ latent oculi, ut hymno 2 Peristephanon vers. 146 : Orbis caratos præferens. Corrige in Brev. Moz., ac medulla, et leg. hac medela.

37. In Hails. et Brev. Moz. error est increpans. Spiegelius suspicatur, Prudentium legisse apud Matth. cap. VIII : Tunc surgens increpavit ventis, quod primitus fuisse scriptum Erasmus, annotans hunc Matthæi locum, opinatur. Certo ex Prudentio, inanis est, quæ ducitur conjectura, nam is potius Lucæ verba expressit cap. VIII, 24 : At ille surgens increpavit ventum et tempestatem aquæ, et cessavit : et facta est tranquillitas. Prudentius verbo S. Matth. utitur Apoth. vers. 650 : Video luctantia magnis Equora turbinibus tranquillo marmore tendi Imperio Christi.

38. Fahr. et Hails., verrat. Carteri, vertat, quod Heinsio unice probatur. Vat. A, summo, et pro diversa scriptura fundo. Vat. B, fundo, ad marg. summum, quod non omnino displicet. Communior et prior lectio est fundo ab imo. In Vat. A deerat et post vexet, quod recte additum aliena, ut videtur manu. Deerat etiam et in Vat. P. Quæ sit vis hujus verti vexo, docent Ascenius Pedianus, Irobus, Gellius et Macrobius adversus Anneum Cornutum, qui in Virgilio notaverat, Dulichias vexasse rates, quasi levi verbo usus fuisset ad tantam calamitatem describendam.

39. Mendum in Brev. Moz., ille jussit obsecundans.

40. Mulierem a sanguinis profluvio liberat Jesus Matth. IX, 20; Marc. V, 25; Luc. VIII, 44. Extimum pro extremitate Latine et eleganter dicitur. Loco quinto spondæum admissum in furtim dixi Pruleg.

- Protinus salus secuta est, ora pallor deserit, A 50 Mobilis liquor profundi perardulam præstat viam,
Sistitur rivus, cruore qui fluebat perpeti. Nec fatiscit unda sancius pressa sub vestigiis.
Exitu dulcis juventæ raptum ephēbum vide- Suetus antro bustuali sub catenis ferre,
[rat : 34] Mentis impos efferatis percitus furoribus
Orba quem mater supremis funerabat flētibus. Prosilit, ruitque supplex, Christum adesse ut
[ditur. [senserat.
47 Surge, dixit. Ille surgit, matri et astans red- 55 Pulsa pestis lubricorum milleformis dæmo-
[ditur. [num,
Sole jam quarto carentem, jam sepulcro ab- Corripit gregis suilli sordida spurcamina,
[sconditum Seque nigris mergit undis, sit pecus lymphaticum.
Lazarum jubet vigere, reddito spiramine : Ferte qualis ter quaternis ferculorum fra-
Fetidum jecur reductas rursus intrat halitus. [ticum.
Ambulat per stagna ponti, summa calcat flu- [ctuum : [gmina,

GLOSSÆ VETERES.

43. Ephēbum, juvenem, I.
51. Fatiscit, deficit, affatim hincit, I.
52. Frenderē, frender est membranula quæ dividit superiora et inferiora ventris; qui illam vitiatam habuerit, frenesim patitur; ille autem freneticus efficitur, Vat. A.
B 53. Impos, impotens.—Efferatis, ferinis, I.
56. Corripit, detinet et arripit, sc. diabolus, I.
57. Lymphaticum, furens, I.
58. Ferte, dicit Deus.—Qualis, cophinis, corbibus, I.—Qualus, i. e. sporta.—Ter, quaternus, i. e. duodecim corbes, Vat. A.

COMMENTARIUS.

num. 229. Georgius Remus in notis ad hunc hymnum, ait, legem pedariam in voce *furtim* ultimam corripere, ut in illo Ovidiano *Circumeuntis oves*. Sed quis non illico persentiat disparem rationem? nam post *circum* sequitur vocalis apud Ovidium, in Prudentio consonans post *furtim*. Idem Remus suspicatur legendum *forte*.

42. In Daven. edit., *perpetim*, non ita bene ac *perpeti*. In Brev. Moz. apposite, *rivus cruoris cum perpetim*: quod ibidem versu superiori legitur *hora pro ora* ex veteri scribendi modo provenit. In versu vero sequenti male *juvenis raptum abevum*.

43. Filium unicum viduæ defunctum ad vitam Dominus Jesus revocavit Lucæ cap. vii et seqq.

44. Pro quem aliquis quam, male. Orba, ut in Romano vers. 690, *Infantis orba*. Alibi *orbure*, Cath. 12, vers. 139.

45. Vera lectio *matri et astans*. Rat., *mater et stans*, Aldus, *matri, et stans redditur*. In Brev. Moz. mendum. *reitur*.

47. Lazarus defunctus suscitatur Joan. xi. Male aliqui legerant *et sepulcro*. Mendose Brev. Moz. *jubet viere*.

49. Matth. xiv. Jesus ambulat super mare. Vide etiam Apoth. vers. 654 et seqq.

52. Marci v, 2 et seqq. de spiritu immundo, qui domicilium in monumentis habebat. Queritur an dæmones loca immunda frequentare gaudeant. Vide Raynaudum, tom. V, pag. 55, qui ex Cassiano, Cyrillo et Procopio refert, dæmones delectari horrendis solitudinibus locisque aridis et inaquosis. Causas ex aliis inquit Ribera in cap. xviii Apocal. ad vers. 1. Sacra Scriptura innuit, eos gaudere locis humentibus et paludosis. Hæc omnia mystice intelligas, velim. Nonnulli putant, dæmoniacos olim solitos in sepulchris habitare, ut homines in errore Platoniorum a dæmone inducerentur, quod scilicet mortuorum animæ in dæmonas convertuntur. Erant autem vetera illa sepulchra cavernæ nostris cellis vinariis similes. Ald. et alii nonnulli legunt *b. stiali*. Brev. Moz., *bustualis*.

53. Spiegelius, lege carminis vetante, scribit et explicat *inops* pro *impos*. Chamillardus etiam legit *inops*, sive, mendo typographico, sive Spiegelium transcripsit. Brev. Moz. in textu, *percitus*.

55. Pergit poeta enarrare miraculum de quo in superiori stropha; cum scilicet legio dæmonum, ex energumeno in porcos immissa, in mare se precipitem dedit. In Put. legitur *milliformis*, quod Teolius invenit in duobus Vatt., ut *multiformis*, et apud Prudentium vers. 295 Apoth., *caniformis*. Alii habent

mille formis, aut *milleformis*, haud inepte. Urb., Alex. et Vat. I, *milleformis*. Vatt. O, P, Q, *mille formis*, quod habet etiam Brev. Moz.; in quo versu sequenti *greges subilli* in textu, ad oram *gregis suilli*.

57. Weitz., Gis., Vatt. B, I, Prag., Sich., sit. Vatt. O, P, Ald., Oxon., Alt., Rottendor., ut. Brev. Moz., Vatt. A, Q, Put., Thuan. et Noms., et, quod secutus est Heinsius. Spiegelius in cod. Peutingeri invenit *fit*. Pecus *lymphaticum* idem ac *lymphatum*, sive *furore percitum*, ac proprie ex Festo de iis dicitur qui e conspectu aquæ insaniant. Cellarius *pecus lymphaticum* simpliciter interpretatur pisces. Poeta exprimeat voluit verba Matthæi viii, 32: *Et ecce cum imperi abiit totus grex per præceps in mare*. Confer. vers. 144 Dittochæzi.

58. Magna est codicum discrepantia, in his tribus versibus ordinandis. Secuti sumus Vatt. B, I, Put., Ambr., Thuan., Isonem, Gold., Hailsb., Egm., Spiegel., Sich., Urb., Alex. a prima manu, Ald.; nisi quod Aldus legit *Fertque qualis ter quaternis*, et Sich. *Fert qualis*. Egm., *Fert æqualis*, aperto mendo, quale in Hailsb., *Ferta qualis*. Alex., *Fertque qualis ter quaternus*, tum *Affatim*, tertio *Quinque*. Weitz., Widm. et Bong., *Ferte qualis Quinque panibus Affatim*. Prag., *Fertque qualus Quinque panibus Affatim*. Giselinus, quem, ut ait Heinsius, membranæ majori ex parte sequuntur, ita ordinat cum suo ms. et editione Davestriensi, *Quinque Affatim Fertque qualus ter quaternus*. Becmanus, in *Manuductione* ad ling. Lat., cap. 6, ex suo ms. sic disponit: *Quinque Affatim Ferte qualis ter quaternis*, et in ms. corrigit *Fert æqualis*, et legit *Fert qualis*. Ita etiam Alex. a secunda manu, Vat. Q, Oet P; sed in O tertius versus mendosus, *Ferturque casus ter quaternis*; in P, *Ferte qualus ter quaternus*. Br. v. Moz. consonat Giselino, sed in tertio versu, *Fert æqualis ter quaternis*, ubi legendum *Ferte qualis*. Fabricius contendit legendum *Fert ter in qualis quaternis* ex antiquis codd. In primo quidem versu legi non debet *fertque*, nam superflua esset hæc conjunctio. Aliunde, *ferre* videtur ex Evangelio petiitum, ubi factum narratur Joannis vi, 12: *Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant*. Cum autem id dixerit Jesus, ut impleti sunt discumbentes, ordo postulare videtur ut prius ponatur versus *Quinque*, secundo *Affatim*, tertio *Ferte*. Sed poeta rei gestæ ordinem servare non tenetur. Teolius ex duobus Vatt. hanc præfert dispositionem versuum: *Quinque panibus presis, et gemellis piscibus, Fertque qualus ter quaternus ferculorum fragmina: Affatim*. Sed non video quem sensum reddat conjunctio *que in fertque*

- 342** Affatim referta jam sunt accubantum A 70
[millia,
60 Quinque panibus peresis, et gemellis piscibus.
Tu cibus, panisque noster, tu perennis sua-
[vitas :
Nescit esurire in ævum, qui tuam sumit dapem,
Nec lacunam ventris implet, sed fovet vitalia.
Clausus aurium meatus, et sonorum nescius,
65 Purgat ad præcepta Christi crassa quæque ob-
[stacula,
Vocibus capax fruendis, ac susurris pervius.
Omnis ægritudo cedit, languor omnis p. litur,
Lingua fatur, quam veterna vinxerant silentia,
343 Gestat et suum per urbem lætus æger
[lectulum.
- Quin et ipsum, ne salutis inferi expertes fo-
[rent,
Tartarum benignus intrat, fracta cedit janua,
Vectibus cadit revulsis cardo dissolubilis.
Illa prompta ad irruentes, ad revertentes
[tenax,
Obijce extrorsum recluso porta reddit mortuos,
75 Lege versa limen atrum jam recalandum
patet.
Sed Deus dum luce fulva mortis antra illu-
[minat,
344 Dum stupentibus tenebris candidum præ-
[stat diem,
Tristia squalentis æthræ palluerunt sidera.
Sol refugit, et lugubri sordidus ferrugine

GLOSSÆ VETERES.

59. Referta, *satiata*, I.
63. Lacunam, *foveam, fossam*, I.
64. Meatus, *transitus*, I.
68. Veterna, *morbosa vel antiqua*, I.
71. Intrat, *Christus*, I.
- B 74. Obijce, *vecte*, I.
76. Fulva, *lucida*, I.
78. Squalentis, *nigrantis*, I.
79. Lugubri, *stebili, l: crymabili*. — Ferrugine, *nigredine*, I.

COMMENTARIUS.

59. Ambr., Alt., Noms., Davent. edit., *refecta*, plerique melius *referta*. Chamil., Cell., Teol. tenent *refecta*. Poeta videtur voluisse *referta*, ut in Apoth. de eodem miraculo, *saturata... crudus convivæ resudat Congeriem ventris*. Aldus, *accumbentum* pro *accubantum*; Put., et Oxon., *aducubentum*, mendose. Nisi legas *accumbentum*, admissio spondæo quinta sede, ut vers. 40.

61. Ambr., et *perennis*, minus bene. Joan. vi, 56: *Caro mea vere est cibus*; et ibid., 51: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi*. Et rursus vers. 59: *Qui manducat hunc panem, vivet in æternum*. Ex eodem capite, ubi miraculum est narratum, hæc pulcherrima apostrophe est desumpta, quamvis non illico ea verba a S. Joanne referantur.

63. Brev. Moz., *lacuna*, male.

65. Put., Oxon., Noms. et Vat. A pro diversa scriptura *clausa*. Magis probo *crassa* cum reliquis, etiam Brev. Moz., ubi mendose *grassa*: nam *clausus* vers. proxime præcedenti legitur, et congruentius dicitur *crassa auditus obstacula*, quam *clausa*. Historiam habes cap. vii Marci vers. 32.

66. Brev. Moz., *susurris prævius*.

67. Cap. xv Matth. vers. 30 et 31.

68. *Veternus* est inveteratus a *vetus*. De otio, pigritia et somno nimio solet dici. Fortasse legendum erit *veterno vinxerint silentia*. Sed concinnum est *veternus* adjective, quamvis magis in usu sit substantive. Brev. Moz., male, *lingua vatur*.

69. Hals., Brev. Moz., Wid. supra, et Gold. supra, *orbem* pro *urbem*.

70. Prag., non male, *Quin et, ipsi ne salutis inferi expertes forent, Tartara benignus intrat*.

71. Prag., *tartara*. Alii *tartarum*, quod carmini magis convenit. Christum ad inferos vere descendisse negarunt aliqui hæretici, quorum discrepantes opiniones exponunt et refellunt Bellarminus tom. I et Petavius tom. IV, part. II, qui hos Prudentii versus laudant. Christi animam ad omnia inferni loca descendisse probabile est. Brev. Moz., *facta* pro quo recte *fracta* conjecit editor. Ibid. vers. seq. male in textu *revulsis* pro *revulsis*.

72. Ald., Egm., Oxon., Noms., Alt., Rottend., *indissolubilis*, quod tenent etiam Vat. A, B, O, P, Alex., Urb., et mihi nonnihil placet. Opinor, Prudentium spondæum quinta sede aliquando admisisse, ut *rotatiles* trochæos aliquantulum graviore redderet. Vide vers. 59 et 40. In Vat. I, *dissolubilis*, quod habent alii, et retineo, quia recte procedit sensus et

metrum. *Cardo dissolubilis quasi dissolutus*, ut supra *fracta janua*, et infra *dissolutis vinculis*.

73. Vide hymn. 3, vers. 199 et notam. Tas-us in *Hierusalem liberata* carm. VII, stropha 46, simili phrasi utitur: *Che quel serraglio è con mirabil uso Sempre all'entrar aperto, u l'uscir chiuso*. Brev. Moz., mendose, *ac revertentes*.

74. Aldus ediderat *obice retrorsum repulso*, correxit postea *obice retrorsum pulso*. Utrumque male. Put., Torrentius, Vat. A, *obice extrorsum repulso*. Prag., Rat., Torrentiani duo, Spiegel. cum Peuting., Sich., Vat. B, I, O, P, Q, *objice extrorsum recluso*, quod forte voluit Brev. Moz., *objice extorsum recluso*. Teolius Puteanus Heinsii secutus est contra quinque Vat. aliosque, et scripsit *obice extrorsum repulso*.

C Alex., Thuan., *objice extrorsum reclusa*, quod sustineri potest, nam *obax* feminino genere in membranarum optimorum auctorum occurrit, et sæpe apud Alciuum Avitum. In Alex. tamen ad marg. est *repulso*. Oxonius audiendus non est *objice extrorsum excludo*. Ut vocalis prima producat, scribi solet *objice*. In Urb., *introrsum*.

75. Brev. Moz. correctione indiget *lege vestra*, et *limen atrum*. Weitz., *porta reddit mortuos lege versa*, et *limen*. Heins., *mortuos: lege versa, limen*. Cell. et Teol., *mortuos: lege versa et limen*.

76. Prag., *antrum*. Heinsius putat legendum *furva*, ut ad *antra* referatur. Sed non male *luce fulva*, hoc est *rutila*. Sic aurum fulvum, sidera fulva, jaspis fulva in præstantissimis poetis.

78. Brev. Moz., male, *polluerunt*. Recte ad oram, *palluerunt*.

79. Tertio loco fortasse posuit spondæum pro trochæo, nisi malis, corripuisse primam vocalem in *lugubri*. Ald., Vat. B et plerique, *sordidus*. Vat. A, *sordibus*, addito supra *d*. Invenio alicubi notatum. Sichardum restituisse *sordibus*. At verior est lectio *sordidus*, ut infra *mærens*. Prudentius tenebras in passione Domini factas enarrat, Virgilium immatus i Georgicæ in fine. Eodem fere modo Juvencus, et Sedulius in hoc argumento sunt versati. An verus solis defectus fuerit, a nonnullis in questionem vocatum est. Spiegelius putat, Prudentium non agnovisse verum deliquium solis, sed ripsa asserere, solem refugisse, et cælum reliquisse; et eadem ratione locutos esse Juvencum et Sedulium, necnon S. Hieronymum, ut impleretur propheta: *Occumbet sol meridie, et contenebrabitur super terram in die lux*. Addit Spiegelius, tenebras solum factas fuisse super

80 Igneum reliquit axem, seque mœrens addidit : A
Fertur horruisse mundus noctis æternæ chaos.

Solve vocem, mens, sonoram, solve linguam
[mobilem,

345 Dic tropæum passionis, dic triumphalem
[crucem,

Pange vexillum, notatis quod refulget frontibus.
85 O novum cæde stupenda vulneris miraculum!

GLOSSÆ VETERES.

81. Chaos, tenebras. Chaos et melos neutri gener. numer. singul. Iso.

COMMENTARIUS.

omnem terram Judæam, ac multa in ejusmodi sententiam di-serit. Augustinus Calmet tom. VII dissertationem edidit *de Tenebris in obitu Christi*, erudite inquiri in causas, effectus, durationem et amplitudinem hujus celebratissimi prodigii, allatis etiam testimoniis scriptorum gentilium, Phlegontis et Thalli. Triplex proponi solet ratio hujus phænomeni explicandi : prima, solem radios in se suos, lumenque recepisse ; secunda, quæ communior nunc est, interjectu lunæ radios solis prohibito, ne terram colustrarent, ut in eclipsibus accidit ; tertia, quæ commodior et facillor Calmeto visa est, præsertim si universæ terræ nomine Judæa tantum designetur, radios solis nubis alicujus densæ objectu fuisse prohibitos. Equidem nihil causæ esse video, cur hoc loco universæ terræ nomen ad solam Judæam referatur. Prudentius quidem clare innuit, totum mundum horruisse noctis æternæ chaos. Videtur imitatus verba Hilarii de Trinitate lib. III, cap. 11 : *Sol non occidit, sed refugit. Quid refugisse dico? Non receptus in nubem est, sed de cursu operis defecit.* Tam Prudentius quam Hilarius ad primam illam rationem explicandi miraculi alludere videntur.

81. Brev. Moz., horruisse mundum.

82. Ald., solve lingua; Alex., Brev. Moz., Vatt. A, B, I, O, Rat., sonora, quod etiam in Put. et aliis compluribus invenit Heinsius; in Ox. vero *Solve mens voce sonora*. Ex quo suspicatur *Solve voce mens sonora, solve linguam mobilem*. Weit., *Solve vocem mens sonora, solve linguam mobilem*. Gis., Urb. aliosque secuti sumus; sed fortasse magis ex fide mss. erit, *Solve vocem, mens, sonora solve lingua, mobilem*, ut *sonora lingua* sit in ablativo, et *mobilem* referatur ad *vocem*. Possumus etiam conjicere *Solve vocem mens sonoram, solve lingua mobili*, aut *Solve vocem mens sonoram, solve lingua mobilis*. Vat. Q. *Solve mens voce sonora*, eodem mendo quo Oxoniensis.

83. Hunc Prudentii locum viderat Fortunatus, qui cecinit, *Pange lingua gloriosi preclium certaminis, quod nunc dicimus, Pange lingua gloriosi lauream certaminis. Vox passio paucis profanis cognita, ab ecclesiasticis vulgo adhibita, exstat etiam in cod. Theod.*

84. Crucis vexillum refulget notatis frontibus, quia in sacramento confirmationis frontes cruce notantur. Vide hymnum 6, vers. 128. Gifanius Collectan. in Lucret. verbo *PANGO* ait, Prudentium novè dixisse *pangere* pro *canere*; nam *pangere* proprie est scribere, ceræ figere. Fortunatus, ut versu superiori vidimus, eadem significatione protulit *Pange lingua*. Equidem in antiquioribus eam significationem non invenio, neque celeberrimi lexicographi quidquam ea de re notant.

85. Ita legit Ald., Urb., Vatt. A, B, P, Q, Put., Oxon., Noms., Rotend., Gis., quod mihi placet. Vocat *cædem stupendam* punctiorem militis, qua utrumque latus est perforatum, ut poeta existimat. Alex., Torrentiani duo, *cæde in stupenda*, ubi superfluum est in. Etenim *e* in *cæde* producitur ob *st* dictionis sequentis. Rat., Prag., Gisel. ad marg., Sich., Weitz., Vat. I, *cædis stupendæ*, quod Heinsius improbat. Brev. Moz. nobiscum facit, nisi quod in textu mendose *miracula* habet. In Hailsh. est rasura quæ indicat fuisse *cæde stupenda*. In schedis Ambrosianis, *O novum cædes stupenda vulneris miraculum*, ut per epexegesin *cædes stupenda* et vulneris miraculum dicantur. Quod sane nescio, cur tantopere recentioribus placuerit: non enim *cædes stupenda* est miraculum novum vulneris; sed novum miraculum

vulneris. inflicti *cæde*, seu punctiorem stupenda, est, quod sanguis et aqua fluxerit, hinc sanguis, inde aqua, ut ex ver-u sequenti manifestius redditur. Teolius Ambrosianum Heinssii expressit, et *vetustiores* Vatt. pro eadem scriptura laudat. Vellem, eos distinctius nominasset. Cæteri interpretes novitatem peculiarem miraculi non adverterunt. Primus Chamillardus notavit, Prudentium aperte velles utrumque latus fuisse perforatum, et discrepare ab evangelistis, qui militem uno tantum lanceæ ictu latus Domini aperuisse scribunt. At Prudentii mentem non est assecutus: neque enim is asserit, duplici ictu utrumque latus fuisse apertum, et potuit fieri, ut uno ictu utrumque perforaretur, quod evangelistæ non negant; ut omittam, expressum non esse in Evangelio, fuisse *unum tantum* lanceæ ictum. Cornelius a Lapide, qui Chamillardo peritius sacram paginam interpretari noverat, nostri poetæ opinionem amplexus est. Prudentius iterum ac tertio suam hanc sententiam inculcat hymn. 7 Perist., Dittoch. tetrasticho 42. Raynaudus tom. Philolog. pag. 103 ait, Prudentium exponi posse de perfossione unius lateris adeo profunda, ut ad cor atque adeo etiam aliquatenus ad sinistrum latus pervaserit, quamvis extrinsecus non nisi unum latus fuerit perfossum. Grezzerus lib. I de Cruce, cap. 35, dubitat an Prudentius tenuerit eam sententiam, quod miles lanceam transadigens, latus utrumque confoderit, sicut moris est apud Japones. Sed verius putat, Prudentium altitudinem vulneris indicasse, nimirum tam alte dextro lateri lanceam intortam fuisse, ut et in sinistrum pertingerit, adeoque cor, quod in sinistro est, vulnerarit, et sic utrumque latus fuisse aliquo modo vulnearum, non tamen omnino trajecta lancea. Cæterum neque Grezzerus neque Raynaudus sententiam Prudentii expendunt, qua parte ait, *hinc cruorem, inde aquam fluxisse*. In sermone de passione Christi inter opera S. Cypriani similis est opinio: *De latere tuo fons egreditur... divisus limibus aqua, et sanguis emanavit.* Cornelius a Lapide ad cap. 19 Joan. docet *videri*, lanceam adactam per latus Christi dextrum, et transiisse per cor et pericardium, ita ut *capis* exierit per latus sinistrum ad papillam, quod confirmat et Prudentio, Cypriano et Theophylacto, qui in plurali numero vocat hoc vulnus *τὸ πῶς*, et quia vulnus dextri lateris tantum fuit, ut Thomas manus posset immittere. Existimat Prudentium innuere, per majus, sive potentius vulnus sanguinem, per minus, et pericardio vicinius aquam erupisse. Franciscus Xaverius de Idiaquez (nomen ter magnum pietate, doctrina, generis splendore), indefesso studio et exquisita eruditione, plurima ac pene dixerim omnia collegit quæ SS. Patres alique auctores ecclesiastici de sacri cordis Jesu cultu ac de lateris vulnere literis consignarunt. Ex ejus schedis quædam mecum communicata sunt, quibus hoc argumentum passim illustrari. Multi sunt qui latus *perforatum* aperte tradunt, cujus verbi ea est vis, ut lanceam ex una lateris parte in alteram totum corpus trajecisse non immerito argui possit. His omissis, neque enim uno verbo res tanta confici debet, S. Gregorius Nazæzenus in trægœdia *Christus patiens* ait: *Videte... ut fons duplex scaturiat ejus e latere.* S. Eustathius episcopus Antiochenus apud Theodorotum dialogo 2 Inconfusus, tom. II, pag. 329 edit. Coloniae., *Eorum autem oculis... perforata latera... subjiciens ostendebat.* Incidi postea in dissertationem G. S. gittarii de lan-

- 346** Illic cruoris fluxit unda, lymphæ parte A
[ex altera :
Lymphæ nempe dat lavacrum, tum corona ex
[sanguine est.
Vilit anguis immolatam corporis sacri ho-
[stiam,
Vidit, et fellis perusti mox venenum perdidit,
90 Saucius dolore multo, colla fractus sibila.
Quid tibi, profane serpens, profuit rebus novis
Plasma primum perculisse versipelli astutia ?
347 Diluit culpam recepto forma mortalis Deo.
Ad brevem se mortis usum dux salutis de-
[didit,
95 Mortuos olim sepultos ut redire insuesceret,
Dissolutis pristinorum vinculis peccaminum.
Tunc patres, sanctique multi conditorem B
[prævium
Jam revertentem secuti, tertio demum die
100 Carnis indumenta sumunt, eque bustis pro-
[deunt.
Cerneret coire membra de favillis aridis,
348 Frigidum venis resumptis pulverem te-
[pescere,
Ossa, nervos, ac medullas glutino cutis tegi.
Post, ut occasum resolvit, vitæ et hominem
[reddidit,
Arduum tribunal alti victor ascendit Patris,
105 Inclytam cælo reportans passionis gloriam.
Macte iudex mortuorum, macte rex viven-
[tium,
Dexter in parentis arce qui cluis virtutibus,
Omnium venturus inde justus ulior criminum.
Te senes, et te juvenus, parvulorum te
[chorus,
110 Turba matrum, virginum-que, simplices puel-
[lulæ,

GLOSSÆ VETERES.

87. Corona ex sanguine, per martyr um est, l.
88. Anguis, antiquus hostis, l.
89. Perusti, consumpti, l.
90. Sibila, si: ilosu, Rat. et l.
92. Versipelli, callido. — Hortamine, astutia, Vat. A.
93. Diluit, abluvit, l.
94. Dux, Deus, l.
95. Insuesceret, consuesceret, activum, l.
100. Cerneret, si adesses, cernere posses, Iso.
101. Tepescere, incalescere, l.
103. Occasum, mortem, l.
105. Cælo, ad cælum, l.
106. Macte, salve, magis aucte, l.
107. Cluis, splendens, vel abundas, l. Polles, Vat. A. Gloriaris, Prag.

COMMENTARIUS.

cea, qua latus Christi perforatum est, ubi allegat S. Leonem Magnum epist. 98, cap. 3, qui vocat *vulnera lateris*, et Eustathium apud Theodoretum dialogo 1 τὰς τετραμήνας πλευράς. Negat vero dialogo 2 legi *perforata latera*. Ego vero lego dialogo 2 τὰς τετραμήνας πλευράς; sed interpretes vertit *latus pro latera* edit. Paris. 1642, tom. IV, pag. 90. Non tamen negaverim, sententiam et communioem et evangelicis verbis congruentiorem esse unico icu latus Domini (sive dextrum, sive sinistrum) fuisse apertum, ex quo aqua simul et sanguis efflueriat, quin ex altera parte aqua, ex altera sanguis divisim limitibus intelligantur emanasse.

87. Rat., sanguine sine est.
88. Brev. Moz. vitio se immolatum.
90. Lego *sibila* cum Isona, Put., Rat., Gold., Widm. a prima manu, Heinsio et aliis. Sic Virgilius lib. III Georg. vers. 421: *Tollentemque minas, et sibila colla tumentem*. Prudentius igitur recte dixit *colla fractus sibila*. In plerisque est *sibilat*, etiam in Fabricio, cui Teolius imputat *sibilas*.
92. Vat. A, *palma*; error est pro *plasma*. Hymn. 3, vers. 185, *Plasma Dei* de homine. Alex., Vat. A, B, P, Prag., Weitz., Gis. ad marg., Sich., *hortamine*. Ald., Fabr., Palat. ad oram, Gisel. in textu, *astutia*, quod placuit Heinsio, qui pro ea scriptura stare ait Pat. et Oxon., et denuo occurrere *versipellem astutiam* Apoth. vers. 38 præfat. Idem mihi videtur, quia sermo est de serpente. Non tamen damno *hortamine*, quod videtur verbum Prudentianum, et cum *versipelli* indolem serpentis satis declarat.

93. Vat. A, *deluit*. Gis., Fabr., *recepta*.
94. Vat. B, Rat. a prima manu, Hailsb., Gold., Widm. a secunda manu, *reddidit*. Verius, *dedidit*. Spiegelius, *obtulit*.

95. In Aldo, *mortuosque*. Repugnat sensui ea conjunctio *que*. Brev. Moz., *sepultosque*, parum metro cohæret. Indicatur una ex causis resurrectionis Domini, ut homines se resurrecturos sperarent. Poeta explicat, mortuos olim sepultos resurrecturos contra errorem eorum qui putabant mortuos non sua, sed alia corpora esse resumpturos. Vide vers. seqq.

PATROL. LIX.

96. Vocabulum *peccamen*, quod Gildæ Vossius imputaverat, æneo sæculo ex Prudentio restituit Cellarius. Spiegelius *vincula pristinorum peccaminum* exponit de peccato originali. Sed diligenter cave a laudibus, quibus Fabrum et Erasmus prosequitur circa Apostoli locum Epist. ad Romanos cap. v, 12, asserens, expendendum, num consentaneum fuerit, Paulum statim illud mysterium gentibus aperire voluisse. Consule cl. Bertium lib. XIII de Theol. Disc., cap. 1, ubi Erasmus et Joan. Phereponum docte e nervose refellit.

97. Fabr. et Bong., *hunc pro tunc*. In Egm. et Palat. lectio est mendosa, sub qua aliquid reconditi latere suspicatur Heinsius, *Tunc patres sancti quem ultima virorum condidit*. In margine lectio vulgata. In Alt. *Tunc patres sancti, quos ultima sors virorum condidit*. In Vat. Q sola hæc lectio, *Tunc Patres sancti, quem ultima virorum condidit*.

98. Brev. Moz. mendum diem in textu.

99. Fabr. et Gis., *deque*. Lege cap. XVII Matth. vers. 52 et 53. Recte Prudentius *tertio demum die* id accidisse narrat, quod a S. Matthæo relatum est per anticipationem, ut interpretes exponant; quidquid contra cum suo Erasmo Spiegelius asserat, hanc interpretationem nonnihil esse detortam. Quod autem ait poeta, sanctos qui surrexerunt secutos esse conditorem prævium, sententiam illorum innuit qui eorum corpora cælo invecta fuisse opinantur, ut ita Christus, primitiæ resurgentium, ascendens in altum, captivam duceret captivitatem. Aliis aliud videtur.

100. In Brev. Moz. pro *coire* lege *coire*; et vers. 102. retine ex margine *medullas*, non *medulla*.

102. Vat. A, Egm., Hailsb., et pro *ac*. Weit. cum solo Aldo scribit *glutino*.

105. Vide hymni 11 vers. 48, *Hominemque portaret Patri*.

104. In editione Parmensi typographus omisit *alti*. Sic enim legitur: *Arduum tribunal victor ascendit Patris*. Claudicat versus.

105. Rat., non bene, *inditam cælo*.

110. Rat., mendose, *turba martyrum* a prima manu.

Voce concordēs pudicis perstrepat concen- A
[tibus.
Fluminum lapsus, et undæ, littorum crepidines,
Imber, æstus, nix, pruina, silva, et aura, nox, 5
[dies,
Omnibus te concelebrēt sæculorum sæculis.
349 X. HYMNUS CIRCA EXSEQUIAS DEFUNCTI.
Deus, ignee fons animarum,

Dum qui socians elementa,
Vivum simul, ac moribundum,
350 Hominem, Pater, effigiasti.
Tua sunt, tua, rector, utraque,
Tibi copula jungitur horum :
Tibi, dum vegetata cohærent,
Et spiritus, et caro servit.

Rescissa sed ista scorsum

GLOSSÆ VETERES.

111. Perstrepat, personant. — Conventibus, simul cantantibus, l.

1. Ignee, quem Græci vocant πυρ noeron ignem sen- sualem, l.

2. Socians, contingens corpus, et animam, Vat. A.

3. Vivum, etc., animam, et corpus, l.

4. Effigiasti, finxit, Iso.

6. Tibi, a te, Iso.

7. Vegetata, roborata, Iso.

COMMENTARIUS.

111. Iso, Ambr., Rat., Vatt. B. I, perstrepat, quod Weitzius invenit in Gold., Hails., Widm. supr. Aldus perstrepat. Vatt. A, O, P, Q, Egm., perstrepat. Brev. Moz., corrupto, prestrepat. Gis., Weitz. et Heinsius cum suis, perstrepat. Hoc placet; nam infra concelebrant. Sententia desumpta est ex psalmis, præsertim psalmo cxxviii: *Laudate Dominum de caelis*, etc., et ex cantico trium puerorum Danielis iii. Iso *conventibus* nomen fecit participium, quasi *conventibus*; perperam.

113. Rat., Prag. et Widm., *arva* minus bene pro *aura*. Cave etiam a Giselino *aura*, *silva*. In 1 edit. scripserat *silva*, et *aura*.

114. S. Damas-cenus cap. 1 libri secundi Orthodoxæ fidei: *Quod autem sæculorum sæcula dicuntur, ideo fit quod septem hujus mundi sæcula multa sæcula seu vitas hominum complectuntur. Atque unum illud sæculum sæcula omnia complexu suo tenet: sæculumque sæculi dicitur præsens hoc et futurum.* Ita ex editione Joannis Lequien.

Titulus hymni est, quem exhibent Vatt. A et B, Rat., Put., Thuan., Palat. Aldus, *In exsequiis defunctorum*. Fabr., *Ad defunctorum exsequias*. Oxon., et Rottend. *Circa exsequias defunctorum*. Alex., *Circa requies*. Hunc hymnum cum aliis paucis commentariolo illustravit Adamus Theodorus Siberus, et nonnullam ejus partem exposuit Barthius lib. xxi, cap. 4, qui hunc hymnum plane divinum vocat; et cap. 10 lib. xlii Prudentium laudans ait: *Unde longe eleganter Prudentius, cujus verba, imo totus ille funebris hymnus nullo verborum ambitu, nulla copia eruditionis enarrari satis possunt.* Eundem hunc hymnum Crinitus intellexit, cum dixit, commendari Prudentii carmina de natali Domini, *De expiandis animis*, etc. Alique strophæ hujus hymni leguntur in *Officio mortuorum* Mis-salis Mozarabici, edit. 2 pag. 149, nempe quatuor primæ, duodecima, decimaquinta et duæ sequentes, quadragesima et duæ sequentes. Lectiones variantes inde exerpemus.

1. Deum igneum fontem animarum vocat Prudentius non eo sensu quo ethnici philosophi Deum et animas ignem esse affirmabant; sed phrasi propria sacræ Scripturæ, ubi Deus igni comparatur, habitare in igne dicitur. Idem in Laurentio vers. 395: *Sic ignis æternus Deus, Nam Christus ignis verus est.* Et Dittochæi tetrasticho 8: *IGNIS IN RUBO: Sentibus involitans Deus igneus ore corusco.* Malachiæ iii, 2: *Ipse enim quasi ignis confans, et quasi herba fullonum.* Deuter. iv, 24: *Deus tuus ignis consumens est. Fons animarum dicitur Deus, quia fons est vitæ.* Vide hymnum 4, vers. 10. Arnobius lib. ii adversus Gent.: *Quia uno ex fonte omnium nostrum defluunt animæ.* Fortasse Prudentius rejicere voluit illorum errorem qui nescio quem fontem animarum fingebant, ex quo Deus animas educeret, non tum crearet, cum corporibus infunderet. Vide S. Augustinum, lib. x de Genesi ad litteram. Monet Barthius, huic hymno capiendæ doctrinam Christianam de anima hauriendam esse e peculiari

B libello Gregorii Thaumaturgi de ea, e Nemesii commentario de homine, et aliorum libris.

2. Quo sensu *elementa* de corpore et anima dicantur, dixi proleg. num. 169. *Principia* intellige. Brev. Moz., *socians*, male.

3. Weitz., Gold., Widm. a prima manu. Vatt. B. I, O, Prag., Rat. *vididum*, quod bonam partem codicum habere asserit Barthius, sed crasse, et contra carminis legem. Vide proleg. num. 250. Rat., *morbidum* pro *moribundum*, male. Hoc loco *vivus* est immortalis, *moribundus* mortalis. Sic *vivus* Deus in sacris litteris. Et eodem fere sensu Virgilius, Ovidius, et alii *Moribundum* pro caluco seu mortali Virgilius lib. vi, vers. 732: *Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.* Cicero et alii *moribundum* pro *mortui* proximo accipiunt. Brev. Moz. male distinguit *moribundum* *Hominem, pater effigiasti.*

4. *Effigiare* est formare ad imaginem. Eo verbo utuntur Apuleius, Sidonius, et sæpe noster Prudentius, quod eleganter usurpari ait Barthius, quasi ad artificium curamque poeta respexerit.

5. Cur *a* in *utraque* producat, rationem reddidi in proleg. Giselinus in nonnullis Vulg. invenit *Tua sunt, tua recta utraque*, contra fidem mss. codd. *Deus*, qui est fons, ipse est rector.

6. Placet Barthio glossa Isonis, neque mihi propterea displicet. Sed poterit etiam intelligi finis in voce *tibi*, ut statim *tibi dum vegetata cohærent.* Sic in *Officio defunctorum* *Regem, cui omnia vivunt*, etc. Addit Barthius, huc trahere aliquem posse *entelchiam* Aristotelis, de qua Nemesius. Clarius aliquis de unione, seu admirabili illa conjunctione et commercio corporis et animi locum hunc intelligit.

8. Giselinus Manilii exemplar secutus emendavit *Animus simul, et caro vivit.* Barthius assensit, et barbare alios edere *spiritus* affirmat. Vide vers. 3. Aldus, Weitz. et alii legunt *spiritus*. Heinsius in suis vetustioribus reperit *Et spiritus, et caro servit*, quod placet, quia metro congruit, et exstat in Alex. et Urb., sed in hoc *vivit* pro *servit*. Vatt. A, B, I, O, P, Q, *Spiritus simul, et caro servit*, cum Brev. Moz. Prudentius aliis in locis primum in *spiritus* produxit, adeoque rejicienda est lectio *Spiritus simul, et caro servit*, ubi corripitur. Cauchius conjiciebat *flatus pro animus*. In Hymnario V. Thomasii, *Spiritus simul, et caro servit*. Vat. A, Prag., Widm. supra, Palat., Bong., Sich., *servit* pro *vivit*, quod est in aliis plurimis.

9. Versus sequentes edimus eo ordine quo sunt in Vatt. A, Q, Ald., Gis., Alex. In margine Vat. A nota: *Alii libri habent: Resoluta sed ista scorsum Proprius revocantur in ortus Petit halitus aere fervens, Humus excipit aere corpus. Quia cuncta, etc.* Pro *aere* legendum *aera* in versu *Petit halitus aera fervens*: in versu seq. ibidem notatur diversa lectio, quæ vera est *arida* pro *aere*. Vat. P, ut edidimus, sed ad oram: *Atque libri habent: Resoluta sed ista scorsum, etc.* Et ad marg. strophæ *Quia cuncta* pro div. lectione, *Sic cuncta, etc.*

- 40 **351** Solvunt hominem, perimuntque : **A 352** Hanc tu, Deus optime, mortem
Humus excipit arida corpus,
Animæ rapit aura liquorem.
Quia cuncta creata necesse est
Labefacta senescere tandem,
45 Compactaque dissociari,
Et dissona texta retexi.
- 20 Quo perdita membra resurgant.
Ut, dum generosa caducis,
Ceu carcere clausa, ligantur,
Pars illa potentior exstet,

GLOSSÆ VETERES.

42. Liquorem, *scenitatem*, l.
45. Compacta, *conjuncta*, l.
46. Retexi, *dissolvi*, l. *Resolvi*, Vat. A.
49. Monstras, *monstrasti*, l.

21. Generosa, *nobilis animæ*. — Caducis, *corporis*,
in *membris*, Iso.
22. Carcere, *in carne*, Iso.

COMMENTARIUS.

Vat. O : *Rescissa sed ista deorsum (supra seorsum) Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Solvunt hominem, perimuntque, Humus excipit arida corpus, Animæ rapit aura liquorem, Cuncta creata necesse est Labefacta senescere tandem, Compactaque dissociari, Et dissona texta texti, Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata, Sibi sumat origo resorbens.* Vat. B sic legit : *Recisa sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Humus excipit arida corpus, sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata Sibi sumat origo resorbens Resoluta sed ista seorsum, Solvunt hominem, perimuntque, Humus excipit arida corpus Animæ rapit aura liquorem. Quia cuncta, etc.* Ita etiam Rat., et, ut puto, Ambros. Quæ melius sunt digesta quam in Vat. O et correctiora : nam in Vat. O mendum est *cuncta* pro *quia cuncta*, et *texti* pro *retexi*. Aliter Put. post versum *Et spiritus, et caro servit illico Resoluta sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, Petit halitus æthera fervens, Humus excipit arida corpus. Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum, Ut semina dissociata Sibi sumat origo resorbens. Hanc tu, Deus optime, etc.* Cum Put. faciunt Urb. et Vat. I, sed in his *rescissa* pro *resoluta*, et in Vat. I *sibimet sumat* pro *sibi sumat*. Egmondanus, ut in nostra lectione. Sed in margine pro diversa scriptura *Resoluta sed ista seorsum*, et tres sequentes versus, ut in Puttano. Weitz legit, ut in Vat. B, sed pro *sibimet sumat origo resorbens* melius habet *Sibi sumat origo resorbens*. Mendum autem est in Weitzio *arma* pro *aura* in versu *Animæ rapit aura liquorem*. Versus editionis Weitzianæ a 13 ad 21 absunt a Noms. et Rotten., in Oxonien. quædam exprimuntur ut in Weitzio, quædam non item, quod Heinsius testatur. Weitzius pro sua lectione allegat Fabr., apud quem est *rescissa pro resoluta*, Widm., Bong., Goldast. Ex tanta codicum discrepantia id Heinsius colligit, duas editiones carminum a Prudentio factas, ac non nihil in utraque variatum. Igitur alii aliam lectionem amplexi sunt, nonnulli utramque in hoc hymno junxerunt. In versibus autem quos retinui quædam etiam est varietas lectionum. Hoc versu 9 Vat. A, *recisa* cum Gold. et Wid.; sed in Gold. supra, *relicta*. Multo melius *rescissa* cum Ald., Bong. et aliis.

41. Error est in Vat. A, *excidit* pro *excipit*.

42. Brev. Moz., mendose, *Anima rapit auræ liquorem*.

44. Fabricius legit *labefacta*, minus bene, pro *labefacta*. In margine Vat. A nota : *Alii habent : Obitum tolerare supremum*. Hæricus in suo poemate imitatus Prudentium ait *labefacta senescere*.

46. Sichard., ut *dissona. Detexta retexere* dixit Cicero de Oratore lib. II, pag. 72. Hæricus de Resurrect. hominis mortui, *Qua virtute potest detexta retexere*. Breviter nunc attingam quæ Barthius tam in hos versus quam in alios omnes commentatur. Ait stropham illam Weitzii *Rescissa sed ista seorsum Proprios revocantur in ortus, etc.*, posse retineri antiquitatis gratia, quamvis recte jam a Fabricio fuerit

omissa. Versum *Proprios revocantur in ortus* exponit aliis versibus Lucretii lib. II : *Cedit item retro, etc.*, quos legis proleg. num. 166. Adit editionem recentissimam (Weitzianam) intrusisse stropham inutilem et monachicum spirantem. Hanc intelligi esse stropham illam *Sic cuncta creata necesse est Obitum tolerare supremum*. In versu *Petit halitus æthera fervens* invenit apud veteres libros *Petit alter æthera fervens*, nec dubitat scribendum *Petit æther æthera fervens* : nam et Ovidius ultimam produxit, *Ipse meus æther accipe summe preces*. In *æther* quidem ultima apud Ovidium, et Prudentium, si ita hic versus legatur, vel solius cæsura ratione poterit produci. Gallandius ex Tornæs. Exscribit illum versum, *Petit alter æthera fervens*. Intelligi potest *alter* de spiritu. Pergit Barthius, animalvertens, *senescere* omnium rerum defectum notare, *texta* corpus dici, ut alibi *cratem, compacta* ab Arnobio lib. II in fine accipi pro *nexibus*, quibus pelliculæ et artus homini vero sunt affixi.

48. *Abolere mortem* proprium solius Dei : quod in sacris Litteris et Ecclesiæ precibus sæpe occurrit.

49. Ald., Egm., Put. et Oxonien., *monstrans*; Rott. *monstra*. Cæteri, et sensus ipse exigit, *monstras*.

22. Quod corpus animæ *carcer* dici possit, constat partim ex his quæ dixi ad vers. 44 præfat., et ad vers. 190 hymn. 7, partim ex his quæ addam. Multa in eam sententiam Plato ex Socratis et Ægyptiorum scitis disserit, et ex eo repetunt alii philosophi, ut videri potest apud Barthium Adv. cap. 5, lib. XII, et Martinum de Roa de Die natali cap. 3. Christiani philosophi et SS. Patres eodem fere modo locuti sunt, ut Nemesius de Natura hominis, Theophridus abbas de Vener. sanctorum, Arnobius lib. II, S. Paulinus sæpe. In communi unius martyris ad laudes hymnus est ubi hos versus legimus : *Soluta sunt jam vincula Tui sacrati corporis*. Itaque quamvis ethnici philosophi corpus appellaverint *carcerem, vinculum, antrum, sepulcrum, vas animæ*, ita his vocibus abutentes, ut veram et intimam animæ cum corpore unionem negarent, tamen ejusmodi voces a SS. Patribus vulgo usitate, Ecclesiastica consuetudine, atque adeo sacræ paginæ auctoritate comprobate, nequaquam rejici debent; quandoquidem inter Christianos de vero sensu constat, scilicet animam, dum corpori est unita, omnes suas functiones plene et libere exercere non posse. Apposite S. Ambrosius lib. V, epist. 21 : *Unaqueque anima videns se corporeo isto clausam gurgustio, quæ tamen terrenæ hujus habitationis consortio non degeneraverit, ingenitici gravata corporis hujus conjunctione*. Animadvertere tamen oportet errorem, a concilio II Braccarensi damnatum can. 6 : *Si quis animas humanas dicit prius in cælesti habitatione peccasse, et pro hoc in corporu humana in terram dejectas, sicut Priscillianus dixit, anathema sit*. Cavillam Martini Lutheri retellam ad vers. 45 hymni II, *Mortale corpus induit*.

Quæ germen ab æthere traxit.
 25 **353** Si terrea forte voluntas
 Luteum sapit, et grave captat
 Animus quoque pondere victus
 Sequitur sua membra deorsum.
 At si generis memor ignei
 50 Contagia pigra recuset,
 Vehit hospita viscera secum,
 Pariterque reportat ad astra.
 Nam quod requiescere corpus
 Vacuum sine mente videmus,
 35 Spatium breve restat, ut alti
 Repetat collegia sensus.
 Venient cito sæcula, cum jam
 Socius calor ossa revisat,
354 Animataque sanguine vivo

A 40 Habitacula pristina gestet.
 Quæ pigra cadavera pridem
 Tumulis putrefacta jacebant,
 Volucres rapiuntur in auras,
 Animas comitata priores.
 45 Hinc maxima cura sepulcris
 Impenditur: hinc resolutos
 Honor ultimus accipit artus,
 Et funeris ambitus ornat.
355 Candore nitentia claro
 50 Prætendere lintea mos est,
 Aspersione myrrha sabæo
 Corpus medicamine servat.
 Quidnam sibi saxa cavat,
 Quid pulchra volunt monumenta?
 B 55 Nisi quod res creditur illis

GLOSSÆ VETERES.

26. Luteum, non sobrie, nomen. — Sapit, vult. — Captat, appetit, Iso.
 29. Generis, originis suæ. — Ignis, anima vivax, Iso. — Memor, anima, Vat. A.
 33. Requiescere, in sepulcro, I.
 34. Sine mente, sine anima, I.
 36. Repetat, iterum suscipiat societatem animæ, Vat. A. — Sensus, animæ, Iso.

38. Calor, anima, I.
 45. Sepulcris, cymitron Græcæ, Latine dormitorium: hinc cymiterium et cymiteria, dicuntur. id est dormitoria, in quibus sancti quasi dormire videntur usque ad diem iudicii, I.
 48. Ambitus, ornatus, vel honor, Iso.
 51. Sabæo, thure, I.

COMMENTARIUS.

25. Vat. unus Teol., voluptas, minus bene. Eucherius Lugdunensis in epistola ad Valerianum, pag. 382: *Cæro siquidem proclivis in vitia ad terram tanquam in originem suam nos revocat; hæc vero veniens a Patre luminum* (loquitur de anima), sicut ferri ignibus mos est, in superiora nititur. Barthius lib. xiv Adv., cap. 10, putat Eucherium expressisse hæc ipsa verba Prudentii, et alia non absimilia ex P'sych.

29. Plerique legunt ignis, et Iso exponit de anima; quod pariter habent Vat. O, P, et I cum glossa anima, Alex., Urb. et alii nostri; nec debuit hæc lectio mala Gallandio videri in Aldo et aliis. Sed Vat. Q, Noms., Rottend., Torrentianus unus, et schedæ Græviæ, ignei, facta synæresi, quod mihi admodum placet, nam primo versu Deum igneum fontem animarum vocat. Vat. A videtur eodem modo legisse, saltem, qui glossam verbo memor, id est anima, apposuit. In Oxon., igneoli, mendum.

30. Ald., Nelris., Sich., Gis. 1 e.l. ad oram, nigra. Plerique et optimi, pigra; quod longe congruentius est. Teol. in Vat. uno invenit nigra. Hericus Altisiodorensis, qui ab hoc hymno plura est mutuatus, exscripsit contagia pigra. Weitzius pro nigra allegat F.; si Fabricium intelligit, hic habet pigra.

35. Aliqui adverbii nota insigniunt quod. Ego relativum puto, ut intelligatur corpus, quod videmus. 1x, vers. 475, calor ossa reliquit.

40. Ante Hadriani aut Antoninorum tempora non apparet hoc vocabulum habitaculum in usum inductum; post multi usurparunt etiam profani scriptores, Palladius, Gellius, Solinus, Ammianus.

45. Ex honore qui sepulcris impenditur, argumentum petitur resurrectionis mortuorum, quod Tertullianus aliique promovent. Novella Theodosii et Valentiniani de sepulcris tit. 5: *Scimus, nec vana fides, et solutas membris animas habere sensum, et in originem suam spiritum redire caelestem.... Nimis barbara est et vesana crudelitas munus extremum luce carentibus invidere.* Pignorius, de Servis pag. 230, hos versus adducit, ut probet, sepulcris etiam Christianorum vela candida prætendi consuevisse,

ex more Hebræorum, ut ipse putat, apud quos visebantur sepulcra dealbata, quo fortasse alludit Paulus, cum Act. xxiii Ananiam vocavit parietem dealbatum. Sedulius lib. v carminum de Juda: *Velut omne sepulcrum Exteriora gerens albæ velamina formæ, Sordibus interius, sedoque cadavere plenum.* Vide infra vers. 49. Recenset poeta ea sere omnia quæ peragi solebant, ut honos defunctis haberetur. Adhibebantur etiam candelæ, et, ut ex hoc hymno liquet, hymni vel psalmi. S. Hieronymus ad Eustachium de epitaphio Paulæ: *Cum alii pontifices lampadas cereosque præferrent, alii choros psallentium ducerent.* Et in Vita Pauli sub finem: *Hymnos quoque et psalmos de Christiana traditione decantant.* Victor Vitensis, lib. 1, aliique eandem consuetudinem comprobant. Concilii Toletani iii, canon 23 exstat: *Religiosorum omnium corpora qui divina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis tantummodo psallentium vocibus debere ad sepulcra deferri. Nam funebre cermen, quod vulgo defunctis cantari solet, vel pectoribus se, proximis, aut familiis cedere omnino prohibemus.* Confer concil. Valent. an. 524, cap. 4; Braccar. 1, cap. 16 et 17; et infra vers. 115.

47. Funus cum sepulcro est honor ultimus: in veteri epitaphio Popiliæ, *Extremum officium quoniam tibi reddere cogor.* Virgilius, lib. vi, vers. 213, et ceteri ingrato suprema ferebat Munera.

49. Plura de his diximus proleg. num. 156 et seqq. Videri possunt Baronius tom. I Annal., pag. 238, et S. Hieronymus de obitu Blesillæ, ubi meminit velaminis aurei quo feretrum obtendebatur, et in Vita S. Pauli, ubi pariter memorat auratas vestes quibus mortui obvolvebantur. Repete dicta vers. 45, et confer Jacobum Gretzerum, lib. 1 de Fuvere Christiano, cap. 3, ut plures alios præteream, qui de funeribus universe scripserunt, et hos Prudentii versus laudarunt.

55. Ald., res quod nisi creditur. Codd. mss., nisi quod res creditur. Utrumque metro congruit, sed hoc postremum suavius est. Nescio cur Callarius ediderit res quod nisi, eumque transcripserit Teolius, melle ms. cod. producto.

- Non mortua, sed data somno?
 Hoc provida Christicolarum
 Pietas studet, ut pote credens,
356 Fore protinus omnia viva,
 60 Quæ nunc gelidus sopor urget.
 Qui jacta cadavera passim
 Miserans tegit aggere terræ,
 Opus exhibet ille benignum
 Christo pius omnipotenti.
 65 Quin lex eadem monet omnes
357 Gemitum dare sorte sub una,
 Cognataque funera nobis

GLOSSÆ VETERES.

56. Non mortua, unde in Job : Restituetur ut lutum B
 signaculum, et stabit quasi vestimentum. Signaculum
 hominem vocat, qui in lutum redigitur, et quasi lotum
 vestimentum reservetur, I.
 58. Ut pote, ut æstimo, id est, quasi, I.
 59. Omnia, post generalem resurrectionem, Iso.
 61. Qui, de his qui mortuos sepeliunt, I.
 62. Aggere, cumulo, Iso.

COMMENTARIUS.

56. In sacris Litteris, precibus ecclesiasticis san-
 ciorumque Patrum voluminibus, mortui, præsertim
 sancti et qui ad vitam æternam resurrecturi sunt
 glorio-i, dormientes dicuntur. Hinc cæmeterium, aut
 cæmeterium, κοιμητήριον ἢ κοιμῶνα, dormio. Corrigenda
 ergo est Isonis glossa, quæ cymitron et cymiterion
 scribit. Ex hac phrasi gravis-imī viri natam existi-
 mant historiam de septem dormientibus, qui scilicet
 dormierant in Christo, hoc est, vere mortui fuerant
 et reperti sunt tanquam dormientes. Confer Baro-
 nium ad diem 27 Julii M. rtyr. Rom., Cuperum Acta
 SS., pag. 593, tom. VI, et Petrum Lazzeri, de criti-
 ces Regalis § 7. Eruditissimus eques Victorius edidit
 Romæ 1744 SS. septem Dormientium historiam ex
 ectypis musei Victorii expressam, dissertatione, et
 veteribus monumentis illustratam : qui cap. 12 ob-
 servat, Prudentem his versibus mysticum sensum
 aperuisse, et subjicit epitaphium S. Alexandri mar-
 tyris, quod mihi dubium est : ALEXANDER MORTUUS
 NON EST, SED VIVIT SUPER ASTRA. Multa alia affert, ut
 probet, sanctos illos Dormientes nuncupatos vere mor-
 tuos fuisse et martyrio coronatos. Etsi autem pro-
 fessus fuerit, se ex ectypis sui musei exhibere eam
 historiam accurate delineatam, et æri incisam, tamen
 cl. præsul Stephanus Borgia hujusmodi antiquitatum
 cultor eximius ex prototypo, quod in locupletissimo
 suo museo servat, notavit, litteras quibus nomina
 SS. martyrum exarantur, in icone Victorii non ea
 forma veteri esse descriptas qua exstant in suo vitro.
 Neque id solum me perhumaniter admonuit, sed
 etiam ex suo prototypo eandem historiam diligenter
 delineari curavit, ut eadem a me æri fideliter incisa hoc
 loco representaretur. Intellexi vero postea, ectypon
 Victorii, quod nunc in Museo Vaticano asservatur,
 plane respondere prototypo musei Borgiani Velitris.
 Notandum est ab antiquo artifice formata etiam fuisse
 martyrii instrumenta, scilicet clavas nodosas, secures,
 clavos, faces ardentes, uncas. Nomina sunt Constanti-
 nus, Maximianus, Martinianus, Joannes, Malchus, Sa-
 rapio, Danesius, qui fortasse est Dionysius. Victorius
 ait, suum ectypon esse, ex sulphure multis abhinc an-
 nis fuso, ex gemma antiqua sumpto : ætatem gemmæ
 sive prototypi, quod periisse suspicabatur, refert ad
 sæculum VIII aut IX. Illud mirandum est, virum dili-
 gentiæ laude commendatum, parum curasse, ut imago
 æri incisa ectypon, quod ipse possidebat, conformaretur.
 Pignori in comment. de Servis, pag. 234, ad-
 vertit, non solum ex ecclesiastica loquendi consue-
 tudine originem ducere decantatam septem Dormien-
 tium memoriam, sed etiam ea de causa a Romanis
 pontificibus sepulcris apostolorum adhibitos ex clero
 Romano custodes, qui cubicularii dicuntur.
 59. Adverbium protinus hoc loco vim habet, quasi
 porro tenus, demum.
 60. Vat. B, Rat. pro diversa scriptura, Sich., ar-
 cet, quod secutus est Weitzius cum Bong., Goldast.,
 et Widm., in quo supra urget, quæ est lectio com-
 muniior et verior. Sic Horatius lib. 1, oda 24, Ergo
 Quintiliū perpetuus sopor Urget. Ciceronis etiam
 est somnus urget. Hericus loc. cit., Quæ sopor urgebat.
 Giselinus in textu arcet, ad oram urget.
 61. Hanc totam sententiam eliquenter Lactantius
 adornat lib. vi, cap. 12 Divin. Instit. : *Ultimum illud
 et maximum pietatis officium est peregrinorum et pau-
 perum sepultura..... Non ergo patiemur, figuram et
 fignentum Dei feris ac volucris in prædam jacere,
 sed reddemus id terræ, unde ortum est..... In quo
 autem magis justitiæ ratio consistit, quam in eo, ut
 quod præstamus nostris per affectum, præstemus alienis
 per humanitatem, quæ est multo certior justiorque cum
 jam non homini præstatur, qui nihil sentit, sed soli
 Deo gratissimum sacrificium est opus justum.*
 64. Egm., Ald., prius, quod amplexus est Nebris-
 sa, exponens in primis; neque Chamillardo displicuit.
 Sed multo magis placere debet pius. In Vat. A est
 prius, et supra pius.
 65. Ald. Weitz., Gis. 1 edit., quia lex, nihilque
 diversum ex mss. notat Mariettus. Gis. 2 edit., quin
 lex, nullamque varietatem Heinsius ex suis mss.
 animadvertit. Metrum et sententia utrolibet modo
 constant; quamvis quia lex Gallandio minus rectum
 visum fuerit in vett. edd. Brev. Moz., movet omnes.
 66. Aldus edidit forte sub una, correxit vitiose
 sorte sublima.
 67. Egm., Widm. supra, munera. Vat. A. munera,
 supra funera.
 69. Lege Tobie librum cap. 11.
 70. Tobias pater heros dicitur, ut S. Joannes evan-
 gelista hymn. 6, vers. 114.
 75. Verbum stare ministris conviviorum apte con-
 venit, qui et statores dicebantur, auctore Petronio
 Arbitro : *Nisi aut servos viderint, aut statores altius
 cinctos.*
 74. Vat. A., ac fercula; alii et.
 76. Vat. B, P. I cum glossa, plorata, lamentata;
 Gold., Widm., Weitz., nonnulli Heinisiani. Iso, fleta,
 quod metro parum congruit. Bong., Fabr., Hails.
 supra, Thuan., Rat., Gis., fletu, minus bene; fleta
 sepulcro optimi codices. Aldus et alii.

- 80 Deus illita felle serenat.
Jam tunc docuit pater orbi,
Quam sit rationis egenis
Mordax, et amara medela,
358 Cum lux animam nova vexat.
- 85 Docuit quoque non prius ullum
Cœlestia cernere regna,
Quam nocte, et vulnere tristi
Toleraverit aspera mundi.
Mors ipsa beator inde est,
- 90 Quod per cruciamina lethi
Via panditur ardua justis,
Et ad astra doloribus itur.
Sic corpora mortificata
Redeunt melioribus annis :
- 95 Nec post obitum recalescens
Compago fatiscere novit.
Ihæe, quæ modo pallida tabo
Color albidus inficit, ora
Tunc flore venustior omni
- 100 Sanguis cute tinget amœna.
Jam nulla deinde senectus
Frontis decus invida carpet,
Macies neque sicca lacertos
Succo tenuabit adeso.

- A 105 359 Morbus quoque pestifer, artus
Qui nunc populatur anhelos
Sua tunc tormenta resudans
Luet inter viacula mille.
Hunc eminus aere ab alto
- 110 Victrix caro, jamque percennis
Cernet sine fine gementem,
Quos moverat ipse, dolores.
Quid turba superstes inepta
Clangens ululamina miscet
- 115 Cur tam bene condita jura
Luctu dolor arguit amens ?
Jam mœsta quiesce querela,
Lacrymas suspendite, matres,
Nullus sua pignora plangat :
- B 120 Mors hæc reparatio vitæ est.
Sic semina sicca virescunt
Jam mortua, jamque sepulta :
Quæ reddita cespiti ab imo
Veteres meditantur aristas.
- 125 360 Nunc suscipe, terra, fovendum,
Gremioque hunc concipe molli :
Homini tibi membra sequestro,
Generosa et fragmina credo.
Animæ fuit hæc domus olim,

GLOSSÆ VETERES.

80. Illita, *tinista*. — Serenat, *clara facit*, l.
82. Egena, *indigens quia necesse est ut habeat rationem*, l.
83. Mordax, *dura*, l.
84. Lux, *correctio divina*, Vat. A. — Vexat, *fatigat*, l. *Quia post longam tenebrarum insuetudinem lux cum labore suscipitur*, Prag.
85. Docuit, *Deus*, l. o.
87. Nocte, *nox pro tribulatione*, l.
96. Fatiscere, *resolvi, dissolvi*, Iso.
98. Color, *pallor*. — Inficit, *corrumpit*. — Ora,

- facies*, Iso.
99. Venustior, *pulchrior*, l.
100. Tinget, *colorat, humectat*, l.
102. Carpet, *corrumpet*, l.
104. Adeso, *consumpto*, l.
105. Morbus, *diabolus, qui morbos infert*, l.
109. Eminus, *longe*, l.
112. Moverat, *excitaverat contra alios*. — Dolores, *morbos*, Iso.
127. Sequestro, *commendo, separo*, Iso.
129. Hæc, *caro*, l.

COMMENTARIUS.

82. Iso, Vat. B, l, Prag., Rat., Weitz. cum suis, *egena*. Ald., Vat. O, P. Q, Gis., *egenis*, quod securitas est Heins. cum suis. Probum est *rationis egenis*, hoc est peccatoribus, qui cæcis comparantur, et ratione, seu luce egent.
86. Torrentiani duo *scandere*. Sed *cernere* est in reliquis. Vide hymni 12 vers. 88.
96. Teol. pro diversa lectione *cum per*. Hailsb. supra *mundi* pro *lethi*.
95. S. Paulinus Natali 6 : *Placida caro morte quiescit In spem non vacuum reditivæ condita vitæ*. Verbo *mortificandi* utitur Tertullianus, et S. Prosper epigr. 96 : *Vis est corporei mortificanda hominis*.
100. Iso videtur legisse *tingit*. Sed *tinget* exigit sensus.
101. Widm., Palat., Aldus cum nostris, Heinsius cum Thuan., Put. et duobus aliis, *jam*. Alii *nam*.
104. Weitz., Hailsb. a secunda manu, *abeso*.
107. Aldus, *sua nunc*, minus bene.
108. Aldus, *male, lucet*. Sicardus restituit *luet*, faventibus membranis.
112. Put. a manu secunda, *ipsa*.
115. Chamillardus intelligit præficas illas mulieres quæ conducebantur, ut mortuorum carmine lugubri prosequerentur ; non tamen difflitur, locum explicari posse de lacrymis quorumlibet. Id innuunt verba *turba superstes*. Vide comment. ad vers. 45, et confer dissertationem Hieronymi Baruffaldi de Præficus, et Antonii Lanzoui de Luctu mortuali.

114. Fabr., *plangens pro clangens*.
115. Egm., *jam pro tam*.
118. Barthius lib. XLVI Adv., cap. 15, interpretatur, *matres esse feminas ætatis provectoris, quales fere prærant planctibus, videlicet præficas sic dictas, quod planctibus præficerentur*. Non assentior. Prudentius enim statim de pignoribus seu filiis loquitur.
121. Joan. XII, 24 et 25.
124. *Meditari* est moliri et quasi exprimere. Nam qui meditantur, proximi sunt, ut efficiant. Non semel Prudentius hoc sensu usurpavit *meditor* ; et S. Paulinus in eodem argumento de obitu Celsi : *Cuncta resurgendi faciem meditantur in omni Corpore, et in terris germina, et astra polo*. Prudentius veteres aristas vocat, quia semina ex aristis prodeunt, et in aristas redeunt. Teolius invenit *imitantur* apud nonnullos.
125. Rat., *hunc pro nunc*. Egm., Vat. O, *mendose favendum*.
126. Prag., *nunc pro hunc*, male. Vigiliius martyr, pag. 17, *gremium sepulcri dixit*, fortasse Prudentium imitatus, ex Barthii observatione.
127. Aldus, Vat. Q, *male nominis pro hominis*. Heinsius suspicatur *tibi sequestro*. Sed *sequestro* sensum rectum præfert. Hoc verbo usi sunt Tertullianus, Sidonius et alii. Tertullianus de Resurr. carn. cap. 27 : *Proinde enim et corpora medicata condimentis sepulture mausoleis et monumentis sequestrantur*.

- 130 Factoris ab ore creatæ :
Fervens habitavit in istis
Sapientia principe Christo.
Tu depositum tege corpus :
Non immemor ille requiret
- 135 Sua munera fictor, et auctor ;
Propriique ænigmata vultus.
- 361 Veniant modo tempora justa ,
Cum spem Deus impleat omnem.
Reddas patefacta , necesse est
- A 140 Qualem tibi trado figuram.
Non, si cariota vetustas
Dissolverit ossa favillis,
Fueritque cinisculus arens
Minimi mensura pugilli ,
- 145 Nec , si vaga flamina , et auræ
Vacuum per inane volantes ,
Tulerint cum pulvere nervos ,
Hominem periisse licebit.
- 362 Sed dum resolubile corpus

GLOSSÆ VETERES.

131. In istis, corpore, I.
135. Depositum, commendatum, I.
135. Fictor, plasmator, I.
136. Ænigmata, imagines, I. Ænigma in hoc loco B
pro imagine ponitur, Vat. A. Ænigmata, id est figuram. Prag.
137. Modo, cito, Iso.
141. Cariota, corruptibilis : nam caries est putredo ligni. A carie. i. e. putredo, tremetes (lege credines) vocantur vermes, qui ligna comedunt, et in putredinem redire faciunt, I.
145. Flamina, venti, I.
146. Inane, vacuum aerem, I.
149. Dum, sc. usque, I.

COMMENTARIUS.

130. In marg. Vat. A et P pro diversa scriptura, Cui nobilis ex Patre fons est, quam habent Put., Oxon., Hailsh., et schedæ Grævianæ Cauchii. Nomsianus utramque agnoscit.
134. Heinsius cum Put., illa. Heinsio adhærent Cham., Cellar., Teol., qui unum tantum Vat. vidit, in quo caset ille. Sed Fabr., Ald., Gis., Weitz., et nosri legunt ille, quod prætulit Gallandius.
135. Hails., factor, supra fictor.
136. Nebrissa suspicatur schemata, quod placet Chamillardo, quia homo tam perfecta figura, atque imago Dei est, ut ei nullo modo conveniat ænigma, nisi id omne quod aliud refert, ænigma dicatur. Contra ego puto, ænigma Dei recte hominem appellari. Est enim ænigma, ut ait Giselinus, rei minus notæ imago. Quod si velis, ænigma e se imaginem aliquantum obscuram, ut perique asserunt, optime homo ænigma Dei vocabitur, neque enim clare et per-picue Deum repræsentat. Vide hymnum S. Laurentii, vers. 118, Argenteorum ænigmatum.
137. Vat. B, Wid., Gold, a secunda manu, venient.
141. Cariota senectus apud Ovidium lib. I Amor., eleg. 12.
142. Christiani defunctorum corpora non comburebant. Nihilominus cinerem et favillas nuncupabant reliquias in sepulchris asservatas, ut sæpissime apud scriptores ecclesiasticos licet observare, Prudentium, Paulinum, alios. Neque desunt exempla antiquiorum, quibus favilla de quovis minuto pulvere profertur, in quem homines post obitum fuerint redacti, sive igne, sive alio modo consumpti, verbo translato ex communi usu comburendi corpora.
143. Notat Nebrissa, cineris proprium esse epitheton ærens. Sic Virgilius lib. VI, bibulam favillam dixit, quia arida est.
144. Barthius, lib. V Advers., cap. 10, hunc locum tætur adversus G. Agricola et G. Fabricium aliosque, qui illum incessunt, quod pugillus non sit mensuræ genus. Etenim apud medicos revera mensura est pugillus, ut ex Plinio, lib. III, cap. 26, aliisque scriptoribus ostenditur. Apicius lib. III, cap. 10 : Porros maturos feri, pugnum salis, aquam, et oleum mixtum facies, et ibi coquas. Hoc igitur voluit poeta, hominis cinisculum pugno posse contineri; quod Propertius quodammodo attingit, et cum Prudentio Burmannus Propertium confert, aliosque adjungit lib. IV, eleg. 11, vers. 14 : En sum, quod digitis quinque levatur, onus. Ubi loquitur Cornelia de suis cineribus, aut de sepulchralibus urnis, quæ plerumque erant minuta vascula. Scriptores ecclesiastici sæpe hanc phrasin adhibebant pugillo claudere, continere, ut de Deo auctor carminis de resurrectione Lactantio ascripti :
cujus clauduntur cuncta pugillo. Et Venantius Fortunatus : Mundum pugillo continens.
145. Prag., inepte, nec si flamma vagr. Gis. I ed. in textu. Fab. et Bong., vaga flumina, minus bene.
148. Vat. A, perisse, sed periisse poscit carminis ratio.
149. Index librorum expurgandorum, cujus memini num. 184 proleg., jubet apponi margini hujus loci : Cautè lege : nam videtur docere, animas piorum, quæ nihil purgandum deserunt, egressas a corpore detineri in paradiso terrestri illo unde expulsus fuit Adam. Fortasse Prudentius per paradysum voluptatis et sinum Abrahamæ nihil aliud intelligit quam essentialem animæ gloriam ante glorificationem corporis. Hanc explicationem confirmat quod ante Prudentium dixit : Veniant modo temporajusta, Cum spem Deus impleat omnem. Et Hamart. vers. 839 similiter describit paradysum, et cælum intelligit. In precibus, quibus anima ex hoc mundo egressura Deo commendatur, similes adhibentur voces, ut gloria cœlestis indicatur : Beatæ quietis in sinu patriarcharum te complexus asringat... Constituat te Christus Filius Dei vivi intra paradisi sui semper amœna virentia. Patriarcharum tuorum sinibus insinuare non renuus... In sinum Abrahamæ angeli deducant te. Animas piorum post obitum in gremio Abrahamæ, patris credentium, recipi veterum quorundam fuit opinio. Paulinus in carmine de Obitu Celsi : Et patriarcharum sinibus deponat ovantes, Unde gehenna procul sævit hiante chao. In officio Mozarabico hæ strophæ Prudentii canuntur. Vide S. Ildesunsum cap. 90 de Cognitione baptismi; Rigaltii notas ad cap. 13 Tertull. de Idololatria; Isæum ad Lactantium lib. VII, cap. 21; Bellarminum, tom. I, controv. 7; Malvendam, de Paradiso voluptatis cap. 90 et seq., ubi auctores adducit, qui existimantur animas piorum detineri in paradiso voluptatis, et hunc paradysum esse sinum Abrahamæ. Hi autem recensentur Tertullianus, Origenes, S. Justinus in Quæst. ad orthodoxos, noster Prudentius, Theophylactus, Euthymius, Moses Bar-Cepha, S. Athanasius, S. Augustinus, S. Joannes Chrysostomus, Petrus Comestor. Horum auctoritates Malvenda partim rejicit, partim exponit, quod allegorice locuti fuerint; Joan. Maldonatum refellit, qui verba Christi ad latronem Lucae XIII, Hodie mecum eris in paradiso, de sinu Abrahamæ vel limbo Patrum intelligit. Rigaltius loc. cit. apertius dicit, plurimos adhuc ævo illo valde fuisse harum rerum incertos et dubios; qui etiam Irenæi sententiam in Abrahamæ sinu resurrectionem expectari ex Quæst. Justini in fine libri allegat. Nunc jam damnatus est error asserentium animas sanctas non frui visione Dei usque ad diem judicii.

- 150 Revocas, Deus, atque reformas,
Quanam regione jubebis
Animam requiescere puram?
Gremio senis abdita sancti
Recubabit, ut est Eleazar:
155 **363** Quem floribus undique septem
Dives procul aspicit ardens.
Sequimur tua dicta, Redemptor,
Quibus, atra e morte triumphans,
Tua per vestigia mandas
160 S. cium crucis ire latronem.
Patet ecce fidelibus ampli
Via lucida jam paradisi,

- A Liret et nemus illud adire,
Homini quod ademerat anguis.
165 Illic, precor, optime ductor,
Famulam tibi præcipe men eum
Genitali in sede sacrarum,
Quam liquerat exsul, et errans.
Nos tecta fovebimus ossa
170 Violis, et fronde frequenti:
364 Titulumque, et frigida saxa
Liquido spargemus odore.

XI. HYMNUS VIII KALENDAS JANUARIAS.

Quid est, quod arctum circulum

GLOSSÆ VETERES.

152. Requiescere, usque ad resurrectionem, I.
155. Senis, Abraham, I.
154. Eleazar, qui et Lazarus, I. Lazarus mendicus,
Vat. A.
166. Famulam, famulantem, Iso.
169. Fovebimus, ornemus, Iso.
171. Titulum, epiaphium, I.
172. Odore, odore, vel adodore (lege adore). Ador
est genus farris, quod in sacrificiis deorum ponebatur:

COMMENTARIUS.

153. Put., Bong. et Palat., addita; quod tenuit
Heinsius, et cum Heinsio Teolius. Abdita magis pla-
cet, quod exstat in plerisque mss., et Ald., Fabr.,
Gis., Weit. aliisque.

154. Vat. I a secunda manu, Weitz., Gis. 1 edit.,
Recubabit, ut illa Lazari. Aldus, nostri codd., omnes
Heinsiani præter Put., Fabr., Tornæs., et ut Weit-
zio visum, Widm., Recubabit, ut est Eleazar; quod
magis ad rationem metricam accedit. Gis. 2 edit. ne-
scio unde traxit Recubabit, ubi est Eleazar, quod pro-
barem, si mss. faverent. Cham., Cell. et Teol. se-
cuti sunt Heinsium, et contra metrum ediderunt,
Recubabit, ut illa Lazari.

158. Ald., Nebr., Fabr., Egm., Bong., Oxon.
alique duo Heinsiani, prisca editiones, atra morte;
Gis., Heins. cum suis optimis, Prag., atra e morte.
In Vat. A additum erat e, ut esset atra e morte, sed
rursus inducitur erat e. Vat. B a prima manu, atre,
a secunda manu atra e. Put. triumphas.

159. Oxon., Vat. B a prima manu, mandans. Eum-
dem locum intelligit poeta esse sinum Abraham et pa-
radisum, quo a Christo latro perductus est.

164. Rai., non male, hominem, ita duobus versi-
bus distinctis, Licet et nemus illud adire Hominem,
quod ademerat anguis.

165. Ald., Gis., 1 ed., illud, precor.

170. Fab., Gis. ed. 2 diserte, fronde sequenti, ne-
que mutavit, cum editionem hanc corroxit. Heinsius,
qui Giselinum sequi solet, ubi se ab eo discedere non
monet, hoc loco legi fronda frequenti, sed nihil con-
tra observavit. Verum cæteri, et ipse Gis. 1 edit.,
fronde frequenti. Posset conjici recenti, quod etiam
in mentem venit Burmanno, tom. I Anthol. pag. 753;
sed fortasse poeta innuit, eum honorem sepulcris
sæpe et frequenter haberi. De his funerum ritibus
vide proleg. num. 157, 158; Baronium, tom. I Annal.,
pag. 238; Kirchmannum, de Funeribus pag. 581;
Carolus Paschalem de Coronis, aliosque innumeros.

171. De titulo plura dicam ad ver. 392 hymni
S. Vincentii, Titulumque figat martyr. Pro epita-
phio sumitur hoc loco; quo sensu apte titulus crucis
Salvatoris eo nomine donatur.

172. Unguentum intelligo liquidum odorem. Cha-
millardus certe non erravit, cum liquido odore per
eamdem verba interpretatus est. Vide proleg. num. 159.
Rot., Alt., Oxon. ad oram, Alex. pro divers. script.,
Vat. Q, adore, perperam, pro odore. Glossa falsa, et
inepta est. In Vat. I, Finit liber hymnorum.

B venit autem a verbo ADORO, unde producitur. Sed alia
regula repugnat, nam omnia nomina neutri generis in
or desinentia corripiunt or, ut marmor, marmoris,
æquor, æquoris. Hisce ergo regalis invicem repugnan-
tibus mansit indeclinabile ADOR, Vat. A.

1. Quid est, quasi nesciens interrogat quomodo sol
ab australi circulo ad septentrionalem ascendendo re-
currit. — Arctum, brevem, brumalem, australem,
Vat. A.

In vetustis-imis codd. Put., Ox., Mar., Vat., B
viii kal. Jan. titulus est hujus hymni, quem Aldus
aliique expresserunt. Vat., A, Eg., Rot., Hymnus
natalis Domini. Alii utrumque titulum conjunxerunt,
scilicet Weitz., Fabr. In Vat. B post hymnum præ-
cedentem sic sequitur, Finit liber primus hymnorum.
Incipit liber Peristephanon. Post hymnum vero S. Ro-
mani Aurelii Prudentii Clementis. Incipit hymnus viii
kal. Januarii. Sic omnia in codice Marietti, in quo
desunt alii hymni Cathemerinon præter hunc et se-
quentem, utpote alio loco a cathemerinis distincto
conservatos, in Vat. A et Q pariter hi duo hymni
collocantur post hymnum S. Romani. In Rot. et
Noms. claudunt agmen libri Peristephanon post pas-
sionem S. Romani. Equidem puto, ita fecisse exscrip-
tores, qui cum hymnos de Tempore, ut vocabant,
ab hymnis de Sanctis dividerent, duos hos hymnos,
quibus festa natalis et Epiphaniæ Domini celebra-
ntur, magis ad hymnos de Sanctis quam ad alios de
Tempore spectare opinati sunt. Non tamen valde re-
pugnabo, si quis contendat, ab ipso auctore hos duos
hymnos fuisse a cathemerinis separatos, ex vet.
codd. auctoritate. Hunc hymnum in paucis commen-
dat Crinitus, et peculiari commentario Erasmus et
Augustus Buchnerus illustrarunt. Buchnerus in con-
spectu carminis hæc habet: Egregium illud ac plane
divinum (hoc carmen). Cui neque ad dictionis elegan-
tiam, nec concinnitatem numerorum, tum inventionis
acumen atque ingenium quidquam deest: quodque
perinde ut cætera pleraque principatum nostro facit
asserat, quem Christianorum poetarum ipsi jam da-
dum summi sæculi viri attribuerunt. Post Buchnerum
commentatus est hunc hymnum Andreas Molerus
Pegavius, qui multus est in inscriptione illustranda
Ad diem viii kalendas Januariæ, sed potius scribere
debutit a. d. hoc est, ante diem, nam ex his comper-
diis litterarum factum est, ut aliqui scriberent ad.
Idem Buchnerus contendit, scribendam kalendæ, non
kalendæ, de qua controversia orthographica plures
alii agunt. Baronius, Martyr. pag. 2 ad diem I Jan.,
primos versus laudat, quod divino plane consilio ac-
ciderit, ut eodem ferme tempore atque sol diversa
luce orbi terrarum affulserit. Scaliger putabat, ne-
minem Ambrosio et Prudentio antiquiorem Domini
natalem diem assignasse viii kal. Jan., sive 25 Dec.
Verum ejusdem natalitii diei meminit Victorinus
episcopus Pictaviensis in carmine de Jesu Doo et ho-
mine, qui ante Constantinum floruisse dicitur. Sea-

- 365** Sol jam recurrens deserit? **A** Scandit gradatim denuo
Christusne terris nascitur,
Qui lucis anget tramitem?
5 Heu, quam fugacem gratiam
Festinaolvebat dies!
Quam pene subductam facem
Sensim recisa exstinxerat!
Cælum nitescat lætius,
10 Grateur et gaudens humus :

GLOSSÆ VETERES.

2. Recurrens, *sursum*, l.
4. Tramitem, *viam*, l. *Viam*: *trames a tramittendo*, Vat. A.
5. Fugacem, *celerrime fugientem*. — Gratiam, *lucem*, Vat. A.
6. Festina, *cita*, Vat. A.
7. Subductam, *a brevitate diei*, l. — Facem, *quam prope subtractam lucem*, Vat. A.
8. Sensim, *leniter*, l. — Sensim, etc., *paulatim abbreviata dies, revisa per momenta*, Vat. A.
10. Grateur, *gratuletur*, Vat. A.
11. Gradatim, *per gradus; per centum octoginta gradus ascendit sol quando crescunt dies, et per eosdem descendit; et tot sunt anni dies, additis quinque, qui intercalares dicuntur*, l. *Per gradus*, Vat. A. — De-

- 366 Emerge, dulcis passio,
Quem mater edit castitas,
15 Parens, et expers conjugis,
Mediator, et duplex genus.
Ex ore quamlibet Patris
Sis ortus, et Verbo editus,

COMMENTARIUS.

ligerum refellit Petavius, et post Petavium Antonius Maria Lupius, in cujus dissertatione cum notis et Zachariæ de hoc argumento discrepantes plures opiniones, et hinc inde rationes allatæ possunt videri.

3. S. Petrus Chrysologus, serm. 159: *Crescere dies cepit, quia versus dies illuxit*. S. Augustinus, alique eandem sententiam adornant.

4. Egm., *augit*, mendum.

5. Juvenens lib. iv Hist. pag. 507 edit. Fabric., *Amittet cursum lunaris gratia lucis*. Supra hymno 7, vers. 188, *ciborum gratia*.

9. Erasmus legit *nitescit*, non male. Cæteri, *nitescat*, quasi prophetico more.

10. Erasmus, *gratatur*. In cod. Marietti videtur prius scriptum *gratet*.

15. Fabricius ait, transpositionem horum versuum, quæ erat in codicibus, obscuritatem peperisse. Nescio quos dicat codices, nam ordo versuum idem est in omnibus quos aut vidi aut ab aliis excussos legi. Obscuritas in sequentibus versibus expenditur. Arator, lib. ii, col. 601 edit. Fabricii: *Quæ conjugis expers Mater inest; navisque Dei de Virginis alvo Emicat, atque hominem mediator in omnia complet*. Igitur *emerge* idem ac *emica*, ut supra hymno ix, vers. 27, *Emicat*, etc.

14. Buchnerus orationem non satis apte nexam, et obscuritatem quadam perplexam notat. Nam constructio hæc esse deberet *dulcis passio, quem edit castitas matris parentis, et expertis conjugis mediatorem, et duplex genus*. Eadem fere difficultate sese implicuerunt Nebrissa, Erasmus, Chamillardus. Et Nebrissa quidem cum apud Aldum reperisset vers. 15, *Parens et Christus conjugis*, errorem metri animadvertens, ita correxit, *Parens et ipse conjugis*, et explicuit, *qui et filius, et pater matris, conjugis vero pro æternus cum Patre, a con, et jugis, iuge compositum*. Sed non minus ipse contra metrum peccat; nam *u* in *conjugis, conjuge*, est longum, in *conjugis genitivo a conjux* breve. Restituta lectione, quam Aldus exhibuit hoc versu 14: *Quem mater edit castitas, omnem obscuritatem evanescere facile quis intelliget*. Legitur vero *mater castitas*, non *matris castitas*, in Heinisiani, Vat. A et B, Urb., Alex. et aliis. In præfatione Psychomachiae, vers. 12, *matre virtute*: sic nunc *mater castitas*, hoc est, mater, quæ non solum sit casta, sed ipsa castitas: eo fere modo quo homo vitiosus, scleratus, appellatur vitium, scelus.

nao, iterum. Iso. *Iterum. Sol centum octoginta gradus, vel lineas habet in ascensione. In descensione quoque ejusdem numeri gradus habet*, Vat. A.

12. Jubor, sol. — Priores, *septentrionales*, Vat. A.

15. Emerge, *ascende, vel exi a cælis, Christe*, l. *Nascere*, Vat. A. — *Pusio, Jesu, l. Puer parve Christe*, Vat. A.

14. Edit, *parit, generat*, Vat. A.

15. Parens, *mater*, l, Vat. A. — *Expers, etc., ignara viri*, Vat. A.

16. Duplex, *hominis et Dei*, l. — *Duplex genus, Dei et hominis*, Vat. A.

17. *Quamlibet, quamvis*, Vat. A.

18. Verbo, *Patris*. — *Editus, angelo nominante*, l.

15. Mendam Aldi *parens et Christus* non bene emendatur a Nebrissa *parens et ipse*, ut notatum nuper est. In Mariet. alius error a manu prima *parcens*.

16. Aiunt, Latinos nescisse hanc vocem *mediator*: at eam noverunt primi Latini Christiani, qui Dominum Jesum Christum *mediatorem Dei et hominum* appellare non dubitarunt. Profecto Latine melius dici non potest. Mollerus observat, in Apuleii vulgata editione lib. ix legi *mediatorum*, sed locum corruptum esse, et a Wowerio jam dudum emendatum, qui *metatorum* substituit. Petavius, tom. IV, part. 2, lib. xii, cap. 2, affirmat, *Christianos et quidem elegantes ac disertos scriptores hac voce usos, ut Lactantium, Prudentium et plures alios*.

17. Apud Latiniore scriptores sæpius, aut etiam semper *quamlibet* subjicitur. Prudentius præponit, quod alii auctores illius æquales similiter fecerunt. In antiquioribus non invenio exemplum, neque invenerat Erasmus.

18. Prag., *genitus*, repugnante carmine pro *editus*. Qua ratione Verbum dici possit *Verbo editum*, disserui hymn. 3, vers. 2, in voce *VERBIGENA*. Aliam interpretationem offerunt Buchnerus in comment., et Joannes Lamius de Recta Nicænorum PP. Fide cap. 22, scilicet Prudentium loqui de generatione qua Verbum caro factum est, et Mollerus explicatius ait, sensum esse quod Christus a Patre per prophetas in Veteri Testamento, et post per Gabrielem angelum, nativitatem denuntiantem, manifestatus atque completo tempore tandem homo editus sit. Neque dubium, quin in utroque hymno, maxime vero in hoc præsentis poeta Filii Dei generationem in tempore susceperit laudandam. Prudentius, cum ex Evangelio Joannis pateat omnia per Verbum facta esse et sine eo factum nihil, collegit, etiam Verbum per Verbum carnem factum esse, et editum, ita tamen, ut paterno in pectore prius vigerit, *nam*, ut ait, *Verbum Deus*. Prudentius ipse sæpe in eandem sententiam erumpit, ut Apotheos. vers. 624. *Consonant Enodius Ticinensis lib. ii, hymno 10: Concepti aure Filium... Quod lingua jecit, semen est*. Sedulianus in hymno abecedario: *Verbo concepit Filium*, quod in correctione metri mutatum est *Verbo recepit Filium*. Videtur Prudentius respexisse illud Ecclesiastici cap. xxiv, 5: *Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam*. Ex hoc et similibus locis æterna Filii generatio agnoscenda est et demonstranda.

- 20 **367** Tamen paterno in pectore
Sophia callebas prius.
368 Quæ prompta cælum condidit,
Cælum, diemque, et cætera.
Virtute Verbi effecta sunt
Hæc cuncta : nam Verbum Deus.
25 Sed ordinatis sæculis,
Rerumque digesto statu,
Fundator ipse, et artifex

- A Permansit in Patris sinu :
Donec rotata annalium
30 Transvolverentur millia,
Atque ipse peccantem diu
Dignatus orbem viseret.
Nam cæca vis mortaliū
Venerans inanes nœnias,
35 **369** Vel æra, vel saxa algida,

GLOSSÆ VETERES.

20. Sophia, etc., *sapientia, prudentia affuebas, vige-
bas, prudenter sapiebas, antequam aliquid faceres.
Calleo verbum est, id est prudentia affluo. Unde calli-
dus dicitur prudens, astutus; hinc etiam calvo dicitur,
id est, decipio, a quo calumniā, Vat. A. — Callebas, B
calleo, vigeo, possum, I.*
21. Prompta, *parata, I. Sophia potens, parata ad
omnia faciendā, Vat. A.*
25. Effecta, *facta, I.*

26. Digesto, *disposito, ordinato, I.*
28. In Patris sinu, *cum Patre semper erat, I.*
29. Rotata, *discursa. — Annalium, temporum, vel
librorum, I.*
34. Nœnias, *vanitates, nœniæ vanitates sunt titulo-
rum, quæ adhibebantur mortuis, quæ nihil profi-
ciunt, I.*
35. Algida, *frigida, I.*

COMMENTARIUS.

quamvis nonnunquam aliqui SS. Patres ea de gene-
ratione intellexerint qua Verbum caro factum est.
Clericus quidem, contra quem Lanius disputat, ina-
niter cavillatur, asseritque Prudentium existimasse,
Verbum paulo ante mundi effectioem generatione
prolatum fuisse, cum antea ejus natura nondum exi-
stens modo quodam inenarrabili in Deo delitisset :
quod ab aliis Patribus antenicænis pariter dictum
pronuntiat. Doctrinam catholicam Prudentii indica-
tam habes proleg. num. 126. Tota Clerici difficultas
in unico verbo prius est posita vers. 20. *Sophia cal-
lebas prius.* Ea autem prorsus diluitur cum ex priori-
tate originis, quam vocant et explicant theologi, tum
ex diversa ratione qua Verbum divinum considera-
mus, alia prout est in Patre, alia prout est ad res
creatas sermo prolatus : tum demum animadversa
temporali generatione Verbi qua caro factum est.
Vide Tournelyum De Trinit. quæst. 4, art. 2, sect.
2, et dissertationem Balleriniorum contra Petavium
pro S. Zenone et Patribus antenicænis.

19. Abest in ab Egm. et Hallsbr.
20. Vat. B, *pollebas* pro *callebas*. Weitzius, Widm.;
Vat. I, Gold., Halls., Bong., *calebas*. Non patitur me-
trum. In exemplari edit. Weitz. apud cl. præsulem
Reggiam nescio quis correxerat *callebat* ex aliquo
codice, ut videtur. Tertullianus lib. advers. Praxeam,
cap. 6 : *Hæc vis, et hæc divini sensus dispositio apud
Scripturas etiam in sophiæ nomine ostenditur. Quid
enim sapientius ratione Dei, sive sermone. Itaque so-
phiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam.*
S. Zeno, serm. 5 de Æterna Generatione Filii, *In
profundo suæ sacræ mentis arcano. Locus etiam esse
potest his quæ theologi disputant de mutua personarum
in se invicem inexistentiā, sive circumin sessione, D
ut vocant, ex cap. xiv Joan. vers. 10 : Ego in Patre,
et Pater in me est.*

21. Sophia seu sapientia dicitur prompta, quia
manifestata est, cum mundum condidit, a *promo*.
Tertullianus loc. cit. cap. 7 : *Tunc igitur etiam ipse
sermo speciem et ornatum suum sumit, sonum, et vocem,
cum dicit Deus, Fiat lux. Hæc est nativitas perfecta
sermonis, dum ex Deo procedit. . . . apparet, unam,
eamdemque vim esse nunc in nomine sophiæ, nunc in
appellationis sermonis.*

22. Erasmus et Daventriensis editio, *noctem pro
cælum*. Alt. contra metri regulas *cælum, noctemque,
et tartara*. Heinsius suspicatur *solum diemque, et tar-
tara*, ut hymno Romani, vers. 325 et 326, *una virtus
condidit Cælum, solumque*. Lectio, in cæteris omni-
bus codicibus recepta, non indiget correctione.

24. Prag., *nam Deus Verbum est*, Vat. Q, *nam
Deus Verbum*. Neutrum cohæret metro.

27. Aldus, *fundatur, male*.

28. Joan., i, 18.

32. *Visendi et visitandi* vocabulo libenter SS. Patres
utuntur, cum mysterium Incarnationis exponunt quod
a sacris litteris mutuuntur, ut in cantico Zachariæ
cap. 1, *Visitavit, etc.*

33. Non solum poetæ, verum etiam oratores vim
pro multitudine accipiunt, ut Cicero et alii.

34. *Idola* vocat *nœnias*, ut in Laurentio, vers. 496,
et I in Sym. vers. 433, *nugas* : et ex probabili quorundam
codicum lectione vers. 515 hymno S. Lau-
rentii : *Orare nœnias Numæ* : Cicero, cap. 24 lib. II
de legibus : *Honoratorum virorum laudes in concione
memoranto, easque etiam ad cantus, et ad tibicinem
prosequuntur, cui nomen nœniæ, quo vocabulo etiam
Græci cantus lugubres nominant.* Proprie etiam *nugæ*
erant, quæ in mortuorum laudem canebantur. Recte
igitur *nœnias*, et *nugas* vocat poeta cultum hominum,
quos post obitum alii homines in deos referebant.
Nugæ etiam, et *nœniæ* intelligi possunt fabulæ et in-
venta superstitiosa quibus idololatrasidem præstabant.
Nota sunt cogitata Numæ de cultu deorum.

35. Egm. et Palat., *vel ære, vel fixa, mendose*.
Nonnulli hæretici, aliique semicatholici negant eo
dementiæ ethnicos devenisse, ut ligna vel æra crede-
rent esse deos. Honorem et cultum qui statuis Dei
et sanctorum præstatur, vellent abolitum, quasi hæc
esset vera illa idololatria, quæ ethnicis objiciebatur,
non vero quod divinitatem rebus inanimis affinge-
rent. Verum evidentissimis sacræ paginæ testimoniis
refelluntur. Isaias cap. XLIV multa offert ut probet,
Deum non esse idolum, quod homo suis manibus
efflingit, ejusdem idoli artificum idololatrarum vanita-
tem, imo stuporem aperte convincit. Sexcenta alia
sunt hujusmodi. Prudentius non solum hoc loco,
sed in multis aliis eandem ethnicorum insaniam
coarguit. Non deerant inter gentiles, qui animadver-
terent, eatenus simulacris cultum exhiberi, quatenus
deorum numen et potentiam referebant. Hos alii
rationibus nostræ religionis defensores oppugnabant.
Res tota verbis Athenagoræ manifesta redditur in Le-
gatione pro Christianis pag. mihi 17 : *Et ut paucis
absolvam, omnes ubique imagines ab hominibus factæ
sunt. Quod si dii isti ab initio non erant, illisue, a qui-
bus facti sunt, posteriores erunt? vel cur, ut essent, ho-
minibus, et arte indiguerunt? Terra hæc sunt, et lapi-
des, et materia, et ars curiosa. Cæterum quoniam non
desunt, qui hæc nihil, quam simulacra esse dicunt,
deos vero, quorum honori ea sint dedicata, et quæcum-
que in ipsos conferuntur, reditus, sacrificia ad ipsos
pertinere deos, neque alio modo homines convenire
posse deos (conspectusque deum gravis est, ut inquit
poeta) et ad hoc comprobandum historias quasdam
recitant idolorum quorundam opera : agedum, inquirā-*

- Vel ligna credebat Deum.
 Hæc dum sequuntur, perfidi
 Prædonis in jus venerant,
 Et mancipatam fumido
 40 Vitam barathro immerserant.
 Stragem sed i-tam non tulit
 370 Christus cadentem gentium;
 Impune ne forsam sui
 Patris periret fabrica.
 45 Mortale corpus induit,

38. Prædonis in jus, in diaboli potestate, l.
 39. Mancipatam, quasi mancipatam traditam, l.
 43. Impune, sine pœna diaboli, l.
 45. Induit, indidit, l.
 46. Excitato, a morte, l.

- A Ut excitato corpore
 Mortis catenam frangeret,
 Hominemque portaret Patri.
 Hic ille natalis dies,
 50 Quo te Creator arduus
 Spiravit, et limo indidit,
 371 Sermone carnem glutinans.
 Sentisne, virgo nobilis,
 Matura per fastidia
 55 Pudoris intactum decus

GLOSSÆ VETERES.

50. Te, *Christe*. — Creator, *Pater*,
 51. Indidit, *corporavit*, l.
 52. Glutinans, *ligans*, l.
 54. Matura, *plena*. — Per fastidia, *dignitates, per temporales expectationes*, l.

COMMENTARIUS.

mus quænam illorum qui d'i nominantur vis atque effi-
 cacia sit.

37. Diverso modo alii hos versus distinguunt, scilicet: *Hæc dum sequuntur perfidi, Prædonis in jus venerant*, ut *perfidi* sint qui adorant idola, quod explicat Erasmus. Cum Fabricio, Weitzio et Giselino *prædonis perfidi præfero*.

39. Gis. 1 ed. habebat *et mancipatum*: et una ex glossis Ison's q. *mancipatum*. Nescio, an aliquid lateat, nec video, cur non sit legendum *mancipatam*. Iso fortasse hoc voluit, *quasi ad mancipatum traditam, vel mancipatam traditam*.

42. Non ead. in distinctione hi versus apud omnes scribuntur. Quidam habent *Christus cadentem gentium impune, ne, etc.* Melior est sensus *ne fabrica periret impune*.

45. Imitatus est Sedulius hymno alphabetico: *Servile corpus induit*, etc. Lutherus, tom. 1, fol. 415, ait, nullos fuisse Patres aut doctores, qui non improprie aliquando sint locuti, si eorum dicta cavillari velis, et nihil magis hæreticum dici posse asserit, quam quod *Christus corpus induerit*, non enim vestis et corpus constituunt unam personam. Sed cum Apostolus et plerique SS. Patres simili loquendi formula usi sint, ea phrasis usu ipso ecclesiastico consecrata jam est, et rectum sensum præ se fert. Sic corpus dicitur carcer, vas animæ, et similia. Vide hymni 7 vers. 190, et 10 vers. 22.

46. Nebrissa pro *excitato* explicat *ascito*, vel *assupto*. Sed melius interpretaberis *resuscitato*.

48. Prag., *reportaret*, contra metrum.

51. Erasmus contra fidem omnium mss. et edit. suppositit *Animavit*, et *limo induit*. Putavit vir criticus, dici non posse *Pater spirat Filium*, et hoc habebat omnino ille, ut quidquid non intelligeret, mutare, et corrigere arbitrato suo auderet. Hæc vera causa innumerabilium ejus in rebus sacris et theologicis emendationum, quæ in aliis auctoribus tolerari fortasse possent, in divina Scriptura nullo modo sunt ferendæ. Dum dici posse spiritum nemo negaverit. Poeta noster Apoth. vers. 666, *qui spiritus olim Ore supersus patri volitabat in undis Nondum discretis, ubi Filium intelligit*. Paulinus in poemate ult.: *Hic Deus est ex corde Dei, hic spiritus oris, Sancti sermo Patris*. Ubi Muratorius putavit, claudicare versum primum, neque advertit hiatus similem huic Virgiliano, *Posthabita coluisse Samo, hic illius arma*. Hugo Grotius ad cap. 11 Marci vers. 8, *Jesus spiritu suo, etc.*, ex verbis Prudentii aliisque SS. Patrum probat, Verbum dici *spiritum* non tantum *διὰ τὸ ἀσωμάτου*, (ob incorporatitatem), quomodo Patri id nomen convenit, sed etiam quia laxiori vocabulo qualemcunque emanationem *spiritum* appellabant: quod loquendi *Sensus* mansit non solum post controversiam cum *Arianis*, sed etiam post natum cum *Macedonio* cer-

B tamen.

52. Chamillardus interpretatur, *Verbi sui efficacitate corpus compingens*. Alii melius, ut puto, unionem hypostaticam intelligunt. Buchnero sordidum verbum videtur *glutinans* pro *copulans*, quamvis efficacius *miscendi* verbo, quo plerique SS. Patres utuntur. *Coagulandi* vocabulo subdole quosdam fuisse usos, ut naturarum in Christo confusionem innuerent, Phœbadius notavit. Plerumque accidit, ut quædam antiquorum verba humilia et sordida nos existinemus esse, quia vulgares nostræ voces quæ illis respondent, usu ipso et consuetudine sordidæ et humiles habentur. In sacris Litteris adhibetur vocabulum *conglutinandi* non semel ad res serias gravesque significandas, ut 1 Reg. xviii, 1: *Anima Jonatæ conglutinata est animæ David*. In codice Theodosiano argumenta *conglutinari* dicuntur, cum multæ conjecturæ congeruntur.

53. Hanc interrogationem vim negandi habere, Fabricio asserenti non assentior, nam sic negaret, *pudoris decus crescere* Teolio placuit Fabricius. Hujus verba sunt: *Hæc interrogatio vim negandi habet, quasi diceret: Minime sentis illud fastidium quod alie matres sentiunt*. Aio igitur, interrogationem, si vim haberet negandi, hunc habituram sensum: *Minime sentis, intactum decus crescere matura per fastidia*; quod poetæ menti contrarium est, ut ex contextu et strophæ sequente colligitur. Prudentii hæc est sententia, *crecere decus pudoris quo vicinior est partus*. Nonnemo interpretatur, *decus fuisse intactum per fastidia*, hoc est, nulla fuisse fastidia quibus decus pudoris tangeretur. Simili significatione Horatius verbo *tangendi* utitur lib. iii, od. 43 de fonte Blandusæ: *Te flagrantis atrox hora canicæ Nescit tangere*; et Ovidius lib. iii Metam. de fonte: *Quem neque pastores, neque pastæ monte capellæ Contigerant, aliudve pecus*.

54. Prag., *fastigia*, minus bene. Fortasse Iso legit etiam *fastigia* cum glossa *dignitates*. Buchnerus arbitratur, trajectam esse glossam Isonis ex versu 56, ubi est *HONORE, dignitate*, quod in hunc versum translatum in *dignitates* evaserit. Satis id est verisimile. Nemo melius Nebrissensi *fastidia* hæc exposuit: *Non, inquit, quod Virgini contigerint, quæ prægnantibus solent.... Sed loquitur ex more aliarum feminarum, sicut quod dicitur, ENIXA EST PUERPERA, et alibi: ENIXA PUEPPI RA REGEM: non quod in partu fuerit illi NIXIS cum doloribus, qui in aliis feminis contingit, sed quod salva integritate peperit*. Vide Franciscum Suarez, qui tom. 1 in 3 partem S. Thomæ, quæst. 28, disput. 5, sect. 1, ex S. Augustino, Fulgentio et Bernardo rem hanc mirum in modum illustrat. Alios addit Petavius lib. xiv, cap. 6, qui *communem* hanc veterum sententiam appellat.

Honore partus crescere ?
 O quanta rerum gaudia
 Alvus pudica continet!
 Ex qua novellum sæculum
 60 Procedit, et lux aurea
 Vagitus ille exordium
372 Vernantis orbis prodidit :
 Nam tunc renatus sordidum
 Mundus veterum depulit.
 65 Sparsisse tellurem reor
 Ros omne densis floribus,
 Ipsaque arenas Syrtium
 Fragrasse nardo, et nectare.

A Te cuncta nascentem, puer,
 70 Sensere dura, et barbara :
 Victusque saxorum rigor
 Obduxit herbam cotibus.
 Jam mella de scopulis fluunt :
 Jam stillat illex arido
 75 Sudans amomum stipite :
 Jam sunt myricis balsama.
 O sancta præsepis tui,
373 Æterne rex, cunabula,
 Populisque per sæclum sacra
 80 Mutis et ipsis credita.
 Adorat hæc brutum pecus,

GLOSSÆ VETERES.

62. Vernantis, *florentia*, l.
 64. Veternum, *peccatum*, *veterinus morbus*, qui *intercutaneus dicitur*, l.
 66. Rus, *superficiem*, l.
 68. Nardo, *pretiosissimo unguento*. — Nectare,

B *fide*, l.
 72. Cotibus, *lapidibus*, l.
 74. Illex, *quercus*, l.
 75. Amomum, *genus pigmenti*, l.
 76. Myricis, *genistæ, humillima arbor*, l.

COMMENTARIUS.

56. Id pas-im SS. Patres affirmant. Frustra nonnulli heterodoxi claris et innumeris SS. Patrum auctoritatibus pro integritate Virginis in partu paucas alias et obscuras opponunt. Vide Huetium Origenian. lib. II, q. 4.

59. Isaiaë ix, 6.

60. Congruenter *lux aurea* exponitur *aureum sæculum*.

61. Fortunatus, *Vagit infans*, etc.

62. Gis. ad marg., *orbis protulit*.

63. Vat. A, *mendose, renatis*.

65. Poeta exscribit, et exornat allegorias prophetarum, Joel III, 18; Amos IX, 13. Pervulgata et contrita sunt quæ Virgilius ex Sibyllæ vaticinio cecinit ecloga 4 : *Ultima Cumæi venit jam carminis ætas*, etc., quæ cum poetæ nostri hoc hymno conferri digna sunt.

66. Wid., *dense*, supra *densis*.

67. Quas dicat *Syrtes*, vide hymno 7, vers. 30.

70. Notat Buchnerus, vocabulum *sentiendi* maiestatem quamdam inferre, quod multis versibus Horatii, Ovidii, Claudiani, Sedulii et aliorum comprobatur.

72. Erasmus suspicatur, poetam scripsisse *cantibus*. Verum *cos* pro rupe etiam accipitur : sic Propertius, eleg. 3, lib. 1 : *Libera jam duris colibus Andromede*. Quanquam tam in Prudentio quam in Propertio *colibus* potest esse a *cautes*; nam *ai* in o veteres sæpe commutabant, ut *clodus* pro *claudus*.

73. Animadvertit Erasmus, plus nostrum poetam dicere quam Virgilium ecloga cit. : *Et duræ quercus sudabant roscida mella*.

75. Ald. et Fabr., *in stipite*.

76. In Egm., *sunt myrris*, mendum.

77. Gis. 1 edit., Weitz., *tua pro tui*. Aldus, cold. Heins., et nostri omnes, *tua*. Monet Buchnerus, poetam ex temporis sui ratione prædicere reverentiam, quæ præsepi Domini futuris sæculis esset habenda. Fortasse Prudentius solum innuit venerationem quæ tunc præsepi Domini habebatur; ejus tamen verba accommodari possunt ad nostra tempora. Nunc Romæ ostenditur præsepe ligneum, magnoque in honore est, favente prisca traditione; quam inepte subruere conatur Samuel Basnagius, Annal. politico-ecclæs. anno ante Dom. 5, num. 20, quia Tertullianus præsepe illud vocat *durum*, adeoque, ut argute concludit, non ligneum (quasi lignum sit molle), sed lapideum, et quia anonymus apud Chrysostomum in Luc. II ait : *Pro honore tulimus (præsepe) lateritium, et*

posuimus argenteum, et Brocardus, seu Burchardus dicit *in rupe excisum*. Duo hæc testimonia inter se pugnare. Serryus, exercit. 30, recte docet, structuram quæ præsepe ligneum continebat, fuisse vel lapideam, vel lateritiam. Monumentum antiquum musei Borgiani præsepe ligneum nobis exhibet. Anno 642 circiter ex Bethlehemica spelunca cunæ et præsepe Romam advecta sunt. Vide Bianchinum, dissert. de Præs. et cun. Domini nostri Jesu Christi, et Gorium, præf. ad vers. Ital. poem. Sannazarii de Partu Virginis, ubi de quatuor vetustis præsepis imaginibus disserit.

79. In Aldo error metri *sæculum*.

80. Bovem et asinum ad Domini præsepe intellige, quod pia credit antiquitas. In carmine de Passione inter Lactantii opera : *Hic mihi fusa dedit bruta inter inertia primum Arida in angustis præsepibus herba cubile*. Post Claudiani opera exstant quædam carmina Christiana, quæ multi Claudiano adjudicant, sive principum Christianorum adulatori, sive denique Christianam fidem professo. In his est carmen de laude Christi, quod certe Claudianum non habet auctorem, sed Merobaudem, scholasticum Hispanum, cujus nomine editum est in collectione poetarum Christianorum, et in Biblioth. SS. Patrum. Merobaudes igitur in eo carmine ait : *Auctorem scivere Deum te, conscia partus Mater, et attoniti pecudum sensere timores*. Sedulius, lib. III de Asello cui insedit Dominus : *Non illius impar, Qui patulo Christum licet in præsepe jacentem Agnovit tamen esse Deum*. Locus est Isaiaë I, 3 : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non cognovit*, etc., quo respicit Prudentius. Ex quo factum est, ut hæc historia, si vera fuerit, in dubium ab his sit revocata, qui narrationem conflictam existimarunt ob Isaiaë verba; contra si falsa fuerit, ex eisdem verbis a nonnullis fuerit inventa, quod crediderint, Isaiam non allegorice locutum, sed rem futuram prædixisse; quæ alioquin similis vero redditur, cum Salvatoris ortus in stabulo et præsepi contigerit. Quod autem Serryus in suis Exercitationibus ait, Patres qui bovis et asini meminerunt allegorice esse locutos, eorum verbis et menti aperte repugnat. Locus cap. III Habacuc ex versione LXX interpretum a multis SS. Patribus in eandem rem adducitur, *In medio duorum animalium cognosceris*, sed firmam esse eam versionem, docet S. Hieronymus. Exstant adhuc imagines antiquissimæ, quibus præsepe cu- bove et asino exhibetur. A prisca usque sæculis hu-

- 367 Tamen paterno in pectore
20 Sophia callebas prius.
368 Quæ prompta cælum condidit,
Cælum, diemque, et cætera.
Virtute Verbi effecta sunt
Hæc cuncta : nam Verbum Deus.
25 Sed ordinatis sæculis,
Rerumque digesto statu,
Fundator ipse, et artifex

- A Permansit in Patris sinu :
Donec rotata annalium
30 Transvoluerentur millia,
Atque ipse peccantem diu
Dignatus orbem viseret.
Nam cæca vis mortaliū
Venerans inanes nœnias,
35 369 Vel æra, vel saxa algi la,

GLOSSÆ VETERES.

20. Sophia, etc., *sapientia, prudentia affuebas, vigebas, prudenter sapiebas, antequam aliquid faceres. Calleo verbum est, id est prudentia affluo. Unde callidus dicitur prudens, astutus; hinc etiam calvo dicitur, id est, decipio, a quo calumnius, Vat. A. — Callebas, calleo, vigeo, possum, I.*
21. Prompta, *parata, I. Sophia potens, parata ad omnia faciendā, Vat. A.*
25. Effecta, *facta, I.*

26. Digesto, *disposito, ordinato, I.*
28. In Patris sinu, *cum Patre semper erat, I.*
29. Rotata, *discursa. — Annalium, temporum, vel librorum, I.*
34. Nœnias, *vanitates, nœniæ vanitates sunt titulorum, quæ adhibebantur mortuis, quæ nihil proficiunt, I.*
35. Algida, *frigida, I.*

COMMENTARIUS.

quamvis nonnunquam aliqui SS. Patres ea de generatione intellexerint qua Verbum caro factum est. Clericus quidem, contra quem Lanius disputat, inaniter cavillatur, asseritque Prudentium existimasse, Verbum paulo ante mundi effectiōnem generatione prolatum fuisse, cum antea ejus natura nondum existens modo quodam inenarrabili in Deo delitisset : quod ab aliis Patribus antenicænis pariter dictum pronuntiat. Doctrinam catholicam Prudentii indicatam habes proleg. num. 126. Tota Clerici difficultas in unico verbo prius est posita vers. 20, *Sophia callebas prius*. Ea autem prorsus diluitur cum ex prioritate originis, quam vocant et explicant theologi, tum ex diversa ratione qua Verbum divinum consideramus, alia prout est in Patre, alia prout est ad res creatas sermo prolatus : tum demum animadversa temporali generatione Verbi qua caro factum est. Vide Tournelyum De Trinit. quæst. 4, art. 2, sect. 2, et dissertationem Balleriniorem contra Petavium pro S. Zenone et Patribus antenicænis.

19. Abest in ab Egm. et Hailsbr.

20. Vat. B, *pollebas* pro *callebas*. Weitzius, Widm.; Vat. I, Gold., Hails., Bong., *calebas*. Non patitur metrum. In exemplari edit. Weitz. apud el. præsulem Regium nescio quis correxerat *callebat* ex aliquo codice, ut videtur. Tertullianus lib. advers. Praxeam, cap. 6 : *Hæc vis, et hæc divini sensus dispositio apud Scripturas etiam in sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione Dei, sive sermone. Itaque sapiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam.* S. Zeno, serm. 5 de Æterna Generatione Filii, *In profundo suæ sacræ mentis arcano.* Locus etiam esse potest his quæ theologi disputant de mutua personarum in se invicem *inexistentia, sive circumin sessione*, ut vocant, ex cap. xiv Joan. vers. 10 : *Ego in Patre, et Pater in me est.*

21. Sophia seu sapientia dicitur prompta, quia manifestata est, cum mundum condidit, a promo. Tertullianus loc. cit. cap. 7 : *Tunc igitur etiam ipse sermo speciem et ornatum suum sumit, sonum, et vocem, cum dicit Deus, Fiat lux. Hæc est nativitas perfecta sermonis, dum ex Deo procedit. . . . apparet unam, eandemque vim esse nunc in nomine sophiæ, nunc in appellatione sermonis.*

22. Erasmus et Daventriensis editio, *noctem pro cælum*. Alt. contra metri regulas *cælum, noctemque, et tartara*. Heinsius suspicatur *solum diemque, et tartara*, ut hymno Romani, vers. 325 et 326, *una virtus condidit Cælum, solumque*. Lectio, in cæteris omnibus codicibus recepta, non indiget correctione.

24. Prag., *nam Deus Verbum est*, Vat. Q, *nam Deus Verbum*. Neutrum cohæret metro.

27. Aldus, *fundatur, male*.

28. Joan., 1, 18.

32. *Visendi et visitandi* vocabulo libenter SS. Patres utuntur, cum mysterium Incarnationis exponunt quod a sacris litteris mutuuntur, ut in cantico Zachariæ cap. 1, *Visitavit*, etc.

33. Non solum poetæ, verum etiam oratores vim pro multitudine accipiunt, ut Cicero et alii.

34. *Idola* vocat *nœnias*, ut in Laurentio, vers. 496, et I in Sym. vers. 435, *nugas* : et ex probabili quorundam codicum lectione vers. 515 hymno S. Laurentii : *Orare nœnias Numæ* : Cicero, cap. 24 lib. II de legibus : *Honoratorum virorum laudes in concione memoranto, easque etiam ad cantus, et ad tibicinem prosequuntur, cui nomen nœniæ, quo vocabulo etiam Græci cantus lugubres nominant.* Proprie etiam *nugæ* erant, quæ in mortuorum laudem canebantur. Recte igitur *nœnias*, et *nugas* vocat poeta cultum hominum, quos post obitum alii homines in deos referebant. Invenit etiam, et *nœniæ* intelligi possunt fabulæ et inventa superstitionosa quibus idololatrisdem præstabant. Nota sunt cogitata Numæ de cultu deorum.

35. Egm. et Palat., *vel ære, vel fixa, mendose*. Nonnulli hæretici, aliique semicatholici negant eo dementiæ ethnicos devenisse, ut ligna vel æra credere esse deos. Honorem et cultum qui statuis Dei et sanctorum præstatur, vellet abolitum, quasi hæc esset vera illa idololatria, quæ ethnicis objiciebatur, non vero quod divinitatem rebus humanis affingerent. Verum evidentissimis sacræ paginæ testimoniis refelluntur. Isaias cap. XLIV multa offert ut probet, Deum non esse idolum, quod homo suis manibus effingit, ejusdem idoli artificum idololatrarum vanitatem, imo stuporem aperte convincit. Sexcenta alia sunt hujuscemodi. Prudentius non solum hoc loco, sed in multis aliis eandem ethnicorum insaniam coarguit. Non deerant inter gentiles, qui animadvertent, eatenus simulacris cultum exhiberi, quatenus deorum numen et potentiam referebant. Hos alii rationibus nostræ religionis defensores oppugnabant. Res tota verbis Athenagoræ manifesta redditur in Legatione pro Christianis pag. mihi 17 : *Et ut pauci absolvam, omnes ubique imagines ab hominibus factæ sunt. Quod si dii isti ab initio non erant, illisne, a quibus facti sunt, posteriores erunt? vel cur, ut essent, hominibus, et arte indiguerunt? Terra hæc sunt, et lapides, et materia, et ars curiosa. Cæterum quoniam non desunt, qui hæc nihil, quam simulacra esse dicunt, deos vero, quorum honori ea sint dedicata, et quæcumque in ipsos conferuntur, reddunt, sacrificia ad ipsos pertinere deos, neque alio modo homines convenire posse deos (conspectusque deum gravis est, ut inquit poëta) et ad hoc comprobandum historias quasdam recitant idolorum quorundam opera : agedum, inquirent-*

- Vel ligna credebatur Deum.
 Hæc dum sequuntur, perfidi
 Prædonis in jus venerant,
 Et mancipatam fumido
 40 Vitam barathro immerserant.
 Stragem sed i-tam non tulit
 370 Christus cadentem gentium;
 Impune ne forsam sui
 Patris periret fabrica.
 45 Mortale corpus induit,

- A Ut excitato corpore
 Mortis catenam frangeret,
 Hominemque portaret Patri.
 Hic ille natalis dies,
 50 Quo te Creator arduus
 Spiravit, et limo indidit,
 371 Sermone carnem glutinans.
 Sentisne, virgo nobilis,
 Matura per fastidia
 55 Pudoris intactum decus

GLOSSÆ VETERES.

38. Prædonis in jus, in diaboli potestatem, l.
 39. Mancipatam, quasi mancipatum traditam, l.
 43. Impune, sine poena diaboli, l.
 45. Induit, indidit, l.
 46. Excitato, a morte, l.

50. Te, Christe. — Creator, Pater,
 51. Indidit, corporavit, l.
 52. Glutinans, ligans, l.
 54. Matura, plena. — Per fastidia, dignitates, per temporales expectationes, l.

COMMENTARIUS.

mus quænam illorum qui d'i nominantur vis atque effi- B tamen.
 cacia sit.

37. Diverso modo alii hos versus distinguunt, scilicet: *Hæc dum sequuntur perfidi, Prædonis in jus venerant*, ut *perfidi* sint qui adorant idola, quod explicat Erasmus. Cum Fabricio, Weitzio et Giselino *prædonis perfidi* præfero.

39. Gis. 1 ed. habebat *et mancipatum*: et una ex glossis Ison's q. *mancipatum*. Nescio, an aliquid lateat, nec video, cur non sit legendum *mancipatam*. Iso fortasse hoc voluit, *quasi ad mancipatum traditam, vel mancipatum traditam*.

42. Non eadem distinctione hi versus apud omnes scribuntur. Quidam habent *Christus cadentem gentium impune, ne*, etc. Melior est sensus *ne fabrica periret impune*.

45. Imitatus est Sedulius hymno alphabetico: *Servile corpus induit*, etc. Lutherus, tom. 1, fol. 415, ait, nullos fuisse Patres aut doctores, qui non improprie aliquando sint locuti, si eorum dicta cavillari velis, et nihil magis hæreticum dici posse asserit, quam quod *Christus corpus induerit*, non enim vestis et corpus constituunt unam personam. Sed cum Apostolus et plerique SS. Patres simili loquendi formula usi sint, ea phrasis usu ipso ecclesiastico consecrata jam est, et rectum sensum præ se fert. Sic corpus dicitur carcer, vas animæ, et similia. Vide hymni 7 vers. 190, et 10 vers. 22.

46. Nebrissa pro *excitato* explicat *ascito*, vel *assumpto*. Sed melius interpretaberis *resuscitato*.

48. Prag., *reportaret*, contra metrum.

51. Erasmus contra fidem omnium mss. et edit. supposuit *Animavit*, et *limo induit*. Putavit vir criticus, d'ici non posse *Pater spirat Filium*, et hoc habebat omnino ille, ut quidquid non intelligeret, mutare, et corrigere arbitrato suo auderet. Hæc vera causa innumerabilium ejus in rebus sacris et theologicis emendationum, quæ in aliis auctoribus tolerari fortasse possent, in divina Scriptura nullo modo sunt ferendæ. Dum d'ici posse spiritum nemo negaverit. Poeta noster Apoth. vers. 666, *qui spiritus olim Ore superfusis patri volitabat in undis Nondum discretis*, ubi Filium intelligit. Paulinus in poemate ult.: *Hic Deus est ex corde Dei, hic spiritus oris, Sancti sermo Patris*. Ubi Muratorius putavit, claudicare versum primum, neque advertit hiatum similem huic Virgiliano, *Posthabita coluisse Samo, hic illius arma*. Hugo Grotius ad cap. 11 Marci vers. 8, *Jesus spiritu suo*, etc., ex verbis Prudentii aliisque SS. Patrum probat. Verbum d'ici *spiritum* non tantum δὴ τὸ ἀσωματον, (ob incorporeitatem), quomodo Patri id nomen convenit, sed etiam quia laxiori vocabulo qualemcunque emanationem *spiritum* appellabant: quod loquendi genus mansit non solum post controversiam cum Arianis, sed etiam post natum cum Macedonio cer-

52. Chamillardus interpretatur, *Verbi sui efficacitate corpus compingens*. Alii melius, ut puto, unionem hypostaticam intelligunt. Buchnero sordidum verbum videtur *glutinans* pro *copulans*, quamvis efficacius *miscendi* verbo, quo plerique SS. Patres utuntur. *Coagulandi* vocabulo subdole quosdam fuisse usos, ut naturarum in Christo confusionem innuerent, Phoebadius notavit. Plerumque accidit, ut quædam antiquorum verba humilia et sordida nos existimemus esse, quia vulgares nostræ voces quæ illis respondent, usu ipso et consuetudine sordidæ et humiles habentur. In sacris Litteris adhibetur vocabulum *conglutinandi* non semel ad res serias gravæque significandas, ut I Reg. xviii, 4: *Anima Jonatæ conglutinata est animæ David*. In codice Theodosiano argumenta *conglutinari* dicuntur, cum multæ conjecturæ congeruntur.

53. Hanc interrogationem vim negandi habere, Fabricio asserenti non assentior, nam sic negaret, *pudoris decus crescere* Teolio placuit Fabricius. Hujus verba sunt: *Hæc interrogatio vim negandi habet, quasi diceret: Minime sentis illud fastidium quod atrox matres sentiunt*. Aio igitur, interrogationem, si vim haberet negandi, hunc habituram sensum: *Minime sentis, intactum decus crescere matura per fastidia*; quod poetæ menti contrarium est, ut ex contextu et strophæ sequente colligitur. Prudentii hæc est sententia, *crecere decus pudoris quo vicinior est partus*. Nonnemo interpretatur, *decus fuisse intactum per fastidia*, hoc est, nulla fuisse fastidia quibus decus pudoris tangeretur. Simili significatione Horatius verbo *tangendi* utitur lib. 11, od. 43 de fonte Blandusæ: *Te flagrantis atrox hora caniculæ Nescit tangere*; et Ovidius lib. 11 Metam. de fonte: *Quem neque pastores, neque pastæ monte capellæ Contigerant, aliudve pecus*.

54. Prag., *fastigia*, minus bene. Fortasse Iso legit etiam *fastigia* cum glossa *dignitates*. Buchnerus arbitratur, trajectam esse glossam Isonis ex versu 56, ubi est *HONORE, dignitate*, quod in hunc versum translatum in *dignitates* evaserit. Satis id est verisimile. Nemo melius Nebrissensi *fastidia* hæc expressit: *Non, inquit, quod Virgini contigerint, quæ prægnantibus solent.... Sed loquitur ex more aliarum seminarum, a cut quod dicitur, ENIXA EST PUEPERA, et alibi: ENIXA PUEPERA REGEM: non quod in partu fuerit ille NIXIS cum doloribus, qui in aliis feminis contingit, sed quod salva integritate peperit*. Vide Franciscum Suarez, qui tom. 11 in 3 partem S. Thomæ, quæst. 28, disput. 5, sect. 1, ex S. Augustino, Fulgentio et Bernardo rem hanc mirum in modum illustrat. Alios addit Petavius lib. xiv, cap. 6, qui *communem* hanc veterum sententiam appellat.

Honore partus crescere ?
 O quanta rerum gaudia
 Alvus pudica continet!
 Ex qua novellum sæculum
 60 Procedit, et lux aurea
 Vagitus ille exordium
372 Vernantis orbis prodidit :
 Nam tunc renatus sordidum
 Mundus veterum depulit.
 65 Sparsisse tellurem reor
 Ros omne densis floribus,
 Ipsaque arenas Syrtium
 Fragrasse nardo, et nectare.

A Te cuncta nascentem, puer,
 70 Senuere dura, et barbara :
 Victusque saxorum rigor
 Obduxit herbam cotihu-
 Jam mella de scopulis fluunt :
 Jam stillat illex arido
 75 Sudans amomum stipite :
 Jam sunt myricis balsama.
 O sancta præsepis tui,
373 Æterne rex, cunabula,
 Populisque per sæclum sacra
 80 Mutis et ipsis credita.
 Adorat hæc brutum pecus,

GLOSSÆ VETERES.

62. Vernantis, *florentia*, l.
 64. Veterum, *peccatum*, *veteris morbus*, *qui intercutaneus dicitur*, l.
 66. Rus, *superficiem*, l.
 68. Nardo, *pretiosissimo unguento*. — Nectare,

B *fide*, l.
 72. Cotibus, *lapidibus*, l.
 74. Illex, *quercus*, l.
 75. Amomum, *genus pigmenti*, l.
 76. Myricis, *genistæ, humillima arbor*, l.

COMMENTARIUS.

56. Id pas-im SS. Patres affirmant. Frustra nonnulli heterodoxi claris et innumeris SS. Patrum auctoritatibus pro integritate Virginis in partu paucas alias et obscuras opponunt. Vide Huetium Origenian. lib. II, q. 4.

59. Isaie IX, 6.

60. Congruenter *lux aurea* exponitur *aureum sæculum*.

61. Fortunatus, *Vagit infans*, etc.

62. Gis. ad marg., *orbis protulit*.

63. Vat. A, *mendose, renatis*.

65. Poeta exscribit, et exornat allegorias prophetarum, Joel III, 18; Amos IX, 13. Pervulgata et contrita sunt quæ Virgilius ex Siphylæ vaticinio cecinit ecloga 4 : *Ultima Cumæi venit jam carminis ætas*, etc., quæ cum poetæ nostri hoc hymno conferri digna sunt.

66. Wid., *dense*, supra *densis*.

67. Quas dicat *Syrtes*, vide hymno 7, vers. 30.

70. Notat Buchnerus, vocabulum *sentienti* maiestatem quamdam inferre, quod multis versibus Horatii, Ovidii, Claudiani, Sedulii et aliorum comprobatur.

72. Erasmus suspicatur, poetam scripsisse *cantibus*. Verum *cos* pro rupe etiam accipitur : sic Propertius, eleg. 3, lib. 1 : *Libera jam duris cotibus Andromede*. Quanquam tam in Prudentio quam in Propertio *cotibus* potest esse a *cautes*; nam *au* in o veteres sæpe commutabant, ut *clodus* pro *claudus*.

73. Animadvertit Erasmus, plus nostrum poetam dicere quam Virgilium ecloga cit. : *Et dura quercus sudabant rosida mella*.

75. Ald. et Fabr., *in stipite*.

76. In Egm., *sunt myrris*, mendum.

77. Gis. 1 edit., Weitz., *tua pro tui*. Aldus, cold. Heins., et nostri omnes, *tua*. Monet Buchnerus, poetam ex temporis sui ratione prædicere reverentiam, quæ præsepi Domini futuris sæculis esset habenda. Fortasse Prudentius solum innuit venerationem quæ tunc præsepi Domini habebatur; ejus tamen verba accommodari possunt ad nostra tempora. Nunc Romæ ostenditur præsepe ligneum, magnoque in honore est, favente prisca traditione; quam inepte subriere conatur Samuel Basnagius, Annal. politico-eccles. anno ante Dom. 5, num. 20, quia Tertullianus præsepe illud vocat *durum*, adeoque, ut argute concludit, non ligneum (quasi lignum sit molle), sed lapideum, et quia anonymus apud Chrysostomum in Luc. II ait : *Pro honore tulimus (præsepe) lateritium, et*

posuimus argenteum, et Brocardus, seu Burchardus dicit *in rupe excisum*. Duo hæc testimonia inter se pugnant. Serryus, exercit. 30, recte docet, structuram quæ præsepe ligneum continebat, fuisse vel lapideam, vel lateritiam. Monumentum antiquum musei Borgiani præsepe ligneum nobis exhibet. Anno 642 circiter ex Bethlehemitica spelunca cunæ et præsepe Romam advecta sunt. Vide Bianchinum, dissert. de Præs. et cun. Domini nostri Jesu Christi, et Gorium, præf. ad vers. Ital. poem. Sannazarii de Partu Virginis, ubi de quatuor vetustis præsepis imaginibus disserit.

79. In Aldo error metri *sæculum*.

80. Bovem et asinum ad Domini præsepe intellige, quod pia credit antiquitas. In carmine de Passione inter Lactantii opera : *Hic mihi fusa dedit bruta inter inertia primum Arida in angustis præsepibus herba cubile*. Post Claudiani opera exstant quædam carmina Christiana, quæ multi Claudiano adjudicant, sive principum Christianorum adulatori, sive denique Christianam fidem professo. In his est carmen de laude Christi, quod certe Claudianum non habet auctorem, sed Merobaudem, scholasticum Hispanum, cujus nomine editum est in collectione poetarum Christianorum, et in Biblioth. SS. Patrum. Merobaudes igitur in eo carmine ait : *Auctorem sciere Deum te, conscia partus Mater, et, attoniti pecudum sensere timores*. Sedulius, lib. III de Asello cui insedit Dominus : *Non illius impar, Qui patulo Christum licet in præsepe jacentem Agnovit tamen esse Deum*. Locus est Isaie I, 3 : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui : Israel autem me non cognovit*, etc., quo respicit Prudentius. Ex quo factum est, ut hæc historia, si vera fuerit, in dubium ab his sit revocata, qui narrationem conflictam existimarunt ob Isaie verba; contra si falsa fuerit, ex eisdem verbis a nonnullis fuerit inventa, quod crediderint, Isaie non allegorice locutum, sed rem futuram prædixisse; quæ alioquin similis vero reddidit, cum Salvatoris ortus in stabulo et præsepi contigerit. Quod autem Serryus in suis Exercitationibus ait, Patres qui bovis et asini meminerunt allegorice esse locutos, eorum verbis et menti aperte repugnat. Locus cap. III Habacuc ex versione LXX interpretum a multis SS. Patribus in eandem rem adducitur, *In medio duorum animalium cognosceris, sed firmam non esse eam versionem*, docet S. Hieronymus. Exstant adhuc imagines antiquissimæ, quibus præsepe cum bove et asino exhibetur. A priscis usque sæculis hæ-

Indocta turba scilicet :

374 Adorat excors natio,
Vis cujus in pastu sita est.

85 375 Sed cum fideli spiritu
Concurrat ad præsepia
Pagana gens, et quadrupes,
Sapiatque, quod brutum fuit :

A Negat patrum prosapia,
90 Perosa presentem Deum :
Credas venenis ebriam,
Furii-ve lymphatam rapi.
Quid prona per scelus ruis?
Agno-ce, si quidquam tibi
95 Mentis resedit integræ,

GLOSSÆ VETERES.

83. Excors, insensata, Iso.
84. In pastu, quia tantum de comestione curant,
Iso.
87 Quadrupes, pecora vel pecorina, I.
88. Sapiatque, intelligat, I.
89. Prosapia, progenies. — Patrum, Judæorum, Iso.

91. Credas, o lector, I.
92. Lymphatam, furentem, I. *Legitur in Evangelio Nazareorum, Sephoram fuisse obstetricem beatæ Mariæ, quæ cum manum inflexisset et agnovisset virginitatem illius mansisse, exclamans quasi lymphata dixit : Hæc virgo peperit, et virginitatem non amisit, Vat. A.*

COMMENTARIUS.

hujusmodi picturam ad nos manasse tradit Erasmus. nos offerimus, eruditissimi præsulis Stephani Borgiæ
Vetustum monumentum ex museo Borgiano Velitris B liberalitate communicatam. Prodiit antea non dissi-

millis imago ex anaglyphis antiqui vitri in museo Victorino; eamque Victorius in dissertatione de Nummo æreo illustravit, ubi narrat, simile monumentum exstare apud dominos de Trautson, et aliud apud Paulum Sabbatinium. Monumentum musei Borgiani aut diversum est, aut certe nunc correctius laudati præsulis diligentia exhibetur ex ipso prototypo, quod contuli.

83. Giselius ad oram indicat trajectionem horum versuum, ut primus sit *Vis cujus in pastu sita est*, secundus *Adorat excors natio*.

85. Fabricius impulsus studio erga reformationem, quam ipsi vocant, incassum laborat, ut peregrinationes hoc loco laudatas in alienum sensum detorqueat. Explicat *fideli spiritu* fide per spiritum sanctum accensa. Ait, ad præsepe Christi accurrere, non esse ire Hierosolimam, et loca illa muta calcare, sed Christum fide arripere, et per eum solum sperare remissionem peccatorum et vitam æternam. Argute.

C Sed quis sibi persuadeat, Prudentium non commendare peregrinationem ad præsepe Domini *fideli spiritu* peractam, ea videlicet pietate qua ejus tempore præsertim fiebat, hortatore, impulsore, exemplumque præbente maximo Ecclesiæ doctore Hieronymo? Nonne certum est, poetam sæpe cum laude commemorare ejusmodi concursus hominum, qui ad sepulcra martyrum celebrabantur? Sane cum Fabricius frequenter impietatis arguere audeat Prudentium, quod de invocatione cultuque sanctorum idem dixerit et fecerit quod cæteri Patres quarti sæculi, nulla difficultate deterreri debuit, quinque hac etiam in parte nobis concederet Prudentium. Videndus præter alios de hoc argumento Greizerus, qui etiam vatis nostri armis pugnat.

91. *Venena* hoc loco veneficia sunt, quibus meus alienatur.

92. Vat. A, *lymphatum*, mendose. In Cham. pariter mendum *furive*.

- Ducem tuorum principum.
Hunc, quem latebræ, et obstetrix
376 Et virgo feta, et cunulæ,
Et imbecilla infantia
100 Regem dederunt gentibus,
Peccator, intueberis
Celsum cæruscis nubibus,
Dejectus ipse, et irritis
Plangens reatum fletibus :
105 Cum vasta signum buccina

GLOSSÆ VETERES.

100. Dederunt, ostenderunt.
102. Celsum, Christum : in nube enim apparebit in judicio, Vat. A.
103. Irritis, inanibus, nihil proficiendo, Vat. A.
104. Reatum, peccatum, Vat. A.
105. Buccina, vox angelica, hanc tubam, vel angelicam vocem describit beatus Effrem eremita in quadam homilia de die iudicii dicens : O vos defuncti, quos abdit terra sepulcris, surgite, et auctori vestro celeres occurrite, Vat. A.
107. Axis, cælum, Vat. A.
109. Ipse, Christus. — Præminens, excelsum super eminens, Vat. A.
112. Illis, malis. — Gehennam, nomen gehennæ in

COMMENTARIUS.

96. Erasmus conjicit principem. Nulla opus est conjectura.

97. Vat. B, hunc, quem latebra obstetrix; quod et retineri potest, non elisa ultima in latebra, et sensum plausibilem reddit, quod in partu Virginis alia non astiterit obstetrix, nisi latebra. Ita etiam habent Egm. et Palat., eodemque spectat Vat. Q, latebræ obstetrix. Cæteri habent et. Rat. obstetrix scribit. Heinsius cum Oxon., Rot., Alt., duobus Torrent., latebra et obstetrix. Cham., Teol. et Cellar., sicut eorum est mos, Heinsio adhærent. In Urb. et Alex. est latebræ et obstetrix. Explicatio interpretum fere omnium est, eandem Virginem fuisse obstetricem. S. Hieronymus contra Helvidium : Nulla ibi obstetrix, nulla muliercularum sedulitas intervenit. Ipsa Maria involvit infantem, ipsa et mater, et obstetrix fuit : nam ipsa collocavit eum in præsepio, ipsa pannis involvbat. Unde commenta refelluntur apocryphorum. Trolius fictionis poetice mentionem fastidiosorum, et obstetricis ascribit. Verum negari nequit, quorundam veterum hanc fuisse opinionem, quod obstetrix intervenerit. Legebatur enim in libris apocryphis, scilicet in Protoevangelio S. Jacobi, in Evangelio infantie, in libro de S. Maria et Obstetrice. Vide glossam ad vers. 92 de Sephora. Ejusdem narrationis meminit Clemens Alexandrinus VII Strom. pag. 543, eamque amplexus est S. Zeno lib. II, tract. 8. Vide quæ ad hunc locum annotarunt eruditissimi Ballerini. Nullum erit flagitium, si censeamus, Prudentium, quod alii viri docti crediderunt, credidisse.

98. Barthius lib. VIII Advers., cap. 12, ait, Prudentium adeo tenacem esse suæ phraseos, ut in Dittochæo, tetrast. 28, cunam singulari numero repetiverit ex hoc hymno. Verum non invenio, quis cunula singulari numero referat, excepto Giselino 1 ed. Idem Gis. 2 edit. ad marg., Virgoque.

100. In Bongarsii codice hic lacuna est; adeoque desunt Isonis glossæ ex hoc codice in versibus seqq. hujus hymni, et in hymno sequenti. Paucas ejusdem Isonis glossas ex Widmari codice ad hymnum sequentem protulit Weitzius.

101. Apocalyps. I, 7 : Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui enim pupugerunt. Cf. Matth. XXIV, 30. Poeta a primo adventu, quo Jesus Christus humilis apparere dignatus est, progreditur ad secundum adventum enarrantum, quo vivos mor-

- A** **377** Terris cremandis miserit,
Et sci-sus axis cardinem
Mundi ruentis solverit :
Insignis ipse, et præminens
110 Meritis rependet congrua :
His lucis usum perpetis,
Illis gehennam, et tartarum.
Judæa, tunc fulmen crucis
Experta, qui sit, senties,
115 **378** Quem, te furoris præsule,

Evangelio scriptum reperitur. Interpretatur autem gehenna vallis gratuita. Erat enim locus amoenissimus juxta Hierusalem, quem præterluebat fons Siloa, descendens de monte Morian, in quo erat templum Domini. Ergo propter illius loci amoenitatem Judæi relicto templo ibi sacrificabant idolis. In quo etiam loco duplici pœna.... ab hostibus : in corpore perempti, in anima quoque puniti sunt. Unde et gehenna p. o inferno ponitur, in quo peccatores cum corpore et anima puniuntur, calore videlicet et frigore, Vat. A.

113. Fulmen, potestatem, Vat. A. — Epiphania, EPIPHANON, apparere. Inde EPIPHANIA, superficies vel apparitio; THEOPHANIA vero Dei apparitio, Vat. A.

tuosque judicabit.

105. Matth. XXIV, 31 : Et mittet angelos suos cum tuba, et voce magna. Apostolus I ad Cor. xv : Canet enim tuba.

106. Mundum extremi diei iudicio flammis esse absumendum ex Veteri Novoque Testamento comportum est, Dan. VII, 9; II Petri III, 10. Lactantius, de Ira Dei cap. XXIII, versus Sibyllæ adducit, quæ per indignationem Dei adversus injustos cataclysmum priore sæculo factum esse dixit, ut malitia generis humani exstingueretur, et simili modo deflagrationem postea futuram vaticinata est, qua rursus impietas hominum deleatur. Permanavit igitur hæc opinio in ethnicis scriptores. In glossa lege celeres occurris vestro, ut duo sint hexametri.

109. Præminens habent nonnulli Vulg. Melius præminens facta crasi, ut apud Senecam et Avienum.

110. Sententia evangelica ex Joan. v, 28 et 29, cui concinit Apostolus ad Roman. II, 6. Apuleii et Palladii vox est congruus, Solini, ut pierique legunt, congrue. Antiquiores dicebant, congruens, congruenter.

111. Rat. et Mar., perpetem, non male. Sed alii melius perpetis.

113. Matth. VIII, 30 : Et tunc parebit signum Filii hominis in celo. Hoc signum crucem esse futuram docent S. Hieronymus, Chrysostomus, Augustinus aliique, quibus adhæret Prudentius. Mollerus aliique male eum exponunt de sola vi et majestate Jesu Christi crucifixi, ut crucis signum excludant.

114. Gloriatur Erasmus, se hunc versum restituisse, a sciolo depravatum, cum antea legeretur Experta quæ sit, senties; fortasse in editione Daventr. ita legebatur. Aldus jam ediderat, Experta, qui sit, senties, quod tenet Mar.; secutus est etiam Heinsius cum Giselino et, ut puto, cum suis optimis codd., necnon cum Weitzio, qui nullam varietatem codicum notant. Vat. B, non male, quis sit. Vat. A et Erasmus, minus bene, quid sit. In editione Weitziana, qua utor, ex aliquo codice notatum est ad oram expertæ, quod respuit carmen.

115. Gis. 1 ed. ad marg., præsidii. Fabr., prævide. Notam hanc apposuit Sichardus : Velus exemplar non præsule, sed præside habebat, quod Prudentio magis convenit. At Prudentius simili phrasî supra usus est hymno 5, vers. 83, præsulii justitiæ.

- Mors hausit, et mox reddidit.
 XII. HYMNUS DE EPIPHANIA.
 Quicumque Christum queritis,
 Oculos in altum tollite :
 Illic licebit visere
 Signum perennis gloriæ.
 5 Hæc stella, quæ solis rotam
379 Vincit decore, ac lumine,
 Venisse terris nuntiat
 Cum carne terrestri Deum.
 Non illa servit noctibus,
 10 Secuta lunam menstruam :
 Sed sola cælum possidens
 Cursum dierum temperat.
 Arctoa quamvis sidera

- A In se retortis motibus
 15 Obire nolint : attamen
 Plerumque sub nimbis latent.
 Illoc sidus æternum manet :
 Hæc stella nunquam mergitur :
 Nec nubis occursu abdita
 20 Obumbrat obductam facem.
 Tristis cometa intercidat,
380 Et si quod astrum Sirio
 Fervet vapore, jam Dei
 Sub luce destructum cadat.
 25 En Persici ex orbis sinu,
 Sol unde sumit januam,
 Cernunt periti interpretes
 Regale vexillum magi.

GLOSSÆ VETERES.

1. Quicumque, *credentes alloquitur*, Vat. A.
 2. Altum, *cælum*, Vat. A.
 4. Signum, *stellam* : *stella a stando dicitur*, Vat. A.
 5. Rotam, *axem*, Vat. A.
 9. Servit, *obsequitur, famulatur*, Vat. A.
 10. Secuta, *sicut duodecim signa*, Vat. A.
 12. Cursum, etc., *etiam diebus lucet*, Vat. A.
 13. Arctoa, *potum septentrionalem dicunt*, Vat. A.
 14. Retortis, *revolutis*, Vat. A.
 15. Obire, *id est occidere, nam tribus elevatis, quatuor deponuntur (an deprimentur?) rursus quatuor erectis tria deprimentur*, Vat. A.
 16. Nimbis, *nubibus latent, aliquando obscurantur*, Vat. A.
 17. Æternum, *quia Christum qui æternus est, nuntiat*, Vat. A.
 18. Mergitur, *occidit*, Vat. A.

- B 19. Abdita, *abscondita*, Vat. A.
 20. Obumbrat, etc., *obtenebrat contractam, clausam lucem*, Vat. A. — *obductam, coopertam; obductum vulnus dicimus clausum*, l.
 21. Cometa, *a comis dicta*. — *Intercidat, occidat. Cometa.... dicitur, quod quando visitur (al. videtur), aut mortem regis, aut regni mutationem, aut etiam fumem, vel pestilentiam significat, et ideo tristis dicitur*, Vat. A.
 22. Sirio, *Sirius stella est in ore Canis, quæ in mense Julio oritur, et multa mala suo calore corporibus ingerit*, Vat. A. *Syrius stella. Syro, traho; inde Syria stella, a longo tractu*, l.
 23. Sinu, *recessu, receptaculo, regione*, Vat. A.
 26. Unde, *ab oriente*. — *Januam, exordium, quia ibi est oriens*, Vat. A. *Ortum*, l.

COMMENTARIUS.

116. Optimæ editiones habent *mox reddidit*, neque lectiones variantes observant Weitzius, Mariettus et Heinsius. Nihilominus Erasmus et Fabricius diserte legunt, *Mors hausit et mors reddidit*, quod et concinnum est, neque caret idoneo sensu. In Alex., Urb., Vat. I aliisque, *mox reddidit*; in Vat. Q, *Mors hausit et mox reddidit*. Legendum *hausit*.

Heinsius ex suis veteribus inscribit *Hymnus Epiphaniæ*, ut habent Aldus, alique editi. Weitzius, *De Epiphania*. Ita Vat. A et B. In Rat. *Hymnus de Epiphania Domini*; in Mar., *Incipit hymnus de Epiphania*. Pars hujus hymni legitur in Transfiguratione Domini, *Quicumque*, etc. Alia pars in festo die SS. Innocentium martyrum, *Audit tyrannus anxius, et Salvete, flores martyrum*, ad matut. et laudes. Alia in Epiphania, *O sola magnarum urbium*. In codice Veliterno, de quo vide num. 212 proleg., est hymnus, quem nondum editum opinor, ubi quædam sunt ex Prudentio petita: *Lac cum cruore fundentes.... Quantam vagiens coæculis tuis.... Floresque martyrum corusci*. Scilicet in festo SS. Innocentium.

5. Baronius, tom. I Annal., p. 68, de hac stella diligentè disputat. Dicitur solis rotam vincere, non quod sole esset major, sed quia puriori lumine fulgebat, Deumque verum sidus, et solem indicabat. Multa enim quæ de stellâ poeta profert, ad Jesum debent referri. Baronius auctoritate epistolæ S. Iguatii ad Ephesios (quæ interpolata censetur) probat, Prudentium non poetice, sed historice esse locutum. Alii simili modo stellam hanc laudant. Vide quæ notat Fabricius in cod. apocryph. Novi Testamenti, vol. I, pag. 115 edit. 1 et 2, et in Paralipomenis, vol. II, pag. 407, ubi versus hos verbis Glycæ illustrat. Præterea plures de stella quæstiones curiose et erudite agit Trombellius in Vita Deiparæ.

G. Gold., Vat. I, Mar., aut pro ac.

12. Stella magos, interdiu etiam iter agentes, di-

C rigebat.

15. Obitus stellarum est occasus earumdem. Dux ursæ, sive arcti, major, et minor circa polum rotantur, et nobis nunquam occidunt. Prag., *abire, mendose*.

17. Hæc partim de Christo intelliguntur, partim commode explicantur, stellam illam, quandiu opus fuit, nunquam occidisse, aut nubibus fuisse obductam.

21. Ex vulgari præsertim veterum opinione, prætantium, semper aut plerumque cometas triste aliquid prænuntiare. Editio S. Isidori de Natura rerum cap. 26 corrigenda est: *Cometes stella est quæ velut comas luminis ex se fundit. Hæc cum nascitur, aut regni mutationem fertur ostendere, aut bella, aut pestilentias surgere. De qua Prudentius ait, Tristis cometa intercedit. Lege intercidat.*

23. Gold. et Mar. a prima manu, *Persæ*, male. Magos, qui Deum natum adoraverunt, fuisse Persas præter Prudentium docent Juvencus alique veteres, neque pauci ex recentibus interpretibus. Probabilius alii ex Arabia Deserta, aut Chaldæa, aut Mesopotamia eos venisse putant. Ab Oriente ad Hierosolymam venisse narrat evangelista Matthæus. Jeremias Felbingerus pugnæ, vel somniat, fuisse Sinienses.

28. Egm. mendum est *vix illum pro verillum*. De hac historia audiendus est Chalcidius, cap. 75 Comment. in Timæum Platonis: *Est quoque alia sanctorum et venerabilior historia, quæ perhibet, ortu stellæ cuiusdam non morbos, mortisque denuntiatus, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conversationis, rerumque mortalium gratiam. Quam stellam cum nocturno itinere suspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, et consideratione rerum cælestium satis exercitati quæsisse dicuntur recentem ortum Dei, reptaque illa majestate puerili veneratos esse, et vix*

Quod ut refulsit, cæteri
 30 Cessere signorum globi :
 Nec pulcher est ausus suam
381 Conferre formam Lucifer.
 Quis iste tantus, inquit,
 Regnator, astris imperans :
 35 Quem sic tremunt cœlestia,
 Cui lux, et æthra inserviunt?
 Illustre quiddam cernimus,
 Quod nesciat finem pati :
 Sublime, celsum, interminum,
 40 Antiquius cœlo, et chao.
 Illic ille rex est gentium,
 Populique rex Judaici,
 Promissus Abrahæ patri,
 Ejusque in ævum semini.
 45 Æquanda nam stellis sua
 Cognovit olim germina
 Primus sator credentium,
 Nati immolator unici.

A Jam flos subit Davidicus,
 50 Radice Jesse editus :
382 Sceprique per virgam virens,
 Rerum cacumen occupat.
 Exin sequuntur perciti
 Fixis in altum voltibus,
 55 Qua stella sulcum traxerat,
 Claramque signabat viam.
 Sed verticem pueri supra
 Signum pependit imminens,
 Pronaque submissum face
 60 Caput sacratum prodidit.
 Videre quod postquam magi,
 Eoa promunt munera,
 Sratique votis offerunt
 Thus, myrrham, et aurum regium.
 B
 65 Agnosce clara insignia
 Virtutis, ac regni tui,
 Puer o, cui trinam Pater

GLOSSÆ VETERES.

29. Quod, *vexillum, sidus*, Vat. A.
 32. Conferre, *æquare*, Vat. A.
 33. Inquit, *magi*, Vat. A.
 34. Imperans, *præcipiens*, Vat. A.
 35. Tremunt, *expavescunt*, Vat. A.
 36. Æthra, *per æthra omnia elementa intelliguntur*, Vat. A.
 37. Cernimus, *regem pati*, Vat. A.
 39. Interminum, *sine termino; multis utitur nominibus ad ostendendam Christi majestatem*, Vat. A. *Qui terminum non habebat*, l.
 40. Chao, *primordiali confusione: chaos est primordialis confusio rerum, antequam elementa discernerentur*, Vat. A. *Confusio elementorum, quæ fuit in primordio*, l.
 46. Germina, *filios suos*, Vat. A.
 47. Primus, *Abraham*, Vat. A.
 48. Nati, *Isaac*, Vat. A.

49. Flos subit, *Christus succrescit*, Vat. A.
 50. Jesse, *Jesse insulam sacrificium interpretatur*, Vat. A.
 51. Scepri, *regni*.— *Virgam, potestatem*.— *Virens, florens*, Vat. A.
 52. Cacumen, *principatum omnium rerum*, Vat. A.
 53. Veloces, *perciti*, Vat. A.
 54. Altum, *cælum*, Vat. A.
 55. Sulcum, *viam quam fecit lumen stellæ*, Vat. A.
 56. Signabat, *ministrabat*, Vat. A.
 58. Signum, *stella*. — *Imminens res dicitur quæ super verticem pendet*, Vat. A.
 59. Prona, *humiliata*. — *Submissum, inclinatum*. — *Face, lumine*, Vat. A.
 60. Prodidit, *manifestavit*, Vat. A.
 61. Quod, *signum*, Vat. A.
 62. Eoa, *orientalia*, Vat. A.
 64. Regium, *quia regibus offertur*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

Deo tanto convenientia nuncupasse, quæ tibi (Osium episcopum alloquitur) multo melius sunt comperta quam cæteris. Recte Prudentius fidos interpretes dixit viros sapientes, consideratione rerum cœlestium exercitatos. Barthius lib. LVIII, cap. 2, suspicatur, in Chalcidio legendum esse nocturno icti sidere pro nocturno itinere, scilicet quasi obstupescentes. Quod autem addit Barthius, magos existimasse Deum per ipsam stellam descendisse: et ipsam stellam credidisse numen divinum, mihi non persuasit. Allegat eorum verba *Vidimus stellam ejus*, quod, ait, interpretatur Prudentius Apoth. vers. 218: *Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri*. Neque omittit versus ex hoc eodem hymno, *Illustre quiddam cernimus*. Nihil hæc movent. Nam *stella regis Judæorum*, et *puerum ferri per sidera* solum arguit, stellam indicasse ortum Salvatoris. Verba magorum apud Prudentium, *Illustre quiddam cernimus*, non ad stellam, sed ad id quod stella significat referuntur, ut ex orationis serie patet.
 32. Sich., et Gis. ad oram, *flammas*; cæteri, *formam*. Lucifer Venus est, planeta splendidissimus, qui aliquandiu etiam lucente sole conspicitur, et noctu umbram jacit super terram.
 39. Apollinaris Sidonius voce *interminus* usus est lib. vi, epist. 4.
 40. Weitzius legit *choo* cum solo Widm., in quo fatetur supra esse *chao*. Glossæ Isonis nullæ sunt post hunc versum in hoc hymno. Propterea ex Vat. A. plures sumpsit.

45. Vide Genes. cap. xxii.
 49. In Aldo *Davidicus*. Vide Isaia cap. xi. In quodam Weitzii exemplari ex vet. cod. ad oram ascribitur *subdit* contra metrum.
 50. Gis., *Issæa*, non adversante Heinsio, qui non solum ita legit, sed nullam discrepantem lectionem adnotavit. Alex., Mariet., Ald., Weitz. cum suis, alique nostri *Jesse* cum hiato, qui concinnus est in huiusmodi nominibus propriis exterorum, quæ omnia pronuntiarum debent, ut clare intelligantur. Virgilius sæpe id facit in Græcis vocabulis. Nonnemo corrigebat *Jessis*. Cum *Jessæa* suavior est versus.
 51. Prag., *acceptrumque*.
 52. Alex., *occupet*. Melius, *occupat*.
 56. Put. et Oxon. a secunda manu, *monstrabat viam*; cæteri habent *signabat*.
 59. Rott., *subnitum face*.
 63. Adventum et adorationem magorum in sarcophagis veterum Christianorum interdum expressam scriptores antiquitatum ecclesiasticarum Romæ instantium exhibent.
 67. Erasmus alicubi invenit scriptum *puero necdote*. Fortasse Prudentius scripsit *Puer, cui trinam Pater*; aliquis glossam supra addidit *o*, ut indicaret, esse in vocandi casu, ex qua postea una dictio effecta est *puero*, et correctius, *Puer, o cui trinam Deus. Trina indoles* quænam sit, strophæ sequenti caponitur.

- 383** Prædestinavit indolem.
Regem, Deumque annuntiant
70 Thrsaurus, et fragrans odor
Thuris Sabæi : at myrrheus
Pulvis sepulcrum prædocet.
Hoc est sepulcrum, quo Deus,
Dum corpus exstingui sinit,
75 **384** Atque id sepultum suscitatur,
Mortis refregit carcerem.

- A O sola magnarum urbium
Major Bethlem : cui contigit
Ducem salutis cœlitus
80 Incorporatum gignere
Altrice te, summo Patri
Hæres creatur unicus
385 Homo ex Tonantis Spiritu,
Idemque sub membris Deus.
85 Hunc et prophetis testibus,

GLOSSÆ VETERES.

68. Indolem, *indoles est imago futuræ nobilitatis, quam in pueris videmus, in quibus non est adhuc virtus, sed signum virtutis*, Vat. A.

71. Sabæi, Arabici. *Saba Arabia, a potu (sic) sabaeni, id est a colendo : apud illos enim thus invenitur, Unde Deus. Myrrha interpretatur amara. Ideo et corpora putreferi non permittit*, Vat. A.

74. Corpus, *saum*. — Exstingui, *mori*. — Sinit,

permittit, Vat. A.

75. *Id.*, corpus, Vat. A.

76. Carcerem, *infernum*, Vat. A.

80. Incorporatum, *incarnatum*, Vat. A.

81. Summo, *pro divinitate*, Vat. A.

82. Hæres, *Christus*, Vat. A.

84. Sub membris, *quia divinitus latebat*, Vat. A.

85. Hunc. *Filium*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

68. Verbum *prædestinare* idem significare ac *destinare*, quod præ se fert antecessionein, monent theologo. Vocem parum Latinam esse multi docuerunt : sed a Livio fuisse adhibitam fassus est Cellarius in Curis posterioribus de barbarismis, ab Olao Borrichio admonitus.

69. Magos divinitatem agnovisse, et adorasse explorata res est. Sedulius lib. II : *Aurea nascenti fuderunt munera regi, Thura dedere Deo, myrrham tribuere sepulcro*. Heliadius in carmine de Christi Jesu beneficiis. *Gens Chaldæa... dat munera, regi Divitias, dat thura Deo, myrrhamque sepulcro*. Juvencus lib. I : *Submissique simul mox mystica munera prouunt : Aurum, thus, myrrham regique, Deoque, hominique Dona ferunt*; qui versus Juvenci laudantur a S. Hieronymo, Alcuino aliisque antiquis. Barthius lib. LVIII, cap. 2, in quodam ms. Juvenci reperit *Aurum, thus, myrrham, regique, hominique, Deoque*. Sed tunc hic alius ordo esset constituendus : *Aurum, myrrham, thus, regique, hominique, Deoque*. In S. Hieronymo lib. I Com. in cap. II Matth. : *Thus, aurum, myrrham regique, hominique, Deoque Dona ferunt*. Neque hoc modo ordo munerum servatur. Barthius ait, Prudentium Apotheosi *poemate docto et luculento hæc munera magnifice et Romana majestate appellasse ferula*. Vide Apoth. vers. 609 et seqq. In officio ecclesiastico Epiphaniæ canitur : *In auro et ostendatur regis potentia; in thure sacerdotem magnum considera; et in myrrha dominicam sepulturam*. Sacerdotium magnum ita significatur thure, ut divinitas in ipso sacerdote magno inesse intelligatur.

70. In Put., *fragrans odos*. Alii etiam hic et alibi *fragrans pro fragrans*, ut ante dixi. Isidorus mavult *fragrans odor*.

71. Vat. B, Alex., Rat., *at myrrheus*, quod longe elegantius est, quam *ac myrrheus*. Heinsius quoque reperit in Oxon. *at*, et probavit, quamvis ediderit *ac*; in Put., *ad*, quod tantumdem est. In cæteris, etiam Vat. I, Q, *ac*. Ibidem. Glossam corrige : *ἀπὸ τοῦ σίβου*.

73. Alex., *hocem*; forte *hocce est*. Put., *hoc, hoc est sepulcrum*. Heinsius corrigit *hoc, hoc sepulcrum*. At si Puteanus est emendandus, ad alios codices potius quam ad arbitrium reducendus est : cæteri enim recte habent *hoc est sepulcrum*. Cham., Cell. et Teolius cum Heinsio legunt *hoc, hoc sepulcrum*. In Mar., *quod pro quo*, ut supra corrigitur. Erasmus quoque et Gis. ad oram legunt *quod*. Vat. B, male, *hoc sepulcrum, quo Deus*.

77. Comparativum pro superlativo adhibet *major pro maxima* : et tamen facile potuit *O sola magnis urbibus major*. Sed aliis etiam in locis hanc phrasin usurpavit. Vide hymn. S. Vincentii vers. 294, *Fortissimorum fortior*; Psych. vers. 530, *magnum disci-*

pulorum; hymn. 14 Perist., vers. 110, *Et quod malorum tetrius omnium est*, Hellenismus hic est, et phrasis Vulgatæ editionis Matth. XIII, 41 : *Qui major est vestrum*. Confer Drusium, Observat. lib. V, cap. 27, Curtii illud est : *Duo majora omnium navigia*. Aut qui aliquando etiam positivo adjunxerunt genitivum. Ennius lib. I, *Constitit inde loci propter sos dia deorum*, apud Festum. Virgilius lib. IV Æn., vers. 576, *sequimur te, sancte deorum*. potius quam *deorum quisquis es* : nam videtur sumpsisse ex Ennio : *Respondit Juno Saturnia, sancta deorum*. Græci δὲ θεῶν eadem phrasin dicunt. Ludovicus Cavallus correctores hymnorum Breviarii Romani reprehendit, quod in hymno officii parvi B. Mariæ ad laudes ediderint, *O gloriosa virginum*, quod Latine dici deberet, *O gloriosissima virginum*. Verum exemplis, quæ attuli, correctores possunt vindicari. Fortunatus dixerat *O gloriosa Domina*, renuente metro.

78. Mar. et Rat., *Bethlem*; Wid., Gold., et Hailsb. pariter, *Bethlem*, quod retineri potest. In Egm., *Major Bethlem, et cui contigit*, non male. Drusius loc. cit. præfert *Bethlem* ex consuetudine antiqua Hebræorum, ut in hymno 5 Peristeph., *Betzebulis*, non *Beetzebulis*. Vide ejus lib. VII, cap. 18 et 19. Prudentius hic et alibi corripit primam in *Bethlem*, quamvis Græce scribatur per η. Nihil autem id mirum : nam corripuit etiam S. Hieronymus Hebraicæ linguæ peritissimus in epitaphio S. Paulæ. Eum dormitasse, et deceptos a muta et liquida, qui corripiant, ait Ricciolius. At regulas non antiquis præscribere debemus, sed ab eis accipere. Ex hoc et seq. versu confirmatur, legendum vers. 4 hymni 7, *dux Bethlem*, quod semper mihi placuit, quamvis cum plerisque ediderim *lux*.

79. Prag., *lucem pro ducem*, quod verum est. Respicit enim poeta ad Matth. II, 6. *Et tu Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda : ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel*. Pro adverbio *cœlitus* laudantur Lactantius, Cyprianus, Marcellinus, Orosius, Hieronymus, Marius Victor.

80. Prag., *incorporatam*, ut cohæreat cum *lucem*. de quo vers. prox. super.

82. Psalm. II, 8 : *Dabo tibi gentes hæreditatem*. In Egm. mendum *creator*.

83. In Mar. erat *Tonanti*, sed recte aliena manu factum *Tonantis*. Gold. etiam et Wid. ad oram *Tonanti*. In Vat. I est *Tonanti*, sed videtur fuisse *Tonantis*.

85. Perstat in eadem sententia, *hæredem unicum summo Patri dixit filium hominem et Deum*, nunc appellat *testes, signatores et testatorem*. Pater est *testator* : testamentum novum et sempiternum est Evangelium. Prophetæ *testes et obsignatores*, sive notarii divinarum promissionum.

- iisdemque signatoribus,
 Testator, et sator jubet
 Adire regnum, et cernere.
 Regnum, quod ambit omnia,
 30 Dia, et marina, et terrea,
 A solis ortu ad exitum,
 Et tartara, et cœlum supra.
 Audit tyrannus anxius,
 Adesse regum principem.
 95 **386** Qui nomen Israel regat,
 Teneatque David regiam.
 Exclamat amens nuntio:
 Successor instat, pellimur:
 Satelles, i, ferrum rape,
 100 Perfunde cunas sanguine.
 Mas omnis infans occidat,
 Scrutare nutricum sinus,
 Interque materna ubera
 Ensem cruentet pusio.
 105 Suspecta per Bethlem mili

- A Puerperarum est omnium
 Fraus, nequa furtim subtrahat
 Prolem virilis indolis.
 Transfigit ergo carnifex,
 110 Mucrone districto furens,
387 Effusa nuper corpora
 Animasque rimatur novas.
 Locum minutis artubus
 Vix interemptor invenit,
 115 Quo plaga descendat patens
 Juguloque major pugio est.
 O barbarum spectaculum!
 Illisa cervix cautibus
 Spargit cerebrum lacteum,
 120 Oculosque per vulnus vomit.
 B Aut in profundum palpitans
 Mersatur infans gurgitem,
 Cui subter arcis faucibus
 Singultat unda, et halitus.
 125 Salvete, flores martyrum,

GLOSSÆ VETERES.

86. Signatoribus, *symbolis ac signis*, Vat. A.
 87. Testator, *deus Pater*, Vat. A.
 88. Regnum, *a prophetis prædictum*, Vat. A.
 89. Regnum, *dico*, Vat. A.
 90. Dia, *cœlestia, id est omnia ambit regnum Christi. Dios dicitur generosus vel nobilis, hinc divos vocabant antiqui suos imperatores, id est cœlestes*, Vat. A.
 91. Exitum, *occasum*, Vat. A.
 93. Tyrannus, *Herodes*, Vat. A.
 94. Principem, *invasorem, ut putabat*, Vat. A.
 97. Nuntio, *nuntiatione magorum*, Vat. A.
 98. Instat *aliter instat, pellimur, a regno*, Vat. A.
 99. I, *vade, imperativus est. Satelles dicitur miles, quod satis agat regi obsequendo*, Vat. A.
 101. Occidat, *moriatur*, Vat. A.
 102. Scrutare, *ut inde auferas filios*, Vat. A.
 104. Pusio, *puer*, Vat. A.
 106. Puerperarum, *puellarum pueros parientium*, Vat. A.
 108. Prolem, *masculam*, Vat. A.
 110. Districto, *nudato*, Vat. A.
 112. Animas, *vitas*. — Rimatur, *investigat*, Vat. A.
 116. Jugulo, *collo*. — Pugio, *mucro, gladius, pugio dicitur a pugno*, Vat. A.
 120. Vomit, *egerit*, Vat. A.
 121. Palpitans, *moriens, diversa mortium describit genera*, Vat. A.
 124. Halitus, *spiritus*, Vat. A.
 125. Flores, *primitiæ*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

86. Alii scribunt *hisdem*; alii *isdem*; alii *iisdem*. C Non obest hæc varietas versui.
 87. In Hymn. Thom., *pater pro sator*.
 88. In Hymn. Thomas. *perperam Ipsum audire, et cernere*. Mendose etiam Egm. et Palat., *audire regnum pro adire regnum*. Nebrissa *cernere interpretatur discernere et iudicare*; cui Chamillardus astipulatur, *tenere et exercere regnum*, et Teolius, qui nihilominus innuit, aliam interpretationem adhiberi a Perizonio ad Sanctii Minervam lib. iv, cap. 15. Prudentius de hæreditate loquens verba jurisperitorum, imo Latinorum adhibet *adire et cernere*. Passim apud Ciceronem et optimos alios auctores *cernere hæreditatem pro possidere*. Ignoratio hujus significationis ansam errandi præbuit exscriptoribus, et cum *cernere* acciperent pro *videre*, scripserunt. *Audire regnum, et cernere*, et inde *Audire ipsum, et cernere*. Paulus Leopardus lib. i Emend., cap. 15, hæc voce *cernere* eleganter usum poetam nostrum monet, *ubi perperam*, addit, *alter interpretum cernere valere putat discernere et iudicare, alter decernere*. Prudentius supra hymno 10, vers. 86, de hominibus ait *Cœlestia cernere regna*, non dissimili sensu.
 90. Erasmus legit *diva*, sed suspicatur, scriptum fuisse *dia*, ut vere est in nostris; hoc est *aerea, cœlestia*.
 98. Herodes, regnum Jesu Christi in aliam partem accipiens, se regno spoliandum propterea existimabat, quia, ut pervulgata docet sententia, *nulla sancta societas, nec fides regni est*.
 99. Ita habent Alex., Fabr., Ald., Gis. in textu, Put., Thuan., Noms., et vet. cod. ad marg. edit. Weitzianæ apud cl. præsulem Reggiun, In Egm. abest i, scilicet *Satelles, ferrum rape*. Sic etiam in
 C Vat. A, sed ob incuriam, nam supra est glossa; i, *vade, imperativus est*. Rat., Mar., Weitz., Gold. a secunda manu, Vat. B a prima manu, Erasmus, *Ferrum satelles corripe*. Vat. B a secunda manu, Urb., unus ex Boheriis, Gold. a secunda manu, *Ferrum satelles arripe*. Cæterum omnino male Widm. et Hailsb., *Satelles ferrum corripe*. Vide Apoth. vers. 37, i, *scriba, tripliciter Digere versiculis*. Et hymn. 14 Perist., vers. 65, i, *stringe ferrum miles*. In Vat. Q mendum est *Satelles ferrum rapere*. In Nebr. fortasse mendum est *Satelles in ferrum rape*.
 104. Egm., *mendose, cruen'em*.
 106. Abest est a Vat. A, I, Q, Gold.
 107. Intelligi *nequa puerpera*.
 110. Heinsius contra fidem librorum opinatur *districto*, non *districto*. Verum apud Cæsarem et Horatium eodem modo legitur *gladium distringere, ensis districus*. In Alex., Vatt. I, Q, *districto*.
 112. Egm., *male, rimantur*.
 115. Weitz cum Hails. scribit *discendat*. In Egm. et Palat., *discedat*. Vera lectio *descendat*. Ovidius, Statius, Claudianus aliisque simili phrasi usi sunt. Barmanno, tom. I Anthol., pag. 555 rectius videtur *discedat*, quia plaga *discedere, ferrum descendere* dicitur. At quo petit *descendat*.
 116. Cum *pugio*, ait Erasmus, *sit gladiolus brevior, tamen jugulo major. Est autem epiphonema rei narratæ*.
 125. Aldi erratum *arcis pro arcis*.
 124. Erasmus habet *singultit*, cæteri *singultat*, quo verbo Virgilius, Statius, alique utuntur. Hoc mortis genus a pictoribus et scriptoribus, qui graphice innocentium martyrum stragem describunt, prætermitti solet; nempe quod pueri aquis fuerint suffocati. Id

Quos lucis ipso in limine
388 Christi insecutor sustulit,
 Ceu turbo nascentes rosas
 Vos prima Christi victima,
 130 Grex immolatorum tener,
 Aram ante ipsam simplices
 Palma, et coronis luditis.
 Quid proficit tantum nefas?
 Quid crimen Herodem juvat?
 135 Unus tot inter funera
 Impune Christus tollitur,
 Inter coævi sanguinis
 Fluenta solus integer :
389 Ferrum, quod orbat nurus,

A 140 Partus fefellit virginis.
 Sic stulta Pharaonis mali
 Edicta quondam fugerat,
 Christi figuram præferens
 Moses, receptor civium.
 145 Cautum, et statutum jus erat,
 Quo non liceret matribus,
 Cum pondus alvi absolverent,
 Puerile pignus tollere.
 Mens obstetricis sedula,
 150 Pie in tyrannum contumax,
 Ad spem potentis gloriæ
 Furata servat parvulum.
 Quem mox sacerdotem sibi

GLOSSÆ VETERES.

128. Turbo, aufert, Vat. A.
 131. Aram ante ipsam, ara passio est Christi : ante aram Christi dicitur, quia ante passionem Christi occisi sunt. Unde de aliis dicitur : Vidi sub altare animas occisorum, id est per passionem Christi, Vat. A.
 138. Integer, illæsus, Vat. A.
 139. Orbat, orbis faciebat, Vat. A.
 140. Partus, filius, Vat. A.
 141. Pharaonis, Pharae dissipans interpretatur, Vat. A.

B 144. Receptor, liberator, quia recepit eisdem de servitute, Vat. A.
 145. Cautum, firmum : cavo, cavis, est confirmo ; inde cautum et cautio, et facit præteritum cævi. Cævo, cævi, indicativo modo est crisso, id est clamem moveo, Vat. A.
 148. Tollere, nutrire, educare, Vat. A.
 150. Contumax, superba, quia ipsa superbia pietas fuit, Vat. A.
 153. Sacerdotem, levitam, Vat. A.

COMMENTARIUS.

satis verisimile esse arbitror.

126. In Horis ad usum diocesis Lugdun. edit. an. 1778, ut concursus vocalium vitaretur, ita hæc strophæ est reformata : *Salvete, flores martyrum In lucis ipso limine Quos sævus ensis messuit, Ceu turbo nascentes rosas. Cur non potius versus transpositi sunt? Salvete, flores martyrum, Quos sævus ensis messuit In lucis ipso limine, Ceu turbo nascentes rosas.* Aliæ ineptæ trajectiones versuum reformati ejus Breviarii placuerunt : ut in nota illa clausula, *Jesu, tibi sit gloria, Qui natus es de Virgine.* Transposuit : *Qui natus es de Virgine, Jesu, tibi sit gloria.* Videtur legisse Augustinus Prudentium. Ita habet ille serm. 220 app : *Quos Herodis impietas lactentes matrum uberibus abstraxit, qui jure dicuntur martyrum flores, quos in medio frigore infidelitatis exortos, velut primas erumpentes Ecclesiæ gemmas, quædam persecutionis pruina decoxit.*

128. Silius, III, silv. 3 : *Qualia pallentes declinant lilia culmos, Pubentesque rosæ primos moriuntur ad austos.*

131. Ita habent Ald., Sich., Weitz., Heins. cum suis, nostri codd., etiam Alex., Vatt. L, Q, Hymn. Thom. Widm., Hailsbr., Gold. Sed Erasmus, et cum eo Giselinus, *aram ante cujus.* Fabricius vero legit *aram ante et ipsam* ; Egm. *aram ante ipsam et.* Torrentius et Cauchius *aram sub ipsam* ex Apocalypsis simili phrasi cap. vi, 9 ; quam lectionem præferrem, si codd. mss. suffragarentur. In solo Urb. recenti codice legi *aram sub ipsam.* Non dubium est quin prima sit proba lectio, non eliso *e in ante*, quod interdum consuevit Prudentius. Heinsius, Cellarius et Teolius aiunt, esse *synalæpham*, ego vero *dialæpham* sive *hiatum* voco, cum non absorbetur vocalis, *synalæpham* vero, cum absorbetur.

132. Alex., non male, *corona.*

133. Ald., Gis. et nostri, *quid.* Egm., *qui.* Heinsius cum Put., Amb., Thuan., Rott., Boh. priori, et Cauchii libris, *quo.* Teolius in Vatt. duobus reperit *quid*, cum aliis duobus et Heinsio legit *quo.* Allegat Erasmus et Weitzium pro *qui* : alios foras voluit nominare, nam mihi *quid* Weitzius, et apud Weitzium Erasmus. Rat., Prag. et Gis. ad *oram, profuit pro proficit.* Sententia eadem est, nihil adversus Dei consilia homines proficere, unum Jesum inter tot funera, e manibus quaerentium eum, eripi.

136. Post hanc stropham nihil aliud hujus hymni exstat in codice Marietti. Sed statim sequitur, *De opusculis Prudentii*, ut in Vat. B. In Vat. B. iuteger exstat hic hymnus.

137. Sanguis innocentium Christo coævus erat. S. Hieronymus utitur hoc vocabulo, non Cicero, ut aliqui putarunt qui legerunt *coævus* pro *coquus*.

139. *Nurus* pro uxoribus Martialis lib. iv, epigr. 75 : *Atque inter latias gloria prima nurus.* Poetæ feminas sive sponsas nonnunquam vocant *nurus*.

143. Put. a secunda manu, *quadam* pro *quondam* fugerat.

144. *Receptor* restitutor, liberator, Eutropius, Tacitus, alii. Historiam hanc lege Exo-li cap. II. In Vat. B et Rat. semper legitur *Moses* pro *Moses*.

145. Ald., Gis. in textu, Urb., Vat. Q, Weitz., *jusserat.* Giselinus ex veteri libro restituit *ius erat* in collectan. Lucr. verbo *jussa* : quod arripuit Heinsius cum Put., Amb., et Rotten. Idem notaverat Giselinus ad marginem. Cauchius conjecerat, *Cautus statuto jusserat.* Alicubi exstat mendose, *statum* pro *statutum*.

146. Egm. et Pal., *qui pro quo*, ut ante *qui proficit*.

147. Ald. error est *absolveret*.

148. Cauchius contra auctoritatem codd. corrigi *virile.* Recte *puerile a puero.* Tollere est educare.

149. Prag. et Widm., *sedula.*

153. *Moses sacerdos* laxiori significatione, ut ante Helias et David : quanquam Moysem proprie fuisse sacerdotem, communior veriorque est sententia. Sed interdum Prudentio sacerdos dicitur, qui res divinas tractat, disserit, prænuntiat, concinit. Ilac ratione poetæ sacerdotes Phœbi, philosophi naturæ vocentur. Propertius III eleg. 1 : *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos.* Lactantius cap. 2 lib. v Instit. meminit cujusdam, qui *antistitem se philosophiæ profitebatur.* Prudentius vocabulum *præsulis*, quod etiam sacerdotum proprium erat, pro duce accipit. Vide hymni 11 vers. 115, et hymni 5 vers. 83, ubi idem *Moses præsul justitiæ* appellatur. Atque hoc sensu nonnulli exponunt verba psalmi xcviij, 6 : *Moyse et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus.* Locus quinque diversas loci explanationes affert, quamvis ipse teneat Moysen vere et proprie fuisse sacerdotem.

- 155 **390** Assumpsit orbis conditor,
Per quem notatam saxeis
Legem tabellis traderet.
Licetne Christum noscere
Tanti per exemplum viri?
Dux ille, cæso Ægyptio,
160 Absolvit Israel jugo.
At nos, subactos jugiter
Erroris imperio gravi,
Dux noster, hoste saucio,
Mortis tenebris liberat.
165 Illic expiatam fluctibus
Plebem iparino in transitu
Repurgat undis dulcibus,
Lucis columnam præferens.
391 Hic præliante exercitu,

- A 170 Pansis in altum brachiis,
Sublimis Amalech premit,
Crucis quod instar tunc fuit.
Hic nempe Jesus verior,
Qui longa post dispendia
175 Victor suis tribulibus
Promissa solvit jugera :
Qui ter quaternas denique
Refluentis amnis alveo
Fundavit, et fixit petras,
181 **392** Apostolorum stemmata.
Jure ergo se Judæ ducem
Vidisse, testantur magi,
Cum facta priscorum ducum
Christi figuram pinxerint.
185 Hic rex priorum judicum,

GLOSSÆ VETERES:

155. Notatam, *descriptam*, Vat. A.
158. Per exemplum viri, *per figuram Moysis*. Vat. A.
159. Dux ille, *Moyses*, Vat. A.
161. Nos, *allegorizat, quid significaverit Moyses*,
Vat. A.
163. Dux, etc., *Christus, diabolo vulnerato*, Vat. A.
165. Expiatam, *a Moysæ*, Vat. A.
167. Repurgat, *iterum purgat*. — Undis, *Jordanis*,
Vat. A.
168. Lucis, *ignis*, Vat. A.

- B 169. Hic. *Moyses contra Amalech*, Vat. A.
173. Verior, *quam Moyses*, Vat. A.
174. Dispendia, *pericula 40 annorum*, Vat. A.
176. Jugera, *terram promissionis*, Vat. A.
178. Refluentis, *iterum fluentis, jam fluere incipientis*. — Alveo, *in medio Jordanis*, Vat. A.
180. Stemmata, *ordines*, Vat. A.
181. Ducem, *regem*, Vat. A.
183. Facta, *operata*. Vat. A.
184. Pinxerint, *finxerint, adumbraverint*. Vat. A.

COMMENTARIUS.

155. Exodi xxxi et xxxii.
159. Ibid., cap. ii. Vat. B, *ipse pro ille*.
161. Egm., *ad, lege at*.
165. Exodi xiii et xxxiii. Nota, quod hic est Jesus, cujus figura est Moyses. Poeta figuram, et id quod figura indicatur simul enarrat. Nebrissensis: *Hic, sc. Moyses, qui populum per mare Rubrum trajecit: per quod significabatur baptisma Christi, quod in dulcibus Jordanis aquis est postea consecratum*. Cellarius id non intellexit: *Nebrissensis ad Jordanem refert, per quem populus traductus fuit; at non Josue, sed Moysis hic facta narratur. Unde MALIN ad dulcem aquam in Horeb Exod. xvii refert. Cellarius a Teolio corripitur: Hæc, inquit, sinistra Cellarius accipiens, interpretem hunc reprehendit, quod contra historiam veritatem dixerit, Moysen per Jordanem trajecisse populum, quod ille nunquam somniavit. Mihi Cellarius non videtur eum errorem Nebrissensi objecisse: nam Cellarius notam apponit versui 167: Repurgat undis dulcibus, quod de Moysæ explicat Cellarius, Nebrissensis de Christo*.
170. Ald., Weitz., Heinsius cum vetustioribus suis, nostri *pansis*. Sic restituerat Gifanius ex veteribus membranarum verbo *dispensus* Ind. Lucr., ut in Psychom., *Cornibus oppansis*, et præfat. lib. i contra Symmach., *Vix panso poterat currere carbaso*, et *retunsis* in Romano pro *retusis*.
171. Vat. A, *sublimem*, mendose.
172. Lege Exodi caput xvii, et SS. Patres interpretes dixerit, hanc historiam enarrantes.
173. *Jesus* est salvator, et hoc ipsum significat *Josue*, quocum nunc confert *Jesus*. Ut enim *Josue* in terram promissionis tribus Israelis duxit, sic *Jesus* genus humanum, a captivitate dæmonis liberatum, in patriam cœlestem invexit. *Christus* igitur est verior *Jesus*, quam *Josue*. Iso, Cham., Teol. exponunt, *Josue est verior Jesus, seu salvator, quam Moyses*. Non placet. Vide not. vers. 165 et 177.
177. Erasmus legit *qui ter quaternis*, et infra vers. 179, *petris*, quod ad oram Giselinus annotavit: sed recte procedit sensus sine correctione mss. codicum: *fundavit duodecim petras, stemmata apostolorum*, per epexegesis Prudentio familiarem, hoc est petras,

- quæ sunt stemmata. Alludit poeta ad cap. iii et iv Josue, ubi narratur, Jordanem conversum fuisse retrorsum, ut iter Israelitis pateret; et Josue jussisse, duodecim viros singulos e singulis tribubus eligi, qui rursus Jordanem ingressi, ex alveo singuli singulos lapides tollerent, ut ad posterorum memoriam reponerentur, et alios quoque duodecim lapides posuissent Josue in medio alveo, ubi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam fœderis. Duodecim apostolos in his duodecim viris et lapidibus allegorice poeta agnoscit, ut Tertullianus lib. iv contra Marc., cap. 13: *Totidem enim apostoli portebantur.... lapides solidi fide, quos de lavacro Jordanis Jesus vensus elegit, etc.* Cellarius duodecim lapides in ripa Jordanis positos interpretatur. Teolius non videtur alios agnoscere lapides, nisi eos qui in medio Jordanis alveo positi sunt. Josue loc. cit. et hos poni jussit et alios in loca castrorum.
179. Prag., *fecit petras*, minus bene.
180. Quid sit *stemma*, dictum est supra hymno 7, vers. 81. Hic etiam esset locus suspicandi, legendum *schemata*, hoc est *figuras*.
181. Vat. B et Rat., *Judææ*, non patitur carmen.
182. Magi non viderunt ducem Judæ in stella, sed stellam, eum indicantem. Vide supra notam vers. 28. Ex ratione quæ subjicitur amplius id liquet. Argumentum enim petitur ex factis priscorum ducum Israel, quæ, ut multi opinantur, magos non latebant.
183. Egm., *perperam, fracta pro facta*.
184. In Egm. et Pal., *Christo figuram finxerint*. Erasmus, Thuan., Noms., Boherianus prior, Gis. ad oram, Teol., *Christi figuram finxerint*. Ald., Weitz., Gis. in textu, Heins., Vat. B, Sich. et alii, Mar. et alii, *pinxerint*. In Vat. A, *finxerint*, supra aliter *pinxerint*.
185. Vat. B et Prag. contra metri rationem, *priscorum pro priorum*. In Vat. I, *priorum* videtur factum ex *primorum*, quod cum carmine non cohærebat. Metro etiam adversatur Put., *Hic rex prior est judicum*: alioquin poterat id sustineri, ut ante vers. 77, *sola magnarum urbium major Bethlem*. Heinsius ex hoc errore existimat, a manu Prudentii fuisse *Hic rex priorum est judicum*. At vero cum Heinsius sæpissime

Rexere qui Jacob genus,
 Dominæque rex Ecclesiæ,
 Templi et novelli, et pristini.
 Hunc posteri Ephraim colunt,
 190 **393** Hunc sancta Manasse domus,
 Omnesque suscipiunt tribus,
 Bis sena fratrum semina.
 Quin et propago degener,
 Ritum secuta inconditum,
 195 Quæcunque dirum fervidis
 Baal caminis coxerat:
 Fumosa avorum numina.

A Saxum, metallum, stipitem,
 Rasum, dolatum, sectile,
 200 In Christi honorem deserit.
 Gaudete, quidquid gentium est,
 Judæa, Roma et Græcia,
394 Ægypte, Thrax, Persa, Scythia:
 Rex unus omnes possidet.
 205 Laudate vestrum principem,
 Omnes, beati ac perditii,
 Vivi, imbecilli ac mortui:
 Jam nemo posthac mortuus.

GLOSSÆ VETERES.

188. Pristini, *antiqui templi Judæorum*, Vat. A.
 189. Posteri, *fili*. — Effrem, *id est, Effraim, et interpretatur frugifer*, Vat. A.
 190. Manasse, *Manasse oblivio interpretatur. Significat autem populum gentium, cui dicitur: Obliviscere populum tuum*, Vat. A.
 193. Degener, *ignobilis, degener dicitur, quia non sequitur nobilitatem patrum et parentum*, Vat. A.

B 196. Coxerat, *formaverat*, Vat. A.
 198. Stipitem, *lignum*, Vat. A.
 199. Rasum, etc., *tribus modis omnis forma lignorum componitur, radendo, dolando, secando*, Vat. A.
 202. Judæa, *propter legem*. — Roma, *propter principatum*. — Græcia, *propter sapientiam*, Vat. A.
 206. Perditii, *peccatores*, Vat. A.
 207. Vivi, *sani*. — Imbecilli, *infirmi*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

epexegesis in Prudentio tueatur, non est, cur hanc rejiciat, stabilitam ab Aldo, Weitzio, Gisellino cum Vat. A, B, multisque aliis codicibus: nullum enim dissentientem Heinsius protulit.

186. Vat. B, *domus, correctum genus*.

187. Cauchius in suis invenerat *nostræque*, ipse malebat *geminæque*. Nostri et Heinsiani cum editis, *dominæque*.

188. Ambr., Rat., Hails., Palat., *templi novelli sine et. Cæteri, templi et novelli*. Gis. ad marg., *templi novelli ac pristini*. Ecclesia a Christo fundata *templum novellum est*, ut supra hymn. 11, vers. 59, dixit *novellum sæculum*. Templum Salomonis templum est pristinum, templi novelli figura. Templum etiam post captivitatem restitutum nomine *templi pristini* comprehenditur.

189. Erasmus, Nebr., Gis., Fabr., *Ephraim*, ut Græci loquuntur. Heinsius cum vetustioribus suis, et Ald. cum aliis, *Effrem*, ut sit *sinalepha*, inquit Heinsius; potius *dialapha*, ut alibi dixi. Egm. scribit *Efrem*.

190. Heinsius mavult *Manassæ* quam *Manasse*. Sic etiam Giselinus. Ald., *Manasse*, nec discrepant nostri; idemque placuit Weitzio cum Widm. et Gold.

191. Ald., Nebr., Gis. in textu, Heins., *suspiciunt*. Vatt. A et B, Prag., Rat., Weitz. cum Widm. et Gold., *susciipiunt*. Quod verbum petiit videtur ex cap. 1 Joan. vers. 11 et 12: *Et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem*, etc.

193. Vat. B, *qui et*; sed correctum *quin et*. Supra non solum tribum Juda, sed etiam omnes alias Deum colere asseruit: nunc idem de gentibus confirmat. *Degener propago* sunt, qui neque a patriarchis ortum ducunt, et ad idolorum cultum se converterunt.

191. Prag., *ritum incognitum*, minus bene.
 195. Ald., Egm., Pal., Hails., Vat. A et Rat., *durum*, Vat. B, Erasmus, Weit., Giselin. et Heinsius, *dirum*.

196. Aldus, *coxerant*. *Baal* pro quovis idolo ponitur.
 197. *Fumosa* ob antiquitatem, ut *fumosæ imagines* apud Ciceronem. Nam de fabricarum officinis nihil est, quare cogitemus in saxo et stipite.

198. Mendum est Vat. A, *stipem*.

199. Vatt. A, I et Weitz., *sectilem*. Numen *sectile* cum reliquis intelligo; neque *sectile* refertur ad *stipitem*, sed ad *saxum*. Tres, inquit Erasmus, *materias refert deorum, lapidem, æs, lignum*. Opificium item *triplex: metallum raditur lima, saxum secatur, lignum dolatur*.

203. Giselin., *Persa et Scythia*. Alii *Persa, Scythia*, quia ultima in Persa producitur ob sc. dictionis sequentis. In orthographia variant codices, *Scitha, Schita, Scyta, Scythia*. Ald., *mendose, Scythia*; Vatt. A et B, minus bene, *Scytæ*. Urb. *Persa et Scythia*.

205. Invitat omne hominum genus ad laudandum Deum, scilicet eos quos adversa premit fortuna, et qui prospera utuntur, qui bene valent, qui imbecilli sunt, qui jam mortui. Hæc quidem communis est interpretatio. Nihil tamen prohibet, quominus ad mores referas, ut omnes qui bonis moribus, qui perditis sunt, invitentur ad laudes Christo concinendas, sed ita ut *nemo posthac mortuus sit*, sed omnes ad bonam frugem conversi, vita, quam offert Christus, gaudeant.

208. Canit Ecclesia, Jesum Christum mortem moriendo destruxisse: quo sensu *nemo jam mortuus est*.

In cod. Vat. B post hunc hymnum sequitur: *Incipit de opusculis, Patri Deo immolat, per trochæum, et trimetrum endecasyllabum*. In cod. Ratisbonensi, *Finis Cathemerinon Prudentii Clementis*.

INCIPIT LIBER APOTHEOSIS.

Præfatio.

395 Est tria summa Deus, trinum specimen, A 5

[vigor unus.

396 Corde Patris genita est Sapientia, Filius

[ipse est :

Sanctus ab æterno subsistit Spiritus ore.

Tempore nec senior Pater est, nec numine

[major :

GLOSSÆ VETERES.

1. Summa, principalia, principia. — Specimen, divisio personarum. — Vigor, virtus, I.

5. Retro, sine initio, id est ante sæculum, in perpe-

COMMENTARIUS.

Titulus apud Aldum est : Aurelii Prudentii Clementis V. C. Apotheosis. Hymnus de Trinitate : quæ etiam in Egin. est inscriptio hujus præfationis. In Vat. A: Liber de Trinitate; cætera desunt. Giselinus : Apotheosis. Præfatio, et ad marg. Trinitatis confessio. Weitzius : Incipit Apotheosis, id est de Divinitate. Vat. B et Mar. : Incipit liber Apotheosis cum explicatione, id est de Divinitate, quam ab auctore non esse judico. Sed in Mariet. liber hic ponitur post Dittochæum. In Alex. et Aldo statim post hymnum Epiphaniæ succedit Apotheosis. Vide in proleg. diversum ordinem operum cap. 3, 4 et 5. De hoc titulo Barthius lib. xli, cap. 24 : Prudentii is liber, qui Græco titulo Apotheosis inscribitur, nequaquam de Divinitate est inscribendus : non enim disputat, an sit, vel quæ sit Divinitas. Sed scopus auctoris egregii est demonstrare divinitatem Christi, quod is divino honore colendus sit, nec dispar Patri, licet humana natura deitate recepta sit, quæ vera est apotheosis. Neque ego plane improbo, imo prope est plane, ut probem, veteris nostri codicis Helvetici interpretationem de DIVINATIONE : quæ licet expressa sic non sit, nam de divinatione præferunt membrana, tamen antiquitus ita conceptam fuisse auguror. Respondet enim divatio apotheosi, ut referre inter deos aliud Latinum vocabulum, unum quidem, non habet. Joseph Rodriguez de Castro, qui in Bibl. Hisp. ait, librum Apotheosis inscribendum esse de divinatione, si fides Barthio sit adhibenda, fortasse dicere voluit de divinatione : hoc enim pugnat Barthius. Emmanuel Riscus tom. XXXI Hisp. sacr. advertit, apotheosis vocabulum non esse stricto sensu accipiendum pro relatione inter divos, cum Prudentii scopus sit agere de divinitate Christi. Vat. A ante præfationem primam Apotheoseos aliter videtur hoc vocabulum interpretari : Quomodo, inquit, homines in divinitatem transferuntur. Facile assentiar, Prudentium composuisse hunc et sequentem librum, ut errorem Priscillianistarum, qui altas radices in Hispania egerat, funditas everteret. Sed non propterea negandum est, veteres errores, ab aliis jam confutatos, a Prudentio data opera impugnari : imo ab eo Sabellium, Marcionem, Manichæum nominatim refelli censeo, priscillianismo nunquam nominato, ut ostenderet, quibus auctoribus illæ hæreses jam olim erupissent, aut fuissent propagatæ. Itaque non bene quidam hac ratione conjicit, lemmata librorum non esse a Prudentio, quia is Priscillianistas præsertim oppugnat. Vide not. ad titulum Apotheoseos.

1. In Trinitate sunt tria summa. S. Augustinus in append. de diversis serm. 30 : Sancta Trinitas unus, et solus, in substantia solus, in personis tria. Et lib. vii de Trin., cap. 4 : Hæc tria simul unus Deus... Rursus non esse tria quedam, non poterat dicere (humana inopia loquendi) quod Sabellius, quia dixit, in hæresis lapsus est. Et lib. vi de Trinitate, cap. 4 : Sunt

Nam sapiens retro semper Deus edidit ex se,
Per quod semper erat gignenda ad sæcula,
[vigor unus.

Edere sed Verbum Patris est, at cætera Verbi,
Assumptum gestare hominem, reparare per-
[emptum,

397 Conciliare Patri, dextraque in sede locare.

tuum, I.

7. Edere, gignere, Iso.

illa tria Deus unus. Scilicet, ut loquuntur theologi, tria individua. Trinitas etiam personarum non incongruenter per trinum specimen significatur, eo sensu, quo Græci tres characteres dicunt. S. Athanasius in Quæst. sec., quæst. 7 : Tres personas confiteor, tres subsistentias, tria propria, tria individua, tres characteres. His apprime consonat concilium Constantinopolitanum iv, actione 10 : Unum quidem et singularem Deum secundum rationem substantiæ, trinum autem, vel tria, si eum secundum rationem personarum prædicamus. Plures similes locutiones ex Patribus exponit Petavius tom. II, lib. viii, cap. 9, quarum omnium eo redit ratio, ut pluralis numerus significet, personas singulas qualitatibus illis, si ita loqui fas est, affectas esse, quæ tamen divisæ non sunt ita, ut sua cuique propria suppetat, a qua denominantur, sed ut una et individua sit in tribus, quemadmodum et essentia. Hincmarus : De non trina deitate non probabat trinum specimen ; Arator trinam potestatem, et Prudentius trinam pietatem dicunt metri necessitate... idem Prudentius fortasse metri lege coactus ad demonstrandum tres personas unius substantiæ alibi scribit, dicens : Est tria summa Deus, trinum specimen, vigor unus. Sed quoniam ut Priscianus dicit, a specie deducitur specimen, in Deo trinum specimen catholice non potest dici, ut Augustinus in libro vii de Trinitate dicit, quia non sunt tres species unius essentiæ Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. At oportuit, Hincmarum hæc distinxisse : aliud est enim dicere tres species, aliud trinum specimen ; sicut non est idem trina deitas, ac tres dii. Marius Victor lib. i dixit : Virtus trina Deus. Neque in Augustino quidquam reperio, quod Hincmari causæ ullo modo faveat. Dudo Decanus S. Quintini lib. iii de Mor. Norman. pag. 102, versum hunc a Prudentio mutuatus est : Qui tria summa manet, trinum specimen, vigor unus.

2. Post genita abest est a Pragen. Giselinus in utraque editione omisit est post Filius ipse, neque Heinisius quidquam annotavit, quamvis ediderit ipse est. Sæpe poeta id exprimit, Filium corde Patris genitum.

3. De processione Spiritus sancti vide hymnum 6 Cath.

4. Vat. B, Urb., Mar., Vat. I, Rat. a prima manu, nomine. Ald. et alii editi, numine cum Alex. et Widm. a prima manu.

5. Æterna Verbi generatio clarissime hic explicatur. Vide hymn. Cath. 11.

6. Vat. A et Prag., semper erant, mendose. S. Cyrillus Alexandrinus in Thesaur., assert. 5, plura in hanc sententiam congerit, probans, Patrem non existisse ante Filium, tametsi ingenitus sit.

8. Theologis nonnullis displicet hæc locutio assumere, aut suscipere hominem de Verbi incarnatione. Eam adhibet concilium Tolet. iv, can. 1 : Unus de

- 10 Spiritus ista Dei complet : Deus ipse fideles
In populos charisma suum diffundere promptus,
Et Patris, et Christi virtutem in corpora transfert.
- Est vera secta? te, magister, consulo :
Rectamne servamus fidem?
An viperina non cavemus dogmata
Et nescientes labimur?
- 5 Arctam salutis vix viam discernere est
Inter reflexas semitas.
- 398 Tam multa surgunt perfidorum compita,
Tortis polita erroribus,
Obliqua sese conferunt divortia
- 10 Hinc inde textis orbitis :
- 15 Quas si quis errans, ac vagus sectabitur,
Rectum relinquens tramitem :
Scrobis latentis pronus in foveam ruet,
Quam fodit hostilis manus :
- 15 Manus latronum, quæ viantes obsidet,
Iter sequentes devium.
Quid non libido mentis humanæ struat?
Quid non malorum pruriat?
Statum lacessunt omnipollentis Dei
- 20 Calumniosis litibus :
- 399 Fidem minutis dissecant ambagibus,
Ut quisque lingua est nequior :
Solvunt, ligantque quæstionum vincula
Per syllogismos plectiles.

GLOSSÆ VETERES.

11. Populos, Domini. — Charisma, gratiam, vel donum. — Promptus, paratus, Iso.
12. Corpora, scilicet fidelium, I.
13. Secta, electio, I.
14. Cavemus, vitamus, Iso.
15. Vix, difficile, Iso.
16. Reflexas, tortuosas, I.
17. Perfidorum, hæreticorum, I, Vat. A.
18. Polita, trita, I.
19. Obliqua, scilicet tam. — Divortia, dicta a diver-
te. id, id est separationes viarum, I.
20. Orbitis, vestigiis viarum, I.
17. Libido, dilectatio, I.
18. Pruriat, curiositatis vitio tentet, Iso.
21. Minutis, subtilibus, Mar. — Minutis, dialecticis, subtilibus. — Ambagibus, circuitationibus, vel argumen-
tis, I.
24. Plectiles, flexuosos, Mar. — Syllogismos plectiles, per insolubiles circumlocutiones, vel per contra-
ratiocinationes subtiles. Syllogismus est contraratiocinatio, I.

COMMENTARIUS.

sancta Trinitate anima, et carne perfectum suscipiens hominem. Vide vers. 779 Apoth. In Chamill. mendam est peremptu.

10. Codex Bononiensis, fidelis, minus bene.
11. Primam in charisma etiam produxit Fortunatus lib. iv de S. Martino.
12. Prag., corpore; Wil. supra, tempora. Alii recte, corpora. Notat Chamillardus, Prudentium, contra hæreticos disputaturum, sapienter præfationis loco posuisse catholicæ fidei professionem, ut si quid forte fidei contrarium ipsi excideret, non sponte factum constaret. Equidem in his paucis versibus indicatum vileo a poeta, quidquid in Apotheosi fusius explicatur.

Vat. A titulum huic secundæ parti præfationis assignit : Prudentii liber i Apotheosis. Vat. B et Mar. nulum præferunt titulum. Ald., Hymnus in infideles, quod Weitzius arripuit; plerique habent Alia præfatio. Neque ego hanc inscriptionem respuo, quamvis teneam, unicam esse præfationem, cuius prima pars hexametris, altera alio metro constet. In Paulino aliisque cernere licet unum idemque poema diversis carminum generibus compactum. Quærit Prudentius in hac secunda præfationis parte Est vera secta? id est. Estne vera hæc fidei regula, quam superioribus proximis versibus tradidi?

1. Giselinus margini apposuit Infidelium reprehensio, fortasse ut indicaret aliorum inscriptionem, Hymnus in infideles.

3. Vat. A, servamus pro cavemus contra carmen et sensum. Horatius lib. 1, oda 8, Cur olivum sanguine viperino cautius vitat. Sunt autem hæreses viperinæ, quia et nocent ut viperæ, et latent serpunt ut serpentes.

4. Vatt. A, B, I, Urb., Mar., Prag., Rat., Gis., Weitz., nescienter. Heinsius cum suis vetustioribus, præterea Ald. cum Egm., Pal., nescientes, quod et Latinus, et gratus est. Adhæret Bonon. et Alex.

5. Thuan. et Alex., distinguere pro discernere. Bonon., male, viam vix.

7. Veteres codices Vatt. A et B, Mar., Prag., Rat., scribunt competa. Vulg., compita. Salmasius, Plinian. Exercit. ad cap. 17, pag. 212, notat, in antiquissimis membranis Prudentii semper scribi competum; sunt

autem competa loca, ubi multæ competunt et concurrunt viæ aut semitæ. Veteres sæpe e in i vertebant, et compito, pertisus, distisus dicebant. Hinc fluxit compitum pro competum.

9. In Vat. A, Obliqua, quod recenti manu correctum est obliqua. Vat. B., Put., Thuan., Rotten., Prag., conscrunt. Ald., Gis., Fabr., Weitz. cum Mar., Vat. A aliisque, conferunt. Heinsius amplexus est conscrunt, cui Vatt. codd. astipulari ait Teolius, neque deluisse Cellarium quidquam immutare. Torrentius ex suis notarat Obliqua qua se. Discrepant alii, excepto Fabricio.

11. Rott. et Canchius ex suis membranis, quæ si quis errans, scilicet, quæ divortia. Cæteri, quas si quis errans, sc. semitas, ut vult Heinsius, vel potius orbitas.

12. Alex., linguens. Metri obstat ratio.

13. Bonon., minus bene, ruit pro ruet. Vat. B, Mar., Rat., Prag., cadet. Mar. a secunda manu. Vat. A, Alex., Heins., Ald., Gis., Weitz., ruet; nullamque varietatem ex suis animadverit Heinsius.

15. Pro viatoribus viantes apud Apuleium, Solinum, aliosque ejusdem classis. S. Ambrosius hymno Æterne rerum conditor ait, Nocturna lux viantibus.

16. Bonon., mendose, iter insequentis.

19. Prag., renuente metro, omnipotentis pro omnipollentis. De sim libus vocabulis vide not. ad hymn. 3 Cathem., vers. 2.

20. Verbum jurisconsultorum lites calumniosæ, quarum aperta est injustitia. Lites et actiones improbe apud eosdem calumniæ nuncupantur.

21. Menda Vat. A, mutis pro minutis.

22. Widm., Bong., Rat., Vat. B, Mar., Bonon., Ald. miro consensu errorem metri admittunt quisquis. De voce quisque hymno 7 Cath., vers. 216. Alicubi abest est post lingua.

25. In Bonon. desideratur ligantque, legitur autem solvuntque quæstionum.

24. Paschalis, de Coronis pag. 38, imitatione Græcorum captiosum concludendi genus syllogismos plectiles a Prudentio vocari existimat. Dominicus Anisius, lib. ii, cap. 50 delle Scuole sacre, eleganter syllogismos plectiles a Prudentio vocari ait, non quia similes coronis plectilibus, de quibus Plautus, sed

- 25 Væ captiosis sycophantarum strophis!
Væ versipelli astutiæ!
Nodos tenaces recta rumpit regula,
Infesta dissertantibus.
Idcirco mundi stulta delegit Deus,
50 **400** Ut concidant sophistica,
Deque imbecillis subjugavit fortia
Simplex ut esset credere.
Lapis ecce nostro fixus offensaculo est,
Impingat in quem vanitas:
35 Signum caventi, non caventi scandalum:
Hunc sternit, illum dirigit.
Dum plura tentat cæcus incerto gradu,
Incurrit id, quod obvium est.

- A Fax sola fidei est præferenda grossibus,
40 Ut recta sint vestigia.
Queis in tenebris hostis errantes tamen
401 Pulsat, trahitque, et proterit:
Qui sparsa ad ipsum commeantum transitum
Frumenta sævus devorat:
45 Qui lacta Christi culta fur interpolat,
Addens avenas æmulas,
Quas de veneni lacte in herbam fertilem
Patitur colonus crescere,
Ne forte culmum fibra inanis spicuum
50 Simul revulsa internecet.
Exspectat ergo, dum dolosa, et farrea
Fervens coquat maturitas,

GLOSSÆ VETERES.

25. Captiosis, *deceptibilibus, vel insidiosis.* — Sycophantarum, *calumniatorum, vel falsiloquorum.* Sycophantas autem hac de causa appellatos dicunt, quod quondam juvenes soliti erant in hortos erumpere, ficosque inde furari. Quam ob causam lege est constitutum, ut qui id fecisset, capite truncaretur; quam poenam qui persequeretur ob parvula delicta, sycophanta est appellatus. — Strophis, *versutiis, vel fraudibus, reversionibus, l.*
28. Infesta, *gravis, vel importuna.* — Dissertantibus, *loquentibus, concertantibus, l.*
32. Credere, *credulitas, verbum pro nomine, infinitivus interpretatur per nominativum, l.*

COMMENTARIUS.

quia similes retibus, quod ad officium quidem capiendi pertinet. Aristo Chius apud Laertium et Stobæum affirmat, ratiocinationes dialecticorum similes esse telis arancarum, quæ artem præ se ferunt, sed nihil tandem prosunt aut efficiunt.

25. Prag., male, ut pro væ. In editione Parmensi hoc et seq. vers. apponitur interrogationis nota, quæ potius admirationis esse debet. Petavius in prolegomenis ad Theologiam elegantissimos dicit hos versus, quo elogio sapius Prudentium celebrat insignis hic theologus, nec contemnendus poeta. Interpretationem Isonis de sycophanta alii rejiciunt, qui sycophantam dicunt appellatum fuisse servum, qui ipse ficos comederat, in alium vero innocentem servum culpam furti mendacii et calumniis conjecerat. Paschalis, loc. cit. pag. 35, cap. 11, observat, tortuosum, et sub totum genus loquendi dici *strophas*, quia primæ coronæ *strophæ* vocabantur.

26. Vat. A, male, *astutia pro astutiæ.*

28. Bonon., mendose, *dissentantibus.* Dissertator et disserto apud antiquiores non facile reperitur. Plinius tamen et Gellius utuntur nomine *dissertatio*, quamvis variant codices. Cato apud Festum *disserto*.

29. Egm. et Ox., *dilegit.* Pal., male, *diligit.* Vide hymnum S. Romani, vers. 609, et I Cor. 1, 27.

31. Vat. A et Pal., *neque pro deque*, quod sensus postulat. Barthius lib. xvii, cap. 17 Advers., multis exemplis confirmat, de sæpe esse superfluum, neque solum apud Prudentium, Tertullianum, Symposium, Nemesianum, Cyprianum, Alcuinum aliosque non optimos Latinos, sed etiam apud Lucretium, Catullum et alios ejus generis. Sæpe etiam de significat instrumentum, et hæc significatio huic loco congruit.

32. Notavit Teolius, religionem Christianam ab Ammiano, ethnico scriptore, in fine lib. xxi vocari *absolutam et simplicem*.

35. Weitzius cum solo Widm. scripsit *offensaculo*, nihil metri sollicitus. Prag., non bene, *offendiculo.* Lapis fixus accipi potest pro signo, quod in bivio aut trivio poni solebat ad iter ostendendum; postea enim signum dicitur. Ethnici Terminum, lapidem informem ac rudem, colebant, qui solus, cum Tarquinius Capitolium facere vellet, cedentibus cæteris diis, mansit;

- B 34. Vanitas, *cæcitas hæreticorum, l.*
41. Queis, *interrogando, illos duos versus pronuntiat, vel quis, pro quibus, l.*
43. Qui, *nisi ille, l.*
45. Interpolat, *intermiscet, vel interseminat, Vat. A. Subtrahit, vel subnubilet, Mar. Intermiscet, a polo tractum, Iso.*
46. Æmulas, *inimicas, steriles, l.*
48. Colonus, *Deus, Pater, l.*
49. Fibra, *radix, Vat. A.*
51. Dolosa, *vitiosa, vel lolia.* — Farrea, *triticea, l.* — Vitiosa, *lolia.* — Farrea, *triticea, Vat. Q.*

quo respexit Virgilius lib. ix, vers. 448: *Capitoli immobile saxum.* Custos finium erat Terminus. Sibylla offensaculo saxeo errores gentium comparavit. Vide Lucæ xx, 17; Rom. ix, 32; I Petri ii, 8.

34. Error Vat. A, *Impinguat in quem.*

35. Vat. A, *lignum, supra signum.* Scandalum, verbum ecclesiasticum. Hinc scandalizari Tertullianus et Hieronymus, ut alios omitam.

37. Ald., *in certo, corrige incerto.*

39. Vat. A, *sax, pro divers. script. lux.* In Palat. mendum puto *pax pro sax.*

41. Quos (gressus) malebat Cauchius. Sed aliter scripti, ut monet Heinsius. In Bonon. tamen quos pro *queis.* Intelligitur autem *quibus in tenebris.* Teolius hunc sensum in Cellario reprobatur, et cum interrogationis nota exponit *quis hostis poterit?* Iso utramque interpretationem indicat.

42. In nonnullis Vulg., male, *et poterit.*

43. Vide Lucæ viii, et Matth. xiii, 25, ubi hæc parabola exponitur.

45. Bonon., *interpululat, male.* Gis. ad oram, *grana pro culta.* Barthius, lib. xxiv, cap. 41, *elegantissime* id dictum ait; sed suspicatur, legendum *furtim pro fur.* Lectionem codd. præfero.

47. Ald., Weitz., Gis. cum plerisque mss., *in herbam fertilem.* Heinsius *in herbam fertiles (avenas)* eleganter dictum putat cum Put., Thuan., Egm. a secunda manu, et Cauchiano. Bonon. etiam, et Alex., *in herbam fertiles.* Mihi non displicet *in herbam fertilem.* Barthius loc. cit. venustum esse ait, *lac dicere* primum incrementum herbarum: *Quas de veneni lacte.* Venenum vocat succum noxium avenarum.

48. In Ald. mendum *colonos.*

49. Ald., *inani, lege inanis.*

51. Ald., Weitz., Gis. cum plerisque codd., *dolosa, et farrea.* Heinsiani codd., Alex., et Weitz., Bong., et Vid. supra, *vitiosa, et farrea;* Bonon., *vitiosa farrea.* Utraque hæc lectio repugnat legibus non tam grammaticis, ut aliquis dixit, quam poetices; illis certe quas in hoc metro Prudentius servat. Heinsius olim suspicatus est *otiosa, et farrea.* Nihil est causa: ceterum lectionem communiter receptam deseramus. Egm., *dolosa; ad oram, vitiosa.*

Del ventilabro lecta quæque ut horreis,
Urat recrementum focis.

A 55 Refert sed ipsa nosse, quæ messem necant.
Zizaniorum semina.

GLOSSÆ VETERES.

55. Refert, *prodest, vel opus est, l.*

COMMENTARIUS.

55. Prag., *dat pro det. Vatic. B, de, sed correctum d. t. Pro ut horreis* Vat. A, *a secunda manu, et horreis.*
55. Egm., Palat. et Vat. A, *negant, minus bene;*

Vat. Q, *male, serant pro necant, ut paulo ante inter-
necet. Vat. A, defert pro refert, mendose.*

APOTHEOSIS.

402 Plurima sunt, sed pauca loquar, ne dira
[relatu

Dogmata catholicam maculent male prodita
[linguam.

403 Ille Patrem pellens solio detrudit in ar-
[ctum

Corporis humani gestamen, nec pavet ipsum

5 Objectare neci, duroque affigere ligno.

Passibilisne Deus? cujus species, et imago

Nulli visa unquam; nec enim comprehendit illa

Majestas facilis sensuve, oculisve, manuve.

B Joannis magni celebris sententia præsto est,

GLOSSÆ VETERES.

1. Dira relatu, *aspera dictu, Iso.*

2. Pro dita, *prolata, Iso.*

3. Ille, *Sabellius, inde Sabelliani, et ab errore Pa-*

tripassiani quia Patrem passum affirmant, Vat. A.

8. *Facilis, est, l.*

9. *Celebris, gloriosa vel famosa, l.*

COMMENTARIUS.

Plerique editi et mss. titulum primum ponunt *Contra hæresin, quæ Patrem passum affirmat.* Put., *dicit pro affirmat.* Aldus, *hæresim, et in secundis curis Contra hæreticos, qui Patrem passum affirmant.* Existimo, hujusmodi lemmata non esse ab auctore ascripta: quæ desunt in Vat. Q, et aliis. Gis. 2 edit. ea prætermisit, et hoc loco ad oram annotavit *Patripassiani.* In codice Florentino proleg. cap. 4, num. 87, nulla est capitum divisio, nisi post vers. 952: *Explicit Apotheosis contra omnes hæreses. Incipit contra Manichæos.* Inscriptio carminis est *Apotheosis*, hoc est, *deificatio hominis*: nam ethnici *apotheosin* vocabant, cum hominem aliquem inter deos referebant. Impugnat igitur poeta hæreticos errantes in Jesu Christi apotheosin explicanda. Primo capite, a vers. 1 ad vers. 177, refellit Patripassianos, qui, unam tantum in Deo personam agnoscentes, Patrem passum affirmabant. Secundo capite, a vers. 178 ad vers. 320 contra Sabellium et Unionitas disputat, eos scilicet hæreticos, qui cum Patripassianis quidem consentiebant in neganda personarum trinitate, sed ab eis dissentiebant, quod non defenderent, *Patrem esse passum.* Itaque Prudentius hoc loco potissimum demonstrat, Filium distinctam personam esse a Patre, ut colligat, Filium esse incarnatum, et Christum cum Patre esse Deum. Tertio capite Judæos, qui Christum non agnoscunt, coarguit a vers. 321 ad vers. 551. Quarto capite Christianos Judaizantes, sive Homuncionitas, refutat, qui Christum hominem tantum esse dicebant, a vers. 552 ad vers. 781. Quinto capite, a vers. 782 ad vers. 952, diversum errorem evertit, quod anima sit particula Dei. Sexto capite, a vers. 953 ad vers. 1062, Manichæos et Phantasmaticos oppugnat, quod negarent Christum verum corpus habuisse. Et cum hujus disputationis gratia de morte et resurrectione Christi disserat, in epilogo a vers. 1063 ad finem, exemplo Christi resurrectionem carnis humanæ probat. De hæreticis, qui hujusmodi errores amplexi sunt, non omnes uno modo loquuntur. Neque mirum: notum enim est hæreticorum ingenium et consuetudo variandi dogmata. Hinc accidit, ut Sabellio hæresis Patripassianorum tribuatur, quæ ejus tamen non fuit, sed Sabellianorum; qui trinitatem personarum cum Sabello negabant, sed agnoscebant unionem hypostaticam, quam negabat Sabellius. Vide Petavium, lib. 1 de Incarnatione. Nestorius, apud Cyrillum, lib. II contra Nest., catholicis objiciebat, quod ducerent, naturam humanam ad apotheosin esse

perductam, quasi crederent naturam ipsam humanam in Deum esse conversam, Verum catholici nihil aliud hoc verbo significabant, nisi eversionem naturæ humanæ ad conjunctionem cum Verbo. Contra catholici negabant apotheosin in sensu Nestorii, quod homo jam constitutus, suis meritis in Dei statum et majestatem evectus fuerit. Prudentius catholicum sensum apotheosin hoc carmine explicat, et tuetur.

1. Bonon. et Vat. Q, a prima manu, minus bene, *C loquor.* Vat. B, male, *ni pro ne.*

2. Egm., mendose, *male perdit.*

3. Egm., *illa, sc. hæresis*; ceteri *ille*, Patripassianus hæreticus. Carmen hoc connexum est cum prologo: itaque plurima sunt referuntur ad zizaniorum semina, ille ad hostis, fur, cujus mentio in prologo incidit.

7. In Vat. A, desideratur *illa.* Arnobius lib. 1, pag. 10: *O maxime, o summe rerum invisibilem procreator! O ipse invisæ, et nullis unquam comprehensa naturis.* Minutius Felix: *Hic non videri potest, visus clarior: nec comprehendit, tactu purior est: nec estimari, sensibus major est, infinitus, immensus, et tolli sibi tantus, quantus est, notus.* Non est tamen neganda communicatio idiomatum, quam tradunt et exponunt theologi. *Deus est mortalis, est passibilis*, per communicationem idiomatum dici potest, non quod Divinitas pati aut mori possit, sed quia Christus, homo et Deus, passibilis et mortalis erat. Poeta hic loquitur de divinitate, sive de essentia divina, quæ in se ipsa sensu, oculis, manuve comprehendit non potest. Vis argumenti in eo sita est, quod Deitas non est passa, adeoque Pater passus non est, siquidem ex sacris Litteris constat Filium, non Patrem, naturam hominis assumpsisse. Illa certa regula est, per se ac natura sua, non minus Filium quam Patrem et Spiritum sanctum esse impassibilem et invisibilem. Rufinus in Enarratione symboli apostolorum testatur, apud suos addi *invisibilem et impassibilem ad articulum Deum Patrem omnipotentem, ut excluderetur hæresis Patripassiana. Constat enim, ait, Filium non Patrem incarnatum. . . Quantum autem spectat ad illam Deitatis immortalem substantiam, quæ una ei, eademque cum Patre est; ibi neque Pater, neque Filius, neque Spiritus sanctus visibilis aut passibilis creditur.*

8. Christianis scriptoribus *majestatem idem esse* aliquando ac divinitatem, notatum est a Barthio lib. x Advers., cap. 5, ex Prudentio aliisque.

9. Joan. 1, 18: *Deum nemo vidit unquam; et vi, 48: Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a*

- 10 Haud unquam testata Deum potuisse videri. A 20 Quod quamvis hebes intuitus speculamine
Ille Pater, quem nulla acies violenta tuendo [glauco,
Eminus ardentis penetravit acumine visus : Humentique acie potuit nebulosus adire.
404 Qui se forma hominis non induit, et dei- Quisque hominum vidisse Deum memoratur,
[tatis [ab ipso
Immensum assumpto non temperat ore, mo- 405 Infusum vidit natum : nam Filius hoc est,
[dove. Quod de Patre micans se præstitit inspiciendum
15 Aut evangelici pietas spernenda libelli 25 Per species, quas posset homo comprehendere visu.
J. m, blaspheme, tibi est, aut nunquam visa Nam mera majestas est infinita, nec intrat
[beati Obtutus, aliquo nisi se moderamine formet.
Vis intacta Patris, non admiscenda caducis. Hoc vidit princeps generosi seminis Abram,
Sed tamen et Patris est specimen, quod cernere Jam tunc dignati terras invisere Christi
[fas sit, 30 Hospes homo, in triplicem numen radiasse
Hemanis aliquando oculis concurrere prom- figuram.
[ptum :

GLOSSÆ VETERES.

11. Pater, est, I. — Violenta, pro violenter, id est B
forit. r. Mar.
12. Eminus, longe, vel e contra, I.
14. Immensum, immensitatem. — Ore, facie, I.
16. Visa, cognita est, I.
17. Non admiscenda, spernenda est (forte, sepa-
randa), I.
18. Et, pro etiam, I. — Specimen, Filius. — Cer-
nere, ob incarnationem, Vat. A.
19. Oculis, scilicet quid sit, Iso.
20. Hebes, stultus, vel retusus. — Glauco, viridi, I.
21. Humentique, humida. — Adire, scilicet tamen, I.
22. Ab ipso, Patre, I.
26. Mera, pura, vel sincera, id est divinitas. —
Majestas, Patris, I.
28. Abram, ubi tres suscepit, et velut uni loquebatur, Iso.

COMMENTARIUS.

Deo, hic vidit Patrem. Vide hymnum 6 Cath., vers. 2, et hymn. S. Romani, vers. 312. Plurimi SS. Patres docent, in Antiquo præsertim Testamento solum Filium se hominibus conspiciendum præbuisse, qui angelus interdum vocatur, quod a Patre mitteretur. In ea sunt sententia Justinus, Origenes, Tertullianus, Irenæus, Patres, qui ex Antiochena synodo epistolam synod. cam ad Paulum Samosatenum scripserunt, Athanasius, Cyrillus Hierosolymitanus, Basilius, Chrysostomus, Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Hilarius, Ambrosius, Leo papa, Isidorus. Itaque falsum est, cæteris post S. Augustinum Patribus magis arrisisse, omnes Veteris Testamenti apparitiones per angelos esse factas, quod nuper aliquis affirmavit. Alii existimant, non solum Filium apparitiones illas omnes obiisse, sed Patrem etiam, alias solum, alias cum Filio et Spiritu sancto, nonnunquam vero solos angelos. Quam opinionem S. Augustinus præ cæteris corroborat lib. II de Trinit.

13. Heinsius ex suis mss., et Fabr., *Qui se forma hominis non induit*. Aldus et Weitzius, *Qui se formam hominis non induit*; nullam lectionem ab hac dissidentem Mariettus annotavit. Utrolibet modo idem est sensus. Infra, vers. 436, *Deus se corpore matris induit*. Sed tunc metrum id postulabat. Alex. cum Aldo facit. De verbo *Deitatis* S. Augustinus lib. VIII de Civit. Dei, cap. 1: *Hanc divinitatem, vel ut sic dixerim, DEITATEM: nam et hoc verbo uti jam nostros non piget, ut e Græco expressius transferant, quod illi θεότητα appellant*. Utitur etiam S. Hieronymus.

16. *Blasphemus, blasphemo, blasphemia*, voces sunt a solis scriptoribus ecclesiasticis usitatæ, ut a Tertulliano, Hieronymo, Orosio.

18. In Vat. A et uno Torrent. abest est post *Patris*. Egm. et Pal., et specimen pro est specimen. In Thuan. et Boher. priori, *Sed Patris tamen est specimen*. Egm., *fas est pro fas sit*. In Thuan., *Sed Patris tamen est specimen, quod cernere fas sit*.

19. Vat. A, *promptum est*.

20. Egm. et Pal., *clauso, male, pro glauco*. *Speculam* pro *pupula* posuit vers. 869. Hamart., et *speculatrix pupula*, ibid., vers. 308. A Græca voce γλαυῦζ, *ulula, noctua*, est *glaucus*, *glaucoma*, Celsus vocat

suffusionem.

22. Noms., *memoratus*, minus bene.

25. Ald., Alex., Urb., Vat. Q et vetusti omnes Heinsii, *Per species, quas possit homo*. Vat. A et Egm., *quam*. Cellarius saltem in ed. 2, *Par species, quas possit*. Fortasse legendum erit *Par species, quam possit homo comprehendere visu*. Melius tamen per species, quas posset, sive possit. Hoc enim discrimen exigui momenti est. Vatt. A, B et Mar., *posset*.

26. *Majestas mera* est, quæ nullam formam induit a sua natura distinctam. Scholastici dicerent *majestas nude sumpta*. Hymno S. Fructuosi, vers. 91, *calca mera pro pede nudo*. *Mera virtus* lib. II, contra Sym., vers. 744. Gifanius hallucinatur, dum contendit hnd. Lucret., verbo *merus*, hanc vocem a lingua Latina auctoribus tantum poni pro *vero, præstanti, non ficto, non simulato, pro insigni, et vehementi*. Vel ex his solis Prudentii locis refellitur. Vide alia quæ Becanus de Orig. ling. Lat. adversus eum protulit. In eodem argumento Prudentius persistit. Natura divina conspici non potest oculis corporeis, nisi forma aliqua assumpta. Constat autem, Deum naturam hominis assumpsisse non in unitate naturæ, sed in singularitate personæ Verbi.

27. Aldus, *aliquos pro aliquo*. Sensus quidem idoneus subesse potest. Sed codd. habent *aliquo*. Heinsius in suis reperit *ni se*, quod tenent Ald., Bong., Vat. Q et Vulg. In nostris, Weitz., Gs., *nisi se*.

28. Adducit exempla ex sacra pagina, quibus Deus apparuisse dicitur, quæ omnia de Filio Dei exponit. Vide Genes. xviii, 4 et seq. Dominum, quem Abraham alloquitur, vocat Christum per prolepsin, ut alibi, hoc est Verbum. Apparuerunt Abrahamo tres viri stantes, ut personarum Trinitas significaretur. *Triplex figura* sunt tres viri. In carmine in Genes. cujus auctorem non esse Juvencum, ostendi in prolegom. versu 556: *Dumque Deum trina positum sub imagine pascit*.

29. Arnobius, lib. I, pag. 4, queri gentiles ait, ipsos etiam cœlites, derelictis curis solemibus, quibus quondam solebant *inviscere res nostras*, terrarum a regionibus exterminatos.

- Hoc collectantis tractarunt brachia Jacob. **A**
 Ipse dator legis divinæ accedere coram
406 Jussus, amicitia collato qui stetit ore
 Cominus, et sacris conjunxit verba loquelis,
35 Carnis in effigie Christum se cernere sensit.
 Sed majora petens, animum per vota tetendit
 Inconcessa homini, plus quam mortale laborans
 Ipsum, quantus erat, sine corpore visere Chri-
 [stum.
 Denique post multi sermonis mutua, postque
40 Conspectum præsentis heri, et consortia longa,
 Quæso, ait, ut liceat te nunc, Deus optime, nosse.
 Respondit Dominus: Mea, non me, cernere justis
 Posteriora dabo; quid apertius, absque aliena,
 Quam sumat, facie, Verbum non posse videri,
45 Posse tamen, cum malit idem, nunquam Patre **B**
 [viso,

- Terrenis oculis, habitu se ostendere nostro?
 Sæpe et in angelicas, vel mortales memoratum
 [est
 Induci species, queat ut sub imagine corni.
 Hoc Verbum est, quod vibratum Patris ore
 [benigno
50 **407** Sumpsit virgineo fragilem de corpore
 [formam.
 Inde figura hominis nondum sub carne, Moysi
 Objecta, effigiem nostri signaverat oris,
 Quod quandoque Deus Verbi virtute coactum
 Sumpturus corpus, faciem referebat eandem.
55 Sed tamen et sentam visa est excita cremare
 Flamma rubum. Deus in spinis volitabat acutis,
 Vulnificasque comas innoxius ignis agebat,
408 Esset ut exemplo Deus illapsurus in
 [artus

GLOSSÆ VETERES.

- 31.** Tractarunt, tetigerunt, vel palpaverunt. — Jacob, ubi colluctabatur cum angelo, Iso.
32. Coram, palam, vel prope, I.
33. Collato qui stetit, facie ad faciem locutus est, I.
34. Cominus, juxta, I.
37. Plus quam, scilicet debuisset, I.
39. Mutua, alternas collocationes, I.
40. Heri, Dei, I.
43. Posteriora, Filium, sicut inquit ipse, quia major me est, carnem. — Apertius, huic rei, I.
44. Verbum, Filium, I.
45. Idem, Filius, I.
46. Habitu, in habitu, I.
49. Vibratum, emissum, I.
50. Fragilem, mortalem, Iso.
51. Inde, scilicet quod emicuit, I.
52. Oris, faciei, I.
53. Coactum, coagulatum, I.
54. Referebat, figurabat, simulabat, I.
55. Sentam, sentosam. — Excita, commota, exchata, I.
57. Vulnificas, vulnera facientes. — Agebat, circumdabat, tangebatur, leniter tangebatur, I. — Comas, rubi. Vat. A.
58. Exemplo, exemplum. — Deus, sc. quod erat, I.

COMMENTARIUS.

- 31.** De Jacob cum Domino luctante vide hymn. 2 Cath., vers. 73. Fuisse Filium, sive secundam Trinitatis personam plurimi tradunt.
32. Moyses Israelitis legem dedit a Domino traditam. Hunc locum attingi hymn. 7 Cath., vers. 40.
35. Put., in effigiem.
36. Prag., mendose, potens pro petens.
38. Ait Prudentius, desiderasse Moysen videre secundam Trinitatis personam sine forma ulla corporea, quod votum inconcessum homini recte asserit. Consule theologos disputantes, utrum Deus oculis corporeis cerni possit.
39. Bonon., mutua; melius mutua.
43. Posteriora incarnationem intelligunt esse Hieronymus, Damascenus, Bernardus, alii. Iso videtur respexisse ad prioritatem et posterioritatem originis, quam explicant theologi, inter Patrem, et Filium. Alii referunt posteriora ad corpus lucidum, quo Deus apparuerit. Ald., male, quod apertius. Interrogatio continuatur ad vers. 46.
47. Giselinus, et mortales. Ald., Put., Rott., Cauchianus, Vat. A pro diversa scriptura, moderatum, cum glossa temporatum illud Verbum. Sallustius, et alii dixerunt moderato, as; et Prudentius eadem significatione passiva moderamen non semel posuit. Vat. A D a prima manu, Vat. B, Oxon., memoratum; Rat., Mar., Weitz., Prag., memoratum est. In Thuan. et Noms., moderatum est. Ita Vat. Q.
49. Vide hymnum 11 Cath., vers. 47.
53. Nempe Spiritus sancti virtute, ait Chamillardus exponens illa verba Verbi virtute. Non assentior. Solum Filium esse Verbum notionale Patris theologi asserunt, et S. Basilium laxiori sensu locutum aiunt, cum dixit lib. v contra Eunomium: Dei quidem Verbum est Filius. Verbum autem Filii Spiritus. Prudentius neque ipse vocat Verbum Spiritum sanctum, neque opus est, ut ita a nobis explicetur. Ait ergo, corpus coactum virtute Verbi, hoc est, Filii, sive secundæ personæ. Vide quæ notavi ad loc. cit. hymni 11. Infra,
- vers. 114: Verbum conspicuum misit, missumque recepit. Cum voluit, Verbo præstrinxit viscera puræ Virginis, et Verbo straxit puerilia membra. Omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. Itaque per Verbum etiam factum est ut corpus, quod Deus erat assumpturus, fuerit coactum.
54. Sich., Bong., et Wid. ab alia manu ex glossa, simulabat pro referebat. Barthius lib. xli, cap. 24, observat, poetas Christianos varie temporum modos transposuisse; ut Prudentius faciem referebat eandem, hoc est, relaturus sit. At vero referebat potest et debet intelligi de tempore quo Deus se Moysi inspiciendum præstitit, non de tempore quo sumpturus erat corpus. Scilicet, Deus, qui quandoque sumpturus erat corpus, faciem eandem referebat, seu simulabat, cum Moysi apparuit.
55. Vetustiores Heinsiani et nostri, Weit., sentam, sc. sentam rubum. Ald., Gis. et Vulg., sentum. Bonon., sentem, mendose. Fabricius putavit, esse syncopen sentum pro sentium. Sed poeta paulo post ait contorta rubus, et sentum peccamen. In hymno S. Eulaliæ, vers. 47, Per loca senta situ, et ii in Sym., vers. 1039, Extirpamus enim sentos de pectore vepres, ubi alia addit rei præsentis congruentia. Chamillardo visus est Prudentius non satis duo distinguere, quod in monte Sinai Deus Moysi legem dederit, et in monte Oreb ipsi apparuerit in rubo. Ego vel maxime hæc duo distinxisse poetam confirmo, quamvis temporis ordinem non servaverit. Hactenus de visione in monte Sinai locutus est, qua figura hominis, nondum sub carne Moysi objecta, effigiem nostri signaverat oris. Nunc progreditur ad visionem in figura ignis, rubum comburentis: Sed tamen et sentam, usque ad vers. 70. Vide Exod. iii.
57. Bonon., agebat non omnino male, pro agebat. Vide Sedulium, lib. 1: Ignibus innocuis flagrans apparuit olim Non ardens ardere rubus, etc. Prudentius in rubo ardenti ignem Verbum interpretatur, spinas humanitatem.

- Spiniferos, sudibus quos texunt crimina densis, A
 60 Et peccata malis hirsuta doloribus implent.
 Inculto nam stirpe frutex vitiosus iniquis
 Luxuriam virgis inhonesto effundere succo
 Cospirat, et nodos per acumina crebra ligabat.
 Cornere erat, steriles subito splendescere fron-
 [des,
 65 Accensisque citum foliis magno impete late
 Collucere Deum, nec spinea lœdere texta,
 Lambere sanguineos fructus, et poma cruenta,
 Stringere mortiferi vitalia germina ligni.
 Quandoquidem tristes purgantur sanguine culpæ,
 70 Quem contorta rubus densis cruciatibus edit.
 Ergo nihil visum, nisi quod sub carne videndum,
 409 Lumen, imago Dei, Verbum Deus, et Deus
 [ignis, B
 Qui sentum nostri peccamen corporis implet.
 Nam lucis genitor, Verbi sator, auctor et ignis
 75 Creditur extra oculos, ut apostolus edocet auctor,
 Qui negat, intuitu fontem deitatis adiri.
 Credite, nemo Deum vidit, mihi credite, nemo.
 Visibilis de fonte Deus, non ipse Deus fons
 Visibilis, cerni potis est, qui nascitur : at non
 80 Innatus cerni potis est; latet os Patris illud,
 Unde Deus : qui visibilem se præstitit olim,
 Tale aliquid formans in sese, quale secuta est
 410 Passio, quæ corpus sibi vindicat : arden
 [nam vis
 Est impassibilis : quoniam natura superni
 85 Ignis ad horribilas nescit descendere poenas,
 Nec capit humanis angoribus excrucari :
 Pura, serena, micans, liquido prælibera motu,

GLOSSÆ VETERES.

59. Texunt, *insimulatione*, Iso.
 61. Inculto, *agresti*. — Iniquis, *non æquis, nequis*, I.
 62. Luxuriam, *abundantiam*, I.
 65. Impete, *pro impetu*. — Late, *ubique*, I.
 67. Cruenta, *rubicunda*. I. *rubra*, Vat. A.
 68. Stringere, *decerpere*, Iso, Mar.
 69. Quandoquidem, *quoniam*. — Sanguine, *Christi*,
 Ian.
 70. Contorta rubus, *Maria, passio Christi*. — Edit.,
gignit, protulit, parit, I. — Rubus, *passio Christi*, Vat.
 A. — *Christi corpus*, Mar.
 75. Sentum, *sentosum*, I.
 75. Extra oculos, *invisibilis*, I.
 76. Fontem, *Patrem*, I.
 77. Deum, *scilicet Patrem*, I.
 78. Visibilis, *scilicet est*. — Fonte, *Patre*. — Dens,
Filius. — Fons, *qui est fons*, I.
 79. Visibilis, *Pater*. — Qui nascitur, *Filius, in quo*
est Pater, I. — Potis est, *cerni possibilis*, Vat. A.
 83. Vindicat, *usurpat*, I.
 86. Capit, *potest. Nec valet, nec vult*. — Angoribus,
angustiis, anxietatibus, I.
 87. Liquido, *puro*, I.

COMMENTARIUS.

59. Lact. lib. vi, cap. 15 : *Nam sicut in sentes ager, qui est natura secundus, exuberat : sic animus incultus, vitis sua sponte invalescentibus, velut spiris obducitur.* Alcimus Avitus, lib. v : *Et rubus in rubo viridis permanserat æstu, Quo signo spinas nostræ servare mentis . . . pia pectora noscent.*
 61. Prag., *inculta*. Ald., Weitz., Gis., vetustiores Heinisiani et nostri, *inculto nam stirpe*.
 62. Vetustiores, *luxuriam*, non *luxuriam*, quod habet Giselinus. Ald., *jurgis mendum puto pro virgis*. In Vat. A. dignosci satis non potat *jurgis*, an *virgis es-et*.
 63. Vat. A., *et nudos*, *perperam*.
 65. Ald., *circum foliis*, contra metrum.
 67. *Lambendi* verbo usus quoque est Sedulius loc. cit., et antea Virgilius lib. II Æneid., vers. 683, *tactuque innoxia molli Lambere flamma comas*.
 68. Vat. A. mendum *ostiferi* a prima manu.
 71. Colligit, etiam in rubo nihil visum, nisi Verbum Deum : nam Verbum idem, quod *sentum nostri peccamen corporis implet*, representabatur in igne Iunoxio, qui in *spinis volitabat acutis*. Implere sentum peccamen corporis est Deum assumere corpus in similitudinem peccati.
 72. Filius dicitur imago Dei cap. I ad Coloss. vers. 15 : *Qui est imago Dei invisibilis*. Theologi ostendunt Filium esse imaginem Patris vel ex hoc loco Apostoli : nam *Deus invisibilis* ibidem intelligitur Pater, ut ex SS. Patribus constat. Imo Filius solius Patris est imago : non enim ratio imaginis consistere potest sine vera processione, et Filius a Patre procedit, non a natura divina. Vat. A. legit *numen pro lumen* : hoc longe melius est.
 74. Non placet glossa Vat. A. : *Ignis, Spiritus sancti*. Sermo hic tantum est de Verbo, quod est *Deus ignis*, ut paulo ante. Fabricius unum verbum facit *Verbisator*, et ait, epitheton Dei Patris esse, ut *Verbigena*. Sed hoc loco ratio metri postulat *Verbi sator*.
 75. Apostolum aiunt esse Joannem evangelistam, cujus sententia laudata est supra vers. 9. Potest etiam intelligi Paulus apostolus, qui Patrem invisibilem vocat, ut exposui vers. 72. Est autem Pater fons deitatis, quatenus communicat deitatem : quo sensu frequens esse apud Patres vocare Patrem fontem deitatis et divinitatis, ex S. Dionysii aliorumque operibus demonstrat Suarezius lib. VIII de Trinitate, cap. 3. Minime vero Pater est fons deitatis, quasi eam producat.
 78. Ald., Bong., et quatuor Heinisiani præstantioris notæ, *Dei fons*. Gis., Weitz., Vatt. A et B, Rat., *Deus fons*. In Mar. videtur esse *Deus*, licet sit aliqua litura. Utroque modo sensus constat. In editione glossarum Isonis Coloniae 1701, trajectæ sunt glossæ, et falsa sententia irrepsit, scilicet : *DE FONTE, de Patre; Deus fons, Filius, qui est fons*. In Aldo quoque male hæc distincta sunt non *ipse Dei fons Visibilis cerni potis est, qui nascitur*.
 79. In Bonon. scriptum est *poterit* pro *potis est*, ab aliquo sciolo invecutum, tum hoc in loco, tum in aliis.
 80. *Innatus* pro *non natus* Tertullianus. Pro *intus natus* Cicero, et alii. In Alex. deest unus versus, et ita alii leguntur : *Visibilis cerni potis est : latet os Patris illud, Unde Deus*.
 83. In Thuan., *quem corpus sibi vindicat, nempe quem Deum*.
 86. *Nec capit* idem est ac *non potest*, sive, ut alibi loquitur Prudentius, *incapax est*. Hieronymus et Paulinus etiam vocabulo *incapax* utuntur. Fabricius advertit, hunc versum esse ex his qui dicuntur fistulares, quod syllabarum numerus cum singulis verbis crescat.
 87. Natura divina dicitur *prælibera liquido motu* ea significatione, qua interdum poeta noster *liquidum* usurpat, videlicet *puro spirituali motu*. Vide proleg. num. 164. Chamillardus arbitrat, poetam allusisse ad Deum volitantem in rubo, et nescio quæ alia addit, quod *Deo vitia carnis non nocent, licet sit in medio sanguinis, qui liquidus est, et movetur*. Hæc a mente poetæ longe aliena esse mihi videntur.

- Subdita nec cuiquam, dominatrix ut pote rerum : A
Cui non principium de tempore, sed super omne
90 Tempus, et ante diem majestas cum Patre sum-
[mo,
Imo animus Patris, et ratio, et via consiliorum.
Quæ non facta manu, nec voce creata jubeatis,
Protulit imperium, patrio ructata profundo.
Hanc igitur non flagra secant, non spata salivis
95 **¶** Aspergunt, alapis non vexat palma reliis;
Nec perfossa cruci clavorum vulnera figunt.
Illi affecta caro est hominis, quem femina
[prægnans
Enixa est sub lege uteri, sine lege mariti.
Ille famem patitur, fel potat, et haurit acetum;
100 Ille pavet mortis faciem, tremat ille dolorem.
Dicite, sacrilegi doctores, qui Patre summo B
Desertum jacuisse thronum contenditis illo
Tempore, quo fragiles Deus est illapsus in artus;
Ergo Pater passus? quid non malus audeat
[error?
105 Ille puellari conceptus sanguine crevit?
Ipse verecundæ distendit virginis alvum?

GLOSSÆ VETERES.

90. Majestas, *Filii fuit*, I. *Christi divinitas*, Vat. A.
91. Animus, *ipse Filius est*, Iso.
92. Patrio profundo, *ex intima Patris substantia*,
Mar.
94. Flagra, *flagella*, I.
97. Affecta, *afflicta*, Iso.
98. Enixa est, *parturit*, I.
106. Distendit, *intumescere fecit*, I.
107. Falsiloqua, *falsiloquens*, I.
109. At non, *scilicet ipse*. — Verbi, *Filii*, I.

COMMENTARIUS.

89. Æternitas, divinitas, et eadem natura Verbi cum Patre clarioribus verbis exprimi nequit.
91. Alex., Put., Thuan. et duo Torrentiani *ratio, via sine et*. Filium consiliarium vocat Isaias cap. 1x : SS. Patres, et theologi mentem, animum, rationem Patris.
93. Cellarius in indice verborum duas metaphoras *indecoras* notat, alteram hanc *patrio ructata profundo*, alteram *vers. 595, evomuit*, etc. Dicam suo loco de *secunda*. Prima metaphora *indecora* dici non debet, quandoquidem Prudentius psalmi xliv, 1, verba in suam sententiam accommodavit : *Eructavit cor meum verbum bonum* : quæ de æterna Verbi generatione interpretantur SS. Patres. Ambrosius lib. iv de Virg., cap. 1 : *Ipse est quem Pater genuit ante Luciferum, ex utero generavit, ut Filium, ex corde eructavit, ut Verbum*. PATRIUM PROFUNDUM dixit, ut Zeno Veronensis sermone 1 de æterna generatione Filii, *profundum arcanum*. Vide not. hymn. 11, Cath., vers. 18 et seqq. usque ad 20. Quæ hic habet Prudentius, Theophilus Antiochenus lib. II ad Autolycum uberius explanavit.
97. Ald., Weitz., Gis., Vat. B, *quam*. Mar., *quam*, sed supra *quem*. Vat. A et Pal., *quem*. Heinsius edidit *quem*, et nihilominus in notis id reprehendit in nonnullis editionibus. Mihi placet *quem* hoc maxime loco. Vide hymn. 3 Cath., vers. 142.
98. Put. scribit *enixa* pro *enixa*. Bonon. male, *vir* pro *uteri*.
100. Hinc comprobatur, narrationem orationis in horto esse vere evangelicam.
101. Ald. primum scripsit *quia*, correxit *qui a Patre*. Cæteri legunt *qui Pat e*.
102. Sich. legit *Deum* pro *thronum*. Chamillardus ait vocem *thronus* non esse usitatam Latinis, quia

- Et jam falsiloqua est divini pagina libri,
Quæ Verbum in carnis loquitur fluxisse figuram?
At non, qui Verbi Pater est, caro factus habetur.
110 Fige gradam, Scriptura, tuum, nil mobile et
[anceps
Affirmasse decet. Pater est, quem cernere nulli
Est licitum : Pater est, qui nunquam visus in
[orbe est,
¶ Nec mundana interradiavit lumina coram.
Verbum conspicuum misit, missumque recepit,
115 Cum voluit : Verbo præstrinxit viscera puræ
Virginis, et Verbo struxit puerilla membra.
Ipse quidem in terris virtute, et numine prærens
Semper adest quocumque loci, nec pars vacat
[nulla
Majestate Patris, nusquam est Genitor Deus
[absens :
120 Per Verbum sed semper adest, atque hudo
[Philippo
Christus ait : Tanto tecum jam tempore versor,
Et Patrem te nosse negas, quem perspicis in me?
Est invisibilis donum Patris edere natum

110. Fige, *confirma*, I.
111. Cernere, *scilicet manifeste*, Iso.
113. Coram, *præsentialiter*, I. *Corporaliter*, Vat. A.
114. Recepit, *post ascensionem*, Vat. A.
115. Præstrinxit, *præoccupavit*, I. *Implevit*, Mar.
116. Struxit, *ornavit*, I.
118. Quocumque, *in omni loco*, I. *Ubicunque in omni loco*, Mar.
120. Per Verbum, *per Filium innotuit mundo*, I.
123. Donum, *officium*, I.

- C solummodo exstat apud Plinium. Vel id solum Prudentium excusaret. Accedit, verbum id esse ecclesiasticum ex sacris Litteris petiitum.
103. Vat. A, *fragilis*. Put., *illapsurus*, sed tunc amovendum esse verbum substantivum, monet Heinsius. Ego mendum puto *illapsurus* pro *illapsus* : et in Vat. A, *fragilis esse* pro *fragileis*, aut *fragiles*.
104. Avitus lib. v, *Quid non furor audeat amens?*
105. Heinsius cum suis potioribus, Ald., Vat. A, Pal., Widm. supra *ipse*. Weitz., Gis., Vat. B, Mar., Prag., Rat., *ille*. Teol. edidit *ipse*, et in fine versus admirationis notam apposuit.
112. In Vat. B deest verbum substantivum *est* : *visus in orbe*. S. Joan. vi. 46 : *Non quia Patrem vidit quisiquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem*.
115. Thuan. scribit *perstrinxit*.
117. Gisel. 1 edit. ad marginem, Sich. et Mariet. pro diversa scriptura *munere*. Cæteri *numine*.
118. Apud Heinsium Cauchius conjectabat *ubicunque* : ac revera ita habent apud Weitzium Egum. et Palat., necnon Vat. A, ubi ad oram discrepans lectio *quocumque*. In Rot. pro diversa scriptura *Semper adest, et ubique loci*, quod Heinsio placebat, neque mihi displicet. Sed *quocumque* habent plerique, et optimi mss. et vulg. Prudentianum est *quocumque terrarum* in hymno S. Laurentii, vers. 431. In Mar. glos. a est *ubicunque*, quæ in textum videtur irrepsisse. In Bonon. una, minus bene, pro *ulla*.
119. Ald. male distinguit *nusquam est genitor Deus absens Per Verbum, sed semper adest*.
121. Joan. xiv, 9.
123. *Invisibilis* mendum pro *invisibilis* in Fabr. Hanc vocem, quam Vossius rejecit, alii recte defendunt auctoritate Cornelii Celsi, Macrobbii, Arnobii, Lactantii, et nostri poetæ.

- Visibilem, per quem valeat Pater ipse videri : A
 125 Nec solis sanctorum oculis, sed lumine cassis,
 Cæcorum cæcos loquor : atra socordia quorum
 Corde tenebroso verum perpendere nescit.
 126 Quem si perspicuum mortalibus inficiaris,
 Fare age, quem videat Babylonis ab arce ty-
 [rannus
 130 Innocuas inter flammam procul expatiantem,
 Calcantem rapidos inadustus fratribus ignes ?
 Nempe, ait, o proceres, tres vasta incendia an-
 [belis
 Accipere viros fornacibus : additus unus
 Ecce vaporiferos ridens intersecat ignes.
 135 Filius ille Dei est, fateorque et victus adoro.
 Irrisas removete faces, lædasque tepentes B

- Subtrahite, ea friget succensi sulphuris ardor.
 Filius, haud dubium est, agit hæc miracula
 [rerum,
 136 Quem video; Deus ipse, Dei certissima
 [proles,
 140 Imperat immensis ardoribus, et domat iras,
 Insultans famulante rogo, piceosque furores
 Comprimit, et rabiem flammarum algescere cogit.
 Barbaricos calida aura sinus non tangere iussa
 Præterit, et tenues stridens transcurrit amictus;
 145 Ipse per Assyrias vetitus vapor ire tiaras,
 Ne coma fusa humeris fumo obsordescat amaro.
 Hæc ait, et varios jubet obmutescere cantus,
 Organa, sambucas, citharas, calamosque, tu-
 [basque.

GLOSSÆ VETERES.

125. Lumine, *fide carentibus*, Iso.
 126. Socordia, *stultitia, vel pigritia, quasi sopor cordis*, Iso.
 128. Perspicuum, *manifestum fieri*. — Inficiaris, *negas*, I.
 129. Tyrannus, *Nabuchodonosor*, Mar.
 130. Expatiantem, *deambulantem*, I.
 138. Filius, *Dei*. — Agit, *facit*, I.

141. Insultans, *deridens*. — Piceos, *Chaldaicos*, Iso.
 143. Barbaricos, *alienos, id est Chaldaicos*. —
 Aura, *flamma*. — Jussa, *concessa*, I. — Barbaricos,
*sarabanas, femoralia, quibus utebantur, cum inter bar-
 baros versarentur*, Vat. A.
 145. Vetitus, *scilicet est*. — Tiaras, *mitras*, I.
 148. Calamos, *tibias*, Iso.

COMMENTARIUS.

124. Prag. error *visibilis pro visibilem*. Paulinus *visibiliter* usus est.
 126. Prag., *cæcis cum glossa oculis, idem loquar pro loquor*. In *socordia* o corripitur. Si liceret, levi mutatione versus ad aliorum consuetudinem posset mutuari : *Cæcorum cæcos loquar, et socordia quorum*.
 127. Thuan., *verbum pro verum, male*.
 128. Vat. B a prima manu qui, supra si.
 129. Bonon., *videant*. Aldus, *videat Babylonis ab arce tyranni*. Vera lectio, *quem videat Babylonis ab arce tyrannus*.
 130. Vetustiores Heinsiani, Ald., Alex., Vat. A pro scriptura diversa, *expatiantem*. Urb., Weitz., Gis., Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., *inspatiantem*, quod non est æque Latinum. Gis. 4, edit., *expatiantem*.
 131. *Fratres vocat tres pueros in caminum ignis injectos ob eandem religionem mutuamque inter se amorem*. Orvidius usus est voce illa *inadustus*. Boldettus lib. 1, cap. 59 tres pueros igne Babylonicoprobatos ex vitro antiquo expressit.
 132. Vat. A et Put. scribunt *tris* pro *tres*, ut in vetustis Virgilii codicibus.
 133. Vat. A mendum *accipere*.
 135. Vide cap. III Danielis, ubi tota hujus facti series exponitur. Fuisse Filium Dei, qui sub angeli figura descendit in fornacem, et excussit flammam ignis, colligit Prudentius ex verbis tyranni vers. 91 et 92 : *Tunc Nabuchodonosor obstupuit.... et respondit, et ait : Ecce ego video quatuor viros solutos, et ambulantes in medio ignis, et nihil corruptionis in eis est, et species quarti similis Filio Dei*. In Urb., *fateor quem evictus adoro*. Ald., Oxon., *fateor, quem victus adoro*. Sich., *fateorque, et victus adoro*, quod etiam habent Heinsiani, Gis. 4 edit., Vat. A, Q, Mar., Alex., Rat., Weitzius. Nihil ergo fuit causæ, quamobrem Gis. in 2 edit. mutaret duriuscule *fateor quem, et victus adoro*. Weitzius ita legisse Aldum affirmat : *fortasse dicere voluit Giselinum*. Cum Giselino tamen facit Vat. B, *fateor quem, et victus*. Prag. non infeliciter *fateor, et victus adoro*, producto o in *fateor*.
 137. *Subtrahite, friget*, Aldus, duo principes codd. Heinsiani. At Giselinus invexit in hoc pacto *subtrahite, en friget*, quod etiam reperitur in Torn. Prudentio solemne est vocalem brevem producere ob duas consonantes dictionis sequentis. Nihilominus en

- tenent Weitzius ex suis codd., Alex. supra, Vat. A, B, Q, Prag., Urb., Rat., Mar., quos sequi præstat, quamvis dissentientibus Heinsio, Chamillardo, Cellario et Teolio, qui non bene affirmavit, codices omnes Vaticanos, uno excepto, habere *subtrahite, friget*.
 138. Aldi error ait pro *agit*. An revera Verbum sub angeli figura in fornacem descenderit, disputant interpretes. Browerus in notia ad lib. v Fortunati ex plurium Patrum sententia, ac nominatim ex his verbis Prudentii, probat, hanc apparitionem in fornacem attribui Verbo, idque confirmat, quia Ecclesia canit, *surrexisset Christum de sepulcro, qui liberavit tres pueros de camino ignis ardentis*. Et in Canone Theodori Studite de S. Cruce oda 7 dicitur : *Qui tres pueros a flammis eripuit, ille assumpta carne in terras advenit*.
 143. Alex., *tangere visa*, minus bene. *Vestes barbaricas* pro pretiosis a poetis sumi advertit Chamillardus. Hic sinus barbarici sunt vestes sinuose, pallia, aut aliud vestis genus (variant enim interpretes de significatione vocis *sarabala* Dan. III, 95) quod barbarorum more factum fuerit, quoque tres illi pueri in captivitate Babylonica degentes fuerint induti. Cl. P. Simon de Magistris in suo Daniele refellit Grotium, quod Hieronymum et Vulgatam dederit, ut rabbinos sequeretur. Grotius *sarabala* (corrupte *sarabara* aut *saraba*) exponit *mantella* : lexicographi *tibialia apud Persas*. In laudato opere Danielis secundum LXX exhibetur Daniel, barbarico cultu exornatus in lacu leonum ex celebri Menologio Basilii Porphyrogeniti.
 144. Prag., *percurrit amictus*.
 145. Prag., *inde pro ipse, aut ire*. Ald., *Ipsi per Assyrias metuit vapor ire tiaras* : sic Mar. pro diversa scriptura, et codd. Heinsiani; Gis. item ad marg. qui in textu habet, *Ire per Assyrias vetitus vapor ipse tiaras*. Weitz. cum Widm., Palat., Bong., nostri Vat. A et B, Mar. a prima manu, *ipse per Assyrias vetitus vapor ire tiaras*. Sichardus, *Ire per Assyrias vetitus vapor ipse tiaras*. In Put. est *Assyrios tiaras* masculino genere, ut apud Virgilium, et Claudianum. Chamillardus *Assyrios* interpretatur Judæos, quia Europæi Assyriam cum Judæa confundebant. Malo accipere sui sensu pro *Babyloniis*, ut supra *barbaricos sinus*.
 148. Chamillardus ex his quæ Isidorus scribit cap. 20, lib. II *de secunda divisione musicæ, quæ organica*

- 415 Stulta superstitio tacuit: vox festa quievit, A
 150 Quæ male conspicuæ celebrabat imaginis au-
 rum.
 Carmina sanctorum resonant jam sola viro-
 rum,
 Concertu triplici regem laudantia cœli,
 Qui mare, qui terras, qui lucida sidera fecit,
 Ignibus et mediis securos textit alumnos.
 455 Semper in auxilium sermo Patris omnipotentis
 Descendit servando homini: mortalia semper
 Admiscenda sibi proprio curavit amore,
 Ut socianda caro, dominoque implenda pe-
 renni,
 Degenerem vitam, quam tunc animalis agebat,
 460 416 Exemplo mutaret heri, similesque per
 artus
 Cernere consortem terreni assuesceret oris,
 Participemque suum visu velut obside nosse,
 Et consanguineo paulatim accedere Christo.

- Ergo animalis homo quondam, nunc Spiritus
 [illum
 465 Transtulit ad superi naturam seminis, ipsum
 Infundendo Deum, mortalia vivificantem.
 Nunc nova materies, solidata intercute flatu,
 Materies sed nostra tamen, de virgine tracta,
 Exuit antiquæ corrupta exordia vitæ,
 470 Immortale bonum proprio spiramine sumens.
 Filius ille hominis, sed Filius ille Tonantis,
 Jam solus vultum Patris aspicit, et videt ip-
 sum.
 Nemo Patrem novit, nisi Filius, et cui monstrat
 Filius, et nostri mediator, et Omnipotentis.
 475 Denique concludam brevis ut compendia sum-
 mam,
 B 417 Non Pater in carnem descendit, sed Patris
 arcem
 Sumpta caro ascendit: natus per utrumque
 [cucurrit.

GLOSSÆ VETERES.

149. Superstitio, paganitas, vana religio. Festa.
 inanis, festiva, l.
 150. Conspicuæ, statae, l.
 151. Virorum, scilicet sunt audita, l.
 152. Concertu, cantu, Iso.
 156. Servando, ad servandum hominem, Iso.
 159. Animalis, pecorinus. — Agebat, duxit, duce-
 batur, l.
 160. Heri, Dei, l.
 162. Obside, ut visus obses, et testis fuisset ad vi-
 dendum Deum, l.

164. Animalis, incredulus, l.
 165. Seminis, deitatis, l.
 167. Materies, Christi humanitas. — Intercute flatu;
 interiori spiritu, Val. A. — Intercute, in cute manente,
 interiore; interiore spiritu, l.
 170. Spiramine, Spiritu sancto, Iso.
 171. Hominis, Mariæ, l.
 175. Compendia, scil. sint. — Summæ, numeri, Iso.
 177. Cucurrit, descendit, et ascendit, l. et Mar. —
 Contra Unionitas, id est Sabellianos. Unionitæ sunt,
 qui dicebant unam substantiam, et unam personam;

COMMENTARIUS.

dicatur, arguit apud antiquos organa fuisse eadem C
 figura qua apud nos. Organum, ait Isidorus, vocabu-
 lum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc
 autem, cui folles adhibentur, alio Græci nomine appel-
 lant. Ut autem organum dicatur, magis ea est vulgaris
 consuetudo. Hic igitur vigeat usus saltem in Hispa-
 nia, ubi nunc quoque organa maxime celebrantur.
 Et fortasse duplex erat genus organorum, hydraul-
 icum et pneumaticum, ut dicam ad vers. 392. An
 autem in Gallia hæc consuetudo vigerit ante Pipini
 et Caroli Magni tempora, in dubium revocat cl. Hiero-
 nymus Tiraboschius tom. III Hist. lit. Ital., lib. III,
 cap. 4, num. 11: qui in medium adducit verba ano-
 nymi monachi Engulismensis in Vita Caroli Magni:
 Similiter erudierunt Romani cantores supradicti can-
 tores Francorum in arte organandi. Quibus ex verbis
 non satis constare ait, docuerintne Romani Francos
 artem conciliendi organa, an rationem eis utendi.
 Cl. Stephanus Arteaga in egregio suo opere de thea-
 tro Italico musico, tom. I, cap. 3, verbum organandi
 aliter explicat, et quendam peculiarem musices rati-
 onem, et regulam eo loco significari ex idoneis
 auctoribus ostendit. Obiter dicam, non fuisse meum,
 ut Arteaga opus, sæpe, et coram multis a me lauda-
 tum, pauculis verbis, quæ in hymnodia Hispanica
 de quibusdam nugis chronologicis exciderunt, et ali-
 quis immerito in malam partem accepisse visus est,
 condemnarem.

150. Aurum intellige statuam auream, quam Na-
 buchodonosor rex fecit.
 151. Mar., resonantia cum glossa erant. In Vat. B vide-
 tur idem fuisse, sed abrasum est: glossa addita ait sunt,
 quod innuit legendum resonantia. Isonis glossa eodem
 pertinet. Cæteri habent resonant jam, quod clarius est.
 152. Heinsius cum solo Put., triplice concertu pro
 concertu triplici, non male. Sed miror, ab Heinsio
 Apollinarem Sidonium laudatum, ut ostenderet,
 priorem in triplex produci posse. Quis id neget, aut

quis nesciat, eam syllabam esse communem? Indicat
 Prudentius hymnum trium puerorum in fornace ignis
 Benedicite, etc.

159. Ald., Thuan., Cauch., Rat. a secunda manu,
 Mar., Egm., Widm., quæ tunc. Alii, quam tunc. Con-
 gruentem rationem Prudentius affert, cur Verbum,
 sermo Patris, semper apparuerit: ut scilicet caro,
 quam erat assumpturus, degenerem vitam mutaret,
 et cernere consortem terreni assuesceret oris.

160. Absit hic versus a Put. In Thuan., fragiles-
 que per artus. Oxon., Rot., Nois., tres Torr., Pal.,
 similesque per actus. Vide hymn. 4 Cath., vers. 77.
 Ald., Weitz., Gis. cum cæteris mss., similesque per
 artus. Vat. B pro diversa lectione, actus.

164. Potest accipi Spiritus pro tertia Trinitatis per-
 sona: sed nihil obest, quominus de secunda intelli-
 gatur, de qua hic potissimum agit. Vide supra vers. 53,
 et hymn. 11 Cathem., vers. 51. Petavius, tom. IV, part.
 2, lib. II, cap. 9, his versibus confirmat theologiam,
 banc sententiam, quod non solum externa efficien-
 tia, sed interno quodam ac substantivo, ut antiqui
 loquuntur, illapsu Christus nobis justitia factus est
 per substantivam conjunctionem, applicationemque
 Spiritus sancti, tanquam formæ suo modo sanctifi-
 cantis, quæ proprium munus est Christi incarna-
 tionis.

166. Vox ecclesiastica videtur vivificare. Usus est
 est Minutius Felix. Tertullianus etiam vivificatio, et
 vivificator. Apud Ammianum vivificus legitur.

168. Cham., male, tamen? interrogans.
 169. Vat. A, corruptæ a prima manu, mendum.
 172. Ald., perperam, solum pro solus. Explicatio
 hujus vocis petitur ex sequentibus.

174. In Vat. A deest et post mediator, quod sensus
 postulat. Vide Matth. XI, 27.

175. In Vat. A erat comprehendia, sed factum com-
 pendia, lego compendia.

- Code, profanator Christi, jam cede, Sabelli, A 185 Quod Deus est, adimasque decus patris, et ge-
 Depositorque Patris, natiq̄e insane negator. [neris vim.
 180 Nonne patrem violas, dum natum scire recusas? 418 Æquis in idolio recubans inter sacra mille,
 Quandoquidem non est genitor, nisi filius Ridiculosque deos venerans sale, cespite, thure,
 [exstat : Non putat esse Deum summum, et super omnia
 Nec vocitare patrem potis es, quem germine [solum?
 [fraudas : Quamvis Saturnis, Junonibus, et Cytheræis.
 Sed fortasse velis patriæ pietatis honore 190 Portentisque aliis fumantes consecret aras;
 Despoliare Deum, contentus nomine nudo, Attamen in cœlum quoties suspexit, in uno

GLOSSÆ VETERES.

Filium et Spiritum negabant, sed dicebant: Idem Deus, quando vult, Pater est; quando vult, Filius est: quando et Spiritus sanctus. Ariani dicebant, tres esse personas et tres substantias in Divinitate; Sabelliani e contra unam personam, et unam substantiam. Fides autem catholica utriusque devitans errorem, unam Deitatis substantiam, et tres personas veraciter affirmat. Nam Ariani bene tres personas, male tres substantias; Sabelliani bene unam substantiam, male unam personam dicebant, l.

178. Profanator, blasphemator, contemptor profanus dicitur, quod porro a fano, id est a templo Dei, hoc est irreligiosus. — Cede, discede, l.

179. Depositor, negator, l.

180. Violas, negas. — Natum, Filium, Iso.

181. Quandoquidem, quoniam ille. — Genitor, pater, l.

183. Patriæ, paternæ, quod patris est, l.

184. Nomine, scilicet procreationis, Iso.

185. Generis vim, filii vigorem, l.

186. Idolio, paganitate, in loco idolorum, Mar. — Idolio, in sacrilegio, in loco idolorum, pro eo quis homo idololithum est immolatum. Idolium vero est templum idoli. — Recubans, scilicet, quavis, l.

187. Cespito, cespes est terra avulsa cum herba, unde faciebant altaria, l.

189. Saturnis, pro omnibus diis posuit. — Citheræi. Citheræa, Venus, l.

190. Portentisque, idolis, l.

COMMENTARIUS.

178. Alex. titulus est ante hunc versum *Contra Unionitas*. Ita Weitz. et Vat. A. In Vat. B et Mar., *Contra Unionitas Sabellianos*. Lu Rat., *Contra Sabellianos*. In Ald. et Gis. 1 edit., *Contra Unionitas, id est Sabellianos*. Gis. 2 ed. ad oram *Unionitas*. Confer Browerum pag. 223 ad Fortunatum, ubi argumenta Prudentii contra Unionitas cum laude doctissimi Christianorum poetarum commendat. Hujusmodi lemmata *Contra Unionitas*, et similia non ab auctore esse apposita, sed ab aliis addita, dicam etiam in *Psychomachia*. Petrus Constant in *Vindiciis* mss. codd. non bene affirmat pag. 274, Sabellianos a Prudentio hoc loco vocari *Unionitas*. Prudentius deinceps pergit exponere, Patrem et Filium in Trinitate non esse duos nuda nomina, sed personas vere distinctas: nam Patrispassiani ea ratione Patrem passum affirmabant, quod Pater a Filio non esset distinctus. *Unionitæ* hi hæretici nuncupantur, quia unam tantum personam in Patre, Filio et Spiritu sancto astruebant. In Urb. Nam cede legitur. Exscriptores veteres sæpe jam in nam commutabant.

179. Vat. B, *depositor*, mendose, vel ex consuetudine scribendi, qua veteres s pro r interdum ponebant, ut *honor, labor*, pro *honor, labor*. Poeta depositorem Patris vocat Sabellianum, quia Patrem vere esse negabat, et Filium non vere genitum asserbat. Vocabulo *depositor* utitur Quintilianus in lemmate. Declamat.

184. Mar. scribit *dispoliare*.

186. In Rat. ineptus corrector, cæteris abrasis, substituit *quisnam idolorum*, ut scilicet metro consuleret. Vat. A, et Egmon., *ne quis* pro *æquis*, aut *et quis*. Si legatur *ne quis*, auferenda est interrogatio versu 188, et sensus erit, *ne quis non putat, etc.* In Widm., *ut quis*, supra *et quis*. Gifanius Lucr. collect. verbo *Et quantis*, et *quis observat*, quædam verba ab antiquis duobus modis dicta, quæ recentiores unico proferre contendunt: dicebant enim *æquis*, et *et quis*, et ita legit Gifanius in Prudentio ex veteri libro *et quis in idolio*, et similiter aliis in locis. Idolii voce utuntur Tertullianus, Hieronymus, et alii. Ut Minervium et Dianium erant Minervæ et Dianæ templum, sic idolum templum idolorum. Reperitur etiam *Æsculapium* pro *Æsculapii templo*. Corrigendi sunt novum hi interpretes, qui l ad Corinth. viii, 10,

in idolio recubantem accipiunt idolum pro mensa, aut epulo. Ethnici in templis suis recubebant ad mensam, non in mensa, multo vero minus in epulo. Erant enim lecti, in quibus recubebant, ut pranderent. Barthius lib. xxxiv, cap. 4, exponit, *in idolio recubans*, id est *paganismo deditus*, ut dicitur cubare in morbo. Cudworthus, cap. 4 System. intellect., num. 542, hos versus magna cum laude producit.

187. Vat. A, *rudiculus*, male, pro *ridiculus*. De ara cespitiæ dicam ad hymnum S. Eulaliæ et S. Vincentii.

189. Bonon. contra metrum *cæteris diis* pro *Cytheræis*. Urb. mendose, *Cytheræis*. Plurali numero *Saturnos, Junones, Cytheræas*, seu *Veneres* proferit per contemptum, ut infra, vers. 292, *Deucalionum*, vel etiam ut indicet diversos titulos, quibus idem deus ab ethnicis insigniri et coli solebat. De hujusmodi vero falsis numinibus eorumque culta fusius dicemus ad hymn. S. Eulaliæ vers. 122, S. Vincentii vers. 50, S. Laurentii, et præcipue S. Romani, et ad libros contra Symmachum.

191. Prag., male, imo pro uno. Radolphus Cudworthus, Syst. intellect. cap. 4, intelligit, *virtutum rationem* hoc loco esse amicum et habitum personarum, *ministros* vero esse demones, qui et dii audiebant, et quibus Deus ad mandata uteretur ex theologia scilicet gentilium, de quibus loquitur Prudentius. Putat enim Cudworthus plures gentiles credidisse sua numina nihil aliud esse quam unius Dei perfectiones, ac *virtutes personarum nomine indutas*: quam opinionem ad examen revocabo lib. ii adversus Sym., vers. 58: *Res incorporeas, etc.* Minucius Felix: *Quid enim potest esse tam apertum, tam confusum, tamque perspicuum, cum oculos in cœlum sustuleris, et quæ sunt infra, circaque lustraveris, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo omnis natura inspiretur, moveatur, alatur, gubernetur?* Vide quæ ibi notant Woverus, Elmenhorstius, Onzelius ex nostro poeta, ex Augustino, Hieronymo, Isidoro Pelusiota, Lactantio, Cicerone: est enim argumentum a multis pertractatum. Hoc scilicet est testimonium illud *animæ naturaliter Christianæ* de Deo uno, quod singulari libro adversus gentes ingeniose propugnavit Tertullianus. Vide ejus Apolog. cap. 17, et librum de Testimonio animæ.

D

- 419** Constituit jus omne Deo : cui serviat ingens A
Virtutum ratio, variis instructa ministris.
Quæ gens tam stolidam est animis, tam barbara
[linguis,
195 Quæve superstitio tam sordida, quæ canifor-
[mem,
Latrantemque throno cæli præponat Anubem ?

- Nemo Cloacinae, aut Eponæ super astra deabus
420 Dat solium, quamvis olidam persolvat
[acerram,
Sacrilegisque molam manibus, rimetur et exta.
300 Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule et, hircosus cynicus quod somniat, et
[quos

GLOSSÆ VETERES.

192. Jus, religionem, I.
193. Ministris, angelis, I.
194. Barbara, alienigena, Iso.
195. Superstitio, paganitas. — Caniformem, canis habens formam, Iso.
196. Anubem, deum Ægypti, id est simiam, caput canis habentem. Mercurius lingua Ægyptiaca vocatur Anubis, qui deus eloquentiæ fertur. Unde cum canino capite depingitur, quia in animalibus nihil cane sagacius habetur. Latrare autem dicitur propter copiam sermonis, unde et oratores rabulatores dicuntur. Deum Ægyptiorum similitudinem canis habentem, I.
197. Cloacinae, Cloacina et Epona, deæ rusticæ sunt. Cloacina dea cloacarum. — Epona, dea hortorum. Cloacina et Epona, deæ rusticæ, Vat. T.
198. Solidam, plenam, olidam, putridam, I. — Oli-

dam, putridam, Vat. T. — Acerram, vas thurarium, thuribulum, Iso.

199. Molam, sacrificium, vel notam; mola est genus sacrificii ex farre et sale, unde ignem aspergebant, et cultum, et hostiam. — Rimetur, vertat. — Extâ, viscera, I.

200. Barbati, senis, Mar. Illius senis, I. — Deliramenta, dementia, mendacia, amentiam. — Platonis, Plato dicitur a latitudine humerorum; qui primum athleta invictus, postea ad philosophiam conversus, omnes philosophos superavit, I.

201. Hircosus, adulterinos, vel caninos, Vat. T. — Hircosus cynicus, Epicurus, Vat. A. — Hircosus cynicus, propria nomina hæreticorum dicit, quorum alii propter immunditiam hirci dicuntur, alii canini, adulteri vocantur: κίων enim apud Græcos canis dicitur, I.

COMMENTARIUS.

193. Virtutes cælorum, sive angeli in varios ministrantium ordines distributi. S. Gregorius homil. 34: Novem angelorum ordines diximus, quia videlicet esse, testante sacro eloquio, scimus angelos, archangelos, virtutes, potestates, principatus, dominationes, thronos, cherubim atque seraphim. Hebræi decem angelorum ordines distinguunt, ac varia eis nomina imponunt. Erasmus et Bezam, qui Apostoli locum Ephes. 1, 21, Supra omnem principatum, etc., intelligunt universe de omnibus rebus creatis, refellit Petavius tom. III, lib. II, cap. 1, ex Ignatio, Irenæo, Athanasio, Cyrillo Hierosolymitano, Basilio, Epiphanto aliisque. Virtutum nomine, uti angelorum, interdum omnes angelici ordines intelliguntur, ut constat ex Chrysostomo, Theodoro, Hilario, Hieronymo et aliis. Græce in sacris Scripturis vocantur δυνάμεις, Hebraice Sabaoth.

196. Ald. et Gis., Anubim. Weitz., cum mss. codd. plerisque, Anubem.

197. Ald., Ox., Vat. Q. Noms., Tiphonæ, Urb., Typhonæ. Gis., Hippo ab Hippo Hipponis, ut Dido Didonis. Etenim dea equorum a Græco vocabulo dicenda est Hippo aut Hippona. Vat. A, Yponæ. Præstantiores Heinsiani cum duobus Torrentianis, Vat. B, Alex., Prag., Rat., Mar., Eponæ. Quam veram lectionem Elmenhorstius est odoratus, et ante illum Gifanius Ind. Lucr. verbo SOLIDA, ex veteribus libris. Eandem lectionem approbat Adrianus Turnebus num. 794 advers., quia Latini ita, quæ Græca sunt, interdum efferunt, ut ortum ejurent suum, et quia in Juvenalibus bibliothecarum pulverulentis invenerat Eponam. Giselinus in Buslid. cod. reperit Hippo, et judicat scripturam depravatam Tippo et Eponæ, auctoritate Gyraldi, qui in Historia de diis gentium hanc deam male Eponam a quibusdam vocari putat, et quia media in Epona esset producenda. Barthius, lib. xxvi Advers., cap. 11, contendit legendum in Prudentio et aliis Equona, quia huic deæ cura equorum erat; et a Prudentio mediam corripit ait more Græco, ut solet Prudentius facere in nominibus Græcis. Retineri debet nomen Eponæ, quod exstat in antiquis monumentis et inscriptionibus. De Epona, mulionum dea, vide Plutarchum in Parallelis, Minucium in Octavio, et Tertullianum in Apologetico.

198. Ald., Weitz., Vat. A et B, Mar. pro diversa scriptura, Gifanius ex quinque exemplaribus mss., so-

lidam, ut Virgilius, a quo multa mutuatum fuisse Prudentium monet Gifanius; Æn. v, plena supplex veneratur acerra. Iso duas has lectiones explicat solidam et olidam. Heinsius cum suis, Giselinus permotus simili epitheto apud Juvenalem Sat. 8, facies olida ad præcipua pietas, Bong. a prima manu, Mar. a prima manu, Prag. et Rat. legunt olidam. Præfero olidam: nam epitheton olida de præsepibus congruenier, de acerra etiam bene dicitur, quia scilicet thus olet, Giselinus in Daventriensi invenit solitam quamvis, quod non dedecet.

199. Aldus aliter distinguit Sacrilegisque molam manibus rimetur, et exta. Iso quoque addit glossam: C RIMETUR, vertat, quasi rimetur molam. Sententia est, persolvat acerram, et molam, et rimetur exta. Chamillardus vero interpretatur: quærat manibus sceleris ima viscera, et imam molam. Si autem mola fiebat, quod ipse notat, ut ea frons victimarum, foci et cultri spargerentur, quid, quæso, est imam molam rimari, aut quærere? Festus docet immolare esse a mola, hoc est, farre molito et sale hostiam perspersam sacrare. Supra vers. 187, venerans sale, cœspite, thure. Ex eodem Festo exta dicuntur, quod ea diis prosecuntur, quæ maxime exstant eminentque. Alii exta vocari putant quasi exsecta.

201. Put., Gifan. verbo SOLIDA ex vet. lib., Egm. a secunda manu, Urb., hircosus cynicus quos somniat, sc. nervos. Thuan., Rot., Torr. tres, Weitz., Ald., Pal., Mar. pro diversa scriptura, Prag., hircosus cynicus. Fab., Gis., Widm., Mar. a prima manu, quos somniat. Thuan., Rot., Torr. tres, Weitz., Alex., Ald., Mar. a secunda manu, quod somniat. Vat. B, male, hircosus cynicus quis somniat, et Vat. Q, hircosus cynicus quos somniat, quod etiam exstat in Tornæsiana editione. Prag., quid somniat. In Vat. A abrasum erat et hircosus cynicus quod somniat, vel alia similia verba, et supra scriptum somniat. Jam cynici hircosi dicuntur, quia obsceni inaleque olentes, nam etiam cynici ob caninam obscenitatem vocabantur, nisi malis, ob effrenatam licentiam obloquendi et quasi latrandi. Alii putant, neque absurde, cynicos dici hircosos ratione barbæ hircinæ, quæ propria erat philosophorum, et in proverbium abiit. Plato vers. superiori proximo barbatus appellatur non tantum quia senex, ut ait glossa, sed etiam ob barbam philosophicam. Longe alio more philosophi nunc amant vivere.

- 421 Texti Aristoteles torta vertigine nervos. A 210 Cujus ad arbitrium sphaera mobilis atque rotunda
Hos omnes quamvis anceps labyrinthus, et error
Circumfluxus agat, quamvis promittere et ipsi
205 Gallinam soleant, aut gallum, clinicus ut se
Dignetur praestare Deus morientibus æquum :
422 Cum ventum tamen ad normam rationis,
[et artis,
Turbidulos sensus, et litigiosa fragosis
Argumenta modis concludunt numen in unum :

GLOSSÆ VETERES.

202. Torta, *Tortuosa circumlocutione*. — Nervos, ludos, inenodabiles dictiones, syllogismos, l. — Vertigine, versione, Vat. A.

203. Labyrinthus, flexuosus. Idem vocat labyrinthum, quod et errorem : labyrinthus erat domus subterranea, centum habens ostia, quam Dædalus fecit ad Minotaurum, quam si quis semel ingrederetur, propter multitudinem ostiorum non poterat reverti; dicitur autem labyrinthus, quia labor intus. l.

204. Agat, varet; ducat, l.

205. Gallinam, *Æsculapio gallina immolatur, qui clinicus praest.* — Clinicus, curvus. CLINE Græce lectus dicitur : inde clinicus proprium nomen dei, qui praerant decumbentibus in lectum; vel ipse infirmus, a cumbendo in lecto, l.

206. Æquum, placatum, Iso. Propitium, Vat. A.

208. Fragosis, difficultibus, l.

209. Modis, syllogismis, l. — In unum, Deum, Vat. A.

211. Suos, proprios. — Vaga sidera, septem errantia sidera, dicit septem planetas, quæ interpretantur errantia: non quod ipsæ errant, sed quod homines errare faciunt. Unde planificiæ dicuntur melius, id est

COMMENTARIUS.

202. Widm., Aristotelis, male pro Aristoteles. Teolius in carmine, et in nota habet tota vertigine pro torta. Crediderim esse mendum typographi: nullum enim ms. allegat pro ea lectione. Recte poeta artem texendi nervos Aristoteli adjudicat, siquidem Cicero et alii Aristotelem nervosum in dicendo, et neminem nervosorem eo dicunt. Celebris est ejus dialectica. Quid sit torta vertigo, alii soritem explicant, alii pseudomenon, quo disserentes implicantur. Ego vero minime implicarer. Ego mentior, dicat aliquis, verane, au falsa est hæc propositio? Nego quemquam serio et ex animi sententia hanc propositionem posse dicere: nego ab aliquo posse quidquam intelligi, si ea ab alio proferatur. Intelligam quidem, si quis ita dicat, Ego mentitus fui, ego mentiar: at nescio prorsus quid sibi velit, Ego mentior. Simile quiddam est, quod nonnulli volunt fundamentum sciendi in ea propositione niti debere, Ego cogito, ut inferam Ergo existo. Quæ si ita sunt, plane fateor me nihil scire: nam verbis inaniter, et nulla subjecta sententia, dicam, Ego cogito, hanc vero cogitationem nunquam habui, neque assequi potui.

205. Notavit Giselinus sapientem illum Socratem, cum ex veneno hausto toto pene corpore frigeret, dixisse: *Æsculapio, o Crito, gallum debemus*, quod ita ex hac vita migraret, quasi a morbo convalesceret. Clinicus deus est Æsculapius: nam medici clinici dicuntur apud Martialem, et alios, quod lecto ægotantium a-sidere solent, vel lecto affixis (hi enim proprie sunt clinici a Græco vocabulo κλινικός) opem ferunt; hinc medicina clinice, et apud ecclesiasticos noctores clinici, qui in lecto ob morbum cubantes baptismatis aqua abluebantur, quod multi, quandiu poterant differre, sepe ad ipsum mortis momentum, qui iure a SS. Patribus reprehendebantur.

207. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Gis. ad marg., Weitz., convertunt pro cum ventum. Distinguit Weitzius convertunt turbidulos sensus; quod non male procedit. Prag., arcis; in marg., artis.

errorem facientes, l.

212. Non recipit, non intelligit. — Natura, id est, tantummodo quadrupes homo dicitur, qui irrationaliter more animalium vivit, et deditus ad ventris ingluviem nihil de cælestibus curat: nam omnia mortalia animalia præter hominem in terram prona sunt. Unde et quidam veridicus: Pronaque cum spectent animalia cætera terram: Os homini sublimis dedit, cœlumque tueri Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus. — Modo, solummodo, tantummodo. — Quadrupes, animalis. — Ille, homo, l.

214. Pollere, valere, l.

215. Numæ, Numa Romanis sacra instituit. Numa genere Sabinus, quem post mortem Romuli populus Romanus imperatorem fecit: qui, volens Romanos ab armorum amore revocare, culturam deorum per magicam invenit artem, dicens, se omni nocte ab Ægeria nympa doceri. Post hujus mortem Romani, ejus libros magicos reperientes, igni tradiderunt. Sed licet se errasse viderent, in deorum cultura permanserunt. — Haruspex, sacerdos, l.

216. Cottus, unde Alpes Cotticæ, l, Mar. — Cane milite, molosso, l.

208. Bonon. et Egm., turpidulos pro turbidulos. A turpis formandum esset turpiculos melius quam turpidulos.

209. Vat. A, minus bene, concludent.

211. Planetæ sunt vaga sidera, ideo planetæ, sive stellæ errantes vocantur: quia scilicet non perinde fixæ sunt ac cæteræ stellæ. Glossam aliter disserentem nauci habeas, uti cum supra vers. 203, labyrinthus a labor intus deducebat, quæ est inepta libido confingendi etymologias, ab antiquis, etiam doctis hominibus, ut Varrone aliisque usitata. Vide quæ in hanc rem disputat Becmanus, de Orig. ling. Lat., de propria significatione vocum contra eos qui diabolum a duobus bolis, locustam quia longa pedibus sicut hasta (quod apud Isidorum legitur), colossum quasi colens ossa, et innumera hujus generis effutiunt. Nam Zachari Fabri intolerabilis fuit impudentia, qui cum a in examen corripisset, contendere ausus est examen dici ab ἔξ, et ἐμὴν, ut colligeret, a in examen posse corripri. Opera quædam posthuma celeberrimi viri Thomæ Serrano cum ejus vita, elegantia et judicio singulari a cl. Michaeli Garcia scripta, nuper prodierunt in lucem, ubi acutum epigramma in re simili contra Ferrium excusum est.

212. In Rat. ineptus correptor, prioribus abasis, subrogavit: quadrupes modo non sit ille sed. Putavit fieri non posse e in quadrupes breve: modo quadrupes ille Non sit, et. Vide prol. In editione Parmensi claudicat hic versus: ita enim concluditur, Non recipit natura hominis, modo quadrupes. Prætermisum est ille typographi negligentia.

214. Prag., regnum pro regimen.

215. Error est in Vat. A, studet ipse. Gis. ad oram, suspexit pro sibi sensit.

216. Vat. B, Mar. a prima manu, Rat., Weitz., Widm., Bong. supra Cottus, quo respicit mendum Prag. Coitus. Iso idem est amplexus cum glossa unde Alpes Cotticæ. Quare hæc lectio non debuit Heinsio tantopere displicere. Meminit Prudentius Cottorum

Sed nos, qui dominum libris, et corpore jam bis A
Vidimus, ante fide, mox carne, et sanguine
[coram,
Quique voluminibus vatam, cruce teste probatis,
220 Rimantes digitos costarum in vulnera cruda
Mersimus, et manuum visu dubitante lacunas
424 Scrutati, æternum regem cognovimus
[Iesum,
Abjurare Deo titulum, nomenque paternum,
Credimus esse nefas, qui regem protulit ex se,
225 Non regem populi Parthorum, aut Romulida-
[rum;
Sed regem summæ, et mediæ rationis, et imæ,
Atque ideo rerum dominum, et super omnia
[regem.

Carnis habet medium, summum Patris, et Stygis
[imum.
Defluit his gradibus, rursusque revolvitur in se.
230 Est Deus, est et homo, et fit mortuus, et Deus
[idem est.
Omnia percurrit naturæ munia pronæ,
425 Ut sursum Patris in grem'um replicata
[reportet,
Mortua quæ fuerant: ipsos quoque subvehat
[artus.
Hæc fore cum veterum eccinissent organa va-
[tum,
235 Nos oculis, manibus, congressu, voce, loquela
Experti, heroum tandem intelleximus orsa
Priscorum, et viso patefacta oracula Christo.

GLOSSÆ VETERES.

218. Coram, præsentialiter, I.
221. Lacunas, Foramina, cavernas, fixuras, cicatrices, fossas; seipsum apostolis immiscet: in Evangelio enim Thomæ legitur adhuc nimis credenti dixisse: Infer digitum tuum, etc.; sed ille clavorum fixuras intuens, tangere eum non ausus est, sed dixit: Dominus meus, et Deus meus. Ideo autem dicitur, Thomam manum in latus ejus misisse, cum tamen non miserit, quoniam, Domino jubente, hoc facere poterat, I.
223. Abjurare, denegare, tollere. — Titulum, laudem, vel potestatem, I.
224. Regem, Christum, I.
226. Summæ, cælestium; mediæ, terrestrium; imæ, infernorum, I. Summa scilicet, ima et media ratio: media siquidem ratio est in homine... summa ratio est in angelis, ima in minimis animalibus. Unde et Salomon

B de Christo sub specie sapientiæ loquitur, Pertingens a fine usque ad finem, id est a summo ang'lo usque ad minimum verniculum gubernando, Vat. A.
228. Stygis, inferni, I.
229. Defluit, descendit. — In se, cum ad cælum ascendit, in unum, I.
231. Munia, officia. — Pronæ, humanæ, I.
232. Replicata, reducta, reparata, vel artus, I.
233. Subvehat, eleveat ad cælestia, ad cælum, I.
234. Organa, voces, I.
236. Heroum, prophetarum. — Orsa, dicta, vel verba heroum, vel prophetarum, I. Dicta, locutiones, Vat. A.
237. Patefacta, manifestata. — Oracula, responsa, miracula, I.

COMMENTARIUS.

hymn. S. Laurentii vers. 539, Trans Cottianorum juga. Ita appellata sunt a Cottio rege Gallorum sub Augusto. Giselinus in vulgatis edd. reperit Gothus; quod reject, quia omnes uno consensu primam in Gothus corripunt, idque plane persuasit Chamillardo. Verum posse quoque produci, compertum est: nam Latini interdum Guttones et Goltos eam nationem appellant, ut nihil dicam de Græcis, qui non minus in hoc scribendo vocabulo variant. Est autem Gothus in Mar. a secunda manu, in Bongars. a prima manu, in Fabr. Sed Heinsius cum suis, cum Gis., Ald., Pal., Alex., Vat. Q, Bonon., Scotus aut Scottus. Giselinus feritatem Scotorum auctoritate S. Hieronymi lib. II contra Jovian. comprobat: ex qua certe patet eos fuisse pejores cane milite, hoc est molosso, aut castrensi, ut exponit Chamillardus: nam castrenses canes, cum vesci solcant carnibus occisorum in bellis, crudeles esse solent et feroces. Hæc autem feritas attribui etiam potest antiquis incolis Cottianarum Alpium, quæ famosæ erant latrociniis. Cotticæ Alpes Delphinatum a Pedemontio dividunt. Erat etiam promontorium in Mauritania Tingitana Cottes seu Cotes dictum, Hispanis Cabo esparto.

218. Bonon., inepte, cordis pro coram. Nec melius Pal., fidem pro fide.

219. Ald., Egm. et Vat. A a prima manu, quinque pro quique; hoc postremum tenendum est.

220. Fortasse innuit sententiam clarius a se expressam aliis in locis, de duplici vulnere lateris.

221. Prag., atque manum, fortasse atque manu, aut intelligit mersimus digitos, atque manum. Communis veraque lectio, et manuum, sc. lacunas, seu fixuras manuum.

222. Sciolus aliquis in Rat. pro cognovimus supposuit veneramur, ne Iesum esset dissyllabum a vocali incipiens. De quo satis in proleg. dictum. Ennodius similiter usus est lib. II, epigram. 54, Suscipit oblatum, veniam cui contulit Iesus. De regno perpetuo

Christi passim SS. Patres et latissime Hieronymus in Com. ad cap. I Epist. ad Ephes.

223. Vat. A, Pal., Deum, non bene.

226. Gifanius Indic. Luer. verbo PROVERBIA APUD C LUCRETIUM corrigit regionis pro rationis, quia, ut ait, sæpe regionis et rationis nomina inter se librariorum vitio sunt depravata. Heinsius suspicatus est stationis, quo nomine imperium sæpe significatur. Chamillardus Heinsium non intellexit: hic asseruit membranas stare constanter pro hac scriptura rationis, et Chamillardus putavit membranas stare pro alia stationis, adeoque amplexus est stationis. Cellarius agnovit, stationis esse ex ingenio Heinsii; nihilominus stationis secutus est contra libros. Nihil mutò, repugnantibus omnibus codd. niss. et edit.; et rationis recte dicitur. Non enim poeta aliud vult, nisi quod versibus sequentibus explanat: Carnis habet medium, summum Patris, et Stygis imum. Ecce summam, mediam et imam rationem. Visne aliam audire explicationem? Idem poeta paulo post: Est Deus, est et homo, et fit mortuus, et Deus idem est, Omnia percurrit naturæ munia pronæ. Jam ad hæc tria munia explicanda aptius vocabulum est rationis, quam aut regionis aut stationis. Confer glossas.

D 228. In Vat. A. aliquid est abrasum, pro quo recenti manu factum imum.

230. Bong., Vat. B, Mar., Rat., et fit. Alii omitunt et.

232. Ald. et Egm., et. Alii ut. Heinsius ex Put., Thuan., Noms., et a manu secunda Rott. restituit sursum pro rursus in aliis, quod aliqua tamen ratione posset defendi: nam supra rursusque revolvitur in se. Urb., rursus; Alex., Vat. Q, sursum cum Bonon.

235. Perstat in eadem sententia. Deus replicata munia reportat in cælum, mortua quæ fuerant, vel corpus suum ex mortuis excitatum, vel aliorum sanctorum corpora: ipsos quoque artus, scilicet carnem suam; de qua supra, carnis habet medium, et fit homo.

- Hæc est nostra salus, hinc vivimus, hinc animamur, A
 Hoc sequimur : nunquam detracto nomine nati
 240 Appellare patrem : patris et sine nomine nunquam
 Natum nosse Deum ; nunquam, nisi sanctus, et
 Spiritus intersit, natumque, Patremque vocare.
 Sic tamen hæc constare tria, ut ne separe ductu
 Tres faciam : tribus his subsistat sed Deus unus.
 245 Nec pater ipse autem, qui filius : ut, quia natum
 Scimus ab innato, vere pater, et sata vere
 Sit soboles : nec sit genitor sibi filius ipse.

GLOSSÆ VETERES.

243. Sic tamen, sequimur. — Tria nomina. — Se- B
 pare, separato : separ dicitur, sicut compar, et dispar.
 — Ductu, auctione, vel ductione, l.
 244. Tres, substantias. — Tribus, personis, l.
 246. Innato, Patre. — Sata, nata, l.
 248. Per quam, in quantum, quam valde. — Fu-
 tile, inane. — Natus, ut ex se, natus quasi ut ex se,

COMMENTARIUS.

241. Nota con-uetudinem antiquissimam invocandi Patrem, Filium, et Spiritum sanctum in doxologia Trinitatis, *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto*. Egi de hac doxologia in dissert. de Hymn. ecclies., num. 229 et seqq.

243. Vide præfationem l, vers. 1 : *Est tria summa Deus*. In Prag. et Mar. pro diversa scriptura, ut non pro ut ne. Prag., dictu pro ductu, quod est retinendum.

244. Prag., male, faciat pro faciam. Hieronymus epist. 57 : *In tribus personis Deitas una subsistit*. Quartam subsistentiam in Deo jure negant plerique theologi. In eadem sententia est Petavius, qui lib. iv de Trinit., cap. 12, fuse disputat, *An sit in Deo quarta quædam subsistentia*, et pro opinione negante hæc ipsa Prudentii verba num. 3, laudat. Tournelyus etiam in Prælect. theolog., quæst. 5 de Trinit., art. 4, quærit, *An sint in Deo admittendæ tres subsistentiæ relativæ, et una absoluta tribus personis communis*, et quæstionis statum ita proponit : *Alii cum Cajetano 1 part., quæst. 29, art. 4, et quæst. 59, art. 43, Suarez lib. iv, cap. 4, quatuor admittunt subsistentias, unam videlicet absolutam, et tres relativas. Alii... communiter tres duntaxat agnoscunt relativas subsistentias, nullam vero absolutam, cui opinioni tanquam communitiori subscribimus*. Bertius etiam, etsi reipsa in Deo subsistentiam absolutam agnoscat, tamen œconomia ejusdem causa concludit lib. ix, cap. 6 : *Melius sentire censemus theologos, qui de hoc quæsito interrogati respondent, dari in Deo tres tantum relativas subsistentias*. Si quis autem a me nunc quærat an sint aliqui theologi qui præter tres subsistentias relativas quamdam communem in Deo subsistentiam tueantur, primum respondebo, vel ex his solis verbis quæ pro mea opinione adduxi, satis liquere non paucos esse theologos qui ita sentiant. Deinde profiteam assentionem eminentissimi cardinalis Gotti, de Trinit. quæst. 4, dub. 2 : *Præter tres subsistentias relativas datur in Deo subsistentia absoluta, qua Deus præconceptus tribus personis in se subsistit. Hoc indicavit S. Augustinus... expresse vero docuit S. Thomas*. Centum alios theologos addere possem, si pulverulentis excutiendis voluminibus sesquihoram vellem insumere, ut dubitare jam merito quis possit, pluresne sint theologi, qui negant, quartam esse in Deo subsistentiam, an qui affirmant. Quid autem inter notionem subsistentiæ et personæ differat, et cur, admissis solum tribus personis in Trinitate, possit quarta subsistentia defendi, dicerem explica-

- 426 Perquam ridiculum est, et futile, natus
 Sive pater natus fuerit, sive ipse repente,
 250 Nascendi nova materies, ac se Deus ultro
 Ediderit, natumque sibi se fecerit ipsum.
 Nil falsum, aut mendax divina vocabula fingunt.
 Qui pater est, gignendo pater : tum filius ex hoc
 Filius, auctore ut genitus quod sit Patre summo :
 255 Summus et ipse tamen : nec enim minor, aut
 Unde in utroque operis forma indiscreta, nisi
 Vim majestatis patriæ generosus haberet

- B scilicet sit, id est Filius, l.
 249. Natus, ab alio. — Ipse, Filius, Iso.
 250. Nova, mirabilis, l.
 251. Ediderit, genuerit, l.
 252. Vocabula, carmina, l.
 256. Indiscreta, indivisa, l.
 257. Vim, virtutem. — Generosus, nobilis, l.

tius, si theologicas institutiones scriberem. Pauci hæc omittere non debui, ut gratum iis facerem qui amico erga me animo nonnullam explicationem desiderabant. Nam parum me aliorum voces commovent, qui in circumforaneis indoctissimorum hominum circulis de sanctissimis religionis nostræ mysteriis effatire audent, quæ nunquam didicerunt : e quibus ita sunt rudes nonnulli, quod de similibus aiebat Ammianus lib. xxx, ut nunquam se codices habuisse meminerint, et si in circulo doctorum auctoris veteris inciderit nomen, piscis aut edulii peregrinum esse vocabulum arbitrantur.

248. Editi ante Heinsium ita hos versus trajiciebant : *Sive Pater natus fuerit, sive ipse repente, Perquam ridiculum est et futile, natus ut ex se Nascendi nova materies, ac se Deus ultro Ediderit, natumque sibi se fecerit ipsum*. Nihil contra Weitzius, nihil Mariettus ex mss. notavit. Teolius ait tres vel quatuor Vaticanos Heinsio favere, cæteros Weitzio. Heinsius in suis omnibus mss. reperit versum *Perquam ridiculum præponi illi Sive Pater*. In Put. vero hic ita erat *Sive supernatus fuerit sibi ipse repente*. Putat autem Heinsius *Perquam ridiculum est et futile, natus ut ex se Sive supernatus fuerit, sibi ipse repente Nascendi nova materies* : nam *supernasci* verbum est elegans, et a Plinio usurpatum, et hiatus ille *sibi ipse* Prudentio est familiaris. In Vat. A etiam est *sibi ipse*. Heinsius ex conjectura addit posse etiam *sibi et ipse*. Cellarius secutus est Heinsium cum illo hiatu, quem hoc loco non probo. Alex. consonat codd. Heinsianis ; Urb. et Vat. Q editionibus antiquis. Vat. Q etiam, *sibi ipse* ; sed mendose per quem pro *perquam*. Bonon., *perperam, sive et ipse*.

252. Vat. B pro nil minus bene ni.
 254. Teolius repugnante metro legit *Filius, auctore quod genitus sit Patre summo*, affirmatque sic habere præstantiores Vatt., Heinsium vero in notis paulo aliter. Puto, lapsum Teolium, et scribere voluisse, *Filius, auctore ut genitus quod*. Heinsius cum Put. edidit *Filius, auctore genitus*, quod non male procedit. Suspiciatur Heinsius, a Prudentii manu fuisse : tum *Filius ex hoc Filius auctore ut genitus qui sit Patre summo*. In Vat. A, si, nullo sensu, pro sit. Aldus male interpungit tum *Filius ex hoc. Filius auctore ut genitus quod sit Patre summo*. Patrem auctorem Filii S. Hilarius sæpissime vocat. Apud jurisconsultos auctor appellatur is a quo jus in nos transit. Vide Petav. tom. II, lib. v, cap. 5.

257. In Weit. mendum *generosus patriæ*.

- Filius, idque Deus genitor, quod filius esset? A 270 Integer integrum, non cœptum, sed tamen or-
427 Pergunt ulterius scrutantes, quid sit id [tum.
 [ipsum Et comperpetuum retro patri, sed patre na-
260 Gignere, si fas est humanos tendere sensus [tum.
 Usque ad secretum, quod tempora cuncta, **428** Sed nec decisis Pater est, ut pars Patris
 [diesque [esset
 Prævenit antiquos, et principium super ipsum Filius: extendens nec se substantia tractim
 Eminet, et quodcumque potest homo quærere, Produxit, minuitve aliquid de numine pleno,
 [transit. **275** Dum mutata novum procludit portio natum.
 Cum sit difficilis via noscere principiorum Non convertibilis, nec demutabilis unquam
265 Semina, cui dabitur mortali exquirere, quid Est Deus, aut gignendo aliquid sibi detrahit:
 [nam [atqui
 Ultra principium Deus egerit? aut quo pacto Totus, et ex toto Deus est, de lumine lumen.
 Ediderit Verbum, quod principio caret omni? Quando autem lumen sine lumine? quando re-
 Hoc solum scimus, quod traditur, esse Deum, [fulgens
 Non genitus genitor generaverit, unus et unum, B **280** Lux fulgore caret? quando est, ut proditus
 [ignis

GLOSSÆ VETERES.

259. Ulterius, *ultra licitum*, I.
 260. Gignere, *spiritualis generatio*.—Fas, *justum*, I.
 262. Super, *ultra*, I.—Principium, *mundi*, Vat. A.
 264. Via, *ratio*, I.
 265. Semina, *principia*.—Mortali, *homini*, I.
 266. Ultra, *ante*.—Pacto, *lege, vel modo*, I.
 268. Traditur, *in scripturis*, I.
 271. Retro, *æternaliter; hic præteritum verbum*, I.
 272. Decisis, *decurtatus, vel detruncatus, minoratus*, I.
 273. Extendens, *dilatando*.—Tractim, *paulatim*, I.
 275. Mutata, *operata*.—Procludit, *vel producit, id est generat, vel fabricat, genuit*.—Portio, *substantia*, I.
 276. Unquam, *sed certe*, I.
 277. Atqui, *at ille*, I.
 280. Proditus, *dispensus, vel manifestatus*, I.

COMMENTARIUS.

258. Interrogationis punctum post *esset* desideratur in plerisque editionibus; ex quo sensus turbatur.
 259. Egm. et Vat. B, *quod*. Legendum *quid*. Petavius, loc. cit. cap. 6, laudandam et innotendam esse a veterum theologorum sanctissimorum et eruditissimorum hominum modestiam in causis hujus mysterii investigandis, et hos Prudentii versus adducit, quibus liberiora ingenia castigantur.
 260. Weitz. cum Egm., Pal., Oxon. pro discrepanti scriptura, Vat. B a prima manu *gressus*. Cæteri *sensus*.
 262. Vat. A, Pal., mendose, *sprevit* pro *prævenit*.
 264. Philosophos in rerum principiis *fecisse ruinam* Lucretius tradidit lib. I. Nostro ævo eadem difficultas noscendi principiorum semina persentitur, quidquid dicant nonnulli, systemata quædam nova amplectentes, aut antiquata jam et obsoleta denuo instaurantes.
 265. Put., *qui*, sc. qua ratione, pro cui mortali. Utroque modo constat sententia.
 266. Ald., *quod traditur esse Deumque Non genitus genitor generaverit*. Fabric., Gis., quibus accessit Cellarius, *quod traditur esse Deus, quem*. Heinsiani præstantioris notæ, et nostri, *esse Deum, quem*. Doctrinam theologiam, quam de divina generatione longiori disputatione Petavius tradidit, paucis his versibus esse comprehensam fassus est ipse Petavius, cujus verba lege num. 255 proleg. Mirabilis profecto est poetæ nostri theologia.
 269. Rat., minus bene, *generaverat* pro *generaverit*. Put. et Rot., *generavit*, fortasse *generavit et unus et unum*. Sed melior communis lectio. Teolius edidit *generavit*, sed cum lex metri repugnet, et nihil ex mss. notaverit, opinor mendum esse typographicum.
 271. Weitzius, Vat. B, Mar., *Et comperpetuum retro Patri, sed Patre natum*. Gis. et Hong., *Et comperpetuum Patri retro, sed Patre natum*. Egm., *Et comperpetuum retro Patris, et Patre natum*. Pro hac scriptura allegatur Aldus a Weitzio et Heinsio. Sed Aldus mihi habet, *Et comperpetuum retro Patris, sed Patre natum*. Egmondano consonant Put., Thuan. et cæteri Heinsiani. Heinsius existimat fuisse *Et comperpetuum Patri retro, et Patre natum*. Omnes hæc lectiones admitti possunt, et omnium eadem est sententia. *Comperpetuus Patris* in gignendi casu non absurde dicitur, uti infra ex mss. *coæternus Patris*. Urb. et Alex. *pariter Patris*. Vat. Q, *perperam, cum perpetuum*.
 273. Vat. A, *tractum*. Egm., *tactim*; corrigere *tractim*.
 274. Rat., mendose, *minuit vel*. Deum constitui ex tribus Trinitatis personis, ita ut earum quælibet non esset plene Deus, sed Dei portio, docuerunt nonnulli hæretici. Lamius in opere de recta PP. Nicænorum fide his allatis Prudentii versibus, aliisque aliorum verbis probat d'erte, Filium ex Patre ortum, sed non per abscissionem, aut divisionem, aut ejusdem substantiæ mutationem.
 275. In exemplari Weitzii, quo utor, ad oram *procludit portio* ex vet. lib.
 26. Concil. Tol. I in regula fidei, de qua alibi dictum, can. 7: *Si quis dixerit vel crediderit, deitatem Christi convertibilem (al. nascibilem) esse, vel passibilem, anathema sit*. Hæc vocabula in usum tunc venire cœperunt ad hæreses refellendas, et religionis sacra mysteria sine ambagibus exponenda. *Demutabilis* neminem Prudentio antiquiorem dixisse novi.
 277. Aldus, *atque*. Alii, *atqui*. Vat. A, *atquin*.
 278. In Vat. A, *totus ex toto*, contra metrum. *Lege totus, et ex toto*. Corippus lib. IV: *Natus, non factus, plenum de lumine lumen*. S. Methodius martyr, sive alius confessor, lib. de Simeone et Anna: *Tu lumen es verum ex lumine vero*. Verba symboli nota sunt.
 280. Gif. ex vet. cod., *prodigus* pro igne multo, largo et copioso. Sic etiam Aldus et tres recentiores ex Heinsianis. Alii *proditus*, ut apud Nasonem: *Lumine qui semper proditur ipse suo*, quanquam Heinsius hoc loco ignem proditum interpretatur, qui porro extenditur, ut Nonius exponit illud Maronianum, *genus alto a sanguine Teucris Proderet*. Vat. Q et Alex. a secunda manu, *prodigus*. In Urb. deest totum hoc *quando est, ut prodigus ignis ignem diminuat*. Peveratus ex Gifanio approbat *prodigus*, et eadem ratione dictum putat, ac *luxuriantes segetes* apud Virgilium.

- 429** Ignem diminuat? quando Pater, et Deus, A
[et lux,
Non lucis Deus, et pater est? qui, si pater
[olim
Non fuit, et serum genuit post tempora natum,
Fit novus, inque novum jus proficit. Absit, ut
[unquam
285 Plenus proficiat, qui non eget incremento.
Et Deus, et genitor, lumenque, et gloria semper
Ille fuit: nec post sibi contulit, ut pater esset.
Sic sit, ut æternum credamus cum patre Chri-
[stum,
Illo auctore satum, cui nullus præfuit auctor.
290 Hæc tu si dubitas nati mysteria Christi,
Perdite, catholica non es de plebe: sed unus

GLOSSÆ VETERES.

- 282.** Olim, æternaliter, sine initio, Iso.
280. Tu, Sabelliane, I.
292. Thurifero, thurificante. — Deucalionum, deorum, idolorum. Deucalion et uxor sua lapides seminaverunt: inde viri et mulieres, I.
293. Devotus, inclinatus. — Cippo, trunco vel ipsi Deo. — Unctor, venerator, I.
296. Scriptoris, Moysis. — Bardus, stultus, ab elephanto, baburrus, stultus. — Augur, qui avium garrillum vel augurium observat, I. — Bardus, stultus, ab elephanto, Vat. T.

- B** **297.** Nutrix, anus, I.
298. Sago, magico vel præscio; præscienti, magico vel sapienti, I.
299. Rem, s'atum divinum. — Coram, palam. — Proditus, manifestatus, I.
300. Trepidum, pavidum. — Mortalem, Moysen. — Amico, amicabile, I.
301. Retexit, aperit, aperuit, I.
302. Meminit, docet, I.
305. Condens, creans, I.

COMMENTARIUS.

- 281.** Ald. cum aliis scribit *diminuat*.
282. Rat. ita verba collocat, *non lucis pater, et Deus est*. Gis. 1 edit., *non lucis Deus, at pater est? Fortasse aut pater*.
290. Mar., Widm., Bong., dubites.
292. Vocat paganos *de grege thurifero* eo sensu quo Optianus dixit *thurificare*, et Cyprianus, *thurificatos*. In glossa erat scriptum *Deucalion lapides, et uxor sua seminaverunt*. Restitui ordinem verborum. Deucaliones numero plurali effert, ut contemptum exprimat. Vide vers. 189. In hymno S. Romani similiter mentio fit Pyrrhæ, uxori Deucalionis. Ita enim ait tyrannus Asclepiades vers. 410: *Vis summa rerum nosse? Pyrrham consule*.
293. Oxon. et Ald., *ficulni stipitis*. Pal. supra auctor pro *unctor*: hoc verum est. De ritu unguendi oleo simulacra, sacerdotes, lumina et ignes sacros, vide Jo. Guillelmum Stuckium Sac. gentil. descript. fol. 55 terg. Peveratus ex hymno S. Romani, vers. 260, huc affert *fuliginosos lares*, quod olim simulacra deorum apud gentiles fumo et odoribus nigrescerent.
295. Fabr., Alex., Prag., *percurre et scrinia*; quod tenet Gis. et alii vulgati cum Urb. et Vat. Q. Sed Aldus, et Weitz., Put., et Vat. A, B, Mar., et plerique optimi *percurre scrinia*. Ita etiam erat in Rat.; sed recens corrector mutavit in *percurrrens scrinia*, quod falso crediderit, et postremum in *percurre* produci non posse.
296. Vat. B, *pardus*; Prag., *barrus*: quod utrumque falsum est pro *bardus*. Proprie *bardus* est *tardus, stultus*. Chamillardus ex Festo notat, Gallice cantorem fuisse appellatum *bardum* a gente Bardorum. Poeta fortasse id respicit, quod ante dixit, *Numæ haruspes, semifer Cottus*. Glossa Isonis *ab elephanto*, et postea *baburrus* indicat, ab eo lectum *barrus*, qui est *elephas*, et pro *baburrus* legendum est *barrus*. Bardorum gens duplex recensetur; alii sunt Bardi seu Longobardi in Germania, ubi nunc est marchia Brandeburgica; alii Bardi et Bardaiici populi in Gallia.
298. Gis. 1 edit., *saga, male*. Cornix *augur aquæ* a veteribus dicebatur, quia suo clangore pluviam ab ea non tantum præsaigi, sed vocari etiam existimabant. Irridet poeta huiusmodi superstitiones. *Sagus* ad-

ctive exstat in inscriptionibus.

301. Weitz., Vat. B, Mar., Rat., Prag., *eloquio*. Ald. et Gis., *alloquio*. Nihil ad hoc vocabulum Hein-sius ex suis observavit, Giselino adhærens.

303. Nonnulli Vulg., *ne sine pro nec sine*, quod postremum exigit sensus.

C **304.** Prudentius sæpe pro *creatura* usurpat *factura*, quod non absurde fieri monet Barthius lib. xlii Adv., cap. 8, quanquam delicatiores talia abhorreant. Similiter Sedulius lib. ii: *Ni pius ille sator culpas ignoscere promptus, Reddere difficilis, sua ne factura periret*. Alcimus Avitus lib. i: *placet ipsa tuenti Artifici factura suo*, et sæpe alias. Gregorius Bæticus non semel; Tertullianus *facitamentum* vocat lib. de Anima, cap. 18.

305. Ad Trinitatis mysterium probandum petit argumentum ex Genes. cap. i, quod Deus creaverit hominem ad imaginem et similitudinem suam. Theologi ita disserunt: « Cum ait Deus *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, loquitur in numero plurali, adeoque unica tantum persona divina intelligi non potest eo verbo *faciamus*. Quod autem ad imaginem et similitudinem dicit, naturæ unitas declaratur. » S. Basilus personas plures esse nervose concludit homil. 19 in Hexaemeron: *Quis faber aut ærarius, aut lignarius, aut certe coriarius sutor solus ipse quidem, nec alio quopiam sibi cooperante stipatus, interque suæ artis instrumenta desidens, quis, inquam, sibi soli admurmurat, dicens: Faciamus gladium, aut Compingamus aratrum, aut Conficiamus calceamentum, ac non potius silentio suam, cum libuerit, accommodatam ad artem exsequitur operationem?* S. Hilarius in Genes.: *Sed faciamus, ait, hominem. Dic, optime, cum quo Nunc loqueris? Clarum est, jam tum tibi Filius alto Assidet in solio*. Prudentius a'ia via eandem sententiam concludit. Deus hominem fecit ad imaginem Dei. Quid aliud hoc est, nisi esse Verbum distinctum a Patre, quod sit Deus et imago Patris? Verbum esse formam et imaginem Patris, vers. 72 explicabimus. Tertullianus adversus Praxeam cap. 12: *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. Cur non suam, si unus, qui faciebat, et non erat, ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginem faciebat, ad*

- 431** Ora Dei, quidnam est aliud, quam dicere, A
[Solus
Non erat? atque Deo Deus assistebat agenti,
Cum dominus faceret domini sub imagine
[plasma?
Christus forma Patris, nos Christi forma, et
imago.
- 310** Condimur in faciem Domini bonitate paterna,
Venturo in nostram faciem post sæcula Christo.
Possum multa sacris exempla excerpere libris,
Ni refugis, quæ te doceant, non in Patre solo
Vim majestatis positam, sed cum Patre Chri-
[stum
- 315** Esse Deum: velut illud ait genealogus idem.
A domino dominus flammis pluit in Sodomitas.
- 432** Quis dominus? de quo domino? si solus B
[ab arce
- Siderea spectat Pater, aut ardescit in iras?
Filius armatam domini patris ignibus iram
- 520** Spargebat dominus, sunt unum fulmen utraque.
Hæc si Judaicos sic intellecta rigassent
Auditus, stupidas ut possent tangere fibras:
Audissent dominum virtutum, qui pereuntes
Venerat ut servaret oves: sed ab auribus omnibus
- 325** Fluxerat ornatus, caput et jam coctile Baai
Finxerat, auriculasque suo spoliarat honore.
Dux populi peccantis adest de monte coruscus
Luminis, alloquioque Dei; tabulasque tremendo
Incisas digito cæca ad tentoria defert.
- 530** **433** Sed cadit in faciem plebs, non visura
profunde
Legis in effigie scriptum per enigmata Chri
[stuni.
Infelix, quæ luce oculos præstricta paventes

GLOSSÆ VETERES.

506. Ora, vultum, Imaginem, Iso.
507. Deo Deus, Filius Patri, I.
311. Sæcula, in fine sæculorum, I.
315. Genealogus, generis computator, id est Moyses,
scriptor de generatione loquens, I.
522. Stupidas, ab stupendo. — Fibras, renas cor-
dis, I.

326. Suo, proprio, I.
527. Dux, Moyses. — Monte, Sinai, I.
528. Alloquioque, fulgebat a colloquio Dei, I.
529. Incisas, scriptas. — Cæca, incredula, I.
530. In faciem, operuerunt faciem suam, I.
331. Enigmata, figuras, vel umbram, I.
532. Præstricta, circumdata, I.

COMMENTARIUS.

Filii scilicet. Et cap. 6 de Resurrectione carnis: *Ita
tinus ille jam tunc imaginem induens Christi futuri in
carne, non tantum Dei opus erat, sed etiam pignus.*
Hominem conditum ad imaginem Verbi complures
veterum docent apud Petavium lib. II de Opificio sex
dierum, qui observat eam sententiam displicere
Augustino lib. XII de Trinit., cap. 6. Vide interpretes,
quorum aliqui volunt imaginem Dei esse Filium, simi-
litudinem Spiritum sanctum.

312. Virgilii imitatio: Georg. vers. 176: *Pos-
sum multa tibi veterum præcepta referre, Ni refugis.*

313. Ald., non Patre, mendose.

315. Ald., ille ait, scilicet ille idem genealogus.
Sed non est elidendum e in ille.

316. Heinsius in Cauchiano reperit *flamma*; in
aliis vetustioribus *flammam*, quod concinnius existi-
mat Vulgata lectione *flamas*. Editi et nostri, *flam-
mas*. Chamillardus et Cellarius Heinsium exscribunt:
locus Genesis exstat cap. XIX, vers. 24: *Igitur Do-
minus pluit super Sodomam et Gomorrhæam sulphur,
et ignem a Domino de cælo.* Interpretationem Pru-
dentii multi docuerunt, Iguatius, Justinus, Irenæus,
Tertullianus, Cyprianus, Athanasius, Ambrosius,
Augustinus, et alii præter concilium Sirmiense in
Photinum. Vide Browerum, pag. 140 ad Fortunati
lib. V. carm. 5, vers. *Filius, et Pater est a domino
dominus*, ubi docet Fortunatum vestigia majorum
secutum, præsertim Prudentii, non pudici magis,
quam Christiani poetæ.

320. Vat. A, male, *flumen*. In Rat. *audax corre-
ctor posuit sed idem sunt utraque fulmen*. Prag. ad
marg., et Cauchius, *uterque*. Ita etiam Fabr. et Gis. 1
ed. Vera lectio *sunt unum fulmen utraque*. Cur a in
utraque producatur, vide proleg. Sulphur et ignem,
quem pluit Dominus, Prudentius *fulmen* interpretari
videtur. Josephus lib. I, cap. 11, refert Deum in eas
civitates jaculatum fuisse fulmina: quæ cum sulphure
et bitumine abundarent, facile fulminibus et igni
cælesti absumentur.

321. Codd. Heinsiani, Alex., Mar., Rat., Aldus et
alii habent hunc titulum: *Adversus vel Adversum
Judæos*; alii omittunt. Gis. ad oram, *Judæi*.

522. Vat. B, Mar., Weit., Sich., aut possent. Al-

bus, Gis., Vat. Q, nonnulli Heinsiani, *ut possent*. Put.,
Noms., Palat., *ut possint*.

324. Cap. XV Matth., vers. 21.

325. Exod. XXXII, 2, de quo Tertullianus Scorpiæ-
res, cap. 3: *Urgetur Aaron, et jubet in aureas semina-
rum suarum in ignem confundi. Amisuri enim erunt in
judicium sibi vera ornamenta aurium, Dei voces*. In
Vat. A additum et post caput recentis manu: nam
desiderabatur. Hebræos fluxisse solum caput vituli,
non totum vitulum, plures tradunt, ut videre poteris
in dissertatione Francisci Monceii de Vitulo aureo,
lib. I, cap. 21, qui hanc sententiam rejicit: ipse
vero tenet, vitulum ex Aaronis mente fuisse Cheru-
bum vituli volucris specie.

527. Exodi XXXI. Vide hymnum 6, vers. 36 et
seqq. Cath.

530. Poeta cæcitatem Judæorum ex multis sacræ
Scripturæ locis indicatis ostendit. Exodi XX: Judæi
perterriti et pavore concussi, Deum loquentem audi-
re noluerunt, sed Moysen. Ibid. XXXIV: *videntes
cornutam Moysis faciem timuerunt prope accedere,
et Moyses posuit velamen super faciem suam*. Cha-
millardus acute colligit poetam, si hanc respexit
narrationem, sane errare: solum enim legimus,
Moysen suam velasse faciem. At vero Prudentius
explicationem hujus loci ab Apostolo est mutuatus II
ad Corinth. cap. III, vers. 13 et seqq.: *Et non sicut
Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non
intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur.*
*Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum
enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testa-
menti manet non revelatum (quoniam in Christo
evacuatur). Sed usque in hodiernum diem, cum legitur
Moyses, VELAMEN POSITUM EST SUPER COR EORUM. Cum
autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur vela-
men.* Puto etiam Prudentium respexisse caput XVIII
Joan., vers. 6, ubi Jesus, a Judæis ad necem quæsi-
tus, cum dixisset: *Ego sum; abierunt retrosum, et
ceciderunt in terram.*

531. Vat. A et Egm., mendose, *regis in effigie*.

532. In Vat. A mendum *luce pro luce*. Pro præ-
stricta Vat. A et B, itemque alii *perstricta*. Gis. ad
oram *perstrincta*.

- Texerit, et presso faciem velarit amictu! A
 At nos detecto Christum velamine coram
 355 Cernimus, atque Deum vultu speculamur
 [aperto :
 Nec sub lege gravi depressa fronte jacemus :
 Sed legis radium sublimi agnoscimus ore.
 Heu frondosa prius ramis felicibus arbos,
 Pinguibus heu quondam radix oleagina baccis!
 340 Ecce tibi inserto revirescit nunc oleastro
 434 Truncus, et externi vestitur cortice libri.
 Jam miserere tui, non se silvestris olivi
 Surculus exsultans alieno stipite jactat :
 Sed monet, ut generis proprii memor unguine
 [amaro
 345 Contristare comas desuescas, stirpe nec imo
 Invidias missis in celsa cacumina virgis. B
 Blasphemias Dominum, gens ingrattissima, Chri-
 [stum.
 Pascha tuum, dic, dic, ejus de sanguine festum
 Tam solemne tibi est? quis tandem cœditur
 [agnus
 350 Anniculus? sacer ille tibi redeuntibus annis :
 Sed sacer in pecude, stultum est sic credere
 [sacrum,
 Sanguine balantis summos contingere postes,
 Lascivire choris, similaginis azymon esse,
 435 Cum fermentati turgescant crimine mo-
 [res.
 355 Non sapis, imprudens, nostrum te effingere
 [pascha?
 Legis et antiquæ præductis pingere sulcis
 Omne sacramentum, retinet quod passio
 vera :
 Passio, quæ nostram defendit sanguine fron-
 [tem,
 Corporeamque domum signato collinit ore?

GLOSSÆ VETERES.

353. Velarit, *ne videret Christi arcana*, l.
 354. Coram, *manifeste*, l.
 357. Sublimi, *erecto*, l.
 358. Frondosa, *fructuosa*. — Felicibus, *fertili-
 bus*, l.
 359. Oleagina, *ab oleo*. — Baccis, *ovis*, l.
 340. Tibi, *in te*. — Inserto, *indito*, l.
 341. Cortice, *viriditate*, l.
 343. Surculus, *ramus*. — Jactat, *gloriatur*, l.
 344. Monet, *ipse surculus*. — Unguine, *unguento,
 oleo, vel succo, id est errore*, l.
 345. Contristare, *amarescere*. — Comas, *ramos*. —
 Imo, *gentili populo*, l.
 353. Similaginis, *farinæ, similæ*, Mar. — Lascivire,
lasciviam facere in suis carminibus. — Choris, *canti-
 bus*. — Esse, *edere, manducare, comedisse, ab edo*, Iso.
 354. Fermentati, *antiqui, corrupti*, Iso.
 355. Imprudens, *o Judæa*, l.
 356. Præductis, *præfiguratis*. — Pingere, *præfigu-
 rare*. — Sulcis, *scriptis*, l.
 357. Vera, *quæ potestatem diaboli destruxit*, l.
 359. Collinit, *limit*, l.

COMMENTARIUS.

353. Vel intelligit oculos mentis, et velamen super cor positum, vel narrat id quod probabiliter accidit, ut perterriti et metu confusi, faciem ipsi quoque Judæi velarint.
 341. Ald., Gis., Pal., *rejecto*. Sich., Weitz. et nostri, *detecto*; Heinsius in *rejecto* Giselini nihil animadvertit, plane illi secutus. Vide ep. II ad Cor. III. 13.
 358. In Parmensi editione non bene in fine hujus et sequentis versus apponitur nota interrogationis. Virg. lib. II, vers. 81 *Georgicæon, ramis felicibus arbos*.
 351. Virg. loc. cit., vers. 31, *radix oleag. na*.
 340. Epist. ad Rom. cap. XI, vers. 17, hæc comparatio expressa est, quam attingit S. Augustinus enarrat. I in psalmum LVIII: *Sunt ergo Judæi, non sunt occisi, necessarii sunt credentibus gentibus. Quare hoc? ut demonstraret nobis Deus in inimicis nostris misericordiam suam. In ramis superbæ præcis inserto misericordiam suam demonstravit oleastro*. S. Prosper lib. de Ingratis: *Tu vero, o nova gens, veteris quæ stirpe oleastri Velleris, et sacræ ramis inoleis olivæ*.
 342. Pro *se* habent *sis* Vat. A, Mar., Rat., Egm., Pal., Widm., Bong., Sich. Sed sensus postulat *se*.
 343. In Mar. est *sulculos* a prima manu, *ma'e*.
 345. Prudentius sæpe *triste* pro *amaro* adhibet. Vide hymnum Cath. 5, vers. 95 Judæos monet, ne oculis iniquis Christianos aspiciant.
 346. In Vat. A in desideratur. Put. a prima manu, *cæca*. Legendum *celsa*.
 349. Hujusmodi ritus legere poteris cap. XII Exodi.
 350. Vat. A, *agniculus*, *perperam*.
 351. Gis. I ed., in *pecude est*, cum aliis vulgatis. Heinsiani et nostri codd., item Weitzius sine *est*. Weitzius ita interpungit: *Sed sacer, in pecude stultum est sic credere sacrum*. Alii, *Sed sacer in pecude, stultum est*. Sic correxit Giselinus in erratis 2 edit., advertens, Pascha Judæorum solum consistere in pecude, cum jam agnus non sit typus veri agni. In Put. a manu prima, *Sed sacrum in pecude*. Alicubi *stultum est sic credere Christum pro sacrum*; non placet. In Alex. est interrogatio, *Sed sacer in pecude?*
 353. Fabr., inepte, *Lascivire coris similaginis, azymon esse*. Mariettus ait, Germanos adhuc panem album vocare *semel* a similagine. Chamillardus censet, male Prudentium vocabulum *similaginis* adhibuisse pro quocunque pane, cum similago sit nobilis, et laudata farinæ pars, et panes azymi nec ad gustum suaves fuerint, nec ad nutritionem utiles. Miror Chamillardum Prudentii acumen et egregiam sententiam non fuisse assecutum. Prudentius in Judæorum mores invehitur, qui ita veteres ritus mordicus retinerent, ut contra legis spiritum multa peccarent, nempe non solum choreas ducerent, sed etiam *lascivirent*, et cum panes azymi ad corporis afflictionem deservire deberent, illi delicias addebant, ex similagine eos conficientes: ut jure inter Christianos reprehenduntur, qui delicias in ciliciis quærent. Judæorum recentium eadem est consuetudo, qui panes azymos non tantum ex similagine conficere solent, sed nonnunquam etiam saccharo, lacte et ovis additis deliciores reddunt pro ægrotis et amicis, quos vocant *Mazab hascirab*, hoc est *azyma ditia*, eosque Christianis aliquando impertiuntur. Vide Leonem Modenæ *De' riti Ebraici*, et Calmetum Dict. Biblic., verb. AZYMUS et PASCHA. Alii SS. Patres non dissimili modo Hebræorum mores depravatos descriperunt et castigarunt.
 354. *Fermentum* est a *ferveo*: hinc mores crimine fermentati recte dicuntur: et eadem proprietate *turgescere* illis convenit. Contra scriptores ecclesiastici *azymon* et *sine fermento* accipere solent pro *sancto*, et *sine malitia*.
 355. Ald., *fungere*; alii, *effingere*.
 359. In Vat. A, male, unica dictione, *collinitore* pro *collinit ore*. Loquitur poeta de cruce inscripta frontibus in sacramento confirmationis, præcipue tamen commendat merita passionis Jesu Christi. Vide hymnum 3 Cath., vers. 125 et seqq.

- 360 Hanc fugit exclusis Ægyptia plaga flagellis,
Hæc regis Pharii regnum ferale resolvit,
Deque potestatis mundanæ grandine densa
Eripit Abraham cum stirpe, et gente fideli.
Abrahæ genus est verum : cui sanguis in ore
- 365 **436** Creditur, inscriptusque rubet : cui visus
[in orbe,
Haud dubitante fide, Deus est, Deus ex Patre
[verus.
Ille Deum vidit, visum mox credit : at tu
Posteritas carnis, carnaliter omnia credens,
Carnis opus sub lege geris, quam spiritus implet
- 370 Interior : nec enim cœlo lex carnea fluxit,
Quam tu carne colis : sed Christo feta, meam-
[que
Spem paritura utero ; quam spem ? nisi lumi- **B**
[nis alium
Lumen, et adventum Domini, quem viderat Abræ

360. Hanc, domum, I.

361. Hæc, passio. — Pharii, Ægyptii ; sacrilegi.
Pharus Ægyptus dicitur. — Ferale, virosum, mortale.
— Resolvit, quia Christi passio potestatem diaboli destruxit, I.

364. In ore, fronte, I.

365. Creditur, immittitur, vel commendatur, I.

368. Credens, cernens, I.

369. Geris, facis, I.

371. Feta, mysteriis Christi plena, I, Mar.

377. Armaria, scrinia, volumina, I.

378. Referta, repleta, plena, completa, I.

360. Nonnulli Vulg., Ægypti ; Pal., Ægyptica. Gis. in textu, Ald., Vatt. A, Q. Thuan., Ox., Noms., Urb., Sich., flagellis. Nonnulli Heins., Alex. et alii, procellis, quod Weitzius amplexus est ; flagra sive flagella Ægypti vocantur ab Alcimo Avito lib. v, Gregorio Nazianzeno, Fortunato et aliis ; quod confirmat legendum flagellis, præsertim quia plaga poscit flagellis.

365. Thuan. et duo Torr., creditus.

366. Oxon. ex Patre vero ; lege verus.

368. Vat. B a prima manu, Mar. ab aliena manu, Widm. supra, Bong. et nonnulli vulg., cernens pro credens. Glossa Isonis, cernens, potius est diversa lectio.

371. Ald., minus bene, Christo fixa.

372. Beamanus, cap. 6 Manuduct. ad ling. Lat., monet, in quibusdam mendose legi sed Christo fixa, meamque Spem paritur ut oro pro feta, meamque Spem paritura utero. Pro luminis omnes Heinsiani. Bong. supra, Ald., Gis., numinis, quod exstat in Vat. A a prima manu, in Mar. a secunda manu. Weitzius, Vat. B, Prag., Rat., Widm. supra, Vat. A supra, Mar. a prima manu luminis. Teolius cum Heinsio facit, ac solum agnovit, Vaticanum unum præstantissimum habere luminis. Gifanius ex veteri libro ita quoque legendum ait : sic ante de lumine lumen, et in fidei symbolo lumen de lumine : crebro lumen, et numen inter se commutasse librarios notum est.

375. Prag., male, perficiendum oculis.

376. In Aldo mendum namque jam.

377. Armarium sumi solet pro tabulariis sive forulis, quibus libri collocantur, ex interprete Juvenalis, Tertulliano, Sidonio et aliis.

378. Rat., laude refecta a prima manu, non bene.

381. Primus omnium Aldus edidit I, scriba ; sed cum mendum typographicum irrepisset, nempe scriba, et errore in clare correxisset in emendatis, alii editores posuerunt tu scriba. Nebrissa vero errorem

- A** Prima fides, nostrisque pater promiserat olim
375 Perspiciendum oculis, et legis voce probandum :
Nec solum legis : nam quæ jam littera Christum
Non habet, aut quæ non scriptorum armaria
[Christi
Laude referta, novis celebrant miracula libris ?
Hebræus pangit stylus, Attica copia pangit,
380 Pangit et Ausoniæ facundia tertia linguæ.
437 Pilatus jubet ignorans : I, scriba, tripictis
Digere versiculis, quæ sit suffixa potestas.
Fronte crucis titulus sit triplex, triplice lingua.
Agnoscat Judæa legens, et Græcia norit,
385 Et venerata Deum percenseat aurea Roma.
Quidquid in ære cavo reboans tuba curva re-
[mugit :
Quidquid ab arcano vomit ingens spiritus
[haustu,
Quidquid casta chelys, quidquid testudo resultat,

GLOSSÆ VETERES.

379. Attica. Atheniensis, Græca locutio, I.

380. Ausoniæ, Latinæ, Italiæ, Romanæ, I.

381. Tripictis, tripliciter conscriptis, Iso.

382. Digere, dic, ordina, vel scribe. — Suffixa, cruci, I.

383. Fronte, in stipite, I.

385. Percenseat, perlegat, I.

386. Reboans, sonans, canens, I.

387. Ab arcano, a pulmone. — Vomit, profert. — Ingens, magnus, I.

388. Casta, ideo dicit castam, quia cum ea laudem virginum canebant. — Chelys, cithara, musa. Chelæ, id

COMMENTARIUS.

transcripsit scriba. Neque Heinsius correctionem animadvertit ; sed cum Salmasio vestigium veræ lectionis in Aldina editione exstare affirmavit in scriba : et ex suis vetustis pene omnibus restituit I, scriba. Ex quo arguo, unam tantum exstare Aldinam editionem anno 1501 peractam : non enim credibile est, ut hic error scriba, jam in prima animadversus et correctus, in secunda replicaretur. Codices nostri variant. Prag., tu scriba. Vatt. A, Q, inscripta. Rat., scribenda. Mar., scribenda, supra caractere minuti in inscripta ; in margine apparet fuisse scriba, licet evanuerint characteres. Non dubito, quin vera sit lectio I, scriba, quam exprimit Alex., et prope accedit Urb. o scriba. Librarii, quid esset illud I non intelligentes, ex ingenio suo novam lectionem procederunt. Vide hymnum Cath. 12, vers. 99 : Satelles, i, ferrum rape.

383. Rat., triplici, quod recte emendatum est supra triplice. In editione Parmensi deest vocabulum triplex, Fronte crucis : titulus sit triplice lingua. Non constat versus, ut vides. De titulo crucis triplice lingua vide Joan. cap. xxiii, 38 ; Lipsium de Cruce II, in notis cap. 41, et alios. Sepulcro Gordiani Augusti milites titulum adhibuerunt litteris Græcis, Latinis, Persicis, Judaicis et Ægyptiacis, ut ab omnibus legi posset, ut refert Capitolinus.

386. Ald., mendose canore boans pro cavo reboans. Fab., Ære cavo quidquid reboans. In meo exemplari Weitzii ad marginem est hausto. Illis versibus multi probant licere in ecclesia uti instrumentis musicis. V. de Baronium, tom. I Annal., pag. 578, ad ann. 60, qui Prudentii auctoritate ostendit Christum instrumentis musicis laudari solitum. Gis. huic præpositum versum seq.

387. Gis. 4 edit., in arcano pro ab arcano. Prag., haustus ; Gis. ad marg., hausto. Melius alii, haustu, sc. arcano seu occulto haustu.

388. Videtur nonnullis idem esse chelys ac testudo.

- Organa disparibus calamis quod consona mi- A
[scant,
390 **433** Æmula pastorum quod reddunt vocibus 400
[antra :
Christum concelebrat, Chris'um sonat, omnia
[Christum
Muta etiam, fidibus sanctis animata, loquuntur.
O nomen prædulce mihi ! lux, et decus, et spes,
Præsidiumque meum ! requies o certa laborum !
395 Blandus in ore sapor, fragrans odor, irriguus
[fons,
Castus amor, pulchra species, sincera voluptas !
Si gens surda negat sibi tot præconia de te,
- Tam multas rerum voces, elementaque, tanta
Nuntia lætitiæ, stolidas intrare per aures :
400 Audiat insanum bacchantis energima monstri,
439 Quod ravidus clamat capta inter viscera
[dæmon,
Et credat miseranda suis; torquetur Apollo,
Nominè percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest : agitant miserum tot verbera
[linguæ,
405 Quot laudata Dei resonant miracula Christi.
Intonat antistes Domini : Fuge, callide serpens,
Exue te membris, et spiras solve latentes.
Mancipium Christi, fur corruptissime, vexas.

GLOSSÆ VETERES.

- est, brachia, vel cithara magna in cælo. Unde chelæ B
Scorpionis, id est brachia : est autem Græcum.—Tes-
tudo, musa, vel cithara magna in cælo, l.
389. Disparibus, non similibus, l.
390. Æmula, imitantia, respondentia, vel resonan-
tia, l.
392. Fidibus, scnis, l.
397. Surda, Judaica.—Sibi, ad suam utilitatem.—
Præconia, laudes, l.
398. Elementaque, significationes, quæ res per fi-
guras loquuntur, l.
400. Insanum, insane.—Bacchantis, furentis.—
Energima, illusionem, vel imaginem, furias, vel pigri-
tiam, vel inertiam, sive melius illusionem. Energima
imaginatio, vel phantasia : unde qui phantasias dæmo-
num patiuntur, energumeni dicuntur, Iso, Vat. T.
402. Credat miseranda, miserabilis gens Judæorum.
Judæa.—Suis, sociis, monstri, sive vicinis, l.
403. Fulmina, terrores verbi Dei, l.
404. Tot verbera, quot vicibus repetit sacerdos verba,
dæmones adjurans, tot verberibus affliguntur, Vat. A.
406. Antistes, unusquisque Christianus dæmona ex-
pellens, l.
407. Spiras, tortitudines, vel calliditates, vel no-
dos, l.
408. Mancipium, servum.

COMMENTARIUS.

Aliqui tympanum chelyn interpretantur.

391. *Concelebrat, sonat*, verum est : nam metrum
rejecit *sonant*. Vat. B a secunda manu, *concelebrant*,
sonant. Rat., Mar. a prima manu, *concelebrant*. Apud
Weitzium Fabr., Gis. et Bong., *concelebret, sonet*, et
infra *loquantur*; sed Giselinus mihi in utraque edi-
tione *concelebrat, sonat, loquuntur*. Fabricium recte
ciat, cui consonat Gallandius cum Torn.

392. Conradus Samuel Schurtzleischius in Con-
troversis Antiq. Eccles. cap. 19, erudite de organis
dixerit; et in Occidente ante annum 757 organum
visum negat. Sibi objicit ex Prudentio hunc versum,
et alterum ex ead. Apoth. 148 : *Organa, sambucas,*
citharas, calamosque tubasque; quibus organa, quorum
nunc est usus, fistulis plumbeis composita Pruden-
tium non designare contendit. Sed melius poterat pro
organis apud veteres allegare vers. 389 : *Organa dis-*
paribus calamis quod consona miscent, ubi instru-
mentum nostris organis simile describitur. Vide supra
not. ad vers. 148. Organorum, quibus folles adhibe-
rentur, antiquior est usus quam multi viri eruditi
putant. S. Augustinus in psal. lvi : *Organum dicitur,*
quod grande est, et inflatur follibus. De his intelligo
Prudentii *organa disparibus calamis*, et organa Ec-
clesiæ Parisiensis, de quibus Fortunatus lib. ii, carm.
19 : *Hic puer exiguis attemperat organa cannis*. Orga-
num nostris simillimum describit Claudianus, de
Consulatu Mallii Theodori : *Et qui magna levi detru-*
dens murmura tactu, Innumeras voces segetis modera-
tus ahene, Intonat erranti digito, penitusque trabali
Vecte laborantes in carmina concitat undas. Hydraulici-
cum videtur hoc fuisse organum. Alia erant pneu-
matica, de quibus Augustinus, Isidorus et Plinius
lib. vii, cap. 37, qui pneumatica et hydraulica organa
videtur distinguere. Confer. Gloss. Ducangii.

395. Nomen Jesu Christi dulce, blandus in ore sapor,
mel in ore, in aure melos, in corde lætitiæ, et similia apud
S. Bernardum, serm. 15, in cant. et alios passim. Ex
Prudentio id sumpsisse S. Bernardum putat Teolius.
Idem scribit *flagrans odor*, nisi mendum est pro *fra-*
grans.

399. Egm., male, auras pro aures

400. Put., *inergima*; Pal., *inhergima*. Ald., Urb.,
Bong. a prima manu, Torn., *energia*. Mar., *inergia*;
in marg., *inergima*; Sich., Alex., *energima*. Vat. Q,
inergia nostri. Bonon., *inorgia*, sive *in orgia*, male.
Græca vox effertur, *ἐνεργία*; Latine ea usus est
Tertullianus pro opere, effectu, vi, efficacia. Cur pe-
nultima corripitur, dixi in proleg. Notat Mariettus,
ad hunc locum respexisse Gregorium Turonensem lib.
vii, pag. 414 : *Nonnulli, arrepti a dæmone, per ener-*
giam debacchantes, martyrem declamabant.

402. Dæmones, e corporibus obsessorum olin.
enigrare jussi, nomina deorum quos ethnici cole-
bant, se habere profitebantur. Lactantius, lib. ii,
cap. 16 : *Justos autem, id est, cultores Dei, metuunt*
(dæmones) cujus nomine adjurati, de corporibus
exerunt : quorum verbis, tanquam flagris, verberati, non
modo dæmones esse se confitentur, sed etiam nomina
sua edunt, illa quæ in templis adorantur, etc. Plura
in hanc rem affert Baronius tom. I Annal., pag. 413,
ubi maxime hæc Prudentii verba eminent, quibus
quandam exorcismi formulam contineri doctissimus
cardinalis affirmat. Vide S. Paulinum Natali 11,
vers. 95 et seqq., et quæ notant Woverus, Elmen-
horstius, Heraldus et Ouzelius hunc Minucii locum :
Hæc omnia sciunt plerique, pars vestrum, ipsos dæ-
monas de semetipsis confiteri, quoties a nobis tormen-
tis verborum, et orationis incendiis de corporibus ex-
guntur. Ipse Saturnus, et Serapis, et Jupiter, et
quidquid dæmonum colitis, victi dolore, quod sunt,
eloquuntur. Homines a malis dæmonibus vexati ro-
cantur energumeni ; quo pertinet, opinor, vox illi
Prudentii, Severi Sulpicii, Gregorii Turonensis et
aliorum energima. Siquidem energumens est dæ-
moniacus, qui operationes diabolicas imitatur.

403. Rat., *nec flumina*, a prima manu, male.

407. Egm., male, *exui te* pro *exue te*. Heinsius con-
jicit *et spira solve latentem*, hoc est, *solve te spira,*
sub qua lates. Lectio codicum magis placet *spiras*
solve latentes, non enim magis latet dæmon, quam
ejus spiræ.

408. Gis. ad oram, *cur, corruptissime, vexas ?* Re-
centiores, *fur, et vexas ?*

- 440** Desine, Christus adest, humani corporis A 420
[ultor :
410 Non licet, ut spoliū rapias, cui Christus
[inhæsit.
Pulsus abi, ventose liquor : Christus jubet,
[exi.
Has inter voces medias Cyllenius ardens
Ejulat, et notos suspirat Juppiter ignes.
Ecce gerasenos legio ruit effera porcos,
415 Et, post multiplices busti sub rupe catenas,
Pœnarum gemitus longis grunnitibus edit.
Clamarat sed ab ore hominis : Cognoscimus,
[Iesu,
Nate Deo, nate sceptris, et germine David,
Qui sis, quid venias; qua nos virtute repellas,

GLOSSÆ VETERES.

410. Spoliū, corpus, I.
411. Ventose, defluens, instabilis, I.
412. Cyllenius, Mercurius, a monte Cylleno, I.
413. Ignis, furores, iras, I.
416. Grunnitibus, grunnitus proprie vox porcorum est, Iso.
419. Quid, cur, I.
420. Jacemus, prostrati, I.
422. Egenam, miseram, I.
423. Lucis, aurium tuarum, Vat. A.
424. Iberi, Hispanici, Iberia, Hispania, I.
425. Ortus, solis, qui habitat in Oriente, I.

- B 426. Laxavit, calefecit, vel molliuit, Vat. A. — Laxavit, mollescit. — Pruinas, in aquilone, I.
427. Hyrcanas, Scythicas. — Brumas, hiemes, I.
428. Amnis, Tanais, I.
429. Caucasæ, petrosa. — Rhodopeus, Rhodope, mons, de quo emanat Hebrus fluvius, I. — Cote, rupe, Mar.
430. Getæ, Gothi, qui prius feroces erant, I. — Geloni, gentes Scythiæ, stigmata sibi, ut Sergius dicit, more Scottorum inurentes; populi Scythiæ, I.
431. Mero, puro, I.

COMMENTARIUS.

410. Put. a manu prima, Christus adhæsit.
412. In Mar. a manu prima, medius Cyllenias.
413. In glossa ignes dicuntur esse iræ, furores; melius intelligi possunt ignes, quibus dæmon ardet; ut Mercurius, sive Cyllenius dicitur etiam ardens, nisi navis respexisset poetam ad Jovis libidinem, de qua multa fabulæ. Verior tamen interpretatio desumitur ex Minucii verbis relatis ad vers. 402, a nobis tormentis verborum, et orationis incendii de corporibus exiguntur. Illi est restituendum putarem nostros ignes. Cauchius conjicit admotos ignes. Res constat ex Lactantio cap. 22, lib. v: *Nomine Dei veri sugantur. Quo audito tremunt, exclamant, et vni se, verberari que testantur.* Et lib. II, cap. 16: *Itaque maximis sæpe ululatibus editis, verberari se, et ardere, et jam jumque exire proclamant.* Poeta noster hymno I Perist. incendia orationum et gehennæ ignem quo dæmones ardent, conjungit vers. 106: *His modis spurcum latronem martyrum virtus quatit: Hæc coerces, torquet, vnit.* Denique fugit dæmon Confitens ardere sese: nam gehennæ est incola.
414. In Put., gerasinos. Optimæ membranæ, ruit; Fabr. et Gis., irruit. Widm. supra, Vat. A a prima manu obruit, quæ est glossa: nam ruit Virgilianum esse observavit Heinsius. Prudentius a in gerasenos producit, quamvis Juvencus corripuerit. Hæc eadem historia exposita est hymno Cath. 9, vers. 55 et seqq.
417. Confer. Matth. cap. VIII, Marci cap. I, III et V, et Lucæ cap. IV et VIII. Ald., Egm., Palat., Iesum, alii Iesu.
418. Fabr. et Gis., nate et sceptris. Absent a codicibus et, quod revera superfluum est. In Urb., nate ex sceptris, in Vat. Q, nec te sceptris, male.
419. Ald., Gis., Urb., tres vetustiores Heinsiani, Vat. A, quis sis, quid venias. Rot., tres Torren., Fabr., Cauch., qui sis, qui venias. Prag., qui sis, quid venias. Vat. B, Alex., Mar., Weitz., quid sis, quid venias. Quolibet ex his modis sententia eadem constat, qui sim Virgilianum est. Barmannus, tom. I Antholog., pag. 417, ex Egm. præfert quid sis, et ab Ovidio ita

- dici confirmat. An dæmoni clare perspectum fuerit mysterium Incarnationis, queri solet. Nonnulli putarunt dæmones illud agnovisse, non autem dæmonium principem diabolum; quod ineptum est. Alii tenent, ante prædicationem non cognovisse, post prædicationem vero ita cognovisse, ut redemptionem hominum per mortem ignorarent. Plerique cognitionem conjecturæ, non certam, statuunt.
421. In Heinsii editione, quod raro illi accidit, mendum irrepsit, aureas pro aures. In notis vero ejus editionis plura occurrunt menda, etiam contra sensum, et quæ non facile a quovis animadvertantur. Quod eo a nobis dictum est, ne alii fama editionis Heinsianæ et Elzevirianæ decipiantur. In Mar., mendose, diras mox.
423. Prag., discussa; alii disclusa. Glossa videtur trajienda ad verbum foribus.
424. Error Aldi solus pro solis.
425. Heinsius cum Put., Thuan., Rot., duobus Torrent., Vesper habet, roseos et qui novus excipit ortus, quod omnino legendum existimat, quia roseus vesper perperam dicitur: id enim convenit ortui. Mihi aliorum lectio placet, si recte verba distinguantur: quem solis iberi Vesper habet, roseus et quem novus excipit ortus. Scilicet roseus novus ortus. Imo qui novus excipit minus recte dicitur, nisi novus significet primus. Ut autem ait quem vesper habet, sic quem excipit ortus. In roseus poeta more suo producit ultimam ratione cæsuræ. In Alex. abrasum est roseus, quod in Urb., Vat. Q et aliis clare legitur. Bonon. et Teol. cum Heinsio faciunt.
428. Noms., exutus glaciem, elegantiori Græcismo ait Heinsius. Gis., et exutus.
429. Cotem pro caute dixit etiam hymno II Cath., vers. 72. In Put., Il-bros pro Hebrus, more Græcorum, vel etiam veterum Latinorum. Gis., fluit.
430. Prag., Gelonum quasi Gelonorum. De Gelonis vide Savaronem pag. 225 ad Sidonii verba equimulgas Gelonos, hoc est, mulgeutes equos, et lac equinum sugentes.

- Libatura sacro: Christi de sanguine potus. A
 Novit et Atlantis pridem plaga perfida Mauri
 Dedere crinitos ad Christi altaria reges.
- 435 Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum,
 Spiritus ille Dei, Deus, et se corpore matris
 Induit, atque hominem de virginitate creavit:
 Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra,
 Non tripodas cortina regit, non spumat anhelus
- 440 ~~443~~ Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.
 Perdidit insanos mendax Dodona vapores,
- 445 Principibus lucere Deum, destructaque templa
 Imperio cecidisse ducum; jam purpura supplex
 Sternitur Æneadæ rectoris ad atria Christi,
 Vexillumque crucis summus dominator adorat.
 Principibus tamen e cunctis non defuit unus,
- 450 ~~444~~ Me puero, ut memini, ductor fortissimus
 [armis,

GLOSSÆ VETERES.

432. Libatura, bibens, vel bibitura, l.
 433. Atlantis, mons ad meridianum. — Mauri, populi, l.
 434. Dedere, offerre, l.
 435. Præstrinxit, præoccupavit, l.
 438. Delphica, Apollinea. Delphi locus est in Græcia, in quo Apollo colebatur. — Antra, responsa, l.
 439. Tripodas, mensas Apollinis. — Cortina, secretum quod cortinis oppansum est. — Spumat, loquitur, l.
 440. Fanaticus, sanorum sacerdos, l.
 441. Dodona, silva, civitas Græciæ. — Vapores, hostias, l.
 442. Cumæ, civitatis, l.
 443. Libycis, Africanis arenis. — Ammon, Jovis Jupiter Astorum, l.
 444. Mœrent, dolent, vel timent, l.
 446. Purpura, regalis dignitas, Vat. A.
 447. Æneadæ, Romani, quod de Ænea sint orti, l. — Atria, templa, Vat. A.
 448. Dominator, imperator, Cæsar, l. Constantinus, Vat. A.
 449. Tamen, etiam, l.
 450. Fortissimus, Julianus, Vat. A.

COMMENTARIUS.

432. En apertum de præsentia corporis et sanguinis Jesu Christi in eucharistia testimonium. Nam olim Christianos sub utraque specie sacra synaxi refici solitos res nota est omnibus.

435. Bong., Widm. a manu prima, et nonnulli Vulg. apud Weitzium *fervida*, non absurde, quamvis jam præcesserit. Sic Avitus lib. v: *Plaga fervida cæli*. Sed Ald. cum Heinsianis et nostris, Weitz., Glis., *perfida*. *Punica fides* abiit in proverbium.

435. Gifanius Collect. Lucret. hunc locum illustrat. Videlicet ex quo, postquam, jam vero postquam; PRÆSTRINXIT, occupavit, obsedit, obumbravit, ut Scriptura loquitur. Summa est, nato jam Christo evanuisse falsa ethnicorum oracula. Alii scribunt *perstrinxit*, alii *præstrinxit*.

436. Heinsius cum Put. et Thuan., *Spiritus ille Deus, Deus*. Alii, *Spiritus ille Dei, Deus*. Hoc etiam loco Verbum vocatur *Spiritus*. Vide quæ supra dixi.

438. Vat. A, *sordibus*, minus bene, pro *sortibus*. Gifanius ex vet. lib. *jacuerunt pro tacuerunt*, non probo.

439. Bong., Widm., Ald., Mar., Prag., *regit*, cum Alex., Urb. et Vat. Q. Alii fortasse melius *regit*, quod Gifanius tuetur: nam cortina erat operculum, et integumentum æneum tripodis. Virgilius lib. iii *Æn.*, *adytis cortina reclusis*. Vocabatur etiam cortina tripus, sive vas illud ingens Delphis aureum, quo internebatur mensa, in qua oracula fundens Pythia assidebat. Expl. cætius isthæc ab interpretibus Virgiliti aliisque traduntur. Servius ait, esse locum, unde oraculum exit. Cortinæ in alio genere apud Isidorum lib. xix, cap. 26, sunt aulæa, seu vela de pellibus. Illud a nobis aliquis quærat, verumne sit falsorum numinum oracula tacuisse, postquam Verbum caro factum est. Scriptus est Gallice liber anonymus, cujus auctor fuit Balthus S. I., de Silentio oraculorum adversus Antonium Van Dale, anabaptistam, medicum Harlemensem, et ejus defensorem D. Fontenelle, Latine redditus anno 1725. Balthus, part. 3, cap. 3, ostendit Prudentium hoc loco cum reliquis SS. Patribus consentire, quia etiamsi de incarnatione dominica loquatur, tamen conjungit idolorum eversionem et ruinam paganismi. Id confirmat interpretatio Gifanii, quam exposui, ex quo, *postquam*: non enim poeta asserit, illico omnia ubique oracula siluisse. Plutarchus tractatum edidit de Silentio oraculorum, de quo libro fuse idem Balthus disserit part. 3, cap. 9. Nobis ad alia properantibus

hæc indicasse sufficiat: sed non est omittendum responsum, quod ex oraculo Delphico accepit Augustus, cum misisset legatos suos sciscitatum de rebus futuris, ut referunt multi: *Me puer Hebræus, divos Deus ipse gubernans, Cedere sede jubet, tristemque subire sub orcum. Aris ergo dehinc tacitus discedito nostris*. Confer etiam lib. i adversus Sym., vers. 245, ubi iterum Van Dalens refelletur.

440. Prudentium hoc loco rejicere carmina Sibyllina, quæ inter Christianos circumferebantur, nonnemo affirmat, mihi non liquet. Romani ad Sibyllinos libros, tanquam ad oracula, confugere solebant. Recenset Prudentius celeberrima veterum oracula, Delphicum, Sibyllinum, Dodonæum, quod in Dodonea Epiri silva quercus, et his insidentes columbæ reddebant, Cumæum, ubi antrum Cumanæ Sibyllæ, Ammonium in Libya.

441. Insanos vapores vocat furorem fanaticum, cujus materia a medicis vapor calidus, et urens in cerebrum elatus statuitur. Ita explicat medicus Gislelinus, non infelix interpretes in cæteris partibus, in hac vero optimus.

443. Non est reprehendendus poeta, quasi oraculum Ammonis in Marmarica regione, ubi Syrtis erant, collocaverit. De alia significatione Syrtium jam dixi hymno 7 Cath., vers. 30, et videri potest Turnebus num. 506 Advers., qui hunc versum citat.

444. *Capitolia Romula* pro Jove Capitolino sumi, præcipue a nostris scriptoribus, Augustino, Cypriano et aliis, observavit Peveratus.

446. *Purpura* pro imperatore, ut apud Claudianum in Stiliconis, *Posito jam purpura fastu*, Vide Balengerum, de Imper. Rom. lib. ii, cap. 4.

449. In Vat. A, male a prisca manu, *tamen cunctis*. S. Gregorius Turonensis lib. i de Gloria martyrum, cap. 4: *Sicut Prudentius noster in libro contra Judæos meminit, etc., Principibus tamen e cunctis, etc.*, usque ad versum *Erigit in cælum facies, atque invocat Iesum*. Multi alii, qui de crucis laudibus commentarios conscripserunt, hos Prudentii versus commemorant, et cum auctoris elogio describunt: omissi tamen sunt in opere Hispanico Petri Ordonez de Zevallos, Matriti, 1614, de hoc argumento: *Quarenta triunfos de la SS. Cruz de Christo*, ubi multa hujus generis congeruntur.

450. Gregorius Turonensis legit *quem puero memini*: mendum codicum puto. Contemnendæ glossæ sunt, quibus Symmachus ductor iste *perfidus* esse dicitur, de quo Prudentius. Fortasse cam ob causam recentio

- Conditor et legum, celeberrimus ore, manūque. A 465
 Consultor patriæ, sed non consultor habendæ
 Relligionis, amans tercentum millia divum,
 Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus Urbi,
 455 Augustum caput ante pedes curvare Minervæ
 Fictilis, et soleas Junonis lambere, plantis
 Herculis advolvi, genua incerare Dianæ :
 445 Quin et Apollineo frontem submittere
 [gypso,
 Aut Pollucis equum suffire ardentibus extis.
 460 Forte litans Hecaten placabat sanguine multo :
 Pontificum festis ferienda securibus illic
 Agmina vaccarum steterant, vitulasque revincta
 Fronte coronatas umbrabat torta cupressus.
 Jamque insertato reserabat viscera cultro

GLOSSÆ VETERES.

451. Conditor, *constitutor, constructor*. — Celeber-
 rimus ore, manūque, *famosissimus eloquio et pote-*
state, l.
 453. Relligionis, *Christianitatis*, l.
 455. Augustum, *nobite*. — Curvare, *solebat, vel*
curvabat, l.
 456. Soleas, *ima pedum, id est vestigia*. — Lam-
 bere, *lambebat*, l.
 457. Advolvi, *advolvebatur, et incurvabat*, l.
 458. Quin, *insuper*. — Gypso, *lapidi simula-*
cro, l.
 459. Pollucis, *quia domitor fuit equorum*. — Sul-

COMMENTARIUS.

rum aliquis Symmachum *apostatam* appellavit. Vide proleg. num. 52. Sermonem esse de Juliano Apo-
 stata nemo adeo erit insipiens qui neget. Mariettus
 prope videtur fuisse, ut glossæ de Synmacho lo-
 quenti fidem præstaret. Peveratus hinc colligit, Pru-
 dentium adfuisse præsentem sacrificio Juliani, quod a
 Prudentio describi putat in Romano, vers. 1041 et C

seqq. Id mihi non probatur.

451. Marcellinus refert Julianum jura in melius
 correxisse.

454. Put. et Thuan., *orbi*; alii, *Urbi*. Recentiores
 implexi sunt *orbi*, quod Gallandio non placet, mihi
 non displicet.

456. Apud Gregorium Turonensem diversa lectio
 ex Colbertino codice *plantas* : quæ admitti nequit.
 Adverte, *soleas* esse genus calcei feminarum prop-
 rium, neque eis uti solitos viros, nisi raro, et in
 convivii; quibus probro vertebatur, si soleati incederent.
 Recte igitur Prudentius ait, *soleas Junonis*. Vide
 plura in hanc rem in Balduni opere de Calceo antiquo
 cap. 41, ubi hos versus laudat, quos pariter illustrat
 Heraldu, pag. 378 ad Arnobium.

457. Aldus cum Urb., Vat. Q, aliisque, *incurvare*.
 Alex., Put., Thuan., Oxon., Gregorius Turonensis,
incerare, quod verum puto, et mutuatum a Juveni
 satira 10, *genua incerare deorum*. Idem Prudentius
 Hamartiæ, vers. 404, *Incerat lapides*, etc. Alii intel-
 ligunt, *incerare* esse tabellas cereas appendere ante
 statuas, alii toties statuas osculari, ut saxa sordida
 fierent, et quasi cera obducta. Neutra interpretatio
 placet : nam Prudentius lib. 1 adversus Syn., vers.
 203, ait : *saxa illita ceris Viderat unguentoque lares*
humescere nigros. Quod rem veram designat. Con-
 suetudo fuit ethnicis unguendi oleo, aut cera statuas
 deorum. Arnobius lib. 1 Adversus gentes : *Siquando*
conspexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine
odoratum tanquam inesset vis præsens, adulabar, affa-
bar et beneficia posebam nihil sentiente de trunco.
 Clemens Alexandrinus lib. vii Strom. : *Hi sunt illi ipsi*
qui omne lignum et omne saxum, modo oleo inunctum
vel lubricatum esset, adorabant. Vide supra vers. 293.
 Corporis partes alias aliis diis ethnici consecrabant,

- Vittatus de more senex, manibusque cruentis
 Tractabat trepidas lethali frigore fibras,
 Postremosque animæ pulsus in corde tepenti
 Callidus interpres numeris, et sine notabat,
 Cum subito exclamat media inter sacra sa-
 [cerdos
 470 Pallidus : En quid ago ? majus, rex optime,
 [majus,
 Nescio quod numen nostris intervenit aris,
 Quam sufferre queant spumantia cymbia lacte,
 446 Cæsarum sanguis pecudum, verbena, co-
 [ronæ.
 Accitas video longe dispergier umbras.
 475 Territa Persephone vertit vestigia retro,
 Exstinctis facibus, tracto fugitiva flagello.

- B fire, *infumare, fumigare*. — Extis, *visceribus*, l.
 460. Hecaten, *Dianam*, l.
 464. Insertato, *immissio*. — Reserabat, *secabat*, l.
 466. Trepidus, *palpitantes*, l.
 468. Callidus, *ingeniosus*. — Fine, *qualis sit finis*.
 — Notabat, *secundum consuetudinem illorum*, l.
 472. Cymbia, *vasa oblonga. Cymbia, poculorum gene-*
ra quæ et carchesia dicuntur, a similitudine cymbæ
navis nuncupata, l.
 474. Umbras, *imagines dæmonum, Iso*.
 475. Thesiphone, *Diana, vel Persephone*, l. — The-
 siphone, *Diana*, Vat. T.

genua *Misericordiæ*. Peveratus ex Apuleii Apologet.
 et Plinio epist. ad Trajanum colligit vota quæ pro
 alicujus incolumitate solvebantur, consuevisse non
 tantum tabellis mandari, sed et cera figi, et quidem
 plerumque in femore genuæ deorum annulo obsi-
 gnari, et ita explicat *incerare*.

460. Gregorius Turonensis *Achatem pro Hecatem*,
 male ; *sanguine multo* apte de sacrificiis Juliani, qui-
 bus *agmina vaccarum* immolabantur. Consule hi-
 storias.

463. Carolus Paschalius de Cor. pag. 256, cap. 17,
 lib. iv, victimas plerumque coronatas cupressu fuisse
 ex hoc loco maxime probat, et multa congerit de cu-
 pressu.

464. Ald., Egm., Heinsiani codd., *reserarat*, quod
 fuisse videtur in Vat. B a prima manu. Alii *reserabat*
 cum Weitz., et Gis. Paschalius, loc. cit. pag. 245,
 cap. 43, copiose disserit de sacerdotibus vittatis et
 coronatis ex Prudentio et aliis.

469. Weitzius. *tum* ; alii *cum*.

471. Ald., Pal., Heinsiani codd., *numen, nesci*,
 quod. Alii, *nescio quod numen*.

472. Ex Virgilio lib. iii Æn. vers. 66 : *Inferimus*
tepido spumantia cymbia lacte.

473. Verbena adhiberi solita erat in sacrificiis :
 D quo nomine etiam alias herbas quæ adhibebantur,
 vocatas aliqui putant.

474. Veteres libri, *accitas*, cum Gregorio Turo-
 nensi. Weitzius scripsit *ascitas*. Heinsius opinatur a
 prisca manu fuisse *eccitas*, hoc est *excitas*, quod pro-
 prium in re magica est verbum, ut multis ex locis
 constat.

475. In Thuan., *Ther-isore*, Weitz. cum Widm. a
 prima manu, Vat. B, Q, Prag., Rat., Mar. a prima
 manu *Thesiphone* vel *Tesiphone*. Cauchius ex con-
 jectura, *Tisiphone*. Recte alii, *Persephone*, id est Pro-
 serpina, de cujus sacris hic agitur.

476. Rot., *fracto* pro *tracto*, non inepte : adhæret
 Egm., Heins., Cham. et Teol. Fortasse *torto*. Virg.,
verbere torto. Val. Flaccus, *torto furiarum erecta fla-*
gello.

- Nil agit arcanum murmur : nil Thessala prosunt A
Carmina : turbatos revocat nulla hostia manes. 490
Nonne vides, ut thuribulis frigentibus ignis
490 Marceat? ut canis pigrescat pruna favillis?
Ecce palatinus pateram retinere minister
Non valet, elisa destillant balsama dextra,
Flamen et ipse suas miratur vertice laurus
Cedere, et incertum frustratur victima ferrum.
485 Nescio, quis certe subrepsit Christicolarum
447 Hic juvenum ; genus hoc hominum tre-
[mit infula, et omne
Pulvinar divum. Lotus procul absit, et unctus.
Pulchra reformatis redeat Proserpina sacris.

GLOSSÆ VETERES.

477. Thessala, magica, l.
482. Elisa, concussa, tremula, l.
483. Flamen, sacerdos Jovis, quasi flamen dicitur,
quia flammam rubeam in capite portabat, l.
484. Frustratur, eludit, l.
486. Infula, vestis sacerdotis, l.
487. Pulvinar, locus, vel collocatio. — Lotus, bap-
tizatus, unctus, cum Chrismate, l.
488. Proserpina, Diana, l.
490. Exerto, emisso, nudato, vel expedito. — Ful-
mine, gladio, l.

- B 494. Zoroastroes, Zoroastres idem dicitur Mesraim,
qui auctor idololatriæ extitit; vel Zoroastres, magorum
primus, et rex Bactrianorum fuit, quem Ninus rex
Assyriorum prælio interfecit, a quo Zoroastroes no-
men adjectivum; vel ad ejus sectatores, vel ad ipsam
magicam artem pertinet. Zoroastroes, magica secreta.
Mesraim Jupiter fulmine percussit, et ideo inter astra
ferunt eum assumptum, quem ideo Zoroastren appel-
lant, id est, vivens astrum, l.
496. Lateris, regis, l. — Unus, quidam ipsum Pru-
dentium intelligi volunt, Prag.

COMMENTARIUS.

477. Ald., *hircanum*, minus bene pro *arcanum*.
Sidonius æmulatus videtur Prudentium in Panegy-
r. ad Anthemium, *Chaldæus in extis Pontificum de more
senex arcana peregit Murmura*. Elmenhorstius in Ar-
nobium pag. 31 plura habet de murmure arcano ma-
gorum, sive fremore verborum, ut Arnobius vocat.
483. Paschalius de Coronis pag. 247, cap. 13, lib.
iv, ex Prudentio se discere ait, flaminis Romani co-
ronam fuisse lauream, his laudatis versibus.
485. Dulcis-imos vocat hos versus Barthius lib. xli,
cap. 27 Adv. Diversa videtur esse historia, quam de
eodem Juliano Apostata Gregorius Nazianzenus orat.
1 contra Julian. refert de Cruce coronata, seu circulo
inclusa : alia erat crux coronata, cui scilicet corona
supra imponebatur. De utraque docte disserit Ros-
weyus ad Paulinum in epist. 12. Historiam similem
Lactantius narrat lib. iv, cap. 27 : *Cum diis suis im-
molant, si assistat aliquis signatam frontem gerens, sa-
cra nullo modo litant. Nec responsa potest consultus
reddere vates. Et hæc sæpe causa præcipua justitiam
persequendi malis regibus fuit. Cum enim quidam mi-
nistrorum nostrorum sacrificantibus dominis assisterent,
imposito frontibus signo deos illorum fugaverunt, ne
possent in visceribus hostiarum futura depingere. Quod
cum intelligerent haruspices, instigantibus usdem dæ-
monibus, quibus prosecrarent, conquereutes, profanos
homines sacris interesse, adegerunt principes ipsos in
furorem.*
486. Vat. A, hoc; Vat. B. Mar., *hic juvenum cum
aliis*. Sed Aldus non bene distinguit : *Christicolarum.*
*Hic juvenum genus hoc hominum tremit, infula, et
omne*, etc. Gis. 2 edit., *hic juvenum*. Fabr. *Hic ju-
venum : tremit hoc hominum genus infula* idoneo sensu.
Heinsius elidit *hic*, sed non ait quos codices secutus,
quamvis Giselinum deseruerit.
487. Lucianus in Pseudomante de impostore Ale-
xandro : *Primo quidem die Atheniensium ritu denun-
tatio fiebat hujusmodi : Si quis impius, aut Christianus,
aut Epicureus mysteriorum explorator accessit,
discedat. Cæterum qui Deo credunt et parent, sacris
felicitur initiuntur. Sub hæc protinus exigebantur, illo
præeunte, dicenteque : Foras pelluntur Christiani.* His
verbis *lotus et unctus* sacramentum baptismi et con-
firmationis exprimi certum est. Vide hymn. Cath. 6,
vers. 128, et Baronium tom. 1 Annal., p. 249, ac

confer Malvendam de Antichristo cap. 10, lib. vii, qui
hos versus laudat; ut Gretzerum de Cruce et alios
innumeros præteream.
490. Consule Baron. loc. cit., et Paschalius de
Coronis p. 246, c. 13, lib. iv, qui ex hoc loco docet,
ipsos principes, quoties sacrificabant, regalibus in-
signibus fuisse conspicuos.
491. In nonnullis Vulg., *examitis*, mendose, pro
exanimis.
492. Put., *circum inspicit*, bono quidem sensu,
quod præfert Teol. cum Heins., sed plerique habent
circumspicit, quod exstat etiam apud Gregorium Tu-
ronensem loc. cit. Vat. B, *nequis pro et quis*, vel *ec-
quis*. Vide supra vers. 186 quod notat Gifanius de
hac voce et quis.
493. Rot., *signarit*, quod placuit Heinsio. S. Gre-
gorius Turonensis loc. cit., *signaret*; sed in tertio
ms., *signarit*, ut animadvertit editor. Codices Hein-
siani, Mar., Sich., Urb., Alex. Vat. Q, Teol., Tor-
næs., editio Basil. in textu, Ald., Egm., Widm. a
prima manu, *ligno*, quod aptius cohæret cum *signa-
ret* quam *signo*. Aliunde tamen *lignum* Chrismatis
non ita apposite dicitur. Chamillardus falso ait, om-
nes legere *signo*; ipse legit *ligno* cum Heins. Gallan-
dius mavult *ligno* quia postea vers. 498 occurrit *ac
signum Christi*, quæ ratio imbecilla est. Præfero
signo.
494. Aldi error *turbas et*. Prag., *turbarit*.
495. Noms., *armigero e cuneo* pro *armiger e cuneo*.
Fabr. et Gis. 2 edit., *flammicomantum*, repugnantibus
membranis, in quibus constanter est *flavicomant-*
um, excepto Vat. Q, ubi est *flammicomantum*. Juven-
cus lib. iv dixit *tædarum flammicomantum*. Vide Ba-
lengerum, cap. 39, lib. iii de Imper. Rom., de *Armi-
geris*, et Pignoriæ comment. de Servis pag. 119.
Gifanius Ind. Lucret. verbo *ET QUANTIS* intelligit,
pueros flavicomantes fuisse Germanos : sic Germania
flava dicitur lib. iv Manil. Horatius Ep. 1. 16 : *Nec
fera cærulea domuit Germania pube*. Cur *pueros* vocet
ministros, sive satellites custodes corporis, vide quæ
diximus ad vers. 1 hymn. 9 Cath.
499. Fabr. et Gis., *prosiluit*; codices mss., *prosi-
luit* : et ita scribendum esse monet Gifanius loc. cit.
verbo *Dissiluit*.

- Tum tremefacta cohors, domiui que oblita, su- A
[pinas
Erigit ad cœlum facies, atque invocat Iesum.
Jamne piget facti? jam pœnitet? en tibi Chri-
[stum,
Infelix Judæa, Deum : qui sabbata solvens
503 Terrea, mortales æterna in sabbata sumpsit,
Gentibus emicuit, præfulsit regibus, orbem
449 I'ossidet, imperii dominam sibi credere
[Romam
Compulit, et simulacra deum Tarpeia subegit.
Disce tuis miseranda malis, quo vindice tandem
510 Vana superstitio, lex et carnaliter acta
Plectatur : cujus virtus te præterat ultrix.
Destructone jacent Salomonia saxa metallo,
Ædificata manu? jacet illud nobile templum. B
Cur jacet? artificis quia dextra solubilis illud
515 Cæmentum struxit resolubile; jure solutum est,
Et jacet : in nihilum quoniam redit omne po-
[litum.
Quod fieri recipit, recipit quandoque perire.
Si nostrum contri quod sit, vis discere, tem-
[plum :
Est illud, quod nemo opifex fabriliter aptans
520 Composuit, quod nulla abies, pinusve dolata
Texuit, exciso quod nunquam marmore crevit :
Cujus onus nullis fultum sublime columnis
- Fornice curvato tenui super arce pependit :
450 Sed Verbo factum domini, non voce so-
[nora ;
525 Sed Verbo, quod semper erat, Verbum caro
[factum est :
Hoc templum æternum est, hoc finem non ha-
[bet, hoc tu
Expugnare volens, flagris, cruce, felle potisti.
Destructum jacuit pœnis vexantibus, esto :
Mairis enim ex utero, quod destrueretur, ha-
[bebat.
530 Sed quod morte brevi materna ex parte solu-
[tum est,
Majestate Patris vivum lux tertia reddit.
Vidisti, angelicis comitatum cœtibus, alte
Ire meum, cujus servor munimine, templum :
Illius æternæ suspendunt culmina portæ,
535 Ac per inaccessas scalarum gloria turres
Tollitur, et gradibus lucet via candida summis.
At tua congestæ tumulant holocausta ruinæ.
Quid mereare, Titus docuit, docuere rapinis
Pompeianæ acies : quibus extirpata per omnes
540 Terrarum pelagique plagas tua membra ferun-
[tur.
Exsiliis vagus huc illuc fluitantibus errat
Judæus, postquam patria de sede revulsus,
Supplicium pro cæde tuit, Christique negati

GLOSSÆ VETERES.

501. Domini, *imperatoris*, Vat. A.
503. En, *ostendendo*, I.
504. Sabbata, *requiem*, I.
511. Plectatur, *damnetur, puniatur*, I.
517. Recipit, *incipit*, I.
526. Hoc tu, *Judæa*, Vat. A.
528. Esto, *adverbium concedentis vel deliberantis*, I.

COMMENTARIUS.

501. Ald. Gis., *dum*; codd. mss. et alii editi, *tum*, C in textu, Bong. sup., *super arte*. Aldus, nostri, Vat. Q, Gis. 1 ed., et ad oram 2 edit., Widm. a secunda manu, *super arce*. Alex., Urb., *super arte*, cum Cham., Cell. et Teol., duce Heinsio. Mihi verum videtur *arce*, et puto respexisse poetam etymologiam *arcus*. S. Isidorus lib. Etym. xiv. cap. 2 : *Arces sunt partes urbis excelasæ atque munitæ : nam quæcunque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arcus vocantur. unde et arcus, et arca.*
502. Ald. primum scripsit *Isum*, postea correxit *ipsum*. Hæc correctio Gallandium fugit, qui asseveravit, Aldum habere *Isum*. Lege *Iesum* ex dictis in proleg.
506. Mar. a prima manu, *præfulgit* pro *præfulsit*. Non prorsus ineptum est *præfulgit* tertiæ conjugationis. Egm. et Vat. A, *Urbem pro orbem*.
507. Fabr., Gis. 2 edit., Heinsiani scripti, *cedere*, quod Aldus quoque posuit. Gis. 1 ed., Weitz., Vatt. A et B, Mar., Rat., *credere*. Elmenhorstius in Arnobium pag. 44 illustrat id, quod Roma dicitur *imperii Domina* ex Arnobio et aliis.
510. *Carnaliter*, et infra *carnalis* v. c. s. sæculi ænei. S. Hieronymus usus quoque est adverbio *carnaliter*.
511. Pal., Vat. A, *virtus* et pro *virtus te*.
512. Put. et Egm. scribunt *solomonia*. Mar. a prima manu *salmonia*.
515. Fabr., *cæmento* pro *cæmentum*. Heinsius ita distinguit. *Cæmentum struxit resolubile, jure solutum est, Et jacet*. Quod sequor cum Alex., Urb., Vat. Q, quamvis Fabricius putaverit locum esse corruptum. Giselinus legit *cæmento* cum Fabricio, et distinguit *illud cæmento struxit; resolubile, jure solutum est*. Ita Ald. et Weitz., nisi quod hi cum membranarum legunt *cæmentum*.
518. In Vat. B, male a recenti manu, *quid fieri*.
523. Præstantiores Heinsiani, Sich., Weitz., Gis. 524. Vat. Q, a prima manu, *voce serena*.
525. Alii distinguunt *erat. Verbum*.
527. *Expurgare pro expugnare*, male, nescio ex quo codice ad mag. edit. Colon.
529. Thuan., *quo*; alii, *quod*.
531. Put., minus bene, *divum lux*.
533. In Ald. et Vat. B a prima manu error est *servor* pro *servor*.
537. Vat. A, et a prima manu Vat. B, *cumulant*, minus bene, pro *tumulant*.
538. Vide Baronium tom. I Annal., pag. 657.
D Ruinæ Hierosolymitanæ monumentum præclarum Romæ visitur, arcus Titi, in quo Judæi victi ad latera representantur, intra candelabrum, tabulæ legis, mensa cum panibus, et alia templi suppellex. Arcam in eo exhiberi plerique jure negant, ut dicam ad vers. 815 Psych. Inscriptio arcus hæc existit. SENATUS POPVLVSQVE ROMANVS DIVO TITO DIVI VESPASIANI F VESPASIANO AVGSTO. Vide Donatum de Roma veteri ac recenti.
539. Confer Florum lib. iii. cap. 5, cum Joannis Camertis annotationibus, et Orosium lib. vi. c. p. 6.
542. Heinsiani scripti, *patria*, cum Gis. Alii cum Ald. et Weitz., *patriæ*.

451 Sanguine respersus commissa piacula A 555

[solvit.

545 En quo priscorum virtus defluxit avorum!
Servit ab antiquis delapsa fidelibus hæres
Nobilitas, sed jam non nobilis : illa recentem
Susceptat captiva fidem ; vis tanta novellæ
Credulitatis inest. Christum confessa, triumphat

550 Gens infida prius ; Christi sed victa negatrix
Subditur imperio, dominos sortita fideles.

Sunt, qui Judaico cognatum dogma furori

452 Instituunt, media Christum ratione se-

[cuti.

Hoc tantum, quod verus homo est ; at cœlitus

[illum

GLOSSÆ VETERES.

546. Delapsa, degenerata, l.

548. Susceptat, id est suspectat. — Captiva, peregrina, l.

552. Contra Homuncionitas dicta. Homuncionitas est qui Dominum tantum hominem dicit, l. Contra Ebionitas dicta. Hæretici Ebionitæ interpretantur pauperes, quia pauperem de Christo sensum habent, affirmantes hominem bonum, non tamen Deum, nisi ut alii sancti dicuntur dii, Prag. — Cognatum, simile, l.

554. Hoc, hoc quidem, l.

555. Pietate, quia homo dignatus est feri : hoc pietas fuit.

Affirmant non esse Deum, pietate fatentur, Majestate negant, morum pro laude sacratum Concelebrant, adimunt naturæ summa supernæ. Omne opus egregium, per quod solertia pollens Emicat, ingenii est, aut roboris ; illud acuto

560 Corde viget ; duris excellit viribus istud.
Mortale est sed utrumque homini : nam cana

[senescunt

Ingenia, et validos consumunt sæcla lacertos.

Hæc nos in Domini virtute et laude perenni

453 Non sequimur ; sequimur, nullo quod se-

[mine terræ

565 Germinat : immundum quod non de labe virili

Sumit principium ; tener illum seminat ignis,

B 556. Majestate, ut Deus sit, qui majestatem habet.

— Pro laude, quasi hoc laus sit, non revera, lso.

557. Summa, divinitatem, l.

558. Egregium, egregius est, qui gregem antecellit, id est multitudinem. — Solertia, peritia multarum artium ; SOLLON Græce multum : inde solemnitas, multorum conventus ; inde solemniter facta dicitur, quæ in præsentia multa est acta, l.

559. Ingenii, animi, lso.

565. Labe, semine, l.

566. Illum, Christum. — Ignis, Spiritus sanctus, Vat. A. — Ignis, de Spiritu sancto, lso.

COMMENTARIUS.

545. Weitz., Pal., Egm., ex quo ; ceteri melius en quo. Sic Virgilius ecloga 1 : En quo discordia cives Perduxit miseros, en queis consevimus agrcs.

546. Put. et Rat. dilapsa scribunt.

548. Put., Egm., Palat., Vat. A, Heins., susceptat ; alii suspectat, quod minus placet, et secutus est Teol. post Cellar.

549. Fabr., crudelitatis, mendose, pro credulitatis. Fidem hoc loco onat credulitas theologica notione, ut Salviani in contra avaritiam : Non quæro, ut mihi credulitatem tuam superioris vitæ actibus probes. Contra incredulitas apud Hieronymum, incredulus apud Orosium vitium fidei contrarium significant.

551. Put., priores pro fideles, dissentiente Heinsio. Ac revera optime cadit fideles pro Christianis. Nam Judæos per omnem orbem dispersos, et imperio Christianorum magnam partem subditos, constat esse testes iniquitatis suæ et veritatis nostræ, ut vocat S. Augustinus, enarr. 1 in psalmum LVIII.

552. Ald., Put., Weitz., Mar., Rat., Vat. A, Homuncionitas pro titulo, Tornæs., Homuntionitas. Thuan., Homucionitas. Vat. B. Contra Homuncionitas, id est Ebionitas, vel Marcionitas. Rot. et alii, Homusionitas ; Torrentiani Omusionitas, non bene. Etenim Homusionitæ per contumeliam catholici ab Arianis appellabantur, quod Dei Filium Patri consubstantialem dicerent, et homusion defenderent. Homuncionitarum meminit S. Hieronymus in libello de errore Judæorum, quem publici juris fecit Claudius Menardus, Vigilius Tapsensis lib. III de Trinitate, et auctor sub Prædestinati nomine, quem Jacobus Sirmundus edidit. Marius Mercator tradit, ab Ecclesia Romana Homuncionitas appellatos Photinum et ejus priores, Sabellianos vero cum antiquioribus similioribus eorum Patrisipianos. Errorem, quem Prudentius impugnat, circa annum 70 docuerunt Ebion et alii : glossa videtur indicare Marcionem sive Marcionitas, tanquam hujus hæresis patronos. Sed Marcionitæ circa annum 150 in alio errore diverso versabantur, scilicet Christum Dominum carnem tantum apparentem habuisse, ut in Hamartigenia constabit. Prudentius potissimum impugnat Ebionitas, quos Semijudæos appellant Hieronymus III ad Galat., et Isi-

dorus VIII Etym., cap. 5, de quibus Isidorus ait ex Eusebio : Christum per profectum solum virum justum putant effectum. Paulus Samosatæus, a quo Pauliani hæretici dicti, et Photinus similem errorem docuerunt, Christum a Maria sumpsisse initium, et ex profectu virtutis Deum esse factum, quibus quodammodo consonabat Nestorius, duas in Christo distinguens personas. Hi putabant hominem, filium Mariæ, suis meritis consecutum ut Christus fieret. Hæc erat apotheosis ethnicorum, quæ homines in deos convertebantur : quod quam esset absurdum, ipsi ethnici non ignorabant, et Vespasianus prima extremi morbi accessione jocosus, Ut, inquit, puto, deus fio. Catholici alio sensu apotheosis, seu deificationem naturæ humanæ vocare possunt evectionem ejus ad unionem cum persona Verbi, vi cujus vere dicitur, homo est deus, et, ut multi S. Patres et theologi loquuntur, homo factus est deus : sic eadem assumptio naturæ humanæ, qua Verbum caro factum est, dicitur incarnatio Verbi, hoc tamen discrimine, quod Verbum existebat ante unionem hypostaticam, natura humana Christi non ante existit, quam Verbo unita est.

560. Put., nostri, Weitzius, Ald., Gis., excellit. Heinsius excellit cum plerisque suis. Sensus postulat, ut sit in præsentia ; sed plurima hujusmodi verba ad secundam et tertiam conjugationem spectabant, ut fulgo, fulgeo, vido, video.

561. Rat., hominis. Prag., vana pro cana, minus bene. Weitz. et Widm. ita distinguunt : Mortale est sed utrumque, homini nam cana senescunt ingenia. Tunc lectio Rat. non inepta hominis. Alii interpungunt, Mortale est sed utrumque homini : nam cana senescunt ingenia. In senibus prudentiam vigere, viribus corporis debilitatis, communis est persuasio. In eisdem delirare linguam mentemque, senescere ingenia alii aiunt. Distinguenda est ætas decrepita a vegeta senectute, atque hoc pacto contrariæ illæ sententiæ conciliandæ.

564. Fabr., Gis., terra. Melius terræ.

565. Ald., Gis. et alii, germinat in mundum. Mar., Weitz., Heinsius, germinat : immundum quod non a labe virili.

- Non caro, nec sanguis patrius, nec fœda voluptas. A 580 Credidit, atque ideo concepit credula Christum. Intactam thalami virtus divina pucham Credentes nam Christus adit; dubitabile pectus Sincero flatu per viscera casta maritat. Sub titubante fide refugo contemnit honore.
- 570 Incomperta ortus novitas jubet, ut Deus esse Virginitas, et prompta fides Christum bibit alvo Credatur Christus sic conditus; innuba virgo Cordis, et intactis condit paritura latebris.
- Nubit Spiritui, vitium nec sentit amoris. 585 Crede, quod emissus solio Patris angelus inflit: Pubertas signata manet, gravis intus, et extra Vel, si concretus liquidam de sidere vocem Incolumis, florens de fertilitate pudica Non capit auditus, mulier quid conjugæ præ-
- 575 Jam mater, sed virgo lamen; maris inscia [gnans
[mater. Clamet anus, credens, et tandem sobrius audi.
- Quid renuis? quid inane caput, non credule, 455 Mira fides! utero puer interceptus anili [quas:as? 590 Virgineum dominum materno ex ore salutat Primus, et infantem non natus nuntiat infans Jam nostrum vagire sibi: nam pusio nondum Norat, et ora Deo reserabat garula Christo. Promite secretos fastos: date, pandite librum,
- 454 Angelus hoc sancto pronuntiat ore, pla- [celne
Credere, et angelicis aurem reserare loquelis?
Ipsa coruscantis monitum sacra virgo ministri B

GLOSSÆ VETERES.

567. Caro, materia, vel, ut alii solent nasci, I.
568. Intactam, ignaram, vel castam, I.
569. Maritat, secundat, et prægnat: maritat pluvia terram, id est secundat, I.
570. Incomperta, incognita, non inventa, Iso. — Ortus, natalitatis, genitivus, I.
572. Nubit Spiritui, non quod Spiritus sanctus pater fuisset Filii Dei; sed cooperante Spiritu sancto, Pater genuit eum, et fecit incarnari in utero Mariæ, I.
573. Pubertas, juvenilis castitas, id est virginitas. — Signata, clausa. — Gravis, gravida, I.
576. Non credule, o perfide, vel Homuncionita, I.
577. Hoc, fors, I.
582. Contemnit respuit, I.
583. Bibit, pro concepit, I.
584. Latebris, interioribus, I.
585. Angelus inflit, Spiritus sanctus superveniet in te, etc. Iso.
586. Concretus, crassus, obduratus, vel spissus. — De sidere, descendere in corde, I.
587. Conjugæ, marito Zacharia, I.
589. Interceptus, conceptus, I.
590. Ex ore, quia Joannes non locutus est, sed gestu corporis ostendit adventum Domini, I.
593. Norat, scilicet loqui. — Garrula, loquacia, I.
594. Fastos, secreta dicta, annales; fastus quartæ declinationis, superbia; fasti libri annales, I.

COMMENTARIUS.

567. Ald., non sanguis.
569. Egm., Put., Vat. A, Pal., fl' u. Alii, afflatu. Rou. et duo Torr., affectu; flatu videtur magis Prudentianum.
571. In Vat. A abest *Christus* negligentia exscriptoris. *Innuba*, ut postea versu 614, *innupto ubere*, idem est, ac *maris inscia*, seu expers conjugis. *Drepanius Florus* in carmine de Cere Paschali: *Intacto prægnans utero dedit innuba mater*. Notarunt aliqui, *nubere* aliquando metaleptice actum conjugalem significare; hinc illud: *peream, nisi nubere dulce est, et nupta verba*. Hinc *Deipara mater innupta, et innuba*. *Psych.* vers. 74: *Atque innupta Deum concepit femina mater*. *Plautus Pseud.* act. 1, scen. 3: *Eho an nunquam hujus nupsisti patri?* B. *Virginem innuptam* multi Patres dixerunt, *Tertullianus*, *Epiphanius*, *Augustinus*, *Gregorius Magnus*, *Bernardus*.
572. Error Vat. A, *subit pro nubit*.
573. *Virginitas Deiparæ* hoc loco demonstratur eisdem fere verbis quibus *Arnulfus* usus est: *Nec reserat partus signati claustra pudoris*. Vide ejus carmen apud *Barthium* lib. LVI *Advers.*, cap. 16.
576. *Quassare caput irridentis* est, non solum ex testimonio *Scripturæ movere caput*, etc., sed etiam apud ethnicos, apud quos iræ, et luctus etiam id signum habebatur. Vide *Delr. un* in *Tragœd. Senecæ*.
577. *Heins.* cum *Put.*, *Thuan.*, *Rot.*, duobus *Torr.*, *Cauchiano*, fore nuntiat. *Nostri* et alii, pronuntiat. *Chamillardus* ab *Heinsio* recessit, secutus pronuntiat. *Teolion* edidit fore nuntiat, sed *fastus* est æque bonam lectionem esse pronuntiat, et in omnibus fere *Vatt.* reperiri. *Angeli verba* lege cap. 1 *Lucæ*, 28 et seqq.
579. *Weitz.*, *Gis.*, *Rat.*, *Prag.*, *monitis*. *Fahr.*, *monitus*. *Egm.*, *Bong.*, *Heinsiani* plerique et *nostri*, *monitum*. *Galland.* cum *Ald.* et *Tornæs.* sequitur *monitum credidit*, ut vers. 368, *visum mox credidit*, et vers. 715, *jam crede Deum*. In *Mar.* recenti manu, *monitis*. *Chamillardus* legit *monitis*, et in nota interrogat, *nonne monitum? nam supra, Ille Deum vidit:*
- visum mox credidit*, et alia addit ab *Heinsio* mutuata.
583. *Petrus Lucensis*, revelatione feminæ, aut falsa aut male intellecta, delusus, somniavit B. *Virginem* corde, non utero concepisse. Hinc errori minime favet *Prudentius*, qui figurate hic loquitur, et clare aliis in locis veram sententiam amplectitur, ut vers. 58 hujus poematis, *Enixa est sub lege uteri*. In responsorio b *Circumcisionis* similia sunt: *Confirmatum est cor Virginis, in quo divina mysteria, angelo nuntiante, concepit: tunc speciosum forma præ filiis hominum castis suscepit visceribus*. *Peveratus* in not. mss. etiam propius ad *Prudentii* mentem et sententiam addit B. *Virginem* duplici modo concepisse, fide primum, ac spiritu, tum carne, dum *Christi* corpus utero complexa est, ex *S. Augustino* de *Trinitate*: *Materna propinquitatis nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde, quam carne portasset*.
586. *Giselinus* recte *auditum concretum* ex mole terrea compacium exponit, addito axioma physico: *sensus exteriores ad objectum magnopere insigne heere, eorumque judicium violari*.
587. *Adi Lucæ* 1, 42 et seqq., de *S. Elisabeth* visitata a *deipara* *Virgine*.
593. *Vat. A*, *Deum*, mendose, pro *Deo*.
594. *Fastos* lego cum *Vatt. B* (ubi est *fastus*). *Q.* *Urb.*, *Alex.* a secunda manu, *Thuan.*, *Egm.* a secunda manu, et cæteris *Heinsianis* præter *Put.*, ubi *fastos*, et *Thuan.* a secunda manu *festos*. *Aldus* quoque, *Tornæs.*, *Galland.*, *Bong.*, *fastos*. *Widm.* supra, *fastus*. *Fasti* vocabantur tabellæ quibus dies festi profestique notari solebant. *Vat. A*, *Mar.*, *Weitz.*, *Gis.* et recentiores, *fastus*. *Egm.* apud *Weitz.*, *fastos*; apud *Heinsium*, *fastos*. *Andreas Wilkius* ab hoc versu inchoavit suam *Expositioem* in festo trium regum, factam ex *Apotheo*-eos quibusdam versibus: qui ipse etiam legit *fastos*. *Bulengerus*, de *Rom. Imp.* lib. 1, cap. 20, plura habet de *fastis*. *Isidorus* in lib. *Differentiæ*. docet *fastos* dici de libris, *fastus* de superbia.

- 595 Evomuit spirante Deo quem sanctus Isaias: A
Percensere libet, calamique revolvere sulcos,
Sidereis quos illa notis manus aurea duxit.
Ite hinc, dum rutilos apices submissus adoro,
Dum lacrymans veneror, dumque oscula dul-
[cia figo.
630 456 Gaudia concipiunt lacrymas, dant gaudia
[fletum
Advenit promissa dies, quam dixerat iste
Adfore versiculus, cum virgo puerpera, teste
Haud dubie sponso, pacti cui cura pudoris,
- 605 Edidit, Emmanuelque meum me cernere fecit.
605 Estne Deus jam noster homo? versatur, et astat
Nobiscum, nomenque probat, versumque ve-
[lustus
Obscurum sæclis præsentī illuminat ore.
Estne Deus, cujus cunas veneratus Eous,
Lancibus auratis regalia fercula supplex
610 Virginis ad gremium pannis puerilibus offert?
Quis tam pennatus, rapidoque similis austro
Nuntius auroræ populos, atque ultima Bactra
457 Attigit, illuxisse diem lactantibus horis,

GLOSSÆ VETERES.

596. Percensere, *investigare*, I.
598. Ite, *o perfidi*, I.
605. Pacti, *pactas dicimus sponas fœdere firmatas*, I.
608. Eous, *orientalis*, I.
609. Lancibus, *lances scutellæ sunt; inde bilances dicuntur trutinæ, eo quod in modum scutellæ sunt* [a-

- ctæ. — Fercula, *dona*, Iso.
611. Pennatus, *velox*, I.
612. Auroræ orientalis partis, *populi Orientales*, —
Bactra, *regio juxta Indiam*, I.
613. Lactantibus, *quia in illa hora puerum lactavit*, I.

COMMENTARIUS.

595. In Cellarii indice duæ, ut ante dixi, metaphoræ indecoræ Prudentianæ designantur. De prima vide vers. 93 Apoth. Hæc est altera *evomere librum*, quæ Wilkio etiam duriuscula videtur, quia quæ facere aliquem ægrum solent, si possunt, evomuntur. Fortasse hoc respexit poeta: nam ipse Isaias condemnavit se, quod ante tacuerat cap. vi, vers. 5: *Væ mihi, quia tacui*. Idem verbum de Deo ad episcopum Laodicæ: *Incipiam te evomere ex ore meo*, Apocalypsis. iii, 16.

596. Gis. 1 ed., *resolvere sulcos*, male.

599. Mar. a prisca manu, *lacrymis*; a recenti, *lacrymans*. Describitur hoc loco veneratio qua veteres Christiani sacros libros excipiebant, quos submissi adorabant et osculabantur. Pia isthæc consuetudo apud catholicos jam pridem refrixit, quamvis inter cæremonias ecclesiasticas clarissima vestigia existant. Hæretici eam inter suos instaurare allaborarunt: non male, nisi malo animo id agerent. Nam quia apud catholicos intermissus est aliquantulum hic usus venerandis, adorandi et osculandi sacra Biblia, idcirco illi hæc venerationis signa externa passim inculcant, et simul catholicos irrident, quod sacras reliquias simili cultu prosequantur. Nec dubito quin pari ratione, si veterem illam consuetudinem inter catholicos vigere observassent, superstitionem et idololatriam esse dixissent, quod nunc ipsi agunt, quia a catholicis prætermissum putant. Colere, venerari, adorare sacra Biblia cum dico, cum SS. Patribus loquor; rem intelligo ipsam quam hæretici observant, scilicet osculari et similia venerationis signa exhibere. De hoc veteri ritu vide cardinalem Bona, lib. i Rer. liturg., cap. 25. num. 10.

600. Lacrymas præ gudio sæpius effluere notum est, et multis exemplis ex sacra et profana historia comprobatur Wilkio.

602. Versiculus Isaiæ est 14 cap. vii: *Ecce virgo concipiet*, de quo plura ad hymn. Cath. 7, vers. 194. Veteres quoque libros sacros in plures titulos et capitula distinguebant. Evangelium Matthæi divisum erat in titulos LXXVIII, in capitula CCCLV. Vide Suidam sub nominibus Matthæi et Marci.

605. In Vat. A hæc duæ voces, *Deus jam*, recenti manu sunt additæ, prioribus abrasis.

606. Emmanuel idem est ac *nobiscum Deus*. Versus *vetustis obscurus sæclis* est versiculus ille Isaiæ de quo vers. 602.

607. Veitz., *ore?* interrogans.

608. Vat. A, *veneratur*, sed recenti manu factum *veneratus*, quod sensus postulat.

610. Mar., *virgineum*; ad oram receniori manu, *virginis*. De hac magorum historia et stella quam mox vocat *pennatum nuntium*, confer hymn. 12 Cath.

B 612. Ex Virgilio lib. viii, vers. 687, *atque ultima secum Bactra vehit*. Bactra urbs, regio aut provincia sic cognominata in regione Scythiæ. Interpretes aiunt vocari *ultima Bactra* a Virgilio, quia imperium M. Antonii ultra non extendebatur. Prudentius Virgillii epitheton arripuit, et *ultima Bactra* dixit, quia imperium Romanum his finibus continebatur.

613. Valde hoc loco veteres libri inter se discrepant. Giselinus e suis mss., unus Torrentianus, et pro diversa scriptura. Rot., et Ox., *lactantibus*, addito duplici interpretamento in Ox.: *LACTANTIBUS, quia a nativitate Christi horæ diei cum horis noctis quodammodo lactantur, volentibus crescere debent. LACTANTIBUS, quia Christus lactabatur*. Giselinus præfert *lactantibus horis*, quasi horæ præ incredibili studio videndi Messiam sese mutuo prævertere conarentur, ut in hymno Epiphaniæ simili auxens: *Quid est quod arctum circum Sol jam recurrens deserit? Christusne terris nascitur, Qui lucis auget tramitem?* Heinsius hos eosdem versus considerans, aliquando suspicabatur *laxantibus horis*, diem videlicet: quia arctum circum nascente Christo sol deserit. Sed postea agnovit verum esse *lactantibus horis*, hoc est foventibus, et quasi nutrientibus. Sic hymno S. Laurentii, vers. 572, *lactante complexu sinu: vel lactantibus horis*, hoc est recens natis, ut apud Alcimum Avitum lib. iv, *lactens orbis pro recens natus*. Vat. Q et Bonon. cum Aldo legunt *lactantibus oris*; in hanc lectionem inclinat Gall., et explicat *extimis Orientis plagis*, neque Marietus lectionem ullam discrepantem adnotavit: quod etiam habent Noms., et a prima manu Rot. et Oxonius. Weitzius cum Egm., *lactantibus horis*; idem Weitzius allegat Ald., Fabr., Widm., Bong. pro, *lactantibus*, sed non distinguit an *o* is an *horis*. Fabricius quidem habet *horis*. Apud Heinsium Put., et Thuan., *lactantibus horis*, unus Weitzii, *lactantibus horis*. Verum in Weitzio nullum codicem hujus lectionis reperio, sed solam editionem Giselini. Exstat vero *lactantibus* in Alex. et Urb. Teolius præfert *lactantibus horis* cum quatuor, ut ait, vel quinque Vaticanis, in quorum uno ab interpretis manu est: *Quando Christus lactabatur*, et eadem manu ad marginem: *Quidam codd. habent LACTANTIBUS horis, quia nativitate Christi horæ diei cum horis noctis quodammodo lactantur*. Intelligit Teolius horas quibus Christus ab ubere matris pendeat. Mihi placet *lactantibus*, sed eo sensu quem explicui ad hymn. 8 Cath., vers. 19, scilicet *allicientibus*, sive *allectantibus*. Aliter satis obscura videtur hæc locutio *illuxisse diem lactantibus horis*, aut *illuxisse diem lactantibus horis*. Clarior est Weitziana, *illuxisse diem lactantibus horis*; aut si ex multis mss. sumamus *oris*, hoc est *terris, illuxisse diem lactantibus oris*.

- Qua tener innupto penderet ab ubere Christus? A
 615 Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri,
 Et super antiquos signorum ardescere tractus.
 Diriguit trepidans Chaldæo in vertice pernox
 Astrologus, cecidisse anguem, fugisse leonem,
 458 Contraxisse pedes lateris manco ordine
 [Cancrum,
 620 Cornibus infractis domitum mugire juvenem,
 Sidus et Hircinum laceris marcescere villis.
 Labitur hinc pulsus puer Hydrius: inde Sagittæ:
 Palantes geminos fuga separat: improba Virgo
 Prodit amatores tacitos in fornice mundi.
 625 Quique alii horrificis pendent in nubibus ignes,
 459 Luciferum timere novum: rota lurida
 [solis
 627. Hæret, dubitat. — Excidium, in passione
 Christi die medio, quando mortuo Domino tenebræ
 factæ sunt a die medio usque ad horam nonam, I.
 628. Velandum, sentit. — Glauco, obscuro, pal-
 lido, I.
 630. Orbe, solis circulo, Vat. A.
 631. Cumulem, honorem. — Myrrhæque et thuris
 et auri, aurum regem, vel fulgorem sapientiæ intelli-
 gimus; thus, quando Dominum credimus; myrrham,
 sepulcrum, vel quando carnem nostram vitium mortifi-
 camus, et offerimus, I.
 632. Rependam, retribuam, I.
 633. Cælo, per stellam. — Humique, per magorum
 oblationem, I.
 634. Inventus, aditus, vel visitatus, I.
 635. Specimen, pulchritudinem. — Inferna, infer-
 nalia. — Refringens, confringens, I.
 637. Interventit, implet. — Abdita, occulta, I.

GLOSSÆ VETERES.

617. Pernox, totam noctem vigilans, Iso.
 619. Manco, curvo, Mar. — Manco, contracto, de-
 bilitato, mutilato, vel imminuto. — Cancrum, quia
 cancro in latere depinguntur pedes, I.
 621. Hircinum, Capricornum. Capricornus Græce
 dicitur ægoceros. — Laceris, laceratis. — Marcescere,
 decrescere, I.
 622. Puer Hydrius, Ganimedes, aquarius. Græce
 dicitur hydrochoos. — Sagittæ, Sagittarius, I.
 623. Palantes, fugientes, diffugientes, I.
 624. Amatores tacitos, id est Elicem et Cynosuram
 dicit meretrices: et pelices Junonis sunt in polo, et
 nunquam vertuntur, sicut alia sidera; et ideo tacitos
 dicit. Fornix mundi dicitur polus, quia ibi vertitur or-
 bis, et curvatura cæli fornix dicitur. — Fornice mundi,
 in convexitate cæli, vel rotunditate, I.
 625. Ignis, sidera, I.
 626. Lurida, pallida, obscura: pallidus color luri-
 dus dicitur, et plumbeus, Iso.

COMMENTARIUS.

614. Prag., penderet pro penderet.
 615. Non puer sidere ferebatur, ut nonnemo hoc
 versu indicari existimavit, sed ejus ortus per sidus
 nuntiabatur. Confer hymnum 12 Cath., vers. 28.
 616. Mendum in Heinsio sigorum.
 617. Magos Chaldæos vocat. Vide loc. cit. vers. 25.
 618. Miris laudibus hos versus extollunt interpre-
 tes: unum Giselinum adducam: Nihil hac fictione
 liberalius, nihil vividius, nihil ingeniosius, præsertim,
 si ejusdem stellæ laudes supra elegantissime decantatas
 hæc adducas, et cum hisce compares: incredibile,
 quanta ingenii vis, et elegantia utrobique elucebit. De
 stellis quas nominat, consule Manii lib. 1, et astro-
 logos.
 619. In Vat. A, ex laceris, recte factum recenti
 manu lateris. Virg. lib. 1 Georgic., ipse tibi jam bra-
 chia contrahit ardens Scorpius. Prudentius de Cancro
 loquitur.
 621. Alii Hircinum scribunt.
 622. Gis., Sagitta. Vett. edd., Sagittæ, recte, nam
 signum est Sagittarius. Heinsius edidit Sagitta, sed
 in notis monuit scriptos habere Sagittæ, non Sagitta,
 etsi hoc malebat Cauchius. Nostri quoque codd.,
 Sagittæ. Cham., Cell., Teol. cum Heinsii textu Sa-
 gitta, qui fortasse Heinsii notam non observarunt.
 623. Vat. A, palentes, fortasse pallentes cum Egm.
 et Pal. Alii melius palantes. In eodem Vat. A, male,
 reparat pro separat. Gemini fratres sunt Castor et
 Pollux. In editione Parmensi mendum puto reparat
 non ra sensum et metrum, nisi aliqua licentia adhi-
 beatur.
 624. Cur Virgo, signum cæleste, improba dicatur,
 et quid sit proderet amatores tacitos in fornice mundi,
 non video a recentibus commentatoribus satis expla-
 natum. Chamillardus nude interpretatur: falsa Virgo
 C deserit in cælo suos procos tacitos. Ac videtur qui-
 dein proderet accipiendum ea significatione qua apud
 Virgilium lib. 11 Æn.: Nec jam conjugium antiquum,
 quod prodidit, oro. Amatores ergo erunt alia stellæ,
 quæ tacitæ solent appellari; fornix mundi pro cælo
 recte hoc loco, nam fornix est opus concameratum,
 et fornix etiam dicebatur, ubi prostituta pudicitia
 mulieres erant, ex quo fornicari, et fornicariæ mu-
 lieres in ecclesiasticorum auctorum voluminibus pas-
 sim occurrit. Meursius in Critico Arnobii pag. 2, ut
 probet mundum pro cælo sæpe accipi, hos versus
 adducit, sed nihil aliud animadvertit. Itaque sciendum
 ex Manilii lib. 11 et aliorum astrologorum do-
 ctrina, signa sese alia amare, alia non amare. Tau-
 rus et Arcitenens amant Virginem, quæ nullum amat.
 Illi ergo sunt amatores, quos fugiens Virgo deserit,
 improba fortasse dicta ob effecta non proba quæ ab
 astrologis illi adjudicantur.
 625. Aldi menda quinque pro quique.
 627. In Vat. A desideratur et. Ald., sensit. Melius
 D sentit.
 628. Aldus, Put. a manu prima, velandam, non
 male de rota solis. Alii, velandum, scilicet solem.
 629. Pal., perituro, videlicet orbe. Reliqui aptius
 periturum.
 634. Vat. B, conventus pro inventus. Prag., utram-
 que, et versu seq., speciem. Alii, utrumque specimen,
 Aldus, male, utrumque speciem.
 635. Fabr. regimen. Iso videtur legisse speciem.
 Vide vers. sup. in utrumque.
 636. Confer not. ad hymn. 9 Cathemer., vers. 95
 seqq.
 638. S. Augustinus lib. xii de Civ. Dei, cap. 29:
 Non enim quia dicimus Deum esse et in cælo et in terra
 (ipse quippe ait per prophetam: Cælum et terram ego

- Nunquid vana viros aut mens, aut lingua s:- A 600 Sit nisi cœlipotens, aquilonum conditor idem?
[fellit?]
460 Nunquid fortuitis frustrantia dona dede- 461 Ninguidus agnoscit boreas, atque imbrifer
[runt] [eurus
Casibus, aut cæco votum sub honore dicarunt?
Quæ porro causa, aut ratio submittere colla
Ante pedes Mariæ, puerique crepundia parvi,
Si tantum mortalis erat, nec summa potestas
645 Implebat teneros divinis flatibus artus?
Sed jam tolle magos, thus, aurum, myrrhea
[dona,
Quæ verum docuere Deum: præsepia, pannos,
Matris adoratum gremium, face sideris ardens.
Ipsa Deum virtus factorum, et mira loquantur.
650 Insanos video subito mitescere ventos,
Cum jubeat Christus: video luctantia magnis
Æquora turbinibus tranquillo marmore tendi
Imperio Christi; video, calcatus eum: lem
Cum patitur gurges, tergum solidante liquore.
655 Ipse super fluidas plantis nitentibus undas
Ambulat, ac presso firmat vestigia fluctu.
Increpat ipse notos, et flutibus otia mandat.
Quis jubeat sævis aquilonibus: Ite, silete
Carceribus vestris, amploque facessite ponto,

GLOSSÆ VETERES.

659. Lingua, oriatur stella ex Jacob. I., Vat. A.
640. Frustrantia, aliqua significatione frustrata, I.
643. Crepundia, puerilia dona, vel crepitacula ideo dicta, quia infantibus vagientibus tinnitus æris adiebat (sic), aut sonitu illo oblectarentur, ornamenta, I.
645. Divinis, Spiritu sancto, I.
648. Gremium, quia illum continebat in gremio, per quem sidus fulgebat, I, Mar.—Face, lumine Christi, I.
650. Insanos, turbidos, Iso.
651. Luctantia, concertantia, I.
652. Marmore, planitie, æqualitate, I.
657. Otia, tranquillitatem, I.
659. Facessite, quiescite, vel deficite; discedite, vel recedite, lassate, I.

COMMENTARIUS.

- impleo), aliam partem dicturi sumus eum in cælo habere, et in terra aliam; sed totus in cælo est, totus in terra, non alternis temporibus, sed utrumque simul, quod nulla natura corporalis potest. Expositio Wilkii ultra hunc versum non progreditur.
640. Vat. B et Mar. a prisca manu, fortuito.
649. Egm., et Pal., facturum. De miraculis Christi vide hymnum 9 Cath.
650. In quibusdam vulg., mutescere, haud inepte. Infra vers. 658, ite, silete carceribus.
656. Bong., Vat. B, Mar. a prima manu, et. Aldus et Fabr. apud Weitzium, et; mihi Aldus, et Fabricius cum aliis, ac.
658. Alii, silete, carceribus, etc.
662. Virg. lib. 1 Æneid., vers. 84: Nimborumque facis, tempestatumque potentem.
663. Rat., ridenti: metrum exigit ridente. Verrere mare, cœlum, nubila apud Lucretium, Virgilium, Ciceronem, et optimos quosque scriptores.
664. Pal., calcaret pro calcarit.
666. Sola pro infimis pedum plantis: quod non intellexisse Fabricium ait Barthius lib. xxvi Advers., cap. 12. Fabricii interpretatio est, habens sub se solum pendulum. Recte exploditur a Barthio. Vide hymnum 3 Cath., vers. 129, et hymnum S. Agnes, vers. 116.
667. Verbum spiritus dicitur, ut antea adverti. Non assentior Petavio, qui lib. 1 de Opificio sex dierum, cap. 3, Prudentium exponit de Spiritu sancto.
Repugnat mens poetæ, et quod addit, Ore superfusus patrio. Id enim Fio convenit. In Egm. a secunda manu, cui spiritus, non recte.
668. Fabr., perperam, volitabit in undis.
669. In Vat. B erat aliud, sed factum certo recenti manu. In Rot., et uno Torr., certo limite.
670. Sich., male, axe pro ac se.
671. Vat. A, obstrinxit ad usus.
673. Giselinus, quamvis in mss. et edd. aliter hos versus et scriptos et interpunctos vidisset, eos ad hunc modum correxit, ut sensus commodior eruatur, plaudente Heinsio. Aldus ita habet: Quid diversa Dei memorem facta incluta Christi? Altius inspecta qua majestate negantur. Haud dubitans hominem tute ipse fatebere numen. Veterum librorum incredibilis est discrepantia. Put., Noms., Vat. B, Rat., Widm. a prima manu, quæ majestate negator. Aldus Oxonius consonat. Mar., quæ a majestate negator. Prag., Bong., qua majestate negator. In nonnullis Heinsianis, qui majestate negatur. In Cauchiano, qui majestate negator. Alex., quem majestate negator, supra negatur. Urb., quæ majestate negator. Vat. Q, quæ majestate negatur. Bonon., quem majestate negatum.
675. In Gis. 1 ed., cæcis, quod Heinsio placebat. Sed obstant membranæ, in quibus constanter est scriptum cæcos oculos.
679. Vat. A, quoniam, non bene, pro quonam. Vide Dittochæum tetr. 33 Piscina Siloe.

- 680 Expurganda foret. Variis Siloa refundit **A** Momentis latices, nec fluctum semper anhelat :
Sed vice distincta largos lacus accipit haustus.
Agmina languentum sitiunt spem fontis avari,
Membra maculas puro ablutura natatu.
- 685 Certatim interea roranti pumice raucas
Expectant scatebras, et sicco margine pendent,
Hoc limum jubet impositum de fonte lavari
Christus, et infusa vultum splendescere luce.
463 Norat enim limo sese informasse figuram
- 690 Ante tenebrosam, proprii medicamen et oris
Adjecisse novo, quem primum finxerat, Adæ.
Nam sine divino Domini perflamine summi
Arida terra fuit, nulli prius apta medelæ :
Sed postquam liquidus cœlesti spiritus ore
- 695 Virgineam respersit humum, medicabilis illa est : **B**
- Inde trahit succum, lentoque humore salutem
Illinit, Infunditque diem baptismate lota.
Cæcus adest, oculis jam Christi ex ore relectis,
Seque luto, et nitidis lucem sumpsisse fluentis
- 700 Clamat, et auctorem stupefacta per oppida mon-
[strat.
Auctorem lucis, largitoremque dierum,
Non dedignatum medicæ purgamen aquai
Corpore sub proprio monstrare errantibus ægris
464 Millibus ex multis paucissima quæquere-
[texam,
- 705 Summatim relegens, totus quæ non capit orbis.
Quinque in deserto panes jubet, et duo pisces
Apponi in pastum populis : qui forte magistrum,
Non revocante fame, stipabant undique septum,
Immemoresque cibi vicos, castella, macellum,

GLOSSÆ VETERES.

681. Anhelat. emanat; non semper inundant aquæ illie, Iso.
685. Roranti, fluitanti. — Raucas, sonantes, vel morantes, I.
686. Scatebras, ebullitiones. — Margine, littore, Iso.
689. Figuram, hominem de limo, I.
690. Medicamen, spirantem; inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, Iso.
692. Sine divino, antequam spiritum illi dedisset, I.
694. Liquidus, spiritalis, I, Mar.
696. Lento, adhærenti, flexibili, I.
697. Diem, lucem, I, Mar.
700. Auctorem, Christum, Iso.
702. Medicæ, medicantis. — Aquai, aquæ. — Purgamen, quia medicina peccatorum est baptismus : ipse enim in corpore proprio monstravit purgamen medicæ aquæ, baptismum suscipiens, I.
703. Sub proprio, sc. Christum monstrat in baptismo, I.
705. Summatim, breviter, I.
706. Duo, pro duos, sic ambo pro ambos, I.
707. In, pro ad, I.
709. Macellum, ubi tantum cibus, et potus venditur, I.

COMMENTARIUS.

681. Quod hic ait, nec fluctum semper anhelat, loc. cit. aliis verbis effert, latex, quem spiritus horis Eruciat variis. Prudentius eandem es e vult probaticam piscinam *Bethanida*, seu *Bethesda* dictam, ac natatorium *Siloe*. De *Probatica* piscina, ubi jacebat multitudo magna languentium, expectantium aquæ motum, Joannes cap. v : de natatoria *Siloe*, ad quam Jesus cæcum remisit, idem evangelista cap. ix. Recentiores perique distinguunt; sed nonnulli veteres eandem piscinam fuisse putant, in quam aquæ fontis *Siloe* confluerint. Irenæus lib. iv adversus Hæreses, cap. 19 : *Siloe etiam sæpe sabbatis curavit, et propter hoc assidebant ei multi die sabbatorum*. Arator lib. i : *Signatis etiam numero paralyticis annis Ille jacebat iners, cui proxima mota Siloa. Heu! nullas præstabat aquas*. Non ergo lapsus est poeta, aut confundit, et permiscet historias, ut nonnulli obijciunt, sed aliorum opinionem tenet.
684. Optimæ membranæ Heinsianæ, *ablutura*; Put., *ablutura*. Ald., Gis., Weitz., Urb., Vat., Q, alique mss., *ablutura*; quod puto in Put. reponendum. Alex. a secunda manu, *ablutura*, quod teneo, quia Latinius est.
691. Mar., mendose, *adjecisse*.
694. Ald., *cælestis* pro *cælesti*, quod debet præferri, nisi legas cum Cellario *liquido cælestis spiritus ore* : quod nescio unde sumpserit. Fortasse opinatus est spiritum et liquidum non bene inter se cohærere. Id falsum esse ostendi proleg. num. 164, et glossa hoc loco explicat, *spiritualis*. Poeta more suo baptismum allegorice in his Scripturæ locis intelligit, ut versibus sequentibus exponit.
697. *Baptisma, baptismus, baptizo*, vocabula ecclesiastica ex Græcismo. *Baptisterium* Plinii est lib. v, epist. 6. Recte *infundere diem* de lumine, et gratia baptismatis, quod a veteribus passim *illuminatio* appellatur. S. Joannes Chrysostomus, catechesi 4 ad illuminandos : *Vocatur et illuminatio, a'que ita hoc ipsum (baptisma) Paulus ipse appellavit (scilicet ad Hebr. vi, 4; x, 32). Ipse fons baptismatis φωτιστήριον sive illuminatorium vocabatur. Inde fortasse consuetudo invaluit, ut baptizati statim a suscepto baptismate accensos cereos manibus tenerent, ut lumen internum, quo erant perfusi, indicaretur.*
702. In Egm., male, *purgamen in aquæ*; item in Pal. mendum *purg mina quæ*. In Aldo, *purgamina lymphæ*. Nostri mss. et vetustiores Heinsiani, *purgamen aquai* : quæ vera est lectio. *Aquai* pro *aquæ* apud Lucretium, Maronem et alios. Heinsius conjicit *purgamina aquai*, et in Tornæs. ita legi refert Gallandius.
704. Bong. et Widm. supra, *relegens*, et vers. seq., *relegam*. Heins., e multis.
705. Heinsius cum suis veteribus, *relegam*, quod habet Mar. a prima manu, et Vat. A, Weitz., Aldus, Vat. B, Itat., Gis., Fabr., *relegens*; Prag., *religens*. Cellarius nescio a quo sumpsit *paulatim* pro *summatim*, quod exigit sensus. Teolius videtur solum Cellarium exscripsisse; non enim allegat codd. mss. pro *paulatim*, et legit cum Cell. *paulatim relegens*. Barthius, lib. xli, cap. 24 Advers., ex hoc loco Prudentii, quem obiter *theologum eruditissimum* appellat, colligit, postrema verba Evangelii S. Joannis non de numero librorum, sed de pondere mysteriorum esse intelligenda. Sedulius clare numerum librorum explicat in fine operis paschalis : *nec totus cingere mundus Sufficeret densos per tanta volumina libros*.
706. Ecclesiastici scriptores usurpant *desertum* singulare et substantivum, ut Tertullianus et S. Hieronymus. Profani antiquiores dicunt *deserta*. Veteres grammatici tractant dici posse *duo* pro *duos*. et Fridericus Besselius Miscellan. syntagm. pag. 206 in Vegetio restituit ex mss., *Quadragesima duo pedes*.
708. Prag., *nec pro non. Undique septum* ex Virg. lib. ix, vers. 783.

- 710 Oppida, mercatus, et conciliabula, et urbes **A**
 Resperant, largo contenti dogmate vesci.
 Multa virum strato fervent convivia feno.
 Centenos simul accubitus iniere sodales,
 Seque per innumeras infundunt agmina mensas,
 715 Pisciculis (jam crede Deum) saturanda duobus,
 Et paucis crescente cibo per fragmina crustis.
 Ambesis dapibus cumulatim aggesta redundant
465 Fercula, bis senos micarum molibus im-
 [plent
 Post cœnam cophinos, crudus conviva resudat
 720 Congeriem ventris, gemit et sub fasce minister.
 Quis cumulare potest epulas in grandia parvas?
 Quis, nisi qui corpus, pastumque, et corporis
 [omnem
 Condens ex nihilo nulla existente creavit **B**
 Mundum materia? Non sicut sculptor ab æris
 725 **466** Rudere decoctam consuescit vivere mas-
 [sam.
 Sed Deus omnipotens orbem sine semine finxit.
 Nil erat omn^e, quod est: nil id, procedere, et
 [esse.
 Atque novum fieri, mox et grandescere jus-
 [sum est.
 Parvum de nihilo primum fuit: addita parvo
 730 Incrementa modis auxerunt omnia plenis.
 Ergo ego, cum videam manibus sic crescere
 [Christi
 Parva alimenta hominum, possum dubitare,
 [per ipsum
 Exiguas rerum species, elementaque mundi
 Ex nihilo primum modica, et mox grandia
 [sensim
 735 Crevisse, ex modicis quæ consummata videmus?
 Ac ne post hominum pastus calcata perirent,
 Neve relicta lupis, aut vulpibus, exiguisve
 Muribus in prædam nullo cu-tode jacerent:
 Bis sex appositi, cumulatim qui bona Christi

GLOSSÆ VETERES.

710. Conciliabula, ubi concilia agebantur, Vat. A. ubi concilia celebrabantur, I.
 712. Virum, virorum, I.
 717. Aggesta, cumulata, I.
 718. Micarum molibus, fragmentis, I.
 719. Crudus plenus, satur, indigestus, rusticus, I.
 720. Congeriem, satietatem, Vat. A. — Congeriem ventris, saturitatem. — Sub fasce, cophinorum, I.
 721. Grandia, in tam multiplicia, I.
 723. Existente, manente, I.
 725. Rudere, mina a terra, ubi æs tollitur, I.
 726. Semine, materia, I.
 727. Procedere, unde processisset, I.
 728. Mox et grandescere, non quo omnia quæ Deus creavit, perfectæ pietatis non fuissent (sic), sed poetæ dicit, I.
 735. Consummata, perfecta, I.
 736. Calcata, fragmenta, Vat. A.
 739. Appositi, scilicet sunt corbes, id est apostoli, I. De apostolis hoc intellige, Vat. A.

COMMENTARIUS.

710. Conciliabula sunt pagi, sive, ut alii aiunt, conciliabula sunt, ad quæ rustici emendi aut vendendi causa in vicis et agris conveniunt. Alex. a secunda manu, et Urb., mercatos.

718. In Rat. fuit mollibus, male, pro molibus: nisi velis, mollia micarum dici pro micis mollibus, quod non est absurdum, et favet glossa. Cham., mollibus; sed in interpretatione, multitudine fragmentorum.

719. In Mar. a prima manu, cœnas; in Vat. A recenti manu factum cœnam, abasis prioribus litteris. Alii cœnam.

720. Prag., ministra, non bene.

721. Cauchius conjiciebat in prœdicia parvas pro in grandia parvas: quod neque Heinsio, neque mihi probatur.

722. Mar., Weit., omne; alii, omnem. Heinsius suspicatur pastum quoque corporis omnem; vel intelligi omnem materiam, quod vocabulum sequitur. Si mutatio esset invehenda, mallem Quis, nisi qui corpus, et pastum corporis omnem Condens ex nihilo, nulla existente creavit Mundum materia? In carminibus Prudentii sæpe errores ab his inducti sunt, qui poetæ consuetudinem ignorarunt, et metri rationem habere volentes, neque satis artis poeticæ scientes, veram lectionem corruperunt. Si legatur corpus, et pastum ultima in corpus ratione cæsurae producit, quod Prudentio est familiare. Cell., et Teol. Heinsii conjecturam secuti sunt.

724. Giselinus cum Daventriensi ed. legit non sicut sculptor ab ære Crudam, et in decoctam consuescit fingere massam: qui putavit minus bene dici rudus æris. Ald., Put., Thuan., Oxon., Rot., tres Torr., Egm., Pal., Mar. a prima manu, Vaticani optimi, non sicut sculptor ab æris Rudere decoctam consuescit vivere massam. Scilicet consuescit pro consuefacit, ut lib. 1 contra Syn., vers. 531, assuescit supero pollere in sæcula regno, et hymno 9 Cath. Omni hora, vers. 95,

sepultos ut redire insuesceret, quod prius Alcimum Avitum cogitasse ait Heinsius, oblitus Prudentium antiquiorem esse Avito, nisi voluit Heinsius dicere **C** Alcimum Prudentii hunc locum fuisse imitatum. Sed monendum (ait) prius Alcimum Avitum libro primo poematum hæc Prudentii cogitasse, quanquam sensu nonnihil diverso, agit enim de creatione hominis: Inde ubi perfectis consuescit vivere membris Totus homo. Ponitur rudus æris pro ære nondum excocto. Sic hymno S. Laurentii vers. 189: Aurum quod ardentem sitis Effosa gignunt rudera. Hinc porta æranta Romæ rauduscula dicta est, quia rudus vel raudus proprie est æris. Jam vivere de statu affabre factis dici, nullis exemplis confirmat Heinsius, et nemo est qui revocet in dubium. Pro vivere legunt fingere Weit., Mar. a recenti manu, Rat. vetustissimus, et quidem sine ulla litura, Vat. Q. Chamillardus more suo Heinsium fere exscribit, quod mirandum non est: nam in præfatione fatetur se Heinsii lectiones, quantum in se erit, secuturum. Teolius ait Heinsii lectionem ex membranarum fide unice veram esse, et gloriam ejus lectionis restitutæ totam Heinsii esse. Sed monendum plures codices variare, ut vidimus, et jam ante Heinsium in Aldo et aliis editis legi consuescit vivere: neque ita certam esse Heinsii lectionem, ut alia sustineri non possit, nam fingere de sculptore non absurde dicitur, neque satis huic loco congruit laudare peritiam artificis. Quia corpus ex materia existente factum est, sæpe Prudentius verbo fingere utitur ad ejus formationem explicandum. Ita nunc fingere massam non dedecet. Imo nonnemo existimat omnino præferendum esse fingere massam. In glossa mina pro fodina vox est mediæ ævi.

751. Prag., Mar. a prima manu, age pro ego.

752. In Mar. fuit elementa, male.

756. Vat. A, At ne; cæteri, ac ne.

- 740 Servarent, gravidis procul ostentata canistris. **A** Sed quid ego hæc autem titubanti voce retexo, Indignus qui sancta canam? procede sepulcro **467** Lazare; dic, cujus vocem tellure sub ima Audieris: quæ vis penetraverit abdita lethi?
- 745 Quod cum te Christus penitus nigrante pro- [fundo
Immersum vocat, ut redeas, ceu proximus, [audis,
Nec remoratus ades? quæ tam vicina Charybdis Regna tenebrarum tenui distantia sine Conjungit superis? ubi tænarâ tristia vasto
- 750 In præceptis dejecta chaos, latebrosus et ille Amnis inexplētis volvens incendia ripis? Ante fores tumuli, quas saxa immania duro Objice damnarant, scopulis substructa cavatis, **B** Siat Dominus, nomenque ciet frigentis amici.
- 755 Nec mora, funereus revolūtis rupibus horror Evomit exsequias gradiente cadavere vivas. **468** Solvite jam lætæ redolentia vincla so- [rores,
Solutus odor sparsi spiramen aromatis efflat,
Nec de corporeo nidorem sordida tabo
- 760 Aura refert, oculos sanie stillante solutos Pristinus in speculum decor excitat, et putre- [factas
Tincta rubore genas paulatim purpura vestit. Quis potuit fluidis animam suffundere membris? Nimirum qui membra dedit: qui scitilis ulvæ
- 765 Perflavit venam madidam: cui tabida gleba Traxit sanguineos infecto humore colores. O mors, auritis jam mitis legibus! o mors, Surda prius, jam docta sequi, quodcunque ju- [betur,

GLOSSÆ VETERES.

740. Gravidis, plenis. — Procul ostentata, prope dispersa, præparata ad reponendum. — Canistris, vas, cophinis, l.

744. Abdita, secreta, l.

747. Charybdis, Charybdis secundum fabulam femina fuit quam Hercules in mare præcipitavit, quia seratrix erat, et adhuc officium suum facit; quia naves venientes devorat; sed revera petra est, et hic pro inferno posuit, qui omnes ad se venientes in æternam trahit voraginem et interitum, l.

748. Tenui, angusto, l.

749. Superis, divinis. — Trenara, loca pœnalia, vel inferna, lamentationes reorum, vel loca infernalium, l.

750. Præceptis, in præcipitum. — Chaos, voragine, l.

751. — Amnis, Cocytus. — Inexplētis, insatiabilibus. — Incendia, ignes, l.

753. Damnarunt, clausurunt, Iso.

754. Ciet, vocal, Mar. — Frigentis, quatruiduanus erat, l.

759. Nidorem, fetorem,

763. Fluidis, putridis, dissolutis, l.

764. Scitilis, imaginabilis. — Ulvæ, terræ; ulva, herba palustris; sed hic pro illo limo posuit, unde homo factus vel formatus est, Iso.

765. Venam, sanguinem. — Cui, ab illò, vel per quem. — Tabida, pigra, Iso.

766. Infecto, immisso, l. Corrupto, Vat. A.

767. Auritis, ab aure, quæ audis, l.

COMMENTARIUS.

741. Sed quid ego hæc autem, Maro lib. II Æn., C oculos iterum vitæ redditos fuisse, et in morem speculi lucidos. vers. 104. In Vat. A desideratur autem. In Rat., audax, ex correctione alterius manus, veteris tamen. Non probò.

742. Fabr. et Gis., tanta. Codd. mss., et alii editi, sancta. Victorinus Pictaviensis: *Procede sepulcro, Lazare, clamat.*

743. Prudentius producit primam in *Lazare*, et corripit secundam, uti fecit etiam hymn. 9 Cath., vers. 47. Hinc confirmo, non recte Heinsium, Cham., Teol., et Cell. pro Eleazar posuisse Lazari vers. 154 hymni 10 Cath.

744. Rat., audieras; reliqui, audieris. Gis., penetravit ad. Ald., intima; alii, abdita.

749. Prag., ubi tristia tartara. Vat. B, Widm., Bong., Mar., Rat., Urbin., trenara tristia. Alii, thenara, vel tænarâ tristia. Iso videtur legisse threnara a threnis seu lamentis. Tænarâ vox accipitur pro inferis, quia in monte Tænaro specus erat hiato profundo.

751. Vat. B, implexis. Mar., inexplētis, sed recenti manu et expletis. Verum est inexplētis, hoc est, insatiabilibus, quod est epitheton inferorum proprium.

753. Weitz., Iso, Mar., Prag., Rat., damnarunt. Prag., Egm., substructa vel subtrahita. Rat., substructa, minus bene, pro substructa.

754. Recte notat Chamillardus ex *Fes o, ciere* esse vocare, ut apud Virgilium, *Ære ciere viros.*

755. Vat. A, funereis; melius funereus.

757. Alloquitur Mariam Magdalenam et Martham, sorores Lazari. Vide Joan. XI.

759. Elmenhorstius in Arn. pag. 116, ex hoc Prudentii loco et ex hymno 2 Perist., vers. 388, collatis aliis auctoribus, plura habet de *nidore*, qui gravis est odor præsertim sacrificiorum.

761. Ex vero simili refert poeta, Lazarum speculo pristinum decorem vidisse: nisi malis ita explicare,

C oculos iterum vitæ redditos fuisse, et in morem speculi lucidos.

762. Mar. mendum a prima manu, tincta robore.

763. Ald., qui; cæteri, quis, Prag., Widm. supra, diffundere.

764. Latinius in Bibl. sel. legit scitilis urnæ. quæ non est absurda lectio, nisi contra mss. starent. In versu seq. pro *venam* nonnullæ editiones habent *vestam*, mendose: ex quo aliquis conjecit *vestem*, ut corpus dicatur madida vestis scitilis urnæ. *Urna proprie vas est quod pro condendis defunctorum, cineribus adhiberi solet, de quo poeta: Cælo legitur, qui non habet urnam.* Hæc Isidorus noster XVI Etym. cap. 26.

767. Gis. in contextu, *auditis*; ad oram, *auritis*, quod habent alii. Sensus magis commodus videtur esse cum *auditis* quam cum *auritis*, neque enim leges audierunt mortem, sed mors leges Domini præcipientis. Vat. Q, perperam, *haustis* pro *auditis*. Teolius ait omnes Vatt. habere *auritis*, inter quos duo habent hanc interpretationem *auritis*, hoc est *exaudibilis*. Fortasse poeta intelligit leges mortis esse *auritas*. In Rat., *mitis jam*: in aliis *jam mitis*.

768. Fabr. *quacunq̄ juberis*, quod Heinsius et mihi placeret, si per mss. liceret. Ald., Thuan., Oxon. et alii, *quacunq̄ jubetur*. Vat. B, Nouns., Bong., *quacunq̄ jubentur*. Rot., Cauch., *quocunq̄ jubetur*. Præfero cum Put., Prag., Rat., Vat., A, Mar., Weitz., Gall., Tornæs. et aliis, *quodcunq̄ jubetur*. Gis. in contextu, *quacunq̄ jubentur*; ad marg., *quocunq̄ jubetur*; al. *quacunq̄*. Sich., *quocunq̄ jubentur*. Gallandius Aldum laudat pro *quodcunq̄ jubetur*; sed Aldus mihi habet *quacunq̄*, idemq̄ lego in exemplari Aldi in bibliotheca Sapientiæ.

- 469** Cui tantum de te licuit? convicta fatere, A
770 Esse Deum, solus qui me tibi præripit, Iesum.
 Abde negatores Christi, nemo invidet, abde:
 Ut ere sorte tua, blasphemis nocte tenendis
 Perpetua: plebem justorum capta resolve,
 Qui norunt hominem, atque Deum sic dicere
 [Christum,
775 Ut verus, summusque Deus mortalia gestet.
 Ipse gerit, quod struxit, opus, nec ferre pudescit,
 Factor quod peperit: corpus loquor, atque
 [animæ vim.
 Finxerat hoc digitis, animam sufflaverat ore.
 Totum hominem Deus assumit: quia t. tus ab
 [ipso est,
780 Et totum redimit, quem sumpserat, omne re-
 [ducens, B
 Quidquid homo est: istud tumulis, ast illud
 [abyssus.

- 470** Occurrit dubitans hic dissertator, et
 [illud
 Objicit: Anne fides capit, ut substantia, flante
 Inspirata Deo, cruciatum sentiat, atque
785 Inferni petat ima poli, barathroque coquatur?
 Crede, animam non esse Deum: sed crede,
 [creatis
 Majorem cunctis: ipsam quoque crede creatam.
 Formata est namque ore Dei, quæ non erat
 [ante:
 Sed formata habitu pulcherrima, pictaque rebus
790 Divinis, et plena Deo, similisque creanti.
 Non tamen ipsa Deus: quoniam generatio non est,
 Sed factura Dei est. Solus de corde parentis
 Filius emicuit: verus Deus ille. Sed istud
471 Collatum est animæ, subito ut quæ non
 [erat, esset.
795 Ille coæternus Patris est, et semper in ipso:

GLOSSÆ VETERES.

769. De te, in te. Iso.
 771. Abde, absconde, I.
 773. Capta, a Christo, I.
 776. Gerit, portat, I.
 780. Sumpserat, in se, I.
 781. Istud, corpus. — Illud, animam. — Abyssus, abyssum vocat cælum: quia sicut dicimus altum mare, sic etiam profundum cælum. Sic etiam abyssum cælum dicimus. — De natura animæ: Dicunt hæretici animam partem esse Dei. Substantia omnis trifariam

dividitur, in Deum animam, corpus scilicet. Vel siquidem Deus summum bonum est, anima magnum bonum est. corpus quoddam bonum: sine his tribus nihil est, I.
 783. Dissertator, concertator, disputator, I.
 783. Objicit, opponit, I.
 784. Inspirata, anima. — Deo, a Deo, I.
 785. Ima, Cavopum dicit, quem antipodes nostri vident; infernum dicunt aliqui esse, I.
 789. Pictaque, imaginata, I.

COMMENTARIUS.

769. Aldus excuderat *convicta fatere*: in emendationibus correxit *conjuncta fatere* novo errore. Virgilius, lib. vi, *Cui tantum de te licuit?*
 770. Weitz., Sich., Mar., Prag., esse Deum solum, C
 qui. Alii, esse Deum, solus qui. Ineptissima est correctio addita Ratisbonensi, erasa priori lectione, *Esse Deum, qui me tibi præripit unus, Iesum*, quasi aliter non constaret carmen.
 772. *Ut ere sorte tua*, Virgilius lib. xii, vers. 952. Vat. A, *blasphemos nocte tenenti perpetua*. Ald., Valt. B, Q, Mar., Rat., *blasphemis nocte tenendis perpetuam plebem justorum*. Hoc sequitur Weitzius ita distinguens, *Ut ere sorte tua blasphemis nocte tenendis? Perpetuam plebem*. Weitzius agnoscit probam esse lectionem Giselini *blasphemis nocte tenendis perpetua*; sed ait, refragari Ald., Fabr., Egm., Widm. In Egm. et Pal., *nocte tenentis*. Heinsius hoc loco cessavit, Giselinum secutus, ac nihil notans. Mihi placet lectio Vat. A, *blasphemos nocte tenenti Perpetua, plebem justorum capta resolve*. Sed non displicet lectio Gis. et Prag., quam sequor.
 777. Mar., *animavit*; et pro div. lect., *animæ vim*, quæ præferenda est.
 779. Prag., *assumpsit*. Alii, *assumit*. Nonnulli SS. Patres hoc vocabulum *assumptionis* præsertim cum concreto *homo* noluerunt usurpare, quasi id Nestorio faveret. Alii illud adhibuerunt. Augustinus lib. xi de Civit. Dei, cap. 2, *homine assumpto, non Deo consumpto*. Vide plures apud Pelavium, tom. IV, part. 1, lib. ii de Incarnat. cap. 1, et Patres concilii Toletani iv et vi, ut alios recentiores omitam.
 781. Hoc loco *abyssus* accipitur pro sede animarum post obitum. Vox ecclesiastica est pro inferis. Isidorus lib. xiii Etym., cap. 20 ait: *Abyssus, profunditas aquarum impenetrabilis, sive speluncæ aquarum latentium*. S. Hieronymus in Eccles. 1: *Hanc matricem abyssum tartarum vocat Plato in Phædone*. Teolius explicat *abyssum* de cælo cum glossa. Ego intelligo, corpus e tumulo, animam ex abyssu extrahi.
 782. Ald., Mar., Rat. et cod. Heinsiani cum

Weitz. et aliis vulg. habent hunc titulum *De natura animæ*, quem auferendum esse putat Heinsius, quia et sequentia ad disputationem contra Homuncionitas referri par est. Gis. ad oram, *Animæ natura*. In Alex. et aliis exstat idem titulus *De natura animæ*. Vide not. seq. et quæ supra ad vers. 118 admonui. De voce *dissertator* dixi vers. 28 præfat. 2.
 783. Prudentius sæpe ait animam esse a Deo flante inspiratam, oris divini esse opus, et similia, ut innuat esse spiritualem, nam spiritus et status eadem sunt significatione. Contra asserit corpus digitis Dei factum, ut constet ex materia existente productum, non denuo creatum. Nunc ergo diluit argumenta adversariorum, qui aiebant fieri non posse ut anima spiritualis et incorporea pœnis infernis torqueretur. Hanc questionem agitant S. Augustinus alique Patres et theologi. Prudentius disputare videtur contra gnosticos, qui animam partem Dei esse affirmabant; adeoque non male diversus titulus adhibetur: nam Homuncionitarum alius erat error.
 784. Weitz., Gis., Vat. B, Mar., Prag., Rat., atque. Ald., Egm. Pal., et vetusti Heinsiani cum Alex., Urb., Vat. Q, utque.
 786. Giselinus his duobus versibus ter posuit *credo pro crede* perperam.
 791. Quod ait *generatio non est*, intelligit animum non esse filium Dei.
 793. Editi ante Heinsium, *Filius emicuit, verus Deus ille, sed istud*. In Alex. perperam, *verus verus Deus ille, sed istud*. Heinsius cum Put. et Thuan., *verus, verus Deus ille. Collatum est, etc.* Teolius sequitur Heinsium, et unum tantum Vat. allegat pro alia lectione. Sed in Mar. et nostris aliis, ut in edd. antiquis.
 794. In exemplari Aldi, quod exstat in bibliotheca Sapientiæ, est nota mis. *Conflatum est animæ, scilicet spiraculum*. Sed vera lectio *collatum*.
 795. Rat., Weitz., Bong., Gis., Patri. Plerique et vetustiores, *Patris. Bong., in ipso est*, quod cum Foru. retinuit Gallandius.

- Nec factus, sed natus, habet, quodcumque pa- A
[ternum est.
- Hæc similis, velut umbra, Dei est. Sic ipse lo-
[cutus
- Factor utroque hominem meditans de figmine
[junctum
- Ædificare sui similem; sed non habet umbra,
800 Quod corpus solidum, cujus imitatio in umbra
[est:
- Atque aliud verum est, aliud simulatio veri.
Est similis, sæclis quod non consumitur ullis;
Quod sapiens, justique capax, reginaque rerum
Imperat: antevidet, perpendit, præcavet, in-
[stat;
- 805 Verborum, morumque opifex, instructaque mille
Artibus, et cælum sensu percurrere docta.
- 472 His animam similem sibi conditor effigiavit, B
Cætera dissimilem; quippe hæc comprehendere
[promptum est,

GLOSSÆ VETERES.

797. Hæc similis, *anima Deo*, Iso.
798. Utrouque, *anima et corpore*. — Figmine, *figmen-
to*, I.
799. Umbra, *anima perpetua est, sicut Deus; sed
sicut umbra distat a corpore, ita anima distat a perpe-
tuitate Dei*, I.
800. Corpus solidum, *majestas*, I.
802. Est similis, *anima similis Deo in hoc*, I.
804. Perpendit, *æstimat, discernit*. — Infit, *loqui-
tur*, I.
805. Opifex, *artifex*, I.
807. His, *officiis, prædictis rebus*, Iso.
808. Cætera, *per cætera officia* — Promptum, *facile,
manifestum est*, I.
809. Modus, *mensura ultima, linea*. — Species,

COMMENTARIUS.

798. Put., *junctim*; alii, *junctum*.
800. Thuan. et Gis. *simulatio*; cæteri, *imitatio*.
Giselinus putavit, metro et sensu repugnare imita-
tio; falsum utrumque. Cæsura ratione sæpe brevem
Prudentius producit. Umbram autem *imitationem*
quamdam esse corporis quis neget?
801. Mar.; at, recenti manu factum atque: Tertu-
lianus lib. II contra Marcionem, cap. 9, *Sicut enim
imago, cum omnes lineas exprimat, veritatis vi tamen
caret, non habens motum: ita et anima imago Spiritus,
solum vim ejus exprimere non valuit, id est, non delin-
quendi felicitatem*.
802. Bon. a prima manu, et Sich., *quia*. Reliqui,
quod, eodem sensu. Poeta imaginem, et similitudinem
Dei in animæ nostræ immortalitate ex parte collocat.
Faustus Reinsis, lib. I de Lib. Arb., cap. 1: *Quid
vero aliud intelligendum est etiam in ipsa, quæ homo
conditus est, Dei imagine, nisi perennitatis insigne?*
Adde Maximum martyrem cent. 5, cap. 25.
803. Vat. A, *quo*; melius *quod*. Sermo est de anima.
804. Gis., *in-tat*; ad oram, *infit*. Ita Iso. Gifanius
Indic. Lucr. legit ex vet. cod. *antevidet conjuncte*,
quod placet.
805. Weitzius invenit in vulgatis nescio quibus
rerumque pro *morumque*.
806. De mentis velocitate passim auctores, et plu-
ra poetæ.
807. Hæc vox *effigio* explanata est hymno 10 Cath.,
vers. 4.
808. Egm. et Pal., *sumptum*, non video quo sen-
su pro *promptum*.
809. Prag., *ac pro at*.
810. Consule Wowerum, Ouzilium, Meursium ad
Minucii verba, quæ excripsi in nota vers. 7 Apoth.

- Quam modus, et species determinat; at Deus
[ingens,
- 810 Atque superflusus trans omnia, nil habet in se
Extremum, ut claudi valeat, sensuve teneri.
Incompressa manet virtus, cui linea desit
Ultima, quam spatium non mensurabile tendit.
Ergo animam factam, magno et factore minore,
813 Majoremque aliis, atque omnibus imperitantem,
Corruptela putris nascentem turbida carnis
Concipit, ac membris tabentibus interfusam
Participat de fæce sua; sit mixta deinde
Peccandi natura luto cum simplice flatu.
- 820 Sed fortasse animam, Domini quia fluxit ab ore,
Compositam, factamque neges; velut ipsa Dei
[pars,
- 473 Quod dictu scelus est, tetras trahat oblita
[culpam,
- Et pessum damnata ruens; chaos intret opertum.
Sit res illa Dei, non abnuo: pars tamen illa

- divisio*. — Determinat, *finis*, I.
810. Superflusus, *dilatatus*, I.
811. Extremum, *terminabile, finiabilis*, I.
812. Incompressa, *incomprehensibilis*. — Linea,
terminus. — Desit, *deest*, I.
815. Aliis, *creaturis*, Iso.
817. Tabentibus, *putrescentibus*, I.
818. Participat, *partem facit habere*. — Fæce, *de
peccato corporis*, I.
819. Natura, *scilicet*.
822. Oblita, *circumdata*, I.
823. Pessum *perditione, male*. — Chaos, *voragi-
nem*, I.
824. Non abnuo, *non nego*, I.

- C Petavius lib. III, cap. 9, tom. I, multa in hanc sen-
tentiam congerens, *Et pulcherrime, ait, Prudentius:
At Deus ingens, Atque superflusus*.
813. Vegetius *mensurare* dixit, Claudianus Mamer-
tus *mensurabile*, Salvianus *immensurabile*.
819. Weitzius allegat M. Berg. pro peccanti. In
Cauch., Bonon. et Rot., *peccando natura luti*; tres
Tor., *peccando natura luto*. Cauchius contendit casti-
gandum peccati natura luti, ut peccati sit præteritum
temporis participium, agentis verbi significatione,
Terentiano exemplo ex Hecyra: *peccato mihi ignosci
æquum*. Idem Cauchius aliam correctionem indigitat
peccantis natura luti. Lectio communis non est sollici-
tanda, cujus rectus est sensus, *fit mixta deinde Pec-
candi natura luto cum simplice flatu*: scilicet ex con-
junctione animæ et corporis fit peccandi natura,
mixta ex luto et simplice spiritu: id enim est *mixta
luto cum simplice flatu*. Iso interpretatur *simplice,
sine peccato*, quod non probo.
822. Iso *oblita* reddit *circumdata*; melius *maculata*
ab *oblino*.
823. Giselinus ait se loco movisse adulterinam
dictionem *pressum*; fortasse ita erat in edit. Da-
ventr., nam Ald. diserte habet *pessum*. Sich. et Fabr.
post Aldum non debuerunt edere *pressum*. Contra
Gnosticos et Manichæos, qui animam substantiam
Dei esse asseverabant, probavit hactenus animam
non esse Deum, quia sordibus corporis comprehen-
ditur, quod a Deo alienum est, præterquam quod
animæ *collatum est subito, ut quod non erat, esset*,
hoc est, anima cœpit esse in tempore. Nunc quoniam
respondere poterant, animam saltem esse partem
D i, eos hac etiam in parte refellit, et convincit.
824. Vat. A, Egm., *fit res*, non ita bene.

- 825 Haudquaquam dicenda Dei est, quæ tempore A
[cœpit :
Nec prior, aut senior, quam primum plasma,
[putanda est.
Tunc etenim factam video, cum cordis amici
Intravit germana domum, limique recentis
Hospita, et ipsa recens fraterna sedit in aula.
- 830 Illa quidem flatus Domini est : sed spiritus,
[et vis
Non est plena Dei, tanto moderamine missa,
Quanto flans voluit flandi servare tenorem.
Est impossibile spectare profunda Sabaoth :
Sed speculum Deitatis homo est. In corpore
[discas
- 835 474 Rem non corpoream solers, interprete
[Christo, B
Qui Patrem proprium mortali in corpore mon-
[strat.
Perspice, quam varios fundamus ab ore va-
[pores.
Spiramus quoties animæ sufflabilis auras.
- 840 Nunc flatum tepidum calor exhalatus anhelat
Rorantes nebulas udis de faucibus efflans :
Cum libet, in gelidum flabrali frigore ventum
Spiritus existit tenuis, et sibilat aer.
Adde et distinctum, quem musica tibia flatum
Concipit : aut ille est presso modulamine par-
[cus.
- 845 475 Aut tumidum largo sublimat flamine bom-
[bum,
Aut raucos frangit modulos, aut lenes usurrat,
Aut exile trahens sonitus producit acutos,
Aut murmur tenerum sublidit voce minuta.
Hæc cum te videas mortali in corpore credas,
850 Cur non Æternum potuisse infundere credas,
Qualem animam voluit ? præscriptis quam quia
[condens
Efflavit, fuditque modis, sit facta, necesse est.
Denique multa sapit, sed non sapit omnia no-
[stræ
Vis animæ, certum sapere, ac prænoscerere
[iussa.

GLOSSÆ VETERES.

826. Primum, Adam, I.
827. Amici, Adæ, I.
829. In aula, in corpore, I.
830. Vis, scilicet animæ, I.
832. Flans, Deus. — Tenorem, ordinem, I.
833. Sabaoth, Deus exercituum, I.
834. Homo, quia Deus non potuisset videri, nisi per hominem. — Discas, intelligas, I.
835. Non corpoream, divinam. — Solers, sagax, peritus, vel studiosus, I. Solertia peritia multarum artium SOLLON græce multum, Vat. A.
837. Vapores, spiritus, I.

839. Anhelat, Anhelanter emittit, I.
840. Udis, humidis, I.
841. Cum libet, cum placet, I.
844. Parcus, parvus, moderatus, I.
845. Largo, abundantii. — Sublimat, elevat. — Bombum, sonium cornu, vel tibie; et Ennius sonitum pedum appellat bombum, I.
847. Exile, subtiliter, scilicet murmur. — Acutos, bene sonantes, I.
848. Minuta, gracili, I.
850. Æternum, Deum, I, Vat. A.
851. Condens, creand, I.

COMMENTARIUS.

825. Abest a Prag. est.
826. Ald., putandest pro putanda est.
827. Ald., male, videt concordis amici, pro video, cum cordis amici. Prag., concordis amici. Rat., cum cordis amica.
828. Anima vocatur germana carnis ob unionem seu copulam, de qua in hymno Exsequiarum 10 Cath., vers. 6, et præf. Hamartig., vers. 56, Caro in sororem, etc.
830. Theodoretus, notante Chamillardo, *Nomine Flatus non intelligimus partem aliquam essentia divinæ secundum Cerdonis et Marcionis rabiem, sed animæ naturam per id denotari, quod anima spiritus sit rationalis et intellectualis.* Locus neque a Chamillardo indicatur, neque mihi quærenti occurrit.
832. Heinsiani scripti, quanto. Ita Vat. A, Bong., Widm. supra, Pragen. Alii cum Ald., Weitz., Mar., quantum. Gis., quanto. In Widm. supra, tenore.
833. Vox impossibile Latinior est quam plerisque videtur : eam adhibuerunt Quintilianus lib. v, cap. 15, Apuleius et alii.
835. Aldi mendum soleres pro so'ers.
836. Respicit ad id quod dixit Christus, *Pater in me est, et quod theologi aiunt, et in symbolo Athanasiano exstat : Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.*
837. Vat. A. respice; alii, perspi e; apud Weitzium, Egm., Pal., Widm. supra, respice.
839. Chamillardus hoc loco agnoscit naturalem rhythmum vocis animatæ. Verum de re musica paulo post Prudentius; nunc tantum flatum tepidum, et gelidum commemorat, et distinguit.
841. Mar., in gelidum; alii, in gelidum. Sermo est de gelido, seu frigido flatu. Gifanius Ind. Lucr. in e

- C longum ex vet. lib. legit flabrare, et concludit e esse interdum longum in fine dictionum. Verum cum sequatur muta et liquida, frigore, hac ratione illud e in flabrare posset produci. Goldastus, in notis ad Columbanum pag. 112, e duobus codd. antiquiss. S. Galli legit etiam flabrare. Id secutus est Weitzius. Widm. a prima manu flabrari. Plerique mss. et edd. flabrali; ita nostri et potiores Heinsiani. A flatu est flabrum, flabellum, flabralis. Vat. Q, Egm., Pal., fabrili, male.
844. Ald. Vat. A, Q, Mar., Gis., Weitz., modulamine : non displicet, quamvis postea iterum modulos. In Thuan., moderamine, hoc est moderatione, ut vers. 831. Prag. et Rat. adhærent Thuaneo. In Put., parcus; in Prag., partus pro parcus. De hac varietate sonorum Fabricius ita disserit : *Prudentius musicos sonos nominat raucum, leucum, exilium, acutum : quibus addit parcum, sublimem, minutum. Sed parcus sibi leni, sublimis sub acuto, minutus sub exili comprehendit potest.* Hæc Fabricius in Comment., verbo MUSA INSTRUMENTA, notans a Prudentio diversis locis hæc numerari, *fistulam, sambucam, chelim, tyram, tubam, tibiam, tympanum, organa.* Musicos, qui suo tempore melodias ediderant in Prudentium, et alios poetas pios, recenset Ludovicum Senflium, Martinum Agricolum, Joannem Mopsium, Joannem Reuschium, Lucam Hordisium, Sebastianum Forsterum, Wolfgangum Figulum. Vide Isidorum lib. iii Etym., cap. 5 et seqq. de Musica et ejus triformi divisione.
845. Verbum sublimare Ennii et Catonis, quod in obsoletis habetur, reduxerunt Vitruvius, Apuleius, Sotinus, Lactantius, Mamertinus, Ammianus, Macrobius.
854. Boher. Prior, pernoscere.

- 855 Jam, cui certus inest modus, et cui nosse ne-
[gatum est
Omnia, factura est : nam condita, et aucta
[probatur.
Collige de simili, sitne hæc factura : creavit
Nempemanus Domini corpus mortale, lutumque
Composuit digitis : nunquid manus articulatim
860 Est digesta Dei? nunquid vola? nunquid et
[ungues
476 Claudere flexibiles? patulam seu tendere
[palmam?
Ista figura manus nostræ est, quam non habet
[in se
Incircumscrip-tus Dominus : sed tradita forma
[est,
Humanis quæ nota animis daret intellectum. B
865 Ut per corpoream speciem plasmasse ferat
Corporis effigiem : sic est plasmata vicissim
Flatu incorporeo res flabilis, oris et esse

- Fertur opus, tenuis per quod constructa refulsit
Forma animæ, atque rudi factam se munere
[sensit.
870 Si non est factura manus caro nostra, nec oris
Est factura anima, flatu, et spiramine cæpti,
Inque locum deducta aliquem; namque omne,
[quod hora
Natalis profert, locus accipit, et locus ullus
Quod cohibere potest, modicum est, nec in
[omnia fusum.
875 Et quod tam modicum est, ut certa sede lo-
[cetur,
Jam titubare potest; et quod titubaverit, intra
Naturam vitii est; vitiosum denique tristem
477 Decidit in pœnam; Deus hoc, mihi cre-
[dite, non est.
Aut, si majestas anima est, ostendite quid sit,
880 Quod lapsam, Christique inopem nova gratia
[mundat,

GLOSSÆ VETERES.

855. Cui nosse, *qui sensu hebes est, id est, quia nulla potest creatura intelligere omnem sapientiam, nisi solus Deus, I.*

856. Factura, Dei, I.

857. Collige, intellige.— De simili, ratione.— Sitne hæc factura, utrum sit hæc factura, an non? creatura, an creator? I.

858. Manus, manus tuæ fecerunt me, et plasmaverunt me, I.

860. Digesta, ordinata.— Vola, medietas palmæ : inde involare dicimus, quia quidquid involamus, in palmâ recondimus, quæ Græce *THEMAR* dicitur, I.

861. Claudere, clauderebat.— Tendere, tendebat, I.

865. Incircumscrip-tus, inlocalis, I.

865. Speciem, figuram, I.

867. Flatu, insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ, quasi ore Deus animam insufflasset homini, I.

870. Si non est, etc., *consequentia ista sic melius legitur, si de antecedenti fiat consequens hoc modo : si anima, inspirante Deo facta, non est factura oris stantis Dei, neque caro nostra factura est manus Dei formantis. Sed caro nostra est factura Dei manus. Ergo et anima nostra est factura Dei oris. Ut sit locus ad deductionem consequentis, Prag.*

871. Cæpta, inchoata, I.

872. Inque locum, in corpus, I.

874. Cohibere, claudere, I.

876. Titubare, errare, I.

877. Vitiosum, animæ, I.

878. Decidit, cadit, I.

879. Majestas, Dei, Deitas.— Ostendite, dicite, I.

880. Lapsam, in peccata, in peccatis.— Gratia in baptis-mate, I.

COMMENTARIUS.

855. Prag., non bene, *posse pro nosse.*

857. Vatt. A, Q, Rat., Egm., Palm., Urb., *dissimilis*, scilicet *collige*, *dissimilis* sitne hæc factura. Melius *collige de simili*, hoc est ratione, ut Iso exponit. Vat. A contra carminis regulas, *futura pro factura*. In Rat., *creanti*. In eod. Rat. replicatur hic versus, ut in plerisque optimis invenitur, et eadem manu. Nimirum *Collige dissimilis sitne hæc factura creanti*. *Collige de simili, sitne hæc factura, creavit*; et in hoc secundo supra *creavit* aliter *creanti*. Alex., *collige dissimili, lege de simili*. Argumentum de simili est : sicut corpus digitis Dei (qui tamen proprie non habet digitos) formari dicitur, ideoque *factura* est, ita anima, quæ oris divini fertur opus, pari ratione *factura* est.

860. In exemplari editionis Aldinæ bibliothecæ Sapientiæ sciolus aliquis monuit, pro *vola* legendum *sola*, hoc est, terram. Involare a *vola* dictum, quod ait Iso, tradidit etiam Isidorus lib. xvii Etym., cap. 7.

863. Put., *incircumscriptus*, non probo. S. Hieronymus in Lament. Jerem. cap. 1 : *Membra hominis, sicut et affectus humani tropice Deo ascribuntur, non proprie, quia incircumscriptum lumen, et immensa majestas lineamenti corporis circumscribi non novit.*

864. Prag., *oculis*; cæteri *animis*.

869. Prudentius videtur accipere *rudis pro novo*, *recenti*. Vide hymnum 3 Cath., vers. 133.

871. Aliquis addi volebat *et post anima*, ut metro consulatur. Carmen recte sine *et* procedit.

875. In Mar. videtur esse *quid tam*.

877. Ald., *triste*, corrige *tristem*.

878. Ald., Vat. A, meliores Heinsiani, Fabr.,

Weitz., Egm., *Recidit in pœnam*. Gis., Bong., Widm. Vatt. B, Q, Rat., Prag., *decidit in pœnum*. Mar., in *pœnam recidit*. Non male *recidit in pœnam*. Articulus *re* sæpe producitur in *reducere, refugere, recidere, referre*, et similibus. Vide Gifanium Ind. Lucr. in *re*, et in *recidere, reducere, refugere*. Alex., Urb., et alii legunt *reccidit*. Malo *decidit*.

879. Weitz., vetustiores Heinsiani, Gis. ad oram, Mar., Rat., *animæ*; alii *anima* cum Alex., quod melius puto.

880. Ald. et plures Heinsiani, *mundat*; alii cum Put., Thuan., Wid., Gis., Weit., ut puto, *inundat*. In Widm. supra, *nudat*: Alex., *mundat*. Vat. Q, *lavat*, repugnante metro. Quod ait Prudentius, post Adæ lapsum *novam gratiam Christi mundare*, arguere potest ipsum credidisse Adamo præstitam fuisse gratiam, quod non solum S. Augustini *principiis valde coheret*, ut ait Teol., sed etiam ad dogmata fidei pertinet. Gratia vero Christi nova est et *inundans*, quia major, validior, efficacior, potentior est quam gratia Adamo ante peccatum collata. Cum enim liberum arbitrium minime quidem amissum, et extinctum fuerit in prævaricatione Adamo, sed viribus tamen manserit attenuatum et inclinatum, consequens est ut necessaria sit major gratia in statu naturæ lapsæ quam in statu naturæ integræ. Hæc clara sunt : neque ad Prudentium illustrandum opportunus est difficilissimus S. Augustini locus ex lib. de Corrupt. et Grat., quod primo homini datum fuit adiutorium, per quod posset, ac sine quo non posset permanere, si vellet, non quo fieret, ut vellet : nunc vero per Christum datur adiutorium, sine quo permanere non pos-

Spiritus et sanctus baptismate justificatam
Nobilitat, famu'æque decus, quod defuit, addit:
Quod quia præstatur meritis, meritisque negatur,
Absurde fertur Deus, aut pars esse Dei, quæ
365 Divinum, summumque bonum de fonte perenni
478 Nunc bibit obsequio, nunc culpa, aut
[crimine perdit,
Et modo supplicium recipit, modo libera calcat.
Miraris, peccare animam, quæ carne coactam

A Sortita est habitare domum, cum peccet et ipse
890 Angelus, hospitium qui nescit adire caducum
Cratis tabifluæ. Peccat, quia factus et ipse est,
Non genitus; quocunque modo sit factus, id unus
Scit factor Dominus; factum mihi credere sicut
[sit.
Sonus labe caret peccati Conditor orbis,
895 Ingenitus, genitusque Deus, Pater, et Pa're
[natus,

Glossæ veteres

882. Nobilitat, *nobilem facit*. — Famu'æ, *animæ, sibi que servienti*, Iso.
883. Quod, *decus*. — Meritis *bonis*. — Meritisque, *malis*, I.
884. Absurde, *inconvenienter, incongrue*.
885. Fonte, *Christo*, I.
886. Nunc, *aliquando*. — Obsequio, *in obsequio Christi, id est pro servitio suo propter obedientiam*, I.

Bono opere, *Vat. A.*
887. Calcat, *supplicia*, I.
888. Miraris, o *Homuncionita*. — Coactam, *Confrmatam, solidatam, vel collectam*, I.
889. Sortita est, *accepit, consecuta, vel adepta est*, I.
890. Caducum, *corpus*; I. *Corpus humanum*. *Vat. A.*
891. Tabifluæ, *defectivæ, mortiferæ, sordidæ*, I.
892. Non genitus, *sicut Filius*, I.

COMMENTARIUS.

sumus, etiamsi velimus, et tantum, ac tale, quo fiat ut velimus. Quam distinctionem *adjutorii, sine quo non*, et *adjutorii, quo nunquam satis intellexi*, quamvis in ea enucleanda multas horas consumpserim. Neque id fateri pudet in tanta discrepantia interpretationum. Quin imo censeo, hoc loco *novam gratiam* esse baptismum, quo homo renascitur. *Gratiam Christi* Cyprrianus et alii vocant baptismum. Post hæc edita quidam theologus cum iudicium suum de meo opere honorificum publice exposuisset, et hanc ipsam meam interpretationem approbasset, sermonem esse de baptismo, qui gratia Christi a SS. Patribus, et in actis martyrum sæpe dicitur, plura addidit de Augustiniana distinctione *auxilii quo et auxilii sine quo non*. Existimat, hæc distinctione confirmari meam interpretationem. Sed cum Prudentius loquatur de baptismo, aut de gratia habituali quæ in baptismate infunditur, ut clare explicat vers. seqq.: *Christique inopem nova gratia mundat, Spiritus et sanctus baptismate justificatam Nobilitat*, oporteret, ut S. Augustinus illa sua distinctione gratiam habitualem, non vero gratiam actualem, comprehendisset: quod, ut opinor, theologus iste non fatebitur. Dixeram verba Prudentii nulli difficultati esse obnoxia, in exponenda vero distinctione Augustiniana theologos inter se maxime discrepare. Reponit theologus nullam apparere difficultatem, nullam obscuritatem, si animo quieto et sedato verba S. Augustini legantur, et cum aliis conferantur quæ idem S. doctor dixit eod. lib. de Corrept. et Grat., eod. cap. 12. Nucleus hujus responsionis est, tot theologos, qui de natura gratiæ actualis diversa systemata defendunt, adeoque diversas interpretationes distinctionis Augustinianæ expromunt, aut quieto et sedato animo verba S. Augustini non legisse, aut ea inter se non contulisse, his videlicet exceptis qui cum laudato theologo in systemate gratiæ adornando consentiunt. *Non equidem in video, miror magis, undique totis Usque adeo turbatur agris*. Quid ergo? inquis: nonne Augustinus doctrinam gratiæ clare explicuit? explicuit certe omnium maxime, et quam fieri potuit clarissime doctrinam catholicam de necessitate et efficacia gratiæ; at consecutiones, quas ex verbis Augustini ad diversa systemata gratiæ informanda plurimi theologi catholici (ut militiam nunc hæreticos) deducunt, cum omnes pro se evidentè facere Augustinum clament, quis mihi jure succenseat, si negem Augustinum clare explicuisse? Quod si a me quæras quænam mihi clarior aut probabilior interpretatio distinctionis Augustinianæ videatur, respondebo, ita mihi probari Petavii explicationem, ut alias aliorum catholicorum non despiciam. Petavius igitur, in Elencho Theriacæ Vincentii Lenis cap. 22 et seqq., adjutorium sine quo non exponit de sola perseverantia, sive perseverante

B gratia. Eandem interpretationem multis rationibus gravissime confirmavit in dissertatione de adjutorii sine quo non. et adjutorii quo vera germanaque notione ab Iprepsibus præstigiis vindicata: ubi notat Jansenium tanti hunc locum Augustini fecisse, ut pene ducentes repetierit, et nullum aliud fundamentum suæ sententiæ substruxisse videatur.

881. Vocabulum theologicum *justificare* a SS. Patribus sumptum. Animam autem baptismate *justificari* fides nostra tenet. Vide concil. Trid. sessione 6, de justificatione cap. 4. Mentem *justificam* dixit Catullus.

883. Ex eo quod anima bonis operibus gratiam assequatur et retineat, malis vero amittat et perdat, arguit, neque Deum esse, neque Dei partem. Vide glossas.

888. Mutatio et varietas stirps est et origo peccati. Gregorius Nyssenus lib. Catech., cap. 6: *Omne quod creatione productum est, mutationi est affine*.

891. Nonnemo legit *gratis* male pro *cratis*. Alius in editione Aldina bibliothecæ Alexandrinæ corrigebat *tabiflucæ* (sic). Corpus vocat *cratem tabifluam*. Vide hymnum 8 Cath., vers. 59, et hymnum 41 Perist. vers. 57: *Ungula fixa cavis costarum cratibus altos Pandere recessus et lacerare jecur*. Non enim cavæ hæc crates significant instrumentum quo martyres cruciabantur, ut quidam doctissimus antiquitatum ecclesiasticarum scriptor affirmavit. Avitus Prudentium imitatur lib. 1: *Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem*.

892. Plures olim fuerunt et nunc etiam sunt quæstiones de natura angelorum, quæ videri possunt apud theologos et auctores controversiarum. Prudentius ait eos factos fuisse, quocunque demum modo fuerint facti: id satis esse, ut possint peccare. Hoc ipsum astruunt theologi, nullam esse creaturam impeccabilem; ita enim loquuntur. Vide S. Augustinum lib. III contra Manichæos, cap. 42, et concil. Bracar. I, can. 5: *Si quis animus humanas, vel angelos ex Dei credit substantia existitisse, sicut Manichæus et Priscilianus dixerunt, anathema sit*.

893. Cham., mendose, *sicut factor*.
895. Heinsius in Oxon. hæc perspicua esse vidit: *Ac genitor, genitusque, Deus Pater, et Patre natus*. Ita etiam in Pragen. Eodem pertinent Rat. et Mar., *at genitor*, opinor pro *ac genitor*; sicut etiam Egm., Put., *agenitus*: quanquam alii magis accipiunt pro *ingenitus* more Græco. Alii plerique *ingenitus*, ut *innatus, insubjectus*, quod exstat etiam in Mar. supra pro diversa scriptura, Alex., Urb., *Vat. Q.*, et placuit denique Heinsio, quia *ingenitus* vox est apud SS. Patres valde usitata. — Fortasse melius distinguas *ingenitus genitusque, Deus Pater et Patre natus*, quam distinctionem scriptura codicis Oxon. confirmat.

- Solus, et exceptus tormentum admittere triste, **A**
479 Inviolatus agit, nec quidquam sentit acerbi.
 Exsortem dic esse animam crucis, atque doloris,
 Si culpæ immunem, vacuumque a crimine nosti.
- 900 Quæ peccare valet, valet et succumbere poenæ.
 Ipsa quidem sincera fuit, dum conditur olim,
 Quæ collata rudem fecit viviscere limum;
 Ut pote de liquido naturæ semine primos
 Accipiens habitus, superoque expressa sereno.
- 905 Sex mox, ut gravido jussa est innectier arvo,
 Suavibus illecebris nimium blandita refrixit,
 Deque volutabris pretiosum polluit ignem,
 Dum transgressa Dei positum fas improba calcat.
 Hæc prima est natura animæ, sic condita sim-
 |plex,
- 910 Decidit in vitium per sordida fœdera carnis.

GLOSSÆ VETERES.

896. Exceptus, *sequestratus, separatus*, l.
 897. Inviolatus, *insons*. — Agit, *valet, vivit, conver-*
satur, l.
 898. Exsortem, *expertem*. — Crucis, *passionis,*
cruciatu, l.
 899. Immunem, *securam, incapacem*, l.
 902. Collata, *conjuncta, a Deo creata*.
 903. Ut pote, *sicuti, quasi*. — Liquido, *puro*. —
 Naturæ, *divinitatis*, l.
 904. Habitibus, *ornatus*. — Superoque, *de superno*.
 — Sereno, *serenitate*, l.
 905. Arvo, *terræ*, l.
 906. Illecebris, *delectationibus*, l.
 907. Volutabris, *sordibus*. — Ignem, *animam*, l.

COMMENTARIUS.

896. In Vat. A corrector antiquus, et ejusdem fere ævi, erasis prioribus, posuit *Spiritus et sanctus*, et supra charactero minutissimo *solus et exceptus*, cum glossa, *separatus, sequestratus*.
 897. Vat. A, *sensit*; melius, *sentit*.
 898. Egm. a manu prima, *disce pro dic*.
 899. In Ald. deest a post *vacuamque*. Quamvis enim propter duas consonantes dictionis sequentis produci posset *que*, tamen mss. codd. habent a crimine.
 900. Prag., *Qui peccare; cæteri quæ, scilicet, anima, nam sequitur ipsa* versu seq.
 901. Cellar. ed. 2, *conditor, male*.
 902. Potiores, *viviscere; alii, vivescere*. Rudem limum dicit, ut supra vers. 869, *rudi munere pro novo*.
 903. Rat., *natura, male, pro naturæ*.
 904. Aldi error est *superque expressa*.
 907. *Volutabra* sunt loca cœnosa, ubi sues et apri volutantur. Ignem vocat animæ puritatem et splendorem, ut sæpe alias.
 914. Peccatum originale, quod Pelagiani negabant, clare explicat et astruit.
 915. Notatur error eorum qui docebant peccatum originale ea ratione in Adami posteror traduci, quod non solum corpus, sed etiam animæ ex Adamo propagarentur. Qua in controversia valde dubius hæsit S. Augustinus, quod difficile ipsi videretur, ut anima in corpore tanquam in vase vitaretur, nisi ipsa vitiosa ex Adamo traheretur. Nunc certum est apud omnes catholicos, animas non transfundi ex Adamo, peccatum vero originale vel ex eo solum contrahi, quod homines ex semine Adæ propagati nascuntur, in quo tanquam in capite omnes peccaverunt.
 919. Sich., Gis. 4 edit. ad oram, Vat. Q, Heins., Cel., Teol., Cham., Pal., Bong. a prima manu, *quod*. Heinsiani omnes, itemque nostri mss. et editi, etiam Alex., et Urb., *quo*. Teolius Chamillardum accusat, quod typographico Heinsianæ editionis mendo deceptus nihil hic viderit. Contra ego puto Chamillardum optime vidisse quod in Heinsio scriptum exstat.

- Exin tincta malo peccamine principis Adæ.
 Infecit genus omne hominum, quod pullulat inde,
 Et tenet ingenitas animarum infantia in ortu
- 480 Primi hominis maculas, nec quisquam
 [nascitur insons.
- 915 Vitandus tamen error erit, ne traduce carnis
 Transfundi in sobolem credatur fons animarum
 Sanguinis exemplo; cui texta propagine vena est.
 Non animas animæ pariunt; sed lege latenti
 Fundit opus natura suum, quo parvula anhelent
- 920 Vascula, vitalisque adsit scintilla coactis.
 Quæ quamvis infusa novum penetret nova
 [semper
 [avorum
- 481 Figmentum, vetus illa tamen de crimine
 Ducitur: illuto quoniam concreta veterino est.

- B 911. Exin, *deinde*. — Tincta, *polluta peccato*, l.
 912. Infecit, *maculavit, violavit*, l.
 913. Ortu, *in nativitate*, l.
 915. Traduce, *transmissione, origine, traductione*, l.
 916. Fons, *origo*, Vat. A.
 917. Sanguinis, *seminis*. — Cui, *sanguini, generi*.
 — Propagine, *generatione, procreatione*, l.
 918. Pariunt, *gignunt*, l.
 919. Natura, *animæ; Deus*. — Suum, *proprium*.
 — Quo, *opere*. — Anhelent, *desiderent*, l.
 920. Vascula, *corpora*. — Coactis, *membra, va-*
sculis, corporibus solidatis, l.
 922. Figmentum, *corpus*, Vat. A. — Illa, *peccatrix*, l.
 923. Veterino, *peste, peccato*, l.

- In versibus editionis Heinsianæ nullum mendum typographicum deprehendo: in notis vero error est *corpora* pro *vascula*, qui ad rem de qua agimus non pertinet. Et Heinsius ipse in fine notæ ait, in Thuan. pro *vascula* legi *vincula*, quod recte illi displicet. Jam Heinsii mos in notis explicandis est, ut lectionem quam in Giselino reperit, primum ponat, tum eam aut rejiciat, aut defendat. Hoc igitur loco sic ait: QUO PARVULA ANHELENT, sic nostri omnes; at in duobus Weitzianis, QUOD ANHELENT, idque marginem editionum nonnullarum occupavit: probe, sic supra: Variis Siloa refundit Momentis latices, nec fluctum semper anhelat, etc. Chamillardus legit et legendum ait quod anhelent, idque marginem editionum nonnullarum occupavisse. Teolius ait Weitzium voluisse QUO ANHELENT, uti etiam habent editiones aliquot. Weitzius ita certe edidit, quod etiam exstat in ple- risque veteribus editionibus, sed duos codices indicavit, ubi legitur quod anhelent, et id revera exstat ante Heinsium in margine nonnullarum editionum. Cæterum verum quidem est, anhelare cum accusandi casu reperiri apud Prudentium et alios; sed non æque certum, hoc loco poetam accusandi casum voluisse, nam sequitur: vitalisque adsit scintilla coactis, scilicet quo adsit.

922. De voce *figmentum* plura Cellarius in Latinitate restituta sæculo æneo ex Apuleio, Ammiano, Cypriano, Aulo-Gellio, Macrobio, Minucio Felice, Lactantio, Tertulliano, Spartiano: qua voce pro re facta et creata eleganter usum Prudentium monet. Allegat etiam antiquius testimonium Asconii Pediani.
 923. Ald., Put., Oxon., Alex., dicitur. Vat. A, Mar., Rat. a prima manu, Urb., Weitz., ducitur. Heinsius suspicatur diditur. Gifanius Ind. Lucret. pag. 456, de incisione seu inciso loquens, ex vet. cod. legit dicitur illata, quod rectissimum putat. Mar., in loco; Rat., in toto pro in luto, ut explicat Mariettus, nam sæpe o habet pro u. Egm., illuto. Urb. et Alex. a prima manu, in luto. Metro repugnat in luto, Alex.

- Inde secunda redit generatio, et inde lavatur **A** Quid Christi in membris peccati sæva satelles
925 Naturæ illuvies, iterumque renascimur intus **940** Pœna ageret? quid mors hominis sine crimine
 Perfusi, ut veterem splendens anima exuat [posset?
 [Adam. Nimirum cassis conatibus, et sine nervis
 Quæ, quia materiam peccati ex fomite carnis Concideret, sterilis peccati fomite nullo.
 Consociata trahit, necnon simul ipsa sodali Mors aliter culpa : culpam qui non habet, ipso
 Est incentivum peccaminis, implicat ambas Pastus defectu mortem consumit inanem.
930 Vindex pœna reas, peccantes mente sub una, **945** Sic mors in Domini consumpta est corpore
 Peccandique cremat socias cruciatibus æquis. [Christi
482 His crucibus Christus nos liberat, Sic periit, solitum dum non habet arida pastum.
 [incorruptæ Suspice quapropter solum inculpabile nomen,
 Matris, et innocui gestator corporis. Unus **483** Virtutem Patris, et Christi, et jam desine
 Naturam pœnæ expositam, sed non vitiorum [nostræ
935 Naturam expositam contactibus indui Iesus : Invidiam conflare animæ, quod sit Deus, aut
 Atque ideo pœnæ nil debuit : intemeratus, [quod
 Fraude carens, omni culparum aspergine liber. **B 950** Portio parva Dei, cum Christo abscondere quid-
 Quid peccatorum prosapia corpore in illo, [quam,

GLOSSÆ VETERES.

- 924.** Inde, *de baptismo*. — Generatio, *baptismi*, I.
925. Illuvies, *immunditia, pollutio, macula*, I.
926. Perfusi, *sacro lavacro*, I.
927. Materiam, *occasionem*, I.
928. Sodali, *corpori, carni*, I.
929. Incentivum, *incendium*. — Ambas, *naturas, animæ et corporis*, I.
930. Mente sub una, *sub una voluntate*, I.
932. Crucibus, *pœnis*, I.
933. Inno: ui, *quia solus ille sine peccato fuit*, I.
934. Expositam, *manifestatam, liberatam*, I.
935. Expositam, *datam, expertem, vel jactatam*. — Contactibus, *pollutionibus*, I.
936. Intemeratus, *integer*, I.
938. Prosapia, *generatio*, I.
939. Satelles, *sequax*, I.
941. Cassis, *vacuis, inanibus*. — Nervis, *sine fortitudine*, I.
942. Concideret, *caderet*. — Sterilis, *inanis, scilicet illa mors*. — Fomite, *nutrimento*, I.
944. Pastus, *genitus*, I.
946. Arida, *mors*, I. — Pastum, *peccatum, Mar.*
947. Suscipe, *honora*. — Inculpabile, *sine culpa*, I.
949. Invidiam, *injustitiam*, I.

COMMENTARIUS.

- a secunda manu *illoto*. In Vat. B erat, *ducitur in luto*, sed factum *dictur in luto*, in Vat. Q, *illoto*, quod retineo, a verbo *illuo*, a quo etiam est *illuvies* paulo post, quamvis recentiores malint *illoto*. Pro *illoto* nonnulli scribunt *inluto*. In Arnobio lib. 1 adversus gentes legitur, *Qui per altissimos gurgites pedem ferebat inlutum*.
924. Pelagianos, negantes peccatum originale, refellit ex baptismo, quo renascimur, utique mortui per peccatum, quod ex Adami crimine contraximus. Vide S. Augustinum et theologos.
927. Fomes peccati in carne est, et in carne etiam post baptismatis lustralem undam remanet. Nihil tamen minus anima ipsa peccat, quamvis a concupiscentiæ illecebris ad peccatum trahatur : quia et libere peccat, et sæpe concupiscentiæ vim acuit et accendit. Hinc pœna corpori et animæ sapienter est constituta.
928. In Prag., *sodale*; in Rat., *sodalis*.
929. In nonnullis edd., *impleat*; corrigi *implicat*. *Incentivum* adjectivum Varronis est, substantivum D auctoris pœnegyrici Constantino dicti, Hieronymi, Symmachi, Amthiani.
931. Animam igne torqueri, quamvis sit spiritualis, docent SS. Patres et theologo, quanquam nescio cur hæc consuetudo invaluit, ut theologos a SS. Patribus discernamus, nec theologorum nomine vulgo SS. Patres comprehendamus : nam hi maxime veri sunt theologo. Sed, ut aiebam, quæstionem de igne quo animæ cruciantur utrique agitant, et nonnihil a nobis ea de re dictum est in proleg. num. 167.
932. In Vat. A recte factum *crucibus ex cruciatibus*, quæ est glossa. Nam *crucem*, et *affigi cruci* pro *cruciatu* et *cruciari* accipi, dicam ad hymnum S. Laurentii, vers. 21. Heins., Cham. mendum *nos librat*.
935. Gifanus ex veteri codice *gestatur* pro *gestator*. Non sequor.
935. Prag., *expositam contractibus*, ut vers. 989. Melius *contactibus* pro contagione. In Rat. recens C sciolus pro *Iesus* posuit *ipse*.
938. Adest hic versus in Mar., Vat. Q, Prag., Rat., et quidem sine litura et eadem manu, in plerisque Weitzii, in Giselino et aliis. Abest. a Put., Thuan., Oxon., Tor. duobus, Ald., Pal., Urb., Alex.
939. Alex., *quidquid in membris, fortasse quidquid et in membris*.
940. Weitz., Gis., Call., Tornæs., Rat., *homini*. Plerique et vetustiores, *hominis*, quod longe melius est.
942. Egm., Put., et Pal., *concciderent steriles*, quod non intelligo. Alii, *conccideret, sterilis peccati fomite nullo*, hoc est mors, quæ ipsa *sterilis* dicitur : nam sequitur *mors aliter culpa*.
945. Ut supra hymno Exsequiarum, vers. 17 et 18, *abolere mortem*, ita nunc *mortem consumi in corpore Christi*.
947. Vat. A et B, *suscipe*. Mar., Ald., Weitz., Gis. et plerique *suspice*, quod sensui magis congruere videtur.
948. Put. pro *virtutem* habet *naturam*. Contra stant Alex., Urb. et alii nos'ri cum Vat. Q et editis.
950. Heinsiani omnes vetustiores, Gif., Alex., Urb., Vat. Q. Rat., Weitz., *abscondere*. Alii, *abscondere*. Nihil minus cogitaveram, quam ut hoc loco de cultu, et festo SS. Cordis Jesus, quod publica auctoritate Romæ innumerisque aliis in diocesis celebratur, verba mihi essent facienda, præsertim cum jam pridem causa finita sit. Sed omnino tacere non licet, quandoquidem recens interpretes male Prudentium intellexit, subjecta hac nota verbis illis, cum CHRISTO ABSCONDERE QUIDQUAM : *Hæc, inquit, velim, attendant nonnulli ex hodiernis SS. Cordis Jesu cultoribus, ne dum vividorem in se ipsis et in aliis erga Christum Jesum affectum excitare student, corpus ejus, et carnem dividentes, et in frustra secantes, oculisque subjicientes, violentæ unitatis et inegræ rei peragantur*. Ego vero maxime attendo et video, Prudentium nequaquam agere de Christi corpore, sed Christi nomine intelligere Verbum, et divinitatem, ut vers. 29 Apoth. :

- Et resecare Deo partem, vel carpere tantum **A 965** Numen non liceat, plenum sibi semper, et in se.
Est operæ pretium nebulosi dogmatis um' r. m
484 Prodere, quam tenues atomi compage
[minuta
955 Instituunt : sed cassa cadit, ventoque liquescit
Assimilis, fluxu nec se sustentat inani.
Aerium Manichæus ait sine corpore vero
Pervolitasse Deum, mendax phantasma, ca-
[vamque
Corporis effigiem, nil contrectabile habentem.
960 Ac primum specta, an deceat quidquam simu-
Assignare Deo, cujus mera gloria falsi [latum
Nil recipit : membris hic se fallacibus aptans
Fingeret esse hominem ventosa subdolos arte?
Mentitus toties, cum diceret, inveteratis **B**

- Do veniam morbis, simul et peccata remitto.
485 Filius est hominis, pestem qui pellere
[carnis,
Et scelerum nexus laxare, ac solvere possit.
Surge valens, surge innocuus, jam tolle graba-
[tum,
Filius hoc hominis jubeo. Dignusne videtur,
970 Qui testis sibi sit, seque, ac sua carnea norit?
Quid, cum discipulos, hominis quid Filius esset
Passurus, fido jam præscius ore monebat?
Nonne fatebatur, se cum virtute paterna
Esse hominem verum? quod si non credo, fe-
[fellit.
975 Si natura Dei quæ sit, Manichæe, requiris :
Omne quod est, verum est ; nam si mendosus
[agit quid,

GLOSSÆ VETERES.

- 953.** Operæ pretium, *neesse vel congruum*, I.
954. Prodere, *delegere*. — Atomī, *dicunt hæretici, quod omnia quæ sunt, ex illa inanitate formata sunt quæ erat ibi ubi modo est aer, et ex atomis quatuor elementa formata. Et inde omne corpus phantasma, PHAINO, appareo; inde phantasmata falsæ imagines, quæ hominibus apparent.* — Minuta, *gracili*, I.
955. Cassa inutilis, I.

- 961.** Mera, *pura*. — Falsi, *falsitatis*, I.
962. Membris, *an*, I.
963. Ventosa, *inani*, Vat. B.
964. Inveteratis, *in veteri homine conceptis*, I.
970. Carnea, *membra*, I.
972. Fido, *veraci*. — Monebat, *interrogabat*, I.
973. Paterna, *superna*, I.

COMMENTARIUS.

Hoc vidit princeps generosi seminis Abram, Jam tum dignati terras invisere Christi Hospes homo, et sæpe alias. Probat autem Prudentius animam non esse portionem Dei, cum Christo abscidere quidquam, Et resecare Deo partem, vel carpere tantum Numen non liceat. Hic enim erat quorundam hæreticorum error, animam esse partem substantiæ Dei, qui nunquam somniarunt affirmare animam esse particulam corporis aut carnis Christi. Igitur aut Prudentii mentem recens interpret non est assecutus, aut tota ejus argumentatio huc denique recidit : Prudentius ait divinam naturam resecari non posse; ergo qui SS. Cordi Jesu cultum exhibent, et ejus imagines quales in ecclesiis fidelium venerationi exponuntur, aut pingunt, aut pingi jubent, aut ita pietas adorant, corpus Christi et carnem dividunt, et in frustra secant oculisque subjiciunt, adeoque violatæ unitatis et integritatis rei peragi possunt. Nemo, opinor, huic confectioni savebit, nisi si malæ causæ pejus patrocinium in aliquo advocato quærat : nam theologus præceptor, qui sua studia cum Advocato conjunxit, minime potuit discipulum docere hanc arguendi rationem. Verum hæc satis, quod attinet ad Prudentium : alia (si tanti est semisopitas quæstiones excitare) dabunt Tetamus et Marquezus, quibus adjungere libet Mozium in opere quo SS. Cordis Jesu cultum strenue vindicavit sub auspiciis fidelissimæ reginæ Lusitanæ Mariæ, cujus pietissimæ feminæ in hoc cultu promovendo pietatem, clarissimæ monumentis testatam et præstantissimorum artificum manibus consignatam, nulla delebit oblivio.

953. Ante hunc versum titulus est *Adversus phantasmaticos, qui Christum negant verum hominis corpus habuisse*. Ita Vat. B, Mar., Hat., Ald., Gis. 1 edit., Weitzius et alii. In Alex. et Vat. A deest *hominis*. In Urb., *Explicit Apotheosis adversus omnes hæreses, incipit adversus Manichæos*. Alii simpliciter, *Adversus Phantasmaticos*, quod margini Giselinus 2 edit. apposuit. De Manichæorum hæresi multa historici, et passim S. Augustinus in libris adversus eosdem. Inter alios hunc errorem defendebant, quem nunc describit et evertit Prudentius.

954. Gifanius in Indice Lucret., verbo *ATOMI*, miratur, tam studiose vitasse Titum Lucretium hoc uti vocabulo : *Credo*, ait, *quia versus leges non admittent facile*. Sed Gifanius ipse agnovit Lucilium lib. xxvii hac voce usum fuisse : *Idola, atque atomos Epicuri vincere volim. Græcissans*, inquit Gifanius, *id fecit Lucilius* : quasi vero vox Latina sit *atomus*. Præterea Ausonium, Apollinarem Sidonium, aliosque, in quorum carminibus id nomen inseritur. Nonnulli prosodiæ scriptores *a* in *atomus* longum indicant : alii non solum breve pronuntiant, sed veram regulam tradunt, in compositis Græcis præpositionem a corripit, ut in *atheos, apathos*. Putant aliqui Judæos dictos *apellas*, quasi sine pelle, et nihilominus recte corripit primam ab Horatio, *Credat Judæus Apella*. Opportunius idem Gifanius observat atomos e sententia Epicureorum esse prima rerum corpora, quæ nunquam sint visa, sunt tamen, et instar minutissimorum pulvisculorum, in sole vagantium, in inani jactantur, non vero sunt ramenta illa quæ in sole volitant.

956. Mar. a prima manu, *av' similis, male*.
958. *Cavam* pro inani, pechre. Paulinus Epith. Julian., *cava mundi gloria*.
960. Prag., *ad primum. Lege ac*.
763. Vat. A, *fixerit, male, pro fingeret*. Aldus, mendose, *ventos ac pro ventosa*.
964. Rat. a secunda manu, *inveteratis*. Prag., *dum pro cum*.
965. *Peccata remittere* phrasis ecclesiastica ex vulgata versione Bibliorum, et analogia similium, *remittere pœnam*, etc.
966. Sæpe in Evangelio Christus *filius hominis* dicitur. Cur, inquit Prudentius, nisi ut eum verum esse hominem intelligamus?
967. Ald., Gis., Mar., *et solvere*.
968. Vide Marc. cap. ii.
971. In Vat. A hæc voces *hominis quid filius esset* additæ sunt recenti manu, prioribus abrasis. In Thuan., *quod filius*. Id Heinsio placebat, quia jam præcessit *quid*. Nostri, Alex., Urb., Vat. Q et alii *quid* habent; nec mutari necesse est.
973. Sich., Widm. supra, Bong. ad oram *superna*. Alii melius, *paterna*. Ald. et Tornæs., *male, secum pro se cum*.
974. Weitz. et Gis. distinguunt *quod si non; credo, sefellit*.
975. Put., *Manichæe, requires*.
976. Scripti et editi *agit*. Aldus ait, quod non dis-

956. Mar. a prima manu, *av' similis, male*.
958. *Cavam* pro inani, pechre. Paulinus Epith. Julian., *cava mundi gloria*.
960. Prag., *ad primum. Lege ac*.
763. Vat. A, *fixerit, male, pro fingeret*. Aldus, mendose, *ventos ac pro ventosa*.
964. Rat. a secunda manu, *inveteratis*. Prag., *dum pro cum*.
965. *Peccata remittere* phrasis ecclesiastica ex vulgata versione Bibliorum, et analogia similium, *remittere pœnam*, etc.
966. Sæpe in Evangelio Christus *filius hominis* dicitur. Cur, inquit Prudentius, nisi ut eum verum esse hominem intelligamus?
967. Ald., Gis., Mar., *et solvere*.
968. Vide Marc. cap. ii.
971. In Vat. A hæc voces *hominis quid filius esset* additæ sunt recenti manu, prioribus abrasis. In Thuan., *quod filius*. Id Heinsio placebat, quia jam præcessit *quid*. Nostri, Alex., Urb., Vat. Q et alii *quid* habent; nec mutari necesse est.
973. Sich., Widm. supra, Bong. ad oram *superna*. Alii melius, *paterna*. Ald. et Tornæs., *male, secum pro se cum*.
974. Weitz. et Gis. distinguunt *quod si non; credo, sefellit*.
975. Put., *Manichæe, requires*.
976. Scripti et editi *agit*. Aldus ait, quod non dis-

964. Rat. a secunda manu, *inveteratis*. Prag., *dum pro cum*.

965. *Peccata remittere* phrasis ecclesiastica ex vulgata versione Bibliorum, et analogia similium, *remittere pœnam*, etc.

966. Sæpe in Evangelio Christus *filius hominis* dicitur. Cur, inquit Prudentius, nisi ut eum verum esse hominem intelligamus?

967. Ald., Gis., Mar., *et solvere*.

968. Vide Marc. cap. ii.

971. In Vat. A hæc voces *hominis quid filius esset* additæ sunt recenti manu, prioribus abrasis. In Thuan., *quod filius*. Id Heinsio placebat, quia jam præcessit *quid*. Nostri, Alex., Urb., Vat. Q et alii *quid* habent; nec mutari necesse est.

973. Sich., Widm. supra, Bong. ad oram *superna*. Alii melius, *paterna*. Ald. et Tornæs., *male, secum pro se cum*.

974. Weitz. et Gis. distinguunt *quod si non; credo, sefellit*.

975. Put., *Manichæe, requires*.

976. Scripti et editi *agit*. Aldus ait, quod non dis-

- Nec Deus est; mendum divinus non capit usus, A 990
 Objicis æterno Domino, quod lubricus ad nos
 Venerit, assimilans aliud, quam verus habebat.
- 980 Obmutescere, furor: linguam, canis improbe,
 [morde
 Ipse tuam, lacerro consumens verba palato.
 Latranti obsistit Mattheus, rabemque refellit:
486 Qui notat omne genus carnalis stirpis,
 [ad usque
 Corporeum Christum, per sex septena virorum
- 985 Nomina descendens, et venam sanguinis alti
 Ex atavis longo texens per stemmata filo.
 Septimus hebdomadæ venit superaddere sextæ
 Hunc numerum Christus: placidum qui confi-
 [cit annum,
 Cuncta remittentem contractibus illaqueata
- B Multimodis, hominemque hominis de more le-
 [vantem.
 Imperfectus enim limus mortalis erat tunc:
487 Vir solus perfectus adest, atque integer
 [Iesus:
 Cui nihil ex septem septenis defuit, ex quo
 Perficeret mortale genus virtute perenni.
- 995 Hic ille est, nobis qui septima sabbata complet,
 Ut caro nostra Deo tandem sociata quiescat,
 Quam bis terna malis vexabant sablata noxis.
 Curramus notis gradibus, regumque sequamur
 Progeniem: Christum invenies de carne pa-
 [rentum
- 1000 Effluxisse hominum; qui sit de semine David,
 Stirpe recensita numerandus sanguinis hæres.
 Quid, cum sacro stiloquens revoluto germine Lucas

GLOSSÆ VETERES.

977. Mendum, falsum hic pro mendacio. Sed mendam in scriptura; unde emendare dicimus, mendam de libro tollere, l.

978. Lubricus, serpens, Vat. A.

980. Furor, insania, l.

981. Lacerro, lacerato, l.

982. Latranti, tibi, l.

983. Notat, scribit, l.

984. Sex septena, sex septem, quadraginta et duo, l.

985. Venam, ordinem, l.

986. Steminata, generationes, vel circulos. — Filo, p sitione; filum appellat genealogiam ipsam hebdomadis, l.

988. Qui, numerus. — Annum, jubilæum, l.

989. Contractibus, peccatis. — Illaqueata, dec pia, quæ diabolus illaqueaverat, Christus veniens remisit. lso.

990. Hominemque, omnem hominem. — Hominis, Christi, l.

991. Limus, humana caro, quia nondum septima hebdomada completa erat in Christo. — Mortalis, per peccatum, l.

993. Septem, in septima requie, l.

995. Sabbata, requiem, quia sabbato Christus requievit in sepulcro; per quod perennis requies tradita est nobis, l.

997. Quam, carnem. — Bis terna, sex, l.

1001. Recensita, numerata, l.

COMMENTARIUS.

plicet: nam de mendacio agitur, et paulo ante *Nonne fatebatur*, etc.

978. In Mar., obicis cum unico i. Ita fuit in Aldo, qui postea mutavit in *objicis*. Hoc loco *lubricus* valet *phantasticus*, ut illico explicatur. Pro *fallaci*. Virgilius lib. xi: *Nequidquam patrias tentasti lubricus artes*.

980. Ald., Vat. A, *obmutisce*. Aldus secundis curis reformavit *obmutescere*.

982. Audax corrector in Rat. fecit *Mattheus latranti obstat*, putabat scribi debere *Matthæus*, ut revera est in Aldo, Cham., Teolio, sed contra metrum. Alii ergo cum Vat. Q, *Latranti obsistit Mattheus, rabemque refellit*, ut dissyllabum sit *Mattheus*. Mar. a prima manu, Bong. a prima manu, Sich. et Widm., *obsistet*. Mar. a prima manu, *refellat*. Giselinus edit. 2 ad oram, *Latranti obsistit Matthæus, et ora refellit*, in vitis codd. mss. In Hamart. vers. 404 similiter legendum est *Chananeus*, non *Chananeus*, ut carmen constet.

986. Prag., *stilo*. et supra glossa, *id est, filo*. Hoc verum est; nam carmen non patitur *stilo*. De stemmate vide hymnum 7 Cath., vers. 81.

987. Sich., Weitz. et nostri, *hebdomadæ*. Aldus, Giselinus et alii, *hebdomadi*, quod apud Weitzium habet Palat. Prudentius sex septena virorum nomina, quæ Matthæus numerat, interp. etatur sex hebdomadas ex septem, quibus annus jubilæi constabat; Christus additus septimam hebdomadam complevit. Matthæi verba sunt cap. i, 17. *Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David generationes quatuordecim: et ad David usque ad transmigracionem Babylonis generationes quatuordecim: et a transmigracione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim*. Hæ sunt sex septenæ generationes, seu sex septena nomina virorum. Sed notandum tamen, a S. Matthæo solum recenseri ab Abrahamo ad Christum 40 viros; sive exciderit aliqua generatio, ut aliqui putarunt, sive idem homo bis censeatur, tanquam finis unius generationis, et principium alterius. Poeta

C numerum mysticum assumit, ut locus sit allegorice interpretationi.

988. Plerique mss., *placidum*. Vat. Q, *placitum*. Teolius ex uno Vat. glossam adjicit: *Jubilæum, in quo per Christum omnia peccata dimittuntur*. Giselinus notat, Chrysostomum interpretationem Prudentianæ assimilem ad Matthæi locum cit. attulisse: nam allegorice numeros septenarios trahit ad sex dies, quibus creatus est orbis, quos appellat dies operum, laboris et miseriarum, a quibus Christus nos liberat et exsolvit. Judæi celebrabant diem septimum, qui sabbatum erat, annum septimum, qui annus sabbaticus dicebatur, et annum jubilæi, sive remissionis hebdomade septima annorum, scilicet anno quadragesimo nono mense septimo. Vide Levit. xxv. Putat nonnemo poetam respicere ad annum placidum Isaie Lxi, 2. Ita quidem censeo; sed ab ipso Isaia indicatur annus jubilæus, qui typus fuit anni Christiani seu temporis evangelici.

992. Rat. sine litura, *ille* pro *Iesus*. Mariettus ad D vers. 1058 veretur ineptias recentis correctoris, qui ex IHC facile protulit *facere ille*.

995. *Sabbatum* accipit pro hebdomada. Perstat enim in eadem allegoria de hebdomada sexta et septima, quam Christus complevit.

998. Prag., *noctis* pro *notis*. Ald., *tergum* pro *regum*: mendosum utrumque.

999. Put., et Egm. a secunda manu, minus bene, *de corde* pro *de carne*.

1000. Rat., Oxon., Rot., Torr. duo, *hominem*; non placet Heinsio. Melius certe est *hominum* cum optimis. In Al.x. tamen *hominis*, qui est error.

1001. Nonnulli veteres scribunt *recensita*, ut Vatt. B, Q, Mar., Rat. Ita etiam Aldus excuderat: sed emendavit *recensita*. In Vat. Q, *numerandos*; corrupte.

1002. Prag., male, *quod*; lege *quid*. Ald., Egm., Noms., vocabulo Græco Latino, *sancilogus* pro *san-*

- Sursum versus agit seriem, scandente nepotis A
488 Corpore, perque atavos cursum relegente
 [vetustos?
1005 Septenos decies conscendit Christus in ortus,
 Et duo; nam totidem doctores inisit in orbem:
 Descensus nascendo gradus, redeundo retexit
 Actus ad usque apicem terreni corporis Adam.
 Inde parens Deitas recipit sua, nostraque mix-
 [tim,
1010 Fitque Dei summi per Christum filius Adam.
 Restat, ut aeriam fingas ab origine gentem,
 Aerios receres, Levin, Judam, Simeonem,
 Aerium David, magnorum corpora regum
 Aeria, atque ipsam fecundæ virginis alvum
1015 Aere fallaci, nebulisque, et nube tumentem.
 Vanescat sanguis perflabilis: ossa liquescant
 Mollia: nervorum pereat textura volantum.
 Omne, quod est gestum, notus auferat irritus:
 [auræ
 Dispergant iemnes, sit fabula, quod sumus omnes.
- 1020** Et quid agit Christus, si me non suscipit? aut
 [quem
 Liberat infirmum, si dedignatur adire
 Carnis onus, manuumque horret monumenta
 [suarum?
489 Indignumne putat luteum consciscero
 [corpus,
 Qui non indignum quondam sibi credidit
 [ipsum
1025 Pertractare lutum, cum vas componeret arvo
 Nondum viscere: sed inertis glutine limi,
 Impressoque putres sub pollice duceret artus?
 Tantus amor terræ, tanta est dilectio nostri!
 Dignatur præpinguis humi comprehendere mollem
1030 Divinis glebam digitis, nec sordida censet
 Hærentis massæ contagia. Jusserrat, ut lux
 Confleret: facta est, ut jusserat; omnia jussu
 Imperitante novas traxerunt edita formas.
 Solus homo emeruit Domini formabile dextra
1035 Os capere, et fabro Deitatis figmine nasci.

GLOSSÆ VETERES.

- 1005.** Seriem, ordinem. — Nepotis, Christi; qui fuit nepos prophetarum, et patriarcharum, I.
1005. Septenos decies, septeni decies sunt septuaginta, I.
1007. Retexit, Lucas aperuit, I.
1008. Actus, ductus, Iso.
1009. Mixtum, copulatum, I.
1018. Irritus, vanus, I.
1020. Me, hominem, I.
1022. Monumenta, recordamenta, facturam, Iso. **C**
- 1023.** Luteum, lethæum, id est mortale. — Consciscere, adipisci, vel assumere, I.
1025. Vas, corpus Adæ. — Arvo, a terra, luto, I.
1026. Inertis, mortui, I.
1029. Humi, limi, I.
1031. Hærentis, glutinosæ, I.
1033. Edifa, creata, I.
1035. Os, faciem, corpus, vultum. — Fabro, fabrilis. — Figmine, formatione, I. — Fabro, fabrilis, magisteriali, Rat.

COMMENTARIUS.

- ctiloquus.* Sich. restituit *germine*, cum alicubi invenisset *sanguine*. Aldus quidem *germine* excuderat. Iluc usque habet Vat. B, cætera desunt. In Marietti codice est glossula, quæ fore evanuit, sed indicare videtur, plures quam septuaginta a Luca recenseri. Prudentius septenos decies et duos, id est septuaginta duos Christi progenitores ex Luca colligit fuisse. Invenio autem in Luca septuaginta quinque a S. Josepho ad Adamum usque, utroque comprehenso poeta, ut mysticam interpretationem adhiberet de 72 discipulis in hoc numero constitit. Fortasse S. Josephum et Adamum noluit hoc numero comprehendere, neque Cainan, a Mose omissum, de quo disputant interpretes. S. Augustinus serm. 83, alias 15, de Verbis Domini in Luca, 77 generationes a Christo usque ad Adam astruit, ut ex hoc numero mysticam explanationem confirmet. De ipso discipulorum numero diversæ sunt sententiæ, nam alii et Prudentius ipse in Dittochæo 70 fuisse dicunt.
- 1005.** Aldus, ait, non bene, pro agit. Præg., male, nepotes. Legi debet nepotis.
- 1004.** In marg. exemplaris edit. Colon., per quæ. Legendum est perque. Mar., Vat. A, Prag., Rat., cursu; melius cursum.
- 1008.** Ad marg. edit. Colon., auctus ad usque, male.
- 1009.** Ald., mixtum; alii, mixtum.
- 1010.** Adam filius Dei per Christum recte a Prudentio dicitur: nam certum est salutem æternam consecutum fuisse. Aliqui hac ratione tuentur quod in quibusdam Bibliis Adam filius Dei in generatione Christi enarranda vocatur. Sed vera lectio est, Adam, qui fuit Dei, hoc est, a Deo solo creatus, et non alterius hominis filius. Hunc versum ita aliquis interpretatus est: *Fitque Dei summi (Filius) per Christum filius Adam*; quia scilicet Verbum caro factum est, et natura humana evecata est ad unionem hypostaticam. Sed præterquam quod sensus implexus est,
- Prudentius in gignendi casu dixisset Adæ, ut alibi Abrahæ, Abrahæ et Adæ.
- 1011.** In Ald., ob menda est pro ab, Oxon., Ald., Gis. in textu, aliique vulgati, pingas. Nostri, Weit., Heins., fingas.
- 1012.** Aldus, Levi, Juda, Simeonem. Mar. et alii, Levin, Judam, Simeona.
- 1016.** In nonnullis vulgatis, perperam, sanguis perstabilis.
- 1020.** Widm. supra, aut quid.
- 1023.** Rat., indignumque putat. Glossa inepta est: luteum enim a luto dicitur.
- 1025.** Heinsius scribit pertractare.
- 1026.** Rat., nondum corpore a prima manu.
- 1028.** Virgilius, vers. 301 lib. II Georgicæ: *Tantus amor terræ*. Animadvertit Weitzius. Ac sane elegans est hoc epiphonema, multo vero magis si Virgilianis verbis, non in hunc usum protatis, expressum consideremus. Petavius de his Prudentii versibus non satis sibi constat; tom. I, lib. II, cap. I, ait videri Prudentium sentire Deum in formando homine humanam induisse figuram, quam opinionem tenuit Augustinus Engubinus. In opere vero de Opificio sex dierum tom. III, l. b. II, cap. I, melius explicat quid sit *homo Dei manibus factus*, ut multi SS. Patres loquuntur, et manus ac digitos tropice et figurate intelligit. *Descripsit*, inquit, *hoc elegantissimis versibus Prudentius, Tantus amor terræ*, etc.
- 1029.** In Rat., præpinguis; et in Bong., molem: reforma præpinguis, mollem.
- 1031.** *Jubeo ut non est valde usitatum*. Non desunt tamen auctores optimi qui ita sint locuti: idque ex Cicerone imitatus Prudentium, Victorem, Juvenem, Aratoreum, observat Barthius lib. xxxvi, cap. 16 Adversar.
- 1035.** Ald., Gis., Rott., Widm. supra, Torn., Alex., et Urbinas, item Vat. A, Q, fabro. Plerique

- Quorsum igitur limo tanta indulgentia nostro A
Contigit, ut Domini manibus tractatus, honora
490 Arte sacer fieret, tactu jam nobilis ipso?
Decrerat quoniam Christum Deus incorrupto
1040 Admiscere solo : sanctis quod fingere vellet
Dignum habuit digitis, et charum condere pi-
[gnus.
Destituit natura quidem destructa coactæ
Telluris formam, mortique obnoxia cessit :
Sed natura Dei nunquam solvenda, caducam
1043 Tellurem nostro vitiatam primitus usu
Esse suam voluit, ne jam vitabilis esset.
Christus nostra caro est : mihi solvitur, et mihi
[surgit.
Solvor morte mea, Christi virtute resurgo,
Cum moritur Christus, cum flebiliter tumu- B
[latur,
1050 Me video : e tumulo cum jam remeabilis astat,
491 Cerno Deum : si membrorum phantasma
[meorum est,
Et phantasma Dei est : mendax in utraque,
[necesse est,
Sit Christus specie, si Christus fallere novit.
Si non verus homo est, quem mors hominem
[probat ipsa,
1055 Nec verus Deus est, operis quem gloria prodit
Esse Deum; vel crele mori, vel adesse refelle,
Et gemina verum Christum ratione negato.
Nam quid magnificentum, si non est mortuus le-us,
Et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut
1060 Occisus redeat superis, surgatque sepultus.
Quisque Deum Christum vult dicere, dicat,
[eundem
Esse hominem, ne majestas sua foris perdat.
Nosco, meum in Christo corpus consurgere :
[quid me

GLOSSÆ VETERES.

1036. Quorsum, unde, cur. — Limo, carni, l.
1037. Honora, honorabili, l.
1039. Decrerat, decreverat. — Incorrupto, virgini-
nati utero, l.
1040. Solo, carni Mariæ, l.
1044. Nunquam solvenda, quæ nunquam resolvitur,
vel destituitur. — Caducam, mortalem carnem, l.
1047. Mihi solvitur, propter me moritur. — Mihi,
propter me, l.
1050. Me, carnem. — Remeabilis, remeare, exire, l.
1055. Operis, resurrectionis. — Prodit, manifesta, l.
1056. Mori, Christum, l.
1057. Negato, quod nec Deus sit, nec homo, l.
1058. Magnificum, fecit, l.

COMMENTARIUS.

Heinsiani cum Weitzio et Isone, *fabro*. Illud non displicet, et placuit Chamillardo. Ad vers. 778 dixi, sæpe Prudentium confirmare, corpus esse opus dextræ Dei, animam oris : *Finxerat hoc digitis, animam inflaverat ore*. Lactantius lib. II, cap. 13 : *Picto enim corpore spiravit ei animam de vitali fonte spiritus sui*. Cæterum totus hic locus pertinere videtur ad solius corporis effectiorem : itaque rectius dicitur *fabro* quam *fabro*. Vetustiores optimi habent *fabro*. Vide glossas, et infra de limo : *tractatus honora arte sacer fieret*, etc. Teolius legit etiam *fabro*, sed non vere ait omnes Valt. præter unum habere *fabro*.

1038. Vat. A, mendose, *tactui nobilis pro tactu jam nobilis*.

1039. Rat., *decrevit quoniam*. Prag., *Pater pro Deus*.

1040. Bong., Gis., *velle*; cæteri *vellet* melius. Summa capitum, quibus Manichæos sive Phantasmaticos Prudentius oppugnat, hæc est : 1° Christum habuisse verum corpus, conficit ex munis quæ obivit, ex verbis quibus se hominis filium dixit; 2° ex Christi genealogiis, arguens simili modo affirmari posse, Christi parentes aëria habuisse corpora, si Christi corpus solum fuit aërium; 3° in eadem hypothesi negari pariter posse concludit, Christum nostrum esse redemptorem et servatorem; 4° ex peculiari ratione, qua Deus hominem ex limo condidit, colligit id factum, quia æternus ejus Filius aliquando carne humana esset induendus; 5° ex resurrectione.

1046. Ald., Pal., *nec jam*. Alii, *ne jam*, congruentius.

1047. Ex Epist. ad Rom. IV, 25 : *Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram*.

1048. S. Ambrosius lib. II de Sacram., cap. 6 : *Remedium datum est, ut homo moreretur, et resurgeret. . . . se! Christus invenit resurrectionem*, etc.

1050 Ald., *et tumulo pro e tumulo*.

1052. Vatt. A, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz., Alex.,

a prima manu, Urb. et alii, *mendax in utraque necesse est sit Christus specie*. Put., Ald., Pal. et alii, *mendax in utroque necesse est sit Christus specie*. Sed tunc melius cum Egin., *mendax in utroque necesse est sit Christus species*. Mihi magis placet, *in utraque specie*, hoc est *in specie hominis et Dei*, mendax et phantasma : quam lectionem Giselinus quoque approbavit. Bonon. parum apposite. *Et phantasma Dei mendax, in utraque necesse est sit Christus species*. Gallandius citat Aldum pro *utraque*, in quo lego *utroque*. Ego quidem nunquam in diversis Aldi exemplaribus lectionum discrepantiam inveni. Verum etiamsi hæc varietas in diversis exemplaribus constaret, non tamen certum argumentum id esset, duplicis editionis Aldinæ. Nihil enim facilius, quam ut inter excudendum verba aliquot, si libeat, mutantur, ita ut in ejusdem editiois exemplaribus variantes lectiones appareant; quod in antiquissimis Bibliis Moguntinis contigisse puto.

1054. Prag., male, *ipse pro ipsa*.

1055. Vat. A, mendose, *hæc pro nec*. In Teolio metrum corruptum est, transpositis verbis *Nec Deus verus est*.

1058. Prag., *ille pro Iesus*. Vide vers. 992.

1059. Aldus mendose, *et redit illa Dei justus pro et redit? illa Dei virtus memorabilis est, ut*.

1061. Rat., *quique*; Gis., *quisqui*. Vera lectio *quisque*. Confer hymnum 7 Cath. vers. 216. Vat. A pro *dicere* habet *discere* cum glossa, *id est credere*.

1062. Vat. A, corrupte, *ne majestate*.

1063. Titulum ante hunc versum non agnoscent Boher. prior, Put., Alex., Urb., Vat. A : quod Heinsius probat, quia hæc omnia ad Phantasmaticos referuntur. Nihilominus eum ascribunt alii veteres. Rat., *De resurrectione carnis*. Mar., *De resurrectione carnis humanæ*. Ita Ald., Weitz., Gis. 1 ed. Sed in edit. 2 Gis. ad oram, *Resurrectio*. Egm. ad marg., *De resurrectione*. Trithemius tanquam librum diversum hos paucos versus re:enset.

- Desperare iubes? veniam, quibus ille revenit
 1065 Calcata de morto, viis; quod credimus, hoc est.
 492 Et totus veniam: nec enim minor, aut
 [alius, quam
 Nunc sum, restituar: vultus, vigor, et color
 [idem,
 Qui modo vivit, erit; nec me vel dente, vel ungue
 Fraudatum revomet patefacti fossa sepulcri.
 1070 Qui jubet, ut redeam, non reddet debile quid-
 [quam:
 Nam si debilitas redit, instauratio non est.
 Quod casus rapuit, quod morbus, quod dolor
 [hausit,
 Quod truncavit edax senium populante veterno,
 Omne revertenti reparata in membra redibit.
- A 1075 Debet enim mors victa fidem, ne fraude se-
 [puleri
 Reddat cartum aliquid; quamvis jam curti vo-
 [rarit
 Corpora, debilitas tamen, et violentia morbi
 Virtus mortis erat; reddet, quod particulatim
 Sorbuerat quocunque modo, ne mortuus omnis
 1080 Non redeat, si quid pleno de corpore desit.
 Pellite corde metum, mea membra, et credite
 [vosmet
 Cum Christo reditura Deo; nam vos gerit ille.
 493 Et secum revocat: morbos ridete mina-
 [ces;
 Infictos casus contemnite; tetra sepulcra
 B 1083 Despuite; exurgens quo Christus provocat, ite.

GLOSSÆ VETERES.

1061. Veniam, resurgam, I.
 1072. Hausit, consumpsit, I.
 1075. Edax, consumens.—Veterno, morbo, I.
 1075. Victa, a Christo.—Fraude, ne iuretur ali-
 quid, I.
 1076. Curtum, debile, Iso.
 1083. Minaces, quia solent mortem minari, Iso.

COMMENTARIUS.

1066. Ostendit poeta, resurrectionem carnis futu-
 ram in eodem omnino corpore, in quo homo vixit.
 Ut enim traditur in concilio Toletano xvi, Christus
 ejusdem carnis, qua occubuerat, veritate resumpta sur-
 rexit, exemplum nobis sua resurrectione impendens,
 ut credamus, nos etiam resurrecturos in veridica
 carnis substantia, in qua nunc sumus et vivimus. Ina-
 nem, et damnatam subtilitatem quorundam de vera
 resurrectione, etiamsi corpus idem numero non sit,
 contemnamus.
 1069. Ald., Vat. Q, Mar. a prima manu, Cham.
 male, removel.
 1076. Aldus, voravit; melius alii, voravit. Prag,
 m le, forarent, vel foraret.
 1078. Gisel., criti; cæteri, erat. Bong. et præstan-
 tiores Heinsiani, reddat. Palat., reddit. Ald., Weit.,
 Gis., Alex., Urb. et alii nostri, reddet.
 1079. Aldi error quocunque. Heins. et alii inter-
 pungunt sorbuerat, quocunque modo. Alii melius, ut
 elidi.
 1081. Ald., mendose, meo pro mea. Thuan., mem-
 bra, credite sine et, quod metro non adversari dixi in
 proleg. Spiegelius Comment. hymn. Cathem. Omni
 hora ad vers. 94, Quo gravi carmine, inquit, et Christi,
 et carnis humanæ resurrectionem Prudentius confessus
 est. Eundem locum a Fabro sub nomine cujusdam
 sanctorum in primo ad Paulum commentario advo-
 cari idem Spiegelius monet. Veram apotheosin Christi,
 sive deificationem hominis concludit Prudentius, ex-
 posita resurrectione, qua Christus, verus Deus et
 homo, resurrexit, et homines secum resurgentes celo
 invehit.
 1084. Bong., et atra; alii, tetra. Ex editis tantum
 vidi Cellarium, qui tenuerit et atra, et Teolium post
 Cellarium, quamvis Teolius ex Vat. codd. nihil no-
 taverit. Uterque Heinsio adhærere solent; sed hac in
 re Heinsius cum cæteris sensit, neque ullam varian-
 tem lectionem observavit. Non dubito, quin verum
 sit tetra.
 1085. Oxon., despiciate. Ita Urbis. Alii, despuite;
 sed Put., Alex. et veterissimi scribunt dispuite. Ald.,
 et surgens. In Vat. A, Finit Apotheosis, id est deifi-
 catio. In Mar., Finit liber Apotheosis. In Urb., Explicite
 contra Manichæos.

INCIPIIT LIBER HAMARTIGENIA.

Præfatio.

- 494** Fratres ephēbi, fossor, et pastor, duo, **A** Fetum bidentis alter, ast alter scrobis.
495 Quos seminarum prima primos procreat,
 Sistent ad aram de laborum fructibus
 Deo sacrandā munerum primordia.
5 Hic terrulentis, ille vivis fungitur :
 Certante voto discrepantes immolant,

GLOSSÆ VETERES.

1. Ephēbi, juvenes. — Fossor, agricola. 1.
 2. Procreat, genuit, 1.
 3. Sistent, ducunt, 1.
 5. Terrulentis, terræ fructibus. — Vivis, ovibus,
 1., Vat. A.
 7. Bidentis, ovis. — Scrobis, terræ vel sulcorum, 1.
 8. Comprobavit, collaudavit, 1.
 9. Grandior, senior. Iso.
 10. Persultat, personat, Iso.
 11. Quiesce, hoc secundum LXX dictum est : Cain,
 peccasti, quiesce, a malo opere scilicet, 1.
 12. Lege, discretione, 1.

COMMENTARIUS.

Heinsius contendit Hamartigeniam partem esse Apotheosis ex ipso argumento et ex titulis codicum. Nam in Thuan. est, *Incipit Hamartigenia liber II*. In Put., *Incipit liber II Hamartigenia*, et in fronte paginæ omnium, *Prudentii liber II Hamartigenia*. Et postea *Prudentii liber III Psychomachia*. In Thuan., *Finit Hamartigenia liber II. Incipit Psychomachia liber III*. Egm., *Finit Apotheosis. Incipit liber unus Hamartigenia*. Et in fine, *Explicit liber secundus Prudentii Hamartigenia*. In nostris hi sunt tituli. Vat. A., *Incipit liber unus ad Martigenia (lege Hamartigenia)*. Mar. et Rat. cum Weitz., *Incipit Hamartigenia, id est, de origine peccatorum*. Alex., *Finit Apotheosis. Incipit Hamartigenia liber*. Urb., *Incipit prologus adversus Marcionitas*. In Rot., *Incipit Hamartigenia de origine peccati*; et postea, *Aurelii Prudentii Clementis Hamartigenia, id est, liber de origine peccati explicit*. Ex his omnibus titulis potius colligo Hamartigeniam opus esse ab Apotheosi omnino distinctum: præsertim quia diversa eorum præfatio eidem apponitur. Neque Heinsio assentior, aut cl. Bisco tom. xxxi Hisp. sacr. asserenti, in quibusdam codicibus Hamartigeniam partem esse Apotheoseds. Quod enim dicatur liber II, non arguit esse partem Apotheosis, sed partem alicujus operis, cuius I liber sit Apotheosis, II Hamartigenia, et III Psychomachia: ut tituli indicant. Et, ut ego quidem arbitror, omnes hi tres libri pertinent ad opus quod Prudentius in præfatione omnium carminum innuit his verbis: *Pugnet contra hæreses, catholicam discat ad fidem*. Potest etiam dici, I liber I, II et III numerari ab excerptoribus, qui ita libros; quos ipsi in aliquod volumen conjecerunt, distinguere voluerunt. In Alexandrino quidem veteri libro ita, notatum invenio post Hamartigeniam: *Finit Hamartigenia liber III. Incipit Psychomachia liber IV*. Nam in principio voluminis recensentur omnia Prudentii opera, quæ novem esse dicuntur: et cum liber I Cathemerinon astruatur, illico subditur Apotheosis, quæ propiæ est liber II; tum sequitur Hamartigenia, quæ ideo liber III nuncupatur: succedit Psychomachia, quæ suo ordine liber est IV. In eodem tamen codice post Psychomachiam legitur *Finit liber III Psychomachia*, sive mendum sit, sive III appelletur ex libris contra hæreticos, et ad discutendam fidem exaratis.

I. Liber hic est adversus Marcionitas, qui duos deos esse astruebant: non enim intelligere poterant ex qua origine peccatum profunderet, nisi a deo malo:

B hinc Græca inscriptio Hamartigenia, sive de origine peccati. Theodullus Aurelianensis in lib. de Spiritu sancto Hamartigeniam appellat librum ad versus Marcionistas. Vide num. 179 proleg. Giselinus advertit videri poetam in Marcionis errore confutando omnem ingenii vim ac robur explicuisse. *Materiam namque difficillimam, inquit, intricatissimamque de fato ac libera voluntate, mirum, quanta verborum et sententiarum dignitate, ac mole pertractet, ipsis rhetorum staculis bellissimè omnia reficiens: adeo ut ex solo hoc poematio quis facile conjecerit, in quovis illum scientiæ ac litterarum genere excelluisse*. Quod autem Manem Marcion fuerit secutus, ut ait Giselinus, contra rationem temporum est. Etenim Marcion circa annum 136, Manes circa 277, errores suos disseminarunt. Ut hic Prudentii liber clarius intelligatur, Tertulliani adversus Marcionem libros soluta oratione scriptos, aliosque ligata sub ejus nomine vulgatos legere oportet. Chamillardus in Hamartigeniæ notis multo est fecundior, quam solet, ut alium interpretem possis credere. *Ephēbi* in primo versu aliter ab aliis scribitur. Mar. scribit *Ephēbi*, Widm. *Ephēbi*, Egm. *Efybi*, alii *Ephēbi*.

2. Mar. a prima manu, *proximos creat*. Prag., *proximos procreat*, quod versui repugnat: supra in eodem Prag., *primos*.

5. S. Ambrosius lib. de Cain et Abel inter rationes, cur sacrificium Abel a Deo probatum fuerit, non vero Cain, etiam hanc assignat. *Plus est enim*, ait lib. I, cap. 10, *animalis, quam terrenus*.

9. Vat. A., *ille*; melius *illam*.

11. Prag., *nam*, quod amplexus est Weitzius cum Widm. perperam: obstant enim leges carminis. Pro recte Rat. a secunda manu, *recta*. Respicit Prudentius caput IV Genes., vers. 7: *Nonne si bene egeris, recipies?* Giselinus advertit hæc verba aliter legi in sacris Bibliis vulgatis; quæ tamen ipse legerit in quadam historia ms. e sacris Litteris excerpta. Idem Giselinus et Mariettus monent, id dictum secundum LXX interpretes. S. Isidorus cap. 6, Quæst. in Genesim: *Dixit Deus ad Cain, Si recte offeras, recte autem non divides, peccasti... Quiesce, sub te erit appetitus*, etc. S. Ambrosius lib. II, cap. 6 de Cain et Abel, ita etiam legit et explicat, Cainum non recte divisisse, quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut a gratia inchoaret auctoris. Jubetur autem Cain quiescere, quia non habebat quod excusaret.

12. Pro *recta* legunt *recte* Ald., Egm., Palat. For-

- Perversa nigram vota culpam traxerint. A
 Armata deinde parricidalem manum
 15 Frater, probatæ sanctitatis æmulus;
 Germana curvo colla frangit s. reulo,
 Mundum recentem cæde tingit impia,
 Sero expiandum, jam senescentem, sacro
 Cruore Christi quo peremptor concidit.
 20 Mors prima cœpit innocentis vulnere,
 Cessit deinde vulnerato innovio.
 Per crimen orta, dissoluta est crimine;
 Abel quod ante percussit, Christum delinç,
 Finita et ipsa est, finis exortem petens.
 25 Ergo ex futuis prisca cœpit fabula,
 Factoque primo res notata est ultima,
 Ut ille mortis inchoator rusticus
 497 Insulsa terræ deferens libamina,

GLOSSÆ VETERIS.

15. Traxerint, *trahent, trahunt, l.*
 15. Probatæ, *laudatæ*. — *Æmulus, inimicus, in-*
vidus, l.
 17. Tingit, *sædavit, vel polluit, l.*
 18. Expiandum, *ipsum mundum, l.*
 19. Peremptor, *diabolus, l., Rat.*
 21. Cessit, *victa est*. — *Innovio, Christo, l.*
 22. Crimen, *Cain*. — *Crimine, Judæorum, in*
Christo facto vel perpetrato, Iso.
 24. Ipsa, *mors, l.*
 25. Fabula, *narratio, l.*
 B 26. Factoque, *opere malo, l.*
 27. Rusticus, *agricola, id est Cain, l.*
 28. Insulsa, *rustica, l.*
 30. Redacta, *laborata, l.*
 31. *Æmulator, inimicus, l.*
 36. Arui, *pinguedinis, id est, hæresis, Rat.*
 37. Duitas, *duplicitas, l., Vat. T. Duplicatos, ut aliter*
esset Deus animæ, et alter corporis, Prag.
 40. Qui, *Marcion*. — *Monentem, me, l.*
 42. Fassa, *confessa, vel confitens, l.*
 43. Caduco, *malo, l.*

COMMENTARIUS.

lasse melior est lectio Wid., *certa*. Sive *recta*, sive *certa* scribatur, intelligitur *lege certa* seu *recta*, in ablativo. Notatur æmulatio qua Cain diversa ab Abele munera offerebat. *Recte* offerre intelligendum est, secluso perverso voto, et quod attinet ad alias sacrificii leges.

16. Notat Browerus, Venantium Fortunatum, ut alibi non raro, sic etiam eleg. 2, lib. ix, Prudentii vestigia pressisse, quod docuerit Abelem sarculo fuisse extinctum. Alii alio modo occisum tradunt, sive gladio, sive falce, sive ferro, sive lapidibus, sive manibus, sive morsibus. Quæ omnia cum conjectura solum probentur, non temere poeta sarculo extinctum dicit, quo instrumento agricultores ad herbas inutiles evellendas utuntur. Abelem a Caino occisum plures picturæ in cœmeteriis veterum Christianorum exhibent. Vide cl. Mamaehium tom. II Antiq. Christ., pag. 30.

19. Vat. A, minus bene, *perempto*.

20. Vat. A, Egm., Torr. unus, et Pal. a prima manu, *sors*; alii *mors*. Bong., *vulneris, male*.

21. Scripti et editi libri, *cessit*. Apud Weitzium M. Berg. legit *cessat*. Melius est *cessit*.

24. Bonon., *finit et, perperam*.

26. Mar., *facto primo contra metrum*.

31. Bonon., *immolator, male*: nam Cain non fuit immolator hostiæ viventis, sed æmulator. Ait Prudentius, hac narratione de Caino, qui victimæ fraternæ æmulus, fratrem morte affecit, denotari rem futuram; quam? Marcionis hæresim, qui disciplinam sacræ perversè divisit, et numen æternum in duo segregavit. Cur autem, qui Deum in duos dividunt, in hoc toto prologo, et in primo carminis versu Caino comparentur, non satis explicant interpretes. Prudentius aut litteræ versionis LXX interpretum adhæsit, quod Cain non recte divisit, aut solum divisionem et schisma omnium hæreticorum proprium Marcionitis objicit. Lauretus in Silva allegiarum ex SS. Patribus ostendit Cainum esse figuram peccati, peccatoris, Judæorum, populi hæreticorum, alios hæreticos generantis, pravi dogmatis, et pravi sensus. S. Ambrosius, in lib. 1 de Cain et Abele, cap. 4,

duas sectas considerat, sub duorum fratrum nomine invicem repugnantes et contrarias sibi. Ilunc Ambrosii locum imitatum Prudentium puto.

32. Ald., *quæ*. Melius cæteri, *quem*.

33. Alex., Ald., Gis., Fab., Widm. supra, *fratricida*. Mar., Urb., Prag., Weitz., Sich., *parricida*. Heinsiani et Vat. A, *fratricida*, quod magis placet.

34. Fab., Bong., Gis., *dividit*. Heinsiani, Alex., Urb. et nostri, alii *dividat*, ut supra *denotet*.

36. Ald. et Urb., mendose, *Arui pro arui*. Marcionem corruptissimis moribus fuisse traditum est. Chamillardus objicit poetæ, quod penultimam in *Marcion* produxerit: et exemplum adducit ex libris contra Marcionem sub Tertulliani nomine: *Hæc vobis per Marcionem Cerdone magistro*. Verum alii, qui prosodia indices conficiunt, contra docent tres omnes vocales in *Marcion* esse producendas. Sane exemplum ex Tertulliano potest ita accipi, ut pes tertius sit spondaus facta synæresi ex *cio*. Sic Prudentius infra vers. 429 ait *Marcionita*, ubi *Marcio* est spondæus. Vide ibi notanda. Quod si auctoritatē res hæc conlici deberet, non Tertullianus commentitius Prudentio, sed Prudentius Tertulliano commentitio esset præferendus. Ultima vero in *Marcion* corripitur, ut in *dæmon*. Vide Proleg.

37. Vat. A, Prag., Pal., Egm., *dueta*; Aldus, Alex., *duetas*; Mar., Fat. et alii, *Duitas*. Ita vocat eos qui duos asserebant esse deos. Fortasse melius scribetur sine commate, *Docet Duitas discrepare a spiritu*. Glossæ ineptæ sunt.

41. Heinsiani scripti, *quieta*. Alex., Urb. et alii nostri, *quietam*, cum Gis., Ald., Weitz.

42. Prag., *fessa*. Vat. A, *virorum*. Corrige *fassa et virorum*.

43. Post hunc versum in multis mss. adest alius, in Mar., Rat., Prag., Weitz., Gis. et alius, scilicet *Hic qui caduci rem laboris offerens*. Sed in Mar. deest vox *hic*, in Prag. prius ponitur *Hic, qui caduci*, tum *Hic se caduco*. Abest ab Alex., Urb., Vat. A, Ald., Egm., Palat. et Heinsianis exemplaribus. Teolius, qui negat ullum Vaticanorum agnovisse hunc versum, non videtur observasse codicem Marietti.

- 45 Malum, bonumque, ceu duorum separans
Regnum deorum, sceptrā committit duo;
Deum esse credens, quem fatetur pessimum,
Cain cruentus, unitatis invidus,
Mundi colonus, immolator squalidus;
50 Cujus litamen sordet, et terram sapit,
Terram caduci corporis, venam puram,
Humore denso conglobatam, et pulvere:
Natura cuius fraude floret fertili,
Fecunda fundens noxiorum crimina,

- A 55 499 Animæque vitam labe carnis enecat.
Caro in sororem tela mentem dirigit:
Mens in cerebro ventilatur ebrio,
Ex quo furores succulentos colligit
Madens veneno corporis lymphatico.
60 Deum perennem findit in duos deos:
Audet necare numen insecabile.
Cain peremptor, denegans unum Deum,
Cain triumphat, morte fratris altitus.

GLOSSÆ VETERES.

- 43 Committit, firmat, l.
48. Cain, Marcion, l.
50. Litamen, oblatio. — Sordet, fetet. — Sapit,
suporem terrenum habet, l.
51. Venam, scilicet sapit, l.
57. Ebrio, insano, l.

58. Succulentos, purulentos, vel insanos, l.
59. Lymphatico, furenti, l.
63. Cain, Marcion, l. — Triumphat, malo triumpho,
et malo suo multatus, Vat. A. — Altitus, nutritus,
l., Vat. A.

B

COMMENTARIUS.

46. Prag., regna duorum; supra, divorum. Mar., regna divorum; supra, duorum. Rat., Bong., Widm. supra, regna divorum. Ald., Weitz., Palaj., Widm. a prima manu, regnum duorum. Gis., regnum deorum. Assentitur Giselino Heinsius: neque id mihi displicet: nam regna et divorum metro repugnant; duorum jam dictum est versu superiori: nisi interpungas hoc modo Malum, bonumque ceu duorum separans Regnum, duorum sceptrā committit duo. In Vat. A, Alex. et Urb. exstat utrumque regnum et duorum. Chamillardus et Cellarius Heinsio adhaerent. Sich., regnum divorum contra metrum.

51. Vat. A, male, terra caduci.

54. Cauchius conjicit noxiarum.

56. Caro, soror mentis, ut supra Apoth. vers. 827, cum cordis amici Intravit germana domum, etc.

57. Ald., Mar., Prag. a prima manu, Widm. a prima manu, illecebro. Alii, in cerebro, quod sensus agitat. Weitz., illecebro.

59. Prag., lymphatici, non ita bene.

60. Bonon., fundit in duos, male.

61. Ald., nomen; rectius, numen. Heinsius et Cham., insecabile? interrogans.

62. Weitz., Widm., Bong., Fabr., Alex., Rat., Mar. a secunda manu, Cain peremptor. Vat. A, Bonon., Prag., Mar. a prima manu Rat., supra, Egm.,

Put., Rott., tres Torr., cadit perempta, scilicet mens Marcionis. Thuan., cadit peremptor. Aldus, cadit peremptor. Widm. ad oram, mens perempta cadit, contra metrum. Teolius Heinsio inhaeret, Cadit perempta, quamvis astruat, duos codd. Vatt. illi lavere, cæteros peremptor præferre, ut in Vulgatis.

63. Ald., Fabr., Gis., illitus. Tbuana., Rot., Canch., tres Torr., Bonon., oblitus ab obliquo, quod amplexus est Heinsius, et cum Heinsio recentiores. Plerique halitus, aut alitus cum glossa ridicula nutritus ut Vat. A, Alex., Urb., Mar., Prag., Rat., Weitz. Metrum non patitur alitus pro nutritus. Ego accipio allitus ab allino, quo verbo usus est Cicero, et Horatius in Arte poetica, incomptis allinet atrum Transverso calamo signum; et sensus est idem ac in oblitus aut illitus, hoc est maculatus. Omitti autem altera e duabus consonantibus facile potuit. Isidorus lib. 1 Etym., cap. 27, ex Victorino ait, veteres non duplicasse litteras, sed supra sicillos apposuisse, ut sella, ser'a, as'eres. In antiquis marmoribus sæpe desideratur una e duabus consonantibus quæ in aliqua voce essent duplicandæ. Prudentius Marcionem cum Caino confert: in eodem vero Marcione rursus inter carnem et mentem distinguit; carnem nomine Caini intelligit, quod male triumphaverit de mente, eam præcipitem trahens.

HAMARTIGENIA.

500 Quo te præcipitat rabies tua, perfide
[Cain,
Divisor blasphemæ Dei? tibi conditor unus

Non liquet, et bifidæ caligant nubia lucis.
Insincera acies duo per divortia semper

5 Spargitur, in geminis visum frustra a figuris

GLOSSÆ VETERES.

1. Cain, Marcionita, l.
3. Liquet, manifestatur, patet. — Lucis, oculorum, Iso.

- D 4. Insincera, impura, non pura. — Acies, visus. — Divortia, diviamina, diverticuli, l.
5. Frustrata, ipsa acies, l.

COMMENTARIUS.

1. Argumentum operis titulo exprimitur Adversus Marcionitas, qui duos deos esse affirmant, in Rat., Prag., Thuan., Oxon., Alex. In Aldo, affirmabant; Vat. A, asserunt. Gis. 2 edit., Hamartigenia, alis omissis, et ad oram Duitæ.

2. Lupus Ferrariensis epist. 20 ad Aluinum hunc versum et ejus auctorem hoc elogio prosequitur: Græcus quidam Græcos BLASPHEMUS dicere correpta penultima mihi constanter asseruit. ... Tamen Aurelius Prudentius, qui apud plerosque vehementissime ce-

lebratur, id nomen sic posuit, DIVISOR BLASPHEMÆ DEI. Hinc igitur longe lateque manavit, ut BLASPHEMUS, et BLASPHEMO accentum in penultima syllaba sortirentur. Lupus accentum cum syllabæ quantitate confundit: nam penultima in blasphemus est longa, accentus vero est in antepenultima. Vide Proleg.

5. Ex Tertull. lib. 1 adversus Marcion., cap. 2. Quo facilius duos deos cæci perspexisse ac existimaverunt. Unum enim non integre viderunt. Lippientibus etiam singularis lucerna numerosa est.

- Terrarum tibi forma duplex oblat, ut excors A
 Dividuum regnare Deum super æthera credas.
 Bina boni, atque mali glomerat discrimina sor-
 [d-ns
 Hic mundus : domino sed cælum obtemperat
 [uni
- 10 Non ideo duo retinent cœlestia reges,
 Quod duo sunt opera humanas agitant a curas.
 Exterior terrenus homo est, qui talia cernens,
 Conjicit, esse duo variarum numina rerum,
 Dum putat esse Deum, qui prava efflaxerit olim,
- 15 **501** Et qui recta itidem condens induxerit,
 |ambos
 Automat esse deos natura dispare summos.
 Quæ tandem natura potest consistere duplex,
 Aut regnare diu : quam fons divisus ab arce B
 Separat, alteraque apicum ditone recidit ?
- 20 Aut unus Deus est, rerum cui summa potestas :
 At quæ jam duo sunt, minuuntur dispare
 [summo.
 Porro nihil summum, nisi plenis viribus unum :
- 25 Distantes quoniam, proprium dum quisque
 [revulso
 Vindicat imperio, nec summa, nec omnia pos-
 |sunt,
 Jusvarium non est plenum : quia non habet alter,
 Quidquid dispar habet, cumulum discretio
 [carpit.
 Nos plenum sine parte Deum testamur, et
 [unum :
 In quo Christus inest, idem quoque plenus, et
 [unus,
502 Qui viget, ac vigit super omnia, qui-
 [que vigebit,
- 30 Participem nullum collato fœdere passus.
 Summa potestatum simplex, dominatio rerum,
 Virtutum sublime caput, fons unicus orbis,
 Naturalis apex, generisque, et originis auctor :
 Ex quo cuncta fluunt, et lux, et tempora, et
 [anni,
 35 Et numerus, qui post aliquid dedit esse secun-
 [dum :

GLOSSÆ VETERES.

6. Obludit, illudit. — Excors, stultus, sine corde, l.
 8. Glomerat, colligit. — Discrimina, discretiones, l.
 11. Agitantia, moventia, l.
 13. Conjicit, divinat, l.
 15. Idem, iterum, l.
 16. Dispare, separata, l.
 18. Ab arce, a dignitate, l. Principio, Vat. A.
 19. Apicum, celsitudinum summatarum, l.
 21. Aut quæ, nihil summum, nisi unum, Vat. A. —
 Summo, summitate, Mar. — Dispare summo, sepa-
 rata summitate, l.
 22. Unum, fuerit, l.
 25. Revulso, separato, l.
24. Vindicat, usurpat. — Omnia, scilicet facere,
 vel esse, Iso.
 25. Varium, duorum, l.
 26. Cumulum, plenitudinem, vel summitatem, l.
 29. Viget, vigorem tenet, l.
 30. Collato, conjuncto. — Fœdere, amicitia, l.
 31. Summa, summitas est ille, sublimitas. — Sim-
 plex, unica, l.
 33. Apex, summitas capilli, et ponitur pro omni
 summitate, l.
 35. Aliquid, unitatem. — Secundum, id est filium,
 et angelos, et homines, l.

C

COMMENTARIUS.

6. Bong., oblat; supra, illudit.
 9. Aldus male interpungit hic mundus domino pro
 hic mundus : domino.
 11. Bong., nonnulli vulg., duo sint.
 14. Rat., efflaxerit; alii, efflaxerit.
 17. Gis. 1 edit. ad oram, Sich., Widm. supra,
 Bong. ad marg., constare biformis; cæteri, consistere
 duplex.
 19. Apices pro summo honore. Horatius, lib. II,
 oda 21, Trementi regum apices, neque militum arma.
 20. En nervosum argumentum quo SS. Patres,
 theologi et philosophi Dei unitatem demonstrant.
 Deus aut unus est, aut i plures sunt, jam non sunt
 dii. Chamillardus frustra laborat id explicare : nam
 clarius Prudentius carmine, quam ipse interpreta-
 tione, aut commentariis rem conficit. Quod si S.
 Patrum auctoritates desideras, theologos poteris con-
 sulere, qui eas exscribunt. Egregie S. Athanasius
 orat. adversus idola, multitudo numinum, nullitas nu-
 minum, a Prudentio adhibetur subtile argumentum,
 in scholis usitatum; quod si plures dii essent, uni-
 cuique deesset perfectio, quæ in omnium collectione
 reperitur. S. Irenæus, lib. II, cap. 1, eadem ratione
 utitur : Deerit enim unicuique eorum partem minimam
 habenti, ad comparationem omnium reliquorum; et sol-
 lectur omnipotentis appellatio.
 21. Gis., Bongar., Rat. a prima manu, aut qui.
 Alex., Sich., Rat. a secunda manu. Thuan., aut quia.
 Alii, aut quæ. Pro summo Alex. a prima manu, et
 Rot., summa.
 22. Prag., Rat., Weitz., Mar. pro diversa lectione
 usum. Alii, unum.
 24. Vat. A, male, indicat pro vindicat.
 28. Prudentius ait nos fateri Deum unum, quam-
 vis diversæ sint personæ : quia Verbum (idem dic de
 Spiritu sancto) cum Patre regnat majestate sub una,
 hoc est, ejusdem est naturæ ac substantiæ.
 29. Ald., non bene, quippe vigebit. Gis. et alii vulg.,
 et vigit.
 31. Put., Egm. ad oram. Summa potestatum Pater
 est, quod Heinio et Chamillardo non displicet, quia
 hæc, ut putant, de Deo Patre dicuntur. Longe aliter
 sentio. Etenim hæc omnia ad vers. 37 accipio de
 ipsa natura divina.
 32. Arnobius, lib. II, pag. 44 : Ille salus rerum
 Deus omnium, virtutum caput, benignitatis et columen,
 Et supra : bonorum omnium solus caput.
 33. In Rat., generis sine que. Ex hoc loco aliisque
 similibus Petavius tom. II, lib. IV, cap. 3, probat,
 generis nomen pro natura sumi interdum solere ab
 Hilario et Prudentio, quibus adjungit Facundum Her-
 mianensem ex Eustathio Antiocheno, Eusebium vul-
 go Emissenum nuncupatum, Tertullianum et alios.
 34. In Vat. A, tempora, anni, non bene.
 35. A Deo, qui summa potestatum simplex est, per
 Verbum omnia facta sunt. Inter creata vero sunt ea
 quæ numerantur suo ordine. Nam Deus princeps
 et auctor numeri non potest numerari : neque enim
 est Deus primus, Deus secundus, Deus tertius : ne-
 que Pater est numero primus, aut anterior Filio, aut
 Filius secundus numero, et posterior Patre. Ut enim
 in symbolo Athanasiano dicitur, in hac trinitate nihil
 prius, aut posterius. Et quamvis nonnulli theologi ve-
 ram prioritatem originis inter personam producen-
 tem et productam agnoscant ac teneant, tamen ea
 non efficit numerum, qui post aliquid dedit esse secu-

- Unus enim princeps numeri est, nec dinumerari A 45
Tantum unus potis est: sic, cum Pater, ac
[Deus alter
Non sit, item Christus non sit genitore secundus,
503 Aut numero anterior, cui Filius unicus
[uni est,
40 Ille Deus, meritoque Deus: quia primus, et unus:
In virtute sua primus; tum primus in illo,
Quem genuit: quid enim differt, generatio sim-
[plex?
Unum semper erit gignens, atque unus ab uno
Ante chaos genitus, numeroque, et tempore li-
[ber.
- Quis dixisse duos rem majestate sub una
Regnantem, propriamque sibi, retroque preten-
[nem
Ausit, et unius naturæ scindere vires?
504 Nunquid adoptivum genitor sibi sumi sit,
[ut alter
Externi generis numerum præstare duorum
50 Debeat, et geminum distans inducere nomen?
Forma Patris veri verus stat Filius, ac se
Unum rite probat, dum formam servat eandem.
Non amor ascitus sociat, nec jungit utronque
Conjurata fides; pietas sed certa, genusque
55 Unum, quod Deus est, summam revocatur ad
[nam.

GLOSSÆ VETERES.

36. Unus enim, quia ab uno inchoamus semper B
numerum, l.
38. Secundus, ac Deus Pater non sit ipse Pater
anterior numero, l.
40. Unus, Filius Pater, l.
43. Ab uno, Patre, l.
44. Chaos, mundum, principium. — Numeroque, eo
quod sit unus filius, sicut unus genitor est. — Et tem-
pore, id est, æquales in temporibus, l.
45. Duos, scilicet deos, l.
46. Retro, ab initio, Vat. A.
47. Ausit, ausus est, l.
48. Adoptivum, Filium, l.
50. Distans, alio modo stans, l.
51. Stat, est, l.
52. Unum, Filium. — Rite, veraciter. — Formam
eandem, substantiam Patris, l.
53. Amor, adoptio, l.

COMMENTARIUS.

dum, de quo loquitur Prudentius: ac solum ea prioritas significat personam producentem esse id a quo est persona producta, non vicissim, et hoc sensu in Trinitate sunt prima, secunda et tertia persona, quæ revera sunt tres personæ distinctæ. Sanctus Gregorius Nyssenus disertis verbis affirmat, nullo id sermone comprehendi posse, quemadmodum res eadem numerabilis sit et numerum fugiat. Consule laudatum Petavium lib. xii, tom. II, cap. 13, ubi explicatur naturæ divinæ singularitas et unitas numerica. Theologi aiunt in proprietatibus relativis numerum adhiberi, non in absolutis. Simili modo S. Augustinus tract. 59 in Joan.: *Hoc solo numerum insinuant, quod ad invicem sunt; non quod ad se sunt.*

39. Minime dubito quin legendum sit cum Rat. et Mar. a secunda manu: *Aut numero anterior, cui Filius unicus uni est.* Sensus est, quod Filius non est Patre posterior, Pater non est anterior Filio; sed Deus est unus primus in virtute sua, primus in illo quem ante chaos genuit, et unum sunt gignens et genitus, numeroque et tempore liber. S. Fulgentius in lib. de Fide ad Petrum Verbum Prudentii adhibuit, sententiamque explicuit: *Nullus horum extra quemlibet ipsorum est: quia nemo alium præcedit æternitate aut excedit magnitudine, aut superat potestate: quia nec Filio, nec Spiritu sancto, quantum ad naturæ divinæ unitatem pertinet, aut anterior, aut major Pater est, etc.* In Vat. A mendum est interior. In aliis mss. et edd.: *Anterior numero est, cui Filius unus uni est*, quod nescio qua ratione possit explicari. Latinitatem vocis *anterior* satis defendit Olaus Borrichius in *Analectis ad Cogitationes de lingua Latina contra Vossium et Cellarium*, et Julio Cæsare in optimis exemplaribus, Prisciano, Symmacho, Sulpicio aliisque æqualibus. Proprietatem loquendi *Filius unicus uni est* recte notavit Teolius ex S. Thomæ part. 1, quæst. 31, art. 2: *Dicimus unicum Filium, quia non sunt plures filii in divinis: neque tamen dicimus unicum Deum, quia pluribus divinitas est communis.*

42. Generatio simplex est generatio æterna per communicationem ejusdem naturæ, non per divisionem, aut multiplicationem essentiae: nam Filius est genitus, non creatus, aut factus. Ideo poeta theologus rogat, inter genitum et generantem per simplicem

generationem, quænam differentia esse potest in natura, in virtute, in majestate.

43. Egm. a manu prima, *semper erunt.*

45. Repetere hic plura possemus ex symbolo Athanasiano, ut *non tres æterni, sed unus æternus, non tres divi, sed unus Deus, unus Pater, non tres patres, etc.*

47. Magis arridet scindere cum Mar., Rat., Weitz. Urb., qui *excindere* cum Put., Thuan., Ald.

48. Hoc aliud est dogma catholicum: Verbum, atque adeo Jesus Christus Filius Patris est naturalis, non adoptivus; ex quo capite Marcionita non poterat asserere, aut arguere, alterum alterius generis, sive naturæ numerum duorum præstare, et geminum nomen inducere. Prudentius præcipue loquitur de Christo, quatenus est Deus: nam sæpe Christum pro Verbo accipit. Hinc arguunt theologo, Christum, etiam quatenus est homo, non esse filium adoptivum Dei: etenim filius adoptivus est persona extranea adoptanti. Erat tunc in more positum, ut imperatores filium aliquem alterius generis sibi adoptarent, et ad imperii partem assumerent. Huc fortasse animum Prudentius advertit. *Genus* pro natura supra poeta usurpavit: eodemque vocabulo usi sunt plures SS. Patres, quod sæpe repetendum est contra Clerici sophismata. Vox illa *adoptivum* reperitur in concil. Bracaren. I, cap. 15: *Adoptiva femina ascititia*, et in Collectione canonum S. Martini Bracaren. In oratione matutina, quæ a multis Ausonio, a nonnullis S. Paulino ascribitur: *Stirpis adoptivæ meliore propage colendus.*

51. Filium esse formam, sive imaginem Patris, monui in *Apoth.* Ex quo colligitur, Filium ejusdem esse cum Patre naturæ: non enim perfecta hæc similitudo et ratio imaginis consistere posset inter duas distinctas naturas. Confer theologos, probantes unitatem essentiae in tribus personis. Petavius tom. IV, lib. II, cap. 11, et lib. IV, cap. 15, observat, simili argumento usus Athanasium, Basilium, Cyrillum; sed adjungendam esse præterea divinæ generationis, vel productionis substantialis rationem, quæ id requirit, ut quod eodem modo producit, non similitudinem solum, sed identitatem etiam habeat substantiæ.

55. Bong., *revocatus*; reliqui, *revocatur.*

- Hæc tibi, Marcion, via displicet; hanc tua da- A
[unat] 75 Motu agitur, fervore cremat, tum lumine fulget.
Sunt tria nempe simul, lux, et calor, et vegeta-
[men :
506 Una, eademque tamen rota sideris indi-
[secretis
Fungitur his, uno servat tot munera ductu,
Et tribus una subest mixtim substantia rebus.
Non conferre Deo, velut æquiparabile, quid-
[quam
80 Ausim, nec domino famulum componere si-
[gnum :
Ex minimis sed grande suum voluit Pater ipse
Conjectare homines : quibus ardua visere non est.
Parvorum speculo non intellecta notamus,
Et datur occultum per proxima quærere verum.
Nemo duos soles, nisi sub glaucomate, vidit :
Aut, si fusca polum suffudit palla serenum,
Oppositus quoties radiorum spicula nimbus
507 Igne repercussio mentitos spargit in orbes.
Sunt animis etiam sua nubia, crassus et aer :

GLOSSÆ VETERES.

60. Bivio, *divisione*, l.
62. Elementa, *signa*, l.
64. Præsaga, *prædivinatrix, præscia*, l.
66. Segrege, *separato*, Vat. A.
67. Specimen, *imaginem*. — Posuit, *Deus*, l.
71. Præbet, *ordinat*. — Flamma, *sol*. — Textit *ordinavit*, l.
73. Volat, *curri*, l.
75. Vegetamen, *vegetatio, commotio*, l.
76. Indiscreti, *motus indivisibilis*, l.
77. His, *officiis*. — Ductu, *ductione*, l.
78. Substantia, *sol*, l.
79. Æquiparabile, *simile, comparabile*, l.
80. Ausim, *audiam*. — Componere, *comparare*, l. C
81. Grande suum, *majestatem suam*, l.
82. Conjectare, *præcognoscere, in hoc quod ad imaginem suam creati sumus*. — Quibus, *hominibus*. — Ardua, *visere, divina cognoscere*. — Non est, *possibile*, l.
83. Parvorum, *per visibilia*. — Non intellecta, *invisibilia, ea, quæ non possumus intelligere*, l.
84. Proxima, *quæ vidimus*, l.
85. Glaucomate, *albugine, offuscatione, infusione. Glaucoma est infirmitas oculorum*, l.
86. Fusca, *nigra*. — Suffudit, *obumbrat*. — Palla, *nubem appellat pallam, nubecula*, l.
87. Nimbus, *nubes*, l.
88. Mentitos, *infrustratos scilicet lumine*. — Orbes, *oculos*, l.
89. Aer, *animus*, l.

COMMENTARIUS.

60. Prag. scribit *disparsa*.
64. Aldus, ut metro consuleret, reformare voluit *heresin hanc*. Hoc ipsum ausus est librarius adnotare in Ratisb. Vera lectio *hanc heresin*.
68. Vat. A, male, *neque quis pro nequis*; Prag., *credens pro credat*, non bene.
69. Abest hic versus a Pal., Egm., Ald., omnibus Heins., uno Torr., Alex., Urb. Affertur a Weitz., Gis., Mar., Prag., Rat. et quidem sine litura, Bong., Fabr., et aliis. Sed in Fabr., Bong., et Mar. a prima manu, *vagas formas pro vagis formis*. Giselinus testatur hunc versum abesse ab edit. Daventr. Teolius in uno tantum Vat. eum esse ait, sed inductum a manu secunda (intelligo adjectum). Mariettus in suo codice nunc Vat. a manu prima eundem versum exstare agnovit. Alex. a secunda manu hunc ipsum versum habet, et legit *vagas formas*.
70. Fabr., Gis., Bong., *resolutos, perperam, pro revolutos*. Vide Becmanum, de Orgine ling. Lat. cap. 6, qui ex mss. hanc lectionem defendit et explicat. Dies revoluti sunt, qui revolvuntur identidem, et redeunt.
71. Codd. mss. et edd., *textit*. Fabricius excudit *textit*, cui favet glossa. Hoc exemplo usus est Alexander Magnus : *Neque terra potest duos soles, neque Asia duos reges tolerare*.
75. S. Augustinus, de Cognitione veræ vitæ cap. 10, exemplum lucis, splendoris et calor, quæ sunt tria diversa vocabula, sed una et individua substantia, ad altissimum Trinitatis divinæ mysterium explicandum adducit. Et sermone 1 de Verbis Apostoli soli, et igni comparat Trinitatem : *Et ignis enim tria habet, et dividi non potest, hoc est, motum, lucem, et fervorem*. Chamillardus ait vitiose ab uno Prudentio dictum *vegetamen* pro *vegetatio*. Contra Barthius lib. x Advers., cap. 24, elegantem vocem dicit, nec admodum usitatam *nutamen* in Silio Italico : *Niveæ tremulo nutamine pennæ. Quales, inquit, multas Prudentius finxit, temere inter barbaras a censoribus nimis delicatis recensitas*. Huc refero vocabulum *vegetamen*, et alia hujus generis, *peccamen, creamen, ructamen, ostentamen, oblectamen*. Vide in indice Fabricii ad poetas Christianos *affamen, conamen, exhortamen, testamen*. Plura similia sunt in Lucretio, quæ in indice Lucretiano Gifanius notavit.
76. Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., *indiscreti*, nempe solis. Scripti Heinsiani, Vat. A, Alex., Urb., Ald., Egm., Palat. *indiscretis*, scilicet his tribus.
78. Prag., *ex tribus*; alii, *et tribus*. Ald., *mixtum*; ceteri, *mixtim*, quod est præferendum.
80. *Famulus* adjective apud Ovidium non semel occurrit.
86. Vat. A, *et si pro aut si*, Mar., Rat., Weit., Gis., Sich., *suffundit*. Vat. A., Ald., Alex., Urb., Heinsiani *suffudit*. *Palla fusca* pro nube, sicut apud poetas *nube tegi, nube amictus*. Virgilius 1 Æneid.: *Et multo nebulae circum dea fudit amictu*.
87. *Nimbus* pro *nube* apud Lucretium, Virgilium et alios. *Spicula radiorum*, ut *spiculum solis*, hymn. 2 Cath., vers. 6.
88. Ald., *mentitus, reliqui, mentitos*.

- 90 Est glaucoma, aciem quod tegmine velet aquoso, **A**
 Libera ne tenerum penetret ineditatio cælum,
 Neve Deum rapidis comprehendat sensibus unum.
 Spargitur in bifidas malesana intentio laces,
 Et duplices geminis auctoribus exstruit aras.
- 95 Si duo sunt igitur, cur non sunt multa deorum
 Millia? cur numero Deitas contenta gemello
 [est?
 An non in populos dispersa examina divum
 Fundere erat melius, mundumque implere ca-
 [pacem
 Sem' deis passim nullo discrimine monstris,
- 100 Quis fera barbaries perituros mactat honores?
 Dissona discretum retinent si numina cælum,
 Convenit et nebulis, et fontibus, et reboanti
 Oceano, et silvis, et collibus, et speluncis, **B**
 Fluminibus, ventis, fornacibus, atque metallis
- 105 Assignare deos proprios: sicut cui iura.
508 Vel, si gentiles sordet venerari um-
 [bras,
 Et placet, esse duos sceptris socialibus æquos,
 Dic age, quis terras ditionis sorte retentet?
- 110 Quis regat æquoreas æterna lege procellas?
 Ede cohæredum distinctum jus dominorum.
 Unus, ais, tristi residet sublimis in arce,
 Auctor nequitæ, scelerum Deus, asper, in-
 [quus:
 Qui, quodeunque malum vitioso fervet in orbe,
 Sevit, et anguino medicans nova semino succo,
115 Rerum principium mortis de fomite traxit.
 Ipse opifex mundi terram, mare, sidera fecit:
 Condidit ipse hominem, lutulenta et membra
 [coegit
 Effigians, quod morbus edat, quod crimine
 [multo
 Sordeat, informi tumulus quod tabe resolvat.
- 120 Ast alii pietatis amor, placidumque medendi
509 Ingenium, recreans homines, mortalia
 [servans.
 Testamenta duo fluxerunt principe utroque;
 Tradidit iste novum melior, vetus illud acer-
 [bus.
 Hæc tua, Marcion, gravis, et dialectica vox
 [est;

GLOSSÆ VETERES

90. Glaucoma, *albugo, caligo*. — *Acie, acumen visus*, l.
 91. Tenerum, *subtile, intractabile, vel serenum*, l.
 92. Comprehendat, *intelligat*, l.
 95. Intentio, *sensus, studium*, l.
 96. Geminis, *duobus*. — *Auctoribus, diis*. — *Exstruit, instruit*, l.
 95. Duo, *numina, dii*, l.
 96. Numero, *Virgil., numero Deus impare gaudet*, l.
 100. Quis, *pro quibus*, Vat. A.
 101. Discretum, *separatum*, l.
 102. Reboanti, *sonanti*, l.
 106. Vel si, *o Marcion*. — *Sordet, displicet adorare simulacra*, l.
 110. Ede, *dic, profer*, l.
 111. Ais, *dicis*. — *In arce, regno*, l.
 114. Sevit, *seminavit*. — *Medicans, fundens*, l.
 117. Coegit, *copulavit*, l.
 118. Effigians, *formans*. — *Morbus, deus malus*, l.
 120. Alii, *scilicet Deo*, l.
 122. Utroque, *a principe tenebrarum, et a principe lucis*, l.
 123. Acerbus, *pejor*, l.
 124. Gravis, *importabilis*. — *Dialectica, disputantia, sophistica*, l. *Acuta*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

90. Ald., mendose, *vellet pro velet*, ut habent C Oxon., Widm., Mar., Prag., Rat., Urb. In Vat. A, Alex. et Heinsianis plerisque, *velat*, cum Weitz. et Gis.
91. Ald., non bene, *ne tetrum*.
95. Bong., Sich., Gis. 1 edit. ad oram *malefida intentio*.
95. Egm., et Gis. ita legunt: *Sunt duo? sunt, igitur cur non sunt multa deorum Millia?* Giselinus allegat etiam Daventriensem editionem. Alii scripti, *Si duo sunt igitur, cur non sint multa deorum Millia?* nisi quod in Rat. est *sunt multa* ut in Weit., Cham. et aliis. Vide Tertullianum lib. 1 adversus Marcionem, cap. 5: *Primo enim exigam, cur non plura, si duo?*
97. Argute *examen divum fundere*, ut *examen apum*, quanquam de aliis etiam rebus *examen* dicitur.
101. Rat. a prima manu, *divum pro cælum*. Recte emendatum est ab alia manu.
105. Gis. legit *sua jura cuique*. Scripti et alii editi, *sua cuique jura*, ut *cuique* sit dactylus. Gifanius Ind. Lucr. in *e breve* testatur etiam veteres libros Prudentii a se inspectos habere *sua cuique jura*, et alibi *sua cuique dextra est*, et *suus est mos cuique genti*. Illud tamen Gifanio non assentior, *e in cuique* a Prudentio producti, quasi versus illi essent spondaici, sive spondaicum quinta sede haberent. Existino potius, ut primum produci, et dactylum fieri. Beermannus contra fidem aliorum mss. jubet, hæc verba transponi *sua jura cuique*, nec dissimulante inquit, ms. Hic codex erat P. latinus ex Hildeberga a Jano Grutero missus. Vide cap. 6 de Orig. ling. Lat. Codex
- abbatiæ Gronelandiæ, quo Torrentius est usus, uno versu est auctor: *Assignare deos proprios: elementaque ruris Dividui dominis addicere sigillum*. Ubi Heinsius corrigit *juris pro ruris*, scilicet *elementaque juris*.
107. Placet *duos* cum Vat. A. Alex., Put., Thuan. et Rot. Non male *deos* Mar., Prag., Rat., Bong., Widm. a prima manu, Urb. Ex editis Aldus *duos* præter Heinsium et recentiores. Sichardus, Wei z., Gis., *deos*.
108. Mar., male, *ditione* pro *ditionis*: minus male a prima manu, *gubernet*, a recente manu, *retentet*.
110. Gis. 1, edit. ad oram notat *Erro Marcionis*.
111. In aliquo Vulg., *ait*; melius, *ais*.
114. Aldus scribit *anguineo*; plerique *anguino*. Recentiores aliqui Aldo consonant. Prag., *medicans*, non bene, pro *medicans*. In mss. et editis antiqua est *succo*. In Thuan. tamen *suco*, quod Heinsius probavit. Teneo, quod nostri, *succo*, sive *suco* unico *e*, ut semper scribit Prag.
120. Gallandius suspicatur legendum, *est alii*; sed edidit *ast alii*, quia subintelligi potest *est*.
123. In quoque suæ hæres. Marcion addebat. Confer Tertullianum lib. iv adversus Marci non, ubi eum errorem evertit, et antitheses Marcionis refellit, librum scilicet ab eo compositum, ut inter se contraria duo Testamenta probaret. Nonnulli delicatiores *instrumentum* maluit dicitare, quam *testamentum*, quod sit illud vocabulum, de sacra Scriptura dictum, ab u-u communi magis remotum.

- 125 Imo hæc attoniti phrenesis manifesta cerebri. A Novimus, esse patrem scelerum; sed novinus, [ipsum] Haudquaquam tamen esse deum; quin imo [gehennæ] Mancipium, Stygio qui sit damnandus Averno. Marcionita deus, tristis, ferus, insidiator,
- 130 Vertice sublimis; cinctum cui nubibus atris Anguiferum caput et fumo stipatur, et igni; Liventes oculos suffundit felle perusto,
- 510 Invidia impatiens justorum gaudia ferre, Hirsutos juba densa humeros errantibus hy- [dris]
- 135 Obtegit, et virides allambunt ora cerastæ. Ipse manu laqueos per lubrica sili reflexos In nodum revocat, facillique ligamine tortas B Imnectit pedicæ, nervosque in vincula tendit.
- 140 Ars ollæ captare feras, animalia bruta Irretire plagis, retinacula denique cæcis Indeprensa locis erranti opponere prædæ. Hic ille est venator atrox, qui cæde frequentè Incautas animas non cessat plectere Nebroth; Qui mundum curvis aufractibus, et silvosis
- 143 Horrentem scopulis, versuto circuit astu. Fraude alios, tectisque dolis innectere adortus; 511 Porro giganteis alios luctando lacertis Frangere, funereos late exercere triumphos. Improba mors, quid non mortalia pectora [rogis?]
- 150 Ipse suam (pudet heu!), contempto principe [vitæ,] Perniciem veneratur homo: colit ipsecruent m Carnificem, gladiique aciem jugulandus adorat. In tantum miseris peccati nectare captis

GLOSSÆ VETERES.

125. Imo hæc, certe vox. — Attoniti, concussi, vel contriti. — Phrenesis, insania, vel stridentissima febris, et est nomen de sono factum, onomatopœi, l.
126. Patrem, diabolum, l.
128. Stygiò, profunditate inferni; Styx, fluvius infernalis, l.
131. Anguiferum, serpentinum. — Stipatur circumdatur, l.
132. Felle, ira, l.
133. Invidia, ob invidiam. — Ferre, pati, l.
135. Obtegit, scilicet illi. — Ora, faciem. — Cerastæ, diaboli, cerastæ, genus cornuti serpentis, serpens sagittarius, vel semitarius, l.
137. Feras, feroces homines. — Bruta, homines scilicet, qui nesciunt dæmonum laqueos prævidere; insi-

pientes, l.

140. Plagis, maculis.

141. Indeprensa, occulta. — Erranti, non rectum gressum tenenti. — Prædæ, homini, l.

143. Nebroth, gigas fuit pessimus, qui primus ædificavit Babyloniam; sed hic pro diabolo ponitur ob nimiam crudelitatem, l.

145. Astu, ingenio, dolo, l.

146. Tectisque, occultis. — Adortus, conatus, agrediens, incipiens, l.

147. Lacertis, brachiis, l.

148. Funereos, luctuosos. — Late, ubique, l.

149. Improba mors, diabole, diabolum vocat, l.

151. Perniciem, interitum, l.

153. Nectare, dulcedine, l.

COMMENTARIUS.

125. Aldus metrum reformare voluit edens cerebri C manifesta phrenesis, scripti phrenesis manifesta cerebri. Cur secunda in phrenesis a Prudentio corripitur, vide proleg. Teolius notat: PHRENESES. Longa in dia. Voluit, ut puto, dicere, brevi media. Aliqui ex origine Græca scribi malunt phrenitis, pleuritis, arthritis, etc.

127. Vat. A. Haud nequaquam, male. In editione Parmensi omisum est tamen, et uno pede brevior evasit versus: Haudquaquam esse Deum: quin imo gehennæ.

128. Ait poeta Marcionitam deum esse damnandum Averno, vel ex sententia eorum qui putant, dæmones supplicii et ignis expertes esse, donec extrema judicii dies advenerit, ut Chamillardus explicat, vel potius quia dæmon dignus supplicio ab omnibus debet judicari. Nam postea addit cinctum cui nubibus atris Anguiferum caput et fumo stipatur, et igni. Fortasse poeta scripserit qui sit damnatus.

129. Sæpe Prudentius i in Marcion produxit; ob licentiam in nominibus propriis modo corripit, modo D producit, ut ait Giselinus infra vers. 610 in Belia, vel potius quia synæresi hoc loco utitur, et prima sede spondæum locat, non dactylum.

130. Rot., vertice sublimi, quod Heinsius magis probat. Non audeo mutare, quod alii omnes habent vertice sublimis.

133. Giselinus aliter legit et distinguit felle perusto invidia, impatiens. Ad marg. invidia cum cæteris. Alii interpungunt felle perusto invidia impatiens. Alii felle perusto, invidia impatiens, quod teneo. De invidia diaboli cap. II Sapientie vers. 24: Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum.

136. S. Bernardus fortasse huic locum imitatur serm. I in die S. Andreæ: Habet quippe nequissimus

ille laqueos, habet et jacula, utpote callidissimus venator hominum, solum siliens sanguinem animarum. Alios telis appetit malitiosæ cupiditatis suggestionis, et in eis vulnerat multos, quorum tenuis est patientia. Alios voluptatibus irretire laborat.

140. Aldo, irretit ore plagis, corrupte.

141. Vat. A error, indepressa locis.

143. Plurique velusti, Nebroth; alii, Nembroth; alii, Nemroth; alii, Nimroth; alii, Nimrod, ut in Vulgata. Vide cap. x Genes.

144. Boher. vetustior. Gis. ad oram, sinuosis pro siluosis, quam lectionem in addendis præferri ab Heinsio ab Teolius, ego tantum ab eo referri puto. Fabricius censet siluosis esse quadrissyllabum. Sed stare potest quod versus quinta sede recipiat spondæum.

145. Epist. I Petri, v: Diabolus circuit quærens quem devoret.

146. Ald., innertit. In Rot., adorsus. In aliis etiam auctoribus codices prisci variant, in quibus modo adorsus, modo adortus invenias.

147. Corripit o in luctando, quod non esse reprehendendum dixi in proleg. Adverbia in o, ut porro, perperam quidam putant omnia producta esse. Vide Gifanum Ind. Lucr. in e breve.

149. Notum et contritum est illud Maronis lib. III Æn., vers. 56, Quid non mortalia pectora cogis, Aur sacra fames?

153. Hanc phrasin in tantum, a magistris nescio quibus damnatam, Barthius tuetur lib. III Advers., cap. 25, non solum quia imitatio Græcorum est, apud quos exemplorum myrias, sed etiam quia neque ipsi Latini ab ea abhorruerunt; ut Virgilius lib. VI: In tantum spe ducet aros, præter Velleium, Tertullianum, et alios. Juvenecus in line: Et in tantum luxit mihi gratia Christi.

- Dulce mori est; tanta in tenebris de peste vo-
luptas? A
- 155 Qui mala principio genuit, deus esse putatur,
Quique bona i fecit vitii, et candida nigris.
Par furor illorum, quos tradit fama dicatis
512 Consecrasset deas, Febrem, Scabiemque
[sacellis.
Inventor vitii non est deus; angelus illud
- 160 Degener infami conceptum mente creavit;
Qui prius augustum radiabat sidus, et ingens
Ex nihilo splendor nutrito ardebat honore.
Ex nihilo nam cuncta retro, factumque, quod
[usquam est:
- At non ex nihilo deus, et sapientia vera,
165 Spiritus et sanctus; res semper viva, nec un-
[quam
Cœpta, sed aërios etiam molita ministros.
Horum de numero quidam, pulcherrimus ore,
Majestate ferox, nimis dum viribus auctus
Infatur, dum grande tumens sese altius ef-
[fert,
- 170 **513** Ostentatque suos licito jactantius ignes:
Persuasit, propriis genitum se viribus, ex se
Materiam sumpsisse sibi, qua primitus esse
Inciperet, nascique suum sine principe cœ-
[ptum.

GLOSSÆ VETERES.

154. Tenebris, scilicet ignorantia, l.
156. Infectit, polluit, l.
157. Furor, insania. — Tradit, narrat, l.
160. Infami, turpi. — Creavit, fecit, vel invenit, l.
161. Augustum, splendidum, nob. le. Iso.
162. Nutrito, diluto. — Ardebat, fulgebat, l.
163. Retro, a principio, Vat. A.
164. Sapientia, Filius Dei, l.
166. Molita, creans, formans. — Ministros, ange-
los, l.
- B 167. Quidam pulcherrimus, ille de quo propheta di-
xit: Omnis lapis pretiosus operimentum tuum, etc., l.
168. Auctus, augmentatus, l.
169. Grande, adverbium. — Tumens, superbiens.
Iso.
170. Licito, plus solito. — Ignis, honores, l. Ani-
mos, Vat. A.
171. Persuasit, dixit, æst mavir.
173. Cœptum, initium, l.

COMMENTARIUS.

157. Minucius Felix in Octavio: *Cloncinam Titius et invenit et coluit, Pavorem Hostilius, atque Pallorem; mox nescio a quo Febris dedicata.* Exstat inscriptio, quæ puria videri possit. FEBRI. DIUAE. FEBRI. SANGUAE. FEBRI. MAGNAE. CAMILLA. ANATA. PRO. FILIO. MALE. AFFECTO. Valerius Maximus lib. II, cap. 5: *Cæteros quidem deos ad beneficiendum venerabantur. Febrem autem ad minus nocendum templis colebant.* Vide quæ ad Minucium animadvertunt Elmenhorstius, Wowerus et Ouzelius. Weitzius et Chamillardus observant unum Prudentium de sacello Scabiei meminisse. Coniiciebat aliquis, lib. I, cap. 20 Lactan. mendum subesse, et mentionem Scabiei, seu Pruriginis, eo correcto, fieri. *Quæ si vetas consecrari, r spondebit tibi eadem illa Græcia, se alios deos colere, ut prosint, alios, ne noceant. Hæc enim semper excusatio est eorum qui mala sua pro diis habent, ut Romani Rubiginem, ac Febrem.* Legere volebat Pruriginem. Nam febris, et prurigo mala hominum sunt valde affinia. Verum constat aliunde, *Robigum* deum a Romanis cultum, ne rubigo occuparet segetes: ex quo *Robigalia*, seu *Rubigalia* festum. Imo *Robigo* dea etiam erat.
159. Elmenhorstius in Arnobium pag. 58 his versibus laudatis, notat Arnobium in disputatione de natura mali non se extraxisse, cum non satis dixerit inter malum culpæ et malum pœnæ.
161. Diabolus sidus prius augustum dicitur, ut *Lucifer* ab Isaia cap. IV, 12, ex communi Patrum interpretatione partim litterali, partim allegorica.
162. Ex nihilo angeli, boni et mali facti, non minus quam ceteræ creaturæ. Erravit Simon Magnus, vel somniavit potius, angelos a se ex Helena procreatos. Errarunt Angelici (nomen id hæreticorum est) qui asseruerunt angelos quædam nomina esse. Vide S. Paulum, Epist. ad Coloss. I, 16, et concil. Lateran. III, cap. *Firmiter de summa Trinitate.* In epist. Leonis M. ad Turibium Asturicensem cap. 6: *Sexta adnotatio indicat, eos (Priscillianistas) dicere quod diabolus nunquam fuerit bonus, nec natura ejus opificium Dei sit, sed eum ex chao et tenebris emersisse, quia scilicet nullum sui habeat auctorem.* Rot. habet. *honorum pro honore; ex quo conjicit Heinsius, legendum nutritum ardebat honorem.* Quas criticorum conjecturas, ex mendis e. dicum desumptas, plerumque ingeniosas esse non diliteor, sed nullo in pretio haben-
- das judico, cum lectio pervulgata recte procedit, quæ mutari non debet, quamvis suspiciones contrariæ plausibiles videantur.
165. Simili phrasi utitur concilium Lateran. III sub Innoc. IV: *Una summa res est, incomprehensibilis quidem, et ineffabilis, quæ veraciter est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus.*
166. Angelos dicit aërios, scilicet spirituales, nam Prudentio aërius, liquidus, idem est ac spiritualis.
169. Nihil frequentius apud SS. Patres, et theologos quam asserere, angelos superbix peccatum commisisse. Non æque inter eos constat, quali superbix genere, aut qua cogitatione tupperint. Prudentius eorum opinioni videtur adhærere, qui aiunt diabolum eo sceleris devenisse, ut Deum imitari voluerit, ac se pro deo ostentaverit. Petavius, lib. III, de Angelis, cap. 2, tom. III, ait Prudentium poetica quadam exaggeratione superbum dæmonis factum sic explicasse, tanquam nullum sui procreatorem agnovit, sic luxuriæ ac ganææ dediti pro deo ventrem habere dicuntur. Eam exaggerationem in aliis pariter intelligere possumus: nam, ut idem Petavius monet num. 21, diaboli peccatum plerique dicunt fuisse, quod Deo æqualis et similis esse voluerit, et num. seq. addit id non esse explicatu facile. Cyrillus, lib. V in Joan.: *Falsa opinione persuasit (diabolus) sibi posse creaturam ad naturam sui creatoris ascendere.* Alcimus Auitus, lib. II: *Tanquam conditor esset Ipse sui.* Nazianzenus, carm. 6: *Dum deus esse cupit, tetra caligine totus Obrutus est.* Propius ad Prudentium verba Ezechielis cap. 18, 2: *Eo quod elevatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum; quæ de principe Tyri dicta, nonnulli ad principem tenebrarum convertunt.* Theologi plures cum S. Thoma p. 1, quæst. 63, art. 2, opponunt, dæmonem naturali cognitione scivisse, se a Deo creatum, Prudentius quidem id non negaverit, sed ita se gessisse angelum dicit, quasi persuasum habuerit, propriis genitum se viribus. Etenim naturali quoque cognitione sciebat, se non posse contra Deum habere potestatem, et nihilominus hoc voluit. Potest etiam intelligi dæmonem hæreticis Marcionitis persuasisse se alterum deum esse. Hoc enim illi credebant, utique a dæmone edocti. Et videtur id innuere Prudentius vers. 174.

- Hinc schola subtacitam meditaturn gignere se- A
[ctam,
175 Quæ docet, e tenebris subitum micuisse tyrann-
[aum :
Qui, velut æterna latitans sub nocte, retrorsum
Vixerit, et tecto semper regnaverit ævo.
Æmulus, ut memorant, opera ad divina re-
[pente
Corrupeunda, caput caligine protulit atra.
180 Hoc ratio sed nostra negat : cui non licet unam
Infirmare fidem, sacro quæ tralita libro est.
514 Nil, ait, absque Deo factum, sed cuncta
[per ipsum.
Cuncta : nec est alius quisquam, nisi factus ab
[ipso.

GLOSSÆ VETERES.

174. Hinc, de hac ratione. — Schola, Marcionita- B
rum, grex illius. — Subtacitam, occultam. — Sectam,
pestem scilicet Marcionitarum, I.
176. Retrorsum, ab initio, I., Vat. A.
178. Æmulus, invidus, I.
181. Infirmare, corrumpere, ægram facere. — Li-
bro, in Evangelio, I.
183. Cuncta, scilicet dico, I.
184. Factus, lucifer, I.
185. Proditus, manifestatus, I.
187. Inficit, violavit, I.
190. Argillam, limum. — Simulacrum, formam ho-
minis quæ de uno formata fuit, I.
191. Dominum, Adam vocat dominum quem Deus
constituit dominum creaturæ suæ. — Conditioni,
omni creaturæ, I.
192. Soli, terræ, I. Homini, Vat. A.
194. Addicere, subjugare vel commendare. — Regi,
Adam I.
195. Stomachante, irascente, furente. — Fermento,
maïtia, I.
196. Bestia, diabolus. — Acidis, acerbis, I.
197. Bestia, serpens. — Longi, sani sensus, I.
198. Eodem, sine nodo. — Recta, erecta, I.

COMMENTARIUS.

174. Cham., male *sectam*? interrogans.
175. Aliqui, non bene, *qua docet*.
180. Mar. a prima manu, non *libet*. Prag., una,
male, pro *unam*.
181. Prag., *tradita libro sine est*.
182. Giselinus confuse dictum existimat nil factum
absque Deo, sed cuncta per ipsum. Nam cap. 1 Joan. C
id proprie Deo Filio tribuitur. Verum poeta sapien-
ter Deum memorat, qui Filium exprimat. Non enim
nunc agit de probanda Filii a Patre distinctione;
sed illud contra Marcionitas est demonstrandum,
nihil absque Deo, sed cuncta per Deum facta esse,
adeoque ipsos angelos per Deum factos esse. Siqui-
dem patet Deum esse Verbum, et a Deo facta esse,
quæ per Verbum facta sunt.
183. Gis. ad oram, Prag., Rat. a prisco correctore,
facta. Alii, *cuncta*.
184. Manichæi et Priscillianistæ docuerunt dæ-
mones natura esse malos; contra quos exstat canon
7 concilii Bracar. 1 an. 561: *Si quis dicit diabolum*
non fuisse prius bonum angelum a Deo factum, nec
Dei officium fuisse naturam ejus, sed dicit eum ex
chao et tenebris emersisse, nec aliquem sui habere au-
ctorem, sed ipsum esse principium atque substantium
mali, sicut Manichæus, et Priscillianus dixerunt, ana-
thema sit.
189. Ald., *ut dolor*; alii, *et dolor*.
191. Giselinus Ind. Lucret. in verbo *fac* ex vet. lib.
legit *convulsisse*. Nostrî omnes, *concaluisse*, cum
Weitzianis et Heinianis: nisi quod Prag. habet *dé-*
caluisse, quod videtur placuisse Marietto, ut *deculare*
apud Plinium pro *calcare*, *decontari* apud Apuleium
pro *cunctari*, *delitare* pro *litare*, Aldus et Giselinus
dominum quoque conditione cum Oxon.: ex quo suspi-
catur Heinsius *dominum quoque conditione imposi-*
Vat. A, *quem pro quoque*. Urb., *dominumque condi-*
tionis. Prag., *dominum quoque conditionis*. Optimi,
dominum quoque conditioni impositum; quod explicat
Heinsius et Chamillardus, *impositum fabricæ mundi*.

- Nam Gennadius ait Prudentium scripsisse de fabrica
mundi *usque ad conditionem primi hominis*. Profecto
apud Ezechielem cap. xxviii conditio pro creatione
ponitur vers. 15: *Perfectus in viis tuis a die conditio-*
nis tuæ, donec inventa est iniquitas in te. Gallandius
tuetur etiam *conditioni* pro rebus creatis ex veteri
interprete S. Irenæi et Tertulliano. Giselinus suam
lectionem *conditione impositum* ita interpretatur, ho-
minem dominum conditione fuisse constitutum, hac
scilicet, ut arbore scientiæ boni, et mali abstineret.
Post hunc versum Mar., Prag., Rat., Urb. et alii in-
terserunt hunc: *Qui cunctum proprio reget modera-*
mine mundum, quem rectius Aldus rejecit post ver-
sum Nossel, et effusum terreno addicere regi; alii
prorsus omittunt. Quod autem dæmon odio et invidia
exarserit, docent Irenæus, Lactantius, Gregorius
Nyssenus, Methodius, Cyprianus, Augustinus, Ana-
stasius Sinaita, Tertullianus; sed alii aliter hoc pec-
catum invidiæ explicant. Aliqui utrumque peccatum
in dæmone agnoscunt, superbiam et invidiam, quos
poeta noster sequitur.
193. Elmenhorstius in Arnobium pag. 20 ad verba
Arnobii utero fusus exemplis Ciceronis, Juvenalis,
Lactantii et aliorum hanc phrasin comprobat.
194. Post hunc versum, ut paulo ante dixi, Aldus
collocat alium *Qui cunctum*, etc. Teolius quoque eidem
versui hunc locum dedit; asseritque in omnibus Vat.
esse, hoc discrimine, quod alii post vers. 191 collo-
cant, alii hic reponunt.
195. Prag., mendose, *tumore*. Fermentum dicitur
a *ferveo*. Hinc recte, *tumor inflatus fermento*. Horatius
lib. 1, oda 13: *Ferrens difficili bile tumet jecur*. Cum
autem mira sit stomachi cum corde consensus, Latini
stomachum et *stomachari* accipiunt pro ira et irasci.
Scite igitur Prudentius dixit *fermento animi stoma-*
chant.
197. Weitz., Gis. 2 edit., Mar., Prag., *corde carens*,
scilicet ipsa bestia. Heinsiani scripti, Ald., Vat. A et
alii, *sorde carens*, nempe sapientia.

- Complicat esse novos sinuoso pectore nexus, A
 200 Involvens nitidam spiris torquentibus alvum. [ausus :
 Simplex lingua prius, varia micat arte loquendi,
 Et discissa dolis resonat sermone trisulco.
 Hinc natale caput vitiorum : principe ab illo
516 Fluxit origo mali; qui se corrumpere
 [primum,
 205 Mox hominem didicit, nullo informante ma-
 [gistro.
 Ultimus exitium subverso præsidente mundus
 Sortitur, mundique omnis labefacta supellex.
 Non aliter, quam cum incautum spoliare viantem
 Forte latro aggressus, prædæ prius immemor,
 [ipsum
 210 Euse ferit dominum, pugnae nodumque, mo-
 [ramque, B
 Quo perennte trahat captivos victor amictus,
 Jam non obstanti locuples de corpore prædo.
 Sic homini subjecta domus, ditissimus orbis
 Scilicet in facilem, domino peccante, ruinam
 215 Lapsus, herile malum jam tunc vitibilis hausit.
 Tunc lolium, lappasque leves per adultera culta
 Ferro malignus ager glebis male pinguibus
 Triticeam vacuis segetem violavit arenis.
 Tunc etiam innocuo vitulorum sanguine pasci,
 220 Jamque jugo edomitos rictu laniare juvenæ,
 Occiso pastore, truces didicere leones.
517 Necnon et querulis balatibus irritatus
 Plenas nocte lupus studuit percurrere caulas.
 Omne animal diri callens solertia furti
 225 Imbuit, et tortos acuit fallacia sensus.
 Quamvis maceries florentes ambiat hortos,
 Scipibus et densis vallentur vitea rura,
 Aut populator edet gemmantia germina bruchus,
 Aut avibus discerpta feis lacerabitur uva.
 230 Quid loquar herbarum fibras, medicante veneno
 Tinctas, lethiferi fuisse pericula succi?
 Noxius in teneris sapor æstuat ecce frutetis,
 Cum prius innocua tulerit natura cicutas,
 Roscidus et viridem qui vestit flos rhodo-
 [daphnen
 235 Pabula lascivis dederit sincera capellis.
 Ipsa quoque oppositum destructo fœdere certo

GLOSSÆ VETERES.

200. Spiritus, volutionibus, I.
 202. Trisulco, vario, triplici, I.
 204. Qui se corrumpere, quando in superbiam se
 erexit, I.
 205. Informante, docente, I.
 206. Exitium, mortem. — Præsidente, homine, Adam, I.
 207. Sortitur, adeptus est, consequitur. — Supellex,
 omnis substantia, pereunte principe, in deteriora
 versa est, I.
 215. Herile malum, peccatum Adæ. — Hausit, sum-
 psit, I.
 216. Adultera, vitiosa, I.
 218. Arenis, lolis, I.
 221. Truces, feroces. — Leones, dæmones, I.
 222. Querulis, lamentabilibus. — Irritatus, provo-
 catus, I.
 223. Caulas ovile, I.
 224. Callens, versuta, vigens. — Solertia, diaboli.
 — Furti, adversitatis, ut contraria fuisset homini, I.
 225. Imbuit, instruxit, violavit, implevit. — Tortos,
 pravos, I.
 230. Fibras, radices. — Medicante, medicor τὸν
 μίσρον est, quia dicimus, medicari sagittas, quando
 toxicantur; et cum al quem ab infirmitate erigimus ad
 sanitatem, medicari dicimus, I.
 231. Tinctas, maculatas, I.
 232. Frutetis, vilibus virgultis, I.
 233. Prius, primitus, I.
 234. Rhododaphnen, herba venenossissima, foliis si-
 milis lauro: nam δαρνησι Græce laurus dicitur; arci-
 laurum, genus herbæ, id est arcalauros, id est foliis si-
 milis lauro; nam daphnis Græce laurus dicitur, I (sic).
 235. Sincera, salubria, I.

COMMENTARIUS.

199. Expositio vers. 14 cap. III Genes., super
 pectus tuum gradieris, satis probabilis. Alii aiunt, na-
 turale fuisse serpenti serpere, quod nunc in poenam
 etiam peccati habet.
 200. Ald., involuit nitidam.
 201. Wid. supra, loquenti, minus bene.
 202. Teolius, mendose, resonant.
 203. Ante dixit Deum caput virtutum: nunc dæmo-
 nem caput vitiorum.
 205. Vat. A a prima manu, hominum.
 210. Vat. A, Prag., donum, perperam, pro nodum.
 Nodus pro qualibet mora, et impedimento ponitur.
 Florus lib. IV Antonium vocat publicæ securitatis scopu-
 lum, nodum et moram. Vide quæ animadvertit
 Salmasius Plin. Exercit. tom. II, pag. 1089, de Ve-
 neris nodo.
 213. Aldi error est sublecta pro subjecta. Idem Ald.,
 Weitz., Gis., Vat. A, Mar. et alii, hominis, quod vi-
 detur fuisse in Rat.; Heinsius cum suis posterioribus,
 homini, quod tenent Prag. et alii, magisque sensui
 congruit.
 216. Docent SS. Patres, terram post Adæ peccatum
 maledictam fuisse, ut spinas et tribulos ferret, nisi
 diligentia cura excoleretur. Nonnulli interpretes pu-
 tant, terram nunc majori copia et pluribus in locis
 tribulos ferre, qui alioquin non ita frequentes fuisset,
 sed alicubi tamen provenirent.
 220. Prag., male, jugi pro jugo.
 221. Glossa Isonis non placet.
 226. Mar. scribit macheries. Usitatius est maceria,
 et versus stylo Prudentiano æque constabat producta
 ultima ob duas consonantes dictionis sequentis: et
 fortasse ita scripserit Prudentius. Pariter avaritia in
 avarities nonnulli mutarunt in Psychomachia.
 227. Prag., vinea rura; non placet.
 228. Ald., contra metrum, aut populata rodet.
 Sch., aut populator edit; cæteri edet, quod cohæret
 cum lacerabitur. Bruchus locustæ genus esse dicitur.
 Alcimus Avitus lib. V: Surgit consumere fructum Bruchus,
 et excusso confidens cruce locusta.
 231. Vat. A, minus bene, fuci pro succi. Prag.,
 monstri pro succi.
 232. Vat. A et Mar. a prima manu, in tenebris.
 Prag. a prima manu, interius. Lege in teneris.
 234. Prag., non bene, vescit pro vestit. De rhodo-
 daphne vide Plinium et Dioscoridem.
 236. Gis. et apud Weitzium Aldus, impositum.
 Aldus mihi, oppositum. Sichelardus, Fabr., Bong.,
 appositum. Prag. pro destructo habet destructum,
 male. Aliqui scribunt distracto.

- 518** Transcendunt elementa modum, rapiunt- A
[que, ruuntque
Omnia, legirupis quassantia viribus orbem.
Frangunt umbriferos aquilonum praelia lucos,
240 Et cadit immodicis silva exstirpata procellis.
Parte alia violentus aquis torrentibus amnis
Transilit objectas, præscripta repagula, ripas,
Et vagus eversis late dominatur in agris.
Nec tamen his tantam rabiem nascentibus ipse
245 Conditor instituit : sed laxa licentia rerum
Turbavit placidas rupto moderamine leges,
Nec mirum, si membra orbis concussa rotantur,
Si vitii agitata suis mundana laborat
Machina, si terras lues incentiva fatigat.
250 Exemplum dat vita hominum, quo cætera præ-
[cent : B
Vita hominum, cui, quidquid agit, vesania, et
[error
Suppeditant, ut bella fremant, et flava volu-
[ptas-
GLOSSÆ VETERES.

257. Elementa, ignis, aer, aqua, terra, I.
258. Legirupis, legem rumpentibus, I.
259. Aquilonum, ventorum, I.
240. Immodicis, magnis, ingentibus. — Procellis, turbibus, I.
241. Torrentibus, fortiter euntibus, I.
242. Præscripta, ordinata vel constituta, quæ fuerunt illi. — Repagula, obstacula, litora, serraturæ, I.
243. Laxa, concessa, laxata, I.
247. Rotantur, voluntur, I.
249. Lues, pestis. — Incentiva, incentrix, I.
250. Exemplum, quia Adam peccando aliis dat exemplum, I.
251. Vita, scilicet dico, I.
252. Suppeditant, subministrant, famulantur, I.
253. Igne, amore, I.

- Diffuat, impuro fervescat ut igne libido,
519 Sorbeat ut cumulos nummorum faucibus
[amplis
255 Gurges avaritiæ, finis quam nullus habendi
Temperat, aggestis addentem vota talentis.
Auri namque fames parto sit major ab auro;
Inde seges scejerum, radix et sola malorum,
Dum scatebras fluviorum omnes, et operta
[metalla
260 Eliquat ornatus, solvendi leno pudoris :
Dum venas squalentis humi scrutatur inepta
Ambitio, scalpens naturæ occulta latentis,
Si quibus in foveis radiantes forte lapillos
Rimata inveniat, nec enim contenta decore
265 Ingenito, externam mentitur femina formam.
520 Ac velut artificis Domini manus imper-
[sectum
Os dederit, quod adhuc res exigit, aut hya-
[cintilis
Pingere sutilibus redimitæ frontis in arce,

256. Aggestis, accumulatis, I.
257. Fames, cupiditas. — Parto, syncope, ab inquirio, vel præparato; inde est exemplum: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit, I.
259. Scatebras, rbulletiones, I.
260. Eliquat, effluere facit; purgat. — Ornatus, de ornatu solvitur pudor. — Solvendi, ad solvendum pudorem, I.
261. Inepta, inutilis, I.
262. Ambitio, cupiditas. — Scalpens, investigans, scrutans. — Latens, naturaliter aurum latere voluit, sed cu iditas fudit pretiosa pericula, I.
264. Rimata, ipsa ambitio quærens, investigans, I.
267. Os, faciem, formam. Hyacinthis, margaritis, I.
268. Sutilibus, quia ex gemma consuuntur filo argenteo, aut aureo, I.

COMMENTARIUS.

240. Apoth. vers. 539 etiam legitur *exstirpata*, et lib. II adversus Sym. vers. 1039, *exstirpamus*. Salmassius pag. 284 in Trebellium ait in vetustissimo libro Prudentii a se repertum *stirpare* pro *exstirpare*, ut in optimis Ciceronis exemplaribus Victorius invenit *scandit* pro *exscanduit*. Sed in Apoth. et II in Sym. legi debet *exstirpare*.

241. Descriptio amnis torrentis apud poetas Lucretium, Virgilium, Claudianum, Ovidium passim occurrit.

242. Mar., Prag., Rat., Fabr., Gis., Widm., Bong., *objectæ præscripta repagula ripæ*. Alex., Urb., Vat. A., Weitz., Ald., Egm., Palat., *objectas, præscripta repagula, ripas*, per epexegesin, quæ lectio, licet elegans sit, non propterea cum Heinsio dicam, priorem illam inscita librorum oscitatione inveciam.

245. Widm. supra, *laxa licentia*.

249. Rat., *lucis*; sed *c* inductum sive delectum est. Alex., *luis*; supra, *luis*.

250. Aldus, Tornæs. apud Gallandium, male, *datura pro dat vita*. Vide Elmenhorstium in Arnobium pag. 57.

251. Ald., Egm., *vesania, terror*.

257. Pervulgata sententia, *a noem nummi crescere, quantum ipsa pecunia crescit*, ut ait Juvenalis a glossa indicatus.

258. I ad Timoth. vi, 10: *Radix omnium malorum avaritia*.

259. Vat. A., Pal., *cum scatebras*. Mar. a prisca manu, *metalli*.

260. *Non potuit*, inquit Giselinus, *melius epitheton*

dari. Videmur enim ornatu tanquam lenone usi insitam nobis verecundiam et pudicitiam prostituere. Deus faceret aliquando, impiis Turcis hoc nomine minus essemus contumpti. Quæ an ad mores nostros et ad nostra tempora possint accommodari, viderint alii. Weitzius contra mulierum ornatum alia affert ex Euripide, et ex lege Zaleuci apud Diodorum Siculum lib. XI Biblioth. Eodem pertinet illud Tertulliani de Corona militis cap. 12: *Quid enim est in capite femine corona quam formæ lena, quam summa lascivie nota, extrema negatio verecundiæ, constatio illecebræ?*

261. Videtur poeta noster ad manus habuisse Manilii illud lib. V. vers. 416: *Hinc lenocinium formæ, cultusque repentus Corporis, atque auro quæsitæ est gratia frontis, Perque caput ducti lapides per collu, manusque, Et pedibus niveis fulscrunt aurea vincla.*

D *Ac ne materis tali sub munere desit, Quærere sub terris aurum... imperat*, etc. Vide etiam Cornelium Severum in Ætna. In Egm. est *cum pro dum*.

262. Prag., *sculpens*, non bene, pro *scalpens*.

263. Egm., *ingenita*. Legendum *ingenito*. Hæc Prudentii verba Tiraquellus laudat in leg. 3 Connubial., ubi plura in eandem sententiam producit. Confer Tertullianum de Virginibus velandis, de Cultu feminarum; Ambrosium lib. VI Hexameron cap. 8, et lib. I de Virginibus; Hieronymum ad Furiam de viduitate servanda; Isidorum Pelusiotam, lib. II, epist. 63; Arnobium lib. 2 contra gentes; Senecam de Beneficiis lib. VII, cap. 9.

268. Alex., Urb., Mar., Vat. A., Prag., Rat. et optimi Heinsiani *sutilibus*: ut hymno octodecim mar-

- Colla vel ignitis sincera incingero sertis, A 280 Qui regit invalidam propria de carne resectam
 270 Auribus aut gravidis virides suspendere baccas. Particulam, qui vas tenerum ditione gubernat,
 Nectitur et nitidis concharum calculus albens Solvitur in luxum? Cernas, mollescere cultu
 Crinibus, aureolisque riget coma texta catenis. Heros vetulos, opifex quibus aspera membra
 Tædet sacrilegas matrum percurrere curas, Finxerat, et rigidos duraverat ossibus artus.
 Muneribus dotata Dei quæ plasmata fuco 285 Sed pudet esse viros : quærun vanissima quæ-
 275 521 Inficiunt, ut pigmentis cutis illita perdat, [que,
 Quod fuerat, falso non agnoscenda colore. Queis niteant : genuina leves ut robra solvant,
 Hæc sexus male fortis agit : cui pectore in arcto 522 Vellere non ovium, sed eoo ex orbe petitis
 Mens fragilis facili vitiorum fluctuat æstu. Ramorum spoliis fluitantes sumere amictus
 Quid, quod et ipse caput muliebris corporis, et Gaudent, et durum scutulis perfundere corpus.
 [rex, 290 Additur ars, ut fila herbis saturata rec-ctis

GLOSSÆ VETERES.

269. Ignitis, *radianibus*. — Sertis, *monilibus, coronis*, l.
 270. Baccas, *gemmas rotundas, qui uniones vocantur, eo quod in capite ostrarum aperto cerebro semel reperiantur in anno, et unus tantum, quos et perulos (leg. pæderos) vocant*, l.
 271. Calculus, *margarita : calculos vocamus lapillos, quibus antea numerabant antiqui ante repertum numerum ; sed hic pro quacunq; pretiosa gemma ponitur*, Iso.
 272. Texta catenis, *ordinata vittis*, Iso.
 274. Dotata, *ornata*. — Plasmata, *facies*. — Fuco, *colore : unguentum, unde se mulieres pallidas faciunt*, l.
 275. Inficiunt, *colorant*, l.
 277. Male fortis, *infirmus*, l.
 280. Invalidam, *particulam, dicit feminam, quæ sui corporis Adæ, de costa formata*, l.
 282. Cultu, *habitu*, l.
 283. Heros, *viros fortes*. — Aspera, *fortia*, l.
 286. Niteant, *aplendeant*. — Genuina leves, *pestis naturalis, ingenua ; luxuria, interjective dicendum*, l.
 287. Eoo, *orientali*. — Petitis, *acquisitis*, l.
 288. Ramorum spoliis, *arbores vestibus : in Oriente enim arbores sunt, ubi ræpissime reperitur sericum*. — Fluitantes, *superbientes*, l.
 289. Durum, *fortem, firmum*. — Scutulis, *variatis, scutulatis vestibus pro omni veste, opere vario interserta, poni ur.* — Perfundere, *induere*, l.

COMMENTARIUS.

- tyrum Cæsaraugust., *sutile vinclum* : nam quicquid suitur, sut-le est. Ald., Fab., Gis., minus bene, *scutpilibus*. Weitzius in contextu *sutilibus*, adeoque mendum est *sutilibus* in lectionibus variantibus. Sichelardus etiam ediderat *sutilibus*. Pignorius ; de servis pag. 200, exhibet instrumenta delineata cultus muliebris, quæ olim exstabant Romæ apud Lælium Paschalinum, scilicet aureas acus crinales, nonnullas puras, nonnullas gemmatas, viriolam et minutis smaragdus, et brachio, et collo aptum, inaurem æream gemmis vitreis ornatam, stalagmium erudi amethysto, inaures, alteram ex auro totam, alteram distinctam margaritis, binos elenchos, seu margaritas oblongas. Rem illustrat his Prudentii versibus.
 269. Prag., *cellis pro sertis*, corrupte.
 270. Chamillardus recte Isonem refellit, quod virides baccas uniones interpretatus fuerit : cum potius sint smaragdi. Consule Plinium et Isidorum, lib. xvi, cum notis Grialii.
 272. Rot., *rubet coma*. Heinsius lib. 1 Advers., cap. 17, ait, fortasse præstare *nexa pro texta*, et plura similia exempla congerit : neque pauciora congeri possent pro *texta*.
 273. In Egm. et Pal. non video quid lateat sub hac voce edita pro *tædet*. Præter Pignorium Guascus in opere *delle Ornatrici* ann. 1775 multa erudite congerit, et de cosmetis sive ornatricibus docte disserit, ac plures inscriptiones sepulcrales earum exscribit : ut communia olim erant hæc elogia servis et ancillis, sive a propinquis, sive a dominis posita.
 275. Vat. A, Alex., Urb., Mar., a secunda manu, Heinsianus *pimentis* cum Widm. supra, et Palat. Melius id est quam *figmentis* in Prag., Ald., Gis. in contextu, et Weitzio. *Pigmenta pro unguentis* non semel noster, et Dracontius in Hexaemero.
 276. Gis. ad oram, *quod fuit ex falso*.
 277. Widm. supra, imo pro *arcto*. Muliebrem sexum infirmiore esse, omnes uno ore consentiunt. Cave tamen ab his, qui feminas in diversa quadam ab hominibus specie collocant. Vide Alcimum in lib. ad sororem : *Quod ne femineum post hæc quis spernere sexum Audeat, hic paucis visum est ostendere verbis*, etc.
 278. Imitatio Maronis, cuius hæc sunt : *irarum fluctuat æstu ; curarum fluctuat æstu ; vario nequidquam fluctuat æstu*.
 280. Vat. A a prima manu, *carne recisam*.
 281. Petrus apostolus Epist. I cap. iii, 7 : *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem*. Præter Tiraquellum loc. cit. vide P. Fabrum i Semestr., cap. 16. Nihil his versibus Prudentii nervosius ad seminarum immodicum, muliebremque hotinuum luxum redarguendum. Adde, si placet, illaboratam Chrysostomi eloquentiam in Matth. homil. 50, sive 49 : *Quantum vobis dedecus esse putatis, cum servis licia, quæ nec vestibus quidem vir probus unquam subtexeret, diligenter inseritis ! quantis hoc dignum subtexerit, diligenter inseritis ! Dicitis enim pedum sublevatis deambulant in plateis, nimio plerumque inde mærorum confecti, ne cæno in hieme, aut pulvere in æstate calcei sui maculentur. Quid facis, homo ? Quod si tu ab hujusmodi labe munda cupis calcamenta servare, cavibus tuis, aut capiti connecte*.
 286. Gisel. cum Pulmanni mss., et Daventr., Rat. a prima manu, Prag., Mar. a secunda manu, Weitz., Egm., Bong., Widm. a prima manu, *leves* Idem Alexand. cum glossa *subiles*. Oxon. ex Heinsianis, Urbin. et Iso, *lues*, quod Aldus, aliique sunt secuti.
 287. Plinius de Serdin regione, et vestium opificio lib. vi, cap. 16 : *Tam multiplici opere, tam longinquo orbe petitur, ut matrona in publico transtuceat. Apud Seres e frondium laugine vestes hebant sericæ dictæ*. De vestibus bombycinis idem Plinius lib. xi, cap. 23.
 289. Heinsius cum Festo scribit *scutulis*. Nostri scutulis cum Ald., Sich., Gis. 2 edit. et aliis. *Vestis scutulatæ*, quæ orbiculis distinguuntur.

- Illudant varias distincto stamine formas. **A**
 Ut quæque est lanugo fere mollissima tactu,
 Pectitur. Hunc videas lascivas præpete cursu
 Venantem tunicas, avium quoque versicolorum
295 Indumenta novis textentem plumea telis :
 Illum pigmentis redolentibus, et peregrino
523 Pulvere femineas spargentem tupiter
 [auras.
 Omnia luxus habet nostræ vegetamina vitæ,
 Sensibus in quinque statuens quæ condidit
 [auctor.
300 Auribus atque oculis, tum naribus atque palato
 Quæritur infectus vitiosis artibus usus.
 Ipse etiam, toto pollet qui corpore, tactus,
 Palpamen tenerum blandis e fotibus ambit.
 Proh dolor, ingenuas naturæ occumbere leges, **B**
505 Captivasque trahi regnante libidine dotes!

GLOSSÆ VETERES.

291. Illudant, colorent, I.
 292. Fere, prope, I.
 293. Pectitur, ornatur, I.
 294. Venantem, eminentem.—Versicolorum, diversis coloribus, I.
 295. Plumea, mollia, I. Pluma dicitur acus, unde in Bibliotheca legitur opere plumario, Vat. A.
 296. Peregrino, exotico, I.
 298. Luxus, luxuria, vanitas.—Vegetamina, virtutes, fortitudinem, vel virilitatem, commotiones, I.
 300. Auribus atque oculis, auditu, visu, olfactu, gustu, I.
 301. Quæritur, ab illis sensibus, vel nobis.— Infectus, corruptus, I.
 303. Palpamen, amictum.—Fotibus, nutrimentis.—Ambit, cupit, desiderat, I.
 304. Ingenuas, nobiles, naturales, I.
 305. Dotes, donationes Dei, I.
 306. Perversum, perverse.—Viget, prævalet, I.
 307. Vertunt, homines, I.
 308. Rogo, interrogo.—Pupula, pupilla et pupula idem sunt, I.
 309. Semivirorum, effeminatorum eunuchorum, I.
 310. Vertigine, circuitione, rotatione, I.
 311. Incestans, polluens.—Fædo oblectamine, turpi delectatione, I.
 314. Illecebras, sæditates, sorditates.—Conciliata, conglutinata, vel conjuncta, I.
 315. Jacit, spargit, I.
 316. Lyricæ, cytharalis, vel jocalis, I.
 317. Calentis, ferventis, I.
 319. Cavernosos, flexibiles.—Meatus, transitus, I.

COMMENTARIUS.

291. Sich., male, fame telas.
 292. Ald., scripti Heinsiani, et quos vidit Marietus, fere; et suspicatur Heinsius, legendum *Ut cuique est lanugo fere*. Alex., Urb., Weitz., Gis., fere, quod placet.
 293. Lascivæ tunicæ sunt aut sericæ, aut obscenis figuris variatæ, ut suspicatur Chamillardus. Nam libidines veterum in poculis ipsis et panibus expressæ intolerabiles erant. Vide Pignorium de Servis, pag. 67 et seqq.
 294. Widm., mendose, ventantem. Heinsius notat, suos scriptos habere *avium quoque versicolorum*; et ita certe habent nostri. In Giselino quidem 1 et 2 edit. est *versicolorum*, sed mendum puto, non lectionis varietatem.
 295. In glossa Vat. A., *Bibliothecam* intellige esse Biblia sacra, quæ eo nomine a veteribus sæpe appellabantur. Locus exstat i Exodi vers. 1: *Decem cortinas de bysso retorta, et hyacintho, ac purpura, coccoque bis tincto variatas opere plumario facies*. De vestibus quæ ex plumis variis contrebantur vide Senecam ep. 91. *Plumarius* vocabatur antiquitus, qui hujusmodi vestes conficiebat, aut etiam qui in vestibus acu clavos et scutulas, et ea quæ plumas avium referunt, pingebat. Vide Turneb. Advers. lib. xi, cap. 25, num. 349, ad verba VOPISCI IN CARINO: *plumandi difficultate pernobiles*. Putat Prudentium indicare vestes in quibus sine assumpto acu pingendo plumæ avium referuntur.
 296. Weitz., et peregrino. Aldus, ex. Giselinus 1 et 2 edit. habet et cum plerisque vetustissimis Mar., Rat., Prag., Vat. A et aliis.
 297. Apud Weitzium M. Berg. legit aures pro auras.
C 299. Pulcherrima descriptio quinque sensuum et corruptelæ qua ab hominibus pervertuntur.
 300. Prag., male, tam pro tum.
 301. Oxon., Prag., et Mar. a secunda manu, artibus. Legendum artibus.
 302. Alcimus Avitus lib. 1, vers. 85: *Tactus ad hæc solus toto qui corpore judex Seniat*, etc. Cicero, n, de Natura deorum: *Tactus autem toto corpore æquabiliter susus est*, etc. Alia ibi de sensibus Cicero.
 303. Mar., et; supra, e. Prag., Widm., et. Aldus et apud Weitzium Giselinus, ex; sed alium voluit dicere, nam Giselinus 2 edit. habet e; vel intelligit Weitzius editionem 1 Giselini.
 307. Imitatio Maronis lib. ii, *studia in contraria*.
 308. Notandum est Chamillardum ad vers. 874 errorem suum agnovisse, quo *pupulam*, quæ est oculi pupilla, interpretatus est hic *puellam*.
 310. Theatri veteris obscenitas hoc loco indicatur, de qua satis constat: quanquam non dubito quin in recenti theatro multa sint quæ *incestent miseris fædo oblectamine visus*.
 312. Rat., atque ideo, non ita bene.
 313. Ald., Prag., Widm., dimittunt.
 315. Vat. A., *Quis pigmentato meretrix jacet improba crine*. Melius alii, *quas jacit*.
 316. Citharædas olim in ministerio fuisse observat Pignorius de Servis pag. 78 et 79, qui epitaphium Auxesis citharædæ profert, et hoc ministerium elegantius tetigisse Prudentium advertit. Apud eundem videre poteris aliquot citharæ species delineatas.
 317. Ald., et convivæ recalentis, quod poterat retineri; sed membranæ præferunt et convivale calentis carmen nequitiae.

- 320 Vocis itei? numquid inadido sapor inditus ori A
Vivit ob hanc causam, medicata ut fercula pi-
[gram
Ingluviem, vetitamque gulam ganconi-inescent?
Per varios gustus instructa ut prandia ducat
525 In noctem, lassetque gravem sua crapula
| ventrem?
325 Quid durum, quid molle foret, quid lenē, quid
[horrens,
Quid calidum, gelidumve, Deus cognoscere
[nosmet
Attactu voluit, palpandi interprete sensu.
At nos delicias plumarum et linea texta
Sternimus, atque cutem fulcro attenuante po-
[limus.
530 Felix, qui indultis potuit medioeriter uti B 545
Muneribus, parcumque modum servare fruendi!
Quem locuples mundi species, et amœna ve-
[nustus,
Et nitidis fallens circumflua copia rebus [unus:

GLOSSÆ VETERES.

321. Vivit, factus est. — Medicata, pigmentata, condita, vel infusa pigmentis. — Fercula, cibos, l.

322. Ganconis, luxuriosi: ganeo, superfluous in cibo, vel potu, seu etiam in luxuria; ganeonem appellat glutonem, sed ganeo est proprie campo, devorator, gluto, ambro et helluo. — Inescent, cibent, saturant, satient, l.

323. Instructa, parata. — Ducat, glutto prolonget, l.

327. Interprete, discernente, l.

329. Fulcro, fulcramento, lecto: fulcrum vocamus quidquid sustentat aliquid. — Attenuante, pro attenuato. — Polimus, ornamus, l.

330. Indultis, concessis, l.

534. Add cit, deputat, subjugat, l.

335. Dulcedine, suavitate, l.

536. Deprendit, comperit, — Boni, in divitiis. — Oportet, occulto, cooperto, l.

337. Sanctumque, quia omnia quæcumque fecit Deus, bona sunt in sua natura; sed nobis male utentibus mala sunt, l.

342. Hoc sequor, ego Prudentius, l.

344. Recolens, narrans. — Primordia, initia. — Lucis, temporis, l.

345. Esse, scilicet recolens, dicens. — Sapientia, Filius Dei, l.

COMMENTARIUS.

321. Vat. A, aut, male, pro ut; fercula medicata C veterem, aut notam suam adducit: Dum enim in lectis versamur, cutis attenuatur et politur.

322. Heinsius cum Put., Oxon., Rot., et tribus Torr., vegetamque, quod habent Ald., Vat. A, Alex. et Urb. In aliis, ut in Mar., Rat., Weit., vetitam. Giselinus dubitat utrum verius: nam utrumque huic loco congruit. In Prag. est recenti manu fetaque, ab rasis prioribus. In Rot. pro diversa lectione labæonis cum glossa gulosi. Weitzius scribere ausus est inæscant, quia ita invenit in Widm., et Bong. Quid ineptius? An apertos errores unius vel alterius codicis reddere oportet, prætermissa vera aliorum lectione? In glossa Isonis glutto, AMBRO, nescio an sit aliquid quod ad vocabulum Hispanum hambre pro fame possit referri. Ambro devorator est in Glossario Isidoriano. Vide etiam Ducangium, qui plures auctores mediæ ævi allegat.

324. Hæc omnia breviter complexus est Tertullianus lib. de Spectaculis, cap. 2: Neque oculos ad concupiscentiam cumpsumus, et linguam ad maliloquium, et aures ad exceptaculum maliloquii, et gulam ad gulæ crimen, et ventrem ad gulæ societatem, et manus ad vim, et gressus ad vagam vitam.

325. Prag., leve, pro lenē. Fortasse vera lectio est læve, seu leve pro polito et lubrico: nam sequitur quid horrens.

327. Ald. et Bong., attactum vel ad tactum. Melius alii, attactu.

328. Sich. et Bong. a manu prima, palmarum pro plumarum. De lectis plumeis Apuleius lib. x Metamorph. Quod autem linea texta in deliciis Prudentius numerat, arguit usum lini non fuisse apud veteres Romanos valde communem.

329. Aldus, mendose, cute. Mariætius, aut g'lossam

330. Imitatio Virgilii: Felix qui potuit rerum cognoscere causas, lib. II Georg. vers. 490.

331. Prag., non bene, partumque.

334. Thuan., Weit., amore: non placet.

335. Egm., Pal., obumbrata. In Vat. A, quis obumbrata, cum glossa ob, pro ad.

336. Ald., operta. Apud Weitzium M. Berg. legit opertu.

337. In editione Parmensi, sanctum, bonumque, contra metri regulas.

338. Vide Gen. cap. I. Christus per proleptin, ut sæpe alias, scilicet Filius Dei, per quem omnia facta sunt.

340. Vat. A, Prag., Rat., Urb., Weitz., Rot., Gis. et alii, testificatur, quo spectat Mar., testificator. Alex. cum plerisque Heinsianis, testificatus; id secutus est Teolius.

342. Weit., sequor pro sequar.

347. Widm. et Mar. a secunda manu, unus; alii, unum, et distinguunt Pater est. Giselinus, Vide, ait, hominis religionem. Singularem numerum bis repetere maluit quam usurpare pluralem, ut quam longissime a gentilibus recederet. Quam prope igitur ab illis eum abesse existimas, qui nuper a tribus diis superum ducibus donatos libellos tribus diis hominum ducibus obtulit? Hoc ingenere Lipsius, Cent. misc. II, epist. 17, in Bembo irridet persuasio pro fides: aqua et igni interdicio pro excommunicatio: deos superos, manesque illi placare pro peccata morituro remittere, et quod Senatus Venetus ad Julium pontificem scripserit, nisi fidat diis immortalibus, quorum vicem gerit in terra. Alia omitto.

- Quippe unum natura facit: quæ constat utrique A
Una voluntatis, juris, virtutis, amoris.
- 350 Non tamen idcirco duo numina, nec duo rerum
Artifices; quoniam generis dissensio nulla est.
527 Atque ideo nulla est operis distantia,
[nulla
Ingenii; peperitque bona omnia conditor unus.
Nil luteum de fonte fluit, nec turbidus humor
- 355 Nascitur, aut primæ violatur origine venæ;
Sed, dum liventes liquor incorruptus arenas
Prælambit, putrefacta inter contagia sordet.
Nunquid equus, ferrum, taurus, leo, funis, oli-
[vum
In se vim sceleris, cum formarentur, habe-
[bant?
- 360 Quod jugulatur homo, non ferrum causa fu- B
[roris,
Sed manus est: nec equum vesania servida
[circi
Auctorem levitatis habet, rapidive fragoris.
Mens vulgi rationis inops non cursus equorum
Perfurit: infami studio perit utile donum.
- 365 Sic Lacedæmonias oleo maduisse palæstras
Novimus, et placidum servire ad crimina suc-
[cum.
528 Inde per aerium pendens audacia funem,
Ardua securis scandit proscenia plantis.
Inde feras volucris temeraria corpora saltu
- 370 Transiliunt, mortisque inter discrimina ludunt,
Sanguinis humani spectacula publicis edit
Concessus, legesque jubent venale parari
Supplicium, quo membra hominum, discrepta
[cruentis
Morsibus, oblectent hilarem de funere plebem.

GLOSSÆ VETERES.

354. Nec turbidus humor, origo nostra pura et in-
culpabilis, l.
357. Prælambit, prænatat, l.
358. Olivum, in palæstris, l, Vat. A.
361. Circi, ludi illius, l.
362. Levitatis, velocitatis. — Fragoris, inordinati
soni, l.
363. Inops, incers, l.
364. Infami, turpi. — Donum, equus, l.
365. Lacedæmonias, Lacedæmonia, ipsa est Sparta,
civitas Græciæ, ubi primum usus iste repertus est. —

- Palæstras, luctationes; PALO, id est fugio vel luctor:
inde palæstræ, l.
366. Succum, olei, Mar.
368. Proscenia, Vestibula, vel atria ante scenam.
Palæstrita, colluctor; proscenia ipsos passus funis
dicit; proscenia et pulpita, gradus scenæ; de schæno-
batis, id est funambulis, l.
369. Feras, equos. — Volucris, veloci, l.
370. Discrimina, pericula, l.
371. Edit, profert, cernit, l.
372. Publicum, venale. Iso.

COMMENTARIUS.

348. Vat. A, fecit, contra metrum.
350. Rat., nec tamen.
351. Prag., nullâ sine est. Clericus asserere ausus
est Nicænos Patres nihil aliud contra Arium defini-
visse, nisi divinitatem non in tres diversæ speciei
naturas, sed in tres ejusdem formæ et æqualis or-
dinis essentias esse diductam; et vocabulo homou-
sion solum significari substantiæ æqualitatem et
naturæ similitudinem quamdam seu affinitatem, non
vero identitatem. Eandem impudentem opinionem
inculcat in Vita Prudentii, tom. XII Bibl. univers.
Ait nimirum, Prudentium hoc versu negare, esse tres
artifices rerum, specie seu genere diversos: quoniam
generis dissensio nulla est. Quid magis alienum a
Prudentii mente fingi potest? Nonne sæpissime Pr-
udentius genus pro natura accipit? nonne toto hoc
libro in eo est ut probet eandem esse in tribus
personis naturam, et non posse duos natura distin-
ctos deos consistere? Vide supra vers. 47: Ausit et
unius naturæ scindere vires. Genus pro natura ab aliis
etiam sumi, notavi ad vers. 53. Confer quæ Joanes
Lamius adversus Clerici Artem criticam disserit
in dissertat. de Recta Patrum Nicænorum Fide, ubi
egregie nostrum poetam defendit.
355. Prag., peperit quoniam omnia. Mar. a secunda
manu, Egm., Fab., Gis. ad oram, Urb., peperitque.
Giselinus in contextu, peperit bona nam omnia. Velusti
alii peperit bona omnia, non eliso a in bona, quod
Prudentio non esse insolens multi putant.
357. Prag., Vat. A, a secunda manu, Mar. a prima
manu, sordet. Alii, sordet, quod sensui convenit.
Verbo prælambo alias usus est poeta. Lambere, mor-
dere, stringere, radere, passim fluminibus tribuitur.
361. Aldus, male, nece cum pro nec equum. Isidorus
lib. xviii Etym., cap. 59: Nihil esse debet Chris-
tiano cum circensi insaniam.
362. Duo veterum Heinsiani, Rot., Alex., rabidi,
quod in Chamillardo displicuit Gaffaudio. Mar. utrum-

- C que, rabidi et rapidi. Alii plerique, rapidi. Statius
lib. in Silv. ad Claudiam, nec aut rapidi mulcent te
prælia circi.
365. Weit., Lacedæmonicas. De his Propertius et
alii. Etymologiam, quam glossa attingit, explanat
Servius lib. II Georgicæ.
367. Hi Terentio vocantur funambuli, aliis funire-
pi, aliis schænobatæ. Manilius lib. v eorum artem de-
scribit.
369. Giselinus auditum a se refert, istiusmodi lu-
dum apud Italos magno esse in pretio, quo tauros
acuminatis et ardentibus calamis extimulantes in
rabiem agunt. Verum si qua est ea gloria, Hispano-
rum propria est. Vide ejus ludi amœnam descriptio-
nem in Prædio rustico Vanieri. Confer Claudianum
carm. 17, vers. 294 et seqq. de ponæ amphitheatra-
li, et Cassiodorum lib. v, epist. Theodori regis 42,
ubi plura de simili ludo in amphitheatro Romano Titi,
et hæc de saltu: Tunc in aere saltu corporis elevato,
quasi vestes levissimæ supincta membra jaciuntur, et
quidam arcus corporeus supra bellum libratus, dum
morus discedendi facit, sub ipso velocitas ferina dis-
cedit.
372. Put., Rot., Mar. a prima manu, consensus,
quod recentiores editores sequi maluerunt. Teneo
consensus cum Alex., Vat. A, Prag., Urb. et pleris-
que aliis, cum editis, tum mss. codd. Virgilius lib.
v Æn.: Circus erat, quo se multis cudi millibus heros
Consessu medio tulit, exstructoque resedit.... Illic to-
tum cavere consessum ingentis.... Mamoribus implet.
Omitto Cicronem et alios. Prudentius ipse II in
Symmachum, vers. 1090: Inde ad consessum caveæ.
Arnobius lib. II: Interficere se alios nullius ob meriti
causam, sed in gratam voluptatem consessorum. In
glossa lege: Venale, publicum.
374. Put., Ald., hilaram, cum Alex. et Vat. A; quo
spectat Egm., philaram. Alii, hilarem, et ex nostris
Mar., Rat., Prag., Urb.

- 375 Mille alia stolidi bacchantia gaudia mundi A
Percensere piget : quæ veri oblita Tonantis
Humanum miseris volvunt erroribus ævum.
Nemo animum summi memorem genitoris in
[altum
Excitat, ad cælum mittit suspiria nemo :
380 **529** Nec recolens apicem solii natalis ad ipsum
Respicit auctorem, nec spem super aera librat :
Sed mentem gravidis contentam stertere curis,
Indigno subdit domino, perituraque pronus
Diligit, et curvo quærit terrestria sensu.
385 Hoc pulchrum, quod terra parit, quod gloria
[confert
Lubrica, commendat quod perniciose voluptas,
Quod, velut excitus diffuso pulvere ventus,
Præterit, exemplo tenuis quod transvolat B
[umbræ.

GLOSSÆ VETERES.

375. Stolidi, *stulti*. — Bacchantia, *insanientia*, I.
376. Percensere, *enumerare*, Iso.
378. Altum, *cælum*, I.
379. Excitat, *elevat*, I.
381. Aera, *ad cælestia*. — Librat, *ponit, provehit*, I.
382. Contentam, *sufficientem*. — Stertere, *requiescere, dormire, id est, runcare mens dicitur cum terrenis succumbitur curis, nec se mente ad superna ullo modo vult erigi*, I. Runcare, Vat. T.
385. Domino, *diabolo*. — Perituraque, *hujus mundi*, I.
384. Curvo, *pravo, averso*, I.
386. Lubrica, *instabilis*. — Commendat, *concedit*. — Perniciose, *periculosa*, I.
387. Velut, *scilicet putat pulchrum*. — Excitus, *commotus, velox*, I.
388. Exemplo, *similitudine, similiter*. — Transvolat, *præterit*, I.
389. Pestibus, *generibus, perturbationibus*. — Urget, *commovet*, I.
390. Prædo, *diabolus*, I.
391. Bibunt, *concupiunt interius, intra præcordia*. — Medullitus, *in interioribus animæ, circa præcordia*, I.
392. Ministros, *morbos, vel vitia*, I.
395. Illic, *in medullis, vel membris*. — Numerosa, *multiplex*. — Cohors, *diabolorum, vitiorum*. — Principe, *diabolo*, I.
394. Circumsidet, *illa cohors*, I.
395. Superstitio, *vana religio, gentilitas*. — Mæror, *tristitia*. — Luxus, *luxuria, vel ventris ingluviæ*, I.
396. Sitis, *cupiditas; homicidium*. — Vini sitis, *ebrietas*. — Sitis auri, *avaritia, concupiscentia*, I.
397. Livor, *invidia*. — Adulterium, *fraus conjugii*. — Obrectatio, *detractio*, I.
398. Horrent, *horrende apparent*. — Facies, *supradictæ imagines, vel species*, I.
399. Ambitio, *concupiscentia; superbia vana, vel inania*, I.
400. Personat eloquium, *intonat, alte loquitur*, I.
401. Canina, *a canibus dicta*, I.
402. Vilis, *sæcularis*. — Clavam, *baculus Herculis, quo omnes vincebat; inde clavam appellat dialecticos syllogismos, quibus se vincere putant ubique; fustem Herculis*, I.
403. Vicatim, *per singulos vicos*. — Gymnosophistas, *philosophos, qui nudi disputabant; nudos sapientes; gymnosophistæ perhibentur nudi philosophari in solitudinibus in die*, Iso.

COMMENTARIUS

378. Egrege dictum *Nemo animum, etc.*, postquam scilicet inanes hominum occupationes et perniciose studia recensuerat.
382. Ald., Prag. et nonnulli Vulg. cum Pal., *contentam sternere*. Optimi *contentam stertere*. Bong., *contentus pro contentam*, exstatque *contentus* in nonnullis Vulg., sed non in Aldo, ut putavit Weitzius, nisi duplex fuerit Aldi editio, quod non credo.
384. Ex Persio sat. 2. *O curvæ in terras animæ et cælestium inanes*.
385. Widm., *perit*; supra, *parit et capit*. Bong., *capit*. Cæteri, *parit*, quod verum est.
390. Diabolus prædo et latro sæpe ab ecclesiasticis scriptoribus dicitur. In præf. 2 Apoth. vers. 45, et in Apoth. vers. 408, *fur idem vocatur*.
394. Mar. a prima manu, *horrendas, male*. Ald., *circumsedit*; Weitz., Vat. A, *circumsedet*. Legendum cum aliis *circumsidet*.
395. Epist. B. Pauli ad Galatas, v, 19 : *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, homicidia, ebrietates, comensationes et his similia*. Vat. A et Pal., *luctus*; non bene, pro *luxus*.
398. Ald. et Mar., contra rationem carminis, *haliu* pro *habitu*, quod vult etiam Vat. A, ubi est *abitu*.
- Habitus est forma, facies, status, cultus corporis. Virgil. i. Æn., *Virginis os, habitumque gerens*.
399. I ad Corinth. viii, 1 : *Scientia inflat, charitas vero ædificat*.
400. Ald., non recte, *addita pro abdita*.
401. Jurisconsultorum *canina facundia* in proverbium abiit.
402. Fabricius Herculeam clavam sapientiæ adjudicat, quia Hercules a doctis colebatur, qui laboriosi et benefici esse debent, adeoque Herculi commune fuit cum musis templum in circo Flaminio. Giselinus probabilius putat, hoc loco notari Cynicos, quorum supellex erat baculus et pera. Clavam inter philosophorum insignia numerari, constat ex Apollinari Sidonio carm. 15, *Tetrica nodosæ commendat pallis clavæ*. Sirmondus ad Sidonium p. 45 multa affert de barba, pallio et clava philosophorum, et hos ipse Prudentii versus de clava philosophica exponit. Chrysostomus de Statuis vii : *Ubi nunc sunt qui palliis amictuntur, et promissam barbam ostentant, et clavas dextra gestant externi philosophi?* S. Augustinus, lib. xiv de Civit. Dei, cap. 17 : *Videmus adhuc esse philosophos, qui non solum amictuntur pallio, verum etiam clavam ferunt*.
403. In editione Parmensi typographi mendam *Ostenta* corrigendum est. In glossa Isonis legendum *Indiæ pro in die ex Isidoro lib. viii, cap. 6*.

- 531** Incerat lapides fumosos idololatric **A**
405 Relligio, et surdis pallens advolvitur aris.
 Heu quantis mortale genus premit improbus
 [hostis
 Armigeris! quanto ferrata satellite ductor
 Bella gerit; quanta victos ditone triumphat!
 Surgit in auxilium Chananeus, atque agmina
 [denset
410 Casside terribilis, setarum pondera mento
 Concutiens, dextramque gravi cum cuspidē
 [quassans.
 Ast alia de parte furens exercitus ardet
532 Regis Amorrhæi: tum millia Gergeseorum
 Effundunt aciem toto volitantia campo:
415 Eminus hi feriunt, confligunt coninus illi.

GLOSSÆ VETERES.

- 404.** Idololatric, *idola colens, idolis serviens*, l. **B**
405. Advolvitur, *inclinatur*, l.
406. Premit, *constringit*, l.
407. Armigeris, *vitiis, insidiis*. — Ferrata, *dura*.
 — Satellite, *militē*, l.
408. Triumphat, *superat*, l.
409. Chananeus, *populus; interpretatur motus eorum: Cham, calidus, commotus interpretatur; commemorat modo hic septem gentes quæ insurrexerunt contra filios Israel, sed pro septem posuit vitiis, seu nequitiis spirituales insinuat, quæ insurgunt contra hominem*, l.
410. Casside, *galea*. — Setarum, *barbæ; in barba*, l.
411. Cuspide, *hasta*, l.
412. Furens, *iratus*. — Ardet, *stridet*, l.
413. Amorrhæi, *tristitia Amorrhæus, amarus, vel loquens*. — Gergeseorum, *Gergeseus, colonum ejiciens, vel advens propinquus*, l.
- 414.** Volitantia, *propter ceteritatem equorum*, lso.
415. Eminus, *longe, contra*. — Confligunt, *pugnant*. — Coninus, *prope*, l.
416. Jebusaicæ, *Jebuseus, id est calcatus, sive præsepe eorum*, l.
417. Aurea tela, *avaritia*. — Tincta, *venenata*, l.
420. Cethæe, *Cethæus, abscissus a Christianitate*. — Juvat, *delectat*. — Phereza, *Pherexius, separatus, vel absque muro*, l.
422. Rex, *diabolus*. — Hevæorum, *Hevæus ferilis, vel ferox*, l.
423. Thoraca, *thorax, pectus, vel cassis, quia pectus cooperit*, l.
424. Subnixa, *subjecta, elevata*. — Viris, *vitiis*, l.
425. Mammonæamque, *diabolicam, pecuniosam, vel sæcularem, avaram*, l.

COMMENTARIUS.

- 404.** Aldus ediderat *idololatric*, correxit *incerat* **C**
lapides fumosos idolatres, perperam *incerat*, et *idololatres*. Nec inelius recens corrector in Rat., *vana deorum pro idololatric, seu idololatris*. Gronovio, Observat. ecclēs. cap. 5, placuit *idololatris*, neque displicuit Heinsio aliisque recentioribus editoribus; et facilis quidem fuerit mutatio s in x ob soni similitudinem. Sed scripti jubent legi *idololatric*, et hæc fuit consuetudo Prudentii, ejusque ætatis, ut quædam vocabula Græco-Latina formaret, ut *primoplastus*. In editione Parmensi metrum corruptum est *incerat fumosos lapides*.
406. Corrector in Rat., erasis prioribus, inepte substituit *Heu quot mortale genus premit improbus hostis Militibus*. Gis., Fabr., Cell. ediderunt *premit genus*. Ald. et nostri, *genus premit*. Id tenuit Heins.
408. *Triumpho* active in Vulgata reperitur: eo verbo ita usi sunt Livius, Tacitus, Plinius, scilicet *triumphor* passive.
409. Aldus primum edidit *Chananeus, atque agmina denset*, postea emendavit *Chananeus, et agmina denset*. Giselinus hoc postremum amplexus est. Latinus in Torn. legit *Chananeus, atque agmina denset*, sed animadvertit legendum vel *Chananeus trisyllabum*, vel, si quadrisyllabum sit, *Chananeus, et agmina*. In Bibl. Latini mendum opinor esse *surgite pro surgit*. Scripti *Chananeus, atque agmina denset*, ut sit diphthongus *eus*. Vide in Apoth. vers. 982 *Mattheus*. Pro *denset* Prag. *densat*, et apud Weitzium Giselinus, qui tamen in ed. 2 habet *denset*. Allegoricam interpretationem harum nationum vide apud Lauretum in Silva Allegoriarum, qui loca SS. Patrum similia indicat.
410. Ald., *terribili*; cæteri, *terribilis*. Fabricius pro *pondera mento* excudit *ponderamento*, errore non typographico: nam in Indice advertit Prudentium usum nomine *ponderamentum*; quod confirmat in
- Comment., docens sumi pro *pondere*. Multi hujusmodi errores ex conjunctione vocum in Prudentium irrepserunt. Ac revera in Aldo legitur *ponderamento*.
411. Prag., *vibrans*: supra, *quassans*.
415. Vat. A, *mendose, greges eorum* pro *Gergeseorum*. Hi omnes erant populi terræ Chanaan, de quibus vide Josue lib. et interpretes.
416. Put., Egm. et Vat. A, *Zebusaicæ*. Mar., Prag., Gis., *Jebusaicæ*. Weitz. et Urb., *Jebusaicæ*. Aldus et Alex., *Gebusaicæ*.
418. Ald., Mar. a prima manu, Widm., Bong., *micant, radiantque, micantque*. In Prag. videtur fuisse *micant, radiantque, nutantque*, quod metro repugnat. In Oxon., *micant, radiantque nitentque*. Fabr. et Gis., *nitent, radiantque, micantque*. Vetustiores plerique *micant, radiantque, necantque*. Emendandus est error typographicus editionis Parmensis, *radiantque, necantque*.
420. Put., *Cittee*; Egm., *Chitee*. Alii, *Cethæe*; Gisel. vero 2 edit., *Gethee*. In Put., *gens Pherexa*, quod sequor, nam *Pherexæa* carmini adversatur. Chamillardus vellet *Bettæe*, si metrum pateretur. Alius error hic occurrit in editione Parmensi, *sed gens Pherexæ sagittis*. Teolius fortasse voluit *Pherexæa*.
422. Put., Rot., Ald., Pal., Egm., *Euveorum*. Vat. A et Bong., *aveorum*. Mar., Prag., Weitz., *Eveorum*. Alii, *Bevaeorum*; alii paulo aliter. In nonnullis vulg., *præmover* pro *promovet*.
424. *Scclerum potestas*, ut *potestas tenebrarum* in sacra pagina.
426. *Indociles* eo sensu quo hymno 3 Cathem., vers. 114, diximus, *indocile* accipi posse pro *docili, ut infractus pro fracto*.
427. Imitatur illud Maronis lib. II Æneid., *socia agmina credens Inscius*, et alia quæ sequuntur. Vide etiam vers. 551 et seqq. *Psychomachia*.

- Mox faciles ad vincula rapi, juga dura volentes A 415 Credite, captivi mortales, hostica quos jam
 430 Addictis subeunt cervicibus, et nebulonum
 Spirituum jussis servire ferocibus optant.
 Ille, supervacuis augens patrimonia fundis,
 Finitimisque inhians contempto limite agellis,
 Ducitur innexus manicis, et mille catenis
 435 Ante triumphales currus post terga revinctus,
 Nec se barbaricis addictum sentit habenis :
 Illic, qui ventosæ scandit fastigia famæ,
 Inflaturque cavo pompæ popularis honore,
 Qui summum, solidumque bonum putat ambi-
 [tionis
 440 Crescere successu, præconum voce trementes
 534 Exanimare reos, miserorum in corpora
 [fascas
 Frangere, terribiles legum exercere secures, B
 In laqueum jam colla dedit, jam compede dura
 Nequitur, et pedibus servilia vincula limat.

GLOSSÆ VETERES.

430. Addictis, *subjugatis, deputatis*. — Nebulosum, *nigrorum*, I.
 432. Ille, *aliquis, quidam*. — Supervacuis, *per rapinam abundantibus*. — Fundis, *prædiis, hæreditatibus, ædificiis, terris vel prædiis; fundus dicitur ager, eo quod nobis fundat fructus*, I.
 436. Barbaricis, *diabolicis*. — Habenis, *vinculis*, I.
 437. Hic, *quidam, aliquis*, I. — Ventosæ, *væcua*, Vat. A.
 438. Cavo, *vacuo*, I.
 439. Ambitionis, *avaritiæ*, I.
 440. Successu, *prosperitate*. — Trementes, *timentes*, I.
 441. Exanimare, *mortificare*. — Fascas, *potentias, dignitates*, I.
 442. Exercere, *augere*. — Secures, *arma lictorum*, I.
444. Limat, *purgat*, I.
 445. Hostica, *hostilia*, I.
 446. Cohibent, *constringunt*. — Ergastula, *εργαστήριον*; inde *ergastulum*, locus ubi exercetur constructio alicujus operis, I.
 449. Assur, *dirigens interpretatur*, I.
 450. Quam, *gentem*, I.
 451. Orbatam, *viuatam*. — Ululavit, *lamentat*. — Urbem, *Jerusalem*, I.
 452. Num, *nunquid*, I.
 453. Persica, *diabolica*, I.
 456. Barbara, *pagana*, I.
 458. Profanato, *sordido*, I.
 459. Abolent, *obliviscuntur, illorum malignorum suasu; alienatio est abominabilis perditio*, I.

COMMENTARIUS.

430. Egm., Weitz., Iso, Gisel. ad oram, Gifan. C Ind. Lucret., verbo *vestire*, ex vet. lib., *nebulosum* quasi *nebulosorum*. Ita etiam Rat. cum glossa *fallacium, tenebricosorum*. Plerique, ut Alex., Urb., Mar. Vat. A, Prag., Heinsiani, *nebulonum*. Nec dubium quin *nebulosum*, ut *nebulosus*, de diabolo apposite dicatur.
 431. Egm. et Ald., *aptant*; alii, *optant*. In Mar. ex *feracibus* recte factum *ferocibus*.
 435. Vat. A et Egm., *contento limite*, quasi extento; vel cum limis ipse sit contentus, homines finitimis agellis inhiant. Melius cæteri, *contempto*. Horatius lib. II, sat. 6: *O si angulus ille Proximus accedat, qui nunc denormat agellum*. Teolius omnes Vatt. allegat pro *contempto*, vel ut ipse scribit *contempto*. Facile potuit n. videri esse m, aut contra.
 435. Mos hic erat ducendi captivos ante triumphalem currum.
 440. Prag., male *successum*. Præconis inter alia munus erat judicia et sententias publicare.
 441. Egm., Wid., Mar. a secunda manu, Prag., Vat. A, Ald., *examinare*. Mirum quod hic error tot codices occupaverit. Metrum postulat *exanimare*, quod exstat in aliis. In Rat. est *exanimare* a recentiori manu; alioqui erat *examinare*. In Alexan., *exanimare*; sed glossa *investigare*, quasi is qui glossemata addidit, legisset *examinare*. Ald., Alex., Urb., Gis., in corpora, ut hymno S. Cassiani vers. 47, in ora *frangere tabellas*. Heinsius nihil contra ex suis adnotavit. Mar., *corpore*, recente manu in *corpore*. Prag., Rat., Weitz., in *corpore*.
 446. Glossæ adde ex Isidoro lib. xv, cap. 6, quod ergastula etiam sunt, ubi deputantur noxii ad aliquod opus.
 447. Chamill'ardus, *virtus non intellecta accipi'* pro
- vitiis, quæ specie virtutis decipiunt. Cellarius interpretatur de vera virtute, quæ ignorantiam sui et contemptum vindicat famulatu pœnarum. Fortasse melius *virtus non intellecta* dicitur esse vis quædam occulta et non intellecta ab ipsis qui pœnis sunt subiecti. Sic supra vers. 436: *Nec se barbaricis addictum sentit habenis*.
 448. Widm. supra, *nostra*, minus bene. Pergit declamare in vitia, quæ specie virtutis fallunt, hominesque captivos in serviutem redigunt. De hujusmodi vitiis Juvenalis satyra 14.
 450. Jeremias cap. I Thren., vers. 1: *Quomodo sedet sola civitas, plena populo: facta est quasi vidua domina gentium*.
 452. Ex diversa scribendi ratione Prag. et Rat., *aud*; Egm. et Vat. A, *haud pro aut*.
 453. Prag., *quos*, et versu seq. *captivos*, non ita bene ac *quas* et *captivas*, sc. animas.
 455. Vat. A scribit *disuescunt*.
 456. Rat., *ex patriis*. Prag., *exuti*, ut supra *quos captivos*. Hæc omnia videri possunt in Lamentationibus Jeremias.
 458. Captivi Israelitæ, et qui ad Ægyptum confugerant, ad idolorum cultum secesserant, quos Jeremias objurgavit.
 459. Palat., Widm., Egm. pro diversa lectione, Weitz., Vat. A, *petulantia pectora*. Heinsiani, *petulanti e pectore*, cum Ald. et aliis. Mar. a prima manu, Itat., Prag., *petulanti pectore*. In Mariet. aliena manu a vel e pectore. S. Paulinus psal. cxxxvi: *Cum patrium memori traheremus pectore Sion*. Ubi etiam producitur prima vocalis, quam Fortunatus quoque produxit. Vide alia exempla in indice Fabricii ad poetas Christianos. Alii corripiunt quod in h's nomi-

- 460 Jam patriæ meminisse piget : jam mystica A
[frangunt
Organa, et externi laudant anathemata regni.
Nonne fuit melius, sævum Memphitidis aulae
536 Imperium tolerasse patres, penitusque
[sinistris
Assedisse focis ? positos Pharaonis iniqui
- 465 Sub pedibus, limo, et paleis servire paratos,
Carnis et immodicæ spurco ructamiue crudos ?
Quo tantum auxilii per prodigialia signa
Effudit Dominus, populum dum forte rebellem
Servat ope immerita, vinclis dum subdita colla
- 470 Solvit, et Ægyptum virga serpente coercet ?
Quid juvat æquoreum, pelago cedente, profun-
[dum
Pulverea calcasse via : cum conscia ponti B
Saxa sub ignoto patuerunt prodita coelo,
- 475 Si victor virtute Dei, mediasque tenebras
Luce columnari sciendens exercitus olim,
Perdidit inventi vallem Botryonis opiman ?
537 Si nescit versare solum, cui melle pe-
[renni
Gleba fluens nivcos permiscet lactea rivos
- 480 Si domitam Jerichon lituis, atque ære cauro
Rursus in antiquos patitur consurgere muros
Si ripis reflui Jordanis pellitur, et jam
Deserit ascriptam dimensa in jugera sortem ?
Denique si structam tantis sudoribus urbem,
- 485 Et quæ nubigenas transcendunt culmina nim-
[bos,
Defensare nequit ; si nescit, quis lapis ille est
Hostibus obsistens, ut inexpugnabile turris
Præsidium : quem non ærato machina rostro

GLOSSÆ VETERES.

461. Organa, laudes Dei.—Anathemata, perditiones, alienationes, l. Alienationes, Vat. T.
462. Memphitidis, Ægyptiacæ, l.
463. Tolerasse, pati.—Sinistris, contrariis, l.
464. Pharaonis, qui nominabatur Cencelis, Chencelis, l.
465. Sub pedibus, dominatione, potestate, l.
466. Immodicæ, magnæ, in multitudine. Spurco, immunda eructatione.—Crudos, saturatos, plenos, indigestos, l.
467. Quo, cur illic, l.
468. Rebellem, infidelem, l.
469. Ope, auxilio, l.
470. Virga, quia virga mutata est in serpentem.—
- Serpente, existente, l.
472. Calcasse, ambulare, l.
473. Proditæ, ostensa, l.
477. Perdidit, pro perdit.—Botryonis, terram promissionis.—Opimam, fertilem, l.
478. Versare, arare terram, subvertere, colere, l.
480. Jerichon, civitatem diaboli, sancta prædicatione superatam, l.
484. Sudoribus, laboribus.—Urbem, Jerusalem, l.
485. Culmina, virtutes, desideria, l.
486. Lapis, Christus est ; qui murus, et lapis est inexpugnabilis, et præsidium indeficiens, l.
488. Vis, immissa cum fortitudine, l.

COMMENTARIUS.

- nibus fieri posse, monui in proleg. E Judæis captivitate Babylonica detentis, nonnulli erant qui recordarentur Sion et idolorum cultum horrerent, ut liquet ex psalmo cit. : *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, cum recordaremur Sion.* Prudentius illos cum Jeremia reprehendit, qui gentium mores et ritus fuerunt secuti.
460. Apud Weitzium, Widm., nam pro jam. Sed non explicat Weitzius sitne nam patriæ, an nam mystica, an utrumque : nam bis repetitur jam. Chamillardus opinionem Pinedæ lib. vii de Salomone, cap. 10, refert Judæos citharas suas appendisse salicibus, quæ erant ante Beli Jovis templum in ipsa urbe Babylone, ex interpretatione psalmi cxxxvi : *In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra, et in eadem opinione fuisse Prudentium affirmat.* Mihi id non liquet : nam Prudentius Judæos illos reprehendit qui organa fregerant, non qui suspenderant. Neque opinionem Pinedæ approbat Lorinus, qui fuse doctique hac de re ad eum psalmum disputat.
461. In Vat. A desideratur et post organa. Anathemata hic sunt sacrificia, mores et ritus profani. Anathema pro homine execrabili vox ecclesiastica, ut anathematizare apud S. Hieronymum et alios. Teolius monet anathemata, priori porrecta, ut hic, esse donaria numini dicata. Fortasse scribere voluit tertia porrecta. Conjici posset anademata. Lucr. lib. iv, anademata mitræ.
462. Longissimum esset ea omnia proferre quæ e sacris Litteris Poeta indicat aut refert. Quæ hoc loco attingit, videri possunt Exod. cap. 1, 5 et seqq.
466. Ait poeta Israelitas carne immodica se in Ægypto refecisse, quia ipsi Exod. xvi, 3, dixerunt : *Utinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carnium, et comedebamus panem in saturitate.*
467. Horatius lib. 1, ep. 5 : *Quo mihi fortunas, si non conceditur uti ?*
472. Cauchius ex scripto suo malebat *purpurea*, quia sermo est de mari Rubro. Sed venustius est *pulverea* cum reliquis scriptis, quasi Israelitæ non solum sicco pede trajecerint mare, sed etiam via mare per medium fuerit pulverulenta. Sic mox *aruit limus*. Paulinus etiam Nat. 9 dixit *arente profundo, et pulverulenta vestigia de transitu Jordanis.*
474. Weitz. et Gis., *sub gurgite*. Heinsianus, Pal. et nostri codd., in *gurgite*.
475. Vat. A et Egm., *sic victor, male.*
477. Martialis lib. xi, epigr. 38 : *Nec dignam toto te botryone putat.* Alii hic intelligunt racemum uvæ conditiuæ, alii ova sepiarum, sive liquamen ex ovibus piscium. Palladius certe pro uvæ racemo posuit *botryonem*. Prudentius loquitur de botris seu racemis terræ promissionis. Consule Num. xiii, Josue vi et seqq.
480. Ald. scribit *Hierico*, alii *Hiericon*, aut *Jericon*, D aut *Jerichon*.
482. Ald., *rivis* ; alii *ripis*. Vat. A, *refluis pro reflui*.
486. Ald. habet *illest* pro *ille est*. Perspicuum est Christum hunc esse lapilem, de quo Paulus ad Ephes. ii, 20 et seqq. Vide etiam Dittochæum tetrasticho 31, *Pinna templi*.
487. Sich. et Bong. a prima manu, *terris pro turris*. Vat. A, mendose, *inexpugnabilis*.
488. Ita legunt veterrimi Put. et Thuan. apud Heinsium et Alex. a prima manu. Cætera quæ alii addunt, superflua sunt et tautologiam redolent, *hostibus obsistens, hosticus, arietis vis quatit, arietat, insiliens*. Giselinus : *Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis aut quem Vis impacta quatit, non æris machina rostro Arietat insiliens, nec ferrea verbera quasant* ; et ad oram, *non ærea machina*. Aldus, *Præsidium, quem non fragor hosticus arietis, aut*

- Arietat insiliens, nec ferrea verbera quassant? A
 490 **538** Angulus hic portæ in capite est: hic
 [continet omnem
 Saxorum seriem, constructaque limina firmat:
 Quem qui rite suis per propugnacula muris
 Noverit insertum, seque, ac sua mœnia vallo
 Præcingat triplici, celsa stans eminens arce,
 495 Fretus amore petrae, castis et pervigil armis:
 Non illum regina Tyri, non accola magni
 Euphratis Parthus rapiet, non decolor Indus,
 Tempora pennatis redimitus nigra sagittis.
 Quin, si fulmineos cogens ad bella gigantes
 500 Allophylus tua castra velit delere tyrannus,
 Tutus eris: nec te firma statione movebit
 Ipse Charon mundi, numen Marcionis: ipse,
 Qui regit acris vanas sub sole tenebras.
539 Nam vanum, quidquid sol aspicit: ex
 [elementis
 505 Cuncta solubilibus, fluxoque creamine con-
 [stant.

- Fallo, creaturam nisi doctor Apostolus omnem
 Subjectam vanis non sponte laboribus orsus,
 Perjuro ingemuit miserans servire latroni.
 Errat, ait, qui luctamen cum sanguine nobis,
 510 Et carne, et venis ferventibus, et vitioso
 Felle putat, calidisque animam peccare me-
 [dullis.
 Non mentem sua membra premunt, nec terrea
 [virtus
 Oppugnat sensus liquidos, bellove lacescit:
 Sed cum spiritibus tenebrosis nocte dieque
 515 Congredimur, quorum dominatibus humidus
 [iste,
 Et pigris densus nebulis obtemperat aer.
 Scilicet hoc medium, cœlum inter, et infima
 [terra
 Quod patet, et vacuo nubes suspendit hiatus,
 Frena potestatum variarum sustinet, ac sub
 520 Principe Belia rectoribus horret iniquis.
 His colluctamur prædonibus, ut sacra nobis

GLOSSÆ VETERES.

489. Arietat, sternit, commovet. — Insiliens, cum timore saliens. — Quassant, lædunt, l.
 491. Seriem, ordinem, l.
 494. Eminus, e contra. — Arce, alte; fide, l.
 495. Fretus, confusus, Iso.
 496. Regina Tyri, avaritia, l.
 497. Parthus, hæreticus. — Rapiet, scilicet captivum. — Indus, immunditia, l.
 499. Gigantas, sequaces diaboli, l.
 500. Allophylus, diabolus; Philistæus; pro diabolus posuit, alienigena a Deo, l.
 501. Tutus, protectus, l.

502. Charon, navigator inferni, diabolus. — Numen, Deus; malus deus, l.
 503. Fluxo, labili, deficiente, l.
 506. Fallo, mentior, decipio, l.
 507. Orsus, dixisset, l.
 508. Perjuro, fallaci. — Latroni, diabolo, l.
 509. Ait, Apostolus: Quia non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, l.
 515. Congredimur, præliamur, l.
 519. Frena, dominationes, l.
 520. Belia, diabolo, l.
 521. Ut, sicut, l.

COMMENTARIUS.

quem Vis impacta quatit, non æris machina rostro Arietat. Weitzius, Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis aut vis Concutit impacta, aut ærato machina rostro Arietat. Gis. 1 edit. ad marg., Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis aut quem Vis quatit impacta, ærato non machina rostro Arietat. Sichardus, Præsidium, quem non fragor hosticus, arietis vis Concutit impacto, aut ærato non machina rostro Arietat. Ita ad oram: nam in textu cohæret primæ editioni Gisellini. Membranae æque inter se discrepant. Cum Weitzio faciunt Rat., Prag., Mar. a recentis manu, et Egm., nisi quod in hoc legitur mendose arietus pro arietis. Tres codices Vat. pro eadem lectione Teolius allegat. Mihi aliter visum. Mariettus a prima manu, Hosticus arietis aut Vis impacta quatit, non ærato machina rostro. Mariettus non bene allegaverat Sichardum, qui in sua prima editione a me visus, ita edidit ut modo dixi. Alex. ad oram, Urb., Oxon., Præsidium, quem non fragor hosticus, aut arietis Vis impacta quatit, non ærato machina rostro contra metrum. In Rot. et tribus Torr., Vis impacta quatit, quem ærato machina rostro.

490. De Christo, lapide angulari, qui et parietes et fundamentum continet, vide Chrysostomum hom. 6, cap. II, ad Ephes.

494. Weit., Gis., præcingit. Rat., præcingit, aut præcinget.

496. Inepte aliqui ad reginam Saba, alii ad Didonem id transtulerunt. Tyrios intelligit Prudentius esse vel avaritiam, vel superbiam, quæ per Tyrum allegorice significatur. Vide Ezechiel. xxviii. Rupertum Tuitientem cap. ix Osee, et Sylvam allegoriar. Laureti.

498. Carolus Paschalius, de Coronis pag. 200, ex bis versibus colligit Indos, et in his Bactrianos, quod

C sagittando valent, sagittis solitos caput redimere.

499. Scripti Reinsiani et Alex., gigantes; alii gigantes. Harum gentium vocabulis intelliguntur vitia quæ eis quodammodo dominabantur, aut dæmones, qui ea vitia inspirant. Vide glossas.

500. Cur in Allophylus y corripitur, dixi in proleg. Allophylus Græce sonat alienigena. A Christianis scriptoribus passim pro Philistæo accipitur; et pro Philistæis LXX interpretes vertant allophylus. S. Orientius in Common. lib. I novæ collect. Edmundi Martenæ pag. 11: Illum mirifico famosum robore Samson Forma decem sævis tradidit Allophylis. S. Paulinus Natali 8: Credite, non armis, neque viribus esse timendos Allophylum populos. Et in carmine ad Cytherium de naufragio Martiniani Allophyla mulier est mihi lex carnea. Alia videri possunt in Severo Sulpicio, in Attone de obsidione Lutetiæ.

503. Prag., varias pro vanas.

504. Vat. A, Jam vanum. Prag., Nam vanum est.

505. Pal., cuncta volubilibus, minus bene.

506. In nonnullis vulg., male, creaturum pro creaturam. Epist. ad Rom. viii, 20: Vanitati enim creatura subjecta est non volens, etc.: scimus enim quod omnis creatura ingemiscit.... et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis nostri.

509. Hæc non ex Epistola ad Romanos, sed ex alia ad Ephesios vi, 12, sumit Prudentius, cujus interpretationem vindicavimus proleg. cap. 9.

518. Gis. et Fabr., ac vacuo.

520. Egm., Bellia. Vulg., Belial. Vetustiores, Belia. Ita enim Prudentius huiusmodi nomina propria efferre solet Helia, Belia, Iuda, quæ alioquin in terminantur. Quod autem in Belia, aut Belial dom primæ ab aliis corripantur, nihil refert.

- Oris apostolici testis sententia prodit.
- 540** Nemo habitum naturæ, aut irritamina
[peccans
Corporis accuset : facile est frenare rebelles
- 525** Affectus carnis, nimiosque retundere pulsus
Materiæ fragilis, et viscera victa domare.
Quippe animus longe præstantior, utpote summo
Æthere demissus, subjectos si velit artus
Imperio quassare gravi, juss'que severis
- 530** Dedere, regnanti domino vis nulla resistet.
Major inest vis illa homini, quæ statile virus
Ingerit, et tenuem tenui ferit aere mentem.
Parthica non æque ventos transcurrit arundo,
Cujus iter nullus potis est comprehendere visus :
- 535** Præpes enim, volucres dum pennis transvolat
[auras, **B**
Improvisa venit, nec stridor nuntiat ante
Adventum lethi, quam pectoris abdita rumpat,
Securam rapiens medicato vulnere vitam.
Sed magis aligera est, magis et medicata sa-
[gitta,
540 **541** Quam jacet umbrosi dominatio lubrica
[mundi,
Eludens excussa oculos, calamique volantis
- A** Præpete transcursu cordis penetrabilia figens.
Nec segnis natura animæ est, aut tarda ca-
[vendi
Vulneris : ignitum quoniam Deus indidit olli
- 545** Ingenium, purum, sapiens, subtile, serenum,
Mobile, sollicitum, velox, vegetabile, acutum :
Factorem modo casta suum veneretur, et ipsi
Militet, ac victum proculcet sobria mundum ;
Nil de pestiferis opibus, aut falsificatis
- 550** Terrarum spoliis stulto oblectamine libans,
Ne sub fasce jacens, alieno et dedita regno
Non queat argutas hostis vitare sagittas.
Sed quid ego omne malum mundique, homi-
[numque maligni
Hostis ad invidiam detorqueo : cum mala no-
[stra,
555 Ex nostris concreta animis, genus, et caput,
[et vim.
542 Quid sint, quid valeant, sumant de corde
[parente?
Ille quidem fomes nostrorum, et causa malo-
[rum est.
Sed tantum turbare potest, aut fallere quan-
[tum

GLOSSÆ VETERES.

- 522.** Prodit, dicit, Iso.
523. Irritamina, provocamina, provocationes, quia, corpore provocante et suggerente, anima consentit peccatum aliquando, I.
525. Affectus, desideria, I.
527. Præstantior, melior, nobilior scilicet corpore, I.
529. Quassare, fatigare, edomare, premere, domare, I.
530. Dedere, occupare, animo tradere. — Domino, animo. — Vis nulla, scilicet corporis, I.
531. Major, de animo dicit. — Vis illa, diaboli, I.
532. Ingerit, immitit. — Tenuem, fragilem. — Ferit, percussit. — Aere, persuasione, I.
533. Æque, similiter, non sic. — Arundo, sagitta, I.
533. Præpes, velox, I.
538. Medicato, illito, toxicato, I.
539. Aligera, velox. — Medicata, venenata, I.
540. Umbrosi, tenebrosi. — Mundi, diaboli, I.
541. Eludens, decipiens. — Excussa, sagittata. — Calami, teli, I.
546. Agitabile, mobile, I.
550. Libans, cupiens, I.
551. Fasce, onere, I.
552. Argutas, scilicet viles, I.
554. Detorqueo, converto, I.
555. Concreta, coagulata, Iso.
557. Ille, diabolus. — Fomes, incentivum, vel incendium, I.

COMMENTARIUS.

- 525.** Mar., nimiosque, sed supra recentiori manu, minimosque.
530. Alex. cum Heinsianis nonnullis resistet. Ald. et alii editi cum Urb. aliisque mss., resistit : quod nescio cur Heinsius damnet : nam idem est sensus. Perperam autem vulgati distinguebant dedere regnanti domino.
533. Prag., transcendit pro transcurrit. Veruti, seu teli cursum eleganter dici a Lucretio notat Gifanius, et hoc Prudentii exemplum allegat.
535. Ald., Weitz., Mar., volucris, melius alii, volucres ; in mss. antiquis casus hujusmodi sæpe in is terminantur, ex quo ea varietas oriri potuit.
537. Fabr., Bong., Mar., Sich., rumpit, non male.
538. Egm., a secunda manu, Bong., Sich. ad oram, Put., Oxon., Thuan., penetrans. Egm. a prima manu, Alex., Urb., aliique nostri cum vulg., rapiens.
543. Egm., segni, non bene, pro segnis. Ald., ut ; alii, aut.
546. Legunt nobile Rat. a prima manu, Mar., Prag., Weitz., Gis. Sed in omnibus Heins., Ald., Vat. A, Alex., Rat. a secunda manu, mobile. Sic melius est vegetabile cum Thuan. a manu prima, Alex., Boherio pervetusto. Nam agitabile, quod alii habent, idem sonat ac mobile. Non est autem contemnenda lectio nobile, agitabile, quæ exstat in Urb. et aliis. Teolius in uno tantum Vat. vidit nobile.
547. Optimi Heinsiani, Mar., Rat., Alex., Sich., Weitz., casta. Vat. A, Ald., Gis., Urb., facta.
549. In Rat. fuit falsificantis, sed n est inductum. Falsificus Plauti est. Facciolatus falsificare ad barbara reject, cum plura alia verba solius Prudentii auctoritate inter Latina reposuisset. In editione 2 Giselini, et in quodam exemplari editionis Weitzianæ ad marg., vel pro aut.
551. Mar., Weitz., ne ; alii, nec. Rat., non. Nonnulli vulgati male distinguunt nec sub fasce jacens alieno, et dedita regno. In Heinsio mendum est nec sub face.
552. Aldus, ne pro non.
553. Weitz., mundi hominumque ; cæteri, mundique, hominumque, rectius. Cum demonstraverit Prudentius Deum non esse peccati auctorem, sed diabolum eum esse qui homines in peccata traxerit, non in contrariam partem declinare videatur, et, ut alium Marcionitarum errorem evertat, ad libertatem arbitrii ostendendam aggreditur.
556. Alii habent de corde parenti. Sententia sumpta est ex Math. xv, 19 : De corde enim exeunt cogitationes mala, homicidia, etc.

- Nos volumus : qui decrepito suggesta leoni A
 560 Armamenta damus : friget fera futile frendens,
 Humani generis ni per suffragia gliscat.
 Gignimus omne malum proprio de corpore no-
 [strum :
 Ut genuit David, alias pater optimus, nimum
 Crimen Abessalon : tetrum pater ille, sed
 [unum
 565 Innocuus inter soboles genuit patricidam :
 Ausus in auctorem generis qui stringere fer-
 [rum,
 Ah pietas ! signis contraria signa paternis
 Egit, et unius commisit sanguinis arma.
 Nostra itidem diros urente propagine natos
 570 Pecto a parturiunt : versis qui protinus in nos
 543 Morsibus insuescunt gignentum vivere B
 [pœnis :
 Depopulantur enim nimium fecunda parentum

GLOSSÆ VETERES.

559. Decrepito, antiquo, seni, veterano. — Suggesta, subministrata. — Leoni, hosti, l.
 560. Armamenta, utensilia, arma, vel adiutoria. — Futile, inaniter, inutiliter, l.
 561. Suffragia, auxilia. — Gliscat, crescat, l.
 564. Tetrum, infaustum, infelicem. Abessalon, et Absalon utrumque dicimus, l.
 565. Patricidam, qui patrem occidit, l.
 566. In, contra. — Stringere, nam voluit patrem interficere, l.
 567. Ah ! heu ! ubi est modo pietas ? interjectio dolentis. — Signa, vexilla, l.
 568. Egit, portavit, elevavit, duxit, portavit. — Unius, proprii ; Judæos cum Judæis. — Commisit, fecit committi. — Arma, civile bellum, l.
 569. Itidem, item. — Propagine, procreatione. — Natos, suasiones malignorum, Iso.
 571. Gignentum, patrum, quia ipsi pecca is nostris excruciamur, l.
 574. Verum, sed, l.
 575. Virginis, Mariæ, quia de genere David fuit Dei genitrix, l.
 576. Tristibus, malis natis. — Pius, bonus, l.
 577. Justis, fratribus, vel sanctis scilicet operibus, sanctis filiis, l.
 578. Pignoribus, filiis. — Amaris, scilicet operibus, l.
 579. Salomone, Salomonem vocat justitiam. — Nihil, scilicet agimus vel habemus, quia nos vitium plus implemus quam Salomone, qui significat virtutes, l.
 580. Abessalon, vitia. — Lacerans, oppugnans, l.
 581. Licet, licitum est. — Ethicis, moralibus, de moribus. — Præsumere, sumere, attingere, l.
 582. De physicis, naturalibus, de scripturis naturalium rerum, de naturis, l.
 585. Distenta, repleta, vel gravida, l.
 586. Percita, insaniens, l.
 587. Silit, cupit. — Trilingue, serpens, quamvis

COMMENTARIUS.

559. Diabolus leoni rugienti comparatur Epist. I, C Pet. v. 8.
 560. In Mar. fuit *futtule* pro *futile*, corrupte.
 561. S. Augustinus, sive potius Cæsarius Arelatensis sermone 57 append. S. Augustini, alias 197 de Tempore, diabolum cani alligato comparans, ait : *Latrare potest, sollicitare potest, mordere omnino non potest, nisi volentem.*
 562. Ald., Fabr., Bong. cum aliis, *de corpore nostro*. Plerique, *nostrum*.
 564. Ita LXX interpretes efferunt *Abessalon*, qui in Vulgatis Bibliis dicitur *Absalom*, de quo lege lib. II Regum xv et seqq. Alii scribunt *Abassolon*.
 565. Gis. ad oram, *paricidam* pro *patricidam*.
 567. Imitatio Lucani initio Pharsaliæ.
 569. Weitzius pro *duros* allegat Ald., Fabr., Bongar. Sed Aldus mihi habet *duros*. In Fabricio etiam lego *duros*. Gis. ad marg., *duros*, quod in prima editione tenuerat. Melius cæteri, *duros*. De peccatis, quæ ex corde parente exeunt, sermo est.
 572. Vat. A, *depopulatur*; recte manu recenti factum *depopulantur*.
 574. Cauchius ex conjectura, *vero* pro *verum*. Non video, qui locus esse huic conjecturæ possit, in vitis membranæ.
 576. *Tristes* pro malis seu improbis hic accipi, nota ex glossa. Significat etiam *tristis* iratum, difficilem, sævum, asperum, infelicem.
 577. Al. x., Put., Thuan., Rot., Egm., Palat. a prima manu, Cauchianus, *sereret sua crimina*; neque abludit Vat. A. Verum Mar., Urb., Ald., Weitz., Gis. cum aliis, *misceret crimina*. Utrumlibet potest retineri.
 578. Vat. A, *turbasset*; rectius supra, *turbaret*: nam versu sup. est *sereret*.
 581. Ald., *mendose*, *ex ethicis* pro *ex ethicis*: qui error nonnullos veteres codices insedit, ut Mar. et Prag., in quibus recente manu correctio adhibita est. In Rat., *et ethicis* pro *ex ethicis*. Neque Chamillardus, neque Teolius, neque Cellarius in suis indicibus adverterunt, *e in ethicis*, quæ longa est, a Prudentio corripit.
 582. Observat Giselinus recte adicere poetam *ut aiunt*; revera enim fabula est a Plinio aliisque veteribus adoptata. Obiter monebo non peccare scriptores pios, aut depravati iudicii esse arguendos, quod hujusmodi historiolas aut falsas, aut non satis comprobatas in exemplum ad informandos mores transferunt; quibus illi tanquam veris factis, si evenerint, aut tanquam apologis, si fuerint confictæ, suo jure utuntur. Teolium non intelligo, qui ait Prudentium aliter esse locuturum, si in hoc nostrum ævum fuisset delatus, *cum constet omnia animalia cujuscunque generis ex ovo nasci, in quo sunt formata*. Negat Prudentius ex ovo, in quo est formata, viperam nasci? Claris verbis postea ait, *postquam semine adulto*, etc. Plinius lib. x, cap. 62: *Rursus in terrestribus ova pariunt serpentes.... Viperae mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terrestrium eadem sola intra se parit ova unius coloris, et mollia, ut pisces*. De insectis illa est quæstio, an ex putri, ut aiunt, nascentur.
 584. Vat. A, *sexus* pro *sexu*.
 587. Aldus edidit *trilinguæ*, emendavit *trilinguæ*;

- Conjugis in fauces atque oscula fervidus intrat, A
Insinuans oris coitu genitale venenum.
- 590 Nupta, voluptatis vi saucia, mordicus haustum
Frangit amatoris blanda inter fœdera guttur,
Infusasque bibit, caro percunte, salivas.
His pater illecebris consumitur, at genitricem
Clausa necat soboles; nam postquam semine
[adulto
- 595 Incipiunt calidis corpuscula parva latebris
Serpere, motatumque uterum vibrata ferire,
Aistuat interno pietatis crimine mater,
545 Carnificemque gemit damnati conscia
[sexus
Progeniem, septi rumpentem obstacula partus.
- 600 Nam, quia nascendi nullus patet exitus, avus
Fetibus in lucem nitentibus exercuciata
Carpitur, atque viam lacerata per ilia pandit.
Tandem obitu altricis prodit grex ille dolorum,
Ingressum vitæ vix eluctatus, et ortum
- 605 Per scelus exsculpens: lambunt natale cadaver
Reptantes catuli, proles, dum nascitur, orba,
- Haud experta diem, miseræ nisi posthuma
[matris.
Non dispar nostræ conceptus mentis; ab ore
Vipereo infusum sic combibit illa venenum
- 610 Conjuge Beliade, sic oscula devorat haustu,
Interiusque rapit, sic felle libidinis ardens
546 Impletur vitiis, perituro mixta marito.
Tunc prægnans lethale genus, concepta maligni
Fert opera ingenii, de semine complicitis hydri:
- 615 Quem pœnis pensare prius sua facta necesse est
Corruptæ pro stupro animæ, proque orbe per-
[empto.
Ipsam porro animam crudelia vulnera carpunt
Mille puerperiis, soboles dum parturit ex se
Contra naturam genitas, peccamina crebra
B 620 Scilicet, et pastos materno funere natos.
Hinc illa est Domini justa objurgatio Christi:
Nonne pater dæmon, vos increpo, peccatores,
Concubitu carnis semen sitientis iniquum
Vos genuit? Sanctum, lector, percense volu-
[men:

GLOSSÆ VETERES.

non habeat nisi linguam unam, tanta tamen celeritate eam movet, ut videantur tres esse, l.

588. Oscula, per, l.

589. In-inuans, immittens. — Coitu, pro, in, l.

590. Nupta, conjux. — Saucia, sauciata. — Mordicus, adverbium, mordaciter, mordendo. — Haustum, devoratum, in ore assumptum, l.

591. Frangit, mordet. — Amatoris, mariti, l.

592. Caro, marito, l.

593. Pater, ille masculus. — Illecebris, voluptatibus, l.

594. Necat, occidit, l.

596. Motatum, commotum. — Vibrata, pulsata, l. C

597. Pietatis, prolis. — Crimine, quia maritum occidit: dolet enim se esse carnificem mariti, l.

598. Carnificem, se, l.

599. Septi, inclusi, reconditi, circumdati, l.

605. Obitu, morte. — Altricis, matris, l.

604. Eluctatus, evadens, l.

605. Exsculpens, sulcans, investigans; sculperem

dicimus, cum difficultate investigare, l.

606. Orba, orbata, l.

607. Diem, vitam. — Posthuma proles, post mortem; posthuma proles dicitur quæ post mortem patris aut matris nata est, l.

609. Vipereo, diabolico, l.

610. Beliade, diabolo; patronymicum a Belial. — Haustu, consumptu, l.

613. Prægnans, mens, Iso.

614. Complicitis, socii, consocii, conjuncti, complices; frequentius in malo ponuntur, l.

615. Pensare, recompensare, vel resolvere, l.

616. Orbe, orbem; hominem appellat, vel mundum, qui in similitudinem orbis est conditus; vel ipsum orbem, quem laqueis suis conatur decipere, et interficere, l.

618. Puerperiis, nativitatibus, parturitionibus, l.

619. Peccamina, peccata, l.

621. Objurgatio, increpati, l.

624. Percurre, perquire, Iso.

COMMENTARIUS.

opinor, voluit dicere trilingue. Ita habent Alex., Urb., Fabr., Bong., Gis. in contextu. Put., Thuan., Weitz., et alii trilingue a trilinguus, quod Salmasio probatum refert Heinsius, qui non viderat Aldi correctionem, cum asseruerit Aldum non aliter expressisse.

585. Gisel., Palat. supra, Mar. ac pro at. Vat. A, perperam ad.

594. Vat. A, sobolis; alii, soboles, Bong. adulta; supra, adulto.

596. Giselinus, motatu; cæteri, motatum.

597. Gisel., pectore; ad marg., crimine, quod est in aliis omnibus; et significantissime dictum observat M. Bergius apud Weitzium, quia pietas est quod fetus patris necem ulciscitur, at crimen quod matrem occidit.

600. Burmannus tom. I Antholog., pag. 463, ex Egm. legit jam quia, et multis probat libentarios veteres sepe mutasse jam in nam. Hæc diversa lectio in Egmondano cod. fugit Weitzium et Heinsium.

605. Ex veterum opinione, cui recentiorum experientia opponitur. Pinius ita rem exponit lib. x, cap. 62: Tertia die intra uterum catul s excludit; deinde singulos singulis diebus parit viginti fere numero. Itaque cæteri tarditatis impatientes prumpunt latera, occisa parente.

606. Vat. A, prolis pro proles.

607. Ald., Gis. et alii vulg., matri; veteriores Heins., Rat., Mar. a prima manu, Prag., Alex., Urb., maris, cum Weitzio aliisque.

610. Ald. et Fab., male, Beliada, neque melius Ald., hausto. Giselinus ait, in hoc nomine patronymico Beliade corripit secundam, quæ prius in Belia producta fuit vers. 520, ob licentiam in nominibus propriis. Præter hanc licentiam potest etiam admitti synæresis in secunda et tertia, ut sit spondæus Belia. Legam, si per membranas liceat conjuge Belia: nihil enim necesse est patronymicum deducere: nam postea de semine complicitis hydri, qui est ipse Belia aut Belial, hoc est diabolus.

614. Complex ad Latinitatem prolapsam refertur. Ita locuti sunt Sidonius, Cassiodorus, et æquales. Isidorus lib. x. Ety. notat, ad bonum nunquam complicem dici, quo Iso recipit.

618. Prag., proles; cæteri, soboles.

620. Heinsiani et nostri cum Weitzianis, pastos. Ald. et Gisel. in contextu, partos.

622. Joan. viii, 44: Vos ex patre diabolo estis.

624. Weitz. cum Fabr. et Gs., repugnantibus scriptis fere omnibus, percurre. Bong., Widm. supra, Sich., perquire. Heinsiani omnes, Egm., Alex., Urb., percense, cum Aldo et aliis nostris, nisi quod Mar.

- 625 Quod loquor, invenies, Dominum dixisse pro- A
[fanis
Vera objectantem mortalibus. Ex Patre nam vos
547 Esse meo genitos, pietas, ait, ipsa pro-
[baret,
Ac pietatis opus: probæ cæca libido! quid hoc
[est,
Quod, cum se thalamis desponsam mens bona
[justis
- 630 Noverit, inque torum regis nuptura vocetur,
Et regis semper juvenis, senioque repulso
Divinum decus æterno servantis in ore,
Malit adulterium, fulvo et se munere vilem
Vendat nocticolæ spurcis complexibus indi,
- 635 Aspernata Dei fusam per virginis artus
Progeniem, dulcesque vocans in fornice natos? B 650
Sentio, quam contra moveat pellacia, litem,
Quo dente obnitens spinosa calumnia pugnet,

- Nosque lacessito vocet ad luctamina vero.
640 548 Si non vult Deus, esse malum, cur non
[vetat? inquis.
Nil refert, auctor fuerit, fautorque malorum,
Anne opera in vitium sceleris pulcherrima verti,
Cum possit prohibere, sinat? qui si velit omnes
Innocuos agere omnipotens, nec sancta vo-
[luntas
- 645 Degeneret, facto nec se manus inquinat ullo.
Condidit ergo malum Dominus, quod spectat
[ab alto,
Et patitur, fierique probat, tanquam ipse
[creavit.
Ipse creavit enim, quod, cum discludere possit,
Non abolet, longoque sinit grassarier usu.
- 650 Damna aures, Pater alme, meas, et claude
[meatus
Obbrutescentis capitis, ne pervia tales

GLOSSÆ VETERES.

626. Objectantem, opponentem. — Ex Patre, qui est ex Deo, verbum Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. Nam gloriabantur se patrem habere Deum; quod si fuisset, ipsa pietas quam haberent erga Filium hoc probaret, l.
628. Proh, interjectio detestantis, vel irascentis, l.
631. Semper, scilicet qui est, l.
633. Malit, magis vult, l.
634. Nocticolæ, noctem colentis. — Spurcis, immundis. — Indi, diaboli, l.
635. Virginis, Mariæ, l.
636. Progeniem, Filium Dei, Christum. — In fornice, in lupanari de adulterio, fornicatione; fornicem vocat domunculas subterraneas, ubi meretrices veniebant noctibus, l.

637. Sentio, intelligo. — Contra, e contra. — Pellacia, fallacia; pellax, id est fallax, l.
638. Dente, verbo, vel ratione, l.
639. Lacessito, provocato. — Vero, veritate, l.
640. Si non vult, vox Marcionis dicit, l.
641. Refert, distat scilicet utrum, l.
644. Agere, vivere. — Sancta voluntas, pura mens, l.
645. Facto u'lo, in operibus et cogitationibus, l.
646. Condidit, dicit tu. — Alto, cælo, l.
647. Probat, permittit, l.
648. Discludere, separare, l.
649. Grassarier, crescere, vel densari, l.
650. Damna, obstrue, l.
651. Obbrutescentis, insanientis, stolidi, l.

COMMENTARIUS.

- ad marg. habet *percurrere*. Heinsius aliquando cogitaverat *pertende*; postea agnovit verum esse *percense*, quo verbo uti amat Prudentius. Est autem *percenseo* ex his quæ plerumque ad secundam conjugationem pertinent, sed nonnunquam ad tertiam transferuntur, ut *luceo, serveo, frendeo, extorqueo*. Alcimum Avitum lib. II ex *contine* dactylum fecisse monuit Heinsius.
627. Gis., esse Deo. Alii, esse meo. Mar., a prima manu, et Bon. supra, aut pro ait. Sich. etiam aut, quod non probo. Heins. edidit *Deo*, sed in notis præfert meo.
628. Prag., Ah pro ac, et proh circa.
630. Ald., Wid., supra, inque thronum, minus bene.
635. Egm. scribit *mallit*. Put., Thuan., Alex., Sich., *fulvo*, nempe auro. Mar., Urb., aliique edii et mss., *furvo*, quod non repugnat.
636. Fornix pro lupanari Juvenalis satyra 5: *Le nonum pueri quocunque in fornice nati*. Vide Apoth. vers. 624. Teolii interpretatio non placet: quod *Deus* vocare dulces natos in fornice dicitur, cum eos a peccatis ad se invitat ac revocat. Constructio recta est *mens malit adulterium... et se vendat spurcis complexibus... aspernata progeniem Dei, vocansque dulces natos in fornice*. Neque aliter construit Chamillardus, a Teolio rejectus. Mens ergo adultera filios in fornice natos sibi dulces putat, scilicet in malis operibus delectatur.
637. Mar., quem contra, supra aliena manu, quam. Gifanius Ind. Lucret., verbo PELLACIA totum hunc locum, quem perelegantem dicit, ascripsit emendatum et interpunctum ex vet. libris. Locus est in jure civili de eo qui prohibere cum possit, non prohibet: eum enim æque teneri aiunt ac si ipse fecerit. Hoc ergo est hæreticorum argumentum, de quo plura disputavi prolegom. cap. 16.

638. Ald., quod dente, minus bene. Vat. A, *purget*, sed factum *pugnet*. Ita etiam in Rat., *dente nitens*; supra, *obnitens*.
640. Præstantiores Heinsiani, Urb., Ald., Weitz., Gifan., *inquit*, quo alludit Alex., *inquit*. Vat. A, Mar., Prag., Rat., Gis., Bong., Sich. et alii, *inquis*.
641. Alex., Rot., *fautorque*, quod Heinsio placebat, quia auctor, et factor eadem significatione sunt: alii habent *factorque*, nisi quod in Gis. et aliis Vulg. est *factorve*. Teolius non recte affirmavit, in omnibus Vatt. esse *factor*. Heinsius edidit *factorque*, sed non improbat *fautorve* in Cauchiano.
643. Alex. a prima manu, Put., Rot. cum tribus Torrent., Egm., Palat., *qui si velit*. Gifanius cum aliis, *quod si velit*.
644. Gifan. et Gisel., *ne pro nec*: quod postremum habent Alex., Urb., Thuan. et alii complures, ac sensus ipse exposcit. In antiquissimo Boherio *ne sana voluntas*.
645. Aldus perperam *degeneret*, et factio pro *degeneret*, factio. Gis., *Degeneret, nec se facto*. Alii, *factio nec se*. Heinsius hanc varietatem præterit, nihil animadvertens, sed a Giselino contra suum morem recessit tacitus.
648. Vat. A, *creavit quod*: emenda *creavit enim quod*.
649. Error Aldi *grassarier usu*.
650. Cum poeta hæreticorum sophismata dilucide exposuerit, recte a Deo petit ut aures ejus obstruat, ne hujusmodi argutiis capiatur. Sane non video quid vel in ipsa oratione soluta afferri possit efficacius ad eam impiam sententiam suadendam. Utitur verbo *damnare* significatione simillima vulgari Hispanica: *danar*.
651. Mar. a prima manu, Rat., *obmutescens, mi-*

- 549** Concipiat flexura sonos. Est perdere tanti A **665** **550** Labi hominis, servare Dei est; meritus
 Extinctum vitæ officium de parte cerebri, [perit iste:
 Immunem modo sese anima, expertemque ne- Ille abolet pereuntis opus, meritumque resolvit.
 [fandi Argumentum ingens, Dominum, qui talia præ-
658 Auditus, felix stolidam conservet ab aure. [stet,
 Quis ferat hæc injecta Deo convicia, qui se Nollet malum, nec, quod post abluit, ante pro-
 Divinis meminit præcellere nobilitatum [bare.
 Muneribus? multa ut taceam, vel sola benignum
 Res probat esse Deum, vetiti quod amore per- Invitone aliquis potis est peccare Tonante,
 [emptos **670** Cui facile est in corde hominis componere sen-
660 Excitat e tumulis homines, regni que per ævum [sus,
 Participes jubet esse sui: qui, si foret auctor, Quos libeat, fibrasque omnes animare pudicis
 Servatorque mali, nunquam post damna salu- Pulsibus, et totum venis infundere honestum?
 [tis, Nescis, stulte, tuæ vim libertatis ab ipso
 Peccantiumque obitus redivivam ferre medelam Formatore datam? nescis, ab origine quanta
 Vellet, et amissos opere instaurare secundo. **675** Sit concessa tibi famulo super orbe potestas,
 Et super ingenio proprio, laxæquo soluto

GLOSSÆ VETERES.

- 652.** Tanti, pretii; melius, mihi amabilius, placet. B **666.** Ille, Dominus, Deus. — Resolvit, peccata di-
 Melius est si oculus tuus vel pes tuus scandalizavit mittit, quod debuerat damnari, indulgit, l.
 te, etc., l. **667.** Argumentum, declaratio, exemplum, vel si-
653. Officium, anres. — Cerebri, capitis, l. gnium. — Qui talia, qui tanta indulget hominibus pec-
654. Immunem, mundam, securam. — Modo, tan- cata, l.
 tummodo, l. **668.** Nollet, scilicet dixisse. — Probare, laudare, l.
656. Convicia, impropria, l. **669.** Invitone, dicis tu: vel dicit hereticus, l.
657. Nobilitatum, justificatum, qui floret nobilitate **672.** Honestum, scilicet honestum, ut ipse consen-
 catholice fidei, l. tiat, l.
658. Ut taceam, quæ dicere non possum. — Vel, **673.** Stulte, o Marcion. — Libertatis, arbitrii, l.
 etiam. — Benignum, non mala createm, nec volentem, l. **674.** Origine, initio, l.
659. Vetiti, pomi, vel cibi, l. **675.** Famulo, famulanti sæculo. — Super, desuper, l.
664. Opere secundo, resurrectione, l. **676.** Ingenio, id est, liberum arbitrium habes. —
665. Labi, peccare; per peccatum. — Servare, per Laxe, adverbium, libere, l.

COMMENTARIUS.

- nus bene, pro obtruscentis. Weitz. et alii scribunt C tendit legendum opere instaurare secundo, quod La-
 obtruscentis, Gifanius Ind. Lucr., verbo Obscurus, tinus certe est, adeoque retinendum. Prudentius ali-
 accipit pro obstupescere, omnemque amittere sensum bi etiam verbo instaurandi usus est, et de resurre-
 ex hoc loco Prudentii, ex Lucretio, Festo, Afranio. ctione loquens eam vocat instauracionem Apoth. vers.
 In Vat. A, et Mar. a prima manu, nec pervia. Melius 1071.
 alii, ne pervia. **665.** Hæc omnia argumenta adversus Marcionem
652. Locus Evangelii, quem Iso indicat, exstat cum alii Patres urgent, tum præcipue Tertullianus
 cap. xviii Math., vers. 8 et seqq. In Heinsio men- in lib. adversus eundem. Seneca lib. i de Clementia,
 dum concipias. cap. 26: Hæc divina potentia est greyatim, ac publice
655. In nonnullis Vulg. ab arce, male, pro ab aure. servare.
 Giselinus 1 ed., ab arce, 2 ed., ab aure, sed ad marg., **666.** Meritum resolvere est condigna illa pro pec-
 ab arce. cato satisfactio, ad quam aiunt theologi necessariam
659. Sermonem hic esse de peccato originali, quo fuisse incarnationem.
 omnes homines perierunt, exploratum est. Giselinus **667.** Prag., Bong., a manu prima, præstat; cæteri,
 autem existimat loqui poetam de Adamo et Eva, præstat; Gis. 1 ed., præstat; in ed. 2 præstat.
 aliisque una cum resurgente Christo ad immortalita- **668.** Gis. in contextu 1 ed. et ad marg. 2, ne, quod
 tem translatis. Sed quid, inquit, hoc ad confirmationem post abluit, ante probaret. Alii, nec, quod post abluit,
 ejus de quo agitur? Chamillardus propterea putat, ante probare.
 solum mentionem esse de reparatione hominum per **669.** Reponit Marcionita neminem posse invito
 Christi incarnationem, non vero de iis qui cum Christo Deo peccare, cui respondet Prudentius, a Deo con-
 resurrexerunt. Arbitror poetam hæc duo conjun- cessam esse homini libertatem, ut digna laude gere-
 xisse, nempe homines fuisse redemptos et e tumulis ret: qua proinde homo et bene et male uti potest.
 excitatos, ut una cum Christo in cælo regnarent: Vide proleg. cap. 16.
 nam utrumque pertinet ad voluntatem salvandi ho- **674.** Pro nescis Fabr. et Bong. nescisque apud
 mines, quam in Deo astruit Prudentius: quæque eo Weitzium, qui Aldum quoque allegat pro hac lectione.
 major est, quo magis Deus hominem gloria afficit. Mihi Aldus, nescis ab origine, quod concinnius est.
 De resurrectione Prudentius Apoth. vers. 780: Omnes Claudius Marius Victor præfat. Comment. in Genesis
 reducens, Quidquid homo est; istud tumulis, est illud idem argumentum pertractat, cujus notandi sunt hi
 abyssos. versus: Porro etiam (michi si fas est hoc dicere, salva
661. Prag., ficit; cæteri, jubet. Pace tua, Genitor) majus fortassis apud te est Non
664. Put., Thuan., Widm. et Bong. ad oram, Alex. peccasse bonum per lubrica tempora vitæ, Quam mi-
 a prima manu, Prag., Rat. a prisca manu, ope seris peccasse malum; sed videris, ut se Hoc habeat,
 restaurare secunda, quod Heinsio placuit. Alii veteres, causas uni cui credimus omnes.
 opere instaurare secundo, quod in antiquis editionibus **676.** Put., Alex., Urb., laxæque, scilicet voluntatis.
 apparet: nam recentiores Heinsium fere sequuntur. Alii habent laxæ; sed nil mirum de multis, in quibus
 Burmannus tom. I Anthol., pag. 459, cum Egm. con- desunt diphthongi. Iso clare vult laxæ.

- 551** Jure voluntatis, liceat cui velle, sequique, A
Quod placitum, nullique animum subjungere
[vinclo?
An cum te dominum cunctis, quæcunque crea-
[rat,
680 Præficeret, mundumque tuis servire juberet
Imperii, cumque arva, polum, mare, flumina,
[ventos
Dederet, arbitrium de te tibi credere avarus
Nollet, ut indigno, libertatemque negaret?
Quale erat, electus magni rex orbis ut esset,
685 Non rex ipse sui, curto fœdatus honore?
Nam quis honos domini est, cujus mens libera
[non est:
Una sed impositæ servit sententia legi?
- Quæ laus porro hominis, vel quod meritum,
[sine certo
Inter utramque viam discrimine vivere juste?
690 Non fit sponte bonus, cui non est prompta
[potestas
Velle aliud, flexosque animi convertere sensus.
At qui nec bonus est, nec collaudabilis ille,
552 Qui non sponte bonus: quoniam probi-
[tate coacta
Gloria nulla venit, sordetque ingloria virtus.
695 Nec tamen est virtus, ni deteriora refutans
Emicet, et meliorem viam petat indole rectam.
Vade, ait ipse parens, opifexque, et conditor
[Adæ:
Vade, homo, et afflatu nostri prænobilis oris,

GLOSSÆ VETERES.

- 678.** Placitum, scilicet tibi, I.
682. Credere, dare tibi, commendare. — Avarus
ipse Deus: sensus est, cum Deus omnia homini dedit,
suæque potestati subdidit, quasi avarus homini nollet
libertatem dare, et arbitrium boni vel mali, I.
683. Ut, quasi, I.
684. Quale, quæ is res. — Rex, homo, I.
685. Curto, brevi, I.
688. Domini, hominis. — Mens, nam homo in hoc
honorem non haberet, si libero arbitrio non uteretur, I.
687. Impositæ, scilicet sibi. — Sententia, bonitatis,
hominis. — Legi, ligni in paradiso, I.
- B** **689.** Inter utramque, inter bonum et malum. — Dis-
crimine, arbitrio, vel decreto, et judicio discriminari
inter bonum et malum, I.
690. Prompta, libera, I.
691. Velle, concupiscere. — Aliud, quam bonum, I.
692. Atqui, certe, Iso.
693. Probitate, bonitate. — Coacta, probitati inri-
tæ, I.
694. Ingloria; ingloriosa, sine gloria. — Virtus,
scilicet aliter, I.
695. Refutans, respuens, I.
696. Emicet, clarescat. — Indole, nobilitate, I.

COMMENTARIUS.

- 677.** Ald., Fabr., jure potestatis.
678. Ald., Weitz., Widm., Mar. a secunda manu,
quod placitum est.
679. Prag., dominus, minus bene.
682. Vat. A, dederat; Ald., Egm., dederit. Neu-
trum bene. Legendum: dederet.
684. In Vat. A desideratur electus.
686. Widm. supra, homini; Bong. supra, honi-
nis; ceteri, domini. Wid. pro cujus habet cui.
688. Wid. supra, sine nullo, male. Hæc ratio effi-
cax est, qua SS. Patres, theologi, philosophi ad
stabilendam libertatem utuntur, nullam esse futu-
ram laudem, nullum meritum, nisi certum sit dis-
crimen vivendi juste inter utramque viam; dicam
vocalibus scholæ, nisi adsit libertas indifferentiæ.
SS. Patrum auctoritates plena manu dabunt theologi.
690. Vat. A, sit pro fit. Prudentius magis magis-
que libertatem indifferentiæ explicat, et clarius for-
tasse, quam nonnulli vellent. Vide alia I in Sym-
mach. vers. 355, quæ plurimum laudat Petavius.
695. S. Augustinus ad laudabiliter agendum vo-
luntatem ab omni necessitate liberam sæpius requirit
his rationibus, quas poeta noster complectitur. Lib.
de Natura et Gratia cap. 65 vehementer approbat
hæc S. Hieronymi verba: *Liberi arbitrii nos condidit
Deus, nec ad virtutem, nec ad vitia necessitate tra-
himur: alioquin ubi necessitas est, nec corona est.*
Quibus ita concinit: *Quis non agnoscat? quis non
toto corde suscipiat!* Quidni hanc indifferentiam liberi
arbitrii S. Augustinus agnosceret, cum eam a pas-
toribus, a poetis, ab indoctis, a doctis, a magistris,
ab antistitibus, ab omni genere humano laudari fate-
retur. Audi ejus verba cap. 11, lib. de duabus Ani-
mabus contra Manichæos: *Etiame hi libri obscuri
mihi scrutandi erant, unde discerem neminem vitu-
peratione suppliciove dignum, qui aut id velit quod jus-
titia velle non prohibet, aut id non faciat quod facere
non potest? Nonne ista cantant et in montibus pastores,
et in theatris poetæ, et indocti in circulis, et docti in
bibliothecis, et magistri in scholis, et antistites in sacra-
tis locis, et in orbe terrarum genus humanum? Quod si
nemo vituperatione vel damnatione dignus est, aut non*
- contra vetitum justitiæ faciens, aut quod non potest
non faciens, quis dubitet tunc esse peccatum, cum et
velle injustum est, et liberum nolle: et ideo definitionem
illam et veram esse, et ad intelligendum facillimam,
et non modo nunc, sed tunc quoque a me potuisse dici:
Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod
justitia vetat, et unde liberum est abstinere. Quod ex-
plicatius tradit cap. seq.: Peccati reum teneri quem-
quam, quia non fecit quod facere non potuit, summæ
iniquitatis est et insanix. Quamobrem illæ animæ quid-
quid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est,
si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu
animi carent; si denique his abstinendi ab opere sui
potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non
possumus. Itaque S. Augustinus, qui de libertate ad
bene agendum necessaria eadem cum doctis, magis-
tris, antistitibus, imo cum pastoribus, cum poetis,
cum indoctis sentire professus est, certe non tenuit
eam sententiam, quam frustra in pastoribus, in poetis,
in indoctis quæsieris, ne commemorem nunc magis-
tros, doctores, antistites, qui ante eum aut cum
eo vixerunt: quos ultro nobis concedunt qui Augu-
stini mentem alio detorquent. Quorsum hæc autem?
quorsum? ut pateat catholicam esse nostri
poetæ de libertate sententiam, qui ea tantum docue-
rit quæ magnus gratiæ doctor Augustinus obvis
ulnis amplectebatur.*
D **697.** Giselinus invenit vade, ait, sed prætulit unde
ait, quia magis servit orationis connexioni, et facilis
fuit mutatio. Ita quidem habent aliqui codd., sed
tres vetustiores Heinsiani, Alex., Urb. cum Ald.,
Fabr., vade, ait. Elmenhorstius in Arnobium lib. II,
pag. 60, sententiam hanc illustrat, confirmatque quod
ait Arnobius: *Nulli Deus inferi necessitatem.*
698. In Put. abest et post homo, ut in A'd., et Mar.
a prima manu. Cauchius, vade, homo, ait flatu. Alex.
cum Put., vade, homo afflatu. Urb., Prag., Weitz.,
Gis., vade, homo, et afflatu. Mariettus notat ex Prag.
et Rat., unde pro vade, homo. Defendi id posset, vade,
homo, afflatu, sed ita ut non elidatur aut e in vade,
aut o postremum in homo.

- 553** In subjecta potens, rerum arbiter, arbi- A
[ter idem,
700 Et iudex mentis propriæ, mihi subdere soli
Sponte tua, quo sit subjectio et ipsa soluto
Libera iudicio; non cogo, nec exigo per vim:
Sed moneo, injustum fugias, justumque se-
[quaris:
Lux comes est iusti, comes est mors horrida
[iniqui;
705 Elige rem vitæ, tua virtus temet in avum
Provehat, æternum tua damnet culpa vicissim,
Præstet et alterutram permissa licentia sortem.
Ilac pietate vagus, et tanto munere abundans,
554 Transit propositum fas, et lethalia pru-
[dens
710 Eligit, atque volens, magis utile dum sibi credit, B
Quod, prohibente Deo, persuasit callidus an-
[guis.
Persuasit certe hortatu, non impulit acri

- Imperio. Hoc mulier rea criminis exprobranti
Respondit Domino: suadelis se malefabris
715 Illectam, suasisse viro: vir et ipse libenter
Consensit. Licuitne hortantem spernere recti
Libertate animi? licuit: namque et Deus ante
Suaserat, ut meliora volens sequeretur: at ille
Spernens consilium, sævo plus credidit hosti.
720 Nunc inter vitæ Dominum, mortisque magi-
[strum
Consistit medius: vocat hinc Deus, inde ty-
[rannus
Ambiguum, atque suis se motibus alternantem.
Accipe gestarum monumenta insignia rerum,
555 Prælusit quibus historia spectabile si-
[gnum.
725 Leth fugiens Sodomis ardentibus, omnia secum
Pignora cari domus properabat, sede relicta,
Nubibus urbicremis subducere: sulphure cum
[jam

GLOSSÆ VETERES.

699. In subjecta, *super terrena omnia*. — Arbiter, *magister*. — Idem, *tu ipse*, I.
701. Quo, *ut*, I.
705. Injustum, *injustitiam*. — Justum, *justitiam*, I.
704. Lux, *Deus*. — Mors, *diabolus*, I.
705. Tua, *ut tua*, I.
706. Æternum, *aliter*. — Damnet, *damnetur*, Iso.
707. Præstet, *eligat*. — Licentia, *quia licentia est permissa cuique, sequi, sive velit bonum, sive etiam malum*, I.
708. Pietate, *Dei*. — Vagus, *homo*, I.
709. Propositum fas, *ne comedas de ligno scientiæ boni et mali*. — Prude, *s, superbus, vel subtilis*, I.
710. Volens, *voluntarius*, I.
713. Exprobranti, *arguenti*, I.
714. Suadelis, *ingeniis serpentis*. — Malefabris, *factis, artificiosis*, I.
715. Illectam, *deceptam*, I.
718. Volens, *libenter*, Iso.
719. Consilium, *Domini*, I.
720. Magistrum, *diabolum*, I.
721. Medius, *nam hinc vocat Deus ad vitam, inde tyrannus ad mortem*, I.
725. Accipe, *intellige*. — Monumenta, *documenta*, I.
724. Prælusit, *ostendit, scripsit*. — Spectabile, *venerabile, memorabile*, I.
727. Urbicremis, *quæ urbem cremabant*, I.

COMMENTARIUS.

699. Put., Oxon., Ald., Gis., Urb., Boher., Egm. C
cum aliis, *insubjecte*, ut *innatus, ingenuus*, non male; sed cum agatur de hominis dominio in res creatas, melius Iso, Alex., Vat. A, Prag., Rat., Weitz., Mar. et alii, *in subjecta potens*. Egm., *ortus arbiter*, et suspicatur Heinsius *orbis, et arbiter idem*. In Vat. A, *rerum arbiter idem*, mendose. Bene est *rerum arbiter, arbiter idem*.
704. Heinsius cum Giselino legit *nox horrida*, quod recentiores secuti sunt; quasi hoc loco ageretur de illa sententia: *Qui male agit, odit lucem*. Gallandius affirmat postulare *nox horrida* antithesin *lux, et nox*. Nostri, Weitziani cum Ald., Sich. et aliis, *mors, recte*, quia sermo est de præmio boni operis, quod *lux* dicitur, et de pœna mali, quæ est *mors*. *Elige rem vitæ*, pergit poeta. Weitzius, qui legit *mors*, nihilominus in commentariis intrudit *nox*, et multus est in vulgari illa sententia comprobanda, quod peccator amat tenebras: quem partim excersibit Chamillardus. Poeta respicit ad illud Ecclesiastici xv, 14 et seqq.: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit illum in manu consilii sui. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placuerit ei, dabitur illi*. Et Deuteronomii xxx, 19: *Testis invoco hodie cælum et terram, quod proposuerim vobis vitam et mortem, benedictionem et maledictionem. Elige ergo vitam, etc.*
706. Aldus, *alternum*; alii scripti et editi, *æternum*, et in Mar. notat glossa esse adverbium. Iso videtur legisse *alternum*, cuius est glossa *aliter*. Oxon., *alterum*. In Parmensi editione *damnet tua pro tua damnet* mendum puto, quo tamen neque census, neque metrum turbatur.
708. Legunt vagus Heinsiani codd. cum Aldo, Egm., Palat., Alex., Vat. A, Urb., in quo postremo D
mendum est *hæc pro hac pietate*. Alii, etiam veteres, *vigens*, ut Mar., Prag., Rat. cum Weitz., Gis., Torn. et Vulgatis. In *vagus* ultima producitur ratione cæsura. Teolius pro *vigens* aliquos Vat. codd. allegat, quod ego in solo Mar. vidi.
709. In Egm. corrupte, *propi situm pro propositum*.
710. Ita Mar. a prima manu, Alex., Urb., Gis. 1 ed., et ad marg. 2 edit., Boher., Egm., Oxon., Rot., aliique. Heinsius cum aliis et Weitzius, *Eligit; atque volens illud magis utile retur*.
712. Vat. A, *perperam, agri pro acri*. In serm. 37 append. sub Augustini nomine: *Non enim cogendo, sed suadendo nocet; nec extorquet a nobis consensum, sed petit*.
713. Ald., *hæc*; alii, *hoc*. Lectio Aldi stare potest, si intelligatur mulierem respondisse Domino *hæc*, seu talia: non *hæc mulier*, ut ad ipsam *hæc* referatur. Responsio *Evæ* legitur cap. iii Genesis.
718. Prag., *ipse pro ille*.
721. Vat. A, *inepte, consistit melius*.
722. Animadvertit Mariettus, *alternantem* videri esse modo in hanc, modo in illam partem inclinantem, ut infra vers. 776: *Dixit huc illuc*, etc. Hæc certe significatione verbo *alternandi* utuntur Latini scriptores, Columella, Virgilius et alii.
724. Fabr. et Gis. 2 ed., *historiæ*; alii, *historia*. Prag., *sectatile*, male, pro *spectabile*.
725. Historia hæc legitur cap. xix Genes.
726. In Vat. A videtur esse *cura*; sed legendum est *cara*.
727. Gifanius Ind. Lucr., verbo Nisus, pro *nubibus* ex vet. libris legendum ait *nisibus*, qua voce mirilicium Prudentium dicit: *Nisus enim videtur appellare omnia illa molimenta, furores, labores, fugas ignis, ho-*

- Nimboso ignitus cœlum subtexeret aor, **A**
 Flagrantemque diem crepitans incenderet imber.
- 730 Angelus hanc hospes legem præscripserat ollis,
 Emissus virtute Dei sub imagine dupla;
 Omnis ut e portis iret domus, atque in apertum
 Dirigeret constans oculos, nec pone reflexo
 Lumine regnantes per mœnia cerneret ignes.
- 735 Nemo memor Sodomæ, quæ mundi forma cre-
 [mandi est
 Ut semel e muris gressum promoverit, ore
 Post tergum verso, respectet funera rerum.
- 556** Loth monitis sapiens obtemperat; at
 [levis uxor
 Mobilitate animi torsit muliebre retrorsus
- 740 Ingenium, Sodomisque suis revocabilis hæsit.
 Traxerat Eva virum diræ ad consortia culpæ; **B**
 Hæc peccans sibi sola perit, solidata metallo
 Dirigit fragili, saxumque liquabile facta
- Stat mulier, sicut steterat prius, omnia servans,
 745 Cautè sigillati longum salis effigiata,
 Et decus, et cultum, frontemque, oculosque,
 [comamque,
 Et flexam in tergum faciem, paulumque relata
 Menta retro, antiquæ monumenta rigentia uoxæ.
 Liquitur illa quidem salsis sudoribus uda;
- 750 **557** Sed nulla ex fluido plenæ dispendia formæ
 Sentit deliquio; quantumque armenta saporum
 Attenuant saxum, tantum lambentibus humor
 Sufficit, atritamque cutem per damna reformat.
 Hoc meruit titulo peccatrix femina sisti,
- 755 Infirmum, fluidumque animum per lubrica sol-
 [vens
 Consilia, et fragilis iussa ad cœlestia. Voti
 Propositum contra non commutabile servat
 Loth ingressus iter, nec mœnia respicit, alto
 In cinerem collapsa rogo; populumque perustum,

GLOSSÆ VETERES.

729. Flagrantem, ardentem. — Diem, ignem. —
 Imber, scintilla, l.
 730. Legem, fugiendi, l.
 731. Dupla, quia duo angeli erant. Patris et Filii
 duplicem imaginem sub specie duorum virorum dicit, l.
 732. Apertum, ante, vel præ se, l.
 733. Constans, in mente. — Pone, retro : adver-
 bium, id est, post, l.
 735. Quæ, Sodoma, Iso.
 736. Ore, facie, l.
 738. Monitis, præceptis. — Uxor, uxor Lothi sola
 perit, l.
 739. Mobilitate, mollitia, l.
 742. Hæc, uxor Loth, l. — Metallo, ad instar me-
 talli, Vat. A.
 743. Dirigit, induruit. — Facta, mutata in sta-
 tuam salis, l.
 745. Cautè, in caute, in petra. — Sigillati, imaginati,
 simulati. — Semper, æternaliter, vel longum; per
 ævum, l.
 747. Paulum, paululum. — Relata, versa, l.
 748. Monumenta, memoramenta. — Rigentia, dura, l.
 749. Loquitur, defluit, l.
 750. Dispendia, pericula, minorationes, l.
 751. Deliquio, defectu, defectione. — Saporum, sa-
 poratum, id est dulce, Iso.
 753. Sufficit, subministrat. — Atritam, consum-
 ptam, l.
 754. Titulo, signo, Iso.
 756. Fragilis, mulier. — Voti, præcepti, l.
 757. Non commutabile, incommutabile, l.
 758. Alto, profundo, l.

COMMENTARIUS.

- minum, bestiarum, etc. Giselinus ad oram, ignibus. **C**
 Scripti Heinsiani, Weitziani, et nostri, nubibus.
728. In nonnullis Vulg., subtexerat. Corrige sub-
 texeret; ut vers. seq. legendum incenderet, non incen-
 derat.
731. Glossa Isonis non cohæret sententiæ Pru-
 dentii, qui in Apotheosi sæpe negat Patrem unquam
 apparuisse.
732. Egm., perperam, postis pro portis. Mar., Ald.,
 Weitz. et alii, atque. Fabr., Bong., Gis. et nonnulli
 recitationes, atque, non male. In Chamillardii inter-
 pretatione mendum est: Lothum respicere flammam per
 urbem dispersas jubent angeli. Vetant voluit scribere,
 aut non respicere.
735. Alcimus Avitus, lib. III, vers. 46 et seqq.,
 ignem extremi iudicii flammis Sodomiticis comparat.
 Vide notas ad hymn. 11 Cath., vers. 106. Cyprianus,
 sive alius in carmine de Sodoma ex hoc incendio natam
 fabulam Phaetontis refert: Hinc habet in falso
 de verbo fabula famam, Solis progeniem currus optasse
 paternos, etc. Iam legitur in Poetis Christianis Fa-
 bricii; sed ex aliis edd. emendandum est de vero pro
 de verbo.
737. Rat., respectat, non bene.
739. Egm. et Gis. ad marg., traxit pro torsit. Prag.,
 Rat., retrorsum.
741. Ald. et Oxon., traxerit.
743. Ald., fragilis; cæteri, fragili. Vat. A, licabile,
 supra liquabile. Vide vers. 749. Liquitur illa quidem.
744. Exstare uxoris Loth statuam, et si quid ex ea
 decorptum fuisset, restitui, et succrescere, tradidit
 etiam Irenæus lib. IV, cap. 51, et Cyprianus, sive
 Tertullianus, sive alius in carmine de Sodoma: Quin
 etiam si quis mutilaverit advena formam, Protinus ex
 sese suggestu vulnera complet. Josephus lib. I Antiquit.,
 cap. 19, se statuam vidisse refert. Calmetus in Diction.
 et Comment. diversas interpretandi rationes affert,
 et auctores indicat qui peculiare dissertationes in
 eam rem ediderunt. Ego sensum quem sacra Littera
 præfert, mordicus teneo, nisi certa ratio contrarium
 suadeat. An autem statua illa salis per tot sæcula
 permanserit et adhuc permaneat, ad historiæ hu-
 manæ fidem pertinet.
745. Prag., sigillatim, minus bene. Widm. a prima
 manu, Mar., Prag., Rat., semper pro longum. De
 verbo effigiata vide hymnum Cath. Exsequiarum. Ex
 uxore Loth poetas finxisse fabulam Niobes, docet
 Clemens Alexandrinus in Protreptico. Eodem spec-
 tare videtur, quod Eurydice ab Orpheo, cum ex in-
 feris revocaretur, respiciens, retracta est. In Cha-
 millardi indice caute adverbium dicitur. Sed Prude-
 ntius nunquam huiusmodi adverbium corripuit. Vide
 glossas.
746. Prag. et Widm. a manu prima, manusque;
 cæteri, comamque.
747. In Rat. ex flexum recte factum flexam. In
 Vat. A, reducta, et aliena manu vel relata.
749. Innuit, opinor, quod in carmine de Sodoma
 clarius profertur: Dicitur et vivens alio jam corpora
 sexus Munificos solito depungere sanguine menses. Ire-
 næus loc cit. hoc ipsum affirmat.
751. Prag., de fluido. Rat. etiam, sed pro div.
 lect., deliquio, et glossa id est defectu. Vat. A, men-
 dose, armata pro armenta. Sale armenta delectantur.
754. Titulus hic est sepulcrum. In carm. de So-
 dom., stetit ipsa sepulcrum.
758. Prag., alta. Alii, alto.
759. Prag., contra metrum, in cineremque collapsa.

- 760 Et mores populi, tabularia, jura, forumque, **A**
Balnea, propolas, meritoria, templa, theatra,
Et circum cum plebe sua, madidasque popinas.
558 Quidquid agunt homines Sodomorum,
[incendia justis
Ignibus involvunt, et Christo iudice damnant.
- 765 Hæc fugisse semel satis est : non respicit ultra
Loth noster : fragilis sed conjux respicit, et que
Fugerat, inverso mutabilis ore revisit,
Atque inter patrias perstat durata favillas.
En tibi signatum libertatis documentum.
- 770 Quo voluit nos scire Deus, quodcumque sequen-
[dum est,
Sub nostra ditione situm, passimque remissum
- Alterutram calcare viam. Duo cedere jussi
De Sodomis : alter se proripit, altera mussat.
Ille gradum celerat fugiens, contra illa renutat.
775 Liber utrique animus : sed dispar utrique vo-
[lunta .
Dividit huc illuc rapiens sua quemque libido.
Talem muta sacris speciem notat orbita li-
bris.
- 559** Aspice Ruth gentis Moabitidis, et simul
[Orphan.
Illa socrum Noemin fido comitatur amor :
780 Deserit hæc atqui thalamis, et lege jugali
Evutæ, Hebræisque toris, sacrisque vacantes,
Jure fruebantur proprio, sed pristinus Orphæ

GLOSSÆ VETERES.

760. Tabularia, mercatus. — Jura, leges ; ubi juramenta dabantur, l.
761. Balnea, loca juxta balnea sita. loca bibendi post balnea. — Propolas, loca vendentium, ubi pigmenta et aliarum rerum exercebantur venalia. — Meritoria, tupanaria ; et dicta est meretrix, eo quod mereat pretium, vel meritas mercedes accipit. — Theatra, spectacula, l. — Propolas, tabernas, Vat. A.
762. Circum, amphitheatra, vel ubi ludi exercebantur. — Popinas, loca potandi, vel loca juxta balnea sita, dictaque propinæ, a propinantibus, l.
764. Iudice, scilicet existente, l.
766. Loth, anima. — Conjux, caro, quia si voluisset, libera fuisset : tantum si non respiceret, l.
767. Inverso, retro verso. — Ore, facie. — Revisit, respexit, l.
768. Perstat, permanet, l.
- B** 769. En tibi, o Marcion. — Signatum, indicatum scilicet est, de Loth, et uxore ejus, et de Adam liberi arbitrii. Et hactenus contra Marcionem de libero arbitrio disputat. — Libertatis, liberi arbitrii, l.
771. Situm, positum, concessum. — Passim, ubique, l.
772. Cedere, discedere. — Jussi, sunt, l.
773. Mussat, tardat, dubitat, deficit, l.
774. Ille, Loth. — Illa, uxor. — Renutat, prohibet, l.
776. Libido, voluptas, l.
777. Muta : ideo muta dicitur, quia rem mysti am signat. — Orbita, significatio, pagina, rota temporis, l.
779. Illa, Ruth, l.
780. Hæc, Orpha. Gesbidoonop gigas fuit, filius Orphæ. Orpha ipsa est Arpha. — Atqui, certe. — Thalamis, maritis, l.

COMMENTARIUS.

761. Vat. A, mendose, propolas. Loge propolas, ut ex ejusdem glossa patet. Fabricius notavit, propolam esse eum qui emit quod vendat majori pretio ; sed hic genere femineo a Prudentio sumi pro locis, in quibus propolæ homines merces suas exponunt. Prudentius primam producit exemplo Lucilii et Terentii in prologus. Vide Scalig. in Culicem Virg. Meritoria sunt ædificia ubi impuræ mulieres seu meretrices prostabant. Barthius lib. xlii Advers., cap. 17, explicans hunc Prudentii locum, ait, meritoria fuisse pluribus scalis exaltata, pergulisque distincta, in quibus videlicet collocatæ mulieres, cellisque suis distinctæ secundum pretia prostabant.
762. In Gis. et ed. Weitziana, de qua sæpe, ad oram manu est scriptum propinas pro popinas. Glossa Isidorum, qui corrupte propinas dici affirmat.
763. Imitatio Juvenalis satira 1, vers. 86 : Quidquid agunt homines, etc. Plerique interpungunt homines, Sodomorum incendia.
767. Vat. A, Prag., motabilis. Alii Latinius mutabilis.
769. Supra dixit, historiam nobis proposuisse spectabile signum libertatis in Lotho et ejus uxore, quorum alter, quia voluit, libere Deo paruit, altera, quia voluit, contra Dei præceptum oculos in Sodomam retrorsit. Nunc ergo concludit : En tibi signatum libertatis documentum.
770. Pal., Gis., Prag., Rat. et recentes edd., quo. Mar., Vat. A, Ald., Weitz., quod.
772. Vat. A, jussit, male.
773. Ald., Fabr., Bong., proripit.
774. De verbo renuo, quo usus etiam est Lucretius, vide Gifanium Ind. Lucr.
776. Prag., huc illud, male. Virgilianum est, trahit sua quemque voluptas.
777. Fgw., Widm., Bong. supra, Weitz., Rav., Mar. a prima manu, Sich., Iso, muta. Ald., Gis.,
- C** Prag. et recentes edd., multa. Heinsius nihil ex suis notavit.
778. Weitz., generis ; alii, gentis. Put., Orfan ; Ald., Orfam. Vat. A, Mar., Prag., Orphan. Rat., Orlan. Historia hæc refertur lib. Ruth., quam etiam Paulinus Natali 9 ad libertatis argumentum transfert. Brevis ista videtur Historia, at magni signat mysteria telli. Noemi cum has Moabitidas in earum patriam reverti suaderet : Orpha osculata est socrum (Noemin) ac reversa est ; Ruth adhæsit socri suæ, cap. 1, 14. Eam Orphan deinde matrem fuisse gigantis Goliath Philo, sive quis alius sub Philonis nomine, et plures rabbini tradunt : quibus assentiri videtur Prudentius vers. 784, stirpem nutrire Goliæ. Chamillardus hanc opinionem vanam et absurdam esse desinit, quia Goliæ mater fuit Philistæa, ex Geth urbe Palæstinae, ac Saulis temporibus, Orpha vero nurus Noemi Moabitidis, et æqualis Ruth. Teolius putat, licentia poetis usitatissima potuisse Goliath pro quovis barbaro ac fero homine poni. Sed non videtur quisquam sensus subesse possit, nisi verus Goliath designetur hoc suo nomine. Nic. Serarius Comment. in Ruth cap. 1, quæst. 10, sententiæ illi rabbinorum Prudentium ad hæc esse confirmat. Sed verba Prudentii non tam significant, Orphan matrem fuisse gigantis, quam hunc ex ejus stirpe ortum.
779. Put., Egm., Noemin. Alii, Noemi aut Noemin.
780. Vat. A, utqui in thalamis. Rat. an quin thalamis, sed factum at quin. Mar. et Prag., atque in. Heinsius ex suis notat atquin. Res clara est atqui, sive malis ex rare atquin. Prudentius cum exposuerit Orphan a socru Noemi recessisse, non vero Rutham, addit : atqui utraque libera erit, utraque virum suum amiserat, utraque toris, sacrisque jam vacua, jure fruebatur proprio.
782. Serarius, qui commentarium suum in Ruth his versibus Prudentii illustrat, pristinum sanctorum ritum ait esse inveteratum, non quod Orpha ab idolo-

- Fanorum ritus præputia barbara suasit
Malle, et semiferi stirpem nutrire Goliæ.
- 785 Ruth, dum per stipulas agresti amburitur æstu,
560 Fulcra Booz meruit, castoque ascita cu-
[bili
Christigenam secunda domum, Davidica regna
Edidit, atque Deo mortales miscuit ortus.
Sæpe egomet memini fratres geminos ad hiulcum
- 790 Pervenisse simul bivium, nutante juvena,
Et dubitasse diu bido sub tramite, quodnam
Esset iter melius : cum dextram spinea silva
Sentibus aretaret, scopulosaque semita longe
Ducret aerium clivoso margine callem :
- 795 At lævum nemus umbriferum per amœna vireta
Ditibus ornaret pomis, et leno jacentem
Planities daret ampla viam : squalentibus unum B
Contentum spinis reptasse per ardua saxa,
Porro alium campo sese indulsisse sinistro ;
- 800 Illi in sideribus caput immiscere propinquis,
561 Hunc in cœnosas subito cecidisse paludes.
- A Omnibus una subest natura ; sed exitus omnes
Non unus peragit, placitorum segrége forma.
Haud secus, ac si olim per sudum lactea forte
805 Lapsa columbarum nubes descendat in arvum
Ruris frugiferi, laqueos ubi callidus auceps
Prætendit, lentoque illevis vimina visco,
Sparsit et insidias siliquis vel farro doloso.
Illicient alias fallentia grana, gulamque
810 Innectunt avidam tortæ retinacula setæ,
Molle vel implicitas gluten circumligat alas :
Ast aliæ, quas nullus amor prolectat edendi,
Grassibus innocuis sterili spatiantur in herba,
Suspectamque cavent oculos convertere ad es-
[cam.
815 Mox, ubi jam cœlo revolandum, pars petit æthram
Libera sideream, plaudens super aera pennis :
Pars captiva jacet, laceris et saucia plumis
Pugnat humi, et volucres nequidquam suspicit
[auras.
Sic animas cœli de fontibus unicoloras

GLOSSÆ VETERES.

785. Fanorum, *deorum*, l.
785. Amburitur, *circumuritur*, l.
786. Fulcra, *lectos, sustentacula vel lectorum, vel aliarum rerum quæ testiphadia nominamus. Fulcra etiam dicimus, quæ nobis subterponimus equitantes, a quibus sustentamur.* — Booz, *vir locuples, qui ascivit Ruth in conjugium, colligentem spicas. Orpha idolis se tradidit, et diabolo se deputavit.* — Ascita, *vocata*, l.
789. Hiulcum, *patens, divinum, apertum*, l.
790. Nutante, *vacillante*, l.
792. Dextrum, *iter.* — Spinea, *spinosam et scopulosam viam dexteram dicit, propter labores sanctorum, quos sustinent pro Deo*, l.
791. Aerium, *cœlestem.* — Clivoso, *tortuoso excelso.* — Margin, *apice*, l.
795. Lævum, *iter.* — Vireta, *a viriditate*, l.
797. Squalentibus, *sordidis, acutis.* — Unum, *scilicet memini, ridi ex illis duobus fratribus*, l.
800. Immiscere, *scilicet vidi*, l.
805. Peragit, *ducit.* — Placitorum, *voluntatum scilicet opera.* — Segrege, *segregata, separata*, l.
804. Haud secus, *non aliter : comparatio humani generis.* — Ac si, *quasi.* — Sudum, *quasi semidudum, id est serenum*, l.
806. Auceps, *aves capiens*, l.
807. Visco, *glutine*, l.
808. Siliquis, *leguminibus*, l.
809. Illicient, *decipiunt : quia capiuntur*, l.
812. Prolectat, *delectat, illicit*, l.
813. Herba, *arena*, l.
814. Suspectam, *insidiosam, contemptibilem*, l.
815. Cœlo, *in aera.* — Revolandum, *est*, l.
817. Laceris, *laceratis.* — Saucia, *vulnerata*, l.
C 819. Unicoloras, *puras, et immaculatas, et unius naturæ*, l. *Puras, immaculatas et unius coloris*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

ram cultu nunquam recessisset. Nonnulli putant Orphan et Ruth errores patrios abjurasse, cum Hebræis fratribus nupserunt.

785. Ricciolus ait melius corrigi secundam in præputium cum Mario Victore, *Næo præputium mox auferit dicta Sephora, quam proci cum Juvenale, Quæ pater abstulit, mox et præputia ponunt.* At nescio cur Victor Juvenali sit præferendus. Præterea apud Victorem potest non corrigi secunda in præputium, facta syneresi ex duabus ultimis, at apud Juvenalem et Prudentium necessario producit.

784. Vide not. vers. 778.

785. Pub., Thuan., Rot., Ald., Alex., Fab., *agresti amburitur.* Prag., *ayres is aburitur*, quod amplectitur Weitzius, et exstat etiam in Mar., sed a prima manu agresti, supra agrestis. Gis. in eontextu Bong. ad oram, *agrestis oburitur.* Urb., *agresti exuritur.*

786. Pub. scribit Boos pro Booz.

787. Ald., Vat. A, Mar. alique scribunt constanter Davitic. Plerique et optini, omisso et, per epexgesin domum, *Davidica regna*, ut Alex., Urb., Ald., Heinsiani præstantiores. Gallandius improbat in Aldo et Davitica regna. Aldus meus non habet conjunctionem.

788. Heinsius reprehendit Weitzium, quod præterit artus pro ortus. Nihilominus in Mar. et Rat. antiquissimis legitur artus, quod haud scio an melius sit. Pro diversa scriptura artus notat Teolius ad marginem.

789. De hoc bivio virtutis et vitii multi agunt. Poe-

mation exstat sub Virgillii nomine de littera Y. *Littera Pythagoræ discrimine secta bicorni Humanæ vitæ speciem præferre videtur*, etc. Hericus in Vita S. Germain hunc Prudentii locum imitatur. Vide, quæ de hac duplici via notant ibi Bollandiani ad diem 7 Julii.

794. Gis., *clivosa margine callem*, et ad marg. 1 ed., *tramite collem.*

802. Ald., *omnis*; Fabr., *omnis pro omnes*, quod sensus requirit.

805. Egm., *placitum quoque.* Rectius *placitorum.*

804. Ald., *aut si*, et postea *forma, mendose, pro ac si forte.*

805. Ald., *descendit*; melius *descendat.*

806. In nonnullis Vulg., male, *auceps pro auceps.*

809. Ald., *fallantia grana, male.*

814. Prag., *spectatamque*, minus bene, pro *suspectamque.*

816. Vat. A, *sidereum*, fortasse *æthra sidereum pro æthera sidereum.* Prag., *super æthera.* Rat., *sub ære, male.*

818. Prag., *suscipit.* Melius, *suspicit.*

819. Ald., Wid., Mar., Gis. et alii, *unicolores.* Libri Heinsiani, Vat. A, Weitz., Egm., Alex., *unicoloras*; quam lectionem defendit Gifanius Ind. Lucr. verbo Triplex, ex vet. lib., et quia alibi Prudentius dixit *versicolorus paries.* Id vocabulum ex iis est quæ utroque modo offeruntur : et fortasse Prudentius aibi dixit *unicolorus*, alibi *unicolor*, quod magis usitatum est. Meursius pag. 186 in Critico Arnobii etiam legit *unicoloras*, ut in Arnobio *decoloras.*

- 820 **562** Infundit natura solo : sed suavibus istic A
Devinctæ illecebris retinentur, et æthera paucae
Conscendunt reduces : multas viscosus inescat
Pastus, et ad superas percurrere non sinit
[auras.
Præcius inde Pater liventia tartara plumbo
825 Incendit liquido, piceasque bitumine fossas
Infernalis aquæ furvo suffodit Averno,
Et Phlegethonte sub gurgite sanxit edaces
Perpetuis scelerum pœnis inolescere vermes.
Norat enim, flatu ex proprio vegetamen inesse
830 Corporibus nostris, animamque ex ore perenni
Formatam non posse mori : non posse vicissim
Pollutam vitii sursum ad convexa reverti,
563 Mersandam pœnitus puteo ferventis abyssi.
Vermibus, et flammis, et discruciatibus ævum B
835 Immortale dedit, senio ne pœna periret,
Non pereunte animâ. Carpunt tormentis, so-
[ventque
Materiam sine fine datam : mors deserit ipsa

GLOSSÆ VETERES.

820. Natura, scilicet divinitatis. — Solo, corporis, I.
821. Devinctæ, devictæ, I.
822. Conscendunt reduces, ascendunt revenientes.
— Viscosus, glutinosus. — Inescat, decipit, saturat, I.
824. Inde, proinde. — Liventia, nigra, I.
826. Furvo, nigro, I.
827. Sanxit, decrevit. — Edaces, rodentes, I.
828. Inolescere, crescere, I.
829. Vegetamen, animam, commotionem, vitam, I.
831. Infusam, formatam, Iso.
832. Convexa, poli, cæli; ad cælestia, I.
833. Puteo, in puteo, I.
834. Discruciatibus, pœnis, I.
835. Senio, ætate. — Periret, deficeret, I.
836. Pereunte, deficiente, I.
837. Materiam, animam. — Mors, consumptio, I.
842. Gomorrhæas, Sodomiticas, id est tetrenas de-

- Æternos gemitus, et flentes vivere cogit.
At diversa procul regionibus in paradisi
840 Præmia constituit majestas gnara futuri
Spiritus puris, et ab omni labe remotis,
Quique Gomorrhæas non respexere ruinas:
Aversis sed rite oculis, post terga tenebras
Liquerunt, miseri properanda pericula mundi.
845 Ac primum facili referuntur ad astra volatu,
Unde fluens animâ structum vegetaverat Adam.
Nam; quia naturam tenuem declivia vitæ
564 Pondera non reprimunt, nec tardat ferrea
[compes,
Concretum celeri relegens secat aera lapsu,
850 Exsuperatque polum fervens scintilla remensum,
Carcereos exosa situs, quibus hæserat exsul.
Tunc postliminio redeuntem suscipit alto
Cana fides gremio; tenerisque oblectat ali-
[minam
Deliciis, multos post diversoria carnis
855 Ore renarrantem querulo, quos passa, labores.

GLOSSÆ VETERES.

- lectationes, Iso.
844. Properanda, celeriter fugienda, cita, I.
846. Structum, plasmatum. — Vegetaverat, ani-
maverat, I.
847. Naturam, animam, I.
849. Concretum, densum. — Secat, anima, I.
850. Scintilla, anima, I.
851. Situs, habitationes, positiones, I.
852. Postliminio, introitu, exilio, de captivitate :
postliminium est reversio de captivitate, quando longo
quis tempore limen domus suæ dimissum repetit; quo
etiam sancti doctores solent dicere, quando stygium ad
alia transmittunt; tunc iterum ad ea revertentes, hoc
C postliminium solent dicere, I.
853. Oblectat, nutrit animam, I.
855. Querulo, conquerenti. — Passa, scilicet sit,
vel erat, I.

COMMENTARIUS.

821. Ald., Bong., Gisel., non repugnante Heinsio,
et æthera. Weitz., Mar., Prag., Rat., ad æthera sine et.
824. Mar., liquentia tartara a prima manu.
825. In quibusdam vulg., liquide.
826. Infernalis in Latinitate prolapsa Cellarii sofum
Prudentium habet auctorem.
828. In vulg. nonnullis, pœnis, male, pro pœnis.
De vermibus damnatorum vide Isaiam cap. LXVI.
831. Mar., Prag., Weitz. alique, infusam : putat-
que Mariettus, glossema esse formatam; ac revera
glossa est Isonis. Verum omnes Heinsiani, Ald., Gis.,
Vat. A, Alex. ac multi præterea habent formatam,
quod mihi Prudentianum videtur. Ex Weitzianis Bon-
gars. et Widm. supra, formatam.
832. Aldi error palmaris virtus pro vitiiis. Heinsius
pro rursus reposuit sursum, ut aliis in locis. Thuan.,
Boher. et Alex., sursum. Mariettus vero in suis om-
nibus legisse videtur rursus, quod est in Ald., Weitz.,
Gis., Urb. et aliis; nec contemnenda quidem est
hæc lectio.
833. Widm. a prima manu, mersandum.
835. Mira est hoc loco Aldi correctio. Ediderat
immortale dedit, senio ne pœna periret. Emendavit :
Immortale dedit, senio, pœnane periret. Quo ista mu-
tatio, quæ ipsi sententiæ adversatur?
837. Mar., Gis. et alii materiam scribunt. Ald. cum
nonnullis, materiam. Heinsius lib. 1 Advers. posth.,
cap. 6, corrigendum putat ratam pro datam. Non
faciam invitis membranis. In Vat. A, ipsam : corri-
gendum ipsa. De æterno supplicio, quo animæ sem-

- per puniuntur, neque intereant, videri possunt Ter-
tul. Apol. c. 48, Minucius Felix, Augustinus et alii.
839. Prag. minus bene, et diversa pro at. In non-
nullis vulg., adversa pro diversa.
843. Gis., recte; sed in 1 yd., rite.
844. Weitz., Pragens., Rat. et Mar. a secunda
manu, miseri et properanda. Alii, miseri properanda
per epexegeasin. Dicuntur pericula, properanda, quæ
a propere ac festinanter cavenda et fugienda, ut ex-
plicat Iso et Mariettus. In nonnullis vulg. est propere-
rando : et ita Gis. in utraque edit., non absurdo
sensu : liquerunt properando; sive properantes. Expli-
cari etiam potest pericula quæ imminent, properant
seu properantur. Horatius lib. Epodon XII : Muri-
cibus tyriis iteratæ velleræ lanæ Cui properabantur!
846. Vat. A, vivificaverat, recte emendatum supra
vegetaverat. Hoc verbo active usus est A. Gellius lib.
xvii, cap. 2, et alii.
847. Prag., terræ; cæteri, vitæ.
850. Chamillardus asserit poetam loqui ex senten-
tia gentilium philosophorum, quod animam vocet
scintillam ferventem. Falsum puto. Nam Prudentius
non solum animam, sed Deum etiam appellat ignem,
non quia ex igne Deum, aut animam constare exi-
stimet, sed propter nonnullam similitudinem quæ ex
rebus corporeis peti potest ad spirituales aliquo
modo intelligendas.
852. Weit. cum Egm. scribit postlimineo.
853. Virgili est cana fides.
855. Rat., dolores; alii, labores.

Illuc purpureo latus exporrecta cubili,
Floribus æternis spirantes libat odores,
Ambrosiumque bibit roseo de stramine rorem.
565 Diibus, et longo fumantibus intervallo,
360 Fluminaque, et totos cœli sitiientibus imbres
Implorata negat digitum insertare palato,
Flammarumque apices humenti exstinguere
[tactu.
Nec mirere, locis longe distantibus inter
Damnatas, justasque animas concurrere visus

A 805 566 Conspicuos, meritasque vices per magna
[notari
Intervalla, polus medio quæ dividit orbe.
Errat, quisque animas nostrorum sine ocu-
[lorum
Æstimat, involvit vitreo quos lucida palla
Ojice, quis speculum concreta coagula texunt,
870 Impediuntque vagas obducto humore fenestras.
Numne animarum oculis denso vegetamine guttæ
Volvuntur teretes? aut palpebralis extra

GLOSSÆ VETĒRES.

856. Latus, *latus habens exporrectum; extenta, vel jacens, l.*
857. Libat, *degustat, accipit, l.*
858. Ambrosium, *ambrosia, cibus deorum; sed ponitur pro omni suavitate, l.* — Aliæ, *anime, l.* — Piis, *animabus.* — Quis, *animabus.* — Patris, *Abrahami, — Ægri, Lazari.* — Abysson, *a gremio.* — Exclusis, *scilicet de gaudiis paradisi.* — Morte, *cum interitu animæ, l.*
859. Diibus, *divitibus.* — Fumantibus, *tangit de divite et paupere, l.*
861. Implorata, *rogata, scilicet fides justis, anima justa.* — Insertare, *immittere, l.*

863. Locis, *cælo et inferno, l.*
865. Conspicuos, *claros, manifestos.* — Notari, *videri, cognoscere, l.*
866. Orbe, *mundo, rotunditate terræ, spatio, lso.*
867. Fine, *termino, l.*
868. Palla, *vestis, qua sacrificabatur Palladi; sed ponitur pro omni veste; hic pro pellicula, quæ tegit pupillam, l.*
869. Objice, *objectione.* — Speculum, *rtsum.* — Concreta, *densa.* — Coagula, *l.*
870. Humore, *aeris.* — Fenestras, *oculorum, l.*
872. Teretes, *rotundæ, l.*

COMMENTARIUS.

856. Marietius interpretatur, *latus exporrecta, comode jacens, ut solent qui longum iter fecerunt.*
858. Put., Oxon., Rot., tres Torr., Egm., Ald., Alex., Vat. A, Mar., *stramine* pro toro, aut stramento. Urb., Gis., Weitz., Prag., Rat., *gramine.* Neque absurdum est *roseo gramine*: nam gramen est quæcunque herba viridis. Florem gramine dat Seneca in Medea. Vide Burmannum, pag. 490, tom. I Anthol. Post hunc versum inseruntur alii sex in nonnullis codicibus, qui absunt ab omnibus Heinsianis, Egm., Pal., Ald., Alex., Urb., et ab Heinsio ejecti sunt, quod orationis sensum turbent. Eos interserunt Rat., Mar., Weitz., Gis. et plures vulgati. Ita Giselinus eos senos versus producit: *Ast aliæ, quas dira lues, errorque malignus Immersit tenebris vastoque obsedit Averno, Haud impune piis, ah! semet abesse fatentur Conciliis, meritis ferre et per sæcula pœnas, Quis patris antiqui aut ægri reverentis abyssus Excluisis, mundique bonis cum morte potitis Diibus, et longo, etc.* Versu 3: Mar., *piis semet deesse,* et supra abesse. Duo Torrentiani et Rat., *semet deesse.* Gifanius quoque piis *semet deesse.* Versu 4: Mar., duo Torrentiani, Gifanius, Rat., *meritis pœnas per sæcula ferre.* In Mar. pro diversa lectione *ferre et per sæcula pœnas.* Versu 5: Mar., *Quis patris antiqui, supra antiqui.* Mar. et Bæher. recentior, *Quis patris antiquo reverentis ager abyssus.* In Mar. ad Marg., aut ægri *reverentis abyssus.* In Prag., *Quis Patris antiqui, aut æger reverentis abyssus,* cum glossa quæ, pro quibus, *EXCLUSIS ABYSSO, id est per abyssum, vide/et per chaos magnum.* Gifanius Ind. Lucr. verbo *CONCILIUM,* 1 æc ait: *Sic ex vet. lib. legendum puto, nam vulg. abyssus mihi, ut ingenue dicam, minime placet. irrepsit credo ob non intellectum longius hyperbaton: illud enim, IMPLORATA NEGAT, non recte accommodetur ABYSSO, sed majestati Dei; itaque arcessetur huc, quod ante positum est, MAJESTAS GNARA FUTURI.* Heinsius ait Gifanium in his spuris versibus explicandis æstuasse plus satis. Verum is lectionem veterem explicare conabatur, quam tunc omnes recipiebant. Marietto non plene satisfacit Gifanius. Igitur Marietius ex conjectura eum locum restituere et illustrare aggredditur; putat legendum *aut ægri reverentia abyssus.* Hæc vero est explicatio, qua versus a nobis omissi eum adducti in contextu minuuntur et declarantur. Quibus (animabus damnatis) *abysson,* seu per totum abyssum exclusis, et divitibus bonis mundi eum

morte (seu usque ad mortem) potitis, et longo intervallo distantibus, et cruciatis, et tanta siti æstuantibus, ut flumina, et totos cœli imbres se bibere posse arbitrantur, patris antiqui, hoc est Abrahami, aut ægri, hoc est Lazari reverentia implorata negat digitum insertare palato. Poeta respicit parabolam, sive melius historiam de divite avaro apud Lucam cap. xvi. Iso etiam, qui glossas his versibus apposuit, pro Prudentianis habuit. Giselinus, qui e mss. reposuit *abyssus* pro *abysson,* difficultatem loci agnoscens, Si, inquit, *in sanando hoc vulnere tam fuisset crudelis medicus quam Manutius aliquando fuit, nihil fuisset facilius; sed aliud est corpus pristinae sanitati restituere, aliud, cum melius possis, extremo remedio adhibito, partem aliquam mutilare.* Weitzius falso ait, Aldum legisse *abysson,* nisi aliam præ manibus habuit editionem: nam e sex versibus quos omisit Aldus (septem non bene numeravit Giselinus), unus erat is ipse ubi abyssus mentio occurrit.
859. In Oxon., *divitibus longo.* Heinsius conjicit *diitibus at longo.*
860. Ald., male, *tutos* pro *totos.*
861. In nonnullis Vulg., *pala:u,* mendose. Cell. *implorata* explicat de *cana fide* ex vers. 855. Male intelligere de anima beata, quæ in paradiso a Prudentio collocatur, tanquam in sinu Abrahamæ.
866. Fortasse alludit ad sententiam theologorum qui sedem damnatorum in terræ vitæ ceribus collocant. Post hunc versum aliqui addunt lemma: *De integritate visionis animæ.*
868. Wid., Bong. a secunda manu, et Ald., *Æstimat involvi, vitreo quos lucida palla.* Alii, *Æstimat, involvit vitreo quos lucida palla.* Cauchius ex conjectura, *pala.* Non placet Heinsio. Vide glossas. Senas oculi tunicas recensent aliqui, *conjunctivam, corneam, uveam, araneam, retinam, vitream.* Laudat hanc descriptionem organi visorii Giselinus interpret et medicus, qui septem tunicas oculi distinguit et notat, oculos speculi formam præ se ferre, cuius præcipua pars sunt tres humores concreti, seu coagulati; ex quo intelliges quid sint *concreta coagula.*
870. Oculi fenestræ animæ dicuntur a Gregorio Magno lib. xvi Moral. Lucretium *postes* elegantissime posuisse pro ipsis oculis, advertit Gifanius lib. iii: *Jam magis exemptis oculis debere videtur Cernere vis animus sublatis postibus ipsis.*
871. Vat. A, vitiose, *oculi lenso.*

- Horrescunt setis, ciliove umbrante teguntur? A
Illis viva acies, nec pupula parva, sed ignis
875 Trajector nebulae, vasti et penetrator operi est.
Nil ferrugineum, solidumve tuentibus obstat.
876 Nocturnæ cedunt nebulae: nigrantia cedunt
Nubila, prætenti cedit teres area mundi.
Nec tantum acrios visu transmittit hiatus
880 Spiritus: oppositos sed transit lumine montes,
Oceani fines atque ultima litora Thules
Transadigit, volucresque oculos in tartara mittit.
Nostris nempe omnes pereunt subnocte colores
Visibus, et cæco delentur tempore formæ.
885 Nunquid et exuta membris, ac viscere perdunt
888 Agnitione notas rerum, vel gressibus
[errant?

GLOSSÆ VETERES.

875. Setis, *setas vocat cilios, quos nos etiam latine proprie nominamus, l.*
876. Illis, *animabus, oculis animarum.* — Ignis, *igneus vigor, l.*
875. Trajector, *penetrator, transmissor, l.*
876. Ferrugineum, *nigrum, tenebrosum, l.*
878. Prætenti, *velocis.* — Area, *rotunditas, planities.* — Mundi, *cæli, l.*
879. Taotum, *sicut facit oculus corporis.* — Visu, *cum.* — Hiatus, *apertiones vel vastitates, l.*
880. Spiritus, *anima.* — Oppositos, *contra positos.* — Lumine, *sapientia, l.*
881. Thules, *ultima insularum, l.*
882. Transadigit, *transit, l.*
884. Cæco, *in nocte, l.*
885. Exuta, *spiritus, animæ, formæ.* — Viscere, *carne, l.*

- Una animas semper facies habet, et color unus
Aeris, ut cuique est meritum summa, sinistri,
Seu dextri: alternas nec commutabile tempus
890 Convertit, variatque vices: longum atque
[perenne est,
Quidquid id est: unus volvit sua sæcula cursus.
Expertus dubitas, animas percurrere visu
Abdita, corporeis oculis cum sæpe quietis
Rore soporatis cornat mens viva remotos,
895 Distantesque locos, aciem per rursus, per astra,
Per maria intendens? nec enim se segregat ipsa
Ante oblitum vivis ex artibus, aut fugit exsul
Sanguinis, et carnis penetrabilia, seque medul-
[lis

COMMENTARIUS.

875. Vat. A, error, *aliove umbrante.*
874. In Alexandr., Thuan., Rot. et tribus Torr., et pupula. Alii, *nec pupula*, quod sensui congruere videtur; et secuti sunt Cell. et Teol. Suspiciatur Heinsius *nec pupula prava.* Mihi lectio unice vera est *nec pupula parva.*
875. Vat. A, *nebulae et vasti penetrator.* Descriptionem oculorum videre etiam poteris apud Ciceronem lib. II de Natura deorum.
876. In edit. Parmensi emendari debet *mentibus* *solidumve mentibus*, et reponendum *solidumve iuventibus.*
878. Ald. contra metrum, *patenti cedit.*
881. Alii scribunt *Thyle*, alii *Thyla*, alii *Thule*, et in gignendi casu *Thulæ*, vel *Thules.* De *Thule* vide Elmenhorstium ad Anobii verba lib. VI, *Ultimam Thylem.* *Ultima* hæc insula antiquis dicebatur, quod ultra progressi non fuissent: ea est *Islandia.* Notum est Senecæ vaticinium (ita enim vocant) de novo mundo aliquando inveniendo. In *Medea* ita canit chorus act. II: *Veniunt annis sæcula seris, quibus oceanus vincula serum laxet, et ingens pateat tellus, Tiphysque novos detegat orbes: nec sit terris Ultima Thule.* Quæ dum lego, nihil Senecam de novo orbe nostro cogitasse puto, sed ea solum laudare voluisse, quæ in expeditione Britannica a Claudio gerebantur: nam eam tragediam de *Medea* et *Jasone* fecisse, ut occasione primæ navigationis Claudio adularetur, et ab exilio revocari obtineret, multi asserunt et exploratum videtur. Igitur chorum inducit, prædicentem ea quæ suo tempore accidere videbat, de posteris ipse nihil sollicitus, exaggerans tamen Claudii maritimos triumphos. De quo audi Pomponium Melam lib. III: *Britannia qualis sit et quales progneret, mox certiora et magis explorata dicentur. Quippe tandiu clausam aperit ecce principum maximus, nec in lomitarum modo ante se, verum ignotarum quoque gentium victor; qui propriarum rerum fidem ut bello affectavit, ita triumpho*

C declaraturus portat.

882. Præstantiores, ut Vat. A, Mar., Heinsiani, Weitz., *transadigit.* Gis., *transadiit,* cum Ald., Bongar. a prima manu, Adoram Gis., *transcurrit;* al., *transuadit.* In Vulg., *transabit.* Egm. et Widm., *transadigit.* Verbum esse Virgilianum *transadigere* monuit Heinsius.
883. Vat. A, Egm., Pal., *oculis pro omnes.* Non placet. Quo sensu pereant nocte colores, dictum est hymno 2 Cath., vers. 7.
885. Thuan., Mar., Prag., Rat., Gis., Weitz., *exuta*, id est animæ. Heinsiani omnes præter Thuan., *exuti*, quod habent Alex., Urb. et alii. Tunc visus intelliguntur exuli. Prag., *viscera*, Vat. A, *pendunt:* utrumque saltem pro *viscere* et *perdunt.*
887. Ald., *animam;* alii, *animas.* Locus hic diu torsit Chamillardum. Lege glossam Isonis, et intellige rem esse de extremo iudicio, et de sorte, seu bona, seu mala, quam animæ sunt habituræ. Nescio, quid Teolius amplecti voluerit, *animam*, an *animas:* nam errorem typographicum puto *Una anima semper facies habet;* sed recte ad hunc locum affert illud Eccles. XI, 3: *Si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilonem, in quocunque loco ceciderit, ibi erit.*
892. Ita Put., Oxon., Cauch., Rot., tres Torr., Alex., Urb., Rat. a manu secunda, Eg., Ald. et Bonon. Alii legunt *expertus visus* cum Mar., Rat. a manu prima, Prag., Weitz., quod edidit Giselinus; sed monuit postea, in quibusdam apographis esse *Expertus dubitas animas percurrere visu*, quod ipsi apprimè placebat; et in prima editione adoptaverat. Ante Giselinum Sichardus secutus fuerat *expertus visus.* In Thuan. erat a manu prima *expertus*, a secunda manu *expertis.* Poeta exemplum adducit eorum, quæ in somnis experimur. Plerique male hunc locum interpretantur. Coniunctio *expertus*, hoc est, animas separatas.
896. Prag., *nec sese segregat*, inconcinne.
897. In nonnullis vulg., *artibus, male.*

- Exiit, abductumve abigit de pectore vitam : A
 900 **569** Viscerea sed sede manens, speculatur A
 [acutis
 Omnia luminibus, et qua circumtulit acrem
 Naturæ levis intuitum, nullo objice rerum
 Disclusa, ante oculos subjectum prospicit orbem,
 Atque orbis sub mole situ sordens elementum.
 905 Objacet interea tellus, nec visibus obstat.
 Quin, si stelligerum vultus converterat ad axem,
 Nil intercurrentis obtutibus impedit ignem
 Pervigilis animæ : quamvis densata graventur
 Nubila, et opposito nigrescat vellere cælum.
 910 Sic arcana videt tacitis cooperta futuris
 Corporeus Joannes adhuc, nec carne solutus,
 Munere sed somni, paulisper carne sequestra
 Liber ad intuitum, sensuque, oculisque pera- B
 [grans
 Ordine dispositos venturis solibus annos.
 915 **570** Prociuctum videt angelicum jam jamque
 [cremandi
 Orbis in excidium, raucos et percipit aure
 Mugitus gravium mundi sub sine tubarum.
 Hæc ille ante obitum, membrorum carcere
 [septus,
 Secedente anima, non discedente, videbat.
 920 Nonne magis status sine corpore cuncta nota-
 [bit,
 Corporis involucriis tumulo frigente repositis ?
 Certa fides, rapidos subterna nocte caminos,
 Qui pollutam animam per sæcula longa perenni
 Igne coquunt, oculis longum per inane remoti
 925 Pauperis expositos; nec secius aurea dona
 571 Justorum dirimente chaos, rufillasque co-
 [ronas

GLOSSÆ VETERES.

899. Abigit, pellit, I.
 901. Acrem, clarum, vel acutum, I.
 903. Disclusa, separata, aperta. — Ante oculos, scilicet habens omnia, I.
 904. Elementum, infernum, I.
 905. Visibus, animæ, Iso.
 907. Obtutibus, visibus, I.
 908. Pervigilis, semper vigilantis. — Densata, spissa, I.
 909. Vellere, nube tenebrosa, I.
 910. Sic, tali modo. — Arcana, mirabilia, I.
 912. Sequestra, separata, I.
 914. Dispositos, ordinatos. — Solibus, diebus vel temporibus, I.
 915. Prociuctum, exercitum, apparatus, I.
 916. Raucos, tristes, I.
 917. Mugitus, qui erunt in die iudicii. — Gravium, magnarum, raucarum, I.
 919. Secedente, vagante, I.
 920. Flatus, anima, I.
 921. Involucriis, involucriis : volucra dicimus involutiones vestimentorum, sed hoc in loco involutionem corporis mortui in sepulcro vocat involucra, I. Volucra, vel volucla dicuntur involutiones, Vat. T.
 922. Certa, æterna; scilicet est. — Subterna, ubi perpetua nox est, Iso.
 923. Pauperis, Lazari. — Expositos, manifestatos, scilicet esse caminos. — Secius, tardius. — Aurea, pulchra, I.
 926. Dirimente, dividente. — Chaos, confusio tenebrarum; quia confusione distante non possumus miscere felices et mali, I.

COMMENTARIUS.

899. Ald., perperam, abiit de pectore.
 900. Ald., mendose, manens speculator.
 903. In somnis res ita repræsentantur, quasi oculis corporeis videantur.
 904. In Vat. A contra metrum est positum; supra recte, situm.
 906. In Vat. A desideratur vultus. In nonnullis vulg., vultu, male.
 907. Vat. A, nihil, monosyllabum.
 908. Vat. A, densata; Alex., Mar. et alii, densata. Utrouque modo dicitur, denso et denseo. Heinsius præfert densata cum Put. et Oxon.
 910. Præstantiores Heinsiani, Alex., Ald., Weitz., aliique nostri, futuris. Fabr., Sich., Prag., Bong., Gis., figuris.
 914. Alii, Joannes, alii, Joannis, alii utroque modo, ut Alex.
 912. An S. Joannes Apocalypsin in somno viderit, disserit Cath. hymno 6, vers. 74. Fabricius in Comment. ad Poet. Christ., verbo EVANGELIÆ, ait Prudentium affirmare evangelistam Joannem ea quæ scripsit vidisse animo, non oculis, neque somniantem, sed vigilantem, nebulis remotis; Sedulius vero Fabricio videtur testari Joannem ea vidisse in somnis. Scire tamen oportet hunc Sedulium esse ipsissimum Prudentium, cujus Diſtochæum Fabricius Sedulio affingere volebat. Prudentius iterum atque iterum in Apocalypsi referenda somnum Joannis memorat.
 913. Mar., Sich., in nonnullis vulg. ad oram, liberat intuitum, minus bene.
 914. In Rat. erat venturus, perperam.
 916. In Put. et Thuan. a manu secunda tristes pro raucos. De extremo orbis excidio per ignem, et de tuba, cuius mugitus præcedet, vide hymn. 11 Cath., versus finem. Ea quæ in Apocalypsi revelata sunt, C usque ad mundi finem non esse complenda, tenent plerique; alii jam esse completa existimant.
 918. Corpus esse animæ carcerem quemdam, dictum satis hymno 10 Cath. Aliqui putant, id desumptum ex Ægyptiorum et Socratis scitis. Nihil est causæ, quamobrem eo confugiamus, cum pateant sacra volumina. Alii corpus antrum, alii vincula, alii vas appellant, quod jam monuimus.
 920. Prag., notabis. Rat., notabat. Melius notabit.
 921. Aldus primum edidit involuclis; deinde correxit involucriis. Ita habent omnes editi et plures ms. Sed in nonnullis pervetustis membranarum invenio involuclis a secunda, sed prisca manu, et in glossa, bis terve involucla, quasi involucula, et per contractionem involucla.
 922. Potiores Heinsiani cum Egm., Ald., Alex., Vat. A, Urb., rapidos. Multi alii, Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., Fabr., Widm., Bongars., rapidos. Venustius est rapidus caminos. Ald., Egm., præstantiores Heinsiani, Alex., Urb., Vat. A, Mar., subterna. Weitz., Fabr., Gis., sub tetra. Prag. et Rat., æterna, quod videtur legisse Iso. Teolius, nisi erravit typographus, divisit ita, sub terna. Præferendum subterna, qua voce usus etiam est lib. 1 in Symm., vers. 392. Subternus ex Fabricii explicatione est subterraneus: quanquam dubitat Fabricius an sit legendum lib. 1 in Sym. sub terris. Videtur dictum subternus a subter, ut supernus a super.
 924. Ald., remotis; alii remoti, hoc est Lazari pauperis.
 925. Monet Heinsius, in vetustissimis codicibus scribi secius, non secius, non solum apud Prudentium, sed etiam apud Virgilium, Ovidium, Silium, alios passim. Vides controversiam orthographicam, in qua minime sequar Weitzium, qui auctoritate solius Bongarsiani edidit secius.

- Eminus ostendi pœnarum carere mersis. A Ne cernat truculentum aliquom de gente latro-
 Illic paradiscolæ post ulcera dira beato [num,
 Proditur, infelix, uhlans in peste reatus, Immitem, rabidum, vultuque et voce minaci,
 930 Spiritus : inque vicem meritorum mutua cer- Terribilem, qui me maculosum aspergine mo-
 [nunt. [rum
 O Dee cunctiparens, apimæ dator, o Dee In præceps, ut prædo, trahat, nigrisque ruentem
 [Christe, 950 Immergat specubus, cuncta exacturus ad usque
 Cujus ab ore Deus subsistit Spiritus unus : Quadrantem minimum damnosæ debita vitæ.
 Te modgrante regor, te vitam princeps ducor, Multa in thesauris Patris est habitatio, Christe,
 Judice te pallens trepido, te judica eodem Disparibus discreta locis ; non posco b ata
 935 Spem capio, fore, quidquid ago, veniabile In regione domum : sint illic casta-virorum
 [apud te, 955 Agmina, pulvereum quæ dedignantia censuræ,
 Quamlibet indignum venia faciamque, lo- Divitiarum petiere tuas : sit flore perenni
 [quarque. Candida virginitas, animum castrata recisuræ.
 Confiteor (dimitte libens, et parca fatenti) At mihi tartarei satis e-† si nulla mipistri
 Omne malum merui : sed tu bonus arbiter aufer, B Occurrat facies, avida nec flamma gehennæ
 Quod merui : meliora favens largire precanti. 960 Devoret hæc animam, mersam fornacibus
 940 Dona animæ quandopque meæ, cum corporis [imia,
 [hujus Esto, cavernoso, quia sic pro labe necesse est
 Liquerit hospitium, nervis, cute, sanguine, felle, 573 Corporea, tristis masorbeat ignis Averno :
 Ossibus exstructum, corrupta quod incola luxu Sæltē mitificos incendia lenta vapores
 Heu ! nimum complexa fovet cum flebilis hora Exhalent, æstuque calor languente pescaç.
 Clauserit hos orbes, et conclamata jacabit 965 Lux immensa alios, et tempora vinceta corumpit
 945 572 Materies, oculisque suis mens nuda Glorificent : me pœna levis clementer adurat.

GLOSSÆ VETERES.

927. Eminus, e contra, I.
 928. Paradiscola: Lazaro, paradysum colenti, I.
 930. Spiritus, scilicet divitis, I.
 932. Subsistit, est, I.
 933. Moderante, regente. — Principe, scilicet ex-
 stente, I.
 936. Indignum, quod sit, I.
 937. Confiteor, scilicet omnia mea commissa, I. C
 939. Favens, adjuvans, I.
 940. Quandoque, olim, I.
 944. Condesleta, defleta, conclamata, I.
 949. Præceps, profundum, I.
 952. Multa, multiplex. — Habitatio, mansio, Iso.
 955. Pulvereum, terrenum. — Censum, pecuniam, I.
 957. Castrata, castigata, I.
 966. Glorificent, lætificent, Iso.

COMMENTARIUS.

927. Ald. Urb., ostendit, non probe.
 930. Post hunc versum Mar. et Rat. pro titulo Oratio. Giselinus ad oram Preçatio : quæ sitne Prudentii, nonnulli dubitant, sed immerito, cum eam Prudentio omnes membranz et Theodulfus Aurelianus vindicent.
 931. Gis. ad marg., cunctiparens ; in contextu, cunctiparens, quod habent alii, et legitur etiam hymno 14 Perist., vers. 128.
 939. Quidam continuant precanti Dona, hoc est largire meliora dona.
 944. Weitz. cum Widm. et Isone, condesleta. Alii, conclamata.
 946. Assentior Teolio, qui putat Hieronymum Vidam hunc locum aliquatenus imitatum : Da, Pater, extremæ cum vitæ advenerit hora, Te presente, mori, nil me terrentibus umbris : Inque tuos animam amplexus effundere ovantem. Scribo amplexus, non complexus, quod mendum est metro repugnans in editione Parmensi, ubi etiam male Hieronymus Vida dicitur Hieron. Suida, et locus indicatur xxv Christiados, cum solum sint sex libri Christiados, et illi versus legantur in fine hymni 1 Deo Optimo Maximo, vol. 1, pag. 214, Patavii, 1731, typis Josephi Comini,
 ubi subjungitur alius versus, ex quo imitatio Prudentii clarior apparet : Hoc tantum mihi, plura aliis optantibus, adde.
 947., Rat., rapidum, minus bene, pro rabidum.
 954. Prag., male, sint illinc castra.
 956. Prag., sic flore. Melius est sit.
 957. Explicat illud Matth. xix, 12 : Sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum celorum : quod aliqui stulti male intellexerant de corpore, cum de animo sit accipiendum, qui ab omni voluptate carnisque illecebris est cohibendus.
 959. Mar. a prima manu, occurrit ; recte emendatum occurrit, nam postea est devoret. In editione Parmensi mendum esse puto avida pro avidæ.
 961. In Mar. ex acto correctum probe esto. Posset distingui hic versus esto cavernoso, ut esto significet etsi.
 963. Aldus, mirificos ; rectius, mitificos.
 966. Glorifico verbum ecclesiasticum est, ex analogia similium factum. In Vat. A post clementer adurat legitur Explicit liber II Hamartigenia. In Marietti codice, Finit de Hamartigenia liber D, quod Mariettus interpretatur liber dictus. In aliis, Finit Hamartigenia.